

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
CİLT: 11 SAYI: 1 NİSAN 2020

CANKIRI KARATEKIN UNIVERSITY
JOURNAL OF INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
VOLUME: 11 ISSUE: 1 APRIL 2020

ISSN: 1309-3738

İmtiyaz Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hasan AYRANCI (Rektör/Rector)

Editör / Editor

Dr. Öğretim Üyesi Erol KARCI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa BALCI (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Doriano CASTALDINI (Modena Üniversitesi)

Prof. Dr. Barış TAŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulsalam ARVAS (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Edina SOLAK (Zenica Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Burçin CANAR (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet DOĞAN (Kırıkkale Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Kasım BİNİCİ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sedat UĞUR (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Alan Editörü / Field Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIRIM

Sekreteryä / Secretariat

Ayşegül SOYBORA

Vedat BULUT

İsmail ŞENOL

Burca Barış BAYRAMOĞLU

Yönetim Yeri / Address

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

18100 Çankırı-TÜRKİYE

Baskı / Press

Giriş Dijital Baskı Merkezi

www.giriskirtasiye.com

Tel: +90 322 363 21 29

Bu dergide öne sürülen fikirler makale Yazar(lar)ına aittir. Yazım Kuralları ve makale gönderme için:
<http://dergipark.gov.tr/jiss>

İletişim:

sbedergi@karatekin.edu.tr

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez (Nisan, Kasım) yayımlanan, EBSCOhost, DRJI, ASOS Index, Arastirmax, Türk Eğitim Endeksi, OAJL, Scientific Indexing Services (SIS) ve Academic Resource Index (ResearchBib) gibi ulusal ve uluslararası endekslerce taranan, uluslararası hakemli bir dergidir.

Thoughts put forward in the journal are of author(s). Guidelines and article submissions are at:
<http://dergipark.gov.tr/jiss>

Contact:

sbedergi@karatekin.edu.tr

Cankiri Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences is a biannual (April, November) international refereed journal which is indexed national and international indexes such as EBSCOhost, DRJI, ASOS Index, Arastirmax, Türk Eğitim Endeksi, OAJL, Scientific Indexing Services (SIS) and Academic Resource Index (ResearchBib).

DANIŞMA KURULU / *ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Hasan AYRANCI	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın BAŞBUĞ	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Başaran ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berrin ÖZYURT	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Cumhuri ERDEM	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz KUNDAKÇI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Gülşen ERDEN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail TUNCER	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BAHAR	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat CAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ÇEVİK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer KURTBAĞ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yeşim ÖZBEK BAŞTUĞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem KUTKAN	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Rüçhan ÖZKILIÇ UZ	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Emine Rüyam KÜÇÜKSÜLEYMANOĞLU	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Sait AKBAŞLI	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Zeki GENÇ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil EROĞLU ÇELEBİ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol DURGUN	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THE ISSUE

Doç. Dr. Burcu UMUT ZAN	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seval KASIMOĞLU	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Bürke Uğur BAŞARANEL	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZDEMİR	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burhan ÇONKOR	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulselam ARVAS	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan YILDIZ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın EFE	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin PARLAR	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KÖKCÜ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan BALTACI	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜZEL	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit KONYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Salim PİLAV	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep BÜYÜKTOLU	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk ÖNER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ela ÖZKAN CANBOLAT	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin PARILTI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Metehan TOLON	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Ali AKKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü KELEŞ

Doç. Dr. Meryem BULUT

Doç. Dr. Berna ÜRÜN KARAHAN

Dr. Öğr. Üyesi Nigar İPEK EĞİLMEZ

Doç. Dr. Seda TEKELİ

Doç. Dr. Gülin TABAKAN

Dr. Öğr. Üyesi Erhan BOĞAN

Doç. Dr. Ebru GÜNEREN ÖZDEMİR

Doç. Dr. Ünsal TAZEGÜL

Doç. Dr. Çetin ÖZDİLEK

Doç. Dr. Berna BALCI İZGİ

Dr. Öğr. Üyesi Müge MANGA

Dr. Öğr. Üyesi Aysel ÇETİNKAYA

Doç. Dr. İbrahim Ethem BİLİCİ

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Ankara Üniversitesi

Kafkas Üniversitesi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Anadolu Üniversitesi

Aksaray Üniversitesi

Adıyaman Üniversitesi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Iğdır Üniversitesi

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Gaziantep Üniversitesi

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Kocaeli Üniversitesi

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1-12 FİRMA ÇEVRESİNDE BELİRSİZLİK VE STRATEJİK ESNEKLİK
UNCERTAINTY IN THE COMPANY ENVIRONMENT AND STRATEGIC FLEXIBILITY
Aydın BERAHA
- 13-44 FUAT SEZGİN'E GÖRE İSLAM DÜŞÜNCESİ VE BATI MEDENİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
ISLAMIC THOUGHT AND ITS EFFECTS ON WESTERN CIVILIZATION ACCORDING TO FUAT SEZGİN
İlhan YILDIZ
- 45-69 TURİST REHBERLİĞİ KONULU ULUSAL LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK PROFİLİ (1989-2018)
BIBLIOMETRIC PROFILE OF NATIONAL POSTGRADUATE THESIS ON TOURIST GUIDING (1989-2018)
Işıl ARIKAN SALTIK
- 70-91 VIDEO FIRST: HOW GULF NEWS IS REINVENTING ONLINE NEWS VIDEO
İLK VİDEO: GULF NEWS ÇEVİRİMİÇİ HABER VİDEOSUNU NASIL YENİDEN YARATIYOR?
Sabir HAQUE
- 92-109 ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM MEMNUNİYETİ VE HARCAMA DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION LEVELS AND EXPENDITURE LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS
Çiler SİGEZE
- 110-137 KENT KÜLTÜR VE GELENEĞİ İLE DEĞERLERİNİN OLUŞUMU VE AKTARIMINDA HALK KÜTÜPHANELERİNİN YERİ VE ÖNEMİ: NİCELİKSEL VERİLERLE İZMİR ÖRNEĞİ
THE PLACE AND IMPORTANCE OF PUBLIC LIBRARIES IN THE FORMATION AND TRANSFER OF URBAN CULTURE, TRADITION AND VALUES: THE CASE OF IZMIR WITH QUANTITATIVE DATA
Mehmet Ali AKKAYA, Coşkun POLAT
- 138-150 KULAK SÖZCÜĞÜYLE KURULMUŞ DEYİMLERİN BİLİŞSEL DİLBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ
COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS OF PHRASEMES WITH THE LEXEME KULAK (EAR) AS A COMPONENT
Edina SOLAK, Mirza BAŠIĆ
- 151-173 ZEİGARNİK VE DİDEROT ETKİLERİNİN YENİ ÜRÜN ALIMINDA TÜKETİCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
THE EFFECT OF ZEIGARNIC AND DIDEROT EFFECTS ON CONSUMERS IN NEW PRODUCT PROCUREMENT
Bahar GÜRDİN

- 174-209 BİLGİ TOPLUMUNA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE BELEDİYE
KÜTÜPHANELERİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜTÜPHANELERİ ÖRNEĞİ
*THE MUNICIPAL LIBRARIES IN TURKEY IN THE TRANSITION PROCESS TO
INFORMATION SOCIETY: ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY
LIBRARIES CASE*
Ahmet ALTAY, Burcu Umut ZAN
- 210-231 EFFECT OF BEING VEGAN/VEGETARIAN ON SOCIAL RELATIONS
(UNIVERSITY STUDENTS SAMPLE)
*VEGAN/VEJETARYEN OLMANIN SOSYAL İLİŞKİLERE ETKİSİ (ÜNİVERSİTE
ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ)*
Nazan KAYTEZ, Güzin Yasemin TUNÇAY
- 232-252 AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE GENÇ İŞSİZLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ:
PANEL VERİ ANALİZİ
*THE DETERMINANTS OF THE YOUTH UNEMPLOYMENT IN EUROPEAN
UNION AND TURKEY: PANEL DATA ANALYSIS*
Kıvanç GÜNEY, Mehmet Fatih CİN
- 253-267 ANTİK OLİMPİYAT OYUNLARI VE ÖLÜM SPORU PANKREAS
ANCIENT OF OLYMPIC GAMES AND THE KILLING SPORT PANKRATION
Samet İKİBEŞ
- 268-287 ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖYKÜYE YÖNELİK TUTUMLARI
THE ATTITUDES OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS TOWARDS THE STORY
Ahmet İhsan KAYA, Recep BİNDAK
- 288-308 LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİLERİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ
KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ
*THE DETERMINANTS OF THE YOUTH UNEMPLOYMENT IN GRADUATE
STUDENTS’ VIEWS ON SCIENTIFIC RESEARCH AND PUBLICATION ETHICS*
Semra BENZER, Ferda KARA
- 309-320 GELENEK VE MODERNİZM BAĞLAMINDA “SARI TRAKTÖR”
ROMANINDAKİ ‘TRAKTÖR’ SİMGESİ
*‘TRACTOR’ SYMBOL IN THE “SARI TRAKTÖR” NOVEL IN THE CONTEXT OF
TRADITION AND MODERNISM*
Gülçin Tuğba NURDAN
- 321-352 SON DÖNEM MEKKÎ SÛRELERDE ÖNE ÇIKAN TOPLUMSAL MESAJLAR
*THA FEATURED SOCIAL MESSAGES IN THE SURAHS OF LAST MECCA
PERIOD*
Burhan ÇONKOR
- 353-375 XIX. YÜZYIL’IN İKİNCİ YARISINDA KIBRISLI MEMURLAR ÖRNEĞİNDE
PROSOPOGRAFİK BİR DEĞERLENDİRME
*A PROSOPOGRAPHIC EVALUATION ON THE EXAMPLE OF CYPRUS
OFFICERS IN THE SECOND HALF OF THE XIX. CENTURY*
Necatî ÇAVDAR, Emine ÇELİKKUT

- 376-395 GENÇLİĞİN ANLAM ARAYIŞINDA DİN EĞİTİMİNİN KATKISININ İNCELENMESİ
AN EXAMINATION OF THE CONTRIBUTION OF THE RELIGIOUS EDUCATION TO FINDING OUT MEANING OF LIFE AMONG THE YOUTH
Zeynep YÜKSEL
- 396-413 CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN
KANUNI SULTAN SULEYMAN IN THE NOVELS OF THE REPUBLIC PERIOD
Hamza AYDOĞDU
- 414-450 ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YENİ BİR KUVVET ÇARPANI: SİBER SAVAŞLAR ÜZERİNE BİR VAKA ANALİZİ
NEW FORCE MULTIPLIER IN INTERNATIONAL RELATIONS: A CASE STUDY OF CYBER WARFARE
Serkan YENAL, Naci AKDEMİR
- 451-469 SON DÖNEM MÜFESSİRLERİNDEN VEHBİ B. MUSTAFA EZ-ZUHAYLÎ'NİN ET-TEFSÎRU'L-MÜNİR ADLI ESERİNİN KAYNAK VE İÇERİK AÇISINDAN TANITIM VE DEĞERLENDİRİLMESİ
AN EXAMINATION OF VEHBİ B. MUSTAFA EZ-ZUHAYLÎ'S ET-TEFSÎRU'L-MÜNİR IN THE MANNERS OF ITS SOURCES AND CONTENTS
Sibel DANACI
- 470-480 TÜRK DESTAN ve EFSANELERİNDE BENGİSU (ÂB-I HAYÂT)
ELIXIR (ÂB-I HAYÂT) OF LIFE IN TURKISH SAGA AND LEGENDS
Ebru BİRKAN AKHAN

FİRMA ÇEVRESİNDE BELİRSİZLİK VE STRATEJİK ESNEKLİK

Aydın BERAHA¹

Öz

Çevresel belirsizlik ile stratejik esneklik arasındaki ilişkinin ve sonuçlarının firma üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada küçük elektrikli ev aletleri sektöründe faaliyet gösteren İstanbul merkezli dört firma üzerinde genel müdür, üretim, pazarlama ve insan kaynakları departmanlarını kapsayan iç içe geçmiş çoklu durum çalışması yapılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede firma yöneticilerinin çevresel belirsizlik algıları ve belirsizliğe yanıt olarak firmaların sergiledikleri stratejik esneklik düzeyi, üretim, pazarlama ve insan kaynakları departmanları dâhilinde, süreç, kaynaklar ve stratejik seçenekler unsurları açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda küçük elektrikli ev aletleri sektöründe çevresel belirsizlik algısının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bulgular, makro çevreye ilişkin belirsizlik algısının mikro çevreye ilişkin belirsizlik algısına kıyasla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Makro çevrede ekonomik, politik, teknolojik ve sosyokültürel çevre unsurlarına ilişkin belirsizlik algısı daha yüksekken, mikro çevrede tedarikçiler, araçlar, rakipler, ikame ürünler ve tüketicilere ilişkin belirsizlik algısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, araştırmanın yapıldığı firmaların algıladıkları çevresel belirsizliğe değişken düzeylerde stratejik esneklikle yanıt verdikleri belirlenmiştir. Ayrıca firmaların mevcut strateji ve kaynaklarının da bir sonucu olarak üretim, pazarlama ve insan kaynakları departmanlarında farklı düzeylerde süreç ve kaynak esnekliğine ve stratejik seçeneklere sahip oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel belirsizlik, stratejik esneklik.

¹ Dr. Öğr Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, Uluslararası Yönetim Anabilim Dalı, aydinberaha@karatekin.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-5083-4228.

*Makale Gönderilme Tarihi: 5 Ocak 2020. Makale Kabul Tarihi: 4 Mart 2020.
Makale Türü: Araştırma Makalesi*

UNCERTAINTY IN THE COMPANY ENVIRONMENT AND STRATEGIC FLEXIBILITY

Aydın BERAHA

Abstract

In this study the relationship between environmental uncertainty and strategic flexibility has been examined. This research paper has been fulfilled in four companies, based in Istanbul and operating in small electrical household appliances industry. Semi-structured interview has been used as data collection method. Interviews has been made with the top managers including CEO, plant manager, marketing manager and human resources manager of each company. The research design is multiple case studies. Analysis of the data has been fulfilled by descriptive analysis. Strategic flexibility gained by companies as response to uncertainty has been studied through process flexibility, resource flexibility and strategic options created by production, marketing, and human resources departments. Top managers' perception of uncertainty about the macro environment points to a higher level than the perception of uncertainty regarding microenvironment. According to research results economic, political, technological and sociocultural macro environment factors exhibit comparatively higher level uncertainty than other macro environment factors, in micro environment suppliers, costumers, consumers, substitute goods, and competitors exhibit comparatively high level uncertainty than other micro environment factors. As a result, it was determined that the respondents responded to the perceived environmental uncertainty with varying levels of strategic flexibility. Moreover as a conclusion of their strategy and resources, each firm shows process flexibility, resource flexibility and strategic options at different levels in the production, marketing, and human resources departments.

Keywords: Environmental uncertainty, Strategic flexibility.

Giriş

Esneklik gereksiniminin artması firmaları, örgütsel yapı ve işleyişte birtakım değişiklikler yapmaya sevk etmektedir. Bunun sonucu olarak firmaların örgüt yapısında, yönetsel süreçlerinde, örgütsel kaynak ve faaliyetlerinde esnekliğin artmasına yardımcı olacak özellikler geliştirilmesine dönük çabalar artmıştır. Çünkü firmalar esneklikleri ölçüsünde çevresel belirsizlik karşısında ayakta kalabilir, tehditleri savuştururken pazar fırsatlarını değerlendirebilir ve rekabet üstünlüğü sağlayabilir.

Stratejik esnekliğin başarısı ise belirsizliğe verilen yanıtın hızı, kapsamı ve maliyetiyle orantılı olarak değerlendirilmektedir. Etkin bir stratejik esnekliğin getirisi maliyetinden yüksek olması gerekmektedir. Ayrıca belirsizlik yaratan unsura karşı yeterli kapsamda yanıt sunması ve yanıt hızının yüksek olması esnekliğin firmanın değişim ihtiyacını karşılama başarısında önemli rol oynamaktadır.

Stratejik esneklik üzerine yapılan çeşitli çalışmalar, geleneksel stratejik yönetim anlayışının en iyi tek bir eylem planı seçme yaklaşımının, belirsizliklerle dolu çevresel koşullarda gerçekçi olmayacağını ortaya koymaktadır. Geçmişte yapılan araştırmaların (Becker ve Huselid 1998; Johnson ve diğerleri 2003; Combe ve Greenley, 2004) bulguları firmaların, belirsizliklerle kuşatılmış çevre koşullarında stratejik esneklik sağlayabildiği ölçüde başarılı olabileceklerine ve varlığını sürdürebilme şansına erişebileceklerine işaret etmektedir. İş örgütleri sağladıkları esneklikle, değişen çevre koşullarına yanıt olarak alternatif eylemler ya da stratejik seçenekleri hayata geçirme imkânı sağlamaktadır (Sanchez, 1997: 72–73; Bhattacharya, Gibson ve Doty, 2005).

Bu çalışmanın amacı, çevresel belirsizlik ile stratejik esneklik arasındaki ilişkiyi, küçük elektrikli ev aletleri sektöründe niteliksel olarak incelemektir. Bu araştırma çevresel belirsizlik ile stratejik esneklik arasındaki ilişkiyi seçilen endüstri temsilcisi firmaların üretim, pazarlama ve insan kaynakları departmanları açısından esneklik boyutlarına göre niteliksel olarak ortaya koyması bakımından önceki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Üretim ve pazarlama departmanları işletmelerin temel fonksiyonlarını yerine getirdiği için tercih edilirken; insan kaynakları (İK) departmanı ise iş örgütlerinin bilgi-beceri ve davranışsal boyutta beşeri kaynakları esnekliğine ve değişen koşullar karşısında uyumlanmayı sağlayacak İK yönetimi uygulamaları esnekliğine sahip olup olmadıklarının belirlenmesi amacıyla tercih edilmiştir.

Stratejik esneklik

Geleneksel olarak, esneklik miktar esnekliğiyle eşanlımlı kullanılmış ve talepte meydana gelen değışimlere tepki olarak çıktı miktarını ayarlama yeteneği şeklinde değerdendirilmiştir. Esneklik konusu sonradan ürün değıştirme ve geliştirme kapasitesiyle ilişkilendirilerek yeni pazar ya da endüstrilere girmekte kullanılan stratejik konularla da ilişkilendirilmiştir (Dreyer ve Gronhaug, 2004: 485). Yönetim literatürün incelendiğinde esneklik konusunun 1950'lere kadar uzandığı görülmektedir. Kavram geöen zaman içinde pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır (Johnson, Lee, Saini ve Grahmann, 2003: 74). Tablo 1.'de esneklik tanımlarından bazılarına yer verilmektedir.

Tablo 1. Stratejik esneklik tanımları

Ansoff (1965)	Esneklik iki şekilde ölçülebilir; çeşitlendirilmiş bir ürün-pazar yatırımı seti yoluyla geröekleştirilmiş <i>dışsal esneklik</i> ve kaynakların likiditesi yoluyla sağlanan <i>içsel esnekliktir</i> .
Eppink (1978)	Esneklik, bir örgütü belirsiz çevresel değışimler karşısında daha az kırılğan kılar veya değışimlere karşı başarılı şekilde karşılık verebilmesini sağlar.
Aaker ve Macarenhas (1984)	Örgütün performansı üzerinde belirgin şekilde etkili olan koşullara, belirsiz ve hızlı çevresel değışimlere uyum sağlama yeteneğidir.
Harrigan (1985)	Firmanın pazarda kendini yeniden konumlandırma, oyun planlarını değıştirme ve mevcut stratejilerini terk edebilme yeteneğidir.
Kogut (1985)	Esneklik, bir firmanın mevcut varlıklarına bağımlılığını azaltmasıyla sağlanır.
Galbraith (1990)	Esneklik, bir firmanın hızla ve etkin şekilde yurtiçi ve yurtdışındaki farklı tesisler arasında temel imalat teknolojilerinin yerlerini değıştirebilme veya taklit edebilme yeteneğidir.
Evans (1991)	Stratejileri dönüştürebilme yeteneğidir.
Bahrami (1992)	İstenen değışimlere zemin hazırlama, beklenmeyen değışimlere sürekli yanıt verebilme ve öngörülebilir değışimlerin beklenmeyen sonuçlarına hazırlıklı olma yeteneğidir.

A. BERAHA

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 1-12 (Atf için/To cite).

Bowman ve Hurry (1993)	Seçenekleri açık tutma; esnek seçeneklere geçiş yapabilmek yeteneğidir.
Hayes ve Pisano (1994)	Hızla ve en az kaynak kullanımıyla, hızlı ürün geliştirmeden düşük maliyete geçiş vb. operasyon kaydırma yeteneğidir.
Das ve Elango (1995)	Bir firmanın, rekabet güçlerini de dikkate alarak çevrede meydana gelen değişimlere zamanında ve en uygun şekilde yanıt verebilme yeteneğidir.
Upton (1995)	Esneklik, bir firmanın ürünleri, üretim miktarları veya imalat süreçlerinden en az birinde çeşitliliğin, mobilitenin artırılmasıdır.
Sanchez (1995, 1997)	Firmanın dinamik rekabet çevresinden gelen farklı taleplere yanıt verme yeteneğidir.
Lau (1996)	Stratejik esneklik bir firmanın üstün bilgi ve yeteneklerinin desteğiyle amaçlarını uyarlama yoluyla belirsizliklere yanıt verebilme yeteneğidir.
Lei, Hitt ve Goldhar (1996)	Stratejik esneklik, bir firmanın, halen hizmet edilen veya konumlandırılmamış pazar segmenti veya niş pazar için arayış içindeki rakiplerin hareketlerine yanıt vermek amacıyla daha tepkisel olma gereksinimini ifade etmektedir.
Buckley ve Casson (1998)	Bir firmanın değişime yanıt verebilmek için kaynakları hızla ve etkin şekilde tekrar dağıtma yeteneğidir.
Hitt, Keats ve DeMarie (1998)	Bir firmanın, değişen rekabet şartlarına hızla yanıt verme böylece rekabetçi avantajını koruma veya geliştirme yeteneğidir.
Matusik ve Hill (1998)	Bir firmanın değişen pazar şartlarına hızla yanıt verme yeteneğidir.
Young-Ybarra ve Wiersema (1999)	Zayıf performans sergileyen iş ortaklıklarını terk etme veya dönüştürme yeteneğidir.

Kaynak: Johnson ve diğerleri, 2003: 76.

Esneklik özelliği arz etmeyen örgütlerde kontrole dayalı sistem hâkim olmaktadır. Esneklik, yenilik, öğrenme, uyum ve değişimi gerektiren esnekliğin karşıtı olan kontrole dayalı mekanizma denge, düzen ve öngörülebilirliği destekleyici nitelikler arz etmektedir (Robbins, 1990: 69; Daft ve diğerleri, 2010: 73). Bu nedenle belirsizliğin az olduğu koşullarda örgütsel kontrol mekanizmaları gelişirken, belirsizliğin yüksek olduğu koşullarda esneklik ihtiyacı artmaktadır.

İşletmelerin performansı, örgütsel yetenek ve faaliyetler ile çevrenin taleplerinin en üst seviyede uyumuna bağlıdır. Dolayısıyla işletme performansının, üretim yetenekleri ile çevrenin taleplerinin uyumlaştırılması

ve bu uyumun sürdürülmesine dayandığı söylenebilir (Cannon ve John, 2004: 1988). Firmaların dış çevresinde ve bağımlı olduğu kaynaklarda meydana gelen değişimleri öngörümleyebilmesi ve bu değişimlere, zamanında, uygun ve hızlı şekilde yanıt verebilmesi stratejik esneklik kazanması ile mümkün olmaktadır (Kazozcu, 2011: 450).

Çevresel belirsizlik

Belirsizlik, geleceğin öngörülemediği ve doğru olarak tahmin edilemediği durum olarak tanımlanabilir (Sargut ve Özen, 2007: 87). Bunun sebebi öngörü için ihtiyaç duyulan bilgiye sahip olunmaması veya eldeki bilgilerin hangilerinin isabetli bir öngörü için yararlı hangilerinin yararsız olduğunun kestirilememesi olabilir (Milliken, 1987: 134-136). Çevresel belirsizlik bir bakıma karar alıcının çevre ve değişimin yönü hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasının sonucudur ve alınan kararlarda başarısızlık ihtimalini artırmaktadır. Çünkü bu koşullar altında yöneticinin alternatif kararları ve olası maliyetlerini değerlendirmesi güçleşmektedir (Daft ve diğerleri, 2010: 146). Ayrıca yöneticinin çevresel belirsizliğe ilişkin algısı, çevrenin gerçek durumuyla da farklılaşabilmektedir. Ancak karar süreci açısından algılanan belirsizlik önem taşımaktadır (Freel, 2005: 50).

Lessard ve Miller (2001) çalışmalarında kaynağına göre beş farklı belirsizlik tanımlamaktadırlar. Bunlar (Cruz ve Marquez, 2013: 474):

- ✓ Doğal çevreden kaynaklanan belirsizlikler (jeolojik, meteorolojik vb.),
- ✓ Pazardan kaynaklanan belirsizlikler (faiz oranları, döviz kurları, risk düzeyi vb.),
- ✓ Ülke kaynaklı belirsizlikler (düzenleyici çevre, yasal ve politik istikrar, sözleşme şartları, terörizm vb.),
- ✓ Endüstri/rekabet çevresi kaynaklı belirsizlikler (talep, rekabet vb.),
- ✓ Teknoloji kaynaklı belirsizlikler (yapı vb.).

Belirsizlik üzerinde etkili olan çevresel özellikler, basit (homojen) veya karmaşık (heterojen) özelliğiyle **karmaşıklık düzeyini**, durgun (statik/dengeli) veya dinamik (değişken) özelliğiyle **değişkenlik düzeyini** ifade etmektedir (Daft, 1995: 83-84). Aşağıda çevresel belirsizliğe kaynaklık eden değişkenlik ve karmaşıklık konuları birlikte ele alınmaktadır. Tablo 2.'de çevresel belirsizliğin kaynakları olan karmaşıklık ve değişkenliğe göre belirsizlik düzeyleri gösterilmektedir.

Tablo 2. Çevresel değişkenlik ve karmaşıklık

KARMAŞIKLIK DEĞİŞKENLİK	BASİT (HOMOJEN)	KARMAŞIK (HETEROJEN)
DURGUN (STATİK)	Algılanan belirsizlik düşük /DENGELİ	Algılanan belirsizlik orta-düşük
	Çevrede az sayıda faktör ve bileşen vardır.	Çevrede çok sayıda faktör ve bileşen vardır.
	Faktörler ve bileşenler birbirlerine benzerdir.	Faktörler ve bileşenler birbirlerine benzer değildir.
	Faktörler ve bileşenler genelde değişmez ya da yavaş değişirler	Faktörler ve bileşenler genelde değişmez ya da yavaş değişirler
DEĞİŞKEN (DİNAMİK)	Algılanan belirsizlik orta-yüksek	Algılanan belirsizlik yüksek ÇALKANTILI
	Çevrede az sayıda faktör ve bileşen vardır.	Çevrede çok sayıda faktör ve bileşen vardır.
	Faktörler ve bileşenler birbirlerine yakın ve benzerdir.	Faktörler ve bileşenler birbirlerine benzer değildir.
	Faktörler ve bileşenler sürekli değişim halindedir.	Faktörler ve bileşenler sürekli değişim halindedir.

Kaynak: Daft, 1995: 83-84

Çevresel karmaşıklık, bir örgütün çevresindeki unsurların sayısı ve benzerlik derecesi ile ilgilidir (Thompson ve diğerleri, 2004). Rakiplerin sayısı, beklentileri farklılaşan çok çeşitli müşteri gruplarının bulunması ve çok sayıda tedarikçi ve aracı firmayla ilişki kurularak faaliyetlerin yürütülmesi çevresel karmaşıklığı artırmaktadır. *Çevresel değişkenlik* (dinamizm), bir örgütün çevresindeki unsurların değişim hızı ve öngörülebilirliği ile ilgilidir ve durgun veya dinamik olmak üzere iki alt bileşene işaret eder (Budak, 1999). Örgüt çevresi, dengeden uzaklaşıp değişkenlik kazandıkça örgütler için yeni tehdit ve fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda standartlaşmış yanıtlar geçerliliğini kaybeder ve örgütün kendini çevreye göre yeniden uyumlaştırma ihtiyacı ortaya çıkar (Thompson, 1967: 94).

Ampirik bir araştırma

Ticaret odaları ve TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) raporları incelenerek yapılan değerlendirmeler sonucunda araştırmanın, Türkiye genelinde birçok üreticisi olan Küçük Elektrikli Ev Aletleri sektöründe gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. İlgili sektörde en çok firmanın bulunduğu şehir olması ve sektörün ihracat limanı konumunda olması

sebebiyle İstanbul’da faaliyetlerini sürdüren firmalar araştırma yapmak üzere seçilmiştir.

Türkiye’de KEEA sektöründe faaliyet gösteren firma sayısına ilişkin kesin veriler bulunmamaktadır. Ancak uluslararası araştırma şirketi GfK Temax Türkiye’nin sağladığı veriler Türkiye’de KEEA sektöründe otuzdan fazla üreticiye ait elli markanın pazarın yaklaşık %98-99’una sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu üreticilerin yaklaşık yarısı yerli üreticidir. Araştırmaya katılan İstanbul merkezli dört firma, sektörün Türkiye perakende pazarının adetsel olarak %20’sini, ciro olarak %12’sini temsil etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, çevresel belirsizlik ve stratejik esneklik arasındaki ilişkiyi KEEA endüstrisi açısından incelemektir. Bu araştırma çerçevesinde;

- ✓ Araştırmaya konu edilen KEEA sektöründe faaliyet gösteren firmaların algıladığı çevresel belirsizlik düzeyinin belirlenmesi,
- ✓ Çevresel unsurlara göre algılanan belirsizlik düzeyinin farklılaşım farklılaşmadığının belirlenmesi,
- ✓ Firmaların yüksek belirsizlik algıladığı unsurlara karşı hangi esneklik bileşenleriyle yanıt verdiğinin temel fonksiyonları ile beşeri ve maddi kaynakları çerçevesinde ortaya konulması amaçlanmıştır.
- ✓ Araştırma deseni nitel araştırma yöntemleri arasından
- ✓ İç içe çoklu durum analizi olarak belirlenmiştir.
- ✓ Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle elde edilmiştir.
- ✓ Araştırmanın analiz yöntemi betimsel analizdir.

Verilerin toplandığı küçük elektrikli ev aletleri (KEEA) sektörü, beyaz eşya sektörünün de içinde bulunduğu elektrikli ev aletleri üst sektörü içinde yer almaktadır. KEEA sektörü, çay veya kahve makinesi, semaver, ızgara, kızartma cihazı, ekme kızartma makinesi, mutfak robotu, mikser, blender, meyve sıkacağı, et kıyım makinesi, tost makinesi, fritöz vb. mutfak ürünleri imalatı, elektrikli tıraş makinesi, epilator ve saç kesme makinesi, elektro termik saç şekillendirme makinesi, saç kurutma makinesi, saç maşası, elektrikli diş fırçası, vb. kişisel bakım eşyaları ile ütü, elektrik süpürgesi, vantilatör vb. diğer kategorik elektrikli ev aletleri imalatına dayanmaktadır (<http://tuikapp.tuik.gov.tr>).

- ✓ Çevresel belirsizlik soruları, Gerloff ve diğerleri (1991)’nin, Duncan (1972)’in ve Milliken (1987)’in çalışmalarına dayandırarak durum belirsizliği, etki belirsizliği ve yanıt belirsizliği olarak geliştirdikleri üç temel belirsizlik boyutuna göre hazırlanmıştır.

- ✓ İnsan kaynakları esnekliği soruları, Bhattacharya, Gibson ve Doty (2005)'nin çalışmalarında, işgören becerileri esnekliği, davranışsal esneklik ve insan kaynakları yönetimi uygulamaları esnekliğinden oluşan  boyuta dayalı olarak geliştirdikleri ölçekten yararlanılarak hazırlanmıştır.
- ✓ Pazarlama esnekliği soruları, literatürde bu doğrultuda hazırlanmış bir ölçek bulunmadığından, pazarlama karması elemanları esas alınarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda ürün boyutu dışarında tutularak², fiyat, dağıtım ve tutundurma elemanlarının alt boyutlarına göre sorular hazırlanmıştır. Pazarlama karması elemanları dışında firmaların aracı müşteri ve tüketicisi bilgisiyle ilişkin sorulara da yer verilmiştir.
- ✓ üretim esnekliği soruları, Cannon ve John (2004)'un taktik girdi, taktik çıktı, stratejik girdi ve stratejik çıktı olmak üzere dört boyuta dayalı olarak geliştirdiği ölçekten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Sonuç

Veriler yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu erevde firma yöneticilerinin çevresel belirsizlik algıları ve belirsizliğe yanıt olarak firmaların sağladığı stratejik esneklik düzeyi, üretim, pazarlama ve insan kaynakları departmanları dhilinde, süreç, kaynaklar ve stratejik seçenekler unsurları açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda küçük elektrikli ev aletleri sektöründe çevresel belirsizlik algısının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bulgular, makro çevreye ilişkin belirsizlik algısının mikro çevreye ilişkin belirsizlik algısına kıyasla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Makro çevrede ekonomik, politik, teknolojik ve sosyokültürel evre unsurlarına ilişkin belirsizlik algısı yüksekken, mikro çevrede tedarikçiler, aracılar, rakipler, ikame ürünler ve tüketicilere ilişkin belirsizlik algısının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Firmaların mevcut strateji ve kaynaklarının da bir sonucu olarak üretim, pazarlama ve insan kaynakları departmanlarında farklı düzey ve bileşenlerde süreç ve kaynak esnekliği ile stratejik seçeneklere sahip oldukları görülmektedir. Sonuç olarak, araştırmanın yapıldığı firmaların algıladıkları çevresel belirsizliğe yanıt olarak, değişken düzeylerde stratejik esnekliğe sahip oldukları görülmektedir.

Araştırma çerçevesinde elde edilen bulgular, küçük elektrikli ev aletleri (KEEA) sektöründe rekabetin yoğun ve belirsizlik algısının yüksek olduğuna

² ürüne ilişkin sorular üretim esnekliği soruları içinde yer aldığından pazarlama soruları arasında ürün boyutuna yer verilmemiştir.

işaret etmektedir. Sektörde son on yılda bilhassa elektronik ürünler satan zincir mağazaların, indirimli marketlerin ve e-ticaret yapan sanal marketlerin sayısındaki artışla birlikte yerli ve yabancı rakip sayısının arttığı görülmektedir. Aynı zamanda sektör aktörleri çok sayıda tedarikçi ve aracı firma ile çalışmaktadır. İçinde bulunduğu çevrenin dinamik ve karmaşık özellikleri nedeniyle, KEEA sektöründe faaliyet gösteren firma yöneticilerinin, örgütsel çevre ile ilgili olarak yüksek belirsizlik algısına sahip oldukları değerlendirilebilir.

Belirsizlik düzeyinin uzak çevrede çok yüksekken, yakın çevrede yüksek algılandığı görülmektedir. Uzak ve yakın dış çevreye ilişkin belirsizlik algısındaki bu farklılığın, firmaların yakın çevreleri ile ilgili konularda örgütü ve faaliyetlerini koruyabilecek kararları alarak esneklik kazanabilmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan sektör aktörlerinin mikro çevreden algıladıkları belirsizlikler karşısında faaliyetlerinin güvenliğini sağlayacak fonksiyonel stratejiler ve makro çevreden algıladıkları satış hedeflerine dönük belirsizlikler karşısında ise alternatif pazarlar arası geçiş ve satış stratejileri sayesinde, çevresel belirsizlik karşısında belirli bir güvenlik algısı kazandığı da anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan firmaların esneklik düzeyleri departmanlar bazında genel olarak değerlendirildiğinde, üretim ve pazarlama departmanlarının esneklik düzeyinin daha yüksek olduğu, buna karşın insan kaynaklarında ise esnekliğin nispeten daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Araştırma bulguları, tüm firmaların, bilhassa üretimde taktik çıktı, pazarlamada dağıtım, insan kaynaklarında bilgi-beceri ve davranışsal esneklik boyutlarında yüksek esneklik kazandığına işaret etmektedir. Firma A ve Firma B'nin yeni ürün ve yeni pazar gibi stratejik seçeneklerinin, Firma C ve Firma D'ye kıyasla daha kısıtlı olduğu değerlendirilebilir. Firma C ve Firma D'nin ise, üretimde stratejik çıktı, pazarlamada tutundurma çabaları ve insan kaynaklarında İK yönetimi uygulamaları boyutunda Firma A ve Firma B'ye kıyasla daha yüksek esneklik kazandığı anlaşılmaktadır.

Stratejik esnekliği ortaya çıkaran, kaynak esnekliği, süreç esnekliği ve stratejik seçenekler unsurları bir bütün olarak değerlendirildiğinde araştırmanın yapıldığı Firma C ve Firma D'nin stratejik esneklik düzeyi çok yüksek Firma A ve Firma B'nin yüksek görülmektedir. Bu durum, çevresel belirsizlik algısının yüksek olduğu endüstride, firmaların belirsizliğe stratejik esneklik ile yanıt verdiğine işaret etmektedir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği firmaların, mikro ve makro çevrede algıladıkları, faaliyetlerini olumsuz etkileyebilecek belirsizliklerin etkisini

azaltmak/ortadan kaldırmak ve amaçlarını gerçekleştirmelerine katkı sağlayacak fırsatları değerlendirmelerini destekleyecek şekilde, beşeri ve maddi kaynaklar, örgütsel süreç ve operasyonlar ile stratejik seçenekler unsurları açısından düzeyi farklılaşmakla birlikte stratejik esnekliğe sahip oldukları değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, çevresel belirsizlik ile stratejik esneklik arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, elde edilen bulguların, stratejik esneklik alanında yapılmış geçmiş çalışmaların sonuçlarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Bhattacharya, M., Gibson D. E., Doty, D. H. (2005). The Effects of Flexibility in Employee Skills, Employee Behaviors, and Human Resources Practices on Firm Performance. *Journal of Management*. 31 (4). 622–640.
- Budak, G. (1999). İşletmeleri Başarıya Ulaştıran yol: Örgüt Yapısı, Birey İş Doyumu, Uyum. İzmir. İzmir Ticaret Odası. Sayı. 61.
- Cannon, A. R. and John. C. H. (2004). Competitive Strategy and Plant-Level Flexibility. *International Journal of Production Research*. 42 (10). 1987–2007.
- Combe, I. A. and Greenley, G. E. (2004). Capabilities for Strategic Flexibility: A Cognitive Content Framework. *European Journal of Marketing*. 38, (11–12). 1456–1480.
- Cruz, C. O. and Marquez, R. C. (2013). Flexible Contracts to Cope with Uncertainty in Public-Private Partnerships. *International Journal of Project Management*. Cilt. 31. 473–483.
- Daft, R. (1995). *Organization Theory and Design*, New York. (5. Baskı). West Publishing Company.
- Daft, R. L., Murphy, J., Willmott, H. (2010). *Organization Theory and Design*. Singapore. South-Western.
- Dreyer, B. and Gronhaug, K. (2004). Uncertainty, Flexibility, and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Business Research*. Cilt. 57. 484–494.
- Duncan, R. B. (1972). Characteristics of Organizational Environments and Perceived Environmental Uncertainty. *Administrative Science Quarterly*, 313–27.

A. BERAHA

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 1-12 (Atf için/To cite).

- Freel, M. S. (2005). Perceived Environmental Uncertainty and Innovation in Small Firms. *Small Business Economics*, Cilt. 25. 49–64.
- Gerloff, E. A., Muir, N. K., Bodensteiner, W. D. (1991). Three Components Perceived Environmental Uncertainty: An Exploratory Analysis of the Effects of Aggregation. *Journal of Management*, Cilt. 17. Sayı. 4. 749–768.
- Johnson, J. L., Lee, R. P. W., Saini, A. and Grahmann, B. (2003). Market-Focused Strategic Flexibility: Conceptual Advances and An Integrative Model. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 31 (1). 74–89.
- Kazozcu, S. B. (2011). Role of Strategic Flexibility in the Choice of Turnaround Strategies: A Resource Based Approach. 7th International Strategic Management Conference. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Cilt. 24. 444–459.
- Milliken, F. J. (1987). Three Types of Perceived Uncertainty About the Environment: State, Effect, and Response Uncertainty. *Academy of Management Review*. 12. (1). 133–143.
- Robbins, S. P. (1990). *Organization Theory: Structure, Design, and Applications*. New Jersey. Prentice-Hall.
- Sanchez, R. (1997). Preparing For An Uncertain Future: Managing Organizations For Strategic Flexibility. *International Studies Of Management and Organization*. 27 (2). 71–94.
- Sargut, S., Özen, Ş. (2007). *Örgüt Kuramları*. Ankara. İmge Kitabevi.
- Thompson, A., Gamble, J. and Strickland, A. J., (2004). *Strategy: Winning in the Marketplace*. New York. McGrawHill.
- Thompson, J. D. (1976). *Örgütler Çalışırken*. New York. McGraw Hill. Çeviren: (Ural Sözen ve Tengiz Üçok) (1967 baskısından çeviri). Ankara. Kalite Matbaası.

FUAT SEZGİN'E GÖRE İSLAM DÜŞÜNCESİ VE BATI MEDENİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İlhan YILDIZ¹

Öz

Fuat Sezgin'e göre, herhangi bir uygarlık kendi başına ortaya çıkmaz. Hele dış etkilere kapalı olan bir uygarlığın ortaya çıkması ve gelişmesi söz konusu bile olamaz. Bilindiği gibi, İslam uygarlığı, birçok farklı uygarlıklara beşiklik etmiş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bunlar Eski Hint, Eski Yunan ve Sasani uygarlıklarıdır. Müslümanlar, bu eski uygarlıkların entelektüel mirasına sahip olmuşlardır. Böylelikle Yunancadan, Hintçeden ve Farsçadan Arapçaya birçok klasik eseri tercüme etmişlerdir. Bu çeviriler sonunda, İslam dünyasında aydınlanma dönemi başlamış, bilim ve felsefe için olumlu bir ortam hazırlanmıştır. Özgün İslam bilim ve felsefesinin en kıymetli kitaplarının bu dönemde yazıldığı söylenebilir. Haçlı seferleri sırasında ortaya çıkan İslam ile Batının mücadelesi, İspanya ve Sicilya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra başka bir düzeye ulaşmıştır. İşte tam da bu dönemde matematik, tıp, coğrafya, astronomi, kimya, mantık ve felsefe başta olmak üzere bilim ve felsefe alanında Müslümanlar tarafından yazılmış olan en temel kitapların tercüme edilmesi için Avrupa'da okulların kurulduğunu görmekteyiz. Salerno ve Toledo başta olmak üzere bu tercüme okullarının finansal desteği ile İslam dünyasından toplanan kitapların neredeyse bütün Batı dillerine tercümesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tercüme Okulları, İslam Felsefesi, İslam Bilimi, Kilise, Avrupa Bilimi, Avrupa Felsefesi.

¹ Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ilyil@yahoo.com, ORCID No: 0000-0003-3848-6723.

Makale Gönderilme Tarihi: 5 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 5 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ISLAMIC THOUGHT AND ITS EFFECTS ON WESTERN CIVILIZATION ACCORDING TO FUAT SEZGİN

İlhan YILDIZ

Abstract

According to Fuat Sezgin, any civilization does not emerge by itself. Especially a civilization that is closed to external influences cannot emerge and develop. Islamic civilization has spread to a geography that has hosted many different civilizations. These are Ancient Indian, Ancient Greek and Sassani civilizations. Muslims also possessed the intellectual legacy of these ancient civilizations. Thus, they have translated many classical works from Greek, Hindi and Persian into Arabic. As a result of these translations, a period of enlightenment began in the Islamic world. A positive science and rationality environment was created. It can be said that the most valuable books of original Islamic science and philosophy were written in this period. The struggle between Islam and the West, which emerged during the Crusades, reached another level after the conquest of Spain and Sicily by Muslims. It was during this period that schools were established in Europe to translate the most basic books written by Muslims in science and philosophy, particularly in mathematics, medicine, geography, astronomy, chemistry, logic and philosophy. With the financial support of these translation schools, especially Salerno and Toledo, the books collected from the Islamic world have been translated into almost all Western languages.

Keywords: Translation Schools, Islamic Philosophy, Islamic Science, Church, Europe Science, Europe Philosophy.

Giriş

Türkiye, Fuat Sezgin'i ilk defa televizyon programlarından tanımıştı. Sezgin bu programlarda Orta Çağda İslam düşünürlerinin çok önemli şeyler söylediklerini; hatta Batı medeniyetinin arka planında Müslümanların bulunduğunu ileri sürmüştü. Daha sonra arka arkaya bu bağlamda yazdığı kitapları yayınlanmaya başladı. Bazı kesimler kendisini hayranlıkla izlerken bazıları da onu modern bilime karşı olmakla ve dolayısıyla gericilikle suçlamaktaydı. Zira Türkiye'de katı pozitivistimin hakim olduğu o yıllarda bu şekilde yapılan konuşmalar büyük eleştiri alıyordu. Ne yazık ki bu anlayış bazı mahfillerde hala varlığını sürdürmektedir.

Aslında bilim tarihi ve İslam bilim tarihi alanlarında birçok araştırmacının çalıştığı bilinmektedir. Ancak Fuat Sezgin'in bunlar arasında öne çıkmasının iki temel nedeni vardır:

- 1- Onun ilginç yaşam öyküsü,
- 2- İddialarının büyük bir kısmını somut delillerle kanıtlaması.

Fuat Sezgin'e göre, İslam dünyasının Batı medeniyeti karşısında komplekse girmesinin hiçbir anlamı yoktur. Dolayısıyla Müslümanlar, Batı karşısında eziklik duymamalıdır. Bu durumdan kurtulmanın en kestirme yolu Müslümanların felsefe ve bilime yapmış oldukları katkıları somut bir şekilde ortaya koymaktır. Ona göre, Müslümanların 800 yıllık felsefe ve bilim hâkimiyetinin bilimler tarihindeki yerini bulamıyoruz. Eğer İslam dünyasının bilim ve felsefeye katkısı somut delillerle bulunup ortaya çıkarılırsa iki sorun ortadan kalkacaktır:

- 1- İslam dünyasında bulunan aşağılık kompleksi;
- 2- Batı dünyasının mütekebbir tavrı. (Sezgin, 2018, 20-23)

Kendi ifadelerinden anladığımız kadarıyla Fuat Sezgin'i İslam bilim tarihi alanında araştırma yapmaya iten iki başat neden vardı:

1. Hocası Alman oryantalist Hellmut Ritter'in *Harezmi* (d. 780 - ö. 850), *İbni Heysem* (d. 965 – ö.1038) ve *Biruni* (d. 973 - ö. 1051) başta olmak üzere sürekli İslam düşünürlerinden söz etmesi.

Sezgin bu olayı şöyle anlatmaktadır:

“1942 senesinde İstanbul Üniversitesinde Arap filolojisi eğitimi almaya başladığımda dünyanın gelmiş geçmiş en büyük oryantalisti kabul edilen Alman Hellmut Ritter’in öğrencisi oldum. Hocamdan Müslümanların arasında da büyük matematikçiler olduğunu ve Avrupa’nın en büyük âlimleri seviyesinde bilim adamı olduklarını işitip, isimlerini de duyunca çok şaşırılmış, dehşete düşmüştüm. Çünkü ilkokulda ve lisede öğrendiğimiz şeyler tamamıyla buna aykırıydı. Modern dünyanın gelişimine İslam dünyasının katkısını sıfır diye biliyorduk. Ritter’in sözleri İslam ilimleri tarihini öğrenmem için kırbaç rolü oynadı. Bütün dünyayı terk ederek gece gündüz bunun için çalıştım.” (Tayfur, 2009, 83; Balta, 2004, 489)

2. İlkokula başladığı ilk haftalarda -kendi ifadesiyle- “süslü püslü hanım öğretmenin ‘İslam bilginlerinin dünyanın bir öküzün boynuzu üzerinde durduğuna ve öküz kafasını sallayınca da zelzele meydana geldiğine inandığını’ alaycı bir üslupla söylemesiydi” (Sezgin, 2012, 10).

Nitekim Sezgin ilkokulda tecrübe ettiği bu tür olayları lise yıllarında da yaşadığını kendisi şöyle anlatmaktadır:

“Lise tahsiline başladığım henüz daha ikinci haftasında, bir öğretmenimiz bize Müslüman hocaların dünyanın öküzün boynuzu üstünde olduğuna, öküz kafasını sallayınca da zelzele meydana geldiğine inandıklarını söyledi. Lise tahsilim boyunca bunu tashih eden hiçbir öğretmen olmadı. Hâlbuki çok sonraları öğrendim ki Müslümanlar daha hicretin 1.yüzyılının sonuna doğru Aristo’ya isnat edilen Kitabü’l-Âlem’i tercüme etmiş, orada zikredilen dünyanın yuvarlak olduğu nazariyesini öğrenerek tartışıp kabul etmişler ve onların büyük çoğunluğu buna ilaveten dünyanın döndüğüne de inanmışlardı. Miladi 16 ve 17.yüzyılda Avrupalıların dünyanın şekli ve dönmesiyle alakalı ne büyük mücadeleler yaşadığı düşünülürse, Müslümanların ne kadar ileri oldukları ve münevverlerimizin durumu daha iyi anlaşılabilir.” (Tayfur, 2009, 83; Seyfi, 2003, 73)

İslam Dünyasında Felsefe ve Bilimin Ortaya Çıkışı

İslamiyet’ten önce Arap toplumunun, kendileri veya şehirlerini savunmaları için ürettikleri ok, yay, kılıç vb. basit bir takım silah üretme teknikleri, tarım ve hayvancılık için hava durumu ile ilgili bir takım iptidai bilgiler ve çölde yol bulmak için sahip oldukları yön bilgisi dışında bilgileri yoktu. Okuma yazma bilmiyor, matematik hesaplarını elle veyahutta kafadan yapmaya çalışıyorlardı. Yani dönemin bilim ve tekniğinden uzak, tabir caizse ilkel bir hayat sürmekteydiler. Buna rağmen 632 yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) vefat ettiğinde, haritada çizme şeklinde gözükten bütün Arap yarımadası İslamiyet’i kabul etmişti. 644 yılında Hz. Ömer (r.a.) halifeliliği döneminde

Asya ve Afrika içinde Müslümanlar egemenlik alanlarını sürekli genişletmiş; Kudüs, İslam devleti sınırları içine alınmış; bu yıllarda iki kudretli devletten biri olan Pers İmparatorluğu yıkılmıştı.

Fuat Sezgin Müslümanların az zamanda bu kadar önemli fetihler yapmasının olağanüstü bir şey olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

“Müslümanlar 634 yılında Suriye’yi Bizanslıların elinden almak, 635’te Anadolu’nun güney sınırlarına uzanmak, 637 yılına kadar bütün Irak bölgesini fethetmek, 641’de Mısır’ı 642 yılında İran’ı fethetmekle çok büyük bir devlet olmuşlardı. Müslümanların daha 649 yılında kısa süren Kıbrıs adası hâkimiyetleri, 652 yılında Sicilya sahillerine ulaşmaları, birkaç yıl sonra Girit ve Rodos’tan başka birçok Ege adasına ve İzmir’e yapılan fetih hareketi, 674 ve 678 yılları arasında her yıl İstanbul’u kuşatmaları, Peygamberin vefatından sonra geçen 40 yıl kadar bir zaman zarfında ne büyük askeri ve politik bir devlet ve deniz gücü olduklarını göstermektedir.” (Sezgin, 2012, 113)

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Müslümanlar çok az bir zamanda bu kadar önemli başarıları nasıl göstermiştir? Bu başarının sırrı konusunda birçok farklı iddia vardır. Kanaatimce neredeyse 800 yıl kesintisiz sürecek olan İslam medeniyetinin temelini oluşturan bu başarıların sırrı, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in İslam dünyasına attığı "yeni format"ta saklıydı. Zira Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam ülkelerini "kocaman bir okula" dönüştürmüş, yediden yetmişe herkes eğitim-öğretim çatısı altında toplanmıştır. Yani Hz. Peygamber, Müslümanları dört farklı şekilde kategorize etmiştir:

- Ya öğrenen ol;
- Ya öğreten ol;
- Ya bunlara destek ol;
- Dördüncü bölümde kalanlar ise hüsrana uğrayacaktı.

Zira Hz. Peygamber, bu üç bölümün Müslümanların varlığı ve gelecekleri için son derece önemli olduğunu, bu projeksiyonun dışına çıkanların İslam ümmetinin felaketler yaşamasını arzu edenlerle aynı amaca sahip olduğunu söyleyerek Müslümanların ilim meclislerinin müdavimi olmasını tavsiye etmiştir.

Allah Teâlâ’nın Müslümanlara ilk emri “oku” olmuş, “kalem” adlı sure ise, Kur’an’da ikinci sırada yer almıştır. Yani Allah Teâlâ Müslümanlardan okuma ve yazmaya yoğunlaşmalarını istemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Dünyayı isteyen ilme sarılsın, ahreti isteyen ilme sarılsın, hem dünyayı hem ahreti isteyen yine ilme sarılsın” (et-Tac, c.1, s.22) demiştir. Yine Hz.

Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “İlim aramak hem erkek hem de kadın bütün Müslümanlara farzdır” (Fevzül-Kadir, c.1, s.542). Allah Teala Kur’an’da hakiki Müslümanların cahil olamayacağını şöyle beyan etmektedir: “...Allah’tan, ancak âlim kulları haşyet duyar (korkar)” (Fâtır, 35/28). Yukarıda sadece bir kısmından bahsediliyor ancak ilim meclislerinin içinde olmak gerektiği konusunda binlerce ayet ve hadis var. Böylece Hz. Muhammed (s.a.v.) bilimi ve hatta felsefeyi yaşamın merkezine taşımaktadır. Bunun yanı sıra bilimin mümine ait olduğunu ve eğitim görmek için Çin gibi en uzak ülkelere bile gidebileceğimizi hatta Müslüman olmayan hocalardan ders alabileceğimizi bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) emretmiştir (Câmiü’s-Sağîr, 1/310, H. No: 640).

Bilindiği gibi, İslam eğitiminin amacı, “eşyanın hakikati”ni bulmak, ilim meclisleri aracılığı ile insanlığın refah ve mutluluğunu sağlamak, insanları pagan inançlarından kurtararak Allah Teâlâ’nın varlığına ve birliğine inanan nesiller vücuda getirmektir. Zümer suresi 9. Ayette Allah Teala: “*Deki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*” şeklinde bir soru sormaktadır. Burada açıkça deniyor ki: “*Bilgi güçtür ve biliyorsanız üstünsünüz.*” Dahası Kur’an’da tezekkür (geçmişe dönük düşünce/ Sad, 29), teakkul (akletme/ Bakara, 260), tefekkür (bilimsel düşünce/Alî İmran, 190-191), teemmül (derin düşünce/Araf, 185) ve nihayet tedebbür (beyni zonklatırcasına düşünme/Nisa, 82) şeklinde birçok düşünme şekli ve tonlamasından bahsedilmektedir.² Bütün bunlara baktığımızda İslam dininin, hiçbir din ve medeniyette görülmeyen şekilde düşünceye dolayısıyla felsefeye vurgu yaptığı izahıta varestedir.

Fuat Sezgin’e göre, İslam bilimi dünyada kendini göstermeye başladığı andan itibaren bütün alanlarda olduğu gibi bilim tarihi alanında da hızla ilerlemiştir. Bu durum bütün dünyada araştırmacı ve bilim adamlarının zihinlerini meşgul etmiş ve bir takım soru işaretleri bırakmıştır (Sezgin, 2012, 56-57). Konuya bu şekilde bir giriş yaptıktan sonra Sezgin, İslam medeniyetinin ortaya çıkması ve gelişmesinin arka planında bulunan temel nedenleri 12 madde halinde şöyle sıralamaktadır:

- “1) İslam’ın erken döneminde Araplar manevî uyanış havasına ve zaferlerden doğan güvenlerine paralel olarak güçlü bir bilgi susamışlığıyla doluydular; böylelikle öğrenmeye tutkun ve yabancı unsurları almaya hazır haldeydiler.
- 2) Bu şuuru yansıtan yeni din, bilimleri engellemediği gibi üstelik teşvik etti.
- 3) Emevî ve Abbasi hanedanları ve diğer devlet adamları bilimsel gelişmeyi birçok yönden desteklediler.

² Bu konu ile ilgili yüzlerce ayet bulunmaktadır. Ancak burada sadece birer örnek verilmiştir.

4) Diğer dinlerin kültür taşıyıcılarına karşı, memleketlerinin fethedilmesi sonrasında Müslümanlar tarafından iyi davranıldı, değer verildi ve onların yeni topluma katılması sağlandı.

5) Daha birinci yüzyıldan itibaren İslam toplumunda, Avrupa Ortaçağında ve sonrasında bilinmeyen eşi görülmedik verimli bir öğretmen-öğrenci ilişkisi gelişmiştir. Öğrenciler sadece kitaplardan değil, bunun yanı sıra doğrudan doğruya hocalar tarafından verilen dersler yoluyla bilgiler edinmişlerdir. Bu, öğrenme eylemini kolaylaştırmış, böylece güvenilir bir bilginin garantisi olmuştur.

6) Doğa bilimleri ve felsefe, filoloji ve edebiyat başlangıçtan beri, teolojik değil, dünyevi bir anlayışla yapıldı ve sürdürüldü. Bilimlerle uğraşmak, sadece din adamları sınıfının imtiyazı değildi, bütün meslek gruplarına açıktı. Bu yüzdendir ki biyografik ve bibliyografik eserlerde Arap-İslam kültür dairesinin çoğu bilim adamının baş adları meslek nitelemeleridir, terzi, ekmekçi, marangoz, demirci, deve sürücüsü ve saatçi gibi.

7) Daha 1./7. yüzyılda camilerde umuma açık ders faaliyeti başlamıştır. 2./8. yüzyılda önemli filologlar, edebiyatçılar ve tarihçiler büyük camilerde kendi eğitim kürsülerine (ustuvâne) [sütun] sahiptiler. Bu eğitim öğretimde derslerin ve tartışmaların nasıl olduğuna ilişkin bize ulaşan haberler yüksek bir akademik stile tanıklık etmişlerdir. Bu büyük camiler, 5./11. yüzyılda devlet üniversiteleri kurulana kadar kendiliklerinden ilk üniversitelere dönüşmüşlerdir.

8) Arap yazısının karakteri, Arapçanın kolay ve hızlı yazılmasına imkân tanıyordu ve böylelikle kitaplar çok geniş bir yayılma alanı bulabilmiştir.

9) Hızlı ve köklü bir şekilde gelişen filoloji, bilginlere eserlerinin redaksiyonu ve yabancı dillerle olan ilişkileri için sağlam bir temel sağlamıştır.

10) Yabancı terminolojilerin alınması ve benimsenmesi, tam tanımlama ve bilimsel kesinlik için bakış açısını keskinleştirmiştir, kendine özgü Arapça terminolojinin ve bilimsel dillerin oluşturulmasına götürmüştür.

11) Yazılı aktarım, önce Hicretin ilk yüzyılından beri ilerletilen geleneksel papirüs endüstrisi ile daha sonra ise Çin'den alınan ve İslam dünyasında yazı malzemesi olarak geniş bir yaygınlık kazanan kâğıdın üretimi için imalâthaneler kurulmasıyla da ciddi biçimde desteklendi.

12) 4./10. yüzyılda daha iyi ve daha uzun süre kalıcı mürekkebin, bir tür karışım olan isten mamul demir palamutu mürekkebinin (karışımında bulunan öğeler: demir sülfatı, meşe palamutu ekstresi, gummi Arabicum/ Arap zamkı ve su) geliştirilmesi siyah koyu bir yazıyı mümkün kıldı, böylece yazıların zaman içerisinde solmadan veya kahverengileşmeden daha uzun süreli kalıcılığı sağlandı. Filhakika iddia edebiliriz ki Arap-İslam kültüründe bilimlerin hızlı, geniş ve köklü gelişimi üzerinde bütün bu faktörler hep birlikte rol oynamıştır ve bu faktörler sadece kısa bir zaman dilimi için değil, aksine yüzlerce yıl etkili olarak kalmışlardır. Sık sık, genelde dinin, özelde ise ortodoksinin, teolojinin veya tasavvufun bilime zarar verici etkisinden bahsetmek haksız bir davranıştır. Bu tür düşüncelerde, Arap-İslam bilimlerinin bilinen gelişiminin yüzlerce yıl boyunca sürekli ilerlediği ve

yaratıcılığın 16. yüzyıla kadar gevşemediği göz ardı edilmektedir.”
(Korkmaz, 2009, 199; Sezgin, 2008, 168-170)

Yukarıda da görüldüğü gibi, Fuat Sezgin’in, Müslümanların felsefe ve bilime nasıl katkı sağladıkları, ne tür yöntemler takip ettikleri ve hangi alanda icatlar yaptıkları ile ilgili son derece ilgi çekici yaklaşımları bulunmaktadır. O’na göre, Kur’an ve hadislerden aldıkları ilhamla Müslümanlar, bilim ve felsefe alanında harikulade çalışmalara imza atmışlar ve farklı bilim alanlarında sayısız icat yapmışlardır. İslam dünyasında ortaya çıkan bu gelişmeleri Fuat Sezgin’in perspektifi ile şu şekilde kategorize edebiliriz:

1. Tercüme hareketleri ve okuma dönemi

Bilim tarihi kaynaklarına baktığımızda, hem İslam hem de Batı dünyasında tercüme faaliyetlerinin hangi tarihte, hangi kaynaklar kullanılarak, hangi kişi veyahutta toplumlar tarafından ve nasıl yapıldığı konusunda ayrıntılı bilgilere sahibiz. İslam dünyasında ortaya çıkan çeviri çalışmaları, çeviri için kurulan Beytü’l-Hikme, çeviri faaliyetlerinde yer alan sultanlar, mütercimler, sponsorlar vs. en küçük detaylara kadar bize bildirilmiştir.

Tercüme edilen kitaplar, tercüme için yapılan seyahatler, hangi kültürlerden tercümelerin yapıldığı, hangi ülkelere tercüme için gidildiği başta olmak üzere hiçbir şey karanlıkta kalmamıştır. İslam dünyası kitaplar bir yana felsefi düşünceleri bile sahiplerine refere etmiştir. Örneğin, Sokrates’in kitabı yoktur ancak Müslümanlara ait felsefe kitaplarında Sokrates (d. MÖ 469 – ö. MÖ 399)’i referans gösteren birçok fikir ve düşünce bulunmaktadır. Ancak eski Yunan medeniyeti Mısır Mezopotamya uygarlığı başta olmak üzere beslendiği kaynakları gizlemiş, onlar hakkında bilgi vermemiştir. Hâlbuki Thales (d. MÖ 624 – ö. MÖ 546) gibi antik Yunan filozoflarının Mısır’da felsefe eğitimi aldıklarını bilim tarihi kitaplarından öğrenmekteyiz. Yine Platon’un ideler alemi teorisinin Mısırlı bir rahibe ait olduğunu açıkladığı bilinmektedir. İslam dünyası, Batı dünyasının bu ikircikli tavırlarına hiçbir zaman sahip olmamış, yararlandığı kaynakları kitaplarında açıkça belirtmiştir. Böylece bilim tarihinde ilk defa kitaplarda yararlanılan yazar adı ve dolayısıyla dipnot belirtilmesi olayı Müslümanlar tarafından kullanılmıştır. Öyle ki İslam dünyasında Sokrates, Platon (d. MÖ 428 – ö. MÖ 348) ve Aristo (d. MÖ 384 – ö. MÖ 322)’nin eserleri basılmış ve yayınlanmış, İslami ilimler alanında çalışanlar da dahil olmak üzere hemen herkes tarafından okunmuştur.

Diğer taraftan çeviri hareketlerinin sonucunda İslam düşüncesinin ortaya çıkmış olduğunu savunan görüşler gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak çeviri hareketleri sonucunda İslam coğrafyasına taşınan Yunan felsefe geleneğinin İslam felsefesini etkilediğini söyleyebiliriz (Açıkgenç, 2018, 81). Kaldı ki Müslümanlar sadece Yunan felsefesini tercüme etmemiş Hint ve İran bilim ve felsefesine ait belli başlı eserleri de tercüme etmiştir. Öyle ki bazen bu çeviriler bizzat devlet adamları tarafından desteklenmiştir. Örneğin, Abbasi Sultanı Memun (d. 786 - ö. 833) tarafından kurulan Beytü'l-Hikme ile bu çeviri faaliyetlerinin hızlandığını ve daha kaliteli hale geldiğini söylememiz gerekmektedir. Memun, Yunan felsefesine ve özellikle Aristo'ya hayranlık beslemekteydi. Nitekim felsefe kitaplarında Aristo'yu rüyasında gördüğü ve onunla felsefi sohbetler yaptığı anlatılmaktadır. Memun, Aristo'nun eserleri ile Plotinus (d. 205 - ö. 270)'un eserlerinin ilk dönemlerde birbirine karıştırılmasından dolayı tereddüt ederek bizzat Bizans Kralına çok kıymetli hediyeler göndermiş, Aristo ve diğer filozofların orijinal kitaplarını kendisine ulaştırmasını rica etmişti. Bunun üzerine dönemin Yunan Kralı Antik Yunan dönemine ait ellerinde bulunan kitapları Memun'a göndermişti (Bayraktar, 2017, 51).

Fuat Sezgin'e göre, Müslüman devletler hicri takvimin 20 ile 30. yılından itibaren Irak, İran, Suriye ve Mısır topraklarını İslam coğrafyasına katarak dünya tarihi boyunca önemli sayılmış kültür merkezlerine yayılmışlardı. Yine Müslümanlar onların bilginlerini, ister İslamiyet'i kabul etsinler, ister etmesinler büyük bir toleransla karşılamış, "üstat" olarak kabul etmişlerdi. Böylece farklı coğrafyalarda birbirinden habersiz yaşamlarını sürdüren kültürler İslam dünyasında sentezlenerek yepyeni bir medeniyetin hamuru yoğrulmuştur. Daha İslam'ın birinci yüzyılının ikinci yarısında Yunanca, Süryanice ve eski Farsçadan bazı kitapların Arapçaya çeviri işi başlamıştı (Sezgin, 2018, 70).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 800'lü yılların başında Abbasi devleti tarafından Bağdat'ta "Beytü'l-Hikme" adlı çeviri ve bilim merkezi olarak çalışan bir kütüphane kurulmuştur. Aynı zamanda çeviri merkezi olarak da hizmet veren bu merkezde Yunanca, Hintçe, Farsça ve Latince kitapların tercümeleri hazırlanmıştır. Nitekim Beytü'l-Hikme ile birlikte İslam coğrafyasında hemen her kentte bir kütüphane kurulması geleneği ortaya çıkmıştır. Örneğin, içinde milyonlarca eserin bulunduğu Fatımi Sultanı Halife el- Hâkim tarafından Kahire'de kurulan "Daru'l-İlim" ismiyle bilinen kütüphane bunlardan sadece birisidir (Sezgin, 2012, 30). Miladi 8. yüzyılın ilk yarısında, İranlıların astronomik cetvelleri eski Farsçadan Arapçaya çevrilmiştir. Aynı yüzyılın ortalarında Abbasi halifesi el-Mansur (d. 714 - ö. 775) Hint astronomisinin hayli hacimli biraz karmaşık bir içeriğe sahip

olan *Siddhanta* adlı kitabını Sanskritçeden Arapçaya çevirtmiştir. Halifenin bu kitabı biliyor olması çevirmenlerin sadece çeviri ile yetinmeyip bunu düzeltmeyi ve eklerle tamamlamış olmaları çok ilginçtir. Böylelikle Müslümanlar bu kitaptan Hint astronomisinden başka sıfır sayısını da öğrenmiş, 50 yıl kadar sonra yazılacak olan ilk aritmetik kitabında kullanmışlardır (Sezgin, 2018, 70).

İslam dünyasında Batlamyus'un temel eserlerinin çevirisinin hızlı bir şekilde yapılması Astronomi bilgisinin bu kadar hızlı gelişimine neden olmuştur. Onun astronomik çizelgeler kitabı (Procheiroi Kanones) Sasanilerin yaptığı çeviriden Miladi 8. yüzyılın ikinci yarısında Arapçaya aktarılmıştır. Bunu 8. yüzyılın sonunda Batlamyus'un hacimli kitabı *Almagest*'in Yunancadan Arapçaya çevirisi takip etmiştir (Sezgin, 2012, 71).

2. İslam dünyasında bilim alanında özgün eserlerin ortaya çıkışı

Aristo ile başlayan ilimler kategorizasyonu İslam dünyasında özellikle Farabi (d. 870 – ö. 950)'nin "İlimlerin Sayımı" adlı eseriyle birlikte bir gelenek haline gelmiş olup (Farabi, 2004) İslam bilginlerinin hemen tamamı bu kategorizasyona birçok yeni bilim alanı eklemiştir. Örneğin, Aristo'nun ilimler sınıflandırmasının içinde yer almayan coğrafya, tarih, sosyoloji, fizik, kimya, psikoloji gibi bilim alanları İslam düşünürleri tarafından ilimler sayımı içinde yer almıştır. Yine Aristo'nun ilim olarak görmediği tarih ve sosyoloji gibi disiplinler İbni Haldun (d. 1332 – ö. 1406) tarafından bilim alanı olarak kabul edilmiştir. (İbni Haldun, 2018) İslam tarihinde en dikkat çekici hususlardan birisi de bilim ile ibadetin bir ve aynı sayılmasıdır. Öyle ki felsefe dahil olmak üzere birçok alana ait kitapların camilerde halka şeklinde oluşturulan ders ortamında ele alındığını ve tartışıldığını görmekteyiz. Adeta bilim adamları ile halk iç içe yaşamakta, birlikte çalışmakta ve bilim adamları ile halk arasında ayırım yapılmamaktaydı.

Fuat Sezgin, Arap toplumunda okuma-yazma oranının yükselmesinde İslam dininin sunduğu katkının görmezden gelinemeyeceğini belirtmektedir. Sezgin'e göre, İslamiyet'in ilk yirmi yılında bir zamanlar Romalıların ve daha sonra Bizanslıların elinde olan Suriye ve Mısır'da bulunan kültür ve medeniyet unsurlarına sahip olundu. Böylelikle Mısır Mezopotamya ve Yunan felsefesine ulaşılmış oldu. Kısa bir zaman sonra Müslümanlar gemiler inşa ederek Kıbrıs ve Rodos'u fethetmiş ve Sicilya sahillerine dayanmışlardı. Sezgin'e göre, İslam coğrafyasının hızlı bir şekilde genişlemesinin temel sebebi, bu ülkelerdeki insanlara -Müslüman olsun veya olmasınlar- hoşgörü ve tolerans ile muamele edilmiş olmasıydı. Zira Müslüman olmayan halk dinsel ibadetlerini serbestçe yapmaktaydılar. Bunun yanı sıra devlete ödedikleri ağır vergilerden kurtulmuşlardı. Örneğin,

Osmanlı devletinin fethettiği ülkelerde gösterdiği hoşgörü, tolerans ve adaletten dolayı birçok Balkan ülkesi mukavemet göstermeden topraklarını Osmanlı Devleti'ne teslim etmiştir. Hatta bazı ülke halkları Osmanlı Devletini kendi ülkelerini fethetmesi için davet bile etmişti. Sezgin'e göre, İslam ülkelerinin diğer toplumlara adaletle hükmetmesinden dolayı ne kadar gururlansak azdır. Zira tarih boyunca tebaasına adaletle hükmeden devletlerin sayısı oldukça azdır. Müslümanların diğer toplumlardan farkı, felsefe ve bilime vermiş oldukları değerdedir. Müslümanlar hicri 1. yüzyılda Yunanca, Süryanice ve Farsçadan birçok eseri tercüme etmişlerdir. İlk zamanlar bu eserleri tercüme edenler Hristiyan, Yahudi ve Süryani mütercimlerdir. Daha sonra Osman b. Dınişk başta olmak üzere Müslüman mütercimlerin yetiştiğini görmekteyiz. Bu arada İslam dünyasının her yerinde kütüphanelerin ve medreselerin yaygınlaştığını görmekteyiz (Sezgin, 2004, 413-422; Sezgin, 2018, 120).

Yukarıda da görüldüğü gibi, ilk dönem Müslümanları arasında okuma-yazma bilenlerin oranının çok yüksek olduğunu belirten Sezgin bu konu ile ilgili İslam toplumu ve diğer toplumlar arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Ona göre, Hicri 1. yüzyılın (Miladi 700'lü yıllar) sonlarına doğru İslam dünyasında okuma yazma bilenlerin sayısı bütün dünyadaki okuma yazma bilenlerin sayısından daha çoktu. Müslümanlar inançlarından kaynaklanan samimi duygularla birçok açıdan fedakârlıklar gerektiren seyahatler yapmışlardır. Müslüman araştırmacılar dönemin ilim merkezlerini ziyaret ederek burada bulunan ilim adamlarından dersler almaktaydılar. Bunun yanı sıra ziyaret ettikleri ülke ve ilim adamlarının önemli buldukları kitaplarını tercüme ediyorlardı. Farklı dinlere mensup olan bu ilim adamlarına karşı son derece saygılı davranıp onlardan olabildiğince fazla istifade etmeye çalışıyorlardı. Ayrıca devlet başkanları ilim adamlarına bir takım imtiyazlar vererek İslam ülkelerine davet etmekteydiler. Bu şekilde İslam dünyasına gelen ilim adamlarına hem ekonomik hem de siyasi imkân ve salâhiyetler tanınmaktaydı. Onların yapmış oldukları araştırmalara devlet karşılıksız olarak sponsor olmaktaydı. Daha sonraki yıllarda camilerde ilim adamlarının kürsüleri oluşmaya başlamıştır. Bu kürsülerin etrafında öğrenciler toplanmakta bazen de ilim adamları ve halktan dinleyiciler katılmakta, felsefe, mantık, matematik, fizik vb. gibi konular cami ortamında konuşulmaktaydı. Nitekim bu dönemde camiler adeta birer bilim merkezine dönüşmüşlerdir (Sezgin, 2018, 120).

Buna bağlı olarak Fuat Sezgin tıp, matematik, fizik, astronomi, felsefe vb. gibi birçok alanda Müslümanların yaptığı önemli çalışmalardan bir takım örnekler getirmektedir:

“Evvvela şunu belirteyim. Bir ilim diğer sahalardaki ilimlerin desteği olmadan büyük çapta bir tekamül gösteremez. Eğer bir kültür merkezinde bütün sahalarda şartlar müsaitse, tüm alanlar birden bire gelişir. İslami ilimler hakkında az bilgisi olanlar, İslam medeniyeti sadece “astronomi ve matematikte çok iyiydi” diyorlar. Fakat bu doğru değil. İslam medeniyeti her ilim dalında büyük gelişme göstermiştir. Her şeyde zirveydi. Şimdi diyorsunuz ki, bu konuda misaller zikredin. Hangi konuda zikredeyim. Her ilim dalında onlarca örnek verilebilir. Fakat burada önemli olan şu: İlimlerde önemli olan bazı prensipler vardır. Bu prensipler ne zaman ortaya çıktı, bilim adamını bunlar ilgilendirir. Örneğin Müslümanlar, nazariye (kuram) ile tecrübe (deney) arasında muvazeneyi ifade eden bir mefhum ortaya çıkardılar. Buna "Mizan" adını verdiler. Daha sonra İslam bilginlerinden Farabi geliyor ve diyor ki, tecrübe (deney) ile nazariye (kuram) de yeterli değil. Muhayyile (imge) de önemlidir diyor. Önce tahayyül edeceksiniz. Muhayyilenizde birçok şeyi yaratacaksınız. Sonra da nazariyeyi kuracaksınız. Böylece nazariye sizi tecrübeye sevk edecektir. İşte bir ilmin oluşması için bunlar önemli. Tıp, fizik, astronomi ve felsefe alanında yaklaşık 200 eser kaleme alan Cabir ibn Hayyan (d.721 – ö. 808) aynı zamanda bugün bildiğimiz genetiğin babasıdır. Hayyan şöyle diyor: "Allah bize fiziki kanunlar vermiştir. Bunlarla bitki, hayvan hatta insanın benzerini yapabiliriz. Allah beşere öyle kabiliyetler bahşetmiş ki, bununla beşer kâinattaki tüm sır perdelерini çözmeye muktedirdir." Bu sözler 8. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ve atomun parçalanabileceğini ilk bulan âlim Cabir ibn Hayyan'a aittir.” (Korkmaz, 2009,188; Kışlakçı, 2006)

2.1. Astronomi, Coğrafya ve Matematiksel Coğrafya alanında yapılan icatlar

Bilindiği gibi, İslam’ın şartlarından ikisi namaz ve oruç ibadetidir. Namazın dışındaki altı şarttan birisi vakit; diğeri ise, istikbal-i kıbledir. Ayrıca oruç ibadetinde iftar, sahur, ramazanın başlangıç ve bitimi gibi teknik bilgi gerektiren bir takım konular bulunmaktadır. Bunların Müslümanların kalbinde şüphe bırakmayacak bir şekilde yerine getirilmesi için bilinmesi gereken astronomi ve coğrafya ilmi İslam dünyasında her zaman önem arz etmiştir. Nitekim Memun döneminde Bağdat ve Şam’da rasathaneler inşa edilmiştir. Sezgin’e göre, bunlar astronomi tarihinin tanıdığı ilk rasathanelerdir. Daha sonra İslam dünyasında çeşitli yerlerde birçok rasathanenin kurulmuş olduğunu biliyoruz. İslam dünyası Uluğ Bey (d. 1394 – ö. 1449), Ali Kuşçu (d. 1403 – ö. 1474) ve Biruni gibi dünyanın tanıdığı coğrafya ve astronomi bilginleri yetiştirmiştir. Yine Sezgin’e göre, Yunanlıların rasathanesi olmamıştı ve Avrupa’da ilk rasathane 16. Yüzyılda kurulmuştur (Sezgin, 2012, 71).

Farklı görüşler olmasına rağmen Sezgin, Avrupa’da ilk haritaların 1850 yılında çizilmeye başladığını iddia etmektedir. Hâlbuki İslam dünyasında 9. yüzyılın başından itibaren 11 ve 12. yüzyıllara kadar Biruni örneğinde görüldüğü gibi enlem ve boylam derecelerine dayanan haritalar çizilmiştir. Yine Avrupalı coğrafyacılar göre, Makdisi insanlığın görmüş olduğu en büyük coğrafyacıdır (Sezgin, 2018, 51).

Fuat Sezgin, matematiksel coğrafya alanında çok önemli çalışmalar yapan Biruni ile ilgili önemli tespitler yapmaktadır:

“Küresel trigonometride 10. yüzyılda kazanılan başarı 11. yüzyılın başlarında matematik coğrafyaya etkili bir temel sağladı. Bîrûnî bunu bağımsız bir bilim dalı olarak kurmakla kalmadı, onu, dünya haritasını düzeltme yolunda uygulayan ilk bilgin oldu. Bu uygulamayı o, Gazne ile Bağdat arasında iki yıl süren çetin bir çalışma ile başardı. Aradaki 60 kadar istasyonun enlem derecelerini astronomik olarak ve aradaki mesafeleri arşın arşın ölçüyor, böylece elde edilen üç değerle (boyutla) bir küresel üçgen kuruyor, aranılan dördüncü değeri, yani iki yer arasındaki boylam farkını derece olarak elde ediyordu. Bu öldürücü çalışmanın evrelerini Bîrûnî bize çok canlı bir şekilde anlatıyor. Gazne ile Bağdat arasındaki gidiş ve dönüş uzaklıklarını ve çapraz bağlantıları düşünürsek Bîrûnî'nin sekiz bin kilometreden fazla bir arşınlama yapmış olması gerekiyor. Adamcağız Gazne'den çıkıyor Bağdat'a kadar gidiyor. Bu iki yerin sferik üçgen meydana getirerek o iki yerin boylam farklarını hesaplamak metodunu bularak Gazne ile Bağdat arasında 60 kadar yerin enlem ve boylam derecesini sağlamıştı. Giderken bir şehirden öbür şehre geçiyor. Gittiği mesafeyi arşın arşın ölçüyor ve tam iki sene boyunca bu iş için çalışıyor. Gidiş 2.000 km geliş 2.000 km. Ama o giderken zikzak çiziyor. Yani 7.000-8.000 km mesafe kat ediyor. Onun hesapladığı 60 kadar yerin boylam derecelerindeki hata, 6 ile 40 dakika arasında değişiyor. Onun çok önemsiz hatalarını modern coğrafya ancak 19. ve 20. yüzyılda düzeltbildi. Onun uyguladığı ve İslam dünyasında uygulanan metot, çağımızın tanıdığı triangülasyondan (üçgenler zinciri) başka bir şey değildi. Ama modern coğrafya tarihi, triangülasyonun ilk uygulanmasını Hollandalı bilgin Willebrord Snellius'a (1580–1626) bağlar. Bu fırsatı kaçırmadan şunu eklemek istiyorum: Çok gelişmiş ve son yıllara kadar bilinmedik olarak kalmış bir triangülasyon metodunu Müslümanlar 15. yüzyılda Hint Okyanusu denizciliğinde uyguluyor, engin deniz uzaklıklarının ve bulunulan noktanın hesaplanmasında kullanıyorlardı. Onların böylece doğu Afrika ve Sumatra sahilleri arasında kalan ekvator çizgisinin uzunluğunda elde ettikleri sonuç, hayranlık uyandırıyor. Böyle bir sonuç ve engin deniz üzerinde bulunulan bir noktanın hesaplanması, modern dünyada ancak 20. yüzyılın ilk yarısında mümkün oldu.” (Korkmaz, 2009, 220; Sezgin, 2004, 413-422; Sezgin, 2018, 106-107)

Matematiksel coğrafya alanının ilk olarak Biruni tarafından ayrı bir bilim haline getirildiğini anlatan Fuat Sezgin'dir. Sezgin'e göre, Matematiksel coğrafyayı müstakil bir ilim haline getiren insan Biruni'den başkası değildir. Bilindiği gibi, Yunanlılar ve Hintlilerde matematiksel coğrafyanın ilk adımları atılmıştır. Biruni bunlara dayanarak matematiksel coğrafya adlı bir kitap yazmıştır. Daha sonra bu kitap kaybolmuş ve bir türlü bulunamamıştır. Nihayet 1935 yılında oryantalistler tarafından bulunan bu kitap, 1965 senesinde yeniden yayınlanmıştır. Ancak kitabın matematiksel coğrafya alanı ile ilgisi pek anlaşılammıştır. Bu nedenle Sezgin, bu alanda ciddi eksiklik olduğunu fark ederek matematiksel coğrafya konusunu araştırmaya başlamıştır. Bu araştırmaları esnasında Sezgin bugüne kadar matematiksel coğrafya tarihi kitabının yazılmadığını fark etmiştir. Hemen her bilim alanının tarihi yazılırken bu konunun neden ihmal edildiğini merak eden Sezgin ilginç bir sonuçla karşılaşmıştır. Bu ihmalin nedeni, matematik coğrafyanın % 80'inin Müslümanlar; %20'sinin ise Yunanlılar, Hintliler ve 18. Yüzyıl Avrupa'sı tarafından inşa edilmiş olmasıydı. Başka bir ifade ile bu bir ihmal değil, bilinçli bir karartma çabasıydı. Sezgin, bu karartma çabasının kendisine tarihsel bir sorumluluk yüklediğini düşünerek matematiksel coğrafya tarihini yazmaya karar vermiştir (Sezgin, 2018, 116).

Fuat Sezgin'e göre, bir bilim alanı olarak matematiksel coğrafyada Osmanlı devletinin çok önemli başarılar elde ettiği söylenebilir:

“Bağdat'ın batısında bulunan bölgelerin matematiksel olarak kavranması sürecinde Arap İslam coğrafyacıları ve astronomları için, Bizans hâkimiyetinde bulunan Anadolu ve Ege civarı uzun bir süre çalışma alanlarının dışında kalmıştır. Bugün ulaşılan bilgilere göre bu durum 6./12. yüzyılın sonundan itibaren değişmeye başlamış görünmektedir. Bizi doğrulukları ile hayrete düşüren, 13. yüzyıldan 14. yüzyıla geçiş döneminde Avrupa'da birdenbire ortaya çıkıveren söz konusu bölgelerin ve Karadeniz'in haritaları, mesela Giovanni da Carignano'nun eseri olarak bilinen harita, sadece yerinde, gerekli bir zaman süresince ve devlet desteği ile yapılan astronomik gözlemlerin ve yeryüzü ölçümlerinin sonucu kabul edilebilirler. Biz, en geç 7./13. yüzyılda İslam hâkimiyetinde ortaya çıkması muhtemel sadece birkaç Anadolu koordinatı bilmekteyiz. İlk olarak muhtemelen 8./14. yüzyılın ilk yarısından gelen ve Abdulhalim b. Süleymana - ū āī isimli birinin usturlaba dair yazdığı bir kitapta bulunan erken dönem Osmanlı çizelgesi bize 151 yerin koordinatlarını vermektedir; bu yerlerin sekizde biri Anadolu'da bulunmaktadır. Bu çizelge, Osmanlı bilginlerinin, en azından Anadolu enlem-boylam dereceleri ağının şekillendirilmesine çok erken katılımlarının bir belgesidir. Bu çizelge ayrıca, Anadolu'nun matematiksel olarak kavranmasında daha o dönemde gerçeğe çok yakın bir kesinlik elde edilmiş olduğunu gösterir. Çizelgenin Akdeniz'e ilişkin vermiş olduğu koordinatlar da bu tarz bir kesinliğe tanıklık eder. Mesela biz bu çizelgede,

Roma ile İstanbul ve Roma ile İskenderiye arasındaki boylam farklarının bugünkü değerlerden çok az ayrılık gösterdiğini görmekteyiz. Anadolu'nun batı-doğu ve kuzey-güney boyutları açısından Abdulhalim b. Süleymana - ü âî'nin İstanbul ve Ahlat'a (Anadolu'nun doğusunda) ilişkin verdiği değerleri burada ele alalım. Boylam farkı bugünkü değerden sadece 1°29' farklılık göstermektedir, hatta enlem farkı sadece 2' dir. Okuyucuda, 8./14. yüzyılda ulaşılan sonuçların önemine ilişkin uygun bir tasavvur oluşturabilmek için şu durum vurgulanmalıdır: Adı geçen yerler arasındaki enlem ve boylam farklılıklarının hatasız ölçümüne ilk olarak 20. yüzyılda ulaşılmıştır. Osmanlıların bilimler tarihine yaptıkları katkıların bir diğer önemli alanı ise astronomidir: Bu toplu bakışta anılacak olan 10./16. yüzyıl başarılarından birisi 1575-1580 yılları arasında Osmanlı Sultanı III. Murat tarafından İstanbul'da kurulan büyük rasathanedir. Böyle bir rasathane kurma fikrini sunan kişi çok yönlü bir bilgin olan Takiyeddin Muhammed b. Maruf er-Rassad'dır." (Sezgin, 2008, 64)

Fuat Sezgin yorumlarında, matematiksel coğrafya ve kartografya alanında yapılan önemli çalışmalar sayesinde denizcilik alanında Osmanlıların büyük ilerlemeler sağladığını belirtmiştir (Adıvar, 1991, 35). Piri Reis'in kitabından hareketle Sezgin, Osmanlıların denizcilik alanında kat ettiği mesafeyi şöyle anlatmaktadır:

"Kartografi ve Akdeniz denizcilik biliminde varılan seviye konusunda bize ulaşan en önemli kanıtlardan birisi, Osmanlı denizcisi Piri Reis (d. 1465–ö.1554)'in Kitâb-ı Bahriyye isimli eseridir. Piri Reis Bahriyye kavramından «denizler bilimi ve deniz yolcularının tekniği»ni anlamaktadır. Bu anıtsal eser, onun büyük yazarlık yetkinliğine tanıklık etmektedir. Yazarın kararlılıkla ulaşmak istediği hedef şudur: Tek tek elde edilmiş fizyo-jeolojik, arkeolojik ve meteorolojik verileri temel alarak Akdeniz'de en uygun ve başarılı yolculuğu mümkün kılmak. Piri Reis bize, bu hedef doğrultusunda toplanmış devasa veri materyalinin yanı sıra, kitabının içerisinde Akdeniz'deki 200'den fazla ada, liman ve bazı kıyıların haritasını bırakmıştır. Haritaların kalitesi şaşırtıcı derecede yüksektir ve bu kalite ancak, o zamana kadar elde edilen ilerlemenin sonucu olarak görülebilir. Maalesef kitabın içeriği ve detay haritaları, onun sadece bir kısmı bize ulaşan dünya haritasından daha az ilgi çekmektedir. Bizzat kendisinin, kendi döneminde tedavülde bulunan dünya haritalarının en kapsamlısı olarak nitelediği bu dünya haritası, bilebildiğimiz kadarıyla Arap-İslam kültür dünyasında, ele geçirilebilen bütün haritalara dayanarak aktüel bir dünya haritası yaratılmasına yönelik en yeni girişim olarak değerlendirilebilir." (Sezgin, 2008, 76)

Sezgin'e göre, İslam dünyasında coğrafya ve astronomi çalışmaları kısa zamanda harita çalışmalarına dönüşmüş, bireysel olarak çizilen haritaların yanı sıra devlet eliyle haritalar çizdirilmeye başlanmıştır. Örneğin; Halife

Memun 70 kadar bilgini bir dünya haritası ve bir coğrafya kitabı hazırlamakla görevlendirmiştir. Bu görevlendirme üzerine bu seçkin bilginler topluluğu, o dönemde mevcut olan Marinos'un haritası ve Batlamyus'un coğrafyasını kendi çalışmalarında başlangıç noktası olarak seçmişlerdir. Bu çalışma sonunda ortaya bir harita çıktığını söyleyen Sezgin, bu haritayı 1990'lı yıllarda Topkapı Sarayında bulduğunu söylemektedir. Bu fikrin biraz daha aydınlatılması için Batlamyus'un adını taşıyan harita ile İslam dünyasında erken zamanlarda ortaya çıkan bu haritanın karşılaştırılması gerekmiştir. Sezgin'e göre, "bu karşılaştırma yapıldığında Memun haritasında Atlas ve Hint okyanusları Batlamyus'taki iç deniz halinden kurtulmuş, karaları kuşatan gerçek şeklini bulmuştur" (Sezgin, 2012, 15).

Sezgin'in diğer bir ilginç iddiası, Amerika'nın ilk önce Müslümanlar tarafından keşfedildiğini söylemesidir. Bu ilginç iddia ile ilgili Sezgin şunları dile getirmektedir:

"Müslümanların amacı Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaktı. Ki onlar dünyanın yuvarlak olduğunu biliyorlardı. Evvela Müslümanlar 8. asrın sonunda biliyorlardı ki dünya yuvarlaktır. Halife Me'mun zamanında ekvatorun uzunluğunu ölçmeye çalıştılar ve aşağı yukarı ekvatorun 40.000 km. olduğunu tespit ettiler ve bugün bildiğimiz ekvatorun uzunluğu Halife Me'mun'un coğrafyacılarının buldukları neticeye dayanıyor. Onlar şu halde Avrupa ile Asya arasındaki okyanus üzerindeki mesafenin ne kadar uzun olduğunu biliyorlardı. Yaklaşık 25.000 km. filan, derece olarak da 200 derece civarında filan. Buna rağmen 10. yüzyılda Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna ulaşmaya güç yetireceklerdi. Bu hususta Mesudî adındaki büyük bir âlim; "Mir'at az Zaman" adlı -kaybolmuş olan- kitapta "Bütün bu gayretlerin tarihini yazdım." diyor bize kalmış olan bir kitabında. Bunu onlar yazıyorlar. Bakıyoruz, Müslümanlar normal gidiyorlar, bir muayyen yere ulaştıktan sonra dönen bir adamın ismini bile veriyorlar. Ondan sonra mütemediyen Müslümanlar çalıştılar. Mühim olan budur. Asya ile Avrupa arasındaki mesafenin uzunluğunu tam bilerek Asya'ya ulaşma gayreti oluyor. Müslümanlar bunu bilerek 14. asra kadar muhtelif çıkışlar yaptılar. Bunun neticelerini çok iyi bilmiyoruz ama onların miladi 1420 senesinde bir Arap gemisinin Afrika'nın kıyılarını dolaşarak bugünkü Amerika dediğimiz kara kütesinin doğusuna ulaştığını sadece İtalyan haritasının notlarından buluyoruz. Oraya ulaştılar. Bir de Kristof Kolomb'un kendisi zaten elinde bir haritayla gittiği görülüyor. Bu haritanın 1470-77 senesinde İtalya'dan Portekiz'e gönderilen bir harita olduğunu da biliyoruz. Mühim olan Cava diliyle yazılmış, Portekiz diline dahi çevrilmiş bir Brezilya haritası var. Cava dilinde 1511-12 senesinde çizilmiş bir harita var. Bu, Müslümanların yaptığı bir harita. Bu haritaya bugün modern bir haritayla yan yana bakınca enlem ve boylam dereceleri tasavvur edilemez bir derecede hakikate uygundur. Bunu İslâm Dünyası'ndan başka bu devirde yapacak başka bir kültür dünyası yok.

Enlem-boylam derecelerini ancak Müslümanlar hakikate yakın bir derecede ölçebiliyorlardı. Sonra Portekizlilerin kendileri bunun bir Müslüman haritası olduğunu kaydediyorlar. Daha birçok deliller var. Mühim olan onların navigasyon, denizcilik üssü, uzun okyanus mesafelerini ölçebilme metotları, imkânları... Onları çok iyi biliyoruz kalmış olan kitaplarından. Onları insan tanıdıktan sonra Amerika'nın keşfedilmesinin normal bir şey olduğunu artık kabul etmekte zorluk çekmiyoruz. Müslümanlar Afrika'nın doğusuyla Sumatra'nın batısı arasındaki mesafeyi aşağı yukarı bugünkü hakikate uygun bir şekilde 15. asırda ölçebiliyorlardı. Onların metotlarını biliyoruz.”³

Başka bir konferansında Fuat Sezgin Müslümanların Amerika'yı keşfettiklerini bazı harita örnekleri sunarak ispatlamaya çalışmaktadır. Sezgin'e göre, bazı Müslümanlar Miladi 7. yüzyılda Çin'in Canton şehrinde ve 9. yüzyılda Madagaskar'a yerleşmişlerdir. 9. yüzyılın ikinci yarısında Müslümanlar Fas'ın Massa şehrinden ve Afrika'nın güneyinden Basra civarında parçaları birbirlerine dikişli bağlanan gemilerle ticaret eşyası götürüp getiriyorlardı. Müslümanlar, büyük bir ihtimalle, 10. yüzyılda Avustralya'yla karşılaşmışlar, zamanla ayrıntılı bir şekilde bütün Hint okyanusunun haritasını çizmişlerdir. Daha 10. yüzyılda sürekli olarak Lizbon'dan sonra Batı Afrika'dan okyanus üzerinden Asya'ya ulaşmaya çalışmışlardır. Nitekim Müslümanların Hint Okyanusundan hareketle Amerika'nın doğusuna 15. yüzyılın başlarında ulaştıkları tahmin edilmektedir (Sezgin, 2012, 51).

Yine Sezgin'e göre, Müslümanlardan aslen Cava diliyle yazılı bir Brezilya haritası günümüze kadar ulaşmıştır. Kristof Colomb kendi tarihçesinin açıkladığı üzere elindeki bir harita ile Asya'ya ulaşmaya kalkışmıştır. Piri Reis haritası ise, Portekiz'e Floransa'dan 1474 yılında gönderilmiş bir Arapça haritanın İspanyolların yaptığı ilaveleri taşıyan İtalyanca tercümesidir (Sezgin, 2012, 52).

Sezgin, Osmanlı döneminde Müslümanların çok az hatayla harita çizmek konusunda profesyonelleştiklerini ve bu alana önemli katkılar sunduklarını ifade etmektedir: “Osmanlı Devletindeki harita bilimciler Araplar tarafından 13. yüzyıla kadar çok yüksek bir kaliteye ulaştırılan Akdeniz ve Karadeniz haritalarını 16. ve 17. yüzyıllarda Balkan yarımadası ve Anadolu'nun haritalarını çok yüksek bir düzeye kavuşturdular” (Sezgin, 2012, 52).

³ Bu metin, Medeniyet mektebi adlı kuruluş adına Mustafa Sekili'nin Fuat Sezgin ile 25.05.2008 tarihinde yapmış olduğu video röportajın dökümünden alınmıştır. (Korkmaz, Tayfur, a.g.t., s. 286)

Sezgin'e göre, Hicri 85. yılda Müslümanlar arasında harita çizmek o kadar yaygınlaştı ki hamamların tavanına dahi bir takım haritalar çizilmekteydi. Nitekim Sezgin buna örnek olarak, bazı oryantalistlerin erken dönem İslam dünyasından bir kare olarak tanıtmaya çalıştıkları "Kusayyir Amra" adını taşıyan gök kubbe resmini göstermektedir. Sezgin'e göre, Amman'ın güneyinde hicretin 85. yılında yapılan sarayın hamamının tavanına işlenen resim, 400 yıldızın, yıldız kümelerinin gök ekvatorunun ve koordinatlarının tablosunu daha doğrusu haritasını veriyor. Bu gök haritasına bir Emevi halifesinin bu denli ilgi duyması ve onu anlaması, Müslümanların bilim alanındaki çalışma ve gayretlerinin önemli örneklerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Sezgin, 2012, 114-115).

2.2 Tıp alanında yapılan icatlar

Bilindiği gibi, İslam dünyasında İbni Sina *Kanun fi't-Tıp*, Razi *Kitabu'l-Havi* ve Zahravi *Kitabu't-Tasrif* adlı eserleriyle tıp alanında adeta devrim gerçekleştirmiştir. Bu eserler daha sonra başta Batı dilleri olmak üzere birçok dile çevrilmiş ve tıp alanının gelişmesinde büyük katkılar sunmuşlardır. Tıp alanında kaleme alınan bu dev eserlerin yanı sıra İslam coğrafyasında tam teşekküllü hastaneler de açılmaya başlanmıştır. Bu hastanelerden ilki, Kahire'de Ahmet ibni Tolun tarafından 874 yılında açılmıştır. Bu hastanede hastaların tedavisi ve ilaçları için ücret alınmamıştır. Ayrıca tedavi için hijyen çok önemli sayıldığı için hastanede kadın ve erkekler için ayrı birer hamam ilave edilmiştir. Hastanede yatış işlemleri başlayan hastalar odalarına yerleştirilmeden önce hamama yönlendirilmiştir. Hastalar, hamamda temizlik yaptıktan sonra kendilerine ait kıyafetleri emanete teslim edilerek hastane kıyafetlerini giymişlerdir (Sezgin, 2012, 121).

Bu hastanede dönemin seviyesinin çok üstünde sayılabilecek diğer bir husus ise, zihinsel engelliler için ayrı bir bölümün ilave edilmiş olmasıdır. Yine hastane görevlilerinin ve hastaların boş vakitlerinde kitap okuyabilecekleri bir kütüphane kurulmuş olması da son derece manidardır. Bu hastaneleri yerli yabancı birçok seyyah ziyaret etmiş ve gördükleri karşısında hayranlıklarını gizleyememişlerdir. Bunlardan birisi de 12. yüzyılda İslam coğrafyasını dolaşan İbn Jubayr adlı seyyahıdır. İbni Jubayr bu bölgedeki her şehirde hastane olduğunu hatta bazı şehirlerde iki hastane bulunduğunu anlatarak, bu hastanelerin İslam'ın iftihar tabloları olduğunu belirtmiştir. Yine ilaç yapımı, ameliyat aletlerinin tasarımı, ameliyat öncesi anestezi uygulaması, lokal anestezi, farklı hastalıkların teşhis ve tedavisi, göz ve diş hastalıklarının tedavisi, psikolojik hastalıkların teşhis ve tedavisi, çocuk hastalıklarının tedavisi, kadın hastalıkları vs. başta olmak üzere birçok

alandaki Müslüman hekim ve araştırmacılar adeta devrim yapmışlardır (Sezgin, 2012, 121).

2.3. Fen ve matematik alanında yapılan icatlar

Fuat Sezgin'e göre, bilim alanında birçok ünlü kişinin yaşadığı 7. yüzyıl içinde bilimler tarihinin en önemli simalarından birisi olan Câbir ibn Hayyân (d.721-ö.815) kimyanın kurucusu sayılmıştır. Câbir ibn Hayyân, Yunanlılarla daha sonraları Doğu Akdeniz çevresi kültür merkezlerindeki gelişmeleri değerlendirerek kimyayı kantitatif ve kalitatif prensiplere dayanan bir bilim olarak kurmuştur. Yine Sezgin'e göre; kimya, İslam dünyasında yaşayan diğer bilim adamlarının bazı küçük katkıları bir tarafa bırakılırsa daha üst bir seviyeye ulaşmak için 900 ila 1000 yıl beklemiştir. Kimya ile bilimsel çalışmalarına başlayan Câbir ibn Hayyân zamanla doğal bilimlerin bütün türleriyle uğraşmıştır. Bu yüzden de Câbir ibn Hayyân'ın büyük bir doğa bilgini olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Sezgin, 2004, 413-422).

Sezgin'e göre, Hayyân, Allah'ın insana verdiği kabiliyetin âdeta sınırsız olduğuna inanmaktaydı. İnsanın, kâinatın en gizemli sır perdelerini yırtmaya muktedir olduğuna, canlı ve cansız varlıklar yaratabileceğine inanmakta, hiç olmazsa teorik olarak bunun mümkün bulunduğunu savunmaktaydı. Her şeyden önemli olanı, bu problemin miladın 8. yüzyılında İslam dünyasında korkusuzca yazılabilişiydi. O aynı zamanda 700 hayvansal ve diğer doğal sesleri kapsayan bir sistem kurmaya çalışmıştı. Fizik, Hayyan için tabiatı saklı olanı ortaya çıkarma kanunu olarak tanımlanmaktaydı, bunun yanı sıra o, doğadaki her zerrenin birbirlerine olan etkisinin, hatta bütün insani duyguların matematiksel açıdan ölçülebileceğine inanmaktaydı. Hayyân, bunu İlmü'l-Mizan (ölçü ilmi) diye adlandırmaktaydı (Sezgin, 2004, 413-422).

Yine Fuat Sezgin İslam bilginlerinin yüzyıllar boyunca kendi alanlarında en yüksek bilimsel seviyeyi yakaladığından ve dünyanın çeşitli ülkelerinden onların derslerine katılmak için öğrencilerin geldiğinden bahsetmektedir. Sezgin'e göre, Cabir ibn Hayyan, Harezmi, Razi (d. 865 – ö. 925), el-Mesudi (d. 896 – ö. 956), Ebu'l Vefa el-Buzcani (d. 940 – ö. 998), el-İdrisi (d. 1100 – ö. 1166), Biruni, İbni Sina, İbnü'l Heysem, Ömer Hayyam (d.1048 – ö. 1131), Nasirüddin Tusi (d. 1201 – ö. 1274) gibi ilim adamlarımız tam 350 yıl boyunca dünya ilim mirasının en önemli ve vazgeçilmez şahsiyetleri olmuşlardır (Korkmaz, 2009, 239; Yılmaz, 2009, 39).

İslam biliminden genel itibariyle bahsettikten sonra Sezgin, üzerinde durduğu İslam bilginleri ve onların çalıştıkları alanlar hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir:

“1. Muhammed Bin Muhammed İbn Haldun Sosyoloji, Tarih 2. Abdurrahman El-Hazini Astronomi 3. Ahmed Bin Kasım İbn Ebi Usaybia Din Bilimleri 4. Ebu'l-Hasan Ahmed Bin Muhammed Et-Taberi Rivayet Bilimi 5. Ahmed Bin Muhammed Bin Kesir El Fergani Matematik 6. Ebu Bekir Er-Razi Felsefe, Tıp 7. Ebu Said Es-Siczi Astronomi 8. Ahmed Bin Musa Bin Şakir, Benu Musa Mühendislik 9. Ali Bin Muhammed El-Kuşcu Matematik 10. Hasan Bin Hasan İbn El-Heysem Fizik, Optik 11. Amr Bin Osman Es-Sibeveyh Filoloji 12. Hüseyin Bin Abdullah İbn Sina Müzik, Felsefe, Tıp 13. Muhammed Bin Ahmed Ebu Reyhan El-Biruni Coğrafya, Astronomi 14. İsmail İbn Er-Rezzaz El-Cezeri Mühendislik 15. Abdurrahman El-Cürçani Din Bilimleri, Felsefe 16. Ebu Abdullah El-İdrisi Coğrafya 17. Ebul Ferec El İsefehane Müzik 18. Hibetallah Bin Malka Ebu'l Berekat Din Bilimleri 19. Ebu Hamid El Gazali, Felsefe, Din Bilimleri 20. Ebu Nasr El-Farabi, Müzik, Felsefe 21. Ebu El-Vefa El-Buzecani, Din Bilimleri 22. Fahreddin Er-Razi, Din Bilimleri 23. Gıyaseddin El-Kaşi, Astronomi, 24. Muhammed Bin Musa El Harizmi, Matematik 25. Hasan Bin Hasan İbn El Heysem, Matematik, 26. Yakup Bin İshak İbn En-Nedim, Bilim Tarihi 27. Muhammed Bin Ahmed İbn- Rüşd Felsefe 28. İbrahim Bin Yahya Ez-Zerkali Astronomi 29. Cemşid Bin Mesud El Kaşi Astronomi, 30. Kutbeddin Eş-Şirazi Din Bilimleri 31. Hasan Bin Ali El Marakuşi Astronomi 32. Halife Me'mun Coğrafyacıları Dünya Haritası 33. Muhammed bin İbrahim; Molla Sadra Din bilimleri, felsefe 34. Muhammed Bin Abdullah İbn Batuta Gezi 35. Muhammed Bin Muhammed El Tarhan El Farabi Müzik, Felsefe 36. İsa El Mahani Astronomi, 37. Muhammed Bin El Leys Ebu'l Cud Din bilimleri 38. Muhammed Er Rassad Takiyeddin Astronomi, 39. Nasireddin Et Tusi, Felsefe, Matematik 40. Muhammed Bin Muhammed El Buzecani Din bilimleri 41. Muhammed Bin Musa El Harizmi Matematik 42. Ömer el Hayam Matematik 43. Sabit Bin Kura Din Bilimleri 44. Amr Bin Osman Sibeveyh Filoloji 45. Şihabeddin Es Sühreverdi Felsefe 46. Yakub Bin İshak El Kindi Meteoroloji 47. Muhammed Bin Mahmud El Kazvini Astronomi 48. İbrahim Bin Yahya Ez-Zerkali Astronomi 49. Cabir ibn Hayyan Kimya, Genetik 50. Cemaleddin b. Reşideddin et-Tabib Tıp, Eczacılık.” (Korkmaz, 2009, 239; Yılmaz, 2009, 39)

İslam Düşüncesi ve Batı üzerindeki Etkisi

Avrupa uygarlığı, indirgemeci bir yaklaşımla, Farabi ve İbni Rüşd (d. 1126 – ö. 1198) başta olmak üzere bütün İslam düşünürlerini Yunan felsefesinin bir mütercimi veyahut da en abartılı ifadeyle bir yorumcusu olarak göstermek istemiştir. Böylelikle İslam düşüncesi Yunan felsefesinin bir yorumu olarak

görülmüştür. Ne yazık ki İslam dünyasındaki birçok felsefeci İslam düşüncesini aynı bakış açısıyla değerlendirerek, İslam felsefesi konusuna Orta Çağ felsefesi dersini işlerken küçük bir bölüm ayırmıştır. Bu düşüncenin bilim tarihi içinde aynı şekilde geçerli olduğunu söylememiz gerekmektedir. Bu kesimler felsefeyi Yunan'a, bilimi ise Avrupa'ya dayandırmaktadırlar. Bu anlayış çerçevesinde; 1. İslam düşüncesi felsefe ve bilim alanında hiçbir özgünlük iddiası içinde bulunamaz. 2. İslam düşünürleri sadece Yunan filozoflarının ve özellikle Aristo'nun düşüncelerini yorumlamışlardır. 3. İslam düşüncesinin felsefe ve bilim alanında ortaya çıkan birikime bir katkısı olmamıştır. 4. Dolayısıyla İslam bilginleri sadece Yunan felsefe ve bilimini Avrupa'ya transfer etmiştir. Bu konulardaki gizemi çözmek için çok uğraştığını söyleyen Fuat Sezgin'e göre, Batılılar, İslam dünyasındaki bilimsel başarıları gizledikten sonra iki ayrı çalışma yapmıştır:

1. Felsefe ve bilimle arasına mesafe koyan İslam dünyasının felsefe ve bilimden iyice uzaklaşmasını hatta kopmasını sağlamış;
2. Açıkça veya gizli olarak müstemleke olarak yönettiği İslam ülkelerinde bulunan okullar aracılığıyla yeni yetişen nesillerin zihnine "bilimin Avrupa'yla, felsefenin ise Yunan ile başladığı" kanaatini yerleştirmiştir. (Sezgin, 2018, 102)

Fuat Sezgin uzun yıllar boyunca sürdürdüğü araştırmalar nedeniyle hem İslam bilim tarihini hem de Avrupa bilim tarihini bilmekte ve bu ikisini kıyaslamaktadır. Sezgin, bu araştırmalar sonucunda ulaştığı tespitleri şu şekilde anlatmaktadır:

"Bir de şunu izah edemediğime üzülüyorum. Avrupa'da 13. asırdan itibaren bütün ilimleri İslam dünyasında alma cereyanı hızlandı, hem de müthiş bir şekilde alıyorlardı, bazı bilimleri kademe kademe alıp uygulamaya koyuyorlar, bazısını kör dövüşü şeklinde alıyorlardı. Doğuya giden herkese ilim adına başta kitap olmak üzere, bir şeyler sipariş ediliyordu. Bu hızlı alma dönemleri 16. yy.'a kadar devam etti. Fakat teessüfle belirteyim ki, Batı dünyası bütün aldıklarını bir düşmanlık hissi içerisinde alıyordu. Şu çok mühim noktaya işaret etmek isterim ki, Müslümanlar ilimleri başka kültür merkezlerinden aldıkları zaman onları hiçbir aşağılık duygusu olmadan aldılar, onları düşmanlarından değil, kendilerine bağlı, kendi memleketleri içerisinde olan, kendi tebaalarından alıyorlardı. Onun için hiçbir düşmanlıkları veya eksiklik duyguları yoktu. Fakat 10. yüzyıldan itibaren Batılılarda, İslam dünyasının ilimlerini alma hareketleri başladığında Avrupa'da anlaşılabilir bir 'düşmanlarından alma' şuuraltı hali vardı. Batının zihni altyapısının gerisinde hep 'İspanyaya kadar girmiş, Hristiyanlığı dünyadan kaldırma gayesiyle gelen bir dinin mensuplarından alma' şuuraltı hali vardı. Alıyorlardı ve kızarak alıyorlardı. Mesela; Müslüman âlimlerin

eserlerinde Aristo'nun ismini görürsünüz; 'muallimi evvel' , 'birinci öğretmen', 'büyük üstat' derler, hiç kompleksiz bir şekilde, ondan iktibaslar yaparlar, tenkit ederler, ama Aristo'ya hiç hakaret etmezler. Aynı şekilde Galenus veya Galen'den bahsedince 'Calinos u Fazıl' derken hiç çekinmezler, varsa birisinin fazileti bahsederler. Hâlbuki Batılılar hem Müslümanlardan alırlar hem de mütemadiyen, düşmanlıklarını izhar ederler; mesela İbni Sina'dan Avicenna olarak bahsederken bile yanına bir 'gâvur' sıfatını takiverirler. Maalesef bu daima böyle oldu. Hem alırlar, hem tahkir ederler. En insafılsı tahkir etmese bile kimden aldığını söylemez, kaynağını gizler. Avrupalılar böyle geldiler 17. yüzyıla kadar. Bu yüzyılda kendilerini üstün görmeye başlayınca da İslam dünyasını kötü şekilde tanıtmaya ve aleyhinde çalışmaya başladılar." (Sezgin, 2004, 413-422)

Fuat Sezgin, bu iddiasını biraz daha ileriye taşıyarak Avrupa'nın hem Müslümanları, hem de dünyayı aldatarak yanlış Rönesans tarifi yaptığını söylemektedir:

"Mesele anlamak değil yalnızca. Bilmiyorlar. Hayır! Bilmiyorlar. Çünkü ilimler tarihinde yanlış Rönesans tarifi var. Herkesin kafasında bu tarif mevcut: Yunanlılar ilimleri kurmuş, aradan asırlar geçmiş, XVI. yüzyıl sonlarında Avrupalılar yavaş yavaş bu ilimleri elde etmiş ve geliştirmeye başlamış. Peki! Bu ilimler Avrupalıların eline nasıl geçmiş, hangi coğrafyadan geçmiş, hangi muhteva ile geçmiş. Bunları uzun zaman Avrupalılara unutturdular. İlimler tarihi kitaplarında da bu hakikati görmezden geldiler. Biraz önce zikrettiğim isimler büyük bir insafıla bu tarife karşı çıkmış. Ancak yanlış malumatlar, düşünceler o kadar derine inmiş ki bunları kolay kolay tashih etmek mümkün değil. Bir neslin değil, birkaç neslin işi bu. Bu işin de çok şuurlu bir şekilde yürütülmesi lazım. Her şeyden önce İslam dünyasının bu çalışmalara yoğun olarak katılması gerek. Açıkça söyleyeyim: İslam dünyası bile bu yanlış düşüncelerin o kadar içinde ki birçok kişiye yaptıklarımızı anlatınca şaşırıp kalıyorlar. Yani işin ilginç tarafı Müslümanların tarihte ne kadar büyük yerleri olduğuna önce Müslümanları inandıracaksınız. Bu da işimizin ne kadar zor olduğunu gösteriyor." (Sezgin, 2012, 49)

Fuat Sezgin'e göre, Batı medeniyeti, İslam düşüncesinin farklı bir kültür havzasında neşvü nema bulmuş halidir. Sezgin, bu konuyu araştırmak için altmış yıl gibi uzun bir süre harcadığını, İslam uygarlığını daha iyi tanıdıkça, Batı dünyasının gerçek yüzünü de gördüğünü söylemektedir. Bu konuyla ilgili bilgi ve araştırmalarının henüz başlarında olduğunu söyleyen Sezgin, buna rağmen Batı uygarlığının, İslam medeniyetinin değişik, coğrafi ve iktisadi şartlar altında gerçekleşen devamı olduğundan kuşku duymamaktadır. Yine Sezgin'e göre, İslam bilimleri, Yunan bilimlerinin bir devamı olarak gelişmiştir. Diğer taraftan bilimler tarihi Yunan bilimlerinin temellerinin eski Mısır ve Babulonya bilimlerine dayandığını ortaya

koymaktadır. Bilimler tarihi bir bütün olup bilim tarihçisinin ödevi, bu bütünü meydana getiren parçaları gerçeğe uygun bir şekilde önyargısız ve objektif olarak değerlendirmektir (Sezgin, 2012, 12-13).

Sezgin, bu iddiasını biraz daha ileri taşıyarak, Avrupa medeniyetinin İslam uygarlığının bir ürünü olduğunu söylemektedir. Hatta Avrupa medeniyetinin İslam medeniyetinin çocuğu olduğunu iddia etmektedir. Bu konuları araştırmak için 60 yıl harcadığını söyleyen Sezgin'e göre, bugünkü Avrupa medeniyeti, belli bir dönem ve şartlar sonunda farklı ekonomik ve kültürel konjonktürdeki İslam medeniyetinin bir devamıdır. Yine Sezgin'e göre, milletler için zaman, bir insanın ömründen fazla bir şeyi ifade etmektedir. Bu yüzden Avrupa Medeniyetinin düşman olarak görülmemesi, Avrupa'nın geliştirdiği bir takım teknolojik gelişmeleri takip etmek, müspetse almak ve onlara dayanarak yeni hamleler yapmak gerekmektedir (Korkmaz, 2009,83; Balta, 2004).

Etienne Gilson adında bir Fransız düşünürün Rönesans kavramı hakkında yaptığı yorumu ele alan Sezgin, bu kavramı Avrupa uygarlığının İslam medeniyetini aradan çıkararak doğrudan Yunan felsefesine dayanması projesi olarak tanımlamaktadır. Sezgin, Rönesans ile birlikte Avrupa'nın İslam düşüncesine sırtını nasıl döndüğünü şöyle anlatmaktadır:

“Rönesans kelimesi on sekizinci yüzyılda ilk defa birden bire ortaya çıktı. Bir Fransız âlimi var: Mösyö Etienne Gilson. O diyor ki: ‘Rönesans tabiri profesörlerin bir kuliste düşünüp taşınıp uydurdıkları bir kelimedir. Katiyen hakikatle ilgisi olmayan, fakat hakikati bastırmak için zorla aranmış suni bir tabirdir. Rönesans tamamıyla uydurma bir kelimedir ve böyle bir hadise katiyen yok. Rönesans’ı şu manada alıyorlar: Yunanlılarda büyük bir bilimsel birikimi var-ki bunu biz de kabul ediyoruz- sonra bu sekiz-dokuz yüzyıl devam ediyor, ondan sonra aradaki koca bir İslam medeniyetinin bilime katkılarını hiç kabul etmeden, yok farz edip atlayarak; 13. yüzyılda aldıklarını da Yunanlıların ilmi olarak tanıtıp alıyorlar, sonra da buna Rönesans diyorlar. Halbuki hakikat bu değil. Gerçekte ise önce İslam dünyasından Arapça yazılmış eserleri alarak okuyorlar, Müslümanların felsefe kitaplarını tanıyorlar ve sonra yavaş yavaş İbn-i Sina'nın tercümeleri ile Yunan ilimlerini, Aristoteles'in felsefe kitaplarını tanıyorlar. Esas hocalarını, bir tarafa atıp unutuyorlar, çünkü onları ‘gavur’ olarak niteliyorlar. Diğer taraftan Aristoteles’i tutuyorlar, ancak onların inancına göre Aristoteles daha çok ‘gavurdur’, ‘ateisttir’. Bizim dünyamıza bakışlarındaki mantık ve anlayış budur. Bu şekilde kalıyor. Fakat diğer taraftan Aristoteles’e yüklenenleri de vardır. Ona da ‘gavur’ falan derler. Düşününüz ki on üçüncü yüzyılda Paris’te Aristoteles’in kitaplarının okunmasına kilise bir yasak koyuyor ve bir müddet Aristoteles’in kitapları

yasaklanıyor. Ben Aristoteles'in birçok kitabının Türkçe tercümesini gördüm, hiç yasaklanmamıştır." (Korkmaz, 2009, 178; Yılmaz, 2009, 45)

Yaptığı 60 yıllık araştırmalar boyunca elde ettiği verilerde Fuat Sezgin, Avrupalıların İslam dünyasının bilim ve teknoloji alanında elde etmiş olduğu büyük başarıların üstünü örtmeye çalıştığını tespit etmiştir. Fuat Sezgin'e göre, Avrupalıların İslam dünyasından felsefe ve bilim alanında kitap taşıma süreci son derece sancılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Zira Avrupalılar Müslümanları düşman olarak görmekteydiler. Yüzyıllar boyunca Müslümanlarla savaşmışlar ve hep kaybetmişlerdi. Kaybettikleri her savaştan sonra Müslümanlara karşı daha fazla kin ve nefretle dolmuşlardı. Bu nedenle Avrupalı araştırmacılar bilimleri hocalarından değil sanki düşmanlarından almış gibi düşünmüşlerdir. Tercüme edilen kitapların Müslüman yazarları zikredilmeyerek sanki bunları Avrupalı bir araştırmacı hazırlamış gibi yansıtmışlardır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Müslümanlara ait kitapları gasp etmişlerdir. Fuat Sezgin, bu süreci şöyle anlatmaktadır:

"İslamiyet ortaya çıkışının 2. yüzyılında İspanya'ya (Endülüs) ayakbastı. İslamiyet İspanya'ya ayak basmasıyla kendi kaderini çizdi. Yeni bir dinin temsilcisi olarak oraya gitti. İnsanları ilmiyle dehşete düşürdü. Orada yaşayan Hıristiyan ve Yahudileri etkiledi. İslam oraya girmesiyle onların şuur sahalarına girmişti. Bu onları uyandırdı ve Haçlı seferlerine itti. Bir kördüğüm şeklinde olsa da, papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latince'ye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyorlardı. Yahudiler ağırlıkta olmak üzere, tercüme yapıyordu. Çünkü Avrupa'da başka okuma yazma bilen yok gibiydi. Bu arada, Batı bilimini sanıldığı gibi aksine din adamlarına borçlu. Avrupalılar; Sicilya ve Endülüs'te tercüme edilen İslam bilginlerinin eserlerini kaynak göstermeden intihal ediyorlardı. Eserlerin isimlerini değiştiriyorlardı. Bu yüzden Batı uygarlık ve biliminin temeli aradaki İslam bilimi atlanarak ondan önceki yüksek medeniyet olan Yunanlılara izafe ediliyor. Örneğin 13. yüzyılda yaşayan Raymondus Lullus adındaki papaz, az Arapça bilmesine rağmen, Avrupa'da Arapça eğitim veren merkezler kuruyor ve Müslümanları kendi silahları ile vuralım diyordu. Kitaplar yazıyor ve büyük bir âlim olarak geçiniyordu. Fakat bundan 50 yıl önce ortaya çıktı ki, bu adamın 70'e yakın eserinin hepsinin Arapçaları vardı. Yani bunların hepsi Arapçadan tercüme edilmişti." (Korkmaz, 2009, 168; Kışlakçı, 2006)

Fuat Sezgin'e göre, İslam coğrafyasından getirilen bu kitaplar çeviri merkezlerinde yazarları değiştirilerek Avrupa ülkelerine dağıtılıyordu. Örneğin: İslam dünyasında Müslümanlar tarafından kaleme alınan kitapları İtalya'ya taşıyan ve onları tercüme eden Constantinus Africanus (d.1020 - ö.1087) adlı şahıs Hristiyan bir Arap'tı. Rivayetlere göre Africanus İslam

ölkelerinden getirdiği 80 kadar kitabı manastıra kapanarak Latince bilen din adamları ile birlikte tercüme etmiştir. Bu kitapların 25 tanesi tıp ile ilgiliydi. Yine Sezgin'e göre, kitapların yazarlarının yerine ya kendi ismini veyahut Hıristiyan olan başka birilerinin isimlerini yazıyordu. Örneğin, 20. yüzyıla kadar ulaşan bir tıp kitabının yazarı Galen (d. 129 - ö. 216) olarak gösterilmiştir. Hâlbuki bu kitabın yazarı Huneyn b. İshak (d. 810 - ö. 873)'tır (Sezgin, 2018, 103-104).

Fuat Sezgin'e göre, hem Avrupalıların hem de Yunanlıların kaynak gösterme alışkanlıkları yoktu: "Bu münasebetle bilimler tarihinde göz önüne alınmayan iki önemli gerçeği dile getirmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi: Avrupa'da yaklaşık 17. yüzyıla kadar kaynak belirtme alışkanlığı yoktu ve bu durum yakın geçmişte ortaya çıkmıştır. Ayrıca birçok Arapça kitap tercümesi, ya Avrupalı ya da Yunanlı bilginlerin adı altında yüzyıllar boyunca yayımlanmıştır. Kaynak kullanma alışkanlığı, büyük Yunan bilginlerinde de çok zayıftı. Sokrates ve Aristo başta olmak üzere bütün Yunan filozofları hangi kaynaklardan beslendiğini açıklamamıştır. Sadece Platon "mağara metaforu"nu Mısırlı bir rahipten öğrendiğini belirtmektedir. Kaynakları, sistemli bir şekilde verme, geçen kuşakların emeklerini anma prensibi İslam kültür dünyasının karakteristik özelliklerinden biridir. Maalesef bu gerçek, bilimler tarihinde gözden kaçırılmıştır" (Korkmaz, 2009, 220; Sezgin, 2008, 74).

Daha da korkunç olan husus İslam dünyasından getirilen binlerce eserin müellifi değiştirilerek yayınlanmaktaydı. Sezgin bu hususu şöyle anlatmaktadır:

"11. yüzyılın ortalarında tıptan anlayan Constantinus Africanus (d.1020 - ö.1087) adlı Tunus'lu bir şahıs Güney İtalya'ya turist olarak gitti. Oradaki tıbbın çok ilkel olduğunu gördükten sonra Tunus'a dönüp birçok tıp kitabı getirerek durumu değiştirmeye karar verdi. Üç yıl sonra birçok kitapla Salerno'ya geldi. O bir Hıristiyan Arap mıydı yoksa sonradan mı Hıristiyan oldu bilinmiyor. Ancak bir rahip olan Costantinus bu kitapların çeviri işini yapmak için Monte Cassino manastırına kapandı. Bu esnada 25 önemli tıp kitabını Latince çevirisini arkadaşlarına dikte ettirdi. İşin acı tarafı şu ki, O bu kitapları ya kendi ya da eski Yunan otoritelerinin adı altında yayınlıyordu. Bunu Avrupa'da herkes biliyordu ve normal karşılanıyordu. Aynı kitapların bazıları başkaları tarafından Arapça asıllarından ikinci bir defa tercüme edildi. Her şeye rağmen Constantinus tarafından yayınlanan kitaplar yapılan diğer yüzlerce tercümenin yanında Avrupa'daki tıbbın önemli kaynakları olarak değerlerini kaybetmediler. Şaşılacak bir şey olarak şunu sözlerime eklemek istiyorum: 19. yüzyılın ortalarında bir tıp tarihçisi bir bilim kongresinde bu Constantinus'un ya Salerno Körfezinde ya da Monte

Cassino'nun tepesinde bir heykelinin dikilmesini öneriyordu.” (Sezgin, 2012, 20)

Müslümanların Duraklama ve Gerileme Nedenleri

Fuat Sezgin'e göre, 8. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar neredeyse 800 yıl boyunca İslam dünyası atın çağlarını yaşamıştır. Ancak İslam dünyasında önce duraklama ve sonra gerileme olarak adlandırabileceğimiz dönemlerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bunu bütün medeniyetlerin makus talihi yani “mafsal kireçlenmesi” olarak tanımlayanlar olduğu gibi “ehl-i sünnet ve'l-cemaat” geleneğinin güçlenmesi başta olmak üzere farklı nedenler ileri sürenler de var. Bunun yanı sıra İslam dünyasında Gazali (d. 1058 – ö. 1111)'nin felsefe ve filozoflarla ilgili yaklaşımlarının yanlış yorumlanması (Gazali, 2018, 33) ile birlikte felsefi ve dolayısıyla bilimsel konularda kötü bir gidişatın ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu kötü gidişatın ne yazık ki Osmanlı devletinde de devam ettiğini söylememiz gerekiyor. Nitekim her alanda olduğu gibi bilim ve teknoloji alanında da son derece önemli atılımlar yapıldığı Osmanlı devleti döneminde medrese müfredat programlarından felsefe dersi çıkarılmıştır (Uzunçarşılı, 1988, 19). Bununla da yetinilmemiş ders konuları ali ve tali ilimler şeklinde tasnif edilerek, tıp ve fen bilimleri tali ilimler bölümüne alınarak kademe kademe bunların önem derecesi düşürülmüştür (İzgi, 1997, I, 131). Osmanlı devletindeki bu olumsuz gidişat diğer İslam ülkelerinde de paralel bir şekilde devam etmiştir. Bu olumsuz gidişatın nirengi noktalarından birisi de, Takiyettin Rasathanesi ile ilgili 1580 yılında yaşanan olaylardı. Bu olaylardan sonra rasathanenin faaliyetlerini durdurmak için Padişah III. Murat (d. 1574–ö. 1595), Şeyhülislam Kadızade'den fetva istemiştir. Bu fetvanın verilmesi üzerine rasathane Osmanlı donanması tarafından denizden topa tutularak yok edilmiştir. Ne yazık ki bu rasathane çalışanları gökbilimle uğraşmak yerine bünyü ve kehanetlere dalmışlardı (Sezgin, 2012, 84-97).

Sezgin'e göre, felsefe ve bilim alanında İslam dünyasında ortaya çıkan baş döndürücü gelişmeler Müslümanlara unutturulmuş, aksine İslam dininin terakkiye mani olduğu iddia edilmiştir. Fuat Sezgin, İslam dünyasındaki gerilemenin nedeninin katıyen din olmadığını ifade etmektedir. Bilakis ilk dönemlerden itibaren din bilimi teşvik etmiştir. Eğer aksi olsaydı İslam dünyasında felsefe ve bilimin gelişmesini göremezdik. Sezgin'e göre İslam dünyasının bu kompleksten kurtulması gerekmektedir. İslam dünyasının altın çağında matematik, kimya, fizik, tıp, sosyoloji, coğrafya ve tarih alanında ortaya koyduklarını kimse bilmiyor, bilenler de bu konu hakkında yarım yamalak bilgilere sahipler. Dolayısıyla bu iddianın gerçek dışı

olduğunun anlatılması için dünya bilimler tarihinin yeniden yazılması gerekmektedir (Korkmaz, 2009, 168; Kışlakçı, 2006).

Sezgin, Türkiye’de Müslümanların geri kalma nedeninin din olduğunun sürekli tekrarlanarak birçok insanda fikr-i sabit haline geldiğini şöyle anlatmaktadır:

“Türkiye’de birçok insanın rahatlıkla dile getirdiği bir izah var, o da İslam topluluklarının bugünkü geriliklerinin sebebinin bizzat İslam dini olduğu şeklinde tekrarlana tekrarlana ezberlenmiş bir cevap... Bu konu ile ilgili Franz Rosenthal’ın ilginç bir cevabı var. Rosenthal 1938’den önce Nazi Almanya’sını terk edip Amerika’ya göçebilen Yahudi kökenli büyük bir oryantalist idi. O şöyle diyor: “Eğer İslam dini ta başlangıçtan itibaren ilmin rolünü dinin ve böylece bütün bir insan hayatının asıl itici gücü olarak öne sürmemiş olsaydı, belki de kapsamı hızla genişleyen çeviri faaliyetlerini temellendirmek için Müslümanlara tıp ve pozitif bilimlerle tanışmayı çekici gösteren ne pratik faydacılık ne de felsefi –teolojik sorunlarla uğraşmalarına sebep olan teorik faydacılık kafi gelebilirdi. İlim böylesine merkezi bir konuma yerleştirilmiş hatta nerdeyse dini bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen tercüme faaliyetleri olduğundan daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almaya yönelik olup gerçekte bilinenden farklı şekilde sınırlanmış olarak kalırdı.” (Sezgin, 2012, 91)

Fuat Sezgin’e göre; İslam dünyası ve Müslümanlar kendi geçmişlerinden haberdar değildir. Bu bilgisizlikten istifade eden Avrupalılar hem hazırlamış oldukları bilim tarihi kitaplarında Müslümanlara yer vermemiş, hem de onların geri kalmalarına neden olarak İslam dinini göstermişlerdir. Fuat Sezgin, 61 yıldır bu konuları çalıştığını ve bu zaman diliminde sadece İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini araştırdığını söylemektedir. Sezgin, günümüzde gençlerin bu konularda neler düşündüğünü bilmediğini ancak Türklerin İslam dünyasının ürettiği değerlerin bilimler tarihindeki yerini ya çok az biliyorlar, ya da hiç bilmediklerini veyahut da bunlar hakkında hala bir takım önyargılara sahip olduğunu belirtir. Batı dünyasının bilim ve teknolojiye büyük başarıları hem İslam dünyasında hem de bunun bir parçası olan Türkiye’de kompleks yaratmaktadır. Dahası Türk aydınları arasında hala azımsanmayacak kadar bir topluluk Batı uygarlığının bir parçası olabilmemiz için İslam’dan kurtulmamız gerektiğine inanmaktadır (Sezgin, 2012, 11).

Sonuç

Bilindiği gibi, bazı çevreler Avrupa’da 17. yüzyılda felsefe ve bilim alanında görülen gelişimi doğrudan antik Yunan’a bağlamaktaydı. İslam dünyasından

ise, olsa olsa birkaç kitabın çevirisi yapılmış olabilirdi. Hâlbuki bugünkü Batı uygarlığının beslendiği kaynakları ortaya çıkarmanın yolu gerçek İslam uygarlığını öğretmekten geçmektedir. Yine Batı medeniyetinin temellerinin anlaşılması, İslam bilim tarihi hakkında gerçeklerin öğretilmesine bağlıdır. Müslümanların Antik Yunan felsefe ve bilimine ilgisinin başlangıcı hicri 1. yüzyıldır. Bu dönemde Müslümanlar felsefe ve bilimle ilgili topladıkları kitapların tercümelerini yapmışlardır. Öncelikle bu tercüme eserlerin şerhleri yazılmış daha sonra bu kitaplardan esinlenerek binlerce kitap yazılmıştır. Bu dönemi özgün İslam felsefe ve bilimi takip etmiştir. *Dolayısıyla İslam biliminin özgün olmadığına yönelik iddia kocaman bir yalandır.*

Yukarıda da belirtildiği gibi hicri 2. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında felsefe ve bilim alanında önemli gelişmeler olmuştur. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse Hicri 1. yüzyıl itibariyle bilim ve felsefe alanında özgün çalışmalar başlamıştır. Bu tarihten itibaren İslam medeniyeti on yüzyıl gibi uzun bir süre kesintisiz devam etmiştir. İslam medeniyeti 200 yıl içinde ortaya çıkmışken Avrupa medeniyetinin ortaya çıkması için 500 yıl geçmesi gerekmiştir. İslam medeniyeti ortaya çıkarken yararlandığı kaynakları açıklamaktan çekinmezken Avrupa uygarlığı sebab-i vücudu olan İslam bilginlerine karşı önyargı ve düşmanlık hisleri ile yaklaşmıştır.

Fuat Sezgin'e göre, İslam dünyasından temin edilen bilim ve felsefe kitaplarının çevirilerinin yapılması için İspanya, İtalya ve Bizans olmak üzere 3 ayrı devlet öncülük yapmıştır. Bu ülkelerde kurulan tercüme ofisleri sayesinde İslam ülkelerinden getirilen binlerce kitabın çevirisi yapılmıştır. Batı felsefesi ve bilimi İslam dünyasından getirilen ve tercüme edilen bu kitaplar sayesinde ortaya çıkmıştır. Ancak Avrupalı mütercimler bu tercümelerin büyük bir kısmına Müslüman müelliflerinin yerine ya kendi adlarını ya da başka gayri Müslimlerin adlarını yazmışlardır. Başka bir ifadeyle, Müslüman bilginlere ait kitaplar Avrupalılarca adeta yağmalanmıştır.

Yine Fuat Sezgin'e göre, Avrupa'da tıp, coğrafya, fizik, matematik, astronomi vb. gibi bilim dallarındaki kitaplarla başlayan bu çeviri hareketi zamanla neredeyse bütün alanları kapsamıştır. Burada Müslüman bilginlerin birçok modern disiplinin kurucusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Avrupalılar tarafından birçok keşif ve icatlar bilinçli olarak Avrupalı bilim adamlarına atfedilirken bunların asıl sahipleri Müslüman âlimlerdir. Yapılan bu çevirilerden sonra Batı diliyle yayınlanan kitapların hangi İslam düşünürüne ait olduğu bilinmediği için ciddi bir bilgi kirliliği ortaya çıkmıştır. Bu yüzden İslam düşüncesi Batıyı şu alanlarda etkiledi deyip somut deliller ortaya koymak bugün için oldukça zor ve zahmetli bir iş

olarak önümüzde durmaktadır. Bu konularda daha somut şeyler söyleyebilmemiz için daha çok araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle Batı'da araştırmacıların ilgisini bekleyen İslam dünyasına ait kitapların bulunup çıkarılmasından sonra bu konuda daha sağlıklı şeyler söylenebilir. Burada Fuat Sezgin'in yaptığı çalışmalarla İslam dünyasını "Batı hayranlığı" olarak tanımlayabileceğimiz dogmatik uykusundan uyandırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Sezgin'in yaptığı çalışmalara baktığımızda İslam dünyasının iki önemli alanda Batı'yı etkilediğini söyleyebiliriz:

1. Birinci alan olarak Coğrafya ve özellikle matematiksel coğrafya alanı gösterilebilir. Bilindiği gibi, Müslüman denizciler ellerinde haritalarla 1. yüzyıldan itibaren denizlerde ve okyanuslarda keşif çalışmalarına başlamışlardı. Dolayısıyla Batılı denizciler tarafından yapılan deniz seferleri İslam dünyasından alınan ve tercüme edilen haritalar sayesinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle en önemli coğrafi keşif olarak bilinen "Amerika'nın keşfi" hadisesi de Müslüman denizciler ve coğrafyacılar sayesinde gerçekleşmiştir. Dahası Müslüman denizciler tarafından İspanyollardan çok daha önce Amerika kıtası keşfedilmiş, bölge hakkında bilgi toplanmış buna bağlı olarak da harita çizilmişti. Nitekim bir şekilde İspanyolların eline geçen bu haritalar Amerika kıtasının Cristoph Colomb (d. 1451 – ö. 1506) tarafından keşfedilmesini sağlamıştır. Zira Kristof Colomp Amerika'ya elinde bir harita ile gitmiştir. Fuat Sezgin'e göre, bu dönemde birçok Batı ülkesi bırakın harita çizmek komşu ülkeler hakkında bile bilgi sahibi değildi. Zira Müslümanlar matematiksel coğrafya ve kartografya alanında erken dönemlerde çalışmaya başlamışlar ve bu alanlarda çok önemli mesafeler kat etmişlerdi.
2. Diğeri ise tıp alanıdır. Bilindiği gibi, İbni Sina-Kanun fi't-Tıp, Razi-Kitabu'l-Havi, Zahravi -Kitabu't-Tasrif'i ile İslam dünyasında tıp alanında dev eserler verilmiştir. Bu esnada Batı'da Hz. İsa'nın şifacı (healer) olma özelliği nedeniyle sağlık hizmetlerini kilise yürütmekteydi. Bu eserler daha sonra başta Batı dilleri olmak üzere birçok dile çevrilmiş ve tıp alanının gelişmesinde büyük katkılar sunmuşlardır. Örneğin, İbni Sina'nın Kanun fi't-Tıp adlı dev yapıtı Avrupa tıp fakültelerinde 600 yıldan daha fazla ders kitabı olarak okutulmuştur. İslam dünyasına baktığımızda 872-874 yıllarında yani 9. yüzyılda Kahire'de çok amaçlı hastaneler topluma hizmet sunmaktaydı. Bu hastanelerde Müslümanlar tedavi olduğu gibi bir şekilde Kahire'ye yolu düşen gayri Müslim gezginlerde tedavi görmüşlerdir. Hastane içinde birçok farklı bölümün bulunması da yine bu alanda Müslüman hekimlerin başarılı çalışmalarının bir sonucudur.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, Avrupa bilimi kilisenin dolayısıyla papazların eseridir. Başka bir ifadeyle, ilk birkaç yüz yıl boyunca İslam ülkelerinden getirilen Arapça kitapların Latinceye tercüme işini kilise teşkilatı organize etmekteydi. İspanya’da başlayan Arapça kitapların Latinceye tercüme işi ilk zamanlar ruhban sınıfının elindeydi. Zira Avrupa’da kilise mensuplarının dışında eğitim öğretim ile meşgul olan kimse yoktu. Mesela bir papaz olan Lupitus 10. yüzyılda ilk usturlap kitapçığını yazmıştır. Öyle ki bu kitapçıkta kullanılan terim ve rakamların hemen tamamı Arapçaydı. Yine 945-1003 yılları arasında yaşamış başka bir papaz olan Gerbert Arapça rakamları Latinceye çevirmiştir. Papazlar veyahutta kilise durduk yerde İslam dünyasından gelen kitaplara sarılmamıştır. Aristo felsefesine dayanarak oluşturulan skolastik felsefe Avrupa’ya hitap edememeye başlamıştır. Din, bilim ve felsefeyi tekelinde tutmaya çalışan kilise toplumun ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Dolayısıyla kilise, Batı dünyası üzerindeki hâkimiyetini büyük oranda yitirmiştir. Bilindiği gibi, Hristiyan teolojisinin 14. yüzyıldan sonra toplum üzerindeki etkisinin kaybolması sonucu Hristiyanlığın dogmaları halk tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Dolayısıyla kiliseden bağımsız çalışan bilginler İslam dünyasından getirilen ve çevirisi yapılan eserlere daha toleranslı bir şekilde yaklaşmışlardır. Her ne kadar Avrupa aydınları, İslam düşünürlerinden ve onların eserlerinden haz etmeseler de toplum üzerindeki kilise baskısını kırmak için İslam felsefe ve bilimine sarılmışlardır.

Kaynaklar

- Açıkgenç, A. (2018). *İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Adıvar, A. A. (1991). *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Balta, İ. (2004). Batı Uygarlığı, İslam Medeniyetinin Çocuğudur. *Aksiyon Dergisi*. Sayı 489.
- Bayraktar, M. (2017). *İslam Felsefesine Giriş*. Ankara: TDV Yayınları.
- Biruni. (2013). *Tahdidü Nihyetü’l-Emakin*. Ankara: TTK Yayınları.
- En-Nedim. (2017). *el-Fihrist*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Farabi. (2004). *İlimlerin Sayımı*. (çev. A. Arslan). Ankara: Divan Kitap.
- Gazali. (2015). *el- Munkız mine’ d-Dalal*. (çev. O. Arpaçukuru). İstanbul: Beyan Yayınları.
- İbn Haldun. (2018). *Mukaddime*. İstanbul: İlgi Kültür, Sanat Yayınları.

- İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim I-II*. İstanbul: İz Yayınları.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karahan, A. (2003). “İslam Medeniyetinin Duraklama Sebepleri” Konferansı; Fuat Sezgin, Prof. Dr. *Hadis Tetkikleri Dergisi*. 1 (2), 205- 211.
- Kenan, S. (2003). İslam Dünyasının Duraklama Sebepleri Üzerine Ünlü İlimler Tarihçisi Fuat Sezgin’i Dinlemek. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1 (4).
- Kıslakçı T. (2006, 15 Nisan). Prof. Dr. Fuat Sezgin, Dünya Bilimler Tarihi Yeniden Yazılmalı dedi. *Yeni Şafak Gazetesi*. Erişim adresi: <http://www.yenisafak.com>.
- Korkmaz, T. (2009). 20. y.y. *İslam Bilim Tarihi Çalışmaları George Sarton ve Fuat Sezgin Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özdemir, M. (2017). *Endülüslü Müslümanları*. Ankara: TDV Yayınları.
- Sezgin, F. (1957). İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. 2. 19-35.
- Sezgin, F. (1960). İslam Tarihinde Rivayetlerin Değeri. 5. *Türk Tarih Kongresi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 9, 243-252.
- Sezgin, F. (1985). Müslümanların İlimler Tarihindeki Yeri. *Bilim ve Sanat Dergisi*. 1 (3). 203-217.
- Sezgin, F. (2004). İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri. *İslamiyat Dergisi*. 7 (2). 413-422.
- Sezgin, F. (2006, Temmuz). Amerika’nın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb Öncesi Keşfi. Konferansta sunulan bildiri, İstanbul Teknik Üniversitesi Ayazağa Yerleşkesi, İstanbul.
- Sezgin, F. (2008). *İslam’da Bilim ve Teknik*. 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları.
- Sezgin, F. (2012). *İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sezgin, F. (2018). *Bilim Tarihi Sohbetleri*. (16. bs.). (Söyleşi: Sefer Turan). İstanbul: Timaş Yayınları.

İ. YILDIZ

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2020): 13-44 (Atf için/To cite).

Tekden, K. (2015). *İnsanın Sırrı*. Kayseri: Tüzdev Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yılmaz, İ. (2009). *Yitik hazinenin Kâşifi: Fuat Sezgin*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.

TURİST REHBERLİĞİ KONULU ULUSAL LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK PROFİLİ (1989-2018)¹

Işıl ARIKAN SALTIK²

Öz

Bu çalışmada turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı lisansüstü tezler bibliyometrik olarak incelenmiştir. Tez adı, özet, konu ve dizin alanlarında “turist rehberi”, “turist rehberliği” ve “turizm rehberi” kelimelerinin taranması sonucunda 1989 ile 2018 yılı arasında yazılmış 94 lisansüstü tez olduğu belirlenmiştir. Tezler; eğitim düzeyi, tamamlandığı yıl, üniversite, ana bilim dalı, danışman unvanı, sayfa sayısı, araştırma yöntemi, veri toplama tekniği ve kaynağı olarak belirlenen ölçütler üzerinden bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, turist rehberliği konulu lisansüstü tez sayısının, turizm ve turist rehberliği alanında lisansüstü eğitimin gelişimine paralel bir şekilde, 2010 yılından itibaren artış gösterdiği görülmüştür. Toplamda 28 farklı üniversite bünyesinde turist rehberliği konulu lisansüstü tez yazılmıştır. Doktora tezlerinin ağırlıklı olarak Profesör unvanlı, yüksek lisans tezlerinin Doktor Öğretim Üyesi unvanlı öğretim üyeleri danışmanlığında tamamlandığı belirlenmiştir. Lisansüstü tezlerin çoğunluğunun nicel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirildiği, ağırlıklı olarak anket tekniği ile turist rehberlerinden veri toplandığı tespit edilmiştir. Çalışma, turist rehberliği konusunun çalışılma yoğunluğunu ve gelişimini ortaya koyacak olması ve geçmişe dönük bütünsel bir değerlendirme sunacak olması nedeniyle önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberliği, Bibliyometrik Analiz, Lisansüstü Tez.

¹ Bu çalışma, 29-30 Nisan 2019 tarihinde Kuşadası'nda düzenlenen II. Ulusal Turizm Rehberliği Kongresi'nde sunulan ve kongre kitapçığında özet olarak yayınlanan bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

² Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konaklama İşletmeciliği Bölümü, isilas@mu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-3456-2787.

Makale Gönderilme Tarihi: 9 Ekim 2019. Makale Kabul Tarihi: 18 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**BIBLIOMETRIC PROFILE OF NATIONAL POSTGRADUATE
THESES ON TOURIST GUIDING (1989-2018)**

Işıl ARIKAN SALTİK

Abstract

This study aims to reveal the bibliometric profile of postgraduate theses on tourist guiding. In this research, postgraduate theses registered with National Thesis Center of Council of Higher Education were examined bibliometrically. The terms of “tourist guide”, “tourist guiding” and “tourism guide” were searched in the name, abstract, subject and index of the theses. It was determined that there were 94 postgraduate theses written between 1989 and 2018. Theses were analyzed bibliometrically based on the level, year, university, department, supervisor title, number of pages, research method, data collection technique and data source. As a result of the research, it is observed that the number of graduate theses on tourist guiding has increased since 2010 in parallel with the development of postgraduate education in the field of tourism in general and tourist guiding in particular. Theses on tourist guiding was written in a total of 28 different universities. It was revealed that supervisors’ of doctoral dissertations were mainly professors while master's theses were completed under the supervision of Assistant Professors. It was determined that majority of graduate theses were conducted by quantitative research methods and data were mainly collected from tourist guides with survey technique. The study is important because it reveals the research intensity and development of tourist guiding and will provide a holistic assessment of the past.

Keywords: Tourist Guiding, Bibliometric Analysis, Postgraduate Thesis and Dissertation.

Giriş

Turist rehberleri, tur süresince hem turistlerle hem diğer turizm işletmesi çalışanlarıyla hem de yerel halkla yoğun bir etkileşime sahip olmaları nedeniyle turizm sektöründe önemli bir role sahiptirler (Köroğlu, 2013). Turistlere gerek ziyaret edilen ören yerleri ve müze gibi alanlarda verdikleri tarihi, coğrafi ve kültürel bilgilerle, gerekse yerel halkın kültürünü, gelenek ve göreneklerini tanıtmak suretiyle, destinasyonun bütüncül bir şekilde tanıtımına ve kültürlerarası etkileşimin gerçekleşmesine büyük bir katkı sağlamaktadırlar (Saltık ve Dönmez, 2018).

Turizmin akademik bir çalışma alanı olarak kabul görmesinin ardından sergilediği gelişim, turizm alanında yapılan araştırmaların artmasını da sağlamıştır (Jogaratanam vd., 2005). Benzer bir şekilde; ülkemizde turist rehberliğinin bir meslek olarak resmi kabulüyle birlikte, turist rehberliği konusunda yapılan araştırmalarda ve turist rehberliği programlarının sayısında da artış olduğu gözlemlenmektedir. Ön lisans ve lisans düzeyinde yaygın bir şekilde verilmekte olan turist rehberliği eğitiminin (<https://yokatlas.yok.gov.tr/>), günümüzde yüksek lisans düzeyinde verildiği üniversite sayısının da arttığı görülmektedir. Lisansüstü programların bilimsel araştırma yapılması, bilginin genişletilmesi ve derinleştirilmesi, bilime yenilik getirilmesi ve bilinen yöntemlerin yeni alanlarda uygulanması amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmaları (Resmi Gazete, 2017), bilimsel araştırmaların gelişiminde ön açıcı bir nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de yazılmış turist rehberliği konulu lisansüstü tezler bibliyometrik olarak incelenmektedir. Son yıllarda bilimsel ve uygulamaya yönelik araştırmalarda öne çıkan bibliyometrik analiz tekniği (Ellegaard ve Wallin, 2015) sayesinde, araştırma konusuna ilişkin genel bir değerlendirme yapılabilmesi (Merigo ve Yang, 2017), araştırma konularındaki nicelik ve nitelik değişimlerinin ortaya çıkarılması ve incelenen konulara ve incelenme biçimlerine ilişkin eğilimlerin belirlenmesi (De Bakker, Groenewegen ve Den Hond, 2005) mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmayla turist rehberliği konusunun lisansüstü eğitim düzeyinde araştırılma durumu değerlendirilerek, belirlenen ölçütlere göre dağılımı ve yoğunluğunun incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma sonucunda turist rehberliği yazımında lisansüstü tezlerin genel durumuna ve gelişimine ilişkin bir değerlendirme yapılması ve konuyla ilgili çalışmak isteyen araştırmacılara yol gösterici bulgular sunulması öngörülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Turist rehberi, en yaygın ve yalın biçimde; ziyaretçilere uygun belirlenen bir dilde ziyaretçilerle iletişim kuran, onları yönlendiren ve destinasyon hakkında etkili ve ilgi çekici bir şekilde bilgi veren profesyonel bir turizm çalışanı olarak tanımlanmaktadır (Çetin ve Yarcan, 2017). Turist rehberliği mesleği kapsamında verilecek hizmet 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu'nda (2012) "Seyahat acentacılığı faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesini veya seyahat acentaları tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentasının yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acenta adına yönetilmesi" olarak açıklanmaktadır. İlgili kanun maddesinden anlaşılacağı üzere turist rehberliği mesleği çok boyutlu bir yapıya ve eşzamanlı olarak farklı paydaşlarla etkileşimi gerektiren özel bir konuma sahiptir.

Turist rehberlerinin turizm sektörü içindeki bu özel konumları aynı zamanda onlara önemli sorumluluklar da yüklemektedir. Turist rehberlerinin ülke tanıtımına ve turizm gelişimine katkı sağlamaları, kendilerini mesleki bilgiyle donatıp, sahip oldukları bilgiyi turistlere uygun bir şekilde aktarabilmeleri, onlara ziyaretleri süresince tam anlamıyla liderlik edebilmeleri ve sorumluluklarının bilinciyle davranmaları koşullarına bağlıdır. Çünkü turist rehberleri, tur sürecinde turizm sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda işletmeyle yakın iş birliği ile çalışmaktadırlar. Ayrıca, turistlerin tur ve hizmet kalitesi algısının oluşmasında da turist rehberlerinin etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle turist rehberlerinin tur süresince turistlerin turizm işletmelerinde çalışan diğer işgörenler ve ziyaret ettikleri destinasyonlardaki yerel halkla etkileşimlerinde etkin olmaları gerekmektedir (Saltık ve Dönmez, 2018: 85). Bu bağlamda, turist rehberlerinin, mesleklerini başarılı ve sorumlulukları uyarınca gerçekleştirilebilmesi için; turizm mesleğine ilişkin temel ve kapsamlı bilgilerin yanı sıra, psikoloji, sosyoloji, kültürel değerler ve yönetsel yetkinlikler gibi farklı disiplinleri de içeren çok boyutlu bir eğitim almaları gerekmektedir (Ahipaşaoğlu, 1997:145).

Türkiye'de turist rehberliği eğitimi örgün ve yaygın olarak verilmektedir. Yaygın eğitim kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gözetimi ve denetimi altında birlikler tarafından ülkesel veya bölgesel turist rehberliği

sertifika programları düzenlenmektedir (Turist Rehberliği Meslek Kanunu, 2012). Örgün eğitim kapsamında ise üniversitelerde ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde turist rehberliği eğitimi verilmektedir. 2018 yılı itibariyle ülkenin tüm bölgelerinde, 39 farklı ilde toplam 46 üniversitede lisans düzeyinde turist rehberliği eğitimi verilmektedir (Başoda ve Aylan, 2018). Bununla birlikte programların içeriklerinin günümüz turist rehberlerinin ihtiyaç duyacakları bilgiyi sağlayacak şekilde güncellenmemesi nedeniyle turist rehberliği eğitiminden rehber adaylarının da sektör temsilcilerinin de memnuniyetsizlikleri olduğu görülmektedir (Çokişler, 2018). Bu durum, çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olan turist rehberliği mesleğine ilişkin verilecek eğitimler kapsamında güncel sorun ve ihtiyaçların belirlenmesinin ve bunların çözümüne yönelik bilgilerin geliştirilmesini sağlayacak bilginin sunulmasının önemine işaret etmektedir. Yükseköğretim kurumları, verdikleri eğitim ve yaptıkları araştırmalarla toplumun gelişimine katkı sağlamaktadır. Ön lisans ve lisans düzeyinde verilen eğitimle mesleki temel bilginin öğretimi gerçekleştirilirken, lisansüstü eğitimle hem kuramsal hem de uygulamalı alanlarda yeni bilginin üretilmesini, bilim insanlarının yetiştirilmesini ve toplumun refah düzeyinin artmasını sağlamaktadırlar. Son yıllarda üniversite sayısı ve eğitim programlarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Buna karşın verilen eğitimin içeriğine ve niteliğine ilişkin sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır (Karaman ve Bakırcı, 2016). Yükseköğretim kurumlarının en önemli işlevlerinden olan lisansüstü eğitimle ilgili yapılacak farklı çalışmalar muhtelif eksiklerin belirlenmesine ve çözümlerin geliştirilmesine de katkı sağlayabilecektir.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nde de belirtildiği üzere; yüksek lisans eğitimi sonucunda, "bilginin genişletilmesi ve derinleştirilmesi ile birlikte bilimsel araştırma yaparak bilgiye ulaşabilme, bilgiyi değerlendirme, yorumlama ve uygulama yeterliliklerinin sağlanması" gerekmektedir. Doktora eğitimi sonucunda hazırlanan tezlerin ise, bilime yenilik getirme, yeni bir bilimsel yöntem geliştirme, bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliklerden bir veya daha fazlasına sahip olması beklenmektedir (Resmi Gazete, 2017). Üniversitelerin "bilginin üretimini gerçekleştirme ve üretilen bilginin yaygın bir şekilde kullanımını sağlama" misyonlarının yerine getirilmesinde, yükseköğretimde eğitim ve araştırmanın sürdürülebilir bütünselliğini sağlamada (Tuzcu, 2003) ve ulusal akademik çalışmaların gelişiminde (Dilci ve Gürol, 2012) lisansüstü eğitim ve lisansüstü tez çalışmaları ön açıcı bir nitelik taşımaktadır. Lisansüstü turizm eğitimi, esas olarak günümüzün en dinamik sektörlerinden birisi olan turizm sektöründe karşılaşılabilecek toplumsal, ekonomik ve teknik sorunları çok boyutlu bir şekilde irdeleyerek çözümüne yönelik etkin kararları verebilecek turizm araştırmacıları ve yöneticilerini yetiştirmeyi amaçlamaktadır

(Olalı,1984:206'dan akt. ŪnlŪnen ve Boylu, 2005). Bu baēlamda turist rehberliēi alanında gerēekleŹtirilen lisansŪstŪ tez alıŹmalarının, (i) eēitim alan ūērencilerin kiŹisel geliŹimlerine, (ii) konuyla ilgili akademik araŹtırmaların ve ilgili yazının geliŹimine, (iii) mesleēin sorun ve ihtiyaçlarının belirlenmesine ve bŵylelikle (iv) özŵm önerileri getirilerek turist rehberliēi mesleēinin geliŹimine katkı saēlamaları beklenmektedir.

Eker ve Zengin (2016) turist rehberliēi eēitimini turist rehberlerinin gŵrŵŹleriyle deēerlendirdikleri alıŹmalarında; turist rehberliēi mesleēinde eēitimin çok ūnemli bir role sahip olduēunu belirtmektedirler. Buna karŹın teorik eēitimde mesleēe ūzgŵ konulara gereken aēırlıēın verilmemesi ve uygulamaya yŵnelik eēitimin yetersiz kalması nedeniyle turist rehberlerinin eēitimleri sonrasında gerekli mesleki donanıma sahip olamadan alıŹma hayatına baēladıklarını ifade etmektedirler. Bu sonuca uyumlu bir Źekilde Yenipınar ve ZorkiriŹci (2013), çok boyutlu ve kapsamlı yapısı nedeniyle turist rehberliēi eēitiminin yŵksek nitelikte verilmesi gerekliliēine ve sektŵrdeki geliŹmelere uygun bir Źekilde turist rehberlerinin uygulamalı ve kuramsal derslerinin de gŵncellenmesinin ūnemine iŹaret etmektedir. okiŹler (2018) tarafından lisansŪstŪ turist rehberliēi eēitimi konusunda yapılan ve nitelikli bir akademik eēitim verilmesine karŹın mesleēin geliŹimine katkı saēlayacak dŵzenlemelerin gerektiēinin belirlendiēi alıŹma sonuçları da bu bulguları destekler niteliktedir.

Tŵrker (2014) yŵksekūēretim dŵzeyinde turizm eēitimini incelediēi alıŹmasında, son yıllarda turizm alanındaki lisansŪstŪ programların ve bilimsel etkinliklerin artıŹının turizm eēitiminin geliŹiminde faydalı olacaēını belirtmekte, yazında lisansŪstŪ turizm eēitimine iliŹkin araŹtırmaların sınırlılıēına ve konuyla ilgili alıŹmaların gerekliliēine de iŹaret etmektedir. Turist rehberliēi yazının geliŹimine iliŹkin 1989-2015 (Aēustos ayı) yıllarını (Źahin ve Acun, 2015a, Źahin ve Acun, 2015b) ve 2005-2017 yıllarını (apar, Toksŵz ve Dŵnmez, 2018) kapsayan bibliyometrik araŹtırmalar yapılmıŹtır. Bu araŹtırmalarda lisansŪstŪ tezlerle birlikte makale ve bildiriler de incelenmiŹtir. Źahin ve Acun, (2015a), turist rehberliēi alanındaki ilk bibliyometrik alıŹma olan araŹtırmalarında ulusal lisansŪstŪ tezleri kapsamlı bir Źekilde inceleyerek, bibliyometrik analizin turist rehberliēi yazınının geliŹimine olan katkısına ve ūnemine vurgu yapmıŹlardır. apar, Toksŵz ve Dŵnmez (2018) tarafından yapılan daha gŵncel bir diēer alıŹmada ulusal ve uluslararası lisansŪstŪ tezlerin yanı sıra makale ve bildiriler de bibliyometrik olarak analiz edilmiŹtir. Bununla birlikte, ulusal lisansŪstŪ tezler yalnızca yıl, dŵzey, ūniversite ve konu baŹlıkları ūlŵtleri ūzerinden incelenmiŹtir. Bu araŹtırmada gŵncel veriler ūzerinden ulusal lisansŪstŪ tezler daha fazla sayıda ūlŵt ūzerinden

bibliyometrik olarak incelenmektedir. Böylelikle turist rehberliği alanında yazılmış lisansüstü tezlerin genel durumundaki değişimin ve yeni eğilimlerin belirlenerek yazına katkı sağlanması öngörülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda turist rehberliği konusundaki yazının gelişiminde önemli bir role sahip olan lisansüstü tezlerin özellikleri bibliyometrik analizle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma, turist rehberliği konusunun lisansüstü tezlerde araştırılma durumunu değerlendirmesi ve gelişimini ortaya koyarak geçmiş dönük bütünsel bir değerlendirme sunacak olması nedeniyle önem taşımaktadır. Barrios vd. (2008) tarafından da belirtildiği üzere, bu araştırma belirli bir dönemde turist rehberliği konusunda gerçekleştirilen lisansüstü tez üretiminin belirli göstergelerini sunarak, araştırmacıların turizmi bir bilgi yaratma sistemi olarak incelemelerine olanak sağlayacak olması açısından da önemlidir. Araştırma sonucunda turist rehberliği alanında gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların genel durumunun incelenmesi, turist rehberliği alanında çalışmak isteyen araştırmacılara ve mesleki eğitimin güncellenmesine yönelik süreçlere yol gösterici bulgular sağlanması öngörülmektedir.

Bibliyometrik Analiz

Bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki çeşitli bilgi kaynaklarının gelişimini, üretkenliğini ve önemini belirlemek için kullanılan bir analiz tekniğidir (Mishra, Gawde ve Solanki, 2014). Bibliyometrik inceleme, bilimsel üretim göstergelerinin belirlenmesi için kullanılan tanımlayıcı bir yaklaşım olarak nitelendirilmektedir (Pizzani vd., 2012). Bibliyometrik analiz bilimsel uzmanlık alanı olarak kabul görmekte ve özellikle uygulamalı bilimlerde araştırma yöntemleri içinde daha yaygın bir şekilde yerini almaktadır. Bibliyometrik analizle, bilimsel üretimin çeşitli yönleri incelenmekte ve inceleme konusunun yanı sıra bu konuda üniversitelerin veya farklı kurumların alandaki konumları ve ilerlemeleri değerlendirilmektedir (Ellegaard ve Wallin, 2015).

Bibliyometrik analiz, değerlendirici ve ilişkiyel teknikler olmak üzere iki grup altında toplanmaktadır. Değerlendirici teknikler genel olarak akademik çalışmaların performanslarını veya bilimsel katkılarını karşılaştırmaya

yönelik ölçütleri içermektedir. Yazar, kurum, dergi, yöntem gibi ölçütler bu gruba dahil ölçütlerden bazılarıdır. İlişkisel teknikler ise, araştırmalar arasındaki ilişkileri açığa çıkarmaya yönelik ölçütler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu ölçütlere araştırma alanının yapısal özellikleri, ortak-yazarlık ve ortak atf kalıpları, örnek olarak verilebilir (Benckendorff ve Zehrer, 2013).

Ulusal yazında genel olarak turizm alanında yapılan bibliyometrik çalışmaların (İçöz ve Kozak, 1999; Kozak, 2001; Özel ve Kozak, 2012; Çakıcı, Yıldırım ve Karacaoğlu, 2013; Nergiz, 2014; Tayfun vd., 2016; Saltık ve Alımanoğlu, 2018) arttığı, buna karşın turist rehberliği alanında sınırlı sayıda bibliyometrik çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Şahin ve Acun (2015b), 1995-2015 yılları arasında Ulusal Turizm Kongrelerinde sunulan bildiriler içinde yer alan ve turist rehberliği konusunda yapılmış çalışmaları bibliyometrik olarak incelemişlerdir. 22 bildirinin incelendiği araştırma sonucunda en çok eğitim konulu çalışmanın yapıldığı, bildirilerin ağırlıklı olarak iki yazarlı olduğu, yazarların ağırlıklı olarak Yardımcı Doçent unvanına sahip olduğu ve Balıkesir Üniversitesi'nde çalıştıkları belirlenmiştir.

Şahin ve Acun (2015a) tarafından yapılan bir diğer çalışmada 1989-2015 yılları arasında turist rehberliği alanında yayınlanmış olan 38 lisansüstü tez ve 1995-2015 yılları arasında ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış olan 36 makale bibliyometrik olarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda en çok yüksek lisans düzeyinde tez yazıldığı, en fazla tezin 2011 yılında tamamlandığı, en fazla sayıda makalenin 2012 yılında yayınlandığı ve lisansüstü tezler ile makalelerde en çok çalışılan konuların turist rehberliği eğitimi ve turist rehberlerinin rolleri ile ilgili konular olduğu belirlenmiştir. Çapar, Toksöz ve Dönmez (2018) tarafından yapılan kapsamlı çalışmada turizm rehberliği alanından 2005-2017 yılları arasında gerçekleştirilmiş akademik çalışmalar bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında ulusal eserlerin yanı sıra uluslararası eserler (tezler, makaleler ve bildiriler) de incelenmiştir. Araştırma sonucunda en fazla rol, eğitim, hizmet ve meslek konularının çalışıldığı belirlenmiştir. Son yıllarda uluslararası tezlerde konuyla ilgili çalışmaların azaldığı, buna karşın ulusal tezlerde ve ulusal makalelerde konuya yönelimin arttığı tespit edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı lisansüstü tezler incelenmiştir. Öncelikle, Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı tarafından internet üzerinden verilen tarama hizmeti kapsamında; tez adı, özet, konu ve dizin alanlarında “turist rehberi”, “turist rehberliği” ve “turizm rehberi” kelimeleri taranarak araştırma kapsamında

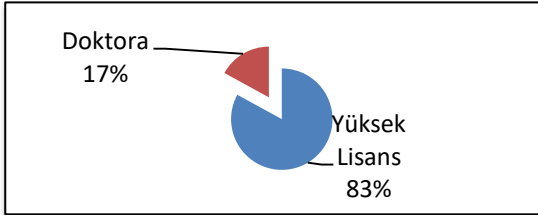
incelenecek tezler listelenmiştir. Ardından belirtilen sistem üzerinden tezlere erişim sağlanarak araştırmanın verileri elde edilmiştir. Araştırmada değerlendirici ve ilişkisel ölçütlerden bazıları kullanılmıştır (Benckendorff ve Zehrer, 2013. Araştırma ölçütlerinin belirlenmesinde geçmiş çalışmalarda kullanılmış ölçütler de incelenmiş ve lisansüstü tez çalışmaları için elverişli ölçütler üzerinden bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bibliyometrik analizde tezler, “lisansüstü eğitim düzeyi”, “tamamlanma yılı”, “üniversite”, “ana bilim dalı”, “danışman unvanı”, “sayfa sayısı”, “araştırma yöntemi”, “veri toplama tekniği” ve “veri kaynağı” ölçütleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Araştırma Bulguları

Araştırma yönteminde belirtildiği üzere veriler bibliyometrik analizle incelenmiştir. Bu bölümde, bibliyometrik analiz için belirlenen her bir ölçüt için elde edilen araştırma bulguları alt başlıklar halinde, grafikler üzerinden açıklanarak sunulmaktadır.

Lisansüstü Tezlerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında ilk olarak listelenen 94 adet turist rehberliği konulu lisansüstü tezin eğitim düzeyine göre dağılımı incelenmiştir. Lisansüstü tezlerin 78 adedinin yüksek lisans, 16 adedinin ise doktora düzeyinde yazılmış olduğu belirlenmiştir. Tezlerin eğitim düzeyine göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmektedir.

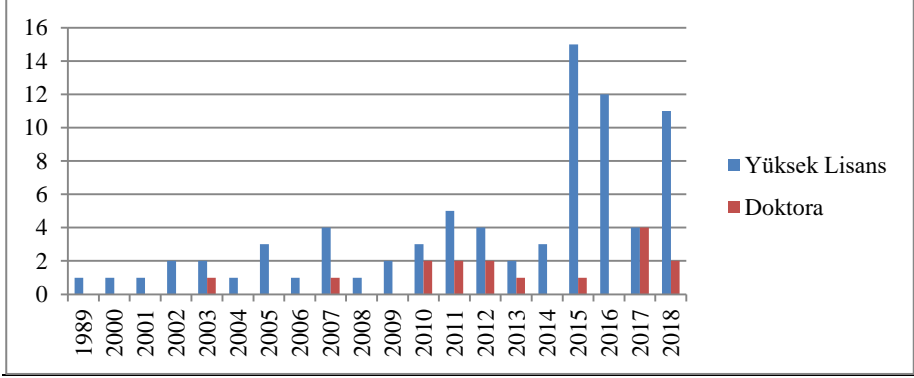

Şekil 1. Lisansüstü Tezlerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, turist rehberliği konulu ilk lisansüstü tezin 1989 yılında tamamlanan bir yüksek lisans tezi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte 2000 yılına kadar olan 11 yıllık zaman dilimi içinde turist rehberliği konulu bir lisansüstü tez çalışması tespit

edilmemiştir. Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı Şekil 2’de sunulmaktadır.

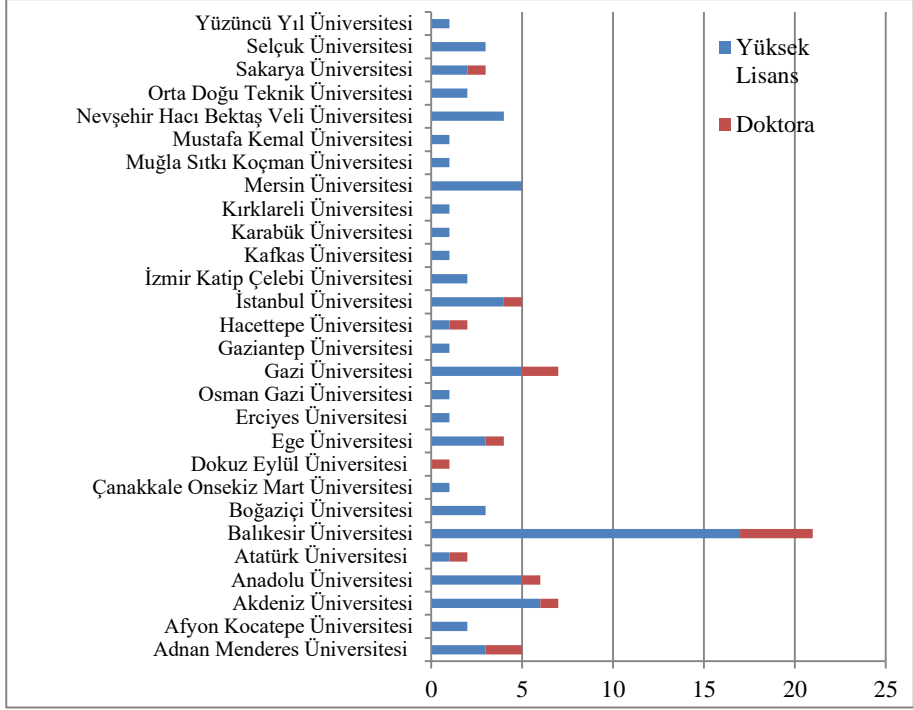

Şekil 2. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 2’de görüldüğü üzere, toplam tez sayısı açısından değerlendirildiğinde en fazla sayıda lisansüstü tezin sırasıyla 2015 (N=16), 2018 (N=13), 2016 (N=12) yıllarında yazılmıştır. 2000 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde yüksek lisans düzeyinde turist rehberliği konulu tez yazılmıştır. Yüksek lisans düzeyinde en fazla tez sırasıyla 2015 (N=15), 2016 (N=12) ve 2018 (N=11) yıllarında tamamlanmıştır. Doktora tezleri incelendiğinde ise; ilk tezin 2003 yılında, ikinci tezin 2007 yılında yazıldığı görülmüştür. Yüksek lisans tezlerinin aksine; doktora tezlerinin yıllara göre kesintili bir dağılımı olduğu, 2018 yılına kadar geçen zaman diliminde sadece 9 yılda doktora düzeyinde tezin tamamlandığı, en fazla sayıda tezin (N=4) 2017 yılında yazıldığı belirlenmiştir. 2010, 2011, 2012 ve 2018 yıllarında ikişer adet tez yazılmıştır.

Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında, turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin toplam 28 farklı üniversite bünyesinde tamamlandığı görülmüştür. Toplam tez sayısı açısından değerlendirildiğinde en fazla sayıda tezin sırasıyla Balıkesir Üniversitesi (N=21), Akdeniz Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi (N=7) ile Anadolu Üniversitesi’nde (N=6) yazıldığı belirlenmiştir. Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı Şekil 3’te gösterilmektedir.

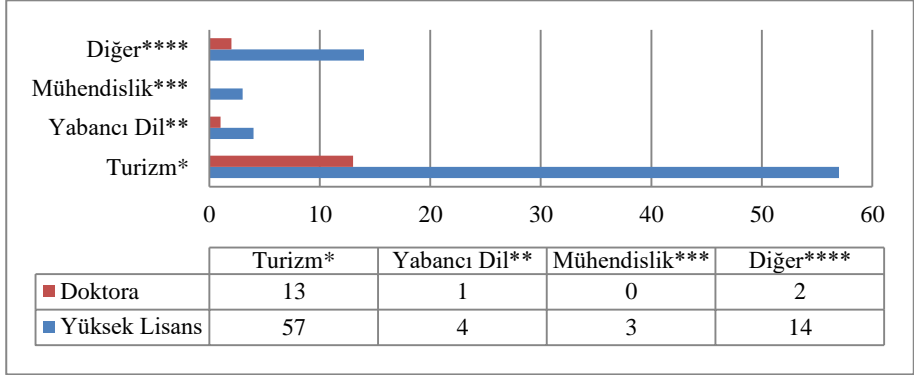
Şekil 3. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Yüksek lisans düzeyindeki tezler incelendiğinde, toplam lisansüstü tezlerin dağılımına benzer bir şekilde, en fazla sayıda tezin Balıkesir Üniversitesi'nde (N=17) tamamlandığı, ardından Akdeniz Üniversitesi (N=6) ile Anadolu, Gazi ve Mersin Üniversitelerinin (N=5) geldiği belirlenmiştir. Toplam 11 üniversitede sadece birer adet yüksek lisans tezinin yazıldığı; Dokuz Eylül Üniversitesi'nde ise turist rehberliği konulu hiçbir yüksek lisans tezinin yazılmadığı, buna karşın doktora tezinin yazıldığı belirlenmiştir. Turist rehberliği konusunda toplamda yalnızca 11 üniversitede doktora düzeyinde tez yazılmıştır. Doktora düzeyinde en fazla tezin sırasıyla Balıkesir Üniversitesi (N=4), Adnan Menderes Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde (N=2) tamamlandığı belirlenmiştir. Kalan 8 üniversitede bu konuda yazılan birer adet doktora tezinin olduğu görülmüştür.

Lisansüstü Tezlerin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Turist rehberliği konulu tezlerin üniversitelere göre dağılımının ardından ana bilim dallarına göre dağılımı incelenmiştir. Toplamda 20 farklı ana bilim dalında turist rehberliği konulu lisansüstü tezin yazıldığı belirlenmiştir.

Bunların yanı sıra, 5 adet tezin ana bilim dalının belirtilmediği, onun yerine sosyal bilimler enstitüsü bilgisinin verildiği görülmüştür. Ana bilim dalları turizm, mühendislik ve yabancı dil alanlarında gruplandırılmış, kalan ana bilim dalları ve Sosyal Bilimler Enstitüsü bilginin verildiği tezler diğer adı altında ayrı bir grup olarak sınıflandırılmıştır. Şekil 4'te tezlerin ana bilim dallarına göre dağılımı sunulmaktadır.

* Bir sonraki grafikte ilgili ana bilim dalları belirtilmektedir.

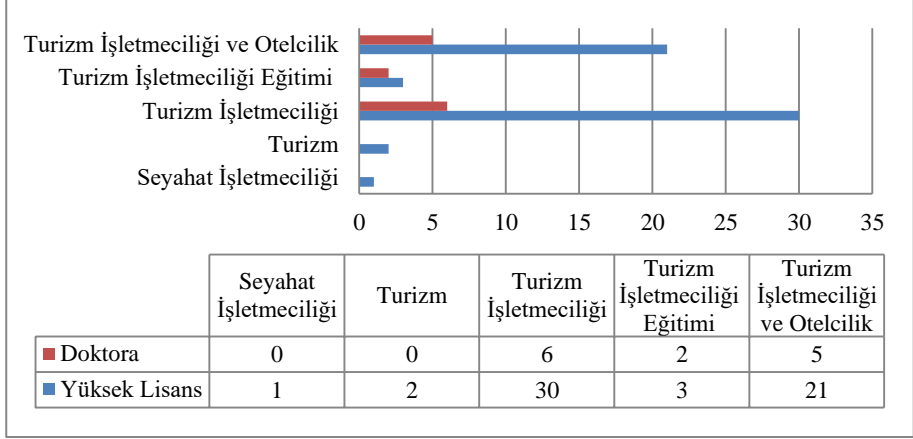
** Alman Dili Eğitimi, Batı Dilleri ve Edebiyatları, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Yabancı Dil Eğitimi ABD

*** Bilgisayar Mühendisliği, Elektrik ve Elektronik Mühendisliği ABD

**** Sosyal Psikoloji, Arkeoloji, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi, Eğitim Bilimleri, Eleştiri ve Kültür Araştırmaları, İstanbul Araştırmaları, İşletme, Maliye, Türk Halk Bilimi ABD, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şekil 4. Lisansüstü Tezlerin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Yüksek lisans düzeyinde 20 farklı ana bilim dalında tez yazılmış olmasına karşın, doktora düzeyinde yalnızca 4 farklı ana bilim dalında turist rehberliği konulu tez yazıldığı görülmüştür. Turist rehberliği konulu lisansüstü tezler en fazla (%75) turizm alanındaki ana bilim dallarında yazılmıştır. Yüksek lisans düzeyinde turizm alanı dışında en fazla sayıda tez Sosyal Bilimler Enstitüsü (N=4), İşletme (N=3) ve Bilgisayar Mühendisliği Ana Bilim Dalı bünyesinde tamamlanmıştır. Bunların dışında kalan ana bilim dallarında birer adet turist rehberliği konulu tez yazılmıştır. Doktora düzeyinde ise turizm alanı dışında, Yabancı Dil Kategorisinde yer alan Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı ile “Diğer” kategorisinde yer alan Sosyal Bilimler Enstitüsü çatısı altında birer adet turist rehberliği konulu tez yazıldığı belirlenmiştir. Tezlerin daha yoğun bir dağılım gösterdiği turizm alanındaki ana bilim dallarındaki durum ayrıca incelenerek Şekil 5'te sunulmaktadır.

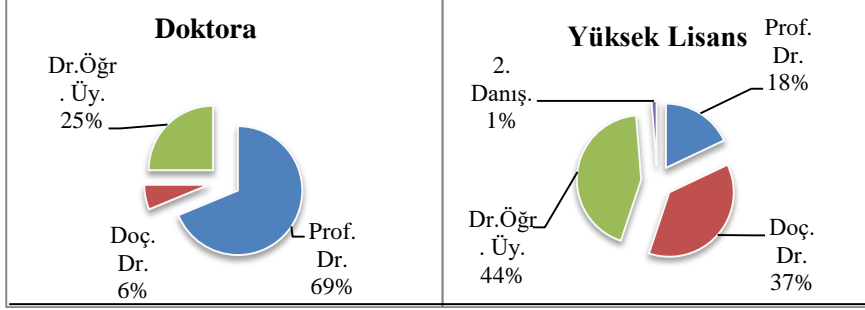

Şekil 5. Lisansüstü Tezlerin Turizm Alanındaki Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Şekil 5'te görüldüğü üzere turizm alanında beş farklı ana bilim dalında turist rehberliği konulu lisansüstü tez yazılmıştır. Hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde en fazla tez sırasıyla Turizm İşletmeciliği ($N_{y1}=30$; $N_d=6$), Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ($N_{y1}=21$; $N_d=5$) ve Turizm İşletmeciliği Eğitimi ($N_{y1}=3$; $N_d=2$) Ana Bilim Dallarında yazılmıştır. Seyahat İşletmeciliği ($N=1$) ve Turizm ($N=2$) Ana Bilim Dallarında yalnızca yüksek lisans tezi yazılmış, doktora düzeyinde bir tez yazılmamıştır.

Lisansüstü Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı

Turist rehberliği konulu lisansüstü tezler danışman unvanlarına göre de incelenmiştir. Doktora tezlerinin en fazla Profesör unvanına sahip ($N=11$) öğretim üyeleri tarafından yürütüldüğü, ardından Doktor Öğretim Üyelerinin ($N=4$) geldiği görülmüştür. Sadece 1 adet doktora tezi Doçent unvanına sahip bir öğretim üyesi tarafından yürütülmüştür. Yüksek lisans tezlerine danışmanlık yapan öğretim üyesi unvanlarına bakıldığında; en fazla sayıda teze sırasıyla Doktor Öğretim Üyesi ($N=34$), Doçent ($N=29$) ve son olarak Profesör ($N=14$) unvanına sahip öğretim üyesinin danışmanlık yaptığı görülmüştür. Ayrıca birinci danışmanı Doçent unvanına sahip olan bir tezde, Doktor Öğretim Üyesi unvanına sahip ikinci bir danışmanın olduğu belirlenmiştir. Şekil 6'da Doktora ve yüksek lisans tezlerinin danışman unvanına göre dağılımı gösterilmektedir.

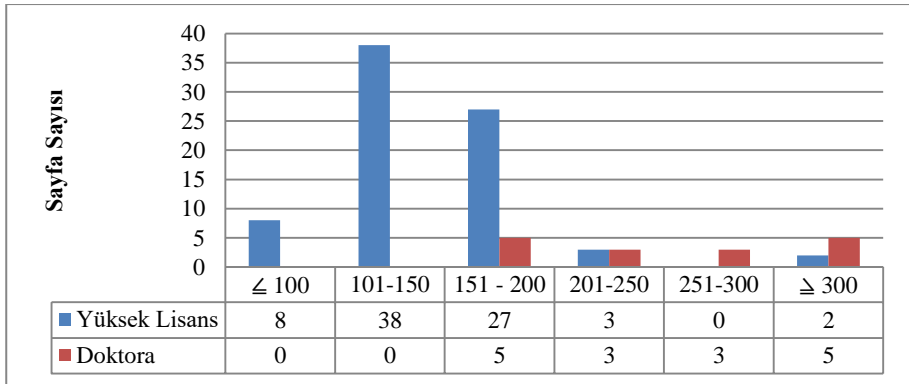

Şekil 6. Doktora ve Yüksek Lisans Tezlerinin Danışman Unvanına Göre Dağılımı

Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin sayfa sayılarına göre dağılımı için Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında tez künyesi kapsamında yazan sayfa sayısı bilgisi değerlendirilmiştir. Buna göre turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin en az 77, en fazla 492 sayfa yazıldığı ve ortalama sayfa sayısının 171 olduğu belirlenmiştir.

Yüksek lisans tezleri incelendiğinde, tüm tezlere ilişkin değerlendirme ile aynı şekilde tezlerin sayfa sayılarının 77 ile 492 arasında olduğu görülmüştür. Yüksek lisans tezleri için ortalama sayfa sayısı 152 olarak hesaplanmıştır. Doktora düzeyindeki tezlerin sayfa sayılarının 153 ile 439 arasında değiştiği ve ortalama sayfa sayısının 266 olduğu belirlenmiştir. Tezler sayfa sayılarına göre gruplandırılarak incelenmiştir. Sayfa sayısı dağılımı Şekil 7’de sunulmaktadır.

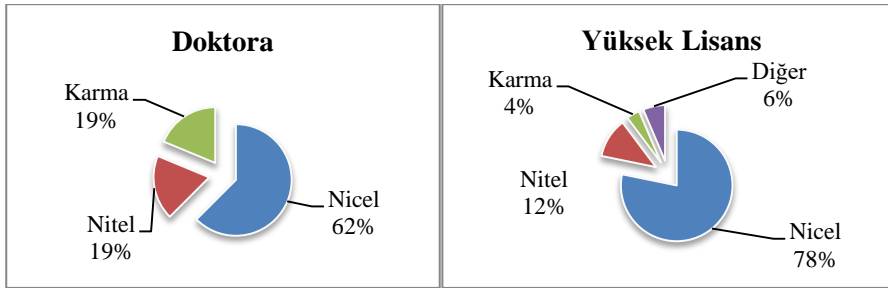

Şekil 7. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Şekilde görüldüğü üzere yüksek lisans tezleri ağırlıklı olarak (N=38) 101-150 sayfa sayısı aralığında yazılmış, ardından 151-200 sayfa yazılan tezler (N=27) gelmiştir. 100 sayfanın altında yazılan 8 tez olduğu, 300 sayfanın üstünde yazılan 2 tez olduğu belirlenmiştir. Doktora tezleri incelendiğinde ise; 150 sayfanın altında yazılan doktora tezinin bulunmadığı, en fazla sayıda doktora tezinin 151-200 sayfa aralığı ile 300'dan fazla sayfa yazılmış olan tezler olduğu görülmüştür.

Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri yüksek lisans ve doktora tezleri için ayrı ayrı incelenmiştir. Lisansüstü tezlerde en fazla nicel araştırma yöntemlerinin (N=71) kullanıldığı, ardından nitel araştırma yöntemlerinin (N=12) geldiği görülmüştür. Karma yöntemlerin kullanıldığı tezlerin de (N=6) olduğu belirlenmiştir. Bunların dışında araştırma yöntemi olarak yabancı dil alanında metin çevirisi, mühendislik alanında ara yüz tasarlama, RFID Tabanlı Konum Belirleme Sistemi Tasarımı, Kullanıcı Modelleme bilgisinin verildiği 5 tez olduğu görülmüştür. Yöntem bilgisi bu şekilde belirtilen araştırma yöntemi bilgisi diğer olarak gruplandırılarak incelenen lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımları Şekil 8'de sunulmaktadır.

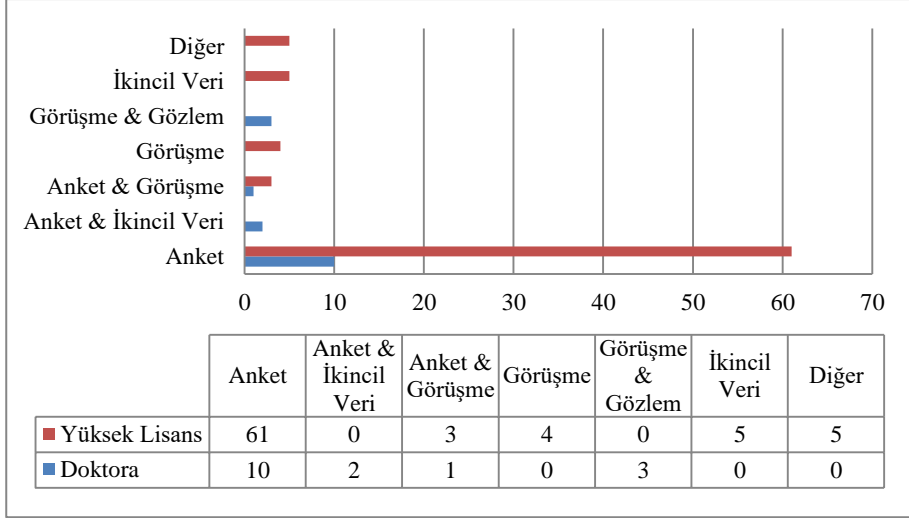

Şekil 8. Doktora ve Yüksek Lisans Tezlerinin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Yüksek lisans tezlerinin araştırma yöntemlerine göre dağılımına bakıldığında, tezlerin ağırlıklı olarak (N=61) nicel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirildiği görülmüştür. Nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilen az sayıda (N=9) tez çalışmasının yanı sıra 3 tezin de hem nicel hem nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak yazıldığı belirlenmiştir. Doktora tezlerinde sadece nicel araştırma yöntemlerinden yararlanan çalışmaların (N=10) tezlerin yarısından fazlasını teşkil ettiği görülmüştür. Bunların yanı sıra sadece nitel araştırma yöntemlerini kullanan ve hem nitel hem de nicel

araştırma yöntemlerinden yararlanan üçer adet doktora tezi olduğu belirlenmiştir.

Turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımının ardından kullandıkları veri toplama tekniklerine göre dağılımları da incelenmiştir. Lisansüstü tezlerin veri toplama tekniğine göre dağılımı Şekil 9'da sunulmaktadır.

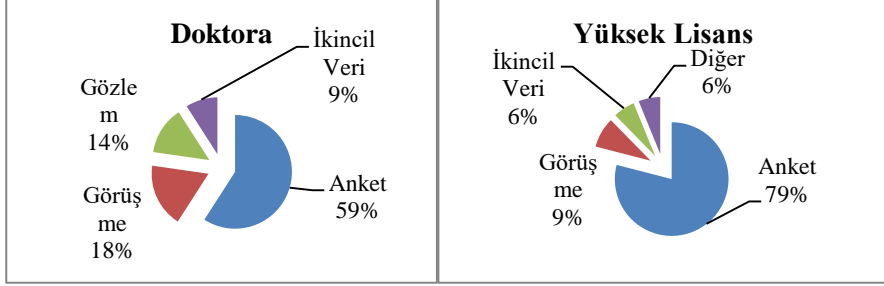

Şekil 9. Lisansüstü Tezlerin Veri Toplama Tekniğine Göre Dağılımı

Şekil 9'da görüldüğü üzere hem lisansüstü tezlerin genelinde ($N=71$) hem de her iki düzeyde ($N_D=10$; $N_{YL}=61$) en fazla kullanılan veri toplama tekniği anket tekniğidir. Yüksek lisans düzeyindeki tezlerde, anket tekniğini ikincil veri kullanımı ($N=5$), görüşme tekniği ($N=4$), görüşme ve anket tekniklerinin birlikte kullanımı ($N=3$) izlemektedir. Doktora düzeyindeki tezlerde ise anket tekniğinin ardından sırasıyla görüşme ve gözlem tekniğinin birlikte kullanımı ($N=3$), anket tekniği ve ikincil verilerin birlikte kullanımı ($N=2$) ve anket ve görüşme tekniğinin birlikte kullanımının ($N=1$) geldiği görülmektedir.

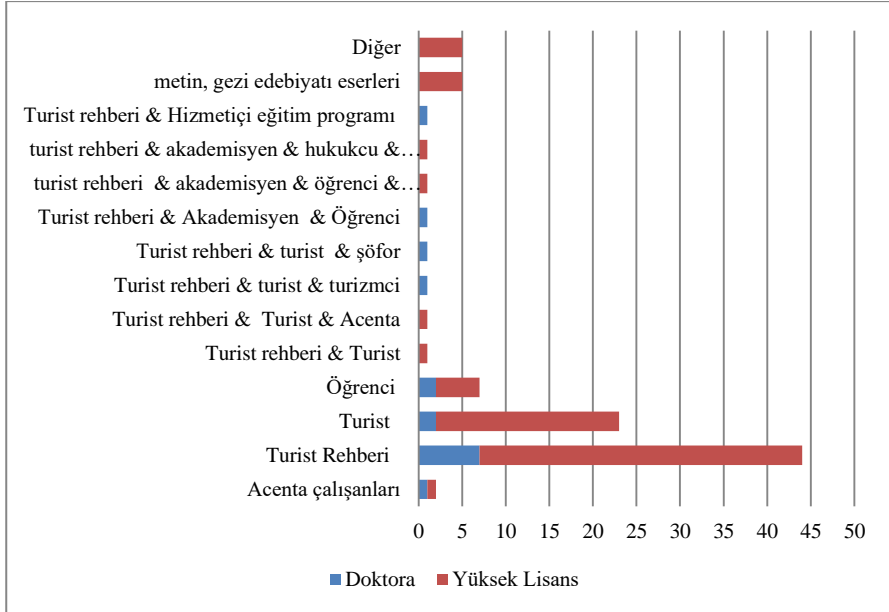
Lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama tekniğinin tek başına veya başka bir teknikle birlikte durumuna bakılmaksızın sınıflandırma yapılarak her bir yöntemin toplam içindeki kullanım oranı da incelenmiştir. Buna göre yüksek lisans tezlerinin ağırlıklı bir şekilde anket tekniğinden ($N=64$) yararlandığı, az sayıda çalışmada ise görüşme ($N=7$) tekniğinden yararlandığı 5 adet tezde ikincil verinin kullanıldığı belirlenmiştir. Doktora düzeyindeki tezlerin de yarısından fazlasında ($N=13$) anket tekniği kullanılmış, ardından sırasıyla

görüşme (N=4) ve gözlem (N=3) teknikleri gelmiştir. Son olarak sadece 2 tezde ikincil verilerden yararlanıldığı görülmüştür. İnceleme sonuçları Şekil 10'da sunulmaktadır.

Şekil 10. Doktora ve Yüksek Lisans Tezlerinde Kullanılan Veri Toplama Teknikleri

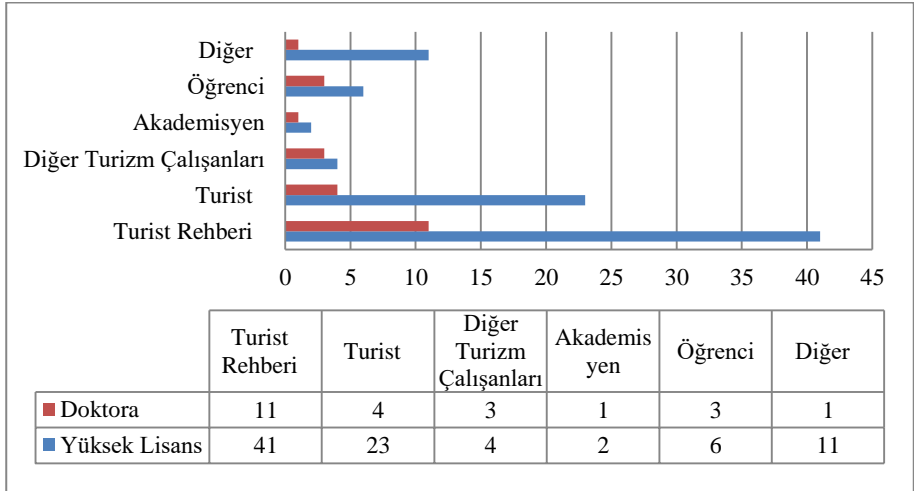
Turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin araştırma yöntemleri kapsamındaki son inceleme, veri kaynaklarına ilişkin gerçekleştirilmiştir. Şekil 11'de lisansüstü tezlerin veri kaynaklarına göre dağılımı sunulmaktadır.

Şekil 11. Lisansüstü Tezlerin Veri Kaynaklarına Göre Dağılımı

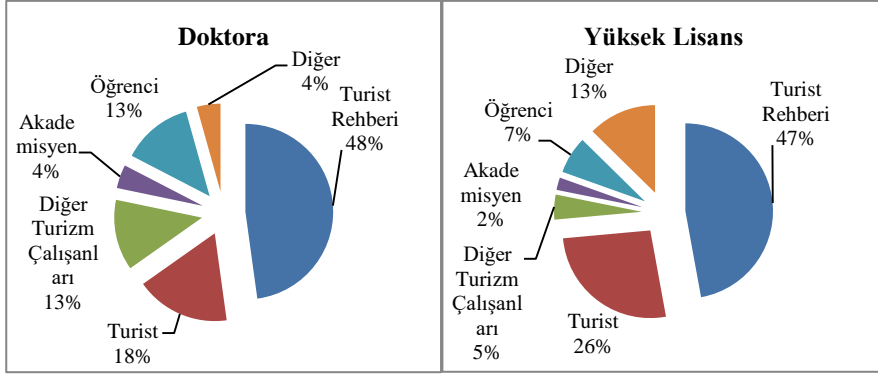
Şekil 11’de sunulduğu üzere, lisansüstü tezlerde, verilerini yalnızca turist rehberleri (N=44), turistler (N=23), turist rehberliği öğrencileri (N=7) ve seyahat acentaları çalışanları (N=2) olmak üzere tek kaynaktan edinmiş çok sayıda çalışmanın olduğu belirlenmiştir. Bunların yanında belirtilen veri kaynaklarının iki veya daha fazlasından eş zamanlı veri toplanarak gerçekleştirilen çalışmaların da olduğu görülmüştür. Tek başına veri kaynağı olarak kullanılmayan ancak tez çalışması kapsamında farklı paydaşlarla birlikte görüş ve değerlendirmeleri alınan gruplar içinde turizm akademisyenleri, hukukçular, otel yöneticileri ve şoförler yer almaktadır. Ayrıca muhtelif metinlerin, gezi edebiyatı eserlerinin ve hizmet içi eğitim programı içeriğinin veri olarak düzenlenip analiz edildiği lisansüstü tezlerin de olduğu görülmüştür.

Lisansüstü tezlerde yararlanılan veri kaynağının tek başına veya başka bir kaynakla birlikte olma durumuna bakılmaksızın sınıflandırma yapılarak her bir veri kaynağının toplam içindeki kullanım oranı da incelenmiştir. İnceleme sonuçları Şekil 12’de sunulmaktadır.

Şekil 12. Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Veri Kaynakları

Şekil 12’de görüldüğü üzere hem yüksek lisans (N=41) hem doktora (N=11) düzeyinde en fazla sayıda tez turist rehberlerinden veri toplamıştır. Ardından en fazla veri toplanan gruplar ise sırasıyla turistler ($N_{YL}=23$; $N_D=4$), öğrenciler ($N_{YL}=6$; $N_D=3$), diğer turizm çalışanları ($N_{YL}=4$; $N_D=3$), ve akademisyenler ($N_{YL}=2$; $N_D=1$) olarak belirlenmiştir. Lisansüstü tezlerde yararlanılan veri kaynaklarının dağılımları aşağıda Şekil 13’te doktora ve yüksek lisans düzeyleri için ayrı ayrı gösterilmektedir.

Şekil 13. Doktora ve Yüksek Lisans Tezlerinde Kullanılan Veri Kaynakları

Sonuç ve Öneriler

Turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik olarak analiz edildiği bu çalışmada 1989 ile 2018 yılları arasında yazılmış toplam 94 adet tez çalışması incelenmiştir. Araştırma, turist rehberliği konusunun lisansüstü tezlerde incelenme durumunu göstermektedir. Turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin eğitim düzeyi, tamamlandığı yıl, üniversite, ana bilim dalı, danışman unvanı, sayfa sayısı, araştırma yöntemi, veri toplama tekniği ve kaynağı ölçütleri açısından güncel durumu ortaya konmuştur. Sonuçlar, turist rehberliği alanında araştırma konusu ve yazındaki boşluğun arayışında olan araştırmacılar için genel bir bakış sunmaktadır.

Araştırma sonucunda, konuya ilişkin yüksek lisans tezlerinin ağırlıklı olduğu, doktora tezlerinin ise 29 yıllık bu zaman diliminin ikinci yarısından itibaren yazılmış olduğu belirlenmiştir. Her iki düzeyde lisansüstü tezlerin sayısının 2010 yılından itibaren artış gösterdiği görülmüştür. Çalışma sayısının düşüklüğü, turist rehberliği konusunun yeterince incelenmemiş olmasını ifade etmekle birlikte, son yıllarda yaşanan ivmelenme konuya verilen önemin ve ilginin arttığını göstermektedir. Genel olarak turizm alanında özel olarak turist rehberliği alanında lisansüstü eğitimin başlaması ve gelişimi ile uyumlu olan bu sonuç, turist rehberliği alanında lisansüstü eğitimin alan yazına katkısını göstermesi açısından önemlidir.

Turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerin tamamlandığı toplam 28 farklı üniversite olmasına karşın, tezlerin ağırlıklı olarak 7 üniversite çatısı altında yazıldığı belirlenmiştir. En fazla tez yazılan üniversiteler içinde Balıkesir Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve Mersin Üniversitesi yer almaktadır.

Çapar, Toksöz ve Dönmez (2018) çalışması ile uyum gösteren bu sonucun, belirlenen üniversitelerin lisans düzeyinde turist rehberliği eğitiminin ve lisansüstü düzeyde turizm eğitiminin uzun yıllardır verilen üniversiteler olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Turizm İşletmeciliği ile Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalları konuyla ilgili en fazla tezin tamamlandığı ana bilim dallarıdır. Bunların yanı sıra Mühendislik Bilimlerinden, Dil ve Edebiyat Çalışmalarına kadar çok geniş bir yelpazede yer alan 20 farklı ana bilim dalında turist rehberliğiyle ilgili lisansüstü tez yazıldığı belirlenmiştir. Bu sonucu, turist rehberliğinin çok disiplinli ve çok boyutlu yapısının göstergesi olarak nitelendirmek mümkündür. Araştırma sonucu belirlenen ana bilim dalları, gelecek araştırmalarda turist rehberliği yazımına katkı sağlayabilecek ana bilim dallarına ilişkin fikir vermesi açısından önemlidir. Böylelikle, Okumuş vd. (2019) belirttiği üzere, alan yazımın ilerlemesi için ihtiyaç duyulan kendini geliştirme ve özgün farklılıklar kazanımıyla nitelikli bir akademik topluluğun gelişimine katkı sağlanabilecektir.

Yüksek lisans tezleri en fazla Doktor Öğretim Üyesi, ardından Doçent unvanına sahip öğretim üyesi danışmanlığında yazılmıştır. Doktora tezlerine ise ağırlıklı olarak Profesör unvanına sahip öğretim üyeleri danışmanlık yapmışlardır. Bu durumun Saltık ve Alımanoğlu'nun (2018) çalışmalarında belirttiği üzere, esas olarak doktora programı açma ve danışmanlık yapma konusundaki unvanı da kapsayan ön koşullardan kaynaklandığı, bu nedenle doktora düzeyindeki tezlerin genelinin Profesör danışmanlığında tamamlandığı düşünülmektedir.

Yüksek lisans tezlerinin genel olarak 101-200 sayfa aralığında, doktora tezlerindeki yığılmanın ise 151-200 sayfa aralığında ve sayfa sayısının 300'den fazla olduğu gruplarda olduğu görülmüştür. Ortalama sayfa sayıları da bu bulgularla uyumlu olarak yüksek lisans tezleri için 152, doktora tezleri için 266 sayfa olarak belirlenmiştir. Sonuçlar, sosyal bilimlerde lisansüstü tez çalışmalarının sayfa sayılarını inceleyen çalışmalarla (Alkan, 2014; Pekdemir vd., 2016) karşılaştırıldığında turist rehberliği konulu lisansüstü çalışmaların, özellikle doktora tezlerinin sayfa sayılarının biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun görgül çalışmaların ağırlıklı olduğu lisansüstü tezlerde, araştırma kapsamına turist rehberliği ile ilgili farklı paydaşların dahil edilmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Turist rehberliği konulu lisansüstü tezlerde araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinin kullanımının yaygın olduğu ve ağırlıklı olarak anket tekniğiyle veri toplandığı belirlenmiştir. Bu sonuç, turist rehberliği alanının bibliyometrik profilini belirlemeye yönelik Şahin ve Acun (2015b)

tarafından gerçekleştirilen çalışma ile benzeşmektedir. Bununla birlikte araştırma sonucunda, nitel araştırma yöntemlerinin de tek başına veya nicel araştırma yöntemleriyle birlikte kullanıldığı yüksek lisans ve doktora tezlerinin de olduğu görülmüştür. Bu sonuç, nitel ve karma araştırma yöntemlerinin kullanımındaki sınırlılığa işaret etmesi açısından önemlidir. Lisansüstü tezlerde en çok anket tekniğinden yararlanıldığı belirlenmiştir. Daha az sayıda tezde, görüşme ve gözlem tekniklerinin anket tekniğiyle birlikte veya ayrı kullanıldığı da görülmektedir. Bu durumun turist rehberliği yazınının görece yeni gelişiyor olması gibi çeşitli unsurlardan kaynaklı olabileceği öngörülmekle birlikte, gelecek araştırmalarda lisansüstü tezlerin araştırma desenlerinin, değişkenlerinin ve ölçme araçlarının da incelenerek sebebinin açığa çıkarılması önerilmektedir.

Lisansüstü tezlerde en fazla veri toplanan grup turist rehberleri olmuştur. Bu sonuç, tezlerin konusu itibariyle öngörülebilir bir sonuçtur. Bununla birlikte, tezlerin bazılarında yalnızca turist rehberlerinden veri toplanırken, bazılarında ise turistler, diğer turizm çalışanları, turist rehberliği öğrencileri ve akademisyenleri gibi farklı paydaşlardan eş zamanlı olarak veri toplandığı görülmüştür. Sonuçlar çalışmaların konuyu çok boyutlu ele alma, farklı paydaşlar açısından değerlendirme, veri kaynaklarında çeşitlilik eğilimini ortaya koymakta ve niteliksel gelişimini göstererek yazına katkı sağlamaktadır.

Araştırma YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında taranan 1989 ile 2018 yılları arasında yazılmış lisansüstü tezleri kapsamaktadır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarını uluslararası lisansüstü tez çalışmaları veya farklı nitelikteki bilimsel çalışmalar için genellemek mümkün değildir. Bu bağlamda, gelecek çalışmalarda araştırma kapsamının ve ölçütlerinin geliştirilmesi, araştırma konusunda yazılmış kitap, makale ve bildirilerin de dahil edilerek bibliyometrik analizin ilişkisel teknikler ağırlıklı olarak incelenmesi önerilebilir. Böylelikle turizm yazınında görece daha az kullanılan ilişkisel tekniklerin (Benckendorff ve Zehrer 2013), uygulama alanının genişlemesine de katkı sağlanabilecektir. Araştırma sonuçları doğrultusunda, tezlerin araştırma yöntemlerinde farklı tekniklerin uygulanmasına, alanın çok disiplinli olma özelliğinden yararlanılarak farklı disiplinlerin bir arada katkı sağlayabileceği araştırma desenlerinin geliştirilmesine önem verilerek turist rehberliği konulu lisansüstü tez çalışmalarının alan yazına katkısının artırılması önerilebilir.

Kaynaklar

- Ahipaşaoğlu, S. (1997). *Turizmde Rehberlik*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alkan, G. (2014). Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012), *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak, 41-52.
- Barrios, M., Borrego, A., Vilagine, A., Olle, C. ve Somoza, M. (2008). A Bibliometric Study of Psychological Research on Tourism, *Scientometrics* 77(3), 453-467.
- Başoda, A. ve Aylan, S. (2018). Türkiye’de Turist Rehberliği Lisans Programlarının Sayısal Açıdan Yapısal Ve Coğrafik Değerlendirmesi, *I. Turizm Rehberliği Kongresi Özet Bildiri Kitabı*, (ss.37), Balıkesir, 2018.
- Benckendorff, P. ve Zehrer, A. (2013). A Network Analysis of Tourism Research, *Annals of Tourism Research*, 43: 121-149.
- Çakıcı, C., Yıldırım, O. ve Karacaoğlu, S. (2013). Ulusal Turizm Kongreleri Bildirilerinin Bibliyometrik Profili, *14. Ulusal Turizm Kongresi*, (ss. 1429-1447), *Kayseri*, 2013.
- Çapar, G., Toksöz, D. ve Dönmez, B. (2018). Turizm Rehberliği Alanında Yapılan Akademik Çalışmaların İncelenmesi, *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*,1(2), 57-73.
- Çetin, G. ve Yarcan, ř. (2017). The professional relationship between tour guides and tour operators, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(4), 345-357.
- Çokişler, N. (2018). Turizm Rehberliği Eğitiminin Sorunları: Çözüm Önerileri Ve Çözünsüzlükler, *I. Turizm Rehberliği Kongresi Özet Bildiri Kitabı*, (ss.22), Balıkesir, 2018.
- De Bakker, F. G., Groenewegen, P., Den Hond, F. (2005). A bibliometric analysis of 30 years of research and theory on corporate social responsibility and corporate social performance. *Business & Society*, 44, 283-317.
- Dilci, T. ve Gürol, M. (2012). Öğretim Üyeleri Bakış Açısıyla Lisansüstü Eğitimin Yaşam Alanına Yansımaları: Eğitim Bilimleri Örneklemi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 1073 - 1090.

- Eker, N. ve Zengin, B. (2016). Turist Rehberliği Eğitiminin Değerlendirilmesi: Profesyonel Turist Rehberleri Őzerine Bir Uygulama, *Eğitim Ve Őđretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 65-74.
- Ellegaard, O. ve Wallin, J.A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?, *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831.
- İçöz, O. ve Kozak, N. (1999). Turizm İşletmeciliği Dergisinin Turizm Literatűrüne Katkısı Hakkında Bir İnceleme, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10,9-17.
- Jogaratanam, G., McCleary, K.W., Mena, M.M. ve Eun Yoo, J.J. (2005). An Analysis of Hospitality and tourism research: Institutional Contributions, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 29 (3), 356-371.
- Karaman, S. ve Bakırcı, F. (2010). Tűrkiye’de Lisansűstű Eđitim: Sorunlar ve Çözűm Őnerileri, *Sosyal Bilimler Arařtırmaları Dergisi*, 2, 94-114.
- Kozak, N. (2001). Tűrkiye’de Turizm Pazarlaması Literatűrünün Geliřim Sűre-ci: 1972-1998 Yılları Arasında Hazırlanmıř Lisansűstű Tez Çalıřmaları Őzerine Biyo-Bibliyografik Bir İnceleme, *Anatolia: Turizm Arařtırmaları Dergisi*, 12(1), 26-33.
- Kűrođu, Ő. (2013). Turist rehberlerinin iř yařamındaki rolleri űzerine kavramsal bir deđerlendirme, *Pamukkale Őniversitesi SBE Dergisi*, 16: 91-112.
- Merigo, J.M. ve Yang, J.B. (2017). A bibliometric analysis of operations research and management science, *Omega*, 73, December 2017, 37-48
- Mishra, D.K., Gawde, M. ve Solanki, M.S. (2014). Bibliometric Study of Ph.D. Thesis in English, *Global Journal of Academic Librarianship*, 1(1), 19-36.
- Muđla Sıtkı Koçman Őniversitesi, Lisansűstű Eđitim-Őđretim Yűnetmeliđi. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171218-4.htm>
Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- Nergiz, H. G. (2014). Tűrkiye’de Lisansűstű Turizm Tezlerinin Bibliyometrik Profili (1990- 2013), *VII. Lisansűstű Turizm Őđrencileri Arařtırma Kongresi Bildiri Kitabı*, (ss. 212-221), Ankara, 2014.
- Okumuř, F., Kűseođu, M.A., Putra, E.D., Dođan, İ.Ç., Yıldız, M. (2019). A Bibliometric Analysis of Lodging-context Research from 1990 to

2016, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 43, 2, February 2019, 210 –225.

Özel, Ö. H., ve Kozak, N. (2012). Turizm Pazarlaması Alanının Bibliyometrik Profili (2000-2010) ve Bir Atıf Analizi Çalışması, *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 715-733.

Pekdemir, I., Sözüer, A., Yaşlıoğlu, D.T. ve Ceran, E.B. (2016). Yönetim ve Organizasyon Yazını Üzerine İnceleme: Bir Anabilim Dalı Akademisyenlerinin 2005-2014 Yılları Arasındaki Yayınları, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45, 81-93.

Pizzani, L., Lopes,J.F., Manzini, M.G. ve Martinez, C.M.S. (2012). Análise bibliométrica de teses e dissertaçöes sobre prematuridade no Banco de Teses da Capes, *J. Pediatr.* (Rio J.) [çevrimiçi], 88 (6): 479-482. Erişim Tarihi: 03.03.2019.

Resmi Gazete, Turist Rehberliği Meslek Kanunu. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120622-2.htm>
Erişim Tarihi: 10.11.2018.

Saltık, I.A. ve Alımanoğlu, Ç. (2018). Turizmde Örgütsel Davranış Çalışmaları: Adım Üniversiteleri'nde Tamamlanan Lisansüstü Tezler Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma''. *International Conference On Applied Economics And Finance & Extended Social Sciences*, (ss393-405), Aydın, 2018.

Saltık, I.A. ve Dönmez, F.G. (2018). Turist Rehberleri ve Kişilik, İçinde: Eser, S., Şahin, S. Ş. Ve Çakıcı, A. C. (Ed.) *Turist Rehberliği*, ss.75-96, Ankara: Detay Yayıncılık.

Şahin, S. ve Acun, A. (2015a). Turist Rehberliği Alanının Bibliyometrik Profili (Makaleler ve Lisansüstü Tezler), *16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, (ss.1456-1475), Çanakkale, 2015.

Şahin, S. ve Acun, A. (2015b). Turist Rehberliği Alanının Bibliyometrik Profili (Ulusal Turizm Kongreleri Bildirileri), *Bahkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 18(34), 213-234.

Tayfun, A., Küçükergin, F., Aysen, E., Eren, A. ve Özekici, Y. K. (2016). Turizm Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 50-69.

Tuzcu, G. (2003). Lisansüstü Öğretim İçin Yurtdışına Öğrenci Göndermenin Planlanması, *Milli Eğitim Dergisi*, 155-165.

I. ARIKAN SALTIK

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 45-69 (Atf için/To cite).

Türker, İ. (2014). Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitiminin Özel Nitelikli Sorunları Ve Çözüm Önerileri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 1-14.

Ünlüöneren, K. ve Boylu, Y. (2005). Türkiye’de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 11-32.

Yenipınar, U. ve Zorkirişçi, A. (2013). Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Turist Rehberliği Eğitimi, *Çag University Journal of Social Sciences*, 10(2), 111-136.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, “Yükseköğretim Program Atlası”.
<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=11007> Erişim Tarihi: 28.03.2020.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, “Ulusal Tez Merkezi”.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> Erişim Tarihi: 31.12.2018.

VIDEO FIRST: HOW GULF NEWS IS REINVENTING ONLINE NEWS VIDEO

Sabir HAQUE¹

Abstract

Online Video is a crucial component of the new media landscape accounting for much of the web traffic to mainstream news organizations website and social media platforms. Most of the news organizations have been building resources over the past years raising their proficiency in handling video. Today, services such as Facebook Live and Periscope adds live streaming functionality on News Organizations social media platforms. However, traditional news organizations face intense competition from digital native brand such as Vox Media and Huffington Post, as they as they both have the same goal: Getting more people to watch their video. The recent changes to Facebook ‘newsfeed’ algorithm have worsened the fate of legacy news publishers. In this paper, we analyze the strategies employed by Gulf News in the UAE to create compelling, shareable video content for online and social media. Based on semi-structured interviews with video producers, news editors, and journalist, the study found that Gulf News has steadily embraced and adopted new technology. Its early forays into digital video have placed Gulf News at a commanding position as they prepare for the next wave of disruptive technologies.

Keywords: Journalism, Online News Video, Social Media, News feed.

¹ PhD, Associate Professor, School of Media & Communication, MAHE Dubai, UAE, sabir@manipaldubai.com, ORCID No: 0000-0001-9516-7062.

Makale Gönderilme Tarihi: 16 Nisan 2019. Makale Kabul Tarihi: 26 Mart 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

İLK VİDEO: GULF NEWS ÇEVİRİMİÇİ HABER VİDEOSUNU NASIL YENİDEN YARATIYOR?

Sabir HAQUE

Öz

Online Video, ana haber kuruluşlarının web sitesine ve sosyal medya platformlarına giden web trafiğinin çoğunu oluşturan yeni medya ortamının önemli bir bileşenidir. Haber kuruluşlarının çoğu geçtiğimiz yıllarda video oluşturma konusundaki yeterliliklerini artırarak kaynaklar oluşturuyor. Bugün videoda düzenli haber başlıkları ürettiyorlar ve Periscope ve Facebook Live gibi hizmetleri kullanarak canlı yayın sağlıyorlar. Bununla birlikte, eski yeni yayıncılar, her ikisi de aynı hedefe sahip oldukları için dijital yerli haber yayıncılarının yoğun rekabetiyle karşı karşıya kalmaktadır: Videolarını izlemeleri için daha fazla insan almak. Facebook'ta "newsfeed" algoritmasında yapılan son değişiklikler, eski haber yayıncılarının kaderini kötüleştirdi. Bu yazıda, Gulf News tarafından BAE'de kullanılan çevrimiçi ve sosyal medya için çekici, paylaşılabılır video içeriği oluşturmak için kullanılan stratejileri analiz ediyoruz. Video üreticileri, haber editörleri ve gazeteci ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanarak, Gulf News'in sürekli olarak yeni teknolojiyi benimsediğini ve benimsediğini tespit ettik. Dijital videoya yaptığı ilk baskısı, Gulf News'i yıkıcı teknolojilerin bir sonraki dalgasına hazırlanırken emrinde bir konuma getirdi.

Anahtar Kelimeler: Gazetecilik, Online Haber Videosu, Sosyal Medya, Haber Akışı.

Introduction

It's an exciting time for news video consumers online. At one end are the startups such as BuzzFeed, Mashable, NowThis, Vox Media, Huffington Post, Upworthy and the numerous few bursting into the online and social media landscape in less than a decade. On the other end are the legacy news media led globally by The New York Times, The Washington Post and Network News Organization. Locally every country with a decent Internet Penetration will offer its digital readers the choice of engaging with news video produced by both ends of the spectrum. Internet Video consumption has been on the rise evident from the study by (Purcell, 2010) which estimates over 70% of all internet users watch or download online videos and 14% of them post videos themselves. The long-lasting effects of such a phenomenon were starkly evident during the Arab Spring as the success of citizen videographers bought together citizens for anti-government protests shaking the very foundation of long-standing regimes. Legacy News organization tided over the first wave of disruption by news websites are now navigating through the second wave of disruption characterized by the rise of social media and video-enabled Internet (Pablo J. Boczkowski, 2004; Domingo, 2008; Kalogeropoulos, Cherubini, & Newman, 2016; Meeker & Wu, 2017).

Video Sharing site YouTube has influenced the news organization's attitude towards online video while Facebook has clearly outlined the importance of video content on its NewsFeed (Plantin, Lagoze, Edwards, & Sandvig, 2018). Facebook CEO Mark Zuckerberg announced that Facebook would transition into a 'Video First Platform' in 2017. However, it was back in 2014, when Zuckerberg hinted that the site's newest challenge was to prepare more Video rich format on people's feed. At the Facebook's F8 developer conference in April 2016, Zuckerberg said in 10 years *"video will look like as big of a shift in the way we all share and communicate as mobile has been."* (Hunter-Hart, 2017). By 2017, people were already watching 100 million hours of video on Facebook every day. The data is consistent with the Cisco Visual Networking Index study in 2017 which found that 75 percent of mobile data traffic will come from video content by 2021 (Cisco, 2017). Facebook, Twitter, Instagram and Snapchat places the video at the heart of their strategies for growth (Girod, Ericsson, Resnik, & Färber, 2002). The growth also attributes to Facebook's expansion to new video formats and live streaming capabilities. The acquisition of Oculus (VR Device maker) is starting to see the dividends, as more than 1 million hours

of video was seen on Samsung VR gear alone. Are news organization and the journalist prepared for the next stage of digital convergence?

Since Facebook Live became widely available in 2016, news organization have been experimenting with the social media network live stream option to draw audiences to their Facebook page. It provides an opportunity for news organizations to bring in the broader audience – which is another incentive for publishers to maximize their reach. Social Media platform offering live streaming option is very alluring since it requires only a smartphone with internet capability and the app (Lasorsa, Lewis, & Holton, 2012). What used to be a complex technical feat, requiring a broadcast camera, satellite uplink is today reduced to just tapping an app and going live. The result is a brand-new world of video stories that challenge the visual narrative of eyewitness accounts within and outside. Once passive witnesses can now become active witnesses providing journalist to amplify an event and reach out to live audiences (Zelizer, 2007). Mobile technology has transformed journalistic work sparking a new mode of newsgathering where a journalist can record and deliver stories from the field instantaneously. (Jeske, Briggs, & Coventry, 2016).

The pressure of the digital convergence represented by digital and multimedia journalism afflicts both newspaper and television news organization as the audience for both are dwindling. Moreover, the long-standing differences in the workplace model for both journalistic sub-groups take an interesting turn as they both intersect when producing video stories. (Mary A Bock, 2012) outlines the difference between the Newspaper and Television Journalist nature of video narratives:

Newspaper journalists are taking advantage of their temporal freedom on the web to create longer, more mimetic video stories that let the images and subjects reveal themselves. Television journalists, still slaves to the clock, continue to use the diegetic form, using a direct and declarative language to tell the audience what is unfolding before it. (p.12)

For the consumers of online news video, the information acquired is referred to as “getting there” or “being there.” Reading an online news story is considered as “getting there,” and watching an accompanying video is considered “being there.” (Wise, Bolls, & Schaefer, 2008). When a video is attached with a written piece in convergence journalism, the reader and story tend to get closer, and the very nature of its ‘shareability’ denotes a new means of news delivery and consumption.

In convergence journalism, an attached video to a written piece will bring the readers closer to the story and due to its 'shareability.' (Harcup & O'Neill, 2016) the likelihood of that story shared on social media platforms brings us into the discussion of the new means of news delivery and consumption.

Social Media platforms and news publishers are more enmeshed than ever before. Pre-dominance of social media witnessed different media competing for news delivery, but nowadays news produced in one medium would get distributed and shared across mediums. It's a common practice today as a video clip delivered by television broadcasters will be available on its podcast station, website and its numerous social media platforms. Digital technology drives the convergence of various media forms (Friedberg, 2002).

Visual can increase engagement which is often the primary objective of news publishers. Facebook says live videos generate ten times more comment than regular ones. News publishers are progressively pushing live videos to their subscribers. Audience led form of journalism is by no means a new phenomenon anymore but posting live videos on social media platform has made one-touch publishing a regular feature of the contemporary media environment. It creates a narrative string of live documentation, and due to its social circulation, the issue is picked up by a news organization, which in turn leads to further social conversation. Live Video is creating a cycle of social media videos, which has led to news publisher's media coverage of the event thus generating heightened public awareness (Tang, Venolia, & Inkpen, 2016). Facebook has spent more than 50 million dollars in 2016 paying publishers and celebrities to create a LIVE video on the social network. These deals make sense for a TV studio and movie houses which already make long-form videos for TV, but it's unclear if digital publishers will take the bait. Such moves by social media platform raise the question on behalf of news publishers if they have enough staff to create live videos and how much they are ready to scale such efforts (Kalogeropoulos & Nielsen, 2018).

The question of ethics plagues the social media network like Facebook, Google and Twitter as it has faced the ire of regulatory bodies on 'Fake News' and online privacy. Social Media Platforms do not adhere to the ethics followed by journalists as such ethical issues include verification, transparency, accuracy, and news agenda-setting. Numerous ethical lapses has tarnished Facebook's reputation when it comes to privacy protection. In March 2018, Facebook was caught in a major data breach scandal in which a

political consulting firm – Cambridge Analytica – pulled out the personal data of more than 87 million Facebook users without their consent.

The regular Facebook user as they go live do not see themselves as journalists nor should they be supposed to. Such unbridled view of the world begs us to become voyeurs. As live streaming videos enhance our experience of the world, they also tend to trade in the ugly and profane.

It's imperative to understand how online news video has: 1) Redefined Traditional News Publishers approach towards video content creation. 2) Enabling the production, distribution of video content freed up by affordable hardware and connectivity 3) Journalistic consideration as the intersection of newspaper and television video storytelling creates new challenges for convergence reporting.

Literature Review

The study of the digitization of news and its implications for journalist and the business of news creation in the 1980s and 1990s mostly considered news production and distribution practices. The changing nature of the newsroom due to its digital editions was documented by (P. J. Boczkowski, 2002) while (Domingo, Quandt, Heinonnen, Singer, & Vujnovic, 2008) investigated into the evolving journalistic culture. From the initial protectionism of the print version of the newspaper to the 'fear-driven' changes to the newsroom, the publishers engaged with the digital media and negotiated its interface with social media. As online media made way for social media, smart devices dominated by the platform such as Facebook and Google took up a large share of advertising and attention. Studies of (Deuze, 2004; Deuze, Bruns, & Neuberger, 2007; Maxwell & Miller, 2011; Nguyen, 2008) provided the grounds of adaptation seen across legacy media publishers and evolution of journalistic values on social media platforms. (Bock, 2011; Mary Angela Bock, 2012) investigates the work practices of video journalist and how they operate for both broadcasters and websites. The way news organizations started producing video content and newsroom grappled with the task of uploading videos online, and its various challenges are well documented. While the difficulties of identifying news stories and letting its consumers also influence the decision-making process provided the continuing changes within the digital context of the media discourse (Doyle, 2015; Schifferes et al., 2014). The 'one-man band' band of a multimedia journalist as termed by (Bock, 2011) faces much resistance in the newsroom as the solo journalist was expected to handle multiple job roles juggling various responsibilities for multi-platform submission.

The shrinking advertising market for Newspapers and Network Television has forced them to relook at the conventional role of a journalist and supporting crew it requires. The hiring of videographers in the legacy news organization is a regular feature, and the demand for a variety of skills associated with convergence journalism is observed (Hoffman, 2013; Pincus, Wojcieszak, & Boomgarden, 2017). Convergence is observed when a journalist can move freely between print and television fulfilling the requirement of a complex media environment. The concept of convergence is a precursor to the various assumptions made on the future of journalism industry (Klinenberg, 2005). The term used for the unification of the various news making process into one unit is “convergence-continuum.” The dynamic model which illustrates the behavior-based partnership between newspapers, TV channels and web-based news organization as they develop cross-media alliances.

News Video and the its access pattern was analyzed by (Acharya, Smith, & Parnes, 1999) when its reception was not widely accepted as today. The researchers observed cyclic access pattern as video watching activity differs between weekends and weekdays. Video Reportage was traditionally within the domain of Television news, with its emphasis on real-time programming, dramatic presentation with reporters on the ground. It contrasted with the textual class of television journalists (Hallin & Gitlin, 1994; McManus, 1994; Singer, 2004) as the adoption of video technology in the print news organization activates tension to the professional identity of a newspaper journalist.

As part of Facebook’s own admission, Video get priority over other forms of media, and it’s been well documented (Kant & Xu, 2016). News publishers are forced to change their social media strategy as it gets constantly shaped by the platform companies (Kleis Nielsen & Ganter, 2018). The focus on video by news publishers is driven by the fact that over the years, there has been a significant increase in the consumption of online videos. Video on Demand services is threatening the traditional domain of Network Television. The success of Netflix at the cost of conventional TV Network is an excellent example of how video-on-demand services and video sharing websites will dominate the future (Allen, Feils, & Disbrow, 2014). None of the video-on-demand or social media platform focuses on news content. Most of the growth in online videos are limited to third-party social media platforms. As per (Kalogeropoulos et al., 2016) study, a majority of the consumers still prefer text over video. Be it video or writing; the news publishers need to maintain a strong presence on social media, as it is

increasingly the place where they can distribute content and engage with their readers. Based on the above discussion, we ask:

RQ1: Do the online readers prefer video over text when it comes to news consumption on social media platforms?

RQ2: Use of the news portal and social media platform to deal with Breaking News Situations and Daily News Bulletin.

RQ3: How has Facebook Live or similar services helped to increase the engagement with readers? Has it redefined the role and function of a journalist?

RQ4: What is the investment in workforce and resources in the news video production and how is it energizing the digital advertising for the news publisher

RQ5: What are the future strategies to deal with augmented reality and 360-degree immersive video?

Methodology

To understand the way news video became a part of legacy news organizations in the UAE, Gulf News is naturally the first choice for being the most widely circulated and most widely followed news portal in the UAE. The selection of the team members from Gulf News was based on a detailed discussion with senior editors of the news outlet. Based on their recommendations, the team involved with the news video creation process and social media curation were contacted for an in-depth interview. The interviewing process is believed to be the most effective as established by (Lindlof & Taylor, 2002) where a journalist is good subjects for an in-depth interview, the study conducted eight in-depth interviews with Senior Editors, Digital Content Editors, Video Managers and journalists who closely work with the social media team.

The interviews began with semi-structured questions relating to opportunities and challenges of the news production process, specific incidents of breaking news and how the staff dealt with the situations; questions on investment and advertising revenue was only discussed with senior editors; specific questions on video technology was aimed at news video producers only; while reporters were quizzed on the newsroom structure and practices on ground.

The interviews were conducted by telephone between August 2018 and December 2018 by the author. Each conversation began with an introduction and relevance of the study for journalist and video producers on the ground. Next, the author proceeded with the semi-structured questions, which was shared with the participants beforehand, followed by a probing question leading to an in-depth discussion on the study's primary objectives. Each interview ranged between 45 to 1 hour. The Question development was based on the literature review and was modified for a UAE perspective relating to the news routines of journalists.

The audio recording of the full interview was transcribed. Personal identifiers were removed only for the journalists as they were promised anonymity. The researcher has written permission of the senior hub editor, who besides being one of the participants, delegated a digital content editor and video manager for the interview. One interview text was used to assign codes to a section initially, modifying and adding codes as the process went on. Relations were identified between the codes and emerging themes revealing the similarities and differences in the data(Tanner, Forde, Besley, & Weir, 2012). The themes which emerged from all the interviews included:

1. Drive for convergence journalism in the newsroom and how Gulf News have benefitted being its early adopter
2. Tackling Content distribution across various platforms and workflow followed in Gulf News during breaking news situations and narratives for news video.
3. Monetizing content and the role of various social media platforms with its limitation
4. Strategies for increasing engagement with its readers and innovative measures to drive engagement in particular after Facebook's changes to its algorithm
5. Types of new video formats which has made Gulf News successful and its ethical considerations
6. Role definition of Multimedia Journalist and How Gulf news is preparing for the future.

Findings and Discussions

It's imperative for a news organization to achieve "economics of multifirmity," as (Doyle, 2002) explains the cross-media expansion so that the same content can be shared through a "common distribution infrastructure." It will enable organizational and technical amalgamation of

the newsroom where a multi-skilled journalist can help expand the newsroom capabilities for new media technologies.

Gulf News: Building Convergent Newsroom

Meher Murshed, Senior Hub Editor at Gulf News with over 30 years of experience and having spent 20 years in Gulf News itself, speaks nostalgically about the massive operation in 2007-08 when the entire Gulf Newsprint and digital operations came under one roof.

We pushed digital first. So, from the web first, we pushed digital first. We brought in web stories that went straight online, and we brought in videos. So, there was that significant addition. Moreover, then we were among, and I think we would probably be safe to say, we had the first readers desk. We did reader journalism. So, our readers were like our journalist. A fire broke, or there was an incident, they would send us pictures, they would send us tip-offs. We realized that our readers wanted to play a more significant part in the storytelling. So, with social media today, we get to engage with our readers.

During Media Convergence, Video Journalism is a natural outgrowth; it is seen to be product and manifestation of technology, organization, and presentation. We have seen newspapers and radio stations publishing videos on their websites. Video Journalism was involved in the newsgathering process. These types of solo journalism were also prevalent in the TV market as well (Potter, Matsa, & Mitchell, 2013). Video Manager, Logan Fish, Gulf News explained the production workflow. A majority of the videos they do supplement the material collected by the journalist on the ground. As the journalist is asking the questions to the interviewee, the videographer will film the interview and then edit it for a specific video story. We have come a long way from the point of view where online journalism was considered as a medium where already produced content is re-aired (Thornton & Keith, 2009). The narrative used for news videos online is a fresh product of original content for the web. Gulf News has aggressively invested in online news videos. These early forays into digital video certainly placed the entire social media team at an advantage, as their technical capability increases opening them up for more experimentation such as Live TV. Keeping a tab on the consumption pattern of their readers is a top priority. As Anupa Kurien, Social Media and Digital Content Editor explains their foray into Live News bulletin on Facebook.

And then along the way, we also saw how consumption was changing, so we introduced the Facebook live news broadcast. Earlier we used to do the same kind of show, but it was related to a specific story only. It would be a big story, breaking story that is happening, the story will explain what is happening. However, now along with that what we've done is we've started to do daily broadcast, based on the news selection of the day. So, the traditional form of video news storytelling still exist, but we push that content on Instagram's IGTV. Thus, both kind of news goes out and is consumed.

Gulf News: Dealing with new platforms and technology

Anupa further explains how the content needs to be tailor-made for different platform. That is the key to success in reaching out to the variety of readers available on each platform. So, just posting content, doesn't necessarily mean the material is going to be consumed. It makes the game much sharper, which entrusts a lot of responsibility for the social media managers to know the platform, know the audience. The intention is to be present, wherever the reader is. Gulf News has tried to be relevant in every platform. Be it snapchat or Instagram; the content needs to fit into each platform. She further explains how it deals with the hottest social media platform at the moment: Instagram

if you look at our Instagram account, we are the highest when it comes to publishing houses in the UAE across the board. It's a myth that people think that young people don't read that young people are not interested in news. The world is theirs, so they are interested. Moreover, it matters to them. It's the way they consume, that's different. Such challenges push us to be a better journalist.

Gulf News broadcasts live news bulletin on their Facebook Page which covers International, Regional and Local News. Based on their observation of the reader's consumption pattern online, Gulf News introduced the daily Facebook Live News Bulletin. All the participants were optimistic about dealing with Facebook Live which adds the 'live' dimension to social broadcast. (Raman, Tyson, & Sastry, 2018) equals it to YouTube for the simple fact that the video optionally remains available after the broadcast, making it similar to traditional user-generated content. The presence of both professional and amateur hands in this segment makes it a powerful platform to reckon with. News publishers are aware of the engagement potential after the live broadcast is over. News publishers have an edge as

the number of views accounted on Facebook Page account is far higher than regular user accounts.

Logan Fish, Video Manager, adds that live broadcast capability enhanced user engagement and enabled them to give real-time breaking news. The video manager further discussed which videos are most widely viewed in the UAE:

In terms of what the demand from the consumer would be, we find that the most relevant and sort of viewed videos tend to be things that focus on local stories that appeals to people directly. It could be something as sort of as innocuous as how much its rained today to specific government policy changes in the UAE. So, local stories tend to be the stuff that people want to see more, and in the video medium, we can manage to explain that with visuals which can help a lot.

Reporters who were part of the study, termed the video stories which are most popular today, also known as Explainer Videos are an example of lazy reporting. These videos are accompanied by music and overlay text which explains the visuals in the news story. Reporters do understand the limitation of production cost involved with creating a feature news story and a videographer accompanying reporters on site, but it should never compromise the quality of reporting nor its ethics. Meher, Senior Editor, cites the tagline of Gulf News: ‘Because it matters to you.’

if it's just visual storytelling, the ethics of our journalism remain unchanged. We are just changing the platform. We are telling the story through another platform. So the ethics of our journalism stays intact. Because it matters to you, it needs to be accurate, and it needs to be reliable

Speed and reliability go hand in hand, but how accurate can reporting be during a breaking news situation? Meher compares data points of Gulf News which reflects how 80 percent of their traffic to the website comes from users logged in via their mobile phones. Their top stories featured on the homepage of the Gulf News website does exceptionally well. A story which may not do well in the site will do well in the social media channels. It will do better on Facebook or YouTube. Although YouTube videos are regarded to be a very unpredictable platform, it will do exceptionally well or poorly, and it depends on the story. Local Stories are the most viewed. Second, is the news on celebrity which is part of their tabloid section.

‘Disaggregation’ is the result of the rise of the social media platform. To put it squarely, it is the process placing various topics such as economics, sport, politics, fashion, entertainment, arts, and even classified advertising as a niche segment rather than under a collective one.

The most remarkable thing about social media is the way Journalism has the power to unite across all platforms. Moreover, a story in the Print Editions gets a life of its own in the social media platforms. As compared to just the print editions, the effectiveness of its social media platform in doing something actionable is remarkable. Anupa shares an incident which happened two years ago:

We had a print story, about a man losing his son near the Mushrif Park during the New York Celebration. He called a print Journalist with Gulf news who filed a story immediately the next day. The story was shared on social media as well. One of the Gulf News readers, who was taking a metro, saw a boy sitting on a bench near the metro station. He left a message on Gulf News social media pages. The commuter mentioned, he will return to tend to the boy but had to first go to his office and return after informing his supervisors. The Gulf News team asked the commuter to take a picture of the boy to ensure that the lead was authentic. The reporter then spoke to the Father and after confirmation, asked people on social media who were around the metro station to help the boy out. You would not believe the amount of many people who went out there, looked for him, actually got him food and spent time in his company so that he would wait. We managed actually to reunite him with his father. To me, that was the power of journalism.

Gulf News: Monetizing the platforms

Just like the connectivity with people, social media has also upended the way advertisers spend on print publications. Publications here in the UAE can’t ignore these trends. The market fragmentation has driven the traditional advertisers from print towards online (Blom, Morgan, Zube, & Bowe, 2014). After speaking to reporters who has worked with both Khaleej Times and Gulf News over the last decade, they confirmed that both the publication took on Digital Advertising many years ago and had been slowly harnessing its capability as today its evident how the entire action is gradually moving from print to social media in terms of its advertising revenue. The researcher enquired about monetizing strategies of videos on social media. Logan responded:

Yes, we do, we try to monetize all content on social media except certain sensitive subjects we publish. This has been continuing for over four to five years now. As compared to Google, Facebook monetization works; differently, I would say less efficiently at the moment. However, it's been working out great for us since the time we entered this space of advertising.

Facebook's advertising relies on building a loyal and reliable relationship with their audiences (Hazlett, 2010). As the focus remains on building brand awareness through social media platforms and built on the credibility of the news publisher while developing its customer databases. Researchers studying Facebook early days of existence (Holzner & Steven, 2009) regards Facebook's marketing system as a social graph system. It relies on Friendvertising, where the users copy the behavior of their friends in the network because they trust them. (Vander Veer, 2011) points out how news feed is the most critical feature for viral marketing. When quizzed about the monetization options available in Gulf News, Anupa explains the role of website and different formats of monetization.

we have been there since the inception, we have pushed for various forms of monetization, and that has worked, and we do get pretty good monetization on social media. Initially, the market was a bit confused, but now they are clear on the kind of monetization they're looking for.

Gulf News: Handling unpredictable Facebook Algorithm

News Organization has been wary of Facebook news algorithm as it would influence the way most Facebook users see the news. The publisher must grapple with the uncertainty surrounded due to non-transparency from Facebook on the algorithm it employs. However, Gulf News Social Media Team is confident about how they handled this recent transition. Also, it clarified on how stories are filed by reporters across the platforms and its print editions. Anupa explains:

We do a Facebook live coverage of an event like the recently organized Asia Cup, which is done in tandem with the website. Some reporters are also filing video clips and photographs. Along with that, he or she is also filing for Facebook, which we then use to direct traffic back to the website. So, it's all part of a complete digital package. Thus, the feeds are sustaining pretty well and, when the algorithm shifted in Facebook we did see a dip, but now we are

bringing it back up because of the things that we are doing, primarily engaging the reader. If the content is engaging, you manage to go back up on the algorithm. Also, it's all organic, it's not paid for, which I think is necessary because we can only spend and boost so much. Unless it is organic, you are not going to be able to stay.

While the demand for greater transparency over Facebook's algorithm continues, the publisher's most significant discomfort is the 'big data' manipulation that might occur (Boyd, 2015). Previous studies were limited to how they might shape social and economic life and were primarily focused on search engines. The critics called it a 'filter bubble' which contributed towards decreasing information diversity thus posing a serious threat to democracy. The focus moved toward the Facebook newsfeed as it provided little information on what they see on their timeline and why they are seeing. More than the users, it's the publishers who find itself on the warpath with Facebook on the algorithm changes (Cotter, Cho, & Rader, 2017). Facebook with the algorithm changes may want to return to just being a social network rather than be as a news publisher. Agencies worry that if Facebook offers a brand new way to communicate with people, they will soon put a premium on it (Cotter et al., 2017; Kitchin, 2017). Anupa offers datapoint on the effect of Facebook's algorithm on news publishers:

Because of the change in algorithm, earlier if you had like more publishers would say they would get about 30-35% of their referral traffic from Facebook, now when Facebook changed their algorithm, it dropped to 18%. Because what they did was, because of the various privacy issues that came up if you don't engage with someone's content, then you get pushed down the timeline. So just because you are popping out much content, doesn't necessarily mean you're going to be seen. Which to me it doesn't reduce relevance; it just makes the game a lot sharper.

Hopefully, this will motivate publishers to reduce their dependency on Facebook and further down the line, a shrunken role of Facebook will augur well for the publishing industry. The promises by Facebook on being a significant revenue driver with its ever-changing video strategy is seen with much pessimism today. The latest in the line of its renewed efforts is the launch of Facebook Watch. As a watch partner adds, "Facebook has made it clear that they want to reward intentional viewing and deprioritize accidental or passive viewing," (DigiDay, 2018).

Conclusion

Convergence is a manifestation of technology, and how an organization deals with the change and canvasses its newsroom to transition is a key to its success. Experimentation is a costly affair and playing a catchup game with social media platforms such as Facebook, Twitter, Snapchat, and Instagram can be quite demanding. News organizations need to tailor-make their content for multiple platforms continually, and it is evident from this study that Gulf News has reinvented its workflow continuously. Based on the interviews with editor, reporters, and video producer, it is evident that Gulf News seems to be highly effective in scrutinizing their operations, and their transition from print editions to online, including social media has been so far successful. The implementation of technological changes in the newsroom and their interface with video technology has maintained the journalist's occupation ideologies for each form of media. As the industry stares at the third round of disruption through augmented reality, virtual reality and artificial intelligence, Senior Hub Editor, Meher Murshed, is hopeful of the future *'...as it changes, we will be there, as technology changes and technology advances, we will adopt and embrace, the technology of the day...'*. Will the convergent newsroom be prompt enough to embrace 360 videos and augmented reality? It would depend on how they can offer compelling content to its followers using new technological platforms. Its success would motivate its advertisers to invest further.

News can no longer be limited to text for its online readers; it needs to offer a complete digital package on its social media platform and its website. They can feed into each other, channeling the referral traffic. The social media team will mushroom itself into an all-inclusive tech team capable of providing for a unified digital package for its readers. They need to be an astute observer of the winds of change in the social media landscape and empower the organization to expand its capabilities for the new media technologies. Increasing bandwidth in the UAE and the proliferation of mobile devices means video can be instant and affordable to the masses.

The number of videos produced by Gulf News has shot up over the years, which calls out for a more significant workforce and investment on video equipment. At the core, its visual storytelling and efficiency of the workflow. Video is immersive, and reporters and producers alike from the heydays of print journalism need to embrace the new form of storytelling. Khaleej Times is a key competitor in the region, and it would be interesting to compare how both fare in terms of technical competency and volume of

local content. Besides, they both face increasing competition from a deluge of video content produced by local digital-born news media.

Video Quality, in terms of storytelling, workflow, and video treatment, registers a big improvement. Technology plays a significant role, as the types of equipment have become smaller and easier to manage. One-man band and simplification of the workflow is the bedrock of its success. Skills behind the camera, the ability to edit video, adding a voice overfitting the story requirements is all it takes to put up a story online. Gulf News has invested in its video division, equipping standard video cameras and accessories for creating videos for the web. Although, video technology is innovating at a spiraling pace, and keeping pace with it can be a tough challenge. Since the move towards the production of the online video is pushed actively by social media platforms, news publishers such as Gulf News has adopted a far more active approach to online video. The last employee who joined the video team was a multimedia journalist, and she already came with all the skills needed for her to hit the ground running on day one. So, there as a minimum skill training, but more emphasis was on the daily operations of Gulf news and understanding its nuances. Does this mean news outlets like Gulf News should hire more video producers/editors than writers? The findings do not provide a clear understanding of that. If the leading mainstream news organizations in the UAE are building their infrastructure and workforce to deal with video storytelling, it has the potential to develop the marginal into the mainstream.

The role of reporters and how often they are featured in well-produced videos will shape the audience's understanding of the news outlet. Gulf News features reporters in its news bulletin, weather reports, and live video commentary from critical local events. These outreaches are essential for it's brand and building loyalty with its followers. A potential reader might not always seek out a written piece. However, a short video with sleek graphics summarizing headlines from the region may develop a better connection with a reporter and the publication. Nevertheless, it has been a tough transition for a print journalist. They need to talk like a person, not like a writer.

On the question of monetizing the social media platforms and advertising revenues, the news outlets actively push for digital-first and mobility-centric. They recognize the fact that disruption and innovation are the names of the game, and critical to capturing eyeballs. Dealing with Facebook and its online advertising methods has been a challenge for Gulf News. Its efficiency in targeting is overshadowed by the fact that it brings in lesser

revenues. However, fortunately, the local market has responded well to the changes Gulf News has bought into its monetizing strategies on social media platforms. It faces increasing challenges from the alternative digital-only news publishers.

The digital-only news segment in the UAE is thriving, with many publishers focuses on entertainment and soft news only. Gulf News needs to ensure are that they understand the demands of the millennials as they embrace news video, which is creating its unique narrative forms taking a break from the formats of Broadcast media. Traditional news outlets such as Gulf News and Khaleej Times need to embrace the Internet like a well-fitted suit even though they were not built for it initially. Skepticism about technology and changes it will bring needs to be kept aside, as they are inevitable, only then, they will never be relevant to their audiences. Gulf News, with its active reader base and engaging them in the storytelling process, they are assured of a commanding position as they prepare for the next wave of disruptive technologies.

References

- Acharya, S., Smith, B. C., & Parnes, P. (1999). *Characterizing user access to videos on the world wide web*. Paper presented at the Multimedia Computing and Networking 2000.
- Allen, G., Feils, D., & Disbrow, H. (2014). The rise and fall of Netflix: what happened and where will it go from here? *Journal of the International Academy for Case Studies*, 20(1), 135.
- Blom, R., Morgan, J. S., Zube, P., & Bowe, B. J. (2014). Connecting real and virtual neighbors: The interplay between physical space, civic journalism, and online community. In *Digital Arts and Entertainment: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (pp. 824-838): IGI Global.
- Bock, M. A. (2011). Citizen video journalists and authority in narrative: Reviving the role of the witness. *Journalism*, 13(5), 639-653. doi:10.1177/1464884911421703
- Bock, M. A. (2012). Newspaper journalism and video: Motion, sound, and new narratives. *New media & society*, 14(4), 600-616.
- Bock, M. A. (2012). *Video journalism: Beyond the one-man band*: Peter Lang New York.

S. HAQUE

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 70-91 (Atf için/To cite).

- Boczkowski, P. J. (2002). The development and use of online newspapers: What research tells us and what we might want to know. *The handbook of new media pp*, 270-286
- Boczkowski, P. J. (2004). The processes of adopting multimedia and interactivity in three online newsrooms. *Journal of Communication*, 54(2), 197-213.
- Boyd, D. (2015). Untangling research and practice: What Facebook's "emotional contagion" study teaches us. *Research Ethics*, 12(1), 4-13. doi:10.1177/1747016115583379
- Cisco. (2017). *Global Mobile Data Traffic Forecast Update, 2016–2021 White Paper*. Retrieved from <https://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/visual-networking-index-vni/mobile-white-paper-c11-520862.html>
- Cotter, K., Cho, J., & Rader, E. (2017). *Explaining the News Feed Algorithm: An Analysis of the "News Feed FYI" Blog*. Paper presented at the Proceedings of the 2017 CHI Conference Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, Denver, Colorado, USA.
- Deuze, M. (2004). What is multimedia journalism? *Journalism Studies*, 5(2), 139-152.
- Deuze, M., & Bardoel, J. (2001). Network journalism: converging competences of media professionals and professionalism.
- Deuze, M., Bruns, A., & Neuberger, C. (2007). Preparing for an age of participatory news. *Journalism practice*, 1(3), 322-338.
- DeVito, M. A. (2017). From editors to algorithms: A values-based approach to understanding story selection in the Facebook news feed. *Digital Journalism*, 5(6), 753-773.
- DigiDay. (2018). The publisher's survival guide to the post-Facebook era. 19. <https://digiday.com/wp-content/uploads/2018/01/Publishers-survival-guide-new-1.pdf>
- Domingo, D. (2008). Interactivity in the daily routines of online newsrooms: Dealing with an uncomfortable myth. *Journal of ComputerMediated Communication*, 13(3 SRC - GoogleScholar), 680-704.
- Domingo, D., Quandt, T., Heinonnen, A., Singer, S., & Vujnovic, M. (2008). Participatory journalism practices in the media and beyond: An international comparative study of initiatives in online journalism. *Journalism practice*, 2(3 SRC - GoogleScholar), 326-342.

S. HAQUE

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 70-91 (Atf için/To cite).

- Doyle, G. (2002). *Media ownership: The economics and politics of convergence and concentration in the UK and European media*: Sage.
- Doyle, G. (2015). Multi-platform media: How newspapers are adapting to the digital era. In *The Routledge Companion to the Cultural Industries* (pp. 125-135): Routledge.
- Friedberg, A. L. (2002). South-west Asia after the Taliban. *Survival*, 44(1), 51-68. doi:10.1080/00396330212331343232
- Girod, B., Ericsson, S., Resnik, Y. A., & Färber, N. (2002). Method and apparatus for providing scalable pre-compressed digital video with reduced quantization based artifacts. In: Google Patents.
- Hallin, D. C., & Gitlin, T. (1994). The Gulf War as popular culture and television drama. *Taken by storm: The media, public opinion, and US foreign policy in the Gulf War*, 149-163.
- Harcup, T., & O'neill, D. (2016). What is news? *Journalism Studies*.
- Hazlett, K. (2010). *Marketing to the Social Web: How Digital Customer Communities Build Your Business (2nd ed.)* 20102 Larry Weber. *Marketing to the Social Web: How Digital Customer Communities Build Your Business (2nd ed.)*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc. 2009. 230 pp. \$24.95 (hardback) www.wiley.com (Vol. 27).
- Hoffman, S. (2013). *Updating the Journalist'S Toolbox: an Analysis of the Multimedia Skills That Journalism Graduates Need and Employers Want in Today'S Converged Newsroom*. Oklahoma State University,
- Holzner, & Steven. (2009). *Facebook marketing : leverage social media to grow your business*.
- Hunter-Hart, M. (2017, 26 July 2017). Mark Zuckerberg Reveals How Facebook Will Change in the Next 2 Years: Its all about Video. *Innovation*. Retrieved from <https://www.inverse.com/article/34729-facebook-future-mark-zuckerberg-video-earnings-call>
- Jeske, D., Briggs, P., & Coventry, L. (2016). Exploring the relationship between impulsivity and decision-making on mobile devices. *Personal Ubiquitous Comput.*, 20(4), 545-557. doi:10.1007/s00779-016-0938-4
- Kalogeropoulos, A., Cherubini, F., & Newman, N. (2016). The future of online news video.

S. HAQUE

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 70-91 (Atf için/To cite).

Kalogeropoulos, A., & Nielsen, R. K. (2018). Investing in Online Video News. *Journalism Studies*, 19(15), 2207-2224. doi:10.1080/1461670X.2017.1331709

Kant, V., & Xu, J. (2016). News Feed FYI: Taking into Account Live Video When Ranking Feed. *Facebook Newsroom*, 12.

Kitchin, R. (2017). Thinking critically about and researching algorithms. *Information, Communication & Society*, 20(1), 14-29. doi:10.1080/1369118X.2016.1154087

Kleis Nielsen, R., & Ganter, S. A. (2018). Dealing with digital intermediaries: A case study of the relations between publishers and platforms. *New Media & Society*, 20(4), 1600-1617.

Klinenberg, E. (2005). Convergence: News production in a digital age. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 597(1), 48-64.

Lasorsa, D. L., Lewis, S. C., & Holton, A. E. (2012). Normalizing Twitter: Journalism practice in an emerging communication space. *Journalism Studies*, 13(1), 19-36.

Lindlof, T., & Taylor, B. (2002). Asking, listening, and telling. *Qualitative communication research methods*, 170-208.

Maxwell, R., & Miller, T. (2011). OLD, NEW AND MIDDLE-AGED MEDIA CONVERGENCE. *Cultural Studies*, 25(4-5), 585-603. doi:10.1080/09502386.2011.600550

McManus, J. H. (1994). *Market-driven journalism: Let the citizen beware?* : Sage Publications.

Meeker, M., & Wu, L. (2017). *Internet trends 2017*. Paper presented at the Code Conference, Preso da: <http://www.kpcb.com/internet-trends>.

Nguyen, A. (2008). FACING "THE FABULOUS MONSTER". *Journalism Studies*, 9(1), 91-104. doi:10.1080/14616700701768147

Pincus, H., Wojcieszak, M., & Boomgarden, H. (2017). Do multimedia matter? Cognitive and affective effects of embedded multimedia journalism. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 94(3), 747-771.

Plantin, J.-C., Lagoze, C., Edwards, P. N., & Sandvig, C. (2018). Infrastructure studies meet platform studies in the age of Google and Facebook. *New media & society*, 20(1), 293-310.

S. HAQUE

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 70-91 (Atf için/To cite).

- Potter, D., Matsa, K.-E., & Mitchell, A. (2013). Local TV: Audience declines as revenue bounces back. *The State of the News Media, 2013*.
- Purcell, K. (2010). *The state of online video: Pew Internet & American Life Project* Washington, DC.
- Raman, A., Tyson, G., & Sastry, N. (2018). Facebook (A)Live? Are live social broadcasts really broadcasts? *eprint arXiv:1803.02791*, arXiv:1803.02791.
- Schiffes, S., Newman, N., Thurman, N., Corney, D., Göker, A., & Martin, C. (2014). Identifying and Verifying News through Social Media. *Digital Journalism*, 2(3), 406-418. doi:10.1080/21670811.2014.892747
- Singer, J. B. (2004). Strange Bedfellows? The Diffusion of Convergence in Four News. *Journalism Studies pp*, 5(1 SRC - GoogleScholar), 3-18.
- Tang, J. C., Venolia, G., & Inkpen, K. M. (2016). *Meerkat and Periscope: I Stream, You Stream, Apps Stream for Live Streams*. Paper presented at the Proceedings of the 2016 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, San Jose, California, USA.
- Tanner, A., Forde, K. R., Besley, J. C., & Weir, T. (2012). Broadcast Journalism Education and the Capstone Experience. *Journalism & Mass Communication Educator*, 67(3), 219-233. doi:10.1177/1077695812444097
- Thornton, L.-J., & Keith, S. M. (2009). From Convergence to Webvergence: Tracking the Evolution of Broadcast-Print Partnerships through the Lens of Change Theory. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 86(2), 257-276. doi:10.1177/107769900908600201
- Vander Veer, E. A. (2011). *Facebook: the missing manual: " O'Reilly Media, Inc."*.
- Wise, K., Bolls, P. D., & Schaefer, S. R. (2008). Choosing and reading online news: How available choice affects cognitive processing. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(1), 69-85.
- Zelizer, B. (2007). On "Having Been There": "Eyewitnessing" as a Journalistic Key Word. *Critical Studies in Media Communication*, 24(5), 408-428. doi:10.1080/07393180701694614

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM MEMNUNİYETİ VE HARCAMA DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Çiler SİGEZE¹

Öz

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri ile harcama düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine, yaşam memnuniyet düzeylerine ve aylık harcama düzeylerine ilişkin veri sağlamak için Adana ilinde bulunan 1066 üniversite öğrencisine anket uygulanmıştır. Öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Diener, vd. (1985) tarafından geliştirilen yaşam memnuniyeti ölçeği kullanılmıştır. Faktör analizi ve tek faktörlü varyans analizinin (ANOVA) uygulandığı çalışma sonucunda öğrencilerin aylık harcama düzeyinin öğrencilerin yaşam memnuniyetlerini pozitif olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Memnuniyeti, Harcama Düzeyi, Üniversite Öğrencileri.

¹ Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, csigeze@cu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-5329-5066.

Makale Gönderilme Tarihi: 15 Ekim 2019. Makale Kabul Tarihi: 21 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE
SATISFACTION LEVELS AND EXPENDITURE LEVELS OF
UNIVERSITY STUDENTS**

Çiler SİGEZE

Abstract

In this study is aimed to determine the relationship between life satisfaction and expenditure levels of university students in Adana. For this purpose, questionnaire is applied to 1066 university students in Adana to provide data on socio-demographic characteristics, life satisfaction levels and monthly expenditure levels of the students. Life satisfaction of the students was examined with the life satisfaction scale developed by Diener, et al.(1985). According to results of factor analysis and one-way ANOVA, monthly expenditure level of students has a positively affect on students' life satisfaction.

Keywords: Life Satisfaction, Expenditure Level, University Students.

Giriş

Yaşam memnuniyeti ya da mutluluk kavramı geçmişten bu yana üzerinde en çok durulan bir konu haline gelmiştir. Yaşam memnuniyeti kişinin yaşamını ne kadar sevdiği ve yaşamını bir bütün olarak ele aldığında hayatını olumlu olarak derecelendirmesidir (Veenhoven, 1996:3-6). Literatürde bu kavram mutluluk, öznel iyi oluş, öznel refah olarak da ifade edilmektedir. Forgeard vd. (2011) duygusal, sosyal ve fonksiyonel bileşenleri nedeniyle bireyin öznel refah algısını tanımlamanın ve bu öznel kavramın ölçülmesi hakkında ortak bir görüş belirtmenin zorluğuna değinmişlerdir. Bununla birlikte, öznel refah algısının çok yönlü yapısı nedeniyle “mutluluk”, “yaşam kalitesi” ve “yaşam memnuniyeti” ile eşanlamlı olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Veenhoven (1984) ise öznel refahı, bireyin yaşamının genel kalitesini bir bütün olarak olumlu bir şekilde yargılama derecesi olarak tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, öznel refah (iyi oluş) kişinin kendi hayatını beğenme derecesiyle ilgilidir. Diener (1984)’e göre öznel iyi oluş olumlu duygu, olumsuz duygu ve yaşam doyumu olmak üzere üç durumdan oluşmaktadır. Olumlu duygular; kişide olumlu duygu oluşturan iyi, hoş, neşe, sevgi gibi kişi üzerinde olumlu etki bırakan duygulardır. Olumsuz duygular ise kişinin nefret, öfke gibi olumsuz ruh hali içerisinde olması durumudur. Yaşam doyumu da kişinin içsel ve çevresel faktörlerden etkilendiği genel durumunu temsil etmektedir (Diener, 2006). Bu anlamda, yaşam doyumu, öznel iyi oluş, öznel refah ya da mutluluk kişiden kişiye değişen, göreceli ve soyut kavramlardır.

Türk Dil Kurumu (TDK, 2019) tarafından mutluluk kavramı bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, saadet ve ongunluk olarak tanımlanmaktadır. İnsanların sürekli ulaşmaya çalıştığı bir hedef olması nedeniyle mutluluğun tanımı yanında mutluluk derecesi, mutluluğa ulaşmanın yolları ve mutluluk kaynaklarının neler olduğu soruları ve cevapları çeşitli bilim insanları tarafından sıklıkla ele alınmıştır. Bunun yanında mutluluk ve yaşam doyumunun ölçülmesine ilişkin çeşitli testler geliştirilmiştir (bkz. Diener, vd. 1985, McGreal ve Joseph, 1993; Lyubomirsky ve Lepper, 1999; Peterson vd. 2005). Geliştirilen bu testler Türkçe’ye uyarlanarak Türkiye’de mutluluk ve yaşam doyumunu ölçen çalışmalarda artış görülmüştür.

Türkiye’de 2003 yılından bu yana Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından bireylerin yaşam memnuniyetini, mutluluğunu, bireylerin öznel refah algılarını araştıran çalışmalar ve bu çalışmaların bazı sonuçları Türkiye

geneli için ve kırsal-kentsel yerleşim yerlerine göre düzenli olarak yayınlanmaktadır.

Tablo 1’de 2003-2018 yılları için TÜİK tarafından hesaplanan Türkiye’nin genel mutluluk düzeyi oranları verilmiştir.

Tablo 1.Türkiye Genel Mutluluk Düzeyi 2003-2018 (%)

Yıl	Çok Mutlu	Mutlu	Orta	Mutsuz	Çok Mutsuz
2003	12,01	47,57	33,17	5,6	1,65
2004	9,35	48,73	29,77	9,54	2,61
2005	9,14	48,49	29,52	9,92	2,94
2006	8,78	49,05	30,29	9,05	2,84
2007	8,71	51,48	28,75	8,84	2,22
2008	8,23	47,52	30,34	11,43	2,47
2009	7,67	46,62	31,11	11,5	3,1
2010	9,16	51,99	28,09	8,75	2
2011	8,53	53,57	28,02	7,99	1,89
2012	8,5	52,45	28,89	8,32	1,84
2013	9,57	49,45	30,23	8,17	2,58
2014	8,07	48,19	32,01	8,9	2,83
2015	7,95	48,65	32,02	8,83	2,56
2016	7,56	53,77	28,26	8,84	1,57
2017	7,23	50,81	30,91	8,94	2,11
2018	6,9	46,47	34,53	9,73	2,38

Kaynak: TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması, Genel Mutluluk Düzeyi, 2013-2018.

Tablo 1’e göre Türkiye’de yıllar içerisinde genel mutluluk düzeylerinde değişiklik görülmele birlikte genel olarak araştırmaya katılan bireylerin %50 ‘ye yakın bir kısmı kendini mutlu olarak tanımlamaktadır. Kendisini mutsuz olarak tanımlayanların oranı ise genel olarak %10’un altında seyretmektedir. 2008 ekonomik krizinin olduğu dönemde ve bir sonraki dönemde Türkiye’deki mutlu insanların oranında düşüş gözlenirken, mutsuzların oranı en yüksek değere ulaşmıştır. Buna ek olarak 2018 yılında

kendilerini mutlu olarak tanımlayan insanların oranı %46,47 ile 2003 yılından bu yana en düşük değer olarak gerçekleşmiştir. Mutlu insanların oranındaki bu düşüşün nedenlerinden biri olarak 2018 yılında Türkiye’de ekonomik dalgalanmaların gerçekleşmesi gösterilebilir.

Tablo 1’e göre Türkiye’deki bireylerin mutluluk düzeyleri üzerinde ekonominin oldukça etkisi olduğu görülmektedir. Bireyin ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam memnuniyeti arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu anlamda mutluluk çalışmaları, iktisat disiplininde geç yer edinmekle birlikte büyüyen bir araştırma alanıdır. Bu alanda, Easterlin (1974)’ın gelir ile mutluluk arasında pozitif ilişki bulduğu araştırması, psikoloji ve iktisat disiplinlerini bir araya getiren ilk çalışmalardan biri olmaktadır. Ardından yapılan birçok çalışmada gelir ile mutluluk arasında pozitif ilişki vurgulanmasıyla birlikte bu sonuç her zaman gerçekleşmeyebilir. Öyle ki; Diener vd.(1985)’e göre zengin bireylerin üçte birinden fazlası ortalamanın altında öznel refaha sahiptir. Ancak, gelirdeki kayda değer bir artışla birlikte öznel refahın ortalaması biraz artmakta ve gelirdeki belli bir artıştan sonra öznel refahın ortalamasını azalmaktadır (Pavot ve Diener 2013). Bunun yanında, bireylerin öznel refahları veya mutlulukları ile karşılaştırma geliri yani referans grubun geliri arasındaki ilişkiyi araştıran Ferrer-i-Carbonell (2005) ise çalışmasında bireyin mutluluğu için referans grubun gelirinin, bireylerin kendi geliri kadar önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öyle ki referans grubun geliriyle karşılaştırıldığında daha fazla gelire sahip bireylerin daha mutlu olduğuna değinmiştir. Benzer şekilde, Tsou ve Liu (2001) karşılaştırmalı gelir ile mutluluk arasında negatif ilişki buldukları çalışmalarında paranın mutluluğu satın alabileceğinden bahsetmişlerdir.

Mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramlarını birbirinden farklı şekilde dikkate alarak, mutluluk veya yaşam memnuniyeti ile gelir arasındaki ilişkiyi farklı ülke grupları ve zaman dönemleri için inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Peiro (2006), 15 ülkeden derlediği veriden yola çıkarak mutluluk ve yaşam memnuniyet düzeyi ile sosyo-ekonomik durum arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, gelir ile yaşam memnuniyet düzeyi arasında güçlü, gelir ile mutluluk arasında ise zayıf bir ilişkinin olduğunu bulmuştur. Peiro (2006)’ ya göre mutluluk, ekonomik faktörlerden kısmen bağımsız iken yaşam memnuniyeti ekonomik faktörlere oldukça bağlıdır. Stevenson ve Wolfers (2008) bir toplumun ekonomik gelişimi ile ortalama mutluluk düzeyi arasında ilişki olmadığını belirten Easterlin Paradoksu’nu büyük bir ülke grubu ve geniş bir zaman dilimi ile yeniden değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda, ülkelerin kişi başına gayri safi yurtiçi hasılları ile ortalama öznel refah düzeyleri arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanında ülkelerdeki artan mutluluğa bağlı olarak

ekonomik büyümenin gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Easterlin ve Angelescu (2009) ise Stevenson ve Wolfers (2008)'den farklı olarak uzun dönemde kişi başına gayrisafı yurtiçi hasıla ve mutluluk arasında önemli bir ilişki olmadığından bahsetmiştir. Çeşitli ülke gruplarının yer aldığı ve zaman serisi ekonometrisinden yararlandıkları çalışmalarında gelir ile mutluluk arasında kısa dönemde pozitif ilişkinin olduğunu ancak bu ilişkinin uzun dönemde yok olduğunu bulmuşlardır. Kahneman ve Deaton (2010), paranın mutluluğu satın alıp almayacağını 450 bin kişiden sağlanan anket verisi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, gelir ile yaşam memnuniyeti arasında ilişki bulunmasının yanında yıllık 75 bin dolara kadar öznel refahın gelir ile birlikte arttığı sonucu elde edilmiştir. Çirkin ve Göksel (2016), bireylerin yaşam doyumu ve mutluluğu üzerinde gelirin etkisini araştırmak amacıyla sıralı probit model kullanmışlardır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre bireylerinin gelirlerindeki artışın mutlu olma olasılıkları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken gelir artışının bireyin yaşam doyumunu pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Asadullah vd. (2018), Çin'deki bireylerin mutlulukları üzerinde görece gelirin etkisini inceledikleri çalışmada, bütün gelir grupları için gelirdeki artışın bireyin öznel mutluluğunu arttırdığı sonucunu elde etmişlerdir. Daha yüksek gelirli bireylerin daha mutlu olduğu sonucunun yanında daha iyi sağlık, daha iyi eğitim ve illerin konumları da bireylerin öznel mutlulukları üzerinde etkili değişkenler olarak belirlenmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalara göre gelir ile mutluluk arasındaki ilişki farklı ülke grupları ve farklı zaman dilimleri için farklı kuvvette elde edilmiştir. Bunun yanında bireyin yaşı, cinsiyeti ve eğitim düzeyi gibi birçok etmen gelir ile mutluluk düzeyi arasındaki ilişkinin kuvvetini ve yönünü değiştiren etmenler olabilmektedir. Özellikle gençlerin büyüdüğü dönemin gereği olarak sosyal medya kullanmaları ve gözlemledikleri lüks hayatlar ile kendi hayatlarını karşılaştırmaları nedeniyle ekonomik ihtiyaçlarının sağlanmasının yaşam memnuniyetleri üzerinde olumlu bir etkisi olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında tüketim toplumunun yarattığı olumsuz etki neticesinde, gençlerin maddi tüketimlerinin kendilerinde yarattığı olumlu duyguların kısa sürede yeni bir ihtiyaç ile sıfırlanması da söz konusudur. Bu durum gençlerin yaşam doyumları, yaşam tecrübelerini ve yaşam kalitelerini etkilemektedir. Bunun yanında gençlerin yaşam doyumları, gelecekte iş yaşamlarının yanında iş bulma durumlarını da etkileyebilmektedir. Özellikle üniversite öğrencileri için gelir miktarı, öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarının yanında kendilerini geliştirebilecek etkinliklere katılabilmelerine kadar pek çok hedef için gerekli olmaktadır (Dost, 2007). Bununla birlikte, üniversite öğrencilerin gelirleri daha çok ailelerinden aldıkları harçlık, özel kurumlardan ve/veya devletten aldıkları burs/öğrenim

kredisi, yarı zamanlı ya da tam zamanlı işlerden sağlanan gelir gibi farklı etmenlerden oluşturmaktadır. Ancak üniversite öğrencilerinin birçoğunun düzenli bir işte çalışmadıkları, burslarının derslerinde başarısız olmaları durumunda kesilmesi, ailenin gelirindeki değişikliklere göre harçlıklarının değişkenlik göstermesi göz önüne alınırsa, öğrencilerin düzenli gelirlerinin olması da mümkün olmayacaktır. Bu nedenle öğrencilerin gelirlerinden ziyade harcamalarını dikkate alarak yaşam koşullarını ve yaşam memnuniyetlerini öğrenmek daha uygun olmaktadır.

Literatürde bireylerin mutluluk ya da yaşam memnuniyet düzeyleri ile gelir düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yer almasına rağmen nüfusun önemli bir alt grubu olan üniversite öğrencilerinin mutluluk ya da yaşam memnuniyet düzeyleri ile gelir ya da harcama düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmalar arasında Møller (1996), üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri ile gelirleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulan öncü çalışmalardan biridir. Benzer şekilde Chow (2005) çalışmasında, sosyo-ekonomik durumu daha iyi olan üniversite öğrencilerinin daha özgüvenli, akademik olarak daha başarılı ve yaşam memnuniyetlerinin oldukça yüksek olduğundan bahsetmiştir. Dost (2006), Hacettepe Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin öznel iyi oluşları üzerinde cinsiyet, algılanan ekonomik durum, algılanan anne-baba tutumu, fiziksel görünüşten memnuniyet, dini inanç ve denetim odağı değişkenlerinin etkisini incelediği çalışmasında öğrencilerin öznel iyi oluş düzeyleri ve algılanan ekonomik durumları arasında anlamlı bir fark bulmuştur. Daha sonra Dost (2007), üniversite öğrencilerinin yaşam doyum düzeyleri üzerinde çeşitli değişkenlerin etkisini incelediği çalışmasında öğrencilerinin yaşam doyum düzeyleri ile algılanan ekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tatlıoğlu (2015), Bingöl Üniversitesi'nde eğitim gören üniversite öğrencilerinin aylık gelir ve harcama düzeyleri ile öğrencilerin psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Öğrencilere uygulanan anket neticesinde elde edilen veri seti ile uygulanan tek yönlü varyans analizi ve LSD çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre aylık harcama miktarları farklı olan üniversite öğrencilerinin "Bireysel gelişim" puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Çalışmaya göre öğrencilerin gelirlerindeki artış neticesinde ihtiyaçlarının doyurulması ile birlikte mutluluk düzeyleri artmaktadır.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri ile harcama düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, öğrencilerin aylık harcama düzeyleri dikkate alınarak

öğrencilerin temel ekonomik ihtiyaçlarını sağlamanın yaşam memnuniyet düzeylerini nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Veri Seti

Çalışmanın örneklemini, Adana ilinde yükseköğrenim gören tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 1066 öğrenci oluşturmaktadır. Ankete katılan üniversitesi öğrencilerinin demografik özelliklerinin frekans dağılımları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Demografik Özellikleri - Frekans Dağılımı

Değişkenler	Tanım	Frekans (%)
Cinsiyet	Kadın	55.7
	Erkek	44.3
Yaş	17-19 yaş aralığı	12.1
	20-22 yaş aralığı	56.0
	23-25 yaş aralığı	23.9
	25 ve üstü yaş	8.0
Çalışma durumu	Tam zamanlı	3.75
	Yarı zamanlı	19.70
	Çalışmıyor	76.55

Tablo 2’ye göre çalışmada yer alan öğrencilerin % 55.7’si kadın, %44.3’ü erkektir. Ankete katılan öğrencilerin yaş dağılımına bakıldığında, %12.1’ini 17-19 yaş aralığındaki öğrenciler, % 56’sını 20-22 yaş aralığındaki öğrenciler, %23.9’unu 23-25 yaş aralığındaki öğrenciler ve %8’ini 25 ve üstü yaş grubundaki öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmada yer alan öğrencilerin %76.55’i herhangi bir işte çalışmıyorken, %19.70’i yarı zamanlı, %3.75’i tam zamanlı bir işte çalışmaktadır.

Tablo 3’te ankete katılan öğrencilerin, “kişisel ihtiyaçlarınız için aylık ortalama harcama düzeyiniz nedir?” sorusuna verdikleri cevapların frekans dağılımları yer almaktadır.

Tablo 3: Öğrencilerin Aylık Harcama Düzeyi- Frekans Dağılımı

Harcama Düzeyi	N	Frekans (%)
0-599 TL	356	33.40
600-999 TL	325	30.49
1000-1499 TL	216	20.26
1500-1999 TL	96	9.01
2000 TL ve üstü	73	6.85
Toplam	1066	

Tablo 3'e göre öğrencilerin %33.40 kişisel ihtiyaçları için aylık ortalama harcama düzeyinin maksimum 599 TL olduğunu belirtmiştir. Bu grup ankete katılan öğrencilerin üçte birini temsil etmektedir ve öğrencilerin oldukça düşük harcama düzeyleri ile geçinmek zorunda olduklarının bir göstergesi olmaktadır. Öğrencilerin %30.49 ise 600 TL ile 999 TL arasında harcama düzeyine sahiptir. %20.26'sı 1000-1499 TL, %9.01'i 1500-1999 TL harcama düzeyine sahipken en düşük grubu oluşturan %6.85'lik kısım 2000 TL ve üstü harcama düzeyine sahiptir.

Çalışmada ankete katılan öğrencilerin “kişisel ihtiyaçlarınızı karşılayacak ve mutluluk seviyenizi daha yüksek yapacak minimum harcama düzeyinizin ne olmasını isterdiniz” sorusuna verdikleri cevapların frekans dağılımları ise Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Öğrencilerin İstedikleri Aylık Harcama Düzeyi- Frekans Dağılımı

Harcama Düzeyi	N	Frekans (%)
0-599 TL	57	5.35
600-999 TL	134	12.57
1000-1499 TL	238	22.33
1500-1999 TL	188	17.64
2000-2499 TL	145	13.60
2500-2999 TL	76	7.13
3000 TL ve üstü	228	21.39
Toplam	1066	

Tablo 3 ve Tablo 4 karşılaştırıldığında ankete katılan üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu aylık harcama miktarlarından memnun değillerdir. Tablo 3'e göre 356 öğrencinin aylık harcama düzeyi 0-599 TL arasında iken Tablo 4'e göre kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak ve mutluluk seviyesini karşılayacak harcama düzeyinin 0-599 TL arasında olmasının yeterli olduğunu düşünen öğrenci sayısı ise 57'dir. Bunun yanında Tablo 3'e göre 73 öğrencinin aylık harcama düzeyi 2000 TL ve üstünde iken Tablo 4'e göre 449 öğrenci kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak ve mutluluk seviyesini karşılayacak harcama düzeyinin 2000 TL ve üstü olmasını istemektedirler.

Çalışmada, ankete katılan üniversite öğrencilerin yaşam memnuniyetlerinin belirlenmesi amacıyla çalışmada, Diener, vd. (1985) tarafından geliştirilen beş maddelik yaşam memnuniyeti ölçeği kullanılmıştır. Diener, vd. (1985) tarafından yedili likert tipi (1- hiç katılmıyorum, ..., 7-kesinlikle katılıyorum) olarak geliştirilen yaşam memnuniyeti ölçeğini, Bekmezci ve Mert (2018) çalışmalarında "1-hiç katılmıyorum, ..., 5-kesinlikle katılıyorum" şeklinde beşli likert tipi olarak sınıflandırmışlardır. Bu çalışmada yaşam memnuniyeti ölçeği Bekmezci ve Mert (2018)'nin çalışması takip edilerek oluşturulmuştur. Çalışmada, yaşam memnuniyeti ölçeğinin güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı ile test edilmiş ve katsayı 0.83 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5'te ankette yer alan yaşam memnuniyeti ölçeğinin beş maddesi ve beşli likert tipi ölçeğe göre öğrencilerin verdikleri cevapların ortalama, standart sapmaları ve frekans dağılımları sunulmaktadır.

Tablo 5. Yaşam Memnuniyeti Ölçeği – Tanımlayıcı İstatistikler ve Frekans Dağılımı

Madde	Ort.	Std. Sapma	Frekans Dağılımı (%)				
			1	2	3	4	5
İdeallerime yakın bir hayatım var.	3.044	1.060	10.04	15.85	41.84	24.20	8.07
Hayat şartlarım mükemmeldir.	2.882	1.037	10.32	22.98	41.37	18.86	6.47
Hayatımdan memnunum.	3.295	1.080	6.29	15.10	35.46	29.17	13.98
Şimdiye kadar hayattan istediğim önemli şeylere sahip oldum.	3.096	1.033	7.22	18.48	40.71	24.67	8.91
Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	2.615	1.265	25.61	20.64	29.55	15.01	9.19

Not: 1-kesinlikle katılmıyorum, 2- katılmıyorum, 3- fikrim yok, 4- katılıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum, şeklinde tanımlanmaktadır.

Tablo 5'e göre, yaşam memnuniyeti ölçeğinin her bir maddesinin ortalama değeri yaklaşık olarak 3 bulunmuştur. Buna göre ankete katılan öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeylerinin ne çok iyi ne de çok kötü olduğu söylenebilir. Yaşam memnuniyeti ölçeğinin her bir maddesine öğrencilerin katılım düzeylerinin frekans dağılımlarını yorumlama kolaylığı açısından kesinlikle katılanlar ve katılanlara ait yüzdeler toplanarak "katılıyorum", kesinlikle katılmayanlar ve katılmayanlara ait yüzdeler toplanarak "katılmıyorum" ifadesi kullanılmaktadır. Bu durumda öğrencilerin %25.89'u "ideallerime yakın bir hayatım var" maddesine katılmamakta, %32.27'si katılmaktadır. Öğrencilerin %33.3'ü "hayat şartlarım mükemmeldir" maddesine katılmamakta, %25.33'ü katılmaktadır. Öğrencilerin %21.39'u "hayatımdan memnunum" maddesine katılmamakta, %43.15'i katılmaktadır. Öğrencilerin %25.7'si "şimdiye kadar hayattan istediğim önemli şeylere sahip oldum" maddesine katılmamakta ve %33.58'si katılmaktadır. Son

olarak, öğrencilerin %46.25'i "tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmedim" maddesine katılmamakta ve %24.2'si ise katılmaktadır. Bu sonuçlara göre yaşam memnuniyet ölçeğindeki bazı maddelere göre öğrencilerin yaşam memnuniyetlerinin iyi, bazı maddelere göre yaşam memnuniyetlerinin iyi olmadığı söylenebilir.

Tablo 5'e göre öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri hakkında genel bir çıkarım yapmak güçleşmektedir. Ancak Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre ankete katılan öğrenciler, aylık ortalama harcama miktarlarının daha fazla olmasının kendilerini daha mutlu hissettireceğini belirtmişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda, çalışmada üniversite öğrencilerin yaşam memnuniyeti düzeylerinin, aylık harcama düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini araştırılmaktadır. Araştırma konusuna göre çalışmada test edilecek hipotezler şu şekildedir:

H_0 =Üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri, aylık harcama miktarlarına göre farklılık göstermez.

H_1 =Üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri, aylık harcama miktarlarına göre farklılık gösterir.

Yöntem ve Araştırma Bulguları

Çalışmada üniversite öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeylerinin, öğrencilerin aylık harcama düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. ANOVA analizinin uygulanabilmesi için yaşam memnuniyeti ölçeğinin beş maddesini tek bir değişkene dönüştürmek gerekmektedir. Bu amaçla maddelerin ortalamasını almak yerine faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. Yaşam memnuniyeti ölçeğinin ele alındığı Diener, vd. (1985)'nin orijinal çalışmasında, Bekmezci ve Mert (2018) ve Dağlı ve Baysal (2016)'ın Türkçe ölçekler ile elde ettikleri çalışmalarda olduğu gibi beş maddelik yaşam memnuniyeti ölçeği faktör analizi yöntemi ile tek bir faktöre dönüşmektedir. Faktör analizinin, çalışmadaki verilere uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütü ve Bartlett ölçütleri ile test edilmiştir. KMO test istatistiği 0.846 değeri ile 0.5'ten büyük bulunmuştur. Buna ek olarak Bartlett test istatistiği $\chi^2 = 1786.489$; $p < 0.01$ değerleri ile anlamlı bulunmuştur. Böylelikle faktör analizi için verilerin uygun olduğu ispatlanmıştır.

Tablo 6'da yaşam memnuniyeti ölçeğine uygulanan faktör analizinin sonuçları yer almaktadır. Tablo 6'da yer alan sonuçlara göre özdeğeri birden

büyük olan bir faktör bulunmaktadır. Buna göre beş maddelik yaşam memnuniyeti ölçeğinden yola çıkılarak tek bir faktör elde edilmiştir.

Tablo 6: Yaşam Memnuniyeti Ölçeğinin Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Özdeğer	Oran	Madde	Faktör1
Faktör 1	2,946	58,911	İdeallerime yakın bir hayatım var.	0,818
Faktör 2	0,681	13,616	Hayat şartlarım mükemmeldir.	0,809
Faktör 3	0,556	11,127	Hayatımdan memnunum.	0,807
Faktör 4	0,422	8,437	Şimdiye kadar hayattan istediğim önemli şeylere sahip oldum.	0,742
Faktör 5	0,395	7,909	Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmedim.	0,650

Üniversite öğrencilerin yaşam memnuniyeti düzeyleri, faktör analizi ile elde edilen tek bir faktör ile temsil edilmek üzere öğrencilerin yaşam memnuniyeti düzeylerinin, aylık harcama düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini ANOVA testi ile incelenmiştir. ANOVA testi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	39,467	4	9,867	10,208	0.000
Grup İçi	1025,553	1061	0.967		
Toplam	1065,000	1065			

Tablo 7’ ye göre modelin anlamlılık oranı (P=0.000) 0.05’ten küçük bulunmuştur. Bu bulguya göre harcama düzeylerine göre öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu

farklılığın hangi harcama grupları arasında olduğunun belirlenmesi amacıyla çoklu karşılaştırma testleri uygulanmaktadır. Çoklu karşılaştırma testlerini uygulanmadan önce grupların varyanslarının eşitliği Levene testi ile incelenmektedir. Varyanslar homojen ise Tukey ve R-E-G-W-Q çoklu karşılaştırma testleri uygulanırken, varyanslar homojen değilse Dunnett-C testi kullanılmaktadır (Green ve Salkind, 2009, s.166). Levene testi sonucuna göre ($p=0.021<0.05$) grup varyanslarının homojen olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre uygulanan Dunnett-C çoklu karşılaştırma testi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları

Harcama Düzeyi (A)	Harcama Düzeyi(B)	Ortalama Fark (A-B)	Olasılık
0-599 TL	600-999 TL	-0.159	0.245
	1000-1499 TL*	-0.415	0.000
	1500-1999 TL	-0.194	0.769
	2000 TL ve üstü*	-0.649	0.000
600-999 TL	1000-1499 TL*	-0.255	0.025
	1500-1999 TL	-0.035	1,000
	2000 TL ve üstü*	-0.489	0.004
1000-1499 TL	1500-1999 TL	0.220	0.685
	2000 TL ve üstü	-0.234	0.634
1500-1999 TL	2000 TL ve üstü*	-0.454	0.087

Tablo 8’e göre aylık harcama düzeyi 300-599 TL olan öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyi aylık harcama düzeyi 1000-1499 TL arasında olan ve aylık harcama düzeyi 2000 TL ve üstü olan öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir fark bulunmaktadır. Yaşam memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunan aylık harcama gruplarının ortalama farklarının negatif olması, harcama düzeyi daha yüksek olan öğrencilerin yaşam memnuniyet

düzeylerinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Tablo 8'e göre aylık harcama düzeyi 600-999 TL arasında olan üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri ve aylık harcama düzeyi 2000 TL ve üstü olan üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı ve negatif bir fark bulunmaktadır. Benzer şekilde aylık harcama düzeyi 1500-1999 TL olan öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri ile aylık harcama düzeyi 2000 TL ve üstü olan öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir fark bulunmaktadır. Elde edilen bulgular, aylık harcama düzeyi 2000 TL ve üstü olan öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeylerinin diğer harcama grubundaki öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeylerine göre daha iyi olduğunu göstermektedir.

Tablo 8'de yer alan harcama grupları arasında anlamlı ve en büyük farklılık 0.649 değeri ile 0-599 TL ve 2000 TL ve üstü harcama düzeyine sahip gruplar arasında görülmektedir. Buna göre 0-599 TL arasında harcama düzeyindeki öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri ile 2000 TL ve üstü harcama düzeyindeki öğrencilerin harcama düzeyleri arasında oldukça önemli bir fark bulunmaktadır. Bu bulgu üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri üzerinde ekonomik faktörün etkisini vurgulamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri ile aylık harcama miktarları arasındaki ilişki incelenmiştir. Adana ilinde öğrenim gören 1066 üniversite öğrencisine uygulanan anketten elde edilen bulgulara göre ankete katılan öğrencilerin yaşam memnuniyetleri hakkında net bir kararda olmadıkları görülmektedir. Bunun yanında öğrencilerin önemli bir kısmı aylık harcama miktarlarının daha fazla olmasının kendilerini daha mutlu hissettireceğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda uygulanan istatistiksel yöntemler neticesinde üniversite öğrencilerinin yaşam memnuniyet düzeyleri aylık harcama miktarlarına göre farklılık göstermektedir. En önemli farklılık, en düşük harcamaya sahip öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri ile en yüksek harcamaya sahip öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeyleri arasında bulunmaktadır. Yüksek harcama miktarına sahip öğrencilerin yaşam memnuniyet düzeylerinin daha fazla olması beklenen bir sonuç olmaktadır. Harcama miktarı düşük olan öğrencilerin mevcut gelirleri ile yalnızca zorunlu ihtiyaçlarını karşıladıkları düşünüldüğünde, harcama miktarı yüksek olan öğrencilerin hem kişisel ihtiyaçlarını hem de hobi, eğlence, kendini iyi hissetme amaçlı harcama yapabilme olasılıklarının olması yaşam memnuniyet düzeylerini arttırabilmektedir. Bunun yanında, Ferrer-i-Carbonell (2005)'in çalışmasında bahsettiği gibi bireyin başkalarına göre daha yüksek gelire sahip olması yani karşılaştırma gelirin daha yüksek olması bireyi daha mutlu yapmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin, üniversite yaşamından beklentileri dikkate alındığında sosyal aktivitelerinin gelecekteki hayatlarını olumlu şekillendirme ihtimalleri açısından parasal kaynakları mevcut yaşamları için oldukça önemli olmaktadır. Öyle ki öğrencilerinin, üniversite yaşamlarını daha mutlu, daha özgüvenli, daha verimli ve daha sağlıklı geçirmesi daha sonraki dönemlerde iş ve sosyal hayatındaki konumlarını da iyileştirmektedir. Bu sayede toplumun refahının gerçekleşmesi için gerekli olan aşamalardan biri sağlanabilmektedir.

Üniversite öğrencilerin harcama miktarını belirleyen geliri, burs, aile yardımı, yarı zamanlı ya da tam zamanlı işlerden sağlanan gelir vb. etmenler oluşturmaktadır. Bu gelirin yanında öğrencilerin gelirlerinden ne kadarını kişisel harcamalarına ayırdıkları da incelenmelidir. Devlet yurdu yerine özel yurtda ya da aileden ayrı evde kalan ve burslarından ya da kazançlarından ailesine destekte bulunan öğrencilerin kişisel harcamaları için yeterince miktar ayıramamaları söz konusu olabilmektedir. Bu öğrencilerin maddi zorluklar yaşaması bugünkü yaşam memnuniyetlerini etkilemesinin yanında gelecekte iş yaşamlarındaki konumları için kendileri geliştirecek kurs, etkinlik gibi faaliyetlerden yararlanamamaları nedeniyle gelecekteki yaşam memnuniyetleri de olumsuz etkileyebilecektir. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin genel olarak talepleri olabilecek kursların ücretsiz olması, devlet yurtlarının ve özel yurtların maliyetlerinin düşürülmesi, öğrencilerinin ailelerinin maddi durumları dikkate alınarak burs miktarlarının belirlenmesi gibi politikaların uygulanmasının öğrencilerin bugünkü ve gelecekteki yaşam memnuniyetleri için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Asadullah, M. N., Xiao, S., & Yeoh, E. (2018). Subjective well-being in China, 2005–2010: The role of relative income, gender, and location. *China Economic Review*, 48, 83-101.
- Bekmezci, M. & Mert, İ. S. (2018). Yaşam Tatmini Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 166-177.
- Chow, H. P. (2005). Life satisfaction among university students in a Canadian prairie city: A multivariate analysis. *Social indicators research*, 70(2), 139-150.
- Çirkin, Z., & Göksel, T. (2016). Mutluluk ve Gelir. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 375-400.

- Dağlı, A. & Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe 'ye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59).
- Diener, E. (1984). "Subjective Well-Being", *Psychological Bulletin*, 75(3):542–575.
- Diener, E., Emmons, A. R., Larsen, J. R. ve Griffin, S. (1985). "The Satisfaction With Life Scale", *Journal of Personality Assessment*, 49 (1): 71–75.
- Diener, E. (2006). "Guidelines for National Indicators of Subjective Well-Being and IllBeing", *Journal of Happiness Studies*, 7 (4): 397- 404
- Dost, M. T. (2006). Subjective well-being among university students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 188-197.
- Dost, M. T. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 132-143.
- Easterlin, R. A., & Angelescu, L. (2009). Happiness and growth the world over: Time series evidence on the happiness-income paradox.
- Ferrer-i-Carbonell, A. (2005). Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of public economics*, 89(5-6), 997-1019.
- Forgeard, M. J., Jayawickreme, E., Kern, M. L., & Seligman, M. E. (2011). Doing the right thing: Measuring wellbeing for public policy. *International Journal of Wellbeing*, 1(1), 79–106.
- Green, S. B., & Salkind, N. J. (2009). Using SPSS for windows and macintosh: Analyzing and understanding data. *Uppersaddle River: Prentice Hall*.
- Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the national academy of sciences*, 107(38), 16489-16493.
- Lyubomirsky, S., & Lepper, H. S. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social indicators research*, 46(2), 137-155.
- McGreal, R., & Joseph, S. (1993). The depression-happiness scale. *Psychological Reports*, 73(3_suppl), 1279-1282.

- Møller, V. (1996). Life satisfaction and expectations for the future in a sample of university students: A research note. *South African journal of sociology*, 27(1), 16-26.
- Pavot, W., & Diener, E. (2013). Happiness experienced: The science of subjective well-being. *The Oxford handbook of happiness*, 134-151.
- Peiro, A. (2006). Happiness, satisfaction and socio-economic conditions: Some international evidence. *The Journal of Socio-Economics*, 35(2), 348-365.
- Peterson, C., Park, N., & Seligman, M. E. (2005). Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life. *Journal of happiness studies*, 6(1), 25-41.
- Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). *Economic growth and subjective well-being: reassessing the Easterlin paradox* (No. w14282). National Bureau of Economic Research.
- Tatlıhoğlu, K. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Aylık Gelir Ve Harcama Düzeyi İle Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bingöl Üniversitesi Örneği). *Electronic Journal of Social Sciences*, 14(55).
- Türk Dil Kurumu (TDK, 2019). <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 01.10.2019.
- Tsou, M. W., & Liu, J. T. (2001). Happiness and domain satisfaction in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 2(3), 269-288.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2019), <http://www.tuik.gov.tr>, TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması, Genel Mutluluk Düzeyi, 2013-2018. Erişim tarihi: 07.10.2019
- Welsch, H. (2007). Macroeconomics and life satisfaction: revisiting the “misery index”. *Journal of Applied Economics*, 10(2), 237-251.
- Veenhoven, R. (1984). The concept of happiness. In *Conditions of Happiness* (pp. 12-38). Springer, Dordrecht.
- Veenhoven, R. (1996). The study of life-satisfaction. Eötvös University Press. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/16311>.

KENT KŪLTŪR VE GELENEĐİ İLE DEĐERLERİNİN OLUŐUMU VE AKTARIMINDA HALK KŪTŪPHANELERİNİN YERİ VE ÖNEMİ: NİCELİKSEL VERİLERLE İZMİR ÖRNEĐİ

Mehmet Ali AKKAYA¹, Coşkun POLAT²

Öz

TŪrkiye'nin en önemli gerçekliklerinden biri olan yoğun kentleşmenin beraberinde getirdiĐi sorunların baőında, ūlkenin farklı būlgelerinden ve bazıları binlerce yıl içinde içselleştirilmiő farklı kŪltŪrlerinden gelen insanların kentli kimliĐinde uyumlaőtırılması ve birlikte yaőamalarının saĐlanması gelmektedir. ūlkenin en fazla ve uzun dūnemli gūç alan ūehirlerinden biri olan İzmir için de, kent yaőamında önemli ve kalıcı kazanımlar getirecek baőarı, kent sakinlerinin İzmirli olmalarını tūm kiőisel farklılıklarının ūnūne taőıyarak kŪltŪrel uyumu saĐlamak ve bu uyumun kentten kŪltŪrel zenginliĐine dūnūşmesi için fırsat(lar) yaratmaktır. Bu noktada kent sakinleri ve yūneticileri açaőından sūreci kolaylaőtıracak unsurlardan biri de genel anlamda bilgi merkezleri (mūze, arőiv, kŪtŪphane) olarak tanımlanan kŪltŪr kurumlarıdır. ūlkemizde toplumsal kŪltŪr kurumlarının en yaygın ve bilinen tūrū ise hiç ūūphesiz halk kŪtŪphanelerdir. Aynı zamanda geçmiő-buĐun-gelecek baĐıntısının sūrekliliĐini saĐlayan aktūrler arasında da yer alan kŪtŪphane, parçası olduĐu toplumun ortak belleĐidir. Kent ūzelinde dūőūnūldūĐūnde, bu bellek İzmir ile birlikte bu kentte yaőayanların ortak hafızasıdır. İzmir ve çevresinin zengin ve kūklū toplumsal yaőamının ūrūnū olan kŪltŪrel deviniminin yūzyıllara sari çıktıları yalnız kent için deĐil, Anadolu'nun ve bu topraklarda vūcut bulmuő medeniyetlerin geçmiő-buĐun-gelecek denklemindeki yerlerinin tespiti ve doĐru anlaőılması açaőından da son derece önemlidir. Kente, kent kŪltŪrūne, kentliye, bir bakıma ūlkeye dair bilgiyi, bilgi kaynaĐını, bilgi taőıyıcısını muhafaza eden ve toplumsal dūzeyde paylaőımını saĐlayan yaygın bilgi

¹ Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Ūniversitesi, Sosyal ve Beőeri Bilimler Fakūltesi, Bilgi ve Belge Yūnetimi Būlūmū, mali7akkaya@gmail.com.

ORCID No: 0000-0003-2496-7315.

² Prof. Dr., Çankırı Karatekin Ūniversitesi Bilgi ve Belge Yūnetimi Būlūmū, polatcoskun@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-2508-7459.

Makale Gūnderilme Tarihi: 13 ūubat 2020. Makale Kabul Tarihi: 17 Mart 2020.

Makale Tūrū: Araőtırma Makalesi

merkezlerinden biri olan halk kütüphanelerinin kent üzerindeki asıl rolü tam da bu noktada başlar. Bu çalışmada, coğrafi, kültürel, toplumsal ve etnik açıdan ülkemizin en renkli kültür yelpazesine sahip kentlerinden biri olan İzmir'in, toplumsal kültür kurumları arasında yer alan halk kütüphaneleri ile bu kurumların kent kültürü üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Daha çok bilgi ve bilgi kaynakları üzerinden gerçekleşen kültür üretimi ve paylaşımını ifade eden söz konusu kurumların yetenek ve yeterlilikleri ile kent arasında kurulacak ilişkinin, kent kültür zenginliğine dönüşmesi noktasında öneriler geliştirilmesi çalışmanın nihai hedefi ve asıl çıktısı olacaktır. Çalışma kapsamında şehrin merkez ilçelerinde kent sakinlerinin kullanımına açık olan ve farklı kullanıcı odaklarına öncelikli hizmet verme yükümlülüğü bulunan halk kütüphanelerinin tamamı hakkında önce genel bilgilendirme verilmiş, ardından bu merkezlerin kent kimliği, kent kültürü ve kentlilik bilinci ile olan ilişkisi serimlenmiştir. Bu bağlamda kentin 11 merkez ilçesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı hizmet veren halk kütüphanelerinin yanı sıra yerel yönetimlerin sorumluluğunda faaliyet gösteren halk kütüphaneleri çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış betimleme yönetimi ile kurgulanan araştırmada ortaya konan bilgilerin kent tarihi ve kent kültürü ile olan ilişkisinin doğru kurulabilmesi adına; kent, bilgi merkezi, bilgi hizmetleri, kent kültürüne ve sosyal yaşama yansması denkleminde karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışma, halk kütüphanelerinin işaret edilen sorumluluğuna dikkat çektiği, bu yönde kişisel, kurumsal ve kent ölçekli beklentilerin gelişmesine ve İzmir özelinde kültürün bir şehrin her açıdan sağlıklı kalması ve büyümesi adına ne denli önemli olduğunun fark edilmesine katkı sağladığı ölçüde amacına ulaşmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, halk kütüphanesi, İzmir halk kütüphaneleri, kütüphane hizmeti, kültür kurumu.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF PUBLIC LIBRARIES IN THE FORMATION AND TRANSFER OF URBAN CULTURE, TRADITION AND VALUES: THE CASE OF İZMİR WITH QUANTITATIVE DATA

Mehmet Ali AKKAYA, Coşkun POLAT

Abstract

One of Turkey's most important reality at the beginning of the problems brought about by the intense urbanization of the different regions of the country, and some harmonization in the urban identity of people from different cultures internalized over thousands of years and the provision of coexistence come. For İzmir, which is one of the most long-term and immigrant cities in the country, the success that will bring important and permanent gains in urban life is to provide cultural harmony by bringing the residents of İzmir to all their personal differences and to create an opportunity (s) to transform this harmony into the cultural richness of the city. At this point, one of the factors that will facilitate the process for the residents and managers of the city is the cultural institutions defined as information centers (museum, archive, library) in general. Public libraries are undoubtedly the most common and known type of social cultural institutions in our country. The library, which is also among the actors that ensure the continuity of the past-present-future relation, is the common memory of the society in which it is a part. Considering the city in particular, this memory is the common memory of those living in this city together with İzmir. The centuries-old outcomes of the cultural movement, which is the product of the rich and deep-rooted social life of İzmir and its surroundings, are not only important for the city, but also for the determination and correct understanding of the places of Anatolia and civilizations embodied in these lands in the past-present-future equation. The main role of public libraries, which is one of the widespread information centers that preserve the city, city culture, urban, in a sense, the country, the information source, the information carrier and enables it to be shared at the social level, begins at this point. In this study, it is aimed to reveal the effect of İzmir, one of the cities with the most colorful culture range of our country geographically, culturally, socially and ethnically, with the public libraries that are among

the social cultural institutions and the impact of these institutions on the city culture. The ultimate goal and the main output of the study will be the development of suggestions for the relationship between the talents and competencies of the said institutions, which express the cultural production and sharing, which is realized through information and information sources, and the city to be transformed into urban cultural richness. Within the scope of the study, general information about all public libraries that are open to the use of city residents in the central districts of the city and which have the obligation to give priority service to different user focuses was given, and then their relationship with city identity, urban culture and urban consciousness were shown. In this context, public libraries operating under the responsibility of local governments, as well as public libraries operating under the Ministry of Culture and Tourism in the 11 central districts of the city, constitute the limitations of the study. In order to establish the correct relationship between the information revealed in the research, which was constructed with semi-structured description management, and the city history and city culture; comparisons were made in the equation of the city, information center, information services, reflection on urban culture and social life. The study will have reached its goal to the extent that public libraries draw attention to the indicated responsibilities, and in this direction contribute to the development of personal, institutional and urban-scale expectations and to realize how important culture is for a city to remain healthy and grow in every respect.

Keywords: İzmir, public library, İzmir public libraries, library service, cultural institution.

Giriş

Daha çok akıl kullanma yetisi ve bu yetinin getirdiği ayrıcalıkların şekillendirdiği yaşam pratikleri ile diğer canlılardan ayrıldığı tekrarı ile tanımlanan insan, aynı zamanda genellikle bu beceriden ilham alan donanımı ile kendisini yaşamda yeterlilik açısından bir düzeye konumlandırır. İnsanı diğer canlılardan ayıran bir diğer unsur ise toplumsal bir varlık olması ve başkaları ile birlikte yaşamayı olanaklı hale getiren toplumsal yaşam kuralları konusunda inisiyatif alabilmesidir. Bu ayrıcalık, akılla birlikte şekillenen ve günümüzde daha çok ve keskin bir biçimde rekabete dayalı hale gelen sosyal statünün bireysel çizgisinin belirlenmesi ve bu çizginin geliştirilmesi açısından da en önemli bireysel faktörlerden biridir. Söz konusu becerinin anlamlı hale gelebilmesinin ön koşulu ise bireyin parçası olduğu toplumla bütünleşmesi, toplumla uyumlu hale gelerek toplumun geri kalanı ile anlama-anlaşılma açısından sağlıklı bir bağ kurabilmektir.

İnsanın kendinden önce biriktirilmiş olanlardan ilham alması, kendisinin bugünde biriktirmesi ve biriktirdiklerinin yarınlarda yeni esinlere dönüşmesi sürecinin tamamını kapsayan, bu süreçteki her türlü yapıp etmelerden oluşan kültür, insanın akıl yetilerinin ve toplumsal yaşam becerilerinin değerini anlamlı hale getiren bütünleyicilerden biridir. Tarih içinde aile ile başlayan bu biriktirme alanı zamanla birkaç evden ibaret mezralara, mahallelere ve köylere evrilmiş, söz konusu mekânlar, aynı zamanda içlerinden çıkan kültürün sınırları açısından temel belirleyici dinamiklerinden biri olmuştur. İnsanın evriminde yerleşik hayata geçişten bir sonraki toplumsal dönüşümün ifadesi olan kent ve kentli hayatı, başlangıçta insanın yaşamı sürdürülebilir kılma, bireysel olarak üstesinden gelemeyeceği güçlük ve sorunları toplumsal düzlemde giderme çabasının bir sonucudur (Akkaya, 2020: 121).

Endüstri Devrimi ile birlikte bu lokasyonların ağırlık merkezi kentler olmaya başlamış, günümüzde kentler dünya nüfus popülasyonuna ev sahipliği yapan en büyük toplumsal yaşam alanlarına dönüşmüştür. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 yılı verilerine göre kentlerde yaşayanların toplam nüfusun %90'ın üzerinde bir temsil oranına ulaşması, Türkiye özelinde yaşanan değişimin çok daha derin olduğunu göstermektedir. Kentlerin sosyal, ekonomik ve toplumsal açıdan kentlileri kuşatan, kent sakinlerinin yaşamını kolaylaştıran ve hemen her açıdan refahını arttıran çevresel alanlar haline dönüşmesi için asıl şekillendiricinin kentin olduğu orak kültürel üretim ve paylaşım atmosferine gereksinim vardır. Bu atmosferin oluşumundaki en önemli somutlaştırıcı ve kolaylaştırıcı aktörlerden biri, aynı

zamanda toplumun bellek merkezleri olan kütüphanelerdir. Tür sınırlaması olmaksızın toplumsal kültür kurumları olarak tanımlanan halk kütüphaneleri, genel tanımlamada da işaret edildiği üzere, kültür birikim-kullanım-aktarım sürecinin yanı sıra, ortak kültür üretiminin ve buna bağlı olarak da kültürel uyumun ve bu geleneğin sürekliliği açısından eşsiz değeri olan kurumlardır. Adında yer alan “halk” sözcüğü ve tanımında verilen “herhangi bir sınırlama olmaksızın kapılarını herkese açma” misyonu birlikte ele alındığında, toplumda ortak kültürün oluşması, bu kültürün kent yaşamının yanı sıra kent kimliğini belirleyen araçlardan birine dönüşmesi ve kent-kentli uyumunun paylaşılıp aktarılabilir bir toplumsal zenginlik kimliği kazanması noktasında halk kütüphanelerinin biraz daha ön planda olduğu söylenebilir. Ülkemizde halk kütüphanesi hizmetlerinin asıl yürütücüsü ve denetleyicisi olan Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü’nün yanı sıra, özellikle yeni bin yıl ile birlikte dikkat çekici bir ivme kazanan yerel yönetim sorumluluğundaki kütüphanecilik hizmetleri, halk kütüphanelerinin etki alanını ve bilinirliğini hissedilir biçimde arttırmaya başlamıştır.

Bu çalışmada; coğrafi, kültürel, toplumsal ve etnik açıdan ülkemizin en renkli kültür yelpazesine sahip kentlerinden biri olan İzmir’in, toplumsal kültür kurumları arasında yer alan halk kütüphaneleri ile bu kurumların kent kültürü üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Daha çok bilgi ve bilgi kaynakları üzerinden gerçekleşen kültür üretimi ve paylaşımını ifade eden söz konusu kurumların yetenek ve yeterlilikleri ile kent arasında kurulacak ilişkinin, kent kültür zenginliğine dönüşmesi noktasında öneriler geliştirilmesi çalışmanın nihai hedefi ve asıl çıktısı olacaktır. Çalışma kapsamında şehrin merkez ilçelerinde kent sakinlerinin kullanımına açık olan ve farklı kullanıcı odaklarına öncelikli hizmet verme yükümlülüğü bulunan halk kütüphanelerinin tamamı hakkında önce genel bilgilendirme verilmiş, ardından bu merkezlerin kent kimliği, kent kültürü ve kentlilik bilinci ile olan ilişkisi nicel istatistikler eşliğinde ortaya konulmuştur. Bu bağlamda kentin 11 merkez ilçesinde (Balçova, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karşıyaka, Konak ve Narlıdere), Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı hizmet veren halk kütüphanelerinin yanı sıra yerel yönetimlerin sorumluluğunda faaliyet gösteren halk kütüphaneleri çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış betimleme yönetimi ile kurgulanan araştırmada ortaya konan bilgilerin kent tarihi ve kent kültürü ile olan ilişkisinin doğru kurulabilmesi adına; kent, bilgi merkezi, bilgi hizmetleri, kent kültürüne ve sosyal yaşama yansımaları denkleminde karşılaştırmalar yapılmıştır.

Kent ve Toplumsal Yaşam Açısından Anlamı

Türk Dil Kurumu tarafından şehir sözcüğü başlığı ile “nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, site” (Genel Türkçe Sözlük, 2020) olarak tanımlanan kent, toplumsal yaşamın temel kavramlarından biridir. İnsanın ortak yaşam kültüründen ortaya çıkan ve bu kültürle şekillenen, hatta zaman içinde bu kültürü biçimlendirme derinliğine erişebilen mekânları ifade eden kent bu yanı ile yalnız bir yaşam alanı değil, bünyesinde tarihi, kültürel, sosyal, siyasi, ekonomik vb. unsurları da barındıran canlı bir organizmadır.

Temelde insan hayatını kolaylaştırma (Bookchin, 2017: 17) hedefi ile inşa edilmeye başladığı varsayılan kentlerin miladı, genellikle her biri aynı zamanda insanlığın ortak medeniyetinin filiz verdiği yerler olarak kabul edilen Mezopotamya, Küçük Asya, Antik Yunan ve Mısır uygarlıkları ile başlatılır (Huot, Thalmann ve Valbelle, 2000: 34; Mediterranean Urbanization 800-600 BC, 2005). Bu eğilim kentlerin toplumsal gelişmişliğinin, kentte yaşamının ve kentli olmanın ise medeni olmanın ifadesi olarak kabul edildiğini göstermektedir (Kaya, 2017: 12). Buna bağlı olarak kentler tarih boyunca barbarlık ve kaosu karşısında, uygarlığı işaret bir tanımın ifadesi olmuştur (Owens, 2000: 1).

Günümüz bilgi toplumunda da modernleşmenin, uygar olmanın göstergelerinden biri olarak görülen kent buna bağlı olarak toplumsal yaşamın her alanı ve anı üzerinde doğrudan etkisi olan bir unsurdur. Zira kent kavramına benzer bir biçimde modern ve medeni olmanın temsillerinden biri olarak kabul edilen kentli olmak da, yaygın kabulde daha bilinçli, beklentileri yüksek ve ne istediğini bilen insanın ifadesidir. Kent belirli bir kültürel olgunluk ve gelişmişlik ile geline bu noktanın kentte yaşayanlar tarafından içselleştirilebilmesine fırsatlar sunulmasını da içeren bir “daha iyi” olma halidir.

1992 yılında gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı’nda kabul edilen, 2008 yılında yenilenerek, 2009 yılında yayımlanan şehircilik manifestosunda, “toplum hayatının temel çekirdeği ve karakterini oluşturan tarihi ve yasal bir oluşum olup, günümüzde ortak çıkarları olan insan topluluklarının bir araya geldiği özerk idari birimler ve düzenli yapılaşmış kamu hizmetleri sunan ve kendi kendini yönetebilen yaşam merkezleri” (Manifesto for a new..., 2009) olarak tanımlanan kentlerin manifestoda işaret edilen yetenek ve yeterliliklerinin anlam

bulması, toplum yaşamını kolaylaştırma ve uyumlaştırma becerisi ölçüsünde mümkün olabilir. Bu beceri aynı zamanda kentler ile içinde yaşayan kentlileri birbirine yaklaştırarak birbirlerini daha doğru anlamalarını ve beklentilerinin örtüşmesini sağlar.

Aynı konferansta kabul edilen “Avrupa Kentsel Şartı”, aralarında kentsel çevrenin ve mevcut konut stokunun iyileştirilmesi, toplumsal kalkınma ve halk katılımının özendirilmesi yanında yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması konularına dikkati çekiyordu (Manifesto for a new..., 2009). Kurgu ve yapı olarak, kentsel gelişmenin farklı boyutlarına ilişkin, açıklamalı biz dizi kısa ve açık ilkedan oluşan tavsiye niteliği (Balkır, 2010: 354) taşıyan şart, kent sakinlerinin sahip olduğu hakları da belirtmiştir. Bu haklar; güvenlik, kirletilmemiş ve sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor ve dinlenme, kültür, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük ve belediyeler arası işbirliği başlıklarından oluşuyordu (Zerrin ve Arapkirlioglu, 1996: 1-2).

Tüm kent sakinlerinin kültürel faaliyetlerden yararlanma hakkı, yerleşimlerin kültürel oluşumunun, ekonomik ve sosyal gelişmeye katkısı, güçlü bir bağ olarak, farklı milliyet, bölge ve ülke halkları arasındaki kültürel alışveriş, kültürel gelişim ve gerçek bir kültürel demokrasi için; yerel yönetimlerin, toplum birimlerinin, gönüllü kuruluşların ve özel sektörün artan dayanışmasının gereksinimi, kültürel çoğulculuğun (çeşitlilik), yenilikleri ve yenilikçi denemeleri öngörmesi, yerel yönetimlerce dengeli biçimde tesis edilmiş kültürel turizmin, toplum üzerindeki olumlu etkisi Avrupa Kentsel Şartı'nın kent ve kentli kültürü ile ilgili haklarını göstermektedir. Kent politikalarının temel unsuru olarak ayrımcılık karşıtlığı, yerel yönetimlerce göçmenlerin, yerel politik yaşama etkin katılımının sağlanması, kentlerde uygulanan kültür ve eğitim politikalarının ayrımcı olmaması, yerel yönetimlerin, iş olanaklarından eşit faydalanmayı sağlaması, göçmen topluluklarının, sosyal ve fiziki çevresiyle bütünleşmesi ise kent sakinlerinin kültürlerarası kaynaşma ve bunu kent zenginliğine dönüştürme ile ilgili haklarıdır (Tul, 2015). İşbirliği ile zenginleştirilen bu argümanların tamamı, kent odaklı toplumsal yaşamda vücut bulan kültürel devinimin yoğunluğunun bir göstergesidir. Bir bakıma kentin canlılığını besleyen bu çakım sürecin dışında kalmak bireyi kente, kenti de kentliye uzaklaştıracaktır.

Kentlerle birlikte insan yaşamında zorunlu olmayan gereksinimler ortaya çıkmış, günün planlanması ve bu planlamanın toplumsal yaşam ile mümkün

olduğu kadar uyumlu olması gibi gereklilikler ortaya çıkmıştır. Sosyal bir varlık olan insanın toplumsal uyuma eşlik etme becerisi bir yandan bireyi toplum üzerinden kentli hale getirirken, diğer yandan da başta demografik özgülükler olmak üzere, toplumun geri kalanı ile arasında var olan farklılıkların iletişim açısından zorluk olma durumunu azaltmaktadır. Bu bağlamda kent bireyin sadece hayatını düzenlemekle kalmaz. Onun hayatını yönlendirir, sınırlarını belirler, paylaşılır olan bir düzlemde düzene taşır ve böylece bireyin hayatı daha keyif alarak, daha farkına vararak yaşamasını sağlar.

Kentler yalnız insanların bir arada yaşadığı fiziksel mekânlar değildir (Kaya, 2017: 49). Gündelik yaşamın farklı alanlarındaki davranış kalıpları, düşünce biçimleri, politik tercihler, sosyal ilişkiler ve diğer yaşam pratiklerinin yanı sıra mimari, estetik ve diğer dinamiklerin tamamı ile birlikte kentler var olur ve kimlik kazanır. Bu kimlik ifade ettikleri ölçüsünde kent sakinlerini mutlaka etkiler. Yaşanacak etkinin kent kimliğindeki en önemli ortak çıktılardan biri de toplumsal uyumdur. Başka bir ifade ile kentler kendilerine özgü değerleri ile kendi kurallarını yaratır ve bu kurallara uyum, kent toplumunun oluşması ile bu toplumun ortak değerler çerçevesinde bir arada yaşamasının yolunu açar.

Din, eğitim, eğlence, ekonomi ve sosyalleşme ve alanları, kent ile kentliyi birbirine yaklaştıran öncelikli alanlardır. Bu alanların kent sakinleri tarafından bilinir olması, kabulü ve kullanılabilirliği bireyleri topluma dönüştürür. Söz konusu dönüşümün olabilmesi için ise ortak bir kültür altyapısının varlığı gerekir. Kent odağında bakıldığında burada ifade edilmek istenen kültür daha çok kent sınırlıdır ve kent kültürü olarak tanımlanabilir. Kent kültürü belirli bir yerleşim yerinde yaşayan toplumun ekonomik, sosyal, siyasal, ideolojik, teolojik vb. düzlemlerdeki birlikte yaşam pratiklerinin birikimi ve birleşimidir. Bu bağlamda kent kültürü durağan bir kavram değildir. Toplumsal oluşumun değişimini, dönüşümünü ve gelişimini ifade eder (San, 2010: 62). Söz konusu zengin içerik ve derinlikli kapsam kent yaşamında toplumsal uyumun ve toplumu oluşturan bireylerin kente özgü yanlarının açığa çıkarılarak benimsenmesinin en önemli kolaylaştırıcısıdır.

Kent kültürünün kalıcı oluşumu ve sınırlarının isabeti açısından “insan-gereksinim-değer” ilişkisini dikkate alan (Çotuksöken, 2009) ve sosyal yaşamda bu ilişkiyi ön plana çıkaran bir eğilim toplumsal uyumu da kolaylaştıracaktır. Söz konusu uyum, bireyin kentliye dönüşmesini, parçası olduğu kentin farkında olmasını, tanımasını ve kendine zenginlik kazandıracak derinlikte sindirerek kenti yaşamasını sağlayacaktır. Yaşanacak

birey-toplum-kent etkileşiminin yoğunluğu ve değeri ilişkisinin kişide hangi düzeyde gereksinim anlamına geldiği ile doğru orantılıdır. Bu noktada kent ve kentli adında en önemli ve öncelikli rolü üstlenmesi gereken aktörlerin başında toplumsal kültür kurumları gelir. Ağırlıklı olarak örgün eğitim sistematığı içinde oluşturulmaya çalışılan ortak kültürün bugün çok daha öğretici ve kalıcı olduğu kabul edilen yaygın eğitim sistematığı içindeki en önemli paydaşlarından biri ise hiç şüphesiz kütüphanelerdir. Hizmet ilkeleri, amaçları, hedefleri ve topluma karşı sorumlulukları dikkate alındığında ilgili etki zinciri içinde ön plana çıkan kütüphane türü ise şüphesiz halk kütüphaneleridir.

Toplumsal Kültür Kurumu Olarak Halk Kütüphaneleri

Bilgi merkezleri genel olarak insanları gereksinim duydukları bilgiye sistemli bir biçimde eriştiren kurumlar olarak tanımlanır. Bu nitelime aynı zamanda bilgi merkezlerinin öneminin ve toplumsal rolünün çıkış noktasıdır. Başka bir ifadeyle, bilgi merkezlerini var eden unsur olan bilgi, bu toplumsal kültür kurumlarının rolünün ve hatta yaşanan rol değişimlerinin sınırlarını belirler. Bilgiyi ele alış biçimleri, yoğunlukları, hedef kitleleri ve sunduğu hizmetler ise bilgi merkezi türlerini oluşturan temel dinamiklerdir. Tamamı bilgidен beslenen ve doğrudan insanın kültürel yanı ve bu yanın paydaşları ile ilgili olan etki alanı dikkate alındığında, bilgi merkezleri evrimimizin en eski ve etkili eşlikçilerinden biridir. Sürekli bilgi ile şekillenen ve insanlık karşısında konum alan bilgi merkezleri dünyasının en yaygın türlerinden biri de halk kütüphaneleridir.

Hemen her kütüphane türünün özelliklerinden bir parçayı hizmet alanının içine taşıyan halk kütüphaneleri hiçbir sınırlama olmaksızın kütüphaneden yararlanmak isteyen her bireyin, kitap okuma, araştırma yapma, hobi geliştirme gibi kütüphanede sunulan her türlü hizmetten koşulsuz ve ücretsiz yararlandırıldığı bilgi merkezleridir. Bununla birlikte sunduğu hizmetler, hedef kitle alanı ve yönetsel yapılanmalar halk kütüphanelerini diğer bilgi merkezlerinden farklı bir noktaya koymaktadır. Toplumun her kesimine açık olmaları ve buldukları bölgenin yerel özelliklerine ilişkin bilgi ve dokümanlar konusundaki özen, halk kütüphanelerini diğer kütüphane türlerinden ayıran farklılıklardır (Akkaya, 2013: 173).

Tanımında da yer alan “din, dil, ırk, yaş ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın herkesin kullanımına açık olma” ilkesi ile ön plana çıkan ve kütüphane dünyasının en bilinen türü olan halk kütüphaneleri, aynı zamanda kullanıcıları ile en kolay bütünleşebilen bilgi merkezleridir. Bu özellik halk kütüphanelerine üzerinde en çok tartışılan, günün koşullarına göre yenilenme

çabası ve yolları aranan, toplumun tüm paydaşlarının hakkında fikir yürüttüğü ve günlük yaşamda kendine en kolay yer edinebilen bilgi merkezi türü olma ayrıcalıklarını da kazandırmıştır.

Halk kütüphanelerinin toplumsal kültür kurumu olmakla sonuçlanan evrimi ana başlıkları ile şu şekildedir (Yılmaz, 1999: 561-562);

- Halk kütüphaneleri 19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle İngiltere’de ortaya çıkmaya başlamıştır.
- Halk kütüphanesi ulusal bir yasa temelinde ortaya çıkmıştır.
- Halk kütüphanesi mali dayanakla doğmuştur.
- Halk kütüphanesi herkese eşit ve ücretsiz hizmet felsefesi ile (yani demokratik bir kurum olarak) doğmuştur.
- Halk kütüphanesi hizmeti yerel yönetim hizmeti olarak başlamıştır.
- Rönesans, onun dünya görüşü olarak Hümanizm ve onu bütünleyen bir parça olarak Reform halk kütüphanesinin doğuş sürecini başlatan düşünsel dönüşümlerdir.
- Halk kütüphanesinin ortaya çıkış sürecini belirleyen etkenlerden birisi, özgür ve eleştirel düşüncenin doğması ve gelişmesidir.
- Halk kütüphanesinin doğuşunda bilgi üretimini artıran bilimsel devrimler etkili olmuştur.
- Aydınlanma hareketi halk kütüphanesinin temel tarihsel/ toplumsal kaynaklarından birisidir.
- Halk kütüphanesi, düşünce tarihinin bir ürünüdür.
- Halk kütüphanesi, eğitimin doğal bir parçası/ uzantısı olarak doğmuştur.
- Halk kütüphanesi, eğitimin her birey için bir hak, sorumluluk ve gelişme aracı olarak algılanması sonucu doğmuştur.
- Halk kütüphanesi, Sanayi Devrimi’nin ürünüdür.
- Halk kütüphanesi, sanayileşmenin yarattığı sınıfların gereksinimleri sonucu doğmuştur.
- Halk kütüphanesi, sanayileşmenin ürünü olan şehirleşme sürecinin parçası olarak ortaya çıkmıştır.
- Halk kütüphanesinin ortaya çıkışında Sanayi Devrimi’nin yarattığı yetişkin eğitimi ve mesleki eğitim olguları önemli rol oynamıştır.
- Halk kütüphanesi, tarihsel-toplumsal koşulların ürünüdür.

Kütüphaneyi sürekli olarak topluma yaklaştıran, kütüphanenin toplumdaki yerini kamusal ve sosyal alan olma biçimine dönüştüren, doğal olarak halk kütüphanesini önemli bellek merkezi haline getiren bu evrim, bilginin halk kütüphanesindeki yerel çizgileri ve sınırlarını da derinleştirmiştir.

Keseroğlu tarafından, kütüphanenin bilgiye yerel giriş kapısı olma ayrıcalığı gözetilerek;

- Kişiler arasında ayırım gözetmeden kapılarını toplumun bütün bireylerine açmak,
- Kolay girilebilir olmak,
- Kimse üstünde bir baskı yapmadan hizmet vermek,
- Kişilerin bilgi, kültür ve eğitim gereksinimlerini karşılamak,
- Halkı eğitmek,
- Kişinin kendi kendini eğitmesi için bütün konularda güncel ve gerçek bilgiler sağlamak,
- Yerel, ulusal ve uluslararası sorunlarla ilgili her türlü kayıtlı görüş ve düşüncüyü tarafsız ve dengeli bir şekilde halka ulaştırmak,
- İnsan ruhunun dinlenmesi, zevk duyması, yenilenmesi ve mutluluğu için fırsat eşitliğinin var olduğu demokratik toplum kavramı geliştirmek,
- Toplumun ekonomik, endüstriyel, bilimsel, eğitsel ve kültürel yönleriyle ayakta tutulması niteliğine katkıda bulunmak,
- İnsanlığın deneyimlerini, kültürel kalıtlarını kitaplar ve kitap dışı belgeler biçiminde kullanıma sunmak,
- Öbür kütüphane türleri ve eğitim kuruluşları ile işbirliği içinde olmak,
- Halka açık olmak nedeniyle tüm ulusal kaynakları yeterince kullanmak,
- Hizmetini karşılıksız vermek,
- Boş zamanların olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmak

başlıklarında (Keseroğlu, 1989: 46-48) listelenen halk kütüphanesi amaçları, bu kütüphane türünü toplumsal sorumluluğu ve toplumun ortak kültür dünyasına katkısı en çok bilinen bilgi merkezi haline getirmiştir.

Günümüzde halk kütüphanelerinin kültürel işlevi, geleneksel basılı kütüphane kaynakları ile basılı olmayan yeni bilgi kaynaklarının derlenmesi, korunması ve isteyenlere sunulması değil, bunların günümüz toplumunun yaşam temposuna uyarlanarak zamanında ilgiliye ulaştırılması biçiminde olmalıdır (Yılmaz, 2018: 66). Ancak bu sayede halk kütüphaneleri toplumsal kültür kurumları olarak var olabilirler. Bu yeterliliğin ardından üstlenilecek sorumluluk, hizmet ağı içerisinde yer alan kültürel birikimin korunarak gelecek kuşaklara zenginlik olarak aktarılmasıdır.

Halk Kütüphanelerinin Kent Kültürünün Oluşumu, Gelişimi ve Aktarımındaki Rolü

Kent kültürü bir kendin kimliğini belirleyen unsurlardan biridir. Kent kültürünün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında kentlilik bilinci ve kente aidiyet duygusu kadar önemli olan diğer bir faktör de kentsel bellektir. Kaldı ki bir kentin içinde yaşayanlar tarafından nasıl algılanacağı ve nasıl kullanılması gerektiği, nelere uyulması halinde bir kentli olunabildiği gibi soruların yanıtı açısından da kent belleği birinci derecede önemlidir. Göç gibi faktörlerle hızlı değişim sürecine giren kentler göz önüne alındığında, kentlilik bilincinin yaratılması ve kent kültürünün korunmasının önemi öncelik kazanmış durumdadır. Kentin daha yaşanılabilir bir mekân haline gelebilmesi için o kentte yaşayanlar açısından ve tüm kazanılmış tarihsel ve kültürel değerlerin korunabilmesi gerektiği, yeni bin yılın en yalın gerçekliklerinden biridir. Bu noktada bellek kurumu olma kimliği ile halk kütüphanelerine düşün sorumluluklar kent ve kentli açısından görmezden gelinemeyecek değerdedir.

Halk kütüphanesinin amaçları evrenseldir. Genel anlamda eğitim, bilgi, kültür ve boş zaman olarak listelenen bu amaçlar aynı zamanda halk kütüphanesinin hizmet çerçevesinin dört yönünü belirler (Keseroğlu, 2019: 44). Halk kütüphanesinin dört temel amacı, bu kütüphaneleri bünyesinde yer aldıkları toplumun bellek merkezine ve kültür dünyasının aktarım aracına dönüştürmektedir. Bir halk kütüphanesinden içinde bulunduğu yerel çevrede yaşayanların ürettiği maddi ve manevi her şeyi bir biçimde öne çıkarıp sunması, bunlar için uygun ortamlar yaratması beklenir. Söz konusu beklenti doğrudan halk kütüphanesinin kültür hizmeti ile ilgilidir ve kütüphaneyi toplumsal kültür kurumu yapan temel değerlerden biridir.

Halk kütüphanesinin bir kamu alanı ve buluşma yeri olması (Halk kütüphanesi hizmeti, 2007: 31), toplumun bu kütüphane türünden beklentilerinden biridir. Doğrudan sosyal yaşamla ilgili olan bu beklentinin karşılanabilmesi toplum tarafından kabul edilmiş ortak kültürel altyapıyı gerekli kılar. Söz konusu gereklilik halk kütüphanelerinin “yerel değerleri gözetilen bir toplumsal kültür kurumu” olmalarını tercih olmaktan çıkarıp zorunluluğa taşımaktadır. Bu görev tanımı ve toplumsal kabul, günümüzde bilgidan çok daha derin, yoğun ve hızlı etkilenen toplumsal yapı için daha da değerlidir.

Okuma alışkanlığını ve eğitimi destekleme, kişisel gelişim için fırsatlar sağlama, kültürlerarası diyalogu geliştirme, bilgi ve bilgisayar okuryazarlığı

becerilerini geliştirme, bireysel ve kendi kendine eğitimi destekleme asıl görevleri ile hizmet vermeyi hedefleyen halk kütüphaneleri, bu sorumluluklarını parçası oldukları topluma yakın oldukları ölçüde yerine getirebilirler. Topluma yakın olmak ise doğrudan halk kütüphanesinin bir toplum kurumu, kamu yararına çalışan kurum, kar amacı gütmeyen kurum ve kültür kurumu olması ile ilgilidir. Kütüphanenin önce birey ardından toplumla iletişim kurması ve etkileşim içinde olması esası üzerine inşa edilen bu ilişkinin mevcut ve potansiyel hedef kitlede anlam bulması, verilen hizmetin bir gereksinime karşılık gelmesi kadar kütüphane ile kullanıcılarının ortak bir dili konuşuluyor olmasına bağlıdır. Bu noktada toplumsal uyum konusunda gösterilecek çaba ve kültürel belleğin korunup aktarılması noktasında üstlenilecek somut sorumluluklar, halk kütüphanesinin ve tüm paydaşlarının işini kolaylaştıracaktır.

Tüm kütüphane türleri gibi halk kütüphaneleri de bilgi ile birlikte var olabilen, bilginin niceliksel ve niteliksel özelliklerine göre değişim gösteren ve bireylerin yanı sıra toplumları da bilgi aracılığı ile yönlendirebilen kurumlardır. Bu rolün üstesinden gelebilmenin ön koşulu ise bilgiye sahip olmak, bilgiyi aktarılır kılmak, güç unsuruna dönüştürmek, düzenlemek ve güvende tutmaktır. Diğer yandan kütüphanelerin gücü ve önemi bilgi toplama becerilerinden, bilgiyi düzene sokma yetilerinden, bilgiyi anlamlı ve erişilebilir kılma ayrıcalıklarından gelmez. Kütüphaneleri önemli ve güç unsuruna dönüştüren yan, kullanıcılarının da bu ayrıcalıkların farkında olması, ayrıcalıklardan yararlanması ve bunları bilgi ile elde edilen bireysel refaha katabilme becerisidir. Halk kütüphanelerinin bilgi merkezleri dünyasındaki önemi ve değeri ise söz konusu değişimin toplumsal refaha evrilmesine katkı sağlamasıdır. Bu beceri aynı zamanda halk kütüphanelerini toplumsal kurum, toplumsal kültür kurumu olma noktasına taşır. Erişilecek noktanın diğer bir anlamı ise toplumsal kabul ve saygınlık olacaktır.

Halk kütüphanelerinin bir diğer kültür sorumluluğu da günümüz toplum yaşamında sıklıkla görülen kültürel entegrasyon sorunlarının aşılması noktasında çözüm merkezi olmaktır. Kütüphane türlerinin hemen tamamının asırlar öncesinden günümüze taşıdığı toplumun kültürel değerlerinin bilgi odağında korunması, düzenlenmesi, kullanılmasının sağlanması ve gelecek kuşaklara aktarılması sorumluluğu ile kıyaslandığında daha kısa bir evrim çizgisine sahip olan kültürel entegrasyonun kolaylaştırılması misyonu, günümüz toplumunda halk kütüphanelerinin en önemli toplumsal hizmetlerinden biridir. Zira küreselleşme ile başlayan, bilişim teknolojisinin kazandığı denetlenemez hızla ve etki ağı ile devam eden, merkezinde internet dünyası ve beraberinde getirdiklerinin yer aldığı bugünün sosyal ve toplumsal yaşam tablosunda bireylerin, demografik özelliklerin ve alt

kūltūrlerin birlikte yařamak zorunda oldukları, hep beraber toplumu var ettikleri gūrūlmektedir. Bu noktada geçmiřten gelen kūltūr ortaklıđının toplumsal uyumu sađlamaya yetecek ōlde derinlikli olmayacađı çok açıktır. Būylesi bir toplum ayrışıklıđının ve hatta uyumsuzluđunun azaltılması açısından kūtūphaneler birleřtirici ve kolaylařtırıcı rol oynayacaklardır.

Halk kūtūphanelerinin gūrece az bilinen kūltūrel entegrasyon sūrecindeki rolū, halk kūtūphanelerinin geçmiřten bugūne tařıdıkları toplumsal ve kūltūrel sorumluluklarını yalnız geriden biriktirilerek gelen deđerler bađlamında deđil, bugūnūn ve geleceđin ortak zenginlikleri açısından da ōnemli ve kıymetli kılmaktadır. Bu kıymet demografik farklılıkların, alt kūltūr çeřitliliđinin, sosyal deđerlerin, toplumsallařma pratiklerinin ve ahlaki normaların daha būyūk farklılıklar gūsterdiđi būyūk kentlerde çok daha ōnemli hale gelmektedir. Ŭlkemiz ōzelinde bu tūrden kentlerin nerdeyse tamamının ortak sorunları olan kontrolsūz gū ve kentleřme, yetersiz alt yapı, yetersiz sosyal yařam alanları, dođru anlařılamayan ve iselleřtirilemeyen kūltūr atmosferi vb. unsurlar, kūltūrel entegrasyonu kent açısından daha ōncelikli konular rafına tařımaktadır. Halk kūtūphanelerinin vereceđi toplumsal ve kūltūrel hizmet desteđinin daha ōnemli hale geldiđi bu kentlerden biri de Tūrkiye'nin yalnız nūfus popūlasyonu açısından deđil, tarihi ve kūltūrel zenginliđi, lokasyonu ve ūlkemize kattıđı diđer renklerle de en ōnemli řehirlerinden biri olan İzmir'dir.

İzmir Halk Kūtūphaneleri ve Kent-Kentli Kimliđine Etkisi

Arkeolojik alıřmalar ıřıđında M.Ö. 5000'li yıllardan itibaren Anadolu cođrafyasının ōnemli ve sūrekli yerleřim alanlarından biri olduđu bulgusuna ulařılan İzmir, būnyesinde yer aldıđı devletlerin ve medeniyetlerin hemen tamamında toplumsal kūltūrel uyumun ve birlikteliđin en ōnemli birleřtirici aktūrlerinden biri olmuřtur. Bu kimliđini Osmanlı İmparatorluđu dūneminde gayrimūslim tebaanın yařam pratikleri ve İmparatorluđa kattıkları ile daha derinlikli hale getiren kent, geçen Tūrkiye Cumhuriyetinden itibaren ūlkenin sosyal, kūltūrel, ekonomik, siyasi ve toplumsal devinimini řekillendiren řehirlerden biridir. Tūrkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılı verilerine gūre, ūlkemizde kentlerde yařayan nūfus oranının %90'ı ařtıđı ve buna bađlı olarak kent yařamında ortaya konan her tūrlū ūretim ve tūketimin ūlke kimliđini řekillendirmede çok daha belirleyici hale geldiđi gerçeđi ile birlikte deđerlendirildiđinde, İzmir ōzelinde kent ve kentlinin ifade ettiklerinin kapsamı ve açıklama paragrafı çok daha uzun ve zengin olacaktır.

"Güzel İzmir" olarak da adlandırılan İzmir; Anadolu'nun kültür sürekliliği ile ön plana çıkan tarihi ile Ege'nin renkli tarihinin bir harmanıdır. Kent, modern Türkiye'nin batıya açılan çağdaş yüzü olarak kültür, sanat, turizm, ticaret ve sanayi alanlarındaki gelişimin ulusal öncülerinden biridir. Farklı kültürlerin, yaşam tarzlarının, inançların (Müslüman, Hıristiyan, Musevi, Ermeni, Rum vb.) binlerce yıldır bir arada barış içinde yaşadığı bir hoşgörü şehri ve kavimler kapısı (İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020) olan İzmir bugün de toplumsal renkliliğini ve kültürel zenginliğini büyütüp beslemeye devam etmektedir.

Siyasi yapılanmasını merkezin dışında var olan 30 ilçe ile yürüten İzmir, kapsadığı coğrafyanın her noktasında kültürel devinim yaratmaya devam ederken, mevcut kültür birikiminden de şüphesiz aynı oranda ilham almaktadır. Bu çalışmada kentin merkez ilçeleri ile sınırlı ve halk kütüphaneleri özelinde kurgulanmış kültürel etkileşim resmi ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Söz konusu amaç doğrultusunda araştırmanın kapsamı içinde yer alan merkezi ve yerel yönetim halk kütüphaneleri, bu kütüphanelerin hizmet yoğunlukları ve kent kültürü ile olan bağları çalışmanın geri kalanında detaylandırılmıştır. Halk kütüphanelerine ilişkin bilgilerin ve istatistiklerin verilmesinde Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ile Belediyelere bağlı hizmet veren kütüphaneler üst gruplandırması yapılmıştır.

Çalışmanın kapsamını oluşturan ilçelerin dokuzunda Genel Müdürlüğe bağlı hizmet veren en az bir halk kütüphanesi bulunmaktadır. Genel Müdürlüğe bağlı hizmet veren kütüphanesi olmayan ilçeler Güzelbahçe ve Konak'tır. Kentin en büyük kütüphanesi olan Atatürk İl Halk Kütüphanesi'nin bu ilçe sınırları içinde olması nedeni ile Konak'ta da bir halk kütüphanesinin hizmet verdiği ve ilçenin kültür ikliminin paydaşlarından biri olduğu kabul edilmiştir. Bu kütüphanelerin Bakanlık tarafından kamu ile paylaşılan 2019 yılı ilk altı ayına ilişkin istatistikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.³

³ 2019 yılına ilişkin istatistiklere Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir İl Kültür Müdürlüğü'nün <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-251622/izmir-halk-kutuphaneleri-2019-yili-istatistikleri.html> adresinden (30 Ocak 2020) erişilmiştir. Bu rakamlar 2018 yılı istatistikleri ile karşılaştırıldığında "dalgalı ivmeli ancak sürekli bir nicel büyüme" olarak tanımlanabilir.

Tablo 1: KYGM Bağlısı Halk Kütüphaneleri

Sıra No	Kütüphane	Koleksiyon Sayısı	Okuyucu Sayısı	Üye Sayısı	Ödünç Verilen Kitap Sayısı
1	İzmir Atatürk İl Halk Ktp.	62.039	264.025	41.328	109.489
2	Balçova İlçe Halk Ktp.	15.371	19.366	7.468	19.560
3	Bayraklı Alpaslan İlçe Halk Ktp.	14.220	12.974	2.119	4.945
4	Bornova İlçe Halk Ktp.	28.157	122.607	33.266	40.886
5	Bornova Mehmet Akif Ersoy Çocuk Ktp.	13.376	41.019	4.740	12.018
6	Buca İlçe Halk Ktp.	22.348	20.263	2.646	4.312
7	Buca O. Nuri Saygın Şirinyer Halk Ktp.	8.148	8.269	1.056	4.970
8	Çiğli İlçe Halk Ktp.	15.221	6.533	952	6.861
9	Gaziemir İlçe Halk Ktp.	10.213	17.229	1.495	5.237
10	Karabağlar İlçe Halk Ktp.	10.132	4.667	2.754	3.494
11	Karşıyaka Hoca Mithat İlçe Halk Ktp.	15.490	10.550	10.742	19.470
12	Karşıyaka Çocuk Ktp.	13.937	9.144	2.260	9.080
13	Narlıdere İlçe Halk Ktp.	7.907	9.708	2.963	6.769
	Toplam	236.559	546.354	113.789	247.091

Bu 13 kütüphane, kent sakinlerinin farklı düzeylerdeki bilgi gereksinimlerini 38 kütüphane ile karşılamaya çalışan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın İzmir'in kültür iklimi ile bu dünyanın devamlılığında vazgeçilemez değere sahip olan yetenek ve yeterliliğinin çok önemli bir bölümünü temsil etmektedir.⁴

Kütüphane istatistiklerine ilişkin verilere bakıldığında Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde hizmet veren halk kütüphanelerinin koleksiyon sayısının iki yüz binin, derme sayısının beş yüz binin, ödünç verilen kitap sayısının da iki yüz binin üzerinde olduğu görülmektedir. 2019 yılı sonu itibari ile bu kütüphanelerin toplam üye sayısı ise resmi kurumlardan alınan rakamlar ışığında yüz on bini aşmış durumdadır. Bu rakamlar söz konusu ilçeler bağlamında kentte ciddi bir kültür deviniminin yaşandığının ifadesidir. Diğer yandan, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2018 yılı sonu verilerine göre 11 merkez ilçenin toplam nüfusunun 2.947.000 (Adrese

⁴ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü resmi web sayfasında paylaşılan 2019 yılı sonu verilerine göre, İzmir'deki Bakanlık bağlısı halk kütüphanelerindeki koleksiyon sayısının %46,8'i; okuyucu sayısının %57,5'i; üye sayısının %66,6'sı; ödünç verilen kitap sayısının %49,4'ü bu 13 kütüphaneden derlenmiş durumdadır.

Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2019) olduğu dikkate alındığında⁵, söz konusu rakamların yalnız nicelik açısından dahi kentin kültür hareketliliğine katılacak zenginlik noktasında geliştirilmesi gereken düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 2: İzmir Merkez İlçelerinin Nüfus Dağılımı (2018)

İlçe	Toplam Nüfus	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus
Balçova	79.357	38.834	40.523
Bayraklı	311.524	154.715	156.809
Bornova	445.232	221.092	224.140
Buca	499.325	249.543	249.782
Çiğli	194.525	96.858	97.687
Gaziemir	137.553	70.309	67.244
Güzelbahçe	32.592	15.764	16.828
Karabağlar	479.986	236.677	243.309
Karşıyaka	344.140	161.345	182.795
Konak	356.563	174.066	182.497
Narlıdere	66.203	33.765	32.438
Toplam	2.947.000	1.452.968	1.494.052

Tablo 2’de gösterilen nüfus dağılımının ilçelerin kütüphane kullanım istatistikleri ile örtüştürülmesinde denklemi olumlu anlamda geliştirecek diğer bir unsur da belediyeler eli ile yürütülen halk kütüphanesi hizmetleridir. Bu noktada İzmir’in yerel yönetimlerin halk kütüphanesi hizmetleri vermesi açısından ülkemizdeki öncü ve gelişmiş kentlerden biri olduğunu belirtmekte yarar var. Ülkemizin ulusal kütüphanesinin dışında kentin “millî” adı ile anılan Türkiye’deki tek kütüphaneye ev sahipliği yapması, yine ülkemizdeki ile kent arşivi ve müzesinin (Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi) İzmir’de kapılarını kullanıcılarına açması, işaret edilen seçkin rolün bütünleyici ve güçlendirici unsurlarından bazılarıdır. Kentin yerel yönetime bağlı kütüphanecilik hizmetlerinde, verilen hizmetlerin dağılımı ve etki alanı dikkate alınarak; İzmir Büyükşehir Belediyesi ve diğer ilçe belediyeleri şeklinde temel bir ayrıma gidilmiştir.

Kütüphane hizmetlerini *Kültür ve Sanat Dairesi Başkanlığı* bünyesinde bulunan *Kütüphaneler Şube Müdürlüğü* eli ile yürüten İzmir Büyükşehir Belediyesi, idari yapılanma içinde aynı daire başkanlığı altında bulunan *Kent Arşivi ve Müzeler Şube Müdürlüğü* ile birlikte (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020) kent kültürüne, bu kültürün geçmişten günümüze taşınmasına, bugünde zenginleştirilerek yarınlara aktarılmasına katkı vermektedir. Kentin farklı yerlerinde, farklı ilçe belediyeleri ile işbirliği içinde kütüphane hizmetlerini yürüten Büyükşehir Belediyesinin en yoğun hizmet ağı,

⁵ 2019 yılı nüfus istatistikleri çalışma hazırlandığı sürede henüz Türkiye İstatistik Kurumu tarafından resmi olarak açıklanmadığı için, bu konuda 2018 yılı verileri dikkate alınmıştır.

Bakanlığa bağlı bir ilçe halk kütüphanesi olmayan Konak'tadır. Büyükşehir Belediyesinin Buca ve Güzelbahçe ilçelerinde de şubesi bulunan Kent Kütüphanelerinin en büyüğü bu ilçededir. Raflarında 10 bin Türkçe, 30 bin İngilizce kitabın bulunduğu kütüphane, ilçenin zengin kültürel çeşitliliğinin de etkisi ile önemli bir kültürel uyumlaşma mekânıdır. Buca Kütüphanesi 4 bin kitapla hizmet verirken, Bakanlığa bağlı halk kütüphanesi bulunmayan diğer ilçe olan Güzelbahçe Kütüphanesinde 4 bin kitaplık bir koleksiyon vardır.

Yine Konak ilçe sınırları içinde hizmet veren Göztepe Kent Kitaplığı, Behçet Uz Çocuk Kitaplığı, Adile Naşit Kitaplığı ve sayıları 13'ü bulan Semt Merkezi Çocuk Kitaplıklarının yanı sıra İzmir Büyükşehir Belediyesine bağlı olarak ilçe sınırları içinde hizmet veren Vapur Kütüphanesi ile birlikte 40 binin üzerinde kitabı kent sakinlerinin kullanımına sunan Konak Belediyesi kütüphanelerinin bu kütüphanelerdeki üye sayısı da 17 bine yaklaşmıştır (Konak Belediyesi, 2020). Güzelbahçe ilçesi sınırları içinde halka hizmet veren diğer halk kütüphanesi, 2017 yılında "Atatürk Çocukları Kütüphaneleri" projesinin ülkemizdeki 28. şubesi olarak açılan Atatürk Çocukları Cafer Yarkent Kütüphanesidir (Güzelbahçe Belediyesi, 2020). İlçe belediyesinin sorumluluğunda hizmetlerini yürüten kütüphane, ilçenin kültürel zenginliğini geliştirmeyi hedefleyen bir sosyal sorumluluk projesi olarak kent sakinlerine tanıtılmıştır.

İlçe belediyesinin yürütücülüğünde hizmet veren bir halk kütüphanesinin bulunmadığı Balçova'da, Büyükşehir Belediyesi Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Kütüphanesi ile kentin kültürel yaşamına katkı verme çabası içindedir. İzmir'de en çok alışveriş merkezi (AVM) bulunan ilçe olan Balçova'da sosyal yaşam üzerinden kurulacak kültür ortaklığında ilçe halk kütüphanelerinin bilinirliği ve bu süreçte üstlenecekleri rollerin önemi açısından, kütüphane hizmetleri açısından ortaya konan/konacak olan her çaba şüphesiz daha da anlamlı olacaktır.

Bünyesinde bulunan 7 kütüphane ile seçmenlerine hizmet veren Bornova Belediyesi'nin en çok bilinen ve ziyaret edilen kütüphanesi Atatürk Kitaplığıdır. 10 binden fazla kitabı bulunan, özellikle çocuklara yönelik etkinlikleri ile kentte ses getiren ve lokasyonunun getirdiğı avantajla yalnız kent sakinlerinin değil, kampüsü ilçe sınırları içinde yer alan Ege Üniversitesi öğrencilerinin de sosyal ve kültürel dünyasını zenginleştirmeyi hedefleyen kütüphane bu yanı ile ülkenin farklı şehirlerinden gelen üniversite öğrencilerinin başta Bornova olmak üzere, İzmir'i tanıma ve kentin kültür ritmini yakalamaları açısından da sorumluluk üstlenmektedir/üstlenmelidir. Bornova'daki diğer belediye kütüphaneleri

(kitaplıkları); Çamdibi, Naldöken, Kayadibi, Karaçam, Çamiçi ve Altındağ semtlerindedir. Toplamda 20 binden fazla koleksiyonu olan Bornova kitaplıklarının sayısını ve hizmet niteliğini arttırmak Belediyenin sürekli hedefleri arasında yer almaktadır (Bornova Belediyesi, 2020).

İzmir'in nüfus açısından en büyük ilçesi olan Buca'da yerel yönetim kütüphanecilik hizmetleri, Belediye idari yapılanması içerisinde *Kütüphane Müdürlüğü* düzeyinde yürütülmektedir. Büyükşehir Belediyesine ait halk kütüphanesinin dışında Buca Belediyesi'nin de yakın geçmişte yapılan ayıklama çalışmalarının ardından daha güncel ve nitelikli hale getirilmiş 10 binden fazla dermesi bulunan bir halk kütüphanesi mevcuttur (Buca Belediyesi, 2020). Yıllık kullanıcı sayısı 15 bine yaklaşan kütüphanenin en önemli kullanıcı gruplarından biri de Dokuz Eylül Üniversitesi öğrencileridir. Üniversitenin başta Tınaztepe ana kampüsü olmak üzere birden fazla kampüsüne ev sahipliği yapan ilçe tıpkı Bornova'da olduğu gibi bu öğrencilerin kente ve kent kültürüne entegrasyonu noktasında ayrıca sorumluluk üstlenmelidir. Belediyenin sorumluluğunda bağışçıların desteği ile hizmet veren Sahaflar Sokağı ve Kitap Kafe ile birlikte bağışlarla kurulan semt meydan kitaplıkları, Buca Belediyesinin kütüphaneler üzerinden kent kültürü ve bu kültürün aktarımına yönelik verdiği diğer hizmetlerdir.

Şehrin yerel halk kütüphanesi hizmetleri açısından ön plana çıkan merkez ilçelerinden biri de Bayraklı'dır. Şehrin farklı semtlerinde kapılarını ziyaretçilerine açan ve 3 bin ile 15 bin arasında değişen koleksiyonları olan 16 kütüphane ile seçmenlerine kütüphane hizmeti veren Bayraklı Belediyesinin, toplamda 50 binden fazla kitabı, 20 binden fazla üyesi ve yıllık 30 binden fazla ziyaretçisi bulunan bir kütüphane hizmet alanı mevcuttur (Bayraklı Belediyesi, 2020). İzmir'de en yoğun kentsel dönüşümün yaşandığı bölgelerden biri olan Bayraklı aynı zamanda dikey yapılaşmanın da merkezi üstlerindedir. Buna bağlı olarak yalnız farklı şehirlerden değil, kent sınırları içinde farklı alt kültürlerden ve demografik özelliklerden gelen insanların da birlikte yaşadıkları mekânlara ev sahipliği yapan ilçede sosyal uyum kültür ortaklığı, öncelikli şehircilik sorunlarından. Şüphesiz bu noktada toplumsal kültür kurumları olan halk kütüphanelerine düşen sorumluluklar olacaktır.

Günümüzde yerel yönetimlere bağlı bir kütüphane hizmetinin bulunmadığı Gaziemir ve Narlıdere ilçelerinde belediyeler bünyelerinde bulunan kütüphaneleri Genel Müdürlük bağlısı ilçe halk kütüphanelerine devretmişlerdir. Bu alandaki sorumluluklarını söz konusu kütüphanelere destek vermek biçiminde yerine getirmek, her iki belediyenin de güncel

tercihidir. Karabağlar Belediyesi ise kütüphane hizmeti verme faaliyet alanını çocuk kitaplığı ile sınırlı tutmuştur. 3.500'den fazla üyesi ve 10 bini aşkın koleksiyonu ile Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenen bir alanda ve tarihi bir mekânda kent sakinlerine kapılarını açan Reşat Nuri Güntekin Çocuk Kitaplığı, faaliyetlerini Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğüne bağlı olarak yürütmektedir (Karabağlar Belediyesi, 2020). Benzer bir biçimde Çiğli Belediyesi de tek bir kütüphane ile kent sakinlerine kütüphanecilik hizmeti vermektedir. 8 binden fazla kitabı olan Çiğli Belediyesi Barış Kütüphanesi'nin dermesinin yaklaşık %40'ı çocuklara yönelik koleksiyondan oluşmaktadır (Çiğli Belediyesi, 2020). Misyonunu toplumsal barışa katkı vermek olarak belirleyen kütüphanenin bu misyonu gerçekleştirmesindeki ön koşullardan biri kesinlikle ortak kültür birlikteliği ve kültürel uyumdur. Zira barıştan, toplumsal barıştan söz edebilmek için öncelikle o toplumu oluşturan bireylerin sosyal ve kültürel ortaklığının, bu sosyal ve kültürel ortaklığın içselleştirilmesinin vücut bulması gerekir. Başka bir ifadeyle, kütüphanenin adı ve misyonu, kütüphaneyi kent kültürü aktarım ve oluşum sürecinin doğal bir parçası kılmaktadır.

Türkiye'deki ilçe, il ve hatta büyükşehir belediyelerinin alışlagelmiş kurumsal yapısından farklı olarak, kütüphane hizmetlerini iki ayrı müdürlüğün sorumluluğunda (Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü - Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü) yürüten Karşıyaka Belediyesi'nin, kütüphane hizmeti verme konusunda köklü bir geleneğinin olduğu söylenebilir (Akkaya, 2018: 336-337). 7 halk kütüphanesinin (80. Yıl Cumhuriyet Kütüphanesi, İsmail Cem Kültür Merkezi Kütüphanesi, Bülent Ecevit Kültür Merkezi Kütüphanesi, Hasan Ali Yücel Kütüphanesi, İsmail Hakkı Tonguç Kütüphanesi, Büyüktanır Homeros Kütüphanesi ve Şebnem Tabak Çocuk Kütüphanesi) yanı sıra, 15 binden fazla kitaptan oluşan özel koleksiyonu ile Türkiye'nin alanında önde gelen örneklerinden biri olan Görme Engelliler Kütüphanesi, ilçenin kütüphane hizmeti ağının aktörleridir (Karşıyaka Belediyesi, 2020). 3 binden fazla aktif üyesi olan halk kütüphanelerinin toplam derme sayısı ise 25 bin civarındadır. Kütüphane hizmeti vermeyi temel belediyececilik sorumluluklarından biri görme anlayışı ile faaliyetlerini yürüten Belediye, kütüphaneleri bireylerin kenti tanıma ve kendilerini kente ait hissetmelerinin bir aracı olarak görmektedir.

Toplamda 200 bine yaklaşan derme ve 50 bini bulan üye sayıları ile İzmir'in merkez ilçelerinde yürütülen yerel yönetim kütüphanecilik hizmetleri, kent yaşamında neredeyse Bakanlık bağılı halk kütüphaneleri kadar etki alanına sahiptir. Hatta söz konusu lokasyona bağlı yaygınlık olduğunda, semt kitaplıkları ile birlikte belediye kütüphanelerinin daha ön planda olduğu söylenebilir. Bununla birlikte her iki yönetsel yapı altında faaliyetlerini

sürdüren kütüphanelerin hizmet yetenek ve yeterliliklerinin henüz istenen düzeyde olmadığını belirtmekte yarar var. Bu tespit kent kültürü bağlamında ilişkilendirildiğinde, söz konusu yeterlilik ölçütünün geliştirilmeye gereksinimi vardır. Zira sürekli artış içinde olan iç ve dış göçler; kentin yıllara sâri tarihsel dönüşümünden süzülerek gelen etnik, teolojik, sosyal, ekonomik vb. farklılıkları; kent yaşamında önemli bir yer tutan ve ülkenin her coğrafyasını temsil eden üniversite öğrenci popülasyonu; farklılıkları zenginlik olarak gören ve hoşgörü üzerine inşa edilen sosyal ve toplumsal yaşamı birlikte düşündüğünde, kent kültürü ve bu kültürün kent yaşamında uyum aracına dönüştürülmesi yeri başka aktörlerle doldurulamayacak bir değere sahiptir. Bu nedenle kültür değerlerinin ortaya konması, içselleştirilmesi, kent ile ilişkilendirilerek sosyal zenginliğe dönüştürülmesi ve eksiksiz korunup zenginleştirilerek yarınlara aktarılması noktasında kentin tüm paydaşları çok daha duyarlı, arzulu, donanımlı ve gelişim çabası içinde olmalıdır. Şüphesiz kentin kültür kurumları olan halk kütüphanelerinin de bu bağlamda sahip oldukları nitelik ve nicelik bağlamındaki yeterliliklerini sürekli iyileştirmeleri bir zorunluluk olarak görülmelidir. Ülkenin alana ilişkin genel durumu ölçüt alındığında, İzmir her türden halk kütüphaneleri ve hizmet yeterlilikleri açısından listenin en iyiler sırasında yer alıyor görünse de bu tablonun her açıdan iyileştirilmeye gereksinimi vardır. Bu süreçte sağlanacak başarı ve iyileşme hali, doğrudan kent kültürünün ve bu kültürün zenginliğinin başarısı ve iyileşmesi olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarihin her döneminde ve yeryüzünün farklı coğrafyalarında, farklı dinamiklerle deneyimlenmeye başlanan toplumsal (ilkel, tarım, endüstri ve günümüzde bilgi) yapılar da “bilgi” yaşamın kültür alanının en önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilmiş ve değer görmüştür. Bu anlamsal değeri besleyen ve bilgiyi güce dönüştüren en önemli unsur ise şüphesiz o bilginin kaydedilir ve aktarılır olmasıdır. Zira söz konusu bu iki koşul bir yandan insana dair yaşanmışlıkları deneyim ve ilham olarak yarınlara taşırken, diğer yandan da insanın yakın çevresinden başlayarak toplumun geri kalanı ile sağlıklı iletişim kurmasını ve bütünleşmesini sağlamıştır. Daha çok kültür (insanın her türlü yapıp etmesi) sözcüğü ile karşılanan bilgi destekli bu edininim, bireysel, toplumsal ve çevresel faktörlerle sınırlılık kazanmaktadır. Günümüzün toplumsal yaşam pratiğinde insan-kültür etkileşimine yön veren çevresel faktörlerden biri de içinde yaşadığımız kentlerdir.

Geride kalan yüz yılın son çeyreğine kadar geçerliliğini koruyan “insanın doğduğu yer kaderidir” evrensel kabulünün, günümüzün daha kolay

değişebilen/değiştirilebilen yaşam anlayışının etkisi ile “insanın yaşadığı yer kaderidir” doğruluğuna büründüğü değişim sürecinde asıl aktör rolüne terfi eden kentleri doğru anlamak ve bugünün gerektirdiği kentliye dönüşmek, bireyden başlayarak toplumun yaşam kalitesinin korunması ve artırılması açısından son derece önemlidir. Bu noktada yalnız kent sakinleri için değil, bizzat kentin kendisi için de en önemli kolaylaştırıcı araç *kent-kentli ortak kültür dünyası*dır. Günümüzde insan yaşamını etkileyen en önemli çevresel faktörlere ev sahipliği yapan kentler aynı zamanda kültür kavramı ve içeriğini oluşturan unsurların en fazla filizlendiği, kültürün geçmişten bugüne, bugünden de yarına aktarımının olduğu mecralardır. Her şeyden önce bir toplumsal kültür kurumu olarak tanımlanan halk kütüphanelerinin de bu etki alanının içinde olması tercih olmaktan çıkmış durumdadır. İzmir ve kentin halk kütüphanelerinin bu noktada sunduğu tablodan yansıyanlar ise şunlardır;

- Çalışma kapsamında yer verilen ilçelerin tamamında yerel yönetime ya da Bakanlığa bağlı bir halk kütüphanesi mutlaka vardır. Hatta ilçelerin çok önemli bir bölümünde her iki yönetim türünde de halk kütüphanesi kent sakinlerine hizmet vermektedir.
- Kentte hizmet veren ve çalışma kapsamında ele alınan belediye ve Bakanlık halk kütüphanelerinin hizmet yeterlilikleri, niceliksel mevcudiyetleri ve kullanılma yoğunlukları Türkiye ortalamalarının üzerindedir. Bununla birlikte, kütüphanelerin ve verdiği hizmetlerin kent kültürüne katkısı konusunda kurumlarda ve kurum çalışanlarında dikkate değer bir farkındalık söz konusu değildir. Bu nedenle kent-kent kültürü-kütüphane ilişkisi konusunda güncel ve sürekli bir veri girdisi derlenerek ilgililerin kullanımına sunulabilmiş değildir.
- Ülkemizin gerçeği olan iç/dış göç nedeniyle, göçle gelen ve İzmir’de yaşayanların yasadıkları kente aidiyet bağının güçlendirilmesi ve kentlilik bilincinin yaratılması gereklidir. Aidiyet bağının güçlü olması, insanın yaşadığı mekânı benimsemesiyle ilgilidir. Kendisini bir yere ait olarak duyumsamak, ancak o yeri kültürel özellikleri ve geçmişiyile tanımakla mümkün olabilir. Yetiştirdiği kentin yerel ve toplumsal tarihini bilen bir birey açısından, içinde yaşadığı mekân çok farklı anlamlar taşıyacaktır. Yasadığı, eğitim gördüğü ve geçimini sağladığı kent, onun için daha anlamlı görünecektir. Böylesi bir bakış açısı kazanan bireyler, içinde yasadıkları şehri daha kolaylıkla benimseyecekler ve kendilerini o kente ait hissedeceklerdir. Şüphesiz bu sürece en fazla katkı sağlayacak toplumsal kurumlardan biri de İzmir’in halk kütüphaneleri olmalıdır. Bu katkının sağlanmasının ön koşulu ise kentin ve kentlinin halk

kütüphanelerini, halk kütüphanelerinin de kenti ve kent sakinlerini mümkün olduğu kadar yakından tanınmasıdır.

- Halk kütüphanelerinin yönetsel türler bağlamında sahip oldukları toplam derme sayısı birbirine yakındır. 250 bine yaklaşan bu rakam Bakanlık kütüphanelerde daha az kütüphane arasında paylaşılmış durumdayken, belediye kütüphanelerinin sayısı daha çoktur. Kitaplık olarak tanımlanan daha küçük kütüphaneler de dikkate alındığında iki yönetim türü arasındaki sayısal derinlik daha fazladır.
- Belediyelere bağlı halk kütüphanelerinin sayısının çok, lokasyonunu ise kent merkezlerinin uzak noktalarında da yer alması, kütüphanelerin kent sakinleri nazarındaki bilinirliği açısından önemli bir avantajdır. Söz konusu lokasyonların önemli bir bölümünün aynı zamanda yoğun göç alan kent alanları olması, göç dağılımının ise kente taşıdığı kültür yelpazesinin çeşitliliği nedeni ile dikkat çekicidir. Bu durum İzmir'in ülkemizde en çok göç alan kentlerden biri olduğu gerçeği ile birlikte değerlendirildiğinde, kütüphanelerin göçle gelen kültür akışının bir potada birleştirilmesi ve kültür uyumuna dönüştürülmesi noktasındaki sorumlulukları çok daha fazla olmalıdır.
- Bakanlık ve belediye bağlı kütüphaneler arasında kullanıcı sayıları ile hizmet çeşitlilikleri açısından Bakanlık kütüphaneleri lehine bir tablo söz konusudur. Bununla birlikte ekonomik refahı görece daha yüksek ve kültür düzeyi daha gelişmiş olan ilçelerin bazı kütüphane hizmetleri ülkemiz kütüphane dünyası için örnek olacak niteliktedir. Bir bakıma doğrudan vatandaşa hizmet anlamına gelen bu özenin asıl nedenlerinden biri de ne istediğini bilen seçmenlerin yerel yönetimlerden beklentilerinin daha çok dikkate alınmasıdır. Doğrudan kültür ile ilişkili olan bu arz-talep dengesi kütüphane ile kullanıcılarının değerini aynı anda arttırmaktadır.
- İlçeler düzeyinde Bakanlık ve belediye bağlı halk kütüphaneleri arasında işbirliği çalışmalarının nitelik ve niceliği her geçen gün artma eğiliminde olsa da bütün kenti içeren kapsamlı bir işbirliğinin olduğundan söz etmek olanaklı değildir. Oysa kütüphanelerin yetenek ve yeterlilikleri gözetilerek, her iki yönetim alanının güçlü yanları ön plana çıkarılarak kurgulanacak uzun soluklu işbirliği sadece kentin kültür atmosferini değil, kenti keyif alınarak yaşanacak alanlar potansiyelini de güçlendirecektir.
- Özellikle yeni bin yıl ile birlikte ülkemiz genelinde bilgi hizmeti vermenin ve bu hizmetten yararlanan vatandaşların memnuniyet düzeyinin yerel seçimlerde seçmenin kararını belirleyen unsurlardan biri olarak görülmeye başlanması belediyelerin halk kütüphanesi hizmetlerini ivmelendirmiştir. Bu noktada en önemli sorun halk

kütüphanelerine değer katacak temel unsurun bilgi hizmetlerinin bilgi profesyonellerince verilmesi gerekliliği noktasında henüz yeterince farkındalık sağlanamamış olmasıdır. Kütüphanecilik hizmetlerinin bu disiplinin formasyonuna sahip çalışanlar tarafından verilmesi bu kütüphanelerde ortaya konacak kültürel üretim ve zenginliğin niteliğini arttıracaktır.

Bilgi okuryazarlığı, yaşam boyu öğrenme gibi popüler kavramların etkisi ile yaşayan kütüphane, üçüncü mekân kütüphane gibi nitelemelerle birlikte anılır hale gelen örgün eğitimin bütünleyicisi bir kimlik kazanan günümüz halk kütüphaneleri bu gereklilikleri vermeye çalıştıkları çok çeşitli hizmetlerle yerine getirmeye çalışmaktadır. Benzer çaba çalışmada ele alınan kütüphanelerde de olanaklar ölçüsünde ortaya konulmuş durumdadır. Ancak tüm bu çabaların aslında kütüphane kullanıcıları üzerinden kültür dünyamızın sürekliliğinin bir parçası olduğu aynı netlikte görülür değildir. Oysa bilgi toplumunda kütüphaneler açısından değer yaratacak en önemli ayrıcalıklardan biri, kütüphanenin içinden çıktığı kültür iklimini her açıdan beslemesi, bunu da bulunduğu çevreden başlayarak yapmasıdır. Biz kabul etsek de etmesek de bu çevre bugün hızla kent ve kentliye sunduğu yaşam alanlarına dönüşmüş durumdadır.

Geçmişten gelen ve İzmir odağında bölgenin toplumsal ve sosyal dokusunu şekillendiren kültürel birikimin korunması, paylaşılır ve anlaşılır olmasının artırılması, mevcut kültürel zenginliğin geliştirilmesi ve özellikle günümüzde kent sakinleri arasındaki kültürel uyumun sağlanması açısından belirleyici rol oynayan/oynaması beklenen/olması gereken alanlardan biri de kentin halk kütüphaneleridir.

Halk kütüphanesinin tanımından işlevine, amaçlarından kapsamına kadar işaret ettiği ve çağrıştırdığı tüm yanlarının kültür kavramı ve kültürle birlikte anılan değerlerle olan organik bağ yatkınlığı, halk kütüphanesi ve paydaşlarının kent kültürüne katkı vermelerini ve bu dünyanın bir parçası olmalarını kolaylaştıran asıl yandır. Bu özgülüğün farkına vararak kent-kültür birlikteliğinin her açıdan parçası olmayı başaran bir halk kütüphanesi yalnız toplumsal saygınlık kazanmayacak, aynı zamanda bilgi üzerinden binlerce yıldır devam eden gereksinimin karşılanması noktasındaki değişmez kimlik tanımına, kentte kültürel uyum ve zenginliğin muhafazası ve aktarımı becerisini de ekleyecektir. Söz konusu beceri dünyanın gerçek anlamda büyük bir köye dönüştüğü, bununla birlikte kültürel farklılıkların sınırlarının fulü hale gelmesi nedeni ile kültürel uyumun çok ciddi bir toplumsal sorun olarak kabul edildiği günümüzde yaşamsal önem taşımaktadır. Yaşamsal önemi olan ise vazgeçilmezdir. Kütüphanelerin geleceğinin farklı

platformlarda ve yüksek sesle tartışıldığı günümüzde halk kütüphanelerinin kazanacağı yaşamsal olma kimlik ayrıcalığı her açıdan umut verici olacaktır.

Kaynaklar

- Akkaya, M. A. (2018). Çocuklarda kütüphane bilincinin ve okuma alışkanlığının gelişmesinde yerel yönetimlerin rolü: Karşıyaka Belediyesi örneği. *I. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildiriler ve Posterler, 14-17 Kasım 2018, Nevşehir/Türkiye* içinde (ss. 331-342). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akkaya, M. A. (2013). Halk Kütüphanelerinde Halkla İlişkiler ve Narlıdere İlçe Halk Kütüphanesi Örneği. *Türk Kütüphaneciliği*. 27(1), 168-179.
- Akkaya, M. A. (2020). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Bilgi Merkezleri: Yeni Bir Fırsat mı Yoksa Tehdit mi?. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1), 120-134.
- Balkır, Z. G. (2010). Konut Hakkı ve İhlalleri: Kentli Haklarının Doğuşu. *II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Denizli, 4-6 Kasım Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 339-358). İstanbul: Petrol-İş Sendikası.
- Bayraklı Belediyesi (2020). Erişim adresi: <http://www.bayrakli.bel.tr/>
- Bookchin, M. (2017). *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. (2.bs.). B. Özyalçın (Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bornova Belediyesi (2020). Erişim adresi: <https://bornova.bel.tr/>
- Buca Belediyesi (2020). Erişim adresi: <http://www.buca.bel.tr/>
- Çiğli Belediyesi (2020). Erişim adresi: <http://www.cigli.bel.tr/>
- Çotuksöken, B. (2009) Kent, Kimlik ve Kültür. Erişim adresi: <http://akademik.maltepe.edu.tr/betulc/>
- Genel Türkçe Sözlük (2020). Şehir Maddesi. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=VEK%C4%B0L>
- Güzelbahçe Belediyesi (2020). Erişim adresi: <http://www.guzelbahce.bel.tr/>
- Halk Kütüphanesi Hizmeti: Gelişim İçin IFLA/UNESCO İlkeleri*. (2007). (2. bs.). B. Yılmaz. (Çev.). İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Huot, J. L., Thalmann, J. P. ve Valbelle, D. (2000). *Kentlerin Doğuşu*. A. B. Girgin (Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.

İzmir Büyükşehir Belediyesi (2020). Erişim adresi: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Birimler/289>

İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020). Erişim adresi: <https://izmir.ktb.gov.tr>

Karabağlar Belediyesi (2020). Erişim adresi: <http://www.karabağlar.bel.tr/>

Karşıyaka Belediyesi (2020). Erişim adresi: <https://www.karsiyaka.bel.tr/>

Kaya, E. (2017). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Keseroğlu, H. S. (1989). *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Keseroğlu, H. S. (2019). Halk Kütüphanesi. *Bilgi Merkezleri: Kütüphaneler-Arsivler-Müzeler* içinde (ss. 41-81). M. A. Akkaya ve H. Odabaş (Yay. Haz.). İstanbul: hiperyayın.

Konak Belediyesi (2020). Erişim adresi: <http://www.konak.bel.tr/>

Manifesto For a New Urbanity: European Urban Charter II (2009). Erişim adresi: <https://rm.coe.int/urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity-publication-a5-58-pages-/168095e1d5>

Mediterranean Urbanization 800-600 BC (2005). R. Osborne ve B. Cunliffe (Ed.). New York: Oxford University Press.

Owens, E. J. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*. C. Bilsel (Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.

San, D. Ç. (2010). *Kent Kültürü ve Kentlilik Bilincinin Oluşmasında Kent-Yaşam Dergilerinin Etkisi ve İzmir Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Tul, İ. U. (2015). Avrupa Kentsel Şartı'na Göre Kent Hakkı ve Kentli Hakları-2. Parça. Erişim adresi: <https://siyasalhayvan.com/avrupa-kentsel-sartina-gore-kent-hakki-ve-kentli-haklari-2-parca-son/>

TÜİK (2019). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2018. Erişim adresi: <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30709>

Yılmaz, B. (1999). Halk Kütüphanesinin Toplumsal Kaynakları Üzerine Bazı Saptamalar: Bir giriş. *Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü ve Yarını... Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri (17-21 Kasım 1999, Ankara)* içinde (ss. 561-564). Ö. Bayram ve diğerleri (Yay. Haz.). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.

M. A. AKKAYA, C. POLAT

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2020): 110-137 (Atf için/To cite).

Yılmaz, E. (2018). Halk Kütüphaneleri ya da Halk Üniversiteleri. *Halk Kütüphaneleri: Geçmişten Geleceğe Yönelimler ve Yeni Roller* içinde (ss. 35-74). H. Odabaş ve M. A. Akkaya (Yay. Haz.). İstanbul: hiperyayın.

Zerrin, Y. ve Arapkirlioğlu, K. (1996), *Avrupa Kentsel Şartı – Sözleşme Statüsünde Olmayan Şart*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.

KULAK SÖZCÜĞÜYLE KURULMUŞ DEYİMLERİN BİLİŞSEL DİLBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Edina SOLAK¹, Mirza BAŐIC²

Öz

Geleneksel yaklaşıma göre deyimler kültürlerin özelliklerini yansıtan kalıplaşmış ifadeler olarak nitelendirilmektedir. Başka bir deyişle deyimler günlük hayatı içeren, az sözle çok kavram ve yargının dile getirildiği keskin ifadeler olarak açıklanmaktadır. Fakat, bilişsel dilbilim yaklaşımına göre deyimler insanın kavramsal dizgesinin ürünleri olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmada bilişsel dilbilimin kuramları ve yöntemlerine dayanılarak *kulak* sözcüğüyle kurulmuş deyimlerin anlamları incelenmektedir. Çalışmanın temel amacı, işitmenin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynayan vücut parçasını ifade eden *kulak* sözcüğüyle kurulmuş deyimlerin anlamlarını güdüleyen bilişsel mekanizmaları ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Deyim, Bilişsel Dilbilim, Kulak, Bilişsel Mekanizmalar, Türkçe.

¹ Zenitsa Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zenitsa, Bosna Hersek, edina262@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-2737-8359.

² Zenitsa Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zenitsa, Bosna Hersek, basicmirza99@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-7898-4757.

Makale Gönderilme Tarihi: 3 Şubat 2020. Makale Kabul Tarihi: 11 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**COGNITIVE LINGUISTIC ANALYSIS OF PHRASEMES WITH
THE LEXEME *KULAK* (*EAR*) AS A COMPONENT**

Edina SOLAK, Mirza BAŠIĆ

Abstract

The traditional approach to the study of language defines phrasemes as stable language units which reflect cultural characteristics. Hence, phrasemes are defined as stable language units with arbitrary meaning which reflect everyday life events. On the other hand, the cognitive linguistic approach to the study of language represents a claim that the meaning of phrasemes is motivated by the human conceptual system. Relying on the fundamentals of cognitive linguistics, this paper analyzes the meaning of phrasemes with the lexeme *kulak* (*ear*) as a somatic component. In fact, the primary objective of this paper is to indicate cognitive mechanisms motivating the meaning of phrasemes with the component lexeme *kulak* (*ear*) which indicates a body part with a very important function in the hearing ability.

Keywords: Phraseme, Cognitive Linguistics, Ear, Cognitive Mechanisms, Turkish Language

Giriş

Organ adlarıyla kurulmuş deyimler Türkçedeki deyimlerin en büyük kısmını oluşturmaktadır (Çelik, 2017). Geleneksel anlayıőta deyimler genellikle mecaz anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleri olarak nitelendirilmektedir. Deyimler bir milletin kültürünü, tarihini, geleneklerini ve adetlerini yansıtan keskin ifadeler olarak açıklanmaktadır (Sarıtaş, 2012: 175; Paőalıođlu, 2016: 92).

Bilişsel dilbilim yaklaşımına göre, insan biliőinin önemli bir bölümünü oluşturan deyimler kavramsal dizgenin ürünleri olarak nitelendirilmektedir. Kavramsal metafor, kavramsal metonimi gibi bilişsel mekanizmalar deyimlere yansıtılmakta ve deyimlerin anlamlarını güdelemektedir (Lakoff, 1987: 447; Kövecses & Szabó, 1996: 330; Gibbs, 1997: 142; Peçenek & Ay, 2010: 244; Barçot, 2017: 40).

Geleneksel anlayıőta metafor sadece edebiyatta kullanılan bir söz figürü olarak nitelendirilmektedir. Fakat, bilişsel dilbilim alanında kavramsal metaforun günlük hayatın bir parçası olduğu düşünceöi öne sürölmektedir. Bilişsel dilbilim alanında kavramsal metaforların sadece edebiyatta değil, günlük hayatta da kullanıldığı düşünceöi belirtilmektedir. “Kavramsal metafor günlük davranış ve düşünce kalıplarımızın bir parçasıdır. Kavramsal metafor metafor dünyayı kavramsallaőtırmada önemli rol oynamaktadır. Metafor, göreceli olarak daha soyut ve yapılandırılmamıő bir alanı (hedef alan) daha somut ve daha iyi yapılandırılmış bir alanla (kaynak alan) eőleőtirerek anlamamızı sağlar“ (Lakoff, 1993: 204).

Bir kavramsal metafor, hedef alan ve kaynak alan olarak adlandırılan iki kavramsal alandan oluőmaktadır. Kavramsal metaforlar HEDEF ALAN KAYNAK ALANdır biçimiyle oluőturulmaktadır. Kaynak alan başka bir kavramsal alanı anlamak için metaforik ifadeler seçtiğimiz ve daha somut olan alandır. Hedef alan ise bu yolla anlaőılan ve daha soyut olan kavramsal alandır. Bireyler kaynak alanı kullanarak hedef alanı anlamaya çalıőmaktadır (Lakoff & Johnson, 1980: 4 – 6; Lakoff & Turner, 1989: 60 – 65; Kövecses, 2010: 4; Stanojević, 2013: 54 – 55; Arıca-Akkök, 2015: 18).

Örneğin, *gözleri açılmak* deyiminde ANLAMAK GÖRMEKTİR kavramsal metaforunun etkili olduğunun farkına varılmaktadır. Görme duyusu insanın temel deneyimlerinden biridir. Temel anlamları görme duyusu ve algısına dayanan sözcüklerin *anlamak* gibi anlamlarda kullanabilmesi, bireylerin anlama aktivitesini görme duyusu ve algısına benzeterek iki aktiviteyi aynı

kategoride sınıflandırmasıyla açıklanabilir. Başka bir deyişle, bireyler görme algısını kullanarak daha soyut deneyim olan anlama aktivitesini anlamaya çalışmaktadır (Kerovec & Öner, 2018: 8).

Kavramsal metonimi, bir varlığı (araç) onunla ilişkisi başka bir varlık (hedef) ile tanımlamak amacıyla yapılan bir bilişsel mekanizma olarak nitelendirilmektedir. Kavramsal metafor alanlar arası eşlemeler içermektedir. Kavramsal metonimi ise tek bir alan veya alanı matrisi içindeki eşlemeleri içermektedir. Bu, kavramsal metafor ve kavramsal metonimi arasındaki önemli bir farktır (Kövecses & Radden, 1998: 39; Özer, 2017: 297).

Örneğin, *başını kurtarmak* deyiminde HAYAT İÇİN BAŞ kavramsal metonimisinin etkili olduğunun farkına varılmaktadır. Bireyler, başın vücutta yer alan en önemli organ olduğunu bilmektedir. Bu yüzden *başını kurtarmak* deyiminde baş hayat ile eşleşmektedir.

Kulak Sözcüğüyle Kurulmuş Deyimler

Anatomik isimler deyimlerin yapısında önemli bir yere sahiptir. Özellikle *baş, göz, dil, el, ayak, kulak* gibi sözcükler deyimlerde maksadı ifade eden asıl unsurları oluşturmaktadır. Vücut parçalarını ifade eden sözcüklerin kavramsal metafor ve kavramsal metonimi gibi bilişsel mekanizmalar aracılığıyla diğer anlamsal alanların üzerine eşlenmesinin kolay olması, anatomik isimlerin deyimlerin yapısında önemli rol oynamasının temel sebebidir (Özkan & Şadiyeva, 2003: 137; Chen, 2005: 2, Özer, 2017: 299).

Kulak işitmenin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. *Kulak* sözcüğüyle kurulmuş deyimler insanoğlunun fiziksel özelliklerini, insan davranışlarını ve insanın bulunduğu durumları yansıtmaktadır.

İnsanoğlunun Fiziksel Özelliklerini Yansıtan Deyimler

Kulak sözcüğüyle kurulmuş üç deyim insanoğlunun fiziksel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu deyimler UTANGAÇLIK (bkz. 1.a) ve İŞİTME SORUNU (bkz. 1.b ve 1.c) kavramsal alanlarıyla ilişkilidir.

(1)

- a) *Yaptığım hatayı anlayınca kulaklarıma kadar kızardım.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kulaklarina-kadar-kizarmak-deyimi-5061> - Erişim Tarihi: 03.01.2020)

- b) ***Kulakları duvar olan* ihtiyarla avaz avaz iliŐki kurmaya ūŐenmiŐler.**
(Taner, 2015: 175)
- c) *Rize Milletvekili ile kulakları ağır iŐiten yaŐlı adamın diyalogu bizi gūldūrdū.* (<https://www.haberler.com/rize-milletvekili-ile-kulaklari-agir-isiten-yasli-4283183-haberi/> - EriŐim Tarihi: 03.01.2020)

(1.a) cūmlesinde *kulaklarına kadar kızarmak* deyiminin UTANGAÇLIK kavramsal alanına doğru geniŐlediđinin farkına varılabilmektedir.

Renk terimleri insan için önemli biliŐsel kavramlar ve kategoriler sunar. Renk terimlerinin temel tūrleri ve özelliklerini insan metaforikal kullanımla iliŐkilendirir. Kırmızı renk adı olarak utanç, öfke gibi duygu hallerinin metaforik iliŐkisine atıflarıırken korku, endiŐe gibi olumsuz duygu durumlarında beyaz ile eŐleme vūcut organ adlarından yūz ile eŐlemede grūlmektedir (zer, 2017: 302). (1.a) cūmlesinde bu metaforik iliŐkisinin *kulaklarına kadar kızarmak* deyiminde etkili olduđunun farkına varılmaktadır.

(1.b) ve (1.c) cūmlelerinde *kulakları duvar olmak* ve *kulakları ağır iŐitmek* deyimlerinin İŐİTME SORUNU kavramsal alanıyla iliŐkili olduđu grūlmektedir. *Kulakları duvar olmak* (1.b) ve *kulakları ağır iŐitmek* (1.c) deyimlerinde İŐİTİM İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin etkili olduđu grūlmektedir. Bireyler, kulađın iŐitmenin gerçekleŐmesinde önemli bir rol oynayan vūcūt parçası olduđunu bilmektedir. Bu yūzden *kulakları duvar olmak* ve *kulakları ağır iŐitmek* deyimlerinde kulak organı iŐitme duyusu ile eŐleŐmektedir.

İnsan Davranışlarını ve İnsanın Bulunduğu Durumları İfade Eden Deyimler

Kulak szcūđūyle tūremiŐ 26 somatik deyim insan davranıŐlarını ve insanın bulunduđu durumları ifade eden nitelikli deyimlerdir. Bu deyimler DİKKATLİLİK (bkz. 2.a, 2.b, 2.c, 2.d, 2.e, 2.f, 2.g, 2.h ve 2.i), DİKKATSİZLİK (bkz. 3.a, 3.b, 3.c ve 3.d), YENİ BİR ŐEY ÖĐRENMEK (bkz. 4.a, 4.b, 4.c. ve 4.d), RAHATSIZ ETMEK (bkz. 5.a, 5.b ve 5.c), DŪŐUNCELERİNİ KABUL ETTİRMEK (bkz. 6.a, 6.b ve 6.c), GŪZEL BİR ŐEY İŐİTMEK (bkz. 7.a), ŐAŐKINLIK (bkz. 7.b), SEVİNLİLİK (bkz. 7.c) kavramsal alanlarıyla iliŐkilidir.

(2)

- a) ***Kulağını aç da beni iyi dinle!*** (Celep, 2013: 327)
- b) ***Ne konuŐtuklarını merak ediyordum, yanlarına yaklaŐarak kulak kesildim.*** (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kulak-kesilmek-deyimi-3124-Erişim-Tarihi:03.01.2020>)
- c) ***Öğretmenin anlattıklarına kulak verip sessizce dinlediler.*** (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kulak-vermek-deyimi-5065-Erişim-Tarihi:03.01.2020>)
- d) ***Bunların sözlerine ne diye kulak asıyor, ona göre yapacağın işi kestiriyorsun?*** (<http://tdk.gov.tr/> - Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- e) ***Karanlıkta, uyuyup uyumadığını anlayabilmek için tüm seslere kulak kabartarak yanına uzandım.*** (Şafak, 2014: 354)
- f) ***Kulağım çocukta, her an uyanabilir.*** (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kulaği-bir-Şeyde-olmak-deyimi-12189-Erişim-Tarihi:03.01.2020>)
- g) ***Öbürü göğsünden ağır yaralı iki erin geriye alınmalarına göz kulak oluyordu.*** (İlhan, 1973: 118)
- h) ***EŐek karanlıkta Murad'ın varlığını hiseddince kulaklarını dikti.*** (Niyazi, 1974: 57)
- i) ***Şimdi kulakları, seslerimize dikilmiş bir köpek gibi yattıyordu.*** (Abasıyanık, 1970: 24)

Yukarıdaki cümlelerde *kulağını açmak* (2.a), *kulak kesilmek* (2.b), *kulak vermek* (2.c), *kulak asmak* (2.d), *kulak kabartmak* (2.e), *kulağı (bir Şeyde) olmak* (2.f), *göz kulak olmak* (2.g), *kulaklarını dikmek* (2.h) ve *kulakları dikilmek* (2.i) deyimlerinin DİKKATLİLİK kavramsal alanına girdiği anlaşılmaktadır. *Kulağını açmak* (2.a), *kulak kesilmek* (2.b), *kulak vermek* (2.c), *kulak asmak* (2.d), *kulak kabartmak* (2.e), *kulağı (bir Şeyde) olmak* (2.f) ve *göz kulak olmak* (2.g) deyimlerinde DİKKAT İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin etkili olduğu görölmektedir. Bu deyimlerde kulak organı dikkatlilik algısıyla eşleşmektedir. Bu durumda DİKKAT İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. (2.h) ve (2.i) cümlelerinde DİKKATLİLİK YUKARIDADIR kavramsal metaforunun *kulaklarını dikmek* (2.h) ve *kulakları dikilmek* (2.i)

deyimlerinin anlamını güdelediğinin farkına varılabilmektedir. Bu deyimlerde kulak organı yukarıya doğru bir hareketi işaretlemektedir. Bu durumda DİKKATLİLİK YUKARIDADIR kavramsal metaforunun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

(3)

- a) *Fırsat buldukça oraya tırmandığımı ve tehditlere **kulak asmadan**, teneffüs sonuna kadar daldan dala atladığımı gören muallim, bir gün “Bu çocuk insan değil, çalığışu” diye bağırıştır.* (Güntekin, 2017. 16)
- b) *Bazıları hava kirlenmesinde olduğu gibi bu eleştirileri **kulak ardı ediyorlar**.* (Taner, 2015: 207)
- c) *Onu bile **yarım kulak dinliyor**.* (Çelik, 2012: 117)
- d) *Bana söylenen bütün laflara **kulaklarımı tıkadığım için bin kez pişmanım**.* (Çelen, 2008: 65)

Yukarıda verilen örneklerde *kulak asmamak* (3.a), *kulak ardı etmek* (3.b), *yarım kulak dinlemek* (3.c) ve *kulaklarını tıkamak* (3.d) deyimlerinin DİKKATSİZLİK kavramsal alanına genişlediğinin farkına varılabilmektedir. *Kulak asmamak* (3.a), *kulak ardı etmek* (3.b) ve *yarım kulak dinlemek* (3.c) deyimlerinde kulak organı dikkatlilik algısıyla eşleşmektedir. Bu durumda DİKKAT İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kulaklarını tıkamak (3.d) deyiminde kulak organı, üzeri kapatılabilen bir nesne olarak ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, bu deyimde kulak organı bir kap olarak metaforize edilmektedir. Bu durumda KULAK KAPTIR kavramsal metaforunun etkili olduğu anlaşılmaktadır.

(4)

- a) *Senin şehre gideceğın **kulağıma çalındı**, ne diyorsun?* (Celep, 2013: 327)
- b) *Kardeşim Abdü'r-Rahmân b. Avf'ın hasta olduğu **kulağıma geldi**, ben de nasıl olduğunu görmek için onun yolunu tuttum.* (Suyûtî, 2014: 60)
- c) *Olup bitenler **kulağına gitse** onlardan önce çarkıma okur ya neyse.* (<http://tdk.gov.tr/> - Erişim Tarihi: 03.01.2020)

- d) *Her önünden geçtiğim insanın söylediklerine kulak misafiri oluyorum.* (Kanık, 1969: 180)

Yukarıdaki cümlelerde *kulağına çalınmak* (4.a), *kulağına gelmek* (4.b), *kulağına gitmek* (4.c) ve *kulak misafiri olmak* (4.d) deyimlerinin YENİ BİR ŞEY ÖĞRENMEK kavramsal alanıyla ilişkili olduğu görülmektedir. *Kulağına çalınmak* (4.a), *kulağına gelmek* (4.b) ve *kulağına gitmek* (4.c) deyimlerinde kulak organı kap olarak ele alınmaktadır. Kap içine bir nesne girmektedir. Kap içine (kulağına) giren nesne bilgi, anlamdır. Bu durumda KULAK KAPTIR ve ANLAMAK İŐİTİMDİR kavramsal metaforlarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kulak misafiri olmak (4.d) deyiminde kulak organı işitme duyusu ile eşleşmektedir. Bu durumda İŐİTİM İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

(5)

- a) *Bu ne ses, kulağımın zarı patlayacak!*
(<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kulagin-in-zari-patlamak-deyimi-12179> - Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- b) *Kulakları patlatan bir ses bütün ormanı, bütün kuşları, bütün dünyayı susturdu.* (<http://tdk.gov.tr/> - Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- c) *Evde kimse yoktu sözü kulağını tırmaladı.* (Esendal, 1983: 98)

Yukarıda verilen cümlelerde *kulağımın zarı patlamak* (5.a), *kulakları patlatmak* (5.b) ve *kulağını tırmalamak* (5.c) deyimlerinin RAHATSIZ ETMEK kavramsal alanına girdiğı görülmektedir. *Kulağımın zarı patlamak* (5.a) ve *kulakları patlatmak* (5.b) deyimlerinde kulak organı kap olarak ele alınmaktadır. Kap (kulak) bir nesne tarafından doldurulduğu için patlamak üzeredir. Kabı dolduran nesne hoş olmayan seslerdir. *Kulağımın zarı patlamak* (5.a) ve *kulakları patlatmak* (5.b) deyimlerinde KULAK KAPTIR kavramsal metaforunun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kulağını tırmalamak (5.c) deyiminde kulak organı, başka bir nesne tarafından tırmalanan nesne olarak ele alınmaktadır. Kulağı tırmalayan nesne hoş olmayan sestir. Bu durumda İŐİTİM DOKUNUŐTUR kavramsal metaforunun etkili olduğu anlaşılmaktadır.

(6)

- a) *Bunu Bayram Ağanın kulağına koydular.* (Adıvar, 1971: 103)
- b) *Yalan ile kulaklarınız doldu.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kulaklari-dolmak-deyimi-12213> - Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- c) *Belli ki annen, senin kulağını doldurdu.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/kulagini-doldurmak-deyimi-12178> - Erişim Tarihi: 03.01.2020)

(6.a), (6.b) ve (6.c) cūmlelerinde (*birinin*) *kulağına koymak* (6.a), *kulakları dolmak* (6.b) ve (*birinin*) *kulağını doldurmak* (6.c) deyimlerinin DŪŐUNCELERİNİ KABUL ETTİRMEK kavramsal alanına geniŐlediđi gūrūlmektedir. KULAK KAPTIR ve ANLAMAK İŐİTİMDİR kavramsal metaforlarının (*birinin*) *kulağına koymak* (6.a), *kulakları dolmak* (6.b), (*birinin*) *kulağını doldurmak* (6.c) deyimlerinin anlamlarını gūdelediđinin farkına varılabilmektedir. (*Birinin*) *kulağına koymak* (6.a), *kulakları dolmak* (6.b), (*birinin*) *kulağını doldurmak* (6.c) deyimlerinde kulak organı kap olarak ele alınmaktadır. Kap içine koyulan (6.a) veya kabı dolduran (6.b ve 6.c) nesne bilgi, anlam, dūŐuncedir. Bu durumda KULAK KAPTIR ve ANLAMAK İŐİTİMDİR kavramsal metaforlarının etkili olduğu anlaŐılmaktadır.

(7)

- a) *O kadar gūzel ki kokusunu iime çekiyorum, derin derin dalga sesleri kulađını okŐuyor.* (YeŐildađ, 2011: 54)
- b) *Kulaklarım inanamıyordum, bu kadar nârin, bu kadar gūzel, bu kadar nahif bir vūcutta, būyle kuvvetli bir ruh...* (Seyfettin, 1976: 147)
- c) *ocuklarım beni misal gūzterdiđini, ađzım kulaklarım vararak ūteden beriden iŐitiyordum.* (<http://tdk.gov.tr/> - EriŐim Tarihi: 03.01.2020)

(7.a) cūmlesinde *kulađını okŐamak* deyiminin GŪZEL BİR ŐEY İŐİTMEK kavramsal alanıyla iliŐkili olduđu gūrūlmektedir. *Kulađını okŐamak* (7.a) deyiminde İŐİTİM DOKUNUŐTUR kavramsal metaforunun etkili olduđunun farkına varılabilmektedir. Bu deyimde kulak organı, baŐka bir nesne tarafından okŐanan nesne olarak ele alınmaktadır. Kulađı okŐayan nesne

gŪzel sestir. Bu durumda İŐİTİM DOKUNUŐTUR kavramsal metoforumun etkili olduėunu sŵylemek mŵmkŵndŵr.

(7.b) cŵmlesinde *kulaklarına inan(a)mamak* deyiminin ŐAŐKINLIK kavramsal alanına girdiği anlaşılmaktadır. *Kulaklarına inan(a)mamak* deyiminde İŐİTİM İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu deyimde kulak organı işitme duyusu ile eşleşmektedir. Bu durumda İŐİTİM İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

(7.c) cŵmlesinde *ağzı kulaklarına varmak* deyiminin SEVİNÇLİLİK kavramsal alanına genişlediğinin farkına varılabilmektedir. *Ağzı kulaklarına varmak* deyiminin anlamının MUTLULUK YUKARIDADIR kavramsal metaforuna dayalı olduğu gŵrŵlmektedir. Bu deyimde kulak organı, ağz organına gŵre yukarıda yer alan bir nesne olarak ele alınmaktadır. Bu durumda MUTLULUK YUKARIDADIR kavramsal metaforunun etkili olduğunu sŵylemek mŵmkŵndŵr.

Sonuç

Çalışmamızda bilişsel dilbilimin kuramları ve yŵntemlerine dayanılarak *kulak* sŵzcŵėyŵle kurulmuş deyimlerin anlamları incelenmiştir. Araştırmamızda ŵrnek olarak aldığımız cŵmlelerde, *kulak* sŵzcŵėyŵle kurulmuş deyimlerin anlamlarının kavramsal metafor, kavramsal metonimi gibi bilişsel mekanizmalara dayalı olduğu gŵrŵlmŵŐtir.

Araştırmamızın konusunu ilgilendiren ŵrneklerde, KULAK KAPTIR kavramsal metaforunun *kulaklarını tıkmak* (bkz. 3.d), *kulağının zarı patlamak* (bkz. 5.a), *kulakları patlatmak* (bkz. 5.b) deyimlerinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında, KULAK KAPTIR ve ANLAMAK İŐİTİMDİR kavramsal metaforlarının *kulağına çalınmak* (bkz. 4.a), *kulağına gelmek* (bkz. 4.b), *kulağına gitmek* (bkz. 4.c), *(birinin) kulağına koymak* (bkz. 6.a), *kulakları dolmak* (bkz. 6.b), *(birinin) kulağını doldurmak* (bkz. 6.c) deyimlerinde etkili olduğunun farkına varılabilmŵŐtir.

Çalışmamızda verilen cŵmlelerde, *kulağını tırmalamak* (bkz. 5.c) ve *kulağını okŐamak* (bkz. 7.a) deyimlerinin anlamlarının İŐİTİM DOKUNUŐTUR kavramsal metaforuna dayalı olduğu gŵrŵlmŵŐtir. *Kulaklarını dikmek* (bkz. 2.h) ve *kulakları dikilmek* (bkz. 2.i) deyimlerinin anlamlarının DİKKATLİLİK YUKARIDADIR kavramsal metaforuna, *ağzı kulaklarına varmak* (bkz. 7.c) deyiminin anlamının ise MUTLULUK YUKARIDADIR kavramsal metaforuna dayalı olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmamızda örnek olarak aldığımız cümlelerde, DİKKAT İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin *kulağını açmak* (bkz. 2.a), *kulak kesilmek* (bkz. 2.b), *kulak vermek* (bkz. 2.c), *kulak asmak* (bkz. 2.d), *kulak kabartmak* (bkz. 2.e), *kulağı (bir şeyde) olmak* (bkz. 2.f), *göz kulak olmak* (bkz. 2.g), *kulak asmamak* (bkz. 3.a), *kulak ardı etmek* (bkz. 3.b), *yarım kulak dinlemek* (bkz. 3.c) deyimlerinin anlamlarını güdelediğinin farkına varılabilmektedir. İŐİTİM İÇİN KULAK kavramsal metonimisinin *kulakları duvar olmak* (bkz. 1.b), *kulakları ağır işitmek* (bkz. 1.c), *kulak misafiri olmak* (bkz. 4.d), *kulaklarına inan(a)mamak* (bkz. 7.b) deyimlerinde ektili olduğu görülmüştür.

İnanıyoruz ki çalışmamız deyimlerin anlamlarını incelemekle uğraşan araştırıcılara kolaylık sağlayacak ve deyimlerin incelenmesinde farklı bir ışık tutacaktır.

Kaynaklar

- Abasıyanık, S. F. (1970). *Bütün Eserleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Adıvar, H. E. (1971). *Sinekli Bakkal*. Ankara: Atlas Kitabevi.
- Arıca-Akkök, E. (2015). “Sözvarlığı Öğretiminde Bilişsel Yaklaşımlar“. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1/3, 15 – 28.
- Barçot, B. (2017). *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb: Hrvatska sveučiliŐna naklada.
- Celep, Ö. (2013). *Dillerden Düşmeyen Deyimler ve Öyküleri*. İstanbul: Akis Kitap.
- Chen, J. (2005). “Comparisons of English & Chinese Body-part Metaphorization Cognitions“. *Journal of Liaocheng University*, 1/3, 1 – 29.
- Çelen, M. (2008). *Meral Çelen’in Anıları: Aziz Nesin’li Yıllar*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Çelik, B. (2012). *Suluk Bir An*. İstanbul: Can Yayınları.
- Çelik, Y. (2017). “Türkiye Türkçesinde Duyu Organlarıyla Kurulan Deyimler“. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, Samsun, 72 – 79.
- Esendal, M. Ő. (1983). *Sahan Külbastısı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Gibbs, R. W. (1997). “Metaphor in Idiom Comprehension“. *Journal of Memory and Language*, vol. 37, 141 – 154.

Güntekin, R. N. (2017). *Çalkıkuşu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

İlhan, A. (1973), *Yaraya Tuz Basmak*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kanık, O. V. (1969). *Denize Doğru*. İstanbul: Varlık Yayınevi.

Kerovec, B. & Öner, Ö. (2018). “Türkçe Göz ve Hırvatça Oko Adlarından Türemiş Deyimler, Sözcükler ve Soyut Anlamları Üzerine Karşılaştırmalı Analiz“, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 5/11, Burdur, 7 – 17.

Kövecses, Z. & Szabó, P. (1996). “Idioms: A View from Cognitive Semantics“. *Applied Linguistics*, 17/3, 326 – 355.

Kövecses, Z. & Radden, G. (1998). “Metonymy: developing a cognitive linguistic view“. *Cognitive Linguistics*, 9/1, 37 – 77.

Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*, 2. Baskı. Oxford: Oxford University Press.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.

Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: Chicago University Press.

Lakoff, G. & Turner, M. (1989). *More Than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: Chicago University Press.

Lakoff, G. (1993). “The contemporary theory of metaphor“. In: Ortony A, editor. *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 202 – 251.

Niyazi, M. (1974). *Varolmak Kavgası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Özer, S. (2017), “Türkçede Vücut Organ Adı Olarak 'Kulak' Sözcüğünün Kavramsal İçeriğine Bilişsel Yaklaşım“. *Turkish Studies*, 12/7, Ankara, 291 – 310.

Özkan, F. & Şadiyeva, G. (2003). “Somatik Deyimler“. *Bilig*, S. 24, 135 – 157.

Paşalıoğlu, C. (2016). “Ruşça ve Türkçe Deyimlerde ‘Baş’ ve ‘Göz’ Kavramları (Kültürdilbilimsel Çözümleme)“. *International Congress on Social Sciences*, Antalya, 92 – 104.

Peçenek, D. & Ay, S. (2010). “Deyim Tanımlama Sürecinde Bilişsel Biçem Farklılıklarının ve Bağlam Bilgisinin Rolü“. *24. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, ODTÜ Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Ankara, 244 – 256.

E. SOLAK, M. BAŐIC

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 138-150 (Atf için/To cite).

SarıtaŐ, S. (2012). “Türk KŪltŪründe YŪzle İlgili Deyim ve AtasŖzleri Ūzerine Bir ÇalıŐma“. *Selçuk Ūniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28/2012, Konya, 175 – 181.

Seyfettin, Ŗ. (1976). *Kızıl Elma Neresi?*. Ankara: TŪrk KŪltŪr Yayını.

Stanojević, M. M. (2013). *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*. Zagreb: Biblioteka Srednje Europe.

SuyŪtŪ, C. (2014), *Halifeler Tarihi*, Çeviren: Onur Ŗzatağ. İstanbul: ŖtŪken NeŐriyat.

Şafak, E. (2014), *Bit Palas*, 39. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.

Taner, H. (2015), *Koyma Akıl, Oyma Akıl*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YeŐildağ, S. (2011). *AŞk Senin Bir Tarifin Var Mı?*. İstanbul: Cinius Yayınları.

<https://www.dersimiz.com/> (Deyimler SŖzlŪğŪ BŖlŪmŪ) EriŐim Tarihi: 03.01.2020

<https://www.haberler.com/> - Erişim Tarihi: 03.01.2020

<http://tdk.gov.tr/> (AtasŖzleri ve Deyimler SŖzlŪğŪ BilŪmŪ) EriŐim Tarihi: 03.01.2020

ZEİGARNİK VE DİDEROT ETKİLERİNİN YENİ ÜRÜN ALIMINDA TÜKETİCİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bahar GÜRDİN¹

Öz

Tamamlanmayan işlerin/görevlerin tamamlanan işlere/görevlere nazaran iki kat daha fazla hatırlanma özelliğine sahip olduğunu belirten Zeigarnik (1927: 14)'e göre bireyler, tamamlanmamış bir işi/görevi sürekli hafızasının bir yerinde tutmakta ve tamamlama isteği duymaktadır. Pazarlamada, özellikle arkası yarım mantığına dayalı reklamlarda aslında bu etki aktifleştirilerek izleyicilerin, bir sonraki reklamı veya reklamın sonunu büyük bir merak ve istekle beklemesi arzulanmaktadır. İnsan doğası gereği, bu yarım kalmışlık duygusunun bir şekilde giderilmesi gerekmektedir. Fakat bireyler yarım kalan işlerini sadece tamamlamak değil aynı zamanda uyumlu bir şekilde tamamlamak istemektedirler. Eski ve yeni parçalar arasında bir uyum sağlama konusunda baskı oluşturan Diderot Etkisi ile sürekli satın alma ve tüketime yönelme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Tüketiciler reklamlarda, vitrinde, başkasında vs. gördüğü bir ürünü satın aldıklarında diğer parçalarla bütünlük sağlamak adına başka ihtiyaçlarının ortaya çıktığını fark etmekte ve bu yarım kalmışlığı uyumlu bir şekilde gidermek amacıyla tamamlayıcı yeni ürünlere yönelmektedirler. Bu yönelim -uyumlu şekilde tamamlama arzusu da- literatürde Diderot Bütünlüğü olarak ifade edilmektedir.

Çalışma, tüketicilerin satın alma kararı verirken ne derece Diderot Etkisi ve Zeigarnik Etkisi altında karar aldıkları, bu kararlarının nasıl sonuçlandığı vs. gibi sorulara yanıt aramaktadır. Sosyal medya aracılığıyla uygulanan online anket ile elde edilen veriler SPSS 22 programıyla tasnif ve analiz edilmiştir. Çalışmada Diderot Etkisinin, tüketicilerin satın alma kararı üzerine etkili olmadığı, buna karşın Zeigarnik Etkisi altında kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeigarnik Etkisi, Diderot Etkisi, Gestalt Algı Teorisi, Tüketici Davranışı, Satın Alma Kararı

¹ Dr. Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Kuyucak Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, bahargurdin85@gmail.com,
ORCID No: 0000-0002-5557-3223.

Makale Gönderilme Tarihi: 30 Aralık 2019. Makale Kabul Tarihi: 18 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE EFFECT OF ZEIGARNIC AND DIDEROT EFFECTS ON CONSUMERS IN NEW PRODUCT PROCUREMENT

Bahar GÜRDİN

Abstract

According to Zeigarnik, who states that incomplete perceptions have twice the ability to be remembered more than completed perceptions, individuals constantly want to complete a work they have interrupted and conclude it. In marketing, especially cliff-hanger advertisements, this effect is activated and it is desirable that the audience expect the next advertisement or the end of the advertisement with great curiosity and enthusiasm. By human nature, this sense of unfinishedness needs to be somehow remedied. But individuals want not only to complete their unfinished business, but also to complete it harmoniously. Thus there is a tendency that called the Diderot Effect, towards continuous purchase and consumption in order to provide a harmony between the old and the new. When consumers buy a product they see in advertisements, showcases, etc., then they realize that they have other needs, and then turn to complementary new products in order to compensate for this unfinished. In the literature, this tendency -desire to complete it harmoniously- is expressed as Diderot Integrity.

The study look for responses to some questions about if consumers were under the influence of Diderot and Zeigarnik when making a purchase decision, how these decisions were concluded etc. Online survey conducted via social media and the data classified and analyzed by SPSS 22 program.

According to the results, consumers are not affected by the Diderot Effect when making a purchase decision, but are affected by the Zeigarnic Effect.

Keywords: Zeigarnik Effect, Diderot Effect, Gestalt Perception Theory, Consumer Behaviour, Purchase Decision

Giriş

Bireysel ve örgütsel ihtiyaçların tatmin edilmesi amacıyla sürekli bir döngü halinde gerçekleştirilen tüketim, bireylerin ve ürünlerin yaşam evreleriyle birlikte çeşitli rollere bürünmüş, temel ihtiyaçların tatmininden uzaklaşarak psikolojik istek ve ihtiyaçların tatminine yönelmiştir. Solomon vd. (2006: 27)'nin, bireylerin veya grupların ihtiyaçları ve arzuları karşılamak için mal, hizmet, fikir veya deneyimleri seçtiği, satın aldığı, kullandığı veya elden çıkardığı süreçler olarak tanımladığı tüketim, ihtiyaçlar tatmin edildikçe bir üst ihtiyaca yönelmektedir.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinden yola çıkarak tüketime bakıldığında ise tüketimin temelinde fizyolojik ihtiyaçların yattığı görülmektedir. Günümüzde tüketim, fizyolojik ihtiyaçların tatmininin çok ötesine gitmiş artık kendini gerçekleştirme olarak tabir edilen en üst düzey ihtiyaç tatminine yönelmiştir.

Bireyler, satın alma kararlarını verirken barınma, giyinme, yeme-içme vs. tatmininin ötesinde; kendisini bunlarla bütünleştirme, tamamlama ve uyumlu hale getirme amaçlarına odaklanmaktadır. Böylece sağlanan bu bütünlük ve uyum sayesinde ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını tatmin etmiş olacaktırlar. İhtiyaçların bu şekilde tatmin edilmesi pazarlamada; Gestalt Algı Teorisinden kökenini alan "bütünlük" eğilimi, Zeigarnik Etkisi olarak bilinen "tamamlama" ve Diderot Etkisi olarak bilinen "uyum" eğilimlerinin etkisiyle sınırsız satın alma baskı ve isteğinin meydana gelmesine sebep olacağı düşünülmektedir.

"Form", "şekil" veya "bütün konfigürasyon (yapılandırma)" anlamına gelen ve Almanca bir kelime olan Gestalt'dan esinlenen Gestalt Algı Teorisi; zihinsel şekil benzeri görüntüleri nasıl organize ettiğimizi ve görüntüleri görsel, işitsel ve koku uyandırıcı uyarılar gibi çeşitli duyuşal girdilerle nasıl algıladığımızı açıklar. 1912 yılında Max Wertheimer, Wolfgang Kohler ve Kurt Koffka tarafından Almanya'da kurulan psikolojideki bir hareket olan Gestalt psikolojisi, insan algısında önemli bir bakış açısı sağlar. Wertheimer, Köhler ve Koffka, bir algının temel bileşenlerine anlamlı bir şekilde ayrıştırılmadığına inanmaktadır. Kurucular, temel algı birimlerinin algıların kendileri olduğunu yani "Gestalts" (veya Gestalten)'ların temel birimler olduklarını öne sürmektedir. Gerçekten de, temel Gestalt teması, sıkça vurgulanan şu özet cümlesinde yer almaktadır: "Bütün, bölümlerinin toplamından farklıdır; bütün, parçaların toplamından daha büyüktür" (Hsiao ve Chou, 2006: 137; Tolbert, 2004: 7). Bütünün kendisini oluşturan

parçalardan daha anlamlı olduğunu ifade eden Gestalt Teorisinin, genel olarak dayandığı yedi temel prensip vardır. Bunlar (Mennan, 2009: 310-311):

- ✓ Yakınlık İlkesi: Birbirine yaklaşan nesnelerin yarattığı görsel birliği belirten algı nesnelere yerini ile ilgili konumsal bir kaygıdır. Graham (2008: 4)'a göre mekânsal olarak birbirine yakın konumlandırılmış öğeler bir grubun parçası gibi görünürken ayrı olan öğeler ayrı olarak algılanır.
- ✓ Benzerlik İlkesi: İnsan zihninin benzer nesnelere bir araya getirme eğiliminde olduğunu belirten ve çeşitli nesnelere arasındaki aynılık derecesinin algılanması üzerindeki etkisine dair figüratif bir kaygıdır.
- ✓ Tekdüze Kader (veya "Ortak Kader") İlkesi: Hafif bir yön değişikliğinin birlikte algılanan nesnelere gruplanmasını etkilemeyeceğini ifade eder.
- ✓ Amaç Kümesi (Einstellung): Belirli bir örgütün görüldüğü dizinin sonucudur. Wertheimer bu durumu, bir örgütü diğere yerine görmenin objektif koşulların bir sonucu olduğunu iddia etmek için kullanır.
- ✓ Devam Etme (Yön Faktörü) İlkesi: Aynı yönlülükteki nesnelere görsel gruplandırılmasında başka bir konumsal faktördür.
- ✓ Tamamlama (Kapanış) İlkesi: Görsel olarak tamamlanmamış imgeler göz önüne alınarak tamamlanma veya kapanma hakkında temel bir niteliksel Gestalt Prensipleri'dir. Tamamlama ilkesi önceki tüm ilkelere dayanır birleşme ve bütünlük yönündeki Gestalt eğilimini ifade eder. Tamamlama ilkesi aynı zamanda Gestalt basitleştirme sorunuyla da yakından ilgilidir, çünkü eksik parçaların eklenmesi ve fazlalıkların ortadan kaldırılması ile görüntünün sadeliğinin derecesine bağlı görünen bir seçenek olabilir.
- ✓ Şekil-Zemin İlkesi: Zihnin bir şekli arka planından veya zemininden tanımlama eğilimini gösterir. Şekil-zemin ilişkisi, şekil ile zemini arasındaki mükemmel bir denge ile belirsiz hale getirildiğinde, algı, bir yorumu diğere çevirme eğilimindedir ve bu "Gestalt Anahtarı" olarak da bilinen bir olaydır.

Görüldüğü üzere Gestalt teorisinin köken aldığı yedi temel prensibin yedisinde de bir araya getirme, birlikte algılama, gruplama vs. gibi bütünlüğün oluşturulmasına yönelik ifadeler kullanılmakta ve bunun önemi vurgulanmaktadır. Bir eşya veya olayın anlamlandırılmasında, uyaran veya biçimlerin bütünsel algısını vurgulayan bu görüşe Zeigarnik Etkisi de destek verir niteliktedir.

1920'lerin ortalarında Zeigarnik ve bir grup psikolog arkadaşı Berlin Üniversitesi'nin restoranına gider. Gelen garson, verilen siparişleri hiçbir yere kaydetmeden getirir. Psikolog grubu yemeklerini yer ve restorandan ayrılırlar. Bluma Zeigarnik dikkatini çeken bu durum karşısında restoranta döner ve garsona bu kadar siparişi nasıl aklında tutup eksiksiz servis edebildiğini sorar. Garson siparişleri aklına yazdığını ve her siparişin servisinden sonra tamamlanan siparişi aklından sildiğini söyler. Bu durum üzerine hocası Kurt Levin ile çeşitli çalışmalar ve deneyler yapan Zeigarnik Bluma; bitirilmemiş, sonlandırılmamış işlerin, zihni meşgul ettiği ve iş bitince, zihnin bu meşguliyetten kendini kurtardığı sonucuna ulaşır (www.web.archive.org, 2019).

Ayrıca Zeigarnik Bluma (1927: 14)'ya göre, tamamlanmamış görevler/işler tamamlanmış görevlere/işlere nazaran yaklaşık olarak iki kat daha fazla hatırlanabilmektedir. Bu bağlamda Seifert ve Patalano (1991: 114), insan hafızasının önemli bir özelliğinin, daha önce çözülmemiş problemleri, özellikle de kendi çözümleri için daha elverişli olduğunda, hatırlama yeteneği olduğunu ifade etmişlerdir.

Tüm bu tanımlamalardan yola çıkarak Zeigarnik Etkisi, bir olayı bütün olarak ele almaya odaklanan Gestalt Algı Teorisini desteklercesine tamamlanmamış görevlerin/işlerin tamamlanmış görevlerden/işlerden daha kolay hatırlandığını ifade etmekte ve bütüne odaklanmaktadır.

Gestalt Algı Teorisine ve Zeigarnik Etkisine tüketici satın alma davranışları açısından bakıldığında, tüketicilerin alışveriş sırasında bütüne odaklandıkları görülmektedir. Tüketiciler herhangi bir eşyaya yönelirken önceki diğer eşyalarıyla veya yeni alacağı diğer eşyalarla bir bütün oluşturup oluşturmayacağına dikkat etmektedirler. Tüketiciler bu bütünlüğü oluştururken aynı zamanda eski ve yeni parçalar arasında bir uyum sağlama çabası içine girmektedirler. Tüketicilerin satın almada gösterdiği bu çaba, bütünü oluşturan parçalar arasında uyuma odaklanan "Diderot Etkisi"nin ve bu uyumu sağlamak adına sürekli olarak tüketim eyleminin gerçekleştirilmesine sebep olan "Diderot Bütünlüğü"nin de pazarlamaya

dâhil edilmesine sebep olmaktadır. Kurtbaş (2016: 76)'ın ifadesiyle bu durum pazarlama dünyasında, “doyum ötesi duyumsallık” şeklinde nitelendirilmektedir.

Diderot Etkisi olarak bilinen ve parçalar arasında uyum sağlamak için tüketicileri sonsuz tüketim eğilimine yönelten bu etkiyle ilk kez, Fransız bir yazar ve filozof olan Denis Diderot'un 1769'da yayınladığı “Eski Röpteşambırından Ayrılmamın Pişmanlıkları” adlı makalesinde bahsettiği pişmanlık, ardından gelen rahatsızlık ve tüketim çıkmazı sonucu karşılaşmıştır. Diderot'un sürekli kullandığı, eski püskü, basit ama rahat ve evindeki tüm eşyalarla (halı, goblen, sandalye, oymalar, saat, raf vs.) uyumlu bir bütünlük oluşturan röpteşambırı vardır. Eski röpteşambırını, bir arkadaşı tarafından hediye edilen röpteşambırı ile değiştirdiğinde, yeni röpteşambırı ne eski eşyalarıyla uyum sağlamış ne Diderot kendini kendisi gibi hissetmiş ne de eski rahatlığı ve çekiciliği kalmıştır. Tüm tutarlılık, bütünlük ve güzellik bozulmuştur (çev. Abidor, 2005). Diderot yeni röpteşambırı ile uyumlu bir bütünlük oluşturmadığını düşünerek rahatsızlığını bu makalede dile getirmiştir. Diderot'un yaşadığı bu rahatsızlığı “Diderot Etkisi” olarak adlandırarak literatüre dâhil eden antropolog ve etnograf Grant David McCracken, ilk kez “Kültür ve Tüketim: Tüketici Mallarının ve Faaliyetlerinin Sembolik Karakterine Yeni Yaklaşımlar (1988) adlı kitabında kullanmıştır. McCracken (1990: 123)'e göre Diderot Etkisi, tüketim mallarının tamamlayıcısında bireyi, kültürel bir tutarlılık sağlamaya teşvik eden bir güç olarak tanımlanabilir. Bu etki üç farklı şekilde çalışır. En basit tezahüründe, mevcut tüketim ürünleri stokunun, bütünüyle tutarsız olan kültürel önemi taşıyan bir nesneye giriş yapmasını engellemeye çalışır. İkinci, radikal bir modda, Diderot'un röpteşambır durumunda olduğu gibi, tamamen yeni bir tüketim malları kümesinin oluşturulmasını zorlamak için çalışır. Üçüncü bir durumda da Diderot Etkisi, birey tarafından sembolik amaçtan yararlanılarak kasıtlı olarak manipüle edilir. Görüldüğü üzere üç Diderot çalışma prensibi de aslında tüketicilerin satın alma davranışlarını yönlendirmeye yöneliktir.

Tüketicilerin kişiliğinin, yaşadıklarının, davranışlarının ya da kültürel değerlerinin önceden satın aldıkları ya da sahip oldukları mallar üzerinde nasıl bir değişiklik yaptığını açıklayan Diderot etkisi, tüketiciyi alınan ürünleri yeni ürünlerle tamamlama eğilimi ve davranışı içine sokmaktadır (Baloğlu'ndan akt. Tokmak, 2019: 45). Bireylerin iç ve dış çevresiyle kurduğu, onu diğer kişilerden ayıran kendine özgü, farklı durum ve zamanda devamlılığı olan tutarlı ve yapılaşmış duygu, düşünce ve davranış örüntüsü, bir ilişki biçimi, psikolojik ve sabit özellikler bütünü olarak ifade edilen kişilik (Eren ve Dal, 2019: 41), aslında duygu, düşünce ve davranış

kalıplarının bir *bütün* olarak dışa vurumudur. Diderot da bu bütünlüğün bozulması, eksikliklerin oluşması sonucu eşyaları arasında meydana gelen uyumsuzluk sonucu büyük bir rahatsızlık yaşamıştır.

Bir tüketicinin günlük hayatı da Zeigarnik'in ulaşılmış olduğu sonuç ile ilişkilendirildiğinde, gerçekten de bireylerin herhangi bir iş yarım kaldığında akılda kalıcılığı ile tamamlandığında akılda kalıcılığının aynı olmadığına ilişkin birçok örnekle doludur. Bu konuda verilebilecek en güzel örneklerden biri, öğrencilerin sınav öncesi tüm konuları hatırlarken sınav bitiminde önceden hatırladıklarının neredeyse hiçbirini hatırlamamasıdır. Çünkü artık “bilginin edinilmesi” ve “tamamlanması” sürecindeki kilit, tamamlayıcı anahtar olan “sınav” ile sona ermiş ve işlem tamamlanmıştır.

Mal veya hizmet alımlarında herhangi bir eylemin yarıda kalması tüketiciye rahatsızlık vermekte ve bu rahatsızlığı gidermek için yarıda kalan eylemi tamamlama yolları aranmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Zeigarnik Etkisi, Gestalt Algı Teorisi ve Diderot Etkileriyle yakından ilişkilidir. Bu etkilerin mantığından hareket ederek tüketici davranışları için şu yorumlarda bulunulabilir: Tüketici bir işin yarıda kalarak belirli bir parçasına sahip olmak yerine tamamlanarak bir bütün halinde tatmin olmak istemektedir – Gestalt Algı Teorisi–; diğer yandan bu bütünlüğe ulaşırken bir uyum sağlamak istemektedir –Diderot Etkisi–. Bu uyum sağlanmazsa tüketici zihni bu işlemi tamamlanmamış olarak algılayacak ve tamamlanması yönünde sürekli meşgul olacaktır –Zeigarnik Etkisi–. İşlem uyumlu bir şekilde tamamlanıp bir bütün oluşturmadığı sürece sürekli bir kısır döngü halinde kalacaktır.

Zeigarnik Etkisi ve Diderot Etkisi üzerine gerçekleştirilen literatür taramasında aşağıdaki tabloda belirtilen amaç ve sonuçlara ulaşılmıştır:

YAZAR / YIL	AMAÇ / YÖNTEM	SONUÇ
Zeigarnik (1927)	Tamamlanmadan önce kesintiye uğrayan ve kesintiye uğramayan bir faaliyetin hafızadaki statüsü arasındaki ilişkiyi incelemek/Deney	Tamamlanmamış faaliyetler tamamlanmış faaliyetlere nazaran yaklaşık olarak iki kat daha fazla hatırlanır.
Heimbach ve Jacoby (1972)	Reklamlara karşı aşinalık, reklamlarda jingle'nin olup olmaması ve reklamlarda ürün ve markaya karşı ilgi ile Zeigarnik Etkisi arasındaki ilişkiyi incelemek/Deney	Reklamda; tamamlanmama, jingle kullanma ve aşına olma unsurlarının bulunması Zeigarnik Etkisinin oluşumunda etkilidir.
Reeve, Cole ve Olson (1986)	Zeigarnik Etkisinin ve içsel motivasyonun bir aktiviteyi yeniden birleştirme eğilimine olan göreceli katkılarını belirlemek/Deney	Sadece bir görevin tamamlanmadığı bilgisi belirgin olduğunda, Zeigarnik Etkisi önemli bir yeniden yapılanma motivasyonu kaynağı olur.
Seifert ve Patalano (1991)	Zeigarnik'in ilk tanımladığı etkinin, aslında bir bellek olayı olarak kopyalanabilirliğini gösterdiğini ispatlamak/Deney	Başarısız olan sorunların hatırlanması ve tekrar denemesi daha uygun olabilir. Böylece geçmiş hatalar tekrar edilmeyecektir.
Mäntylä ve Sgaramella (1997)	Görev kesintisinin hafızaya etkilerini incelemek/Deney	Kesintiye uğramış işler, yapılacak işlerden daha etkili bir şekilde hatırlanmıştır. Ayrıca Zeigarnik benzeri etkiler, hem serbest hatırlama hem de tanımda (geriye dönük hafıza performansı) gözlenmiştir.
Hammadi ve Qureishi (2013)	Zeigarnik etkisi ile reklamlarda tüketici ilgisi arasındaki ilişkiyi belirlemek /Anket	Zeigarnik etkisi ve tüketici ilgisini içeren reklamlar arasında pozitif ilişki vardır.
Fidan ve Ertürk (2017)	Zeigarnik Etkisinin reklamlardaki yerini belirlemek /Nicel İçerik Analizi	Bitmemiş hikâyelerde kitleleri meraklandırmak önemli bir anlatım şeklidir. Ancak mizahi öğeler çok daha önemli bir yere sahiptir.
Davis ve Gregory (2003)	Yeni Diderot bütünlüklerinin (bir grupta tüketilen ve yaşam tarzına dayalı içsel tutarlılığa sahip ürünler) oluşturulması ile "ayrık satın alma davranışı" arasında bağlantı kurmaya çalışmak/Deney	İstenilen ve arzu edilen yaşam tarzları, edinilen Diderot bütünlüğü ile ilişkilidir.
Tokmak (2019)	Diderot Etkisi ve Zeigarnik Etkisinin tüketim olgusu ve pazarlama disiplini içindeki yerini sorgulamak/Literatür Analizi	Ayrık ürünler ve sembolik değerler sebebiyle satın alınan ürünler, yeni Diderot bütünlükleri oluşturmada etkili olabileceklerdir.

Araştırma Metodolojisi

Veri toplama yöntemi olarak anket formundan yararlanılan çalışmada, Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin, tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemek hedeflenmiştir. Sosyal medya aracılığıyla 25 Eylül 2019 – 14 Kasım 2019 tarihleri arasında katılımcılara iletilen online anket formu, <https://docs.google.com/forms> sitesine demografik soruların ve Likert ölçeğine dayalı önermelerin yüklenmesiyle oluşturulmuş ve veriler elde edilmiştir.

Çalışma grubu belirlenirken “Kolayda Örneklem Yöntemi” kullanılarak verilerin ana küleden en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanması (Haşiloğlu vd., 2015: 20) sağlanmıştır.

Araştırmacı tarafından detaylı literatür taraması gerçekleştirilmiş ve çalışmaların genelinden uyarlanarak bir ölçek geliştirilmiştir. 16 önermeden oluşan ölçeğin, korelasyon matrisinin istatistiki olarak anlamlılığını ölçmek için Bartlett’s Testi; değişkenler arasındaki korelasyonu ve faktör analizinin uygunluğunu ölçmek için de Kaiser-Meyer Olkin (KMO) Testi uygulanmıştır. Bu iki test sonucunda faktör analizi yapılmasının uygun olduğu görülmüştür. Yapılan faktör analizi sonucunda ise 2 önerme 3 faktöre birden yüklendiğinden diğer analizlere dâhil edilmemiş, analizler 14 önerme üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik biri açık uçlu (meslek) üçü çoktan seçmeli (cinsiyet, yaş ve gelir) olmak üzere dört adet soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların Yeni Ürün Alımı, Zeigarnik Etkisi ve Diderot Etkisine yönelik görüşlerini belirten ifadelerin yer aldığı Beşli Likert Ölçeği (1:Kesinlikle Katılmıyorum,, 5: Kesinlikle Katılıyorum) yer almaktadır.

SPSS 22 programı yardımıyla frekans analizi, faktör analizi, güvenilirlik analizi ve normallik analizi gerçekleştirilmiş; değişkenlerin birbiri üzerindeki etkisinin ölçümü için de -iki bağımsız (Diderot Etkisi, Zeigarnik Etkisi) bir bağımlı değişkenin (Yeni ürün alımı) bulunmasından dolayı- çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bağımsız 2 grubun ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için Bağımsız Grup T-Testi; 2 veya daha fazla gruba ait ortalamaların arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için tek yönlü ANOVA analizi gerçekleştirilmiştir.

Frekans Analizi sonucunda, anket sorularını toplamda 594 katılımcının cevaplandığı görülmüştür. Buna göre katılımcıların, 291'i kadın 303'ü erkektir. Katılımcıların 18'i 18 yaş ve altında, 393'ü 18-25 yaş aralığında, 69'u 26-35 yaş aralığında 99'u 36-55 yaş aralığında ve 15'i 56 yaş ve üzerindedir.

Ankette meslek ve gelirle ilgili sorulan sorulara bakıldığında ise katılımcıların 73'ü kamuda ve 125'i özel sektörde çalışmakta, 15'i serbest meslek erbabı, 318'i öğrenci, 18'i işsiz, 23'ü emekli ve 21'i esnaftır. Katılımcıların 239'u 1000 TL altında, 154'ü 1000TL-2000TL, 100'ü 2000TL-3000TL ve 101'i 3000TL ve üzerinde gelir elde etmektedir.

Araştırmaya konu olan H_1 ve H_2 ana hipotezleri ile H_{11} , H_{12} , H_{21} ve H_{22} alt hipotezleri aşağıda belirtilmiştir.

- H_1 : Zeigarnik Etkisinin yeni ürün alımı üzerinde etkisi vardır.
 - H_{11} : Yeni ürün alımında, Cinsiyet ile Zeigarnik Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır
 - H_{12} : Yeni ürün alımında, Gelir ile Zeigarnik Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır
- H_2 : Diderot Etkisinin yeni ürün alımı üzerinde etkisi vardır.
 - H_{21} : Yeni ürün alımında, Cinsiyet ile Diderot Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır.
 - H_{22} : Yeni ürün alımında, Gelir ile Diderot Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser- Meyer-Olkin (KMO) Testi (Albayrak, 2006: 131-132);

- Değişkenler arasındaki korelasyonları ve faktör analizinin uygunluğunu ölçen bir testtir.
- Değeri 0 ile 1 aralığında değişir.
- Çok iyi bir faktör analizinde KMO değeri 0,80'den büyük olmalıdır.

Analizden elde edilen korelasyon matrisinin birim matris olup olmadığı test etmek Albayrak (2006: 130); için de Bartlett's Testinden yararlanılmıştır.

Tablo 1. KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		,887
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki Kare	5447,955
	df	91
	Sig.	,000

KMO değerinin 0,887 ile 0,80'den büyük olması ve Bartlett's Testindeki p değerinin de 0,000 bulunması ile Faktör Analizi yapmaya uygun bir veri setinin olduğu ve gerekli şartlar sağlandığı görülmektedir.

Faktör Analizi

Faktör analiziyle değişkenler arasındaki karşılıklı ilişki incelenerek değişkenlerin daha anlamlı ve özet şekilde sunulması ve veri grubunda yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin altında yatan ortak özellikleri oluşturulması (Bayram, 2004: 131) hedeflenmektedir.

Tablo 2. Faktör Yük Değerlerinin Dağılımı

		BİLEŞENLER		
		1	2	3
YENİ ÜRÜN ALIMI	L2	.877		
	L3	.844		
	L4	.826		
ZEİGARNİK ETKİSİ	L9		-.820	
	L10		-.696	
	L8		-.663	
	L7		-.594	
	L5		-.547	
DIDEROT ETKİSİ	L16			.979
	L14			.958
	L13			.823
	L12			.809
	L15			.764
	L11			.568

Faktör Analizi sonucunda toplamda 3 faktör oluşturulmuştur ki beklenen faktör sayısı da Yeni Ürün Alımı, Zeigarnik Etkisi ve Diderot Etkisi olmak

üzere 3 tanedir. Yeni ürün alımı boyutundaki L2, L3 ve L4 önermeleri beklenildiği gibi bir aradadır. Benzer şekilde Zeigarnik boyutundaki L5, L7, L8, L9 ve L10 ve Diderot boyutundaki L11, L12, L13, L14, L15 ve L16 önermeleri de bir aradadır. Genel olarak tüm önermeler istenilen faktörlere yüklenmesine rağmen L1 ve L6 önermeleri her üç faktöre de yüklenme yaptığından analiz dışı bırakılmıştır. Önce L1 önermesi analiz dışı bırakılmıştır fakat istenilen dağılım elde edilememiştir. Ardından L6 önermesi de çıkarılıp istenilen dağılım elde edilemeyince L1 ve L6 önermeleri analizi dışı bırakılmıştır. L1 ve L6 önermeleri analizi dışı bırakıldığında istenilen dağılım elde edilmiştir ve faktörler, toplam varyansın %71,226'sını açıklamaktadır. Bu değer kabul edilebilir bir değerdir.

Güvenirlilik Analizi

Bu kısımda Yeni Ürün Alımı, Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin Tüketici Davranışlarına Etkisine İlişkin Güvenirlilik Analizi yer almaktadır.

Tablo 3. Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin Tüketici Davranışlarına Etkisine İlişkin Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik İstatistiği

Cronbach Alfa	İfade Sayısı
,890	14

Tablo 3'e göre güvenirlilik katsayısı olan Cronbach Alfa katsayısı 0,890'dır. Bu değer 0,70'den büyük olduğundan test ölçeği 0,95'lik bir güvenirlikle uygulanabilir bir ölçektir.

Normallik Analizi

Birçok analizin gerçekleştirilebilmesi için temel bir varsayım olan normallik analizinin sonucunda, ölçeğe ilişkin Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri -1,5 ile + 1,5 arasında bir değer alırsa veriler normal dağılıyor demektir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Tablo 4. Yeni Ürün Alımına İlişkin Normallik Analizi

YENİ ÜRÜN-ORT	İstatistik	Std. Sapma
Çarpıklık	-1,359	0,100
Basıklık	1,346	0,200

Yeni Ürün Alımına ilişkin çarpıklık değeri -1,359 ve basıklık değeri 1,346 ile -1,5 ile + 1,5 değerleri arasında bulunduğundan veriler normal dağılmıştır.

Tablo 5. Zeigarnik Etkisine İlişkin Normallik Analizi

ZEİGARNİK-ORT	İstatistik	Std. Sapma
Çarpıklık	-0,736	0,100
Basıklık	0,234	0,200

Tüketici Davranışlarında Zeigarnik Etkisine ilişkin çarpıklık değeri -0,736 ve basıklık değeri 0,234 ile -1,5 ile + 1,5 değerleri arasında bulunduğundan veriler normal dağılmıştır.

Tablo 6. Diderot Etkisine İlişkin Normallik Analizi

DİDEROT-ORT	İstatistik	Std. Sapma
Çarpıklık	0,045	0,100
Basıklık	-0,845	0,200

Tüketici Davranışlarında Diderot Etkisine ilişkin çarpıklık değeri 0,045 ve basıklık değeri -0,845 ile -1,5 ile + 1,5 değerleri arasında bulunduğundan veriler normal dağılmıştır.

Üç tablodan da görüldüğü üzere analizlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan verilerin normal dağılım göstermesi koşulu sağlanmıştır.

Çoklu Regresyon Analizi

Çalışmanın bu kısmında bir bağımlı (yeni ürün alımı) iki bağımsız (Diderot ve Zeigarnik Etkileri) değişken olduğundan dolayı yeni ürün satın alımında Diderot ve Zeigarnik Etkilerinin etkili olup olmadığını belirlemek için Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizinin yapılabilmesi için gerekli olan temel varsayımlar (normallik analizi, faktör analizi vs.) sağlandığından regresyon analizi yapılabilir.

Analizin gerçekleştirilmesinde test edilen hipotezler şu şekildedir:

- H_1 : Zeigarnik Etkisinin yeni ürün alımı üzerinde etkisi vardır.
 - H_{11} : Yeni ürün alımında, Cinsiyet ile Zeigarnik Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır
 - H_{12} : Yeni ürün alımında, Gelir ile Zeigarnik Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır
- H_2 : Diderot Etkisinin yeni ürün alımı üzerinde etkisi vardır.

- H₂₁: Yeni ürün alımında, Cinsiyet ile Diderot Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₂₂: Yeni ürün alımında, Gelir ile Diderot Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 7. Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin Yeni Ürün Alımı Üzerindeki Etkisine İlişkin Korelasyon Tablosu

Korelasyonlar				
		Yeni Ürün Alımı Ort	Zeigarnik Ort	Diderot Ort
Pearson Korelasyonu	Yeni Ürün Alım_Ort	1,000	,423	,164
	Zeigarnik_Ort	,423	1,000	,744
	Diderot_Ort	,164	,744	1,00
Sig. (1-tailed)	Yeni Ürün Alım_Ort		,000	,000
	Zeigarnik_Ort	,000		,000
	Diderot_Ort	,000	,000	
Sayı	Yeni Ürün Alım_Ort	594	594	594
	Zeigarnik_Ort	594	594	594
	Diderot_Ort	594	594	594

Korelasyonda bağımlı değişken (Yeni Ürün Alımı_Ort) satırının bağımsız değişken (Zeigarnik_Ort ve Diderot_Ort) sütunlarıyla kesiştiği yerdeki 0,423 ve 0,164 değerleri 0,700'den küçük olduğundan modelde çoklu doğrusallık sorunu yoktur.

Tablo 8. Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin Yeni Ürün Alımı Üzerindeki Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu (Doğrusallık İstatistikleri /VIF) Katsayılar^a

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	Doğrusallık İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta	Tolerans	VIF
1 (Sabit)	2,329	,140			
Zeigarnik_Ort	,711	,057	,674	,447	2,237
Diderot_Ort	-,331	,053	-,337	,447	2,237

a. Bağımlı Değişken: Yeni Ürün Alımı_Ort

Modele ilişkin VIF değerlerinin 2,5 ve altında olması gerektiği (Allison, 1999) Katsayılar^a tablosunda, VIF değerleri 2,237 ile 2,50'den küçüktür ve modelin herhangi bir çoklu doğrusallık sorunu yoktur. Korelasyon ve Katsayılar tablolarına göre herhangi bir çoklu doğrusallık sorunu olmadığına göre analize devam edilebilir.

Tablo 9. Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin Yeni Ürün Alımı Üzerindeki Etkisine İlişkin Model Özeti Tablosu**Model Özeti**

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Tahmini Standart Hata
1	,479	,230	,227	,90419

a. Tahminleyiciler: (Sabit), Zeigarnik_Ort, Diderot_Ort

Modelde bağımsız değişkenler olan Zeigarnik Etkisi ve Diderot Etkisi, bağımlı değişken olan Yeni Ürün Alımındaki varyansın %23'ünü açıklamaktadır.

Tablo 10. Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin Yeni Ürün Alımı Üzerindeki Etkisine İlişkin ANOVA Tablosu**ANOVA^a**

Model	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F.	Sig.
1 Regresyon	144,186	2	72,093	88,181	,000 ^b
Artık	483,176	591	,818		
Toplam	627,362	593			

a. Bağımlı Değişken: Yeni Ürün Alımı_Ort

b. Tahminleyiciler: (Sabit), Zeigarnik_Ort, Diderot_Ort

Modeldeki bağımsız değişkenlerden en az bir tanesinin bağımlı değişken üzerinde etkili olduğunu gösteren ANOVA tablosundaki Sig.: 0,000 değerinden sonra, hangi değişkenin/değişkenlerin etkili olduğunu görmek için Katsayılar^a Tablosuna bakılmalıdır.

Tablo 11. Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin Yeni Ürün Alımı Üzerindeki Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu (Önemli Değer)**Katsayılar^a**

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	T	Sig.
	Beta	Std. Hata	Beta		
1 (Sabit)	2,329	,140		16,620	,000
Zeigarnik_Ort	,711	,057	,674	12,480	,000
Diderot_Ort	-,331	,053	-,337	-,245	,000

a. Bağımlı Değişken: Yeni Ürün Alımı_Ort

Bağımsız değişkenlere ilişkin Sig.: 0,000 değeri, 0,05'den küçük olduğundan Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin, bağımlı değişken olan Yeni Ürün Alımında etkili olabilecekleri görülmektedir. Ancak daha net bir sonuca ulaşabilmek için bakılması gereken değer Standartlaştırılmamış Katsayılardaki Beta değeridir. Bu Beta değerlerine göre,

- Zeigarnik Etkisi 0,711 ile pozitif bir değer aldığı için Yeni Ürün Alımında etkili bir faktördür ve “H₁: Zeigarnik Etkisinin yeni ürün alımı üzerinde etkisi vardır” hipotezi kabul edilir.
- Diderot Etkisi -0,331 ile negatif bir değer aldığı için Yeni Ürün Alımında etkili değildir ve “H₂: Diderot Etkisinin yeni ürün alımı üzerinde etkisi vardır” hipotezi reddedilir.

Standartlaştırılmamış Katsayılar Tablosundaki Beta değeri, bağımsız değişkendeki 1 br’lik standart sapma değişiminin bağımlı değişkende kaç br’lik değişime sebep olduğunu gösterir. Modele göre Zeigarnik Etkisi değişkenindeki 1 br’lik değişim Yeni Ürün Alımı değişkeninde %71,1’lik bir değişime sebep olur.

Bağımsız Grup T-Testi

Birbirinden bağımsız iki gruptan oluşan cinsiyet ile ölçek arasındaki ilişkinin tespitinde “Independent-Samples T-Test” uygulanmıştır. Independent-Samples

T-Test’inin sadece Zeigarnik Etkisine yönelik uygulanmasının sebebi; gerçekleştirilen çoklu regresyon analiziyle Diderot Etkisinin katılımcılar üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmasıdır.

- H₁₁: Yeni ürün alımında, Cinsiyet ile Zeigarnik Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 12. Yeni Ürün Alımında Cinsiyet ve Zeigarnik Etkisine İlişkin T-Testi

	Levene'nin Varyans Eşitliği Testi		Ortalamaların Eşitliği için T-Testi		
	F	Sig	T	df	Sig (2 tailed)
Varyanslar Eşit Alındığında	11,279	,001	1,858	592	,064
Varyanslar Eşit Alınmadığında			1,853	573,300	,064

Levene’s Testi sonucu Sig. Değerinin 0,001 olduğu görülmektedir. Bu değer 0,05 olan alfa değerinden küçüktür. Dolayısıyla Sig (2 tailed) değerlerinden ilk satırdaki 0,064 değeri ihtiyaç duyulan değerdir.

0,064 < 0,05 olduğundan dolayı yeni ürün alımında, cinsiyet ile Zeigarnik Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcıların, cinsiyetleri yeni

ürün alımı gerçekleştirirken Zeigarnik Etkisi altında kalmalarına neden olmaktadır ve H_{11} alt hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 13. Yeni Ürün Alımında Cinsiyet ve Zeigarnik Etkisine İlişkin Grup İstatistikleri

		Grup İstatistikleri			
Cinsiyet		Sayı	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata Ortalaması
Zeigarnik_Ort	Kadın	291	3,6211	1,04042	,06099
	Erkek	303	3,4728	,90315	,05188

Grup istatistiklerine bakıldığında yeni ürün alırken kadın katılımcılar, erkek katılımcılara nazaran Zeigarnik Etkisinden daha fazla etkilenmektedirler.

Tek Yönlü ANOVA Analizi

Parametrik bir analiz olan Tek Yönlü ANOVA Analizinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan koşullar (Veriler normal dağıldığından, örneklem sayısı 30'dan büyük olduğundan, gelir değişkeni birbirinden bağımsız ikiden fazla gruptan oluştuğundan ve likert ölçeği kullanıldığından) sağlandığından ölçek ile gelir değişkeni arasındaki ilişki Tek Yönlü ANOVA Analizi ile elde edilmiştir.

ANOVA Analizlerinde sadece gelire odaklanılmıştır. Çünkü yaş ve meslek gruplarının dağılımları arasında çok büyük farklılıklar vardır. Gruplar arasında bu kadar büyük farklılık olması nedeniyle ANOVA Analizi sağlıklı sonuçlar vermeyeceğinden yapılması uygun değildir.

Gerçekleştirilen Çoklu Regresyon Analiziyle Diderot Etkisinin katılımcılar üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılması, Tek Yönlü ANOVA Analizinin sadece Zeigarnik Etkisine yönelik uygulanmasına sebebiyet vermiştir.

- H_{12} : Yeni ürün alımında, Gelir ile Zeigarnik Etkisi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Gelir ve Yeni Ürün Alımında Zeigarnik Etkisine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Analizi

Tablo 14. Varyansların Homojenliği Testi

Levene İstatistiği	df 1	df 2	Sig. (p)
9,091	3	590	,000

Varyansların homojenliği testine göre Sig. Değeri 0,000'lık bir değer ile alfa değeri olan 0,05 değerinden küçük olduğu için 0,95 güvenirlikle varyanslar homojen değildir.

Tablo 15. ANOVA Analizi

	Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig. (p)
Gruplar Arası	7,163	3	2,388	2,532	,056
Gruplar İçinde	556,359	590	,943		
Toplam	563,523	593			

ANOVA Analizi sonucu elde edilen p değeri, 0,056'lık bir değer ile alfa değeri olan 0,05'den büyüktür. Buna göre katılımcıların gelirleri ile yeni ürün alımı gerçekleştirirken Zeigarnik Etkisi altında kalmaları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Katılımcıların gelirleri, yeni ürün alımı gerçekleştirirken Zeigarnik Etkisi altında kalmalarına neden olmamaktadır ve H_{12} alt hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ

Günlük hayatın neredeyse her anında gerçekleştirilen tüketime sebep olan çeşitli unsurlar vardır. Yeni bir ürünün çıkması, modanın değişmesi, sosyo-kültürel şartların değişmesi, çevredekilerin düşünceleri vs. gibi çevresel faktörler bireyleri satın almaya yönlendirmektedir. Çevresel faktörlerin haricinde psikolojik faktörler de satın alma kararları üzerinde etkilidir. Yarım kalan işleri “tamamlama” dürtüsü oluşturan Zeigarnik Etkisi ve ilgili parçalar arasında uyum” sağlanması dürtüsü oluşturan Diderot Etkisi de psikolojik faktörlerle ilgilidir. Bireyler herhangi bir eşyalarında eksiklik olduğunda o eksikliği giderme ve sonuçta tatmine ulaşmayı istemektedirler. Eksikliği giderirken de eski ve yeni parçaları arasında veya yeni alacağı ürünler arasında bir uyum sağlama arzusu da oluşmaktadır.

Zeigarnik ve Diderot Etkilerinin yeni ürün alımında tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde bahsedilen etkiyi oluşturup oluşturmadığını gözlemlemek amacıyla gerçekleştirilen çalışmaya, çeşitli yaş aralıklarına, eğitim, meslek ve gelir gruplarına dâhil olan 291'i kadın, 303'ü erkek olmak üzere toplamda 594 kişi katılmıştır.

Gerçekleştirilen çoklu regresyon analiziyle katılımcıların yeni ürün satın alırken parçalar arasında uyum sağlama baskısı oluşturan Diderot Etkisinden etkilenmedikleri görülmüştür. Diderot Etkisinin aksine Zeigarnik

Etkisi tüketicilerin yeni ürün alımı kararlarında %71,1 gibi yüksek bir oranla etkilidir. Buna göre “*tüketiciler alışveriş kararlarını eksikliklerini veya yarım kalmışlıklarını tamamlamak amacıyla vermektedirler*” denilebilir.

Çalışma sonucunda, erkeklerin yeni ürün alırken Zeigarnik Etkisinden kadınlar kadar etkilenmedikleri görülmektedir. Yeni ürün alımında gelir, Zeigarnik Etkisi üzerinde herhangi bir farklılık göstermemektedir.

Konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında Zeigarnik Etkisi konusunda ulaşılan sonuçlar, çalışma ile benzerlik göstermektedir. Diderot Etkisi açısından bakıldığında ise elde edilen sonuçlar ile önceki çalışmalarda ulaşılan sonuçlar arasında benzerlik görülmemiştir.

Çalışmada, demografik özelliklerden cinsiyet ve gelire odaklanılmıştır. Daha sonra gerçekleştirilecek olan benzer çalışmalarda; belirli sayılarda yaş grupları ve meslek grupları belirlenerek yeni ürün satın alımında Zeigarnik Etkisi üzerinde yaşın ve mesleklerin de etkisi incelenebilir.

Kaynaklar

- Abidor, M. (2005). *Diderot 1769 'Regrets for My Old Dressing Gown, or a Warning to Those Who Have More Taste Than Fortune.* (Source: Oeuvres Complètes, Vol IV. Paris, Garnier Frères, 1875; Translated: for marxists.org by Mitchell Abidor); Erişim adresi: <https://www.marxists.org/reference/archive/diderot/1769/regrets.htm>, Erişim tarihi: 20.11.2019
- Albayrak, A. S. (2006). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Allison, P. D. (1999). *Multiple Regression: A Primer.* USA: Pine Forge Press.
- Bayram, N. (2004). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi.* Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Davis, T. ve Gregory, G. (2003). “Creating Diderot Unities-Quest for Possible Selves?” *Journal of Consumer Marketing*, 20(1): 44-54
- Eren, C. ve Dal, N. E. (2019). “Markaların Kişilik Arketiplerinin Algılanması: Otomobil Markaları Üzerine Bir Araştırma”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 43: 39- 66

B. GÜRDİN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 151-173 (Atf için/To cite).

Fidan, M. ve Ertürk, H. A. (2017). *Reklamlarda Zeigarnik Etkisinin Kullanımı: Prime Time'da Bir İnceleme*. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları. Konya: Çizgi Kitabevi, 301-309

Google Formlar. <https://docs.google.com/forms>, Erişim Tarihi: 25.09.2019-14.11.2019

Graham, L. (2008). "Gestalt Theory in Interactive Media Design". Journal of Humanities and Social Sciences, 2(1): 1-12 .

Hammadi, A. ve F. K. Qureishi (2013). "Relationship Between the Zeigarnik Effect and Consumer Attention in Advertisement". World Journal of Social Sciences, 3(4): 131-143.

Haşiloğlu, S. B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). "Pazarlama Araştırmalarındaki Potansiyel Problemlere Yönelik Bir Araştırma: Kolayda Örneklem ve Sıklık İfadeli Ölçek Maddeleri". Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi, 2(1): 19-28.

Heimbach, J. T. ve Jacoby, J. (1972). "The Zeigarnik Effect in Advertising". in SV - Proceedings of the Third Annual Conference of the Association for Consumer Research, eds. M. Venkatesan, Chicago, IL: Association for Consumer Research: 746-758.

Hsiao, S-W. ve Chou, J-R. (2006). "A Gestalt-Like Perceptual Measure for Home Page Design Using A Fuzzy Entropy Approach". International Journal of Human-Computer Studies, 64: 137-156.

Kurtbaş, İ. (2016). "Marka Yönetimi ve Başarılı Markanın Yarar ve Etkileri". Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 32: 75-98.

Mäntylä, T. ve Sgaramella, T. M. (1997). "Interrupting Intentions: Zeigarnik-Like Effects in Prospective Memory". Psychological Research, 60: 192-199.

McCracken, G., D. (1990). *Culture and Consumption: New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities*. First Midland Book Edition. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press

Mennan, Z. (2009). "From Simple to Complex Configuration: Sustainability of Gestalt Principles of Visual Perception within The Complexity Paradigm". METU JFA, 26(2): 309-323.

Reeve, J., Cole, S. G. ve Olson, B. C. (1986). "The Zeigarnik Effect and Intrinsic Motivation: Are They the Same?" Motivation and Emotion, 10(3): 233-245.

B. GÜRDİN

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 151-173 (Atf için/To cite).

Seifert, C. M. ve Patalano, A. L. (1991). "Memory for Incomplete Tasks: A Re-examination of The Zeigarnik Effect". In Proceedings of the Thirteenth Annual Conference of the Cognitive Science Society, 114-119. Chicago, IL.

Solomon, M., Bamossi, G., Askegaard, S. ve Hogg M. K. (2006). *Consumer Behaviour: A European Perspective*. 3rd Edition, New Jersey, USA: Prentice-Hall, Inc.

Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2013). "Using Multivariate Statistics" (sixth ed.) Boston: Pearson.

Tolbert, M. A. R. (2004). "What is Gestalt Organization & Systems Development? All About the O, the S, the D... and of course, Gestalt". *Od Practitioner*, 36(4): 6-10.

Tokmak, G. (2019). "Tüketimde Diderot Etkisi ve Zeigarnik Etkisine Kavramsal Bir Bakış". *TUJOM*, 4(1): 42-61

Zeigarnik, B. (1927). "On Finished and Unfinished Tasks - Über das Behalten von Erledigten und Unerledigten Handlungen". *Psychologische Forschung*: 1-15

Zeigarnik Etkisi,
<https://web.archive.org/web/20150314033053/http://dunyalilar.org/bir-seyleri-tamamlama-durtusu-zeigarnik-etkisi.html>, Erişim Tarihi:
05.11.2019

Extended Summary

When Individuals making purchase decisions, they focus on the objectives of integrating, complementing and harmonizing themselves with these, beyond their satisfaction about housing, dressing, eating, and drinking, etc. This will ensure that Maslow's self-fulfillment needs that are at the top of the hierarchy of needs. Satisfaction of the needs in this way in marketing; The tendency for integrity, which originates from the Gestalt Perception Theory, has resulted in unlimited purchasing pressures and desires due to the completion trends known as the Zeigarnik Effect and compliance trends known as the Diderot Effect.

Gestalt Perception Theory, which is inspired by the German word Gestalt, which means “form”, “shape” or “complete configuration yapılandır; It explains how we organize mental shape-like images, and how we perceive images with various sensory inputs, such as visual, auditory, and olfactory stimuli. Gestalt psychology, a movement in psychology founded in Germany by Max Wertheimer, Wolfgang Kohler and Kurt Koffka in 1912, provides an important perspective on human perception. Wertheimer, Köhler and Koffka believe that the basic components of a perception cannot be significantly separated. The founders argue that the basic perception units are the perceptions themselves, that is, the “Gestalts” (or Gestalten) are the basic units. Indeed, the basic Gestalt theme is contained in the following frequently emphasized summary sentence: “All is different from the sum of its chapters; the whole is greater than the sum of the parts ”(Hsiao and Chou, 2006: 137; Tolbert, 2004: 7). There are seven basic principles on which Gestalt Theory is based, which states that the whole is more meaningful than the parts that make up it. These; Proximity Principle, Similarity Principle, Uniform Destiny (or “Common Fate) Principle, Objective Set (Einstellung) Principle, Continuation (Direction Factor) Principle, Completion (Closing) Principle, Figure-Field Principle.

In seven of the seven basic principles of Gestalt theory, is using the terms intended combine, perceive, group and so on and the importance of this is emphasized. This understanding, which emphasizes the holistic perception of stimuli or forms in the meaning of goods or event, also laid the foundations of the Zeigarnik Effect.

The discontinuation of any action in the purchase of goods or services causes discomfort to the consumer and is seeking ways of completing the interrupted action in order to eliminate this disturbance. In this respect, the Zeigarnik Effect is closely related to Gestalt Perception Theory and Diderot

Effects. The consumer wants to be satisfied by completing instead of having a certain part of a job interrupted –Gestalt Perception Theory–; on the other hand, it is desirable to achieve harmony in achieving this integrity – the Diderot Effect–. If this compliance is not achieved, the consumer's mind will perceive this process as incomplete and will constantly be busy in its completion. The Zeigarnik Effect will remain in a continuous vicious circle as long as the process is not completed harmoniously and does not form a whole.

The study was conducted to observe whether the effects of Zeigarnik and Diderot had a significant effect on the purchasing behavior of consumers in the purchase of new products. The study look for responses to some questions about if consumers were under the influence of Diderot and Zeigarnik when making a purchase decision, how these decisions were concluded etc. Online survey conducted via social media and the data classified and analyzed by SPSS 22 program.

A total of 594 people, 291 women and 303 men, who were included in various age ranges, education, occupation and income groups, participated in the study.

The multiple regression analysis showed that participants were not affected by the Diderot Effect, which created pressure to adapt to the components when purchasing new products. In contrast to the Diderot Effect, the Zeigarnik Effect is as effective as 71.1% in consumers' decision to purchase new products. Accordingly, it can be said that consumers make their shopping decisions in order to complete their deficiencies or unfinished”.

As a result of the study, it is seen that men are not affected by Zeigarnik Effect as much as women when buying new products. Revenue that is in the new product purchase, does not show any differences in Zeigarnik Effect.

When the previous studies on the subject are examined, the results obtained about Zeigarnik Effect are similar to the study. In terms of Diderot Effect, there is no similarity between the results obtained and previous studies.

The study focused on gender and income from demographic characteristics. In similar studies to be carried out later; The number of age groups and occupational groups can be determined and the effect of age and occupations on the Zeigarnik Effect in purchasing new products can be examined.

BİLGİ TOPLUMUNA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE BELEDİYE KÜTÜPHANELERİ: İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜTÜPHANELERİ ÖRNEĞİ

Ahmet ALTAY¹, Burcu Umut ZAN²

Öz

Türkiye’de sayıları hızla artan belediye kütüphanelerini bilgi toplumu çerçevesinde ele alan bu çalışmanın temel amacı, belediye kütüphanelerinde görev yapan çalışanların bilgi toplumunun belediye kütüphanelerine etkileri konusundaki görüşlerini belirlemektir. Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmanın verilerini, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü’ne bağlı olarak hizmet veren 20 belediye kütüphanesinde çalışan 195 katılımcının, anket sorularına verdiği yanıtlar oluşturmaktadır. Anket kapsamında, bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte, katılımcıların; halk kütüphaneleri hizmetlerinin belediyelere devrine, belediye kütüphanelerinin hizmet kalitesi değişimine, belediye kütüphanelerinin yaşadığı en önemli soruna ve Türkiye’deki halk kütüphanelerinin hangi sistemle yönetilmesi gerektiğine ilişkin görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışanların bu sorulara ilişkin görüşlerinin eğitim seviyelerine göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Çalışmanın sonucunda katılımcıların yaklaşık üçte ikisinin bilgi toplumuna geçiş ile birlikte halk kütüphanelerinin yönetim şeklinin yerel yönetimlere devredilmesi gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, bilgi toplumunda belediye kütüphanelerinin yerel niteliklerinin güçlü olması gerektiği konusunda hem fikir olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada katılımcıların belediye kütüphanelerinde yaşanan en önemli sorun olarak bina yetersizliği, bütçe ve personel yetersizliğini gördükleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Belediye Kütüphaneleri, Halk Kütüphanesi Hizmetleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, ahmetaltay57@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-2758-5999.

² Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, burcumut@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-6249-3061.

Makale Gönderilme Tarihi: 20 Aralık 2019. Makale Kabul Tarihi: 18 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE MUNICIPAL LIBRARIES IN TURKEY IN THE TRANSITION PROCESS TO INFORMATION SOCIETY: ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY LIBRARIES CASE

Ahmet ALTAY, Burcu Umut ZAN

Abstract

The main purpose of this study, which discusses the increasing number of municipal libraries in Turkey within the framework of the information society, is to determine the views of the employees working in municipal libraries on the impact of the Information Society to municipal libraries. The data of this study, in which quantitative research methods are used, constitute the responses given by 195 participants who worked in 20 municipal libraries under the Istanbul Metropolitan Municipality Library and museums Directorate to survey questions. Within the scope of the survey, along with the process of transition to Information Society, the opinions of the participants about the transfer of public library services to municipalities, the development of municipal libraries in terms of quantity and quality, the service quality change of the municipal libraries, the most important problem of the municipal libraries and the system of which ought to be managed for public libraries in Turkey were evaluated. It was detected that the views of employees on these questions did not differ according to their level of education. As a result of the study, about two third of respondents thought that the management type of public libraries should be transferred to local authorities together with the transition to the information society. However, the majority of respondents stated that the local qualities of municipal libraries should be strong in the information society. When the municipal libraries are evaluated on the basis of their current problems, the lack of building, budget and personnel are the most frequently stated problems with the common opinion of the respondents.

Keywords: Information Society, Municipal Libraries, Public Library Services, Istanbul Metropolitan Municipality.

Giriş

İnsanlık tarihinin gelişim süreçleri sosyal bilimciler tarafından farklı biçimlerde ve başlıklarda sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte, Toffler'in "üç dalga" olarak tanımladığı devrimler sonucunda, uygarlığın sırasıyla ilkel toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan da günümüz bilgi toplumuna ulaştığı görüşü, (Toffler, 2008: 27) yaygın olarak kabul görmektedir.

Kapitalist ötesi toplum, kıtlık sonrası toplum, uygarlık sonrası toplum, sanayi sonrası toplum, modernlik sonrası çağ, burjuva sonrası toplum, ekonomi sonrası toplum, kişisel hizmet toplumu, ağ toplumu, bilişim çağı vb. (Nair, 2018: 46) farklı kavramlarla da adlandırılan bilgi toplumu, esasta tarım ve sanayi toplumlarının birçok temel özelliğinden farklılaşmış ve yeni yaşamsal pratikler üreten dijital bir toplum yapısıdır. Bu toplum, dönüştürücü gücünü insan zihninden ve sinerjisinden almakta ve temelini insani gelişmişliğin sermayesine dayandırmaktadır (Meder, 2001: 73). Beyin ve bilgi gücünün, üretimde ve ekonomide makine gücünün önüne geçtiği, bir başka ifade ile bilginin yön verdiği sektörlerde, bilgi üretiminde çalışan personel sayısının arttığı görülmektedir. Bilgi ve teknolojiye dayalı büyüme ve kalkınmanın rol oynadığı bu toplum yapısı, bilgisayarlar ve telekomünikasyon teknolojileri tarafından şekillendirilmekte ve başta iş ve ticaret dünyası olmak üzere tüm ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları büyük bir dönüşüme uğratmaktadır (Hassan, 2008: 5). Bu dönüşüm süreçlerinde üretilen yeni bilgiler, bilginin birikimini ve etkisini daha da artırmaktadır. Dolayısı ile bilgi, bilgi toplumunun sadece isminde değil, aynı zamanda odağında da yer almaktadır. Bu toplum yapısında, bilgi en büyük güçtür ve değer yaratan en önemli sermayedir. Bilgi toplumunun ülkeleri, toplumları ve kurumları küresel boyutta yaşanan rekabette geri kalmamak için ar-ge çalışmalarlarıyla var olan bilgiden yeni bilgiler elde etmek ve bu bilgileri farklı amaçlar doğrultusunda kullanarak artı değere dönüştürmek zorundadırlar.

Bilgi toplumunun en temel özelliklerinden birisi, hemen her alanda yaşanan hızlı değişim ve insanların bu değişime uyum kabiliyetidir. Değişim insanlık tarihinin her döneminde var olmuştur. Ancak, içinde bulunduğumuz bilgi toplumunda yaşandığı kadar hiçbir toplumsal yapıda böylesine hızlı ve etkili bir değişim olmamıştır. Değişim hızının ve boyutunun her gün katlanarak artması ve insanların yaşanan bu değişime uyum sağlayabilmesi, bilgi toplumunu kendisinden önceki toplumlardan ayıran en temel fark olarak ifade edilmektedir. Örneğin bundan 150 yıl önce bilgi aktarmak için mektup taşıyan bir atlı, yapılan hesaplamalara göre bilgiyi saniyede 0.003 bit hızla transfer edebiliyorken, şimdi atlının yerini alan internet ağları sayesinde

saniyede milyarlarca bit bilgi transfer etmek mümkün hale gelmiştir. Kısacası bilginin transfer hızı son 150 yılda milyarlarca kat artış göstermiştir (Cooper, 2009). Bilgi toplumunun bir diğer önemli özelliği ise dünya üzerindeki geniş etki alanıdır. Bilgi çağı; kişilerin, kurumların, kuruluşların sahip oldukları yararlı bilgi ve bilgiyi kullanma derecesi ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bilgiye, iletişim teknolojileri aracılığıyla, zaman ve mekândan bağımsız olarak erişim sağlanması, günümüzde her hangi bir yerde yaşanan siyasal, sosyal veya ekonomik bir olayın dünyanın her yerinde kendisini hissettirmesine sebep olmaktadır (Oktay, 2001: 20). Küreselleşme olarak da tanımlanan bu niteliksel değişim ile birlikte ülkeler arasında çizilmiş olan sınırlar yavaş yavaş anlamını yitirmektedir (Friedman, 2006: 11-54). Elbette, bilgi toplumunun küresel olarak yaşanmasında bilgi teknolojilerinin ve İnternet'in büyük rolü bulunmaktadır. Her ne kadar değişik coğrafi alanlarda sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde dezavantajlı olan insanların varlığı gözlemlense de, bilgi toplumu öncesi hiçbir toplumsal yapının bilgi toplumu kadar küresel boyutta bir nüfuz alanına ulaşamadığı bilinen bir gerçektir.

Literatürde, bilgi toplumunun üç temel karakteristiğine vurgu yapılmaktadır. İlkine göre, işletmeler verimliliklerini artırmak, inovasyonu canlandırmak, etkinliklerini yükseltmek ve sürdürülebilir rekabet ortamını sağlamak için bilgidan oldukça fazla faydalanmakta, dolayısıyla bilgi toplumunda bilgi, ekonomik bir kaynak olarak kullanılmaktadır. İkinci olarak, bilgi toplumunda bilgi kullanımı çok hızlı artmaktadır. İnsanlar kendi aktivitelerinde bilgiyi her geçen gün artan yoğunlukta kullanmaktadırlar. Bilgi toplumunun üçüncü karakteristiği ise ekonomi içerisinde bilgi sektörünün gelişimidir (Karaş, 2017: 339). Daha öncede ifade edildiği üzere kurum ve kuruluşların rekabetçi avantaj sağlama eylemleri, temel olarak sahip oldukları yararlı bilgiyi kullanma derecesi ile ilişkilendirilmektedir. Yararlı bilgiyi işleme süreci sonunda kurum ve kuruluşlar ekonomik olarak yeniden biçimlenmektedir. Benzer bir şekilde Karadeniz ve Yılmaz (2016: 61) da bilgi toplumunun temel niteliklerini şu şekilde ifade edilmektedir:

“sanayi toplumunun yerini alma iddiası taşıyan; bilgi ile ilişkili ürün ve hizmetlere daha çok önem verilen; bilginin üretimi, iletimi, depolanması ve tüketimi arasında daha önce olmadığı kadar yoğun ve önemli bir ilişkinin var olduğu; bilgi odaklı teknolojilerin ön planda olduğu; bilginin üretimi ile bilgi teknolojileri alanındaki iş gücünün bir toplumdaki gayri safi milli hasılanın önemli bir bölümüne katkı sağladığı yeni bir toplumsal ve ekonomik aşama”

Bilgi toplumu, sadece insanları ve kurumları değil, iş alanlarını, meslekleri ve bilim dallarını da büyük çapta etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bilgi toplumunun bu dönüştürücü etkisi bilim dallarının bilgi toplumuna bakış açılarını da şekillendirmiştir. Nitekim farklı bilim dallarının bilgi toplumuna ilişkin yaklaşımlarında genellikle bilgi toplumunun kendi alanlarına ilişkin yansımaları ön plana çıkardıkları görülmektedir. Örneğin, bilgisayar ya da yazılım alanındaki bakış açısına göre, bilgi toplumu bilgisayar teknolojisi ve internetteki gelişmelerle ortaya çıkan bir toplum yapısıdır. Zira bilgi toplumunun miladı olarak transistörün icadı gösterilmektedir. Transistörün icadından sonra hayatımıza giren radyo, televizyon vb. iletişim araçlarının beraberinde müthiş bir bilgi akışını getirmesi bu argümanı destekleyecek şekilde kullanılmaktadır (Reinecke, 1992: 42). Ekonomi alanı, bilgi toplumunu bilgi sermayesinin fiziksel sermayenin yerini almasıyla ilişkilendirirken, yönetim organizasyon alanı, beyin gücüyle çalışan insan kaynağının kas gücüyle çalışan insan kaynağına oranını, bir ülkenin bilgi toplumuna geçiş sürecinin göstergesi olarak göstermektedir (Şen ve Koç, 2002: 928). Sosyal bilimcilerin büyük bir kısmı ise bilgi toplumunu, II. Dünya Savaşı sonrası toplumların gelişme ve kalkınma sorunları ile bağlantılı olarak tanımlamaktadır (Çoban, 2016: 11). Bu örnekleri daha birçok farklı bilim alanı için çeşitlendirmek mümkündür.

Bir bilim dalı olarak bilgi bilim, bir meslek olarak kütüphanecilik ve toplumsal kurumlar olarak kütüphaneler de bilgi toplumuna geçiş sürecinde yaşanan dönüşümlerden hem etkilenmişler hem de yaşanan toplumsal dönüşüm sürecini etkilemişlerdir. Zira, bilgi toplumunun; bilimsel bilginin önem kazandığı ve bilgi, insan ve ekonomi sermayesinin ön planda tutulduğu bir toplum yapısı olduğu göz önüne alındığında, bilgi bilim alanının, kütüphanecilik mesleğinin ve kütüphanelerin sahip oldukları fonksiyonlarla bu yeni toplum yapısında önemli bir aktör olarak yer almaları kaçınılmazdır (Altay ve Todorova, 2016: 9). Kütüphane türleri arasında ise halk kütüphaneleri, hem yaygın hizmet ağı, hem de içinde olduğu toplum ile sürekli olarak etkileşim halinde olması nedeniyle bilgi toplumuna geçiş sürecinden en çok etkilenen ve bu süreci güçlü bir şekilde etkilemesi beklenen toplumsal kurumlardır.

Halk Kütüphaneleri ve Bilgi Toplumu

Ücretsiz olarak verdiği bilgi hizmetini tüm kullanıcılarına eşit olanaklarla sunmayı amaçlayan halk kütüphaneleri, her yaş ve gruptan insanı eğitim ve kültür alanında destekleyen ve onların boş zamanlarını verimli olarak değerlendirmelerine de imkân sağlayan toplumsal kurumlardır (Yılmaz, 1996: 8; Yılmaz, 1999: 29). Bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgi

teknolojilerinin sunduğu kolaylıklar ve yenilikler doğrultusunda halk kütüphanelerinin temel unsurları olarak kabul edilen derme, kullanıcı, personel, bina ve bütçe ile temel hizmetler olarak anılan kullanıcı hizmetleri, teknik hizmetler ve yönetsel hizmetler yeniden yapılandırılmak ve tasarlanmak zorunda kalmıştır (Altay ve Todorova, 2016: 6-7). Halk kütüphaneleri yaşanan değişime bağlı olarak bilgi toplumuna geçiş sürecinin halk kütüphanelerinin temel unsur ve hizmetleri üzerindeki en yoğun yansıması bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımındaki artış ile olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojileri, son yıllarda halk kütüphanelerinin yönetimini, organizasyonel yapısını, personel politikasını, mekânsal unsurlarını ve hizmetlerini temelden etkilemiştir (Atınç, 2013: 15). Yeni toplum yapısında halk kütüphaneleri birçok iş süreci ve hizmetleri bilişim teknolojilerinin sağladığı hız ve kolaylıklardan istifade ederek modern yöntem ve yaklaşımlarla gerçekleştirmektedirler. Halk kütüphanelerinin, sahip olduğu bilgi kaynaklarını ve hizmetlerini web aracılığı ile zaman ve mekândan bağımsız olarak sunabilmesi, bilgi kaynaklarını çoklu formatlarda yayma ve kullanma olanağı sağlaması, web üzerinden çoklu dil yapısı seçeneği ile sunduğu hizmetleri farklı kültürel kimliğe sahip ve farklı dilleri konuşan kullanıcılara duyurabilmesi bu yaklaşımlardan bazılarıdır (Li: 2006: 110).

Halk kütüphaneleri ile bilgi toplumu arasındaki ilişkinin bir diğer boyutu ise halk kütüphanelerinin bilgi toplumunu etkileme ve şekillendirme potansiyelidir. Bilgi toplumunda fazla ve nitelikli bilgiye sahip olan ve bu bilgiyi etkin bir siyasal, ekonomik ve sosyal örgütlenme ile doğru biçimde kullanabilen toplumlar, diğer toplumların önüne geçerek daha yüksek bir refah seviyesine erişecektir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015: 10). Bilginin böylesine önem kazandığı yeni toplumda, insanların, yaşanan hızlı değişiklikleri takip edebilmesi, yaşanan değişime ayak uydurabilmesi için denetimsiz ve yoğun katılımcı yapısına sahip internet ortamında büyük hacimlere ulaşan bilgi kirliliği içinde (Yüksel, 2014: 126) doğru, geçerli, güvenilir ve güncel bilgiye olan ihtiyaçları her zamankinden daha fazladır. Her kesimden insanın bilgi gereksinimini karşılayan halk kütüphaneleri, bilgi toplumunun gereksinim duyduğu düşünen, sorgulayan, sentezleyen, analiz edebilen, yaşam boyu öğrenmeyi özümsemiş ve bilgi okuryazarlığı becerisine sahip insan modelinin yetiştirilmesi sürecinde önemli rol ve sorumluluklara sahip, stratejik kurumlardan birisidir (Altay ve Todorova, 2016: 6-7; Çetintaş, 2018: 265).

Bilgi toplumunda bilgisayar, internet ve iletişim teknolojileri vb. bilgi yoğun ürün ve hizmetlerin artmasıyla beraber bu teknolojilere sahip olan insanlar (bilgi varlıları) ile sahip olmayan insanlar (bilgi yoksulları) arasında oluşan bilgi uçurumu da her geçen gün artmaktadır. Halk kütüphaneleri özellikle alt

gelir grubuna yönelik sundukları internet, bilgisayar, tablet, robotik kodlama vb. teknoloji tabanlı hizmetlerle, bilgi varlıkları ile bilgi yoksulları arasında oluşan bilgi uçurumunun kapatılmasında da önemli bir işlev görecektir (Glorieux, Kuppens and Vandebroeck, 2007: 189-190, International Federation of Library Associations, 2007: 18-19). Ayrıca günümüzde halk kütüphaneleri bireylerin ve grupların resmi ya da gayri resmi olarak bir araya geldiği, sosyalleştiği üçüncü mekânlara dönüşmektedir. Başka bir deyişle halk kütüphaneleri bilgi toplumunun önemli sosyalleşme merkezlerinden birisi konumundadır (Palo, 2018: 278-279). Birçok sosyal ve kültürel etkinliklerin gerçekleştirildiği mekânlar olarak halk kütüphaneleri bilgi hizmetlerinin ötesinde, kullanıcılarının sosyal, kültürel ve sanatsal gelişimine de önemli katkılar sağlamaktadır (Maurya, 2016). Bu katkılarla halk kütüphaneleri aynı zamanda, yapıtaşını bilinçli bireylerin oluşturduğu bilgi toplumunda, siyasal yapıyı oluşturan “katılımcı demokrasi”nin gelişmesi sürecinde de önemli bir rol üstlenmiş olmaktadır.

Özellikle son yıllarda Avrupa’da halk kütüphanelerinin topluluklar üzerindeki etkisini göstermeye yardımcı olmak, topluma kattığı değer ve etkiyi göstermek amacıyla kütüphane performansını ölçmeye odaklanan çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, İskoç Kütüphane ve Bilgi Konseyi (Scottish Library & Information Council) tarafından oluşturulan “Halk kütüphaneniz ne kadar iyi?: İskoçya için bir halk kütüphanesi geliştirme modeli” adlı uygulamalı rehber (SLIC, 2015) bu kapsamda yapılan önemli çalışmalardan biridir. Ayrıca halk kütüphaneleri tarafından hazırlanan stratejik planlarda da (City of Wannero, 2016; Spokane Public Library, 2016; Abington Public Library Strategic Plan, 2016) bilgi toplumunun ve teknolojik dönüşümün halk kütüphanelerinin karşısına çıkardığı tehdit ve fırsatlar üzerine yoğunlaştığı dikkat çekmektedir (Buchanan & Cousins, 2012). Türkiye’nin bilgi toplumuna geçiş sürecinde de ülkedeki halk kütüphaneleri yaşanan değişim ve dönüşümden büyük ölçekte etkilenmiştir. Genellikle belediyeler tarafından halk kütüphanesi hizmeti vermesi amacıyla kurulan Belediye Kütüphaneleri ise bu süreçten en fazla etkilenenlerdendir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de son yıllarda sayıları her geçen gün artan belediye kütüphanelerinin bilgi toplumu perspektifinde genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Belediye Kütüphaneleri ve Türkiye’nin Bilgi Toplumu’na Geçiş Süreci

Türkiye’de son yıllarda giderek yaygınlaşan ve kavram olarak da literatürde sıkça kullanılan belediye kütüphaneleri, genellikle belediyeler tarafından halk kütüphanesi hizmeti vermesi amacıyla kurulan kütüphaneler için kullanılan bir kavramdır. Belediyeler tarafından “*farklı amaçlarla ve farklı*

kullanıcılara” yönelik kurulan bazı ihtisas kütüphanelerini bir tarafa bırakırsak, belediye kütüphanelerini halk kütüphanesi olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim bu çalışmada da “Belediye Kütüphanesi” kavramı, belediyeler tarafından kurulan ve halk kütüphanesi hizmeti sunan kütüphaneler anlamında kullanılmaktadır.

Literatürde belediye kütüphaneleri konusunda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde; belediye kütüphaneleri tanımlanırken çoğunlukla halk kütüphanelerine yakın tanımlar yapıldığı ya da halk kütüphanelerine işaret edildiği görülmektedir. Örneğin Canata (2016: 233) belediye kütüphanelerini “5393 Sayılı Belediye ve 5216 Sayılı Büyük Şehir Belediyesi Yasaları temel alınarak, belediyelerin gönüllülük esasına göre yürüttüğü sosyal ve kültürel çalışmaların sınıflandırıldığı hizmet grubunda yer alan ve bir anlamda alternatif halk kütüphanesi hizmeti veren kurumlar” olarak tanımlar. Benzer şekilde Tat ve Arslantekin de (2016: 292) belediye kütüphanelerini “Yerel halkın zaman geçirmek; gazete okumak, dergilere göz atmak; çocukların ise kitap ödünç almak ya da okumak, ödevlerini yapmak ve araştırmalarını yapmaları için kullandıkları mekânlar” olarak ifade etmektedirler. Bununla birlikte aynı çalışmada bazı belediye kütüphanelerinin, “daha farklı amaçlarla, daha farklı kullanıcılara da hizmetler geliştirebileceği”ne de dikkat çekilmektedir (Tat ve Arslantekin, 2016: 292). Konya (2017: 54), belediye kütüphanelerinin belediyelerin kültürel işlevlerinin gerçekleştirilmesi sürecindeki önemine işaret etmektedir. Belediye kütüphaneleri ile en kapsamlı tanımlardan birisi Yılmaz (2019) tarafından yapılmıştır. Yılmaz, belediye kütüphanelerinin belediyeler tarafından kurulan ve bu kurumlara bağlı olarak hizmet veren halk kütüphaneleri olduklarını vurgulamaktadır. Yazar aynı çalışmada belediye kütüphanelerini “Belediye tarafından kurulan ve ona bağlı olarak çalışan; bireylerin eğitim, kültür ve boş zamanlarını değerlendirme ile ilgili bilgi gereksinimlerini hiçbir ayırım yapmadan, ücretsiz biçimde karşılayarak, bulunduğu yörenin kalkınmasına katkıda bulunan yerel demokratik kütüphanelerdir.” diye tanımlamaktadır (Yılmaz, 2019: 205-206). Bu tanımlardan hareketle, belediyeler tarafından kurulan farklı amaçlarla ve farklı kullanıcılara hizmetler sunan ihtisas kütüphanelerini bir yana bırakırsak, belediye kütüphanelerini belediyeler tarafından şehirdeki insanlara halk kütüphanesi hizmetleri sunmak amacıyla kurulan kütüphaneler olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye’de merkezi yönetim ağırlıklı olan kamu yönetimi sistemi ülkedeki halk kütüphanesi yapılanmasını da büyük ölçüde etkilemiştir. Ülkede halk kütüphanesi hizmeti veren kütüphanelerin büyük bir kısmı Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak hizmetlerini sürdürmektedir. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü;

genel olarak halk kütüphanelerinin hizmet ve politikalarını planlanmakta; ayrıca bu hizmet için gerekli finansman, personel, derme ve binayı sağlamak; strateji, standartlar, yasal yapı, denetim, yeni hizmet alanları oluşturma gibi etkinlikleri gerçekleştirmektedir (Yılmaz, 2005). Belediye çerçevesinden bakıldığında, Türkiye’deki en önemli yerel yönetim birimleri olan belediyelerin kütüphane kurmaları noktasında herhangi bir yasal engel de bulunmamaktadır. Ancak 2000’li yıllara kadar Türkiye’deki belediyelerin - istisnaları bir yana bırakırsak- kütüphane kurma ve hizmet verdiği bölgeye kütüphane hizmetleri sunma konusunda bir eyleminin olamadığı görülmektedir.

Türkiye’de bilgi toplumu olma yolunda e-Avrupa+, e-dönüşüm Türkiye vb. somut adımların atılmaya başlandığı 2000’li yılların başlarından itibaren özellikle ülkenin kalkınmış büyükşehirlerindeki belediyelerin bilgi erişim, bilgi sunma hizmetlerine bakış açılarının değiştiği görülmektedir. Bu değişim beraberinde İstanbul, Bursa, İzmir, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri gibi büyükşehirlerdeki belediyelerde, belediye kütüphaneleri açılmasını ve kütüphanelerin sayısal olarak artmaya başlamasını tetiklemiştir. Bu durumu Türkiye’nin bilgi toplumuna geçiş süreciyle birlikte kamu yönetimi paradigmasında yaşanan değişimle ilişkilendirmek mümkündür. Bu süreçte Türkiye’de yerleşme ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve daha özerk hale getirilmesi düşüncesi sürekli olarak gündemde olan bir konu olmuştur. Aynı yıllarda “kamuda yeniden yapılanma” olarak isimlendirilen kütüphane, müze gibi eğitim ve kültür kurumlarının yerel yönetimlere devredilmesi konusunda da önemli tartışmalar ve adımlar olmuştur. Özellikle 2004 yılında yürürlüğe giren “5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ile 2005 yılında yürürlüğe giren “5393 Sayılı Belediye Kanunu” belediyeler açısından önemli bir miladı teşkil etmektedir. Yürürlüğe giren bu kanunlar, yerel yönetim yapısını daha güçlü kılmış, belediyelere daha geniş ve kapsamlı hizmetler sunabilme fırsatları sağlamıştır. Bahsedilen kanunlarda belediyelerin kütüphane kurma ve kütüphaneleri desteklemelerine yönelik maddeler de bulunmaktadır. Bu süreçle birlikte özellikle ülkenin gelişmiş büyükşehirlerinde belediyeler tarafından kurulan halk kütüphaneleri de hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Aslında yaşanan bu gelişmeleri Türkiye’nin bilgi toplumuna geçiş sürecinin hem belediyeler, hem de halk kütüphaneleri üzerine bir yansıması olarak da değerlendirmek mümkündür. Başka bir deyişle Türkiye bilgi toplumu olma yolunda ilerledikçe, toplum düzeyinde ekonomik, sosyal ve kültürel olarak gelişmeyi sağlamak adına belediye kütüphanelerinin sayısal olarak artması ve beraberinde nitelikli hizmetler sunmaları beklenmektedir.

Yukarıda ifade edilen olumlu gelişmelerin dışında Türkiye’de belediye kütüphanelerinin gelişim sürecinin bir farklı boyutu daha bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2001-2011 yılları arasında çoğu taşrada bulunan 321 halk kütüphanesini ilgisizlik, personel yetersizliği, ödenek yokluğu vb. nedenlerle belediyelere devretmiştir. Devredilen halk kütüphanelerinin bir kısmı ise belediyeler tarafından ya kapatılmış ya da “tabela kütüphanelere” dönüştürülmüştür (Gürkan Yılmaz, 2013). Ortaya çıkan tablodan Türkiye’deki belediyelerin bir kısmının, özellikle de büyükşehirlerin dışında yer alan taşra belediyelerinin, mevcut şartlarıyla nitelikli ve etkin halk kütüphanesi hizmetleri sağlama konusunda yetersiz oldukları görülmektedir. Nitekim Türkiye’de halk kütüphanelerinin yerel yönetimlere devri konusunda yapılan akademik çalışmalarda; Türkiye’deki mevcut şartların halk kütüphanelerinin yerel yönetimlere devri için uygun olmadığı, ayrıca halk kütüphanelerinin yerel yönetimlere devri öncesi gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi ve yerel yönetimlerin bütçe, personel, altyapı konularında yeterli şartlara kavuşturulmaması durumunda, zaten mevcut şartlarda birçok sorun yaşayan halk kütüphanelerinin daha da kötü pozisyonlara düşeceğinin altı çizilmiştir (Yılmaz, 1997, Duman, 2004, Yılmaz, 2005, Faydalıgöl Demircioğlu ve Yılmaz, 2007, Aslan Alpay, 2009, Yılmaz, 2010, Açıköz ve Yılmaz, 2013).

Görüldüğü gibi Türkiye’de belediye kütüphaneleri olgusunun iki kutup boyutu bulunmaktadır. Bir tarafta Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmış büyükşehirlerinde belediyeler, gönüllü olarak halk kütüphaneleri kurup, bu kütüphanelerde yüksek standartlarda ve nitelikte hizmetler sunarken; diğer tarafta çeşitli nedenlerle ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yeterince kalkınmamış belediyelere devredilen kütüphanelerin büyük bir kısmı kapatılmakta ya da atıl duruma düşürülmektedir. Aslında bu tablo çalışmada iddia edilen fikri de desteklemektedir. Bilgi toplumuna geçiş sürecindeki Türkiye’de, gelişmiş, ekonomik, sosyal ve kültürel potansiyeli yüksek belediyeler artıkça nitelikli halk kütüphanelerinin hızla yaygınlaşacağı, belki de Türkiye’deki halk kütüphanesi sisteminin merkezi ağırlıklı mevcut yapısından yerel bir yapıya doğru evrileceği düşünülmektedir.

Belediyeler, kamu hizmetlerinin halka sunulmasında önemli fonksiyonlar üstlenmiş, bu fonksiyonlarını halkın gereksinim ve beklentilerine göre oluşturan, dolayısıyla halkın istek ve dileklerini duyurabilecekleri halka en yakın ve en etkili yerel yönetim kurumlarıdır. Belediyeler sadece şehirlerin fiziki ihtiyaçlarını karşılamakla görevli kamu kurumları değildir. Bu kurumlar, hizmet verdiği insanların sosyal ve kültürel gelişiminden de sorumludur (Kaya, 2007: 13). Belediyelerin şehre sağladığı sosyal ve

kültürel hizmetlerin somut bir getirisi yoktur. Ancak bu hizmetler şehrin entelektüel sermayesine yapılan önemli yatırımlardır ve şehrin kültürel gelişmişliğine büyük katkı sağlarlar. Belediyelerin sunduğu halk kütüphanesi hizmetlerini de bu kapsamda değerlendirmek gerekir (Polat, Yıldırım ve Binici, 2016: 494). Dolayısıyla belediye kütüphaneleri de halk kütüphanelerine benzer şekilde hizmet sunduğu bölgenin kalkınmasına katkıda bulunmayı ilke edinerek, halkın gereksinimlerine göre hizmetlerini şekillendiren ve her türlü bilgi gereksinimini karşılayan, yerel niteliklere sahip kuruluşlardır. Bu bağlamda amacı, tıpkı halk kütüphaneleri gibi içinde bulunduğu toplumun her kesimine hizmet sağlamak olan belediyelerin, halk kütüphanelerine ve halk kütüphanesi hizmetlerine olanakları el verdiği ölçüde ilgi duyması kaçınılmazdır. Özellikle ekonomik ve altyapı olarak güçlü büyükşehirlerdeki belediyelerin gönüllü olarak halk kütüphaneleri kurmaları ve halk kütüphanesi hizmetlerine yönelmeleri olağan bir durumdur. Belediyeler tarafından sunulan halk kütüphanesi hizmetleriyle yerinden ve yerel ihtiyaçlar doğrultusunda bir halk kütüphanesi politikası da oluşturulabilir. Belediyelerin halk kütüphanesi kurmaları ve buralarda etkin hizmetler gerçekleştirmelerinin pek çok faydası bulunmaktadır (Yılmaz, 2016: 38-39): Kültürel mirasın kayıt altına alınarak şehrin kimliğinin güçlenmesi, sosyal ve kültürel etkinliklerin organize edilerek sosyal bütünleşmenin sağlanması, dezavantajlı topluluklara bilgi erişim hizmetlerinin sunulması hayata karışmalarının sağlanması, yerel sanatçıların kütüphaneden kültür merkezi şeklinde istifade etmesi ile sanatsal faaliyetlerin artırılması bu faydalardan bazıları olarak sıralanabilir. Belediye kütüphanelerinin sunduğu bu olanaklar, belediye sınırları içinde entelektüel sermayenin artması ve yerel yaşam kalitesinin gelişmesi gibi olumlu değişimlere de katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de merkezi yönetimin sağladığı halk kütüphanesi hizmetlerine alternatif olarak halk kütüphaneleri kuran ve bu kütüphanelerde halk kütüphanesi hizmeti sunan büyükşehir belediyelerinden birisi, hatta en önde geleni İstanbul Büyükşehir Belediyesidir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü’ne bağlı kütüphanelerde görev yapan personelin çalıştığı kütüphaneye ilişkin görüşleri -bilgi toplumu perspektifinde- ele alınacaktır. Ancak daha öncesinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü ve bağlı kütüphaneleri hakkında kısa bir bilgi vermek yararlı olacaktır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Kütüphane Hizmetleri

Türkiye'nin en kalabalık şehri olan İstanbul, belediye sınırları göz önüne alındığında Avrupa'nın onuncu, dünyanın ise otuz beşinci büyük şehridir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2019). İstanbul pek çok alanda olduğu gibi belediyecilik açısından da Türkiye'nin diğer şehirlerine kıyasla ayrı bir konumdadır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu döneminde, ilk defa 1854'te İstanbul'da kurulan *İstanbul Şehremaneti*, Türkiye'nin en eski belediyesidir (Ortaylı, 1985: 120). 1984 yılından itibaren büyükşehir belediyesi statüsü kazanan İstanbul'da büyükşehir belediyesi teşkilatı; genel sekreterlik, genel sekreter yardımcılıkları, daire başkanlıkları ve müdürlüklerden oluşmaktadır (Topçu, 2015: 106). İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kütüphane hizmetleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Faaliyetlerini "*T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel Ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane Ve Müzeler Müdürlüğü Hizmet Yönetmeliği*" hükümleri kapsamında gerçekleştiren Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü'nün görevleri ilgili yönetmelikte "*vatandaşların bilgi edinmek, kendilerini yetiştirmek ve zamanlarını değerlendirmek için müdürlüğe bağlı tüm kütüphane ve müzelerde bulunan kitap, diğer bilgi kaynakları ile görsel-işitsel tüm materyallerden yararlanmalarını sağlamak, müdürlüğe bağlı birimler arasında koordinasyon sağlamak, yeni kütüphane ve müzeler açmak*" olarak ifade edilmektedir. Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü'ne bağlı hizmet veren kütüphaneler ise şunlardır:

- Atatürk Kitaplığı
- Ahmet Kabaklı Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Ahmet Süheyl Ünver Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Barış Manço Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Erdem Beyazıt Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Eyüp Sultan Kütüphanesi
- Sesli Kütüphane
- Okçular Tekkesi Kütüphanesi
- Prof.Dr. Halil İnalcık Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Kadın Eserleri Kütüphanesi
- Metin And Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Muallim Cevdet Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Nimet Bayraktar Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Osman Nuri Ergin Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Osman Akfırat Halk ve Çocuk Kütüphanesi

- Rasim Özdenören Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- İdris Güllüce Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Fatma Aliye Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Hacı Bektaş-ı Veli Halk ve Çocuk Kütüphanesi
- Nasrettin Hoca Çocuk Kütüphanesi
- Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Halk ve Çocuk Kütüphanesi

Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü'nün organizasyon yapısına bakıldığında, müdürlüğe bağlı 21 kütüphane olduğu görülmektedir. Atatürk Kitaplığı müdürlüğün en büyük kütüphanesidir. Ayrıca bu kütüphane, müdürlüğün kütüphane ağının merkezi konumundadır. Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü de Atatürk Kitaplığı içinde yer almaktadır. Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü'ne bağlı birim kütüphanelerinin hizmet ve politikaları büyük ölçekte Atatürk Kitaplığı'nda planlanmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü mevcut yapısı ve hizmetleri ile Türkiye'de belediye kütüphaneleri alanında öncü ve nitelikli hizmetler sunan kurumlardan birisidir. Ayrıca Türkiye'deki belediyelerin web sayfaları incelendiğinde İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Türkiye'de en fazla kütüphane birimine sahip büyükşehir belediyesi olduğu da görülmektedir. Bu noktadan yola çıkılarak, çalışmada İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanelerinde görev yapan çalışanların bilgi toplumunun belediye kütüphanelerine etkileri konusundaki görüşlerini değerlendirilmiştir.

Amaç ve Yöntem

Toplumun gelişmişlik ve saygınlık yansımalarından birisi de bireylerin aldığı eğitimin niteliğidir (Çeven ve Karakulle, 2018: 698). Bireylerin aldıkları eğitimin niteliğiyle birlikte onların mesleki potansiyellerini deneyimledikleri kurumların sahip olduğu kültürel özellikleri de bir o kadar önemlidir (Eğimli ve Çakır, 2011: 41). Bu noktadan yola çıkarak çalışmada, Türkiye'nin bilgi toplumuna geçiş sürecinden etkilenen belediye kütüphanesi çalışanlarının görüşleri, eğitim durumuna ve çalıştıkları belediye kütüphanelerine göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel amacı bilgi toplumuna geçiş süreciyle birlikte sayıları hızla artan belediye kütüphanelerinde görev yapan çalışanların bilgi toplumunun belediye kütüphanelerine etkileri konusundaki görüşlerini -İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü örneğinde- belirlemektir. Bu kapsamda çalışmada şu soruların cevapları aranmaktadır:
Kütüphane çalışanlarının eğitim durumlarına göre;

- Halk kütüphaneleri hizmetlerinin, belediyelere devrine ilişkin görüşleri arasında farklılık var mıdır?

- Bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte belediye kütüphanesi hizmetleri kalitesinin değişimi ile ilgili görüşleri arasında farklılık var mıdır?
- Günümüzde belediye kütüphanelerinin yaşadığı en önemli soruna ilişkin görüşleri arasında farklılık var mıdır?

Kütüphane çalışanlarının, çalıştıkları belediye kütüphanelerine göre;

- Bilgi toplumu çerçevesinde kütüphaneleri tarafından sunulan hizmetleri yeterli/yetersiz bulmaları arasında farklılık var mıdır?
- Belediye kütüphanelerinde yaşanan en önemli soruna ilişkin görüşleri arasında farklılık var mıdır?
- Halk kütüphanelerinin nasıl yönetilmesi gerektiği konusundaki görüşleri arasında farklılık var mıdır?

Belediye Kütüphanesi çalışanlarının bu kapsamdaki görüşlerini ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koymak amacı ile nicel araştırma yapılmış ve durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir biçimde tanımlamayabilmek için betimleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket; Altay (2015) tarafından halk kütüphaneleri için geliştirilen ölçekten yararlanarak oluşturulmuştur. Oluşturulan anket ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğüne bağlı hizmet veren kütüphanelerde görev yapan çalışanların bilgi toplumuna geçiş sürecinde çalıştıkları kütüphanelerin mevcut durumlarına ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Anket, 5'li Likert tipi derecelendirilmiş on adet madde ile birlikte, çoktan seçmeli yanıt seçeneği bulunan 2 soru ve çalışanların demografik bilgilerini toplayan üç bölümden oluşmaktadır. Anketin güvenilirliği kontrol edilmiş ve hesaplamada Cronbach'ın Alfa (α) değeri 0,874 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha (α) değerinin 0,8'den büyük olması, anketin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin elde edilme aşamasında oluşturulan anket, kütüphane çalışanlarına uygulanmış ve sonuçlar SPSS 21.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek üzere Tek Örneklem Kolmogorov Smirnov testi yapılmıştır. Test

sonucunda anlamlılık değeri (Assymp. Sig) 0,05'ten küçük çıkmıştır. Sonuç olarak, incelenen faktörlerin dağılımlarının normal olmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle çalışmada parametrik olmayan test yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmada; üç ya da daha fazla grubun ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlılığını test amacıyla Kruskal Wallis Testi, kategorik değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Ki-Kare Bağımsızlık Testi yapılmıştır. Ayrıca, çalışmada tek değerli değişkene ait sayısal verilerin sunulmasında betimleyici analizler, iki ya da daha çok değişkene ilişkin sıklık dağılımlarının belirlenmesinde çapraz tablolar kullanılmıştır.

Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı olarak hizmet veren belediye kütüphaneleri çalışanları oluşturmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü'nden alınan bilgiye göre hizmet veren 21 adet belediye kütüphanesinde çalışanların toplam sayısı 212'dir (Belediye kütüphanelerinde çalışan güvenlik ve temizlik elemanları hariç tutulmuştur). Bu çalışmada kullanılan veri toplama araçları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi kapsamında hizmet veren 21 Kütüphaneye iletilmiş, ancak 20 kütüphaneden geri dönüş sağlanmıştır. Araştırmaya ait çalışma grubunu İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı olarak hizmet vermekte olan 20 farklı belediye kütüphanesindeki 195 kütüphane çalışanı oluşturmaktadır. Örneklem Evreni temsil oranı yaklaşık %92'dir. Bu oran örneklem evreni temsil etmesi açısından yeterlidir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012: 137). Katılımcıların çalıştıkları belediye kütüphanesine göre dağılımları Tablo 1'de sunulmaktadır. Tablo 1 üzerinde kütüphaneler katılımcı sayısına göre sınıflandırılarak düzenlenmiştir. Katılımcı sayıları aynı zamanda kütüphanelerin büyüklükleri konusunda genel görüntüyü ortaya koymaktadır. Bu nedenle katılımcı sayısı 5 ve 5'ten küçük olan kütüphaneler Grup 1 olarak tanımlanmıştır. Grup 1 kapsamında toplam 11 kütüphane bulunmaktadır. Grup 1 kapsamında olan kütüphaneler katılımcı sayısına göre sıra ile Sesli Kütüphane (5 katılımcı), Esenler Barış Manço Kütüphanesi (5 katılımcı) ve Nimet Bayraktar Kütüphanesi (5 katılımcı), Hacı Bektaş Veli Kütüphanesi (4 Katılımcı), Osman Akfırat Kütüphanesi (4 katılımcı), Fatma Aliye Kütüphanesi (3 katılımcı), Eyüp Sultan Kütüphanesi (2 katılımcı), Nasrettin Hoca Halk ve Çocuk Kütüphanesi (2 katılımcı), Muhsin Ertuğrul Tiyatro Kütüphanesi (1 katılımcı), Erdem Beyazıt Kütüphanesi (1 katılımcı) ve Okçular Kütüphanesidir (1 katılımcı). Katılımcı sayısı 5'ten büyük olan kütüphaneler Grup 2 olarak tanımlanmıştır. Grup 2 kapsamında toplam 7 kütüphane bulunmaktadır. Grup 2 kapsamında olan kütüphaneler katılımcı

sayısına göre sıra ile; İlhan Varank Kütüphanesi (11 Katılımcı), Süheyl Ünver Kütüphanesi (10 katılımcı), Rasim Özdeneren Kütüphanesi (8 katılımcı), Metin And Kütüphanesi (7 katılımcı), İdris Güllüce Kütüphanesi (7 katılımcı), Muallim Cevdet Kütüphanesi (7 katılımcı), Halil İnalçık Kütüphanesi (6 katılımcı)'dir. Katılımcı sayıları diğer kütüphanelere göre daha fazla olan kütüphaneler Atatürk Kitaplığı (73 katılımcı) ile Ahmet Kabaklı Kütüphanesi (33 katılımcı)'dir. Bu kütüphaneler her hangi bir gruba dahil edilmeden kendi isimleri ile değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı sayısına göre kütüphaneler

Katılımcı sayısı (Ks)	Kütüphaneler	N	%
$Ks \leq 5$	Grup 1	33	16,9
$5 < Ks \leq 30$	Grup 2	56	28,7
$Ks \geq 30$	Ahmed Kabaklı Kütüphanesi	33	16,9
	Atatürk Kitaplığı	73	37,4
	Toplam	195	100,0

Bulgular

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı olarak hizmet vermekte olan 20 farklı belediye kütüphanesinde görev yapan 195 kütüphane personeli oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan kütüphane çalışanlarının cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde %64,1'inin erkek ve %35,9'unun kadın olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi değişkeni açısından bakıldığında %41,5'inin lise, %14,4'ünün ön lisans, %31,8'nin lisans, %8,2'sinin lisans üstü seviyesinde eğitim aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca unvanlar incelendiğinde; %6,2'sinin müdür, %2,6'sının müdür yardımcısı, %11,3'ünün kütüphaneci, %2,1'inin şef, %20'sinin memur, %51,3'ünün işçi, %1,5'inin uzman ve %5,1'inin diğer olarak ifade edilen unvanlar ile anıldığı görülmektedir. İlgili veriler Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Çalışma grubuna ait betimsel istatistikler

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kadın	70	35,9
	Erkek	125	64,1
Eğitim Seviyesi	Lise	81	41,5
	Ön Lisans	28	14,4
	Lisans- Kütüphaneci	21	10,8
	Lisans –Diğer	41	21,0
	Yüksek Lisans	14	7,2
	Doktora	2	1,0

	Diğer	8	4,1
Unvan	Müdür	12	6,2
	Müdür Yardımcısı	5	2,6
	Kütüphaneci	22	11,3
	Şef	4	2,1
	Memur	39	20,0
	İşçi	100	51,3
	Uzman	3	1,5
	Diğer	10	5,1
	Toplam	195	100,0

Çalışmada katılımcılara yönlendirilen anket soruları beş başlık altında derlenerek analizler yapılmıştır. Bu çerçevede katılımcılara; bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte; halk kütüphaneleri hizmetlerinin belediyelere devri, belediye kütüphanesi hizmet kalitesi değişimi, belediye kütüphanelerinin yeterlilikleri, belediye kütüphanelerinin sorunları ve son olarak halk kütüphanelerin yönetim şeklinin nasıl olması gerektiğine ilişkin sorular yöneltilmiş ve alınan yanıtlar değerlendirilmiştir. Çalışma çerçevesinde araştırılan konulara ilişkin sonuçlar başlıklar halinde sunulmaktadır.

Halk kütüphanesi hizmetlerinin belediyelere devri

Araştırma kapsamında cevap aranan sorulardan ilki; kütüphane çalışanlarının, bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte halk kütüphaneleri hizmetlerinin belediyelere devrine ilişkin görüşleri arasında eğitim seviyesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığıdır. Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği üzere ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmış belediyelerin yüksek standartta kütüphane hizmeti sunduğu buna karşın, her belediyenin bu hizmeti sunmada yeterli olmadığı, bu nedenle belediyelere devredilen kütüphanelerin atıl durumda kaldığı ya da kapatıldığı bilinmektedir. Bu çerçevede katılımcılara iki ifade verilmiş ve bu ifadelere katılım düzeyleri araştırılmıştır. Bu ifadelerden ilki katılımcıların genel görüşünün alınmasına yönelik iken, ikincisi İstanbul şehrine ilişkin olarak hazırlanmıştır. İlgili ifadeler ve ifadeler verilen katılım oranları Tablo 3'te sunulmaktadır. Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, çalışmada 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeği kullanılmıştır.

Tablo 3. Halk Kütüphanesi hizmetlerinin belediyelere devrine ilişkin ifadelere katılım oranları

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum, ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
S1: Bilgi toplumuna geçiş sürecinde Türkiye’de Halk Kütüphanesi hizmetleri Kültür Bakanlığı tarafından yürütülmek yerine belediyelere devredilmelidir.	N	6	15	42	78	54
	%	3,1	7,7	21,5	40,0	27,7
S2: İstanbul’da Kültür Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren halk kütüphaneleri belediyelere devredilmelidir.	N	12	10	42	65	66
	%	6,2	5,1	21,5	33,3	33,8

Kültür Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan Halk Kütüphanesi hizmetlerinin belediyelere devredilmesi konusunda, katılımcıların %67,7’sinin bu konuda fikir birliğine vararak, bu ifadeye *tamamen katılıyorum* veya *katılıyorum* şeklinde fikir beyan ettiği tespit edilmiştir. İlgili ifadeye kararsız yaklaşanların oranı %21,5 olarak belirlenmiştir. Bu soruya *katılmıyorum* ve *kesinlikle katılmıyorum* ifadeleri ile yanıt verenlerin oranı sırası ile %7,7 ile %3,1 olarak belirlenmiştir.

Bu başlık altındaki diğer soru ise İstanbul’da Kültür Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren halk kütüphanelerinin belediyelere devri ile ilgilidir. Katılımcıların %67,1’inin bu konuda fikir birliğine vararak, bu ifadeye *tamamen katılıyorum* veya *katılıyorum* şeklinde fikir beyan ettiği tespit edilmiştir. İlgili ifadeye kararsız yaklaşanların oranı %21,5 olarak belirlenmiştir. Bu soruya *katılmıyorum* ve *kesinlikle katılmıyorum* ifadeleri ile yanıt verenlerin oranı sırası ile %5,1 ile %6,2 olarak belirlenmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, eğitim seviyesi gözetilmeksizin, Türkiye genelinde ve İstanbul’da sunulan Halk Kütüphanesi hizmetlerinin Kültür Bakanlığı tarafından yürütülmek yerine belediyelere devredilmesi konusunda katılımcıların büyük bir kısmının hemfikir olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi değişkenine göre kütüphane çalışanlarının, bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte halk kütüphaneleri hizmetlerinin belediyelere devri ile ilgili görüşleri arasında farklılık olup olmadığını araştırmak üzere Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Anlamlılık değeri (Asymptotic significance =0,967) 0,05’den büyük olarak belirlenmiştir. Lisans düzeyi kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon enformasyon ya da bilgi ve belge yönetimi

bölümü olan katılımcıların halk kütüphanesi hizmetlerinin belediyelere devri ile ilgili görüşleri diğer katılımcılara göre daha pozitif olmasına rağmen aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Belediye kütüphanesi hizmetlerinde kalite değişimi

Araştırma kapsamında cevabı aranan bir diğer soru ise; katılımcıların eğitim seviyesi değişkenine göre, bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte belediye kütüphanesi hizmetleri kalitesinin değişimine ilişkin görüşleri arasında farklılık olup olmadığına ilişkindir. Bu çerçevede katılımcılara; belediye kütüphanelerinde koordinasyon ve işbirliği, teknik hizmetlerin geliştirilmesi, politika, strateji ve standart geliştirme olanakları, iç ve dış denetim olanakları ve mesleki derneklerin rollerine ilişkin ifadeler yönlendirilmiştir. Katılımcılardan gelen yanıtlar Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4. Belediye kütüphanesi hizmetleri kalite değişimine ilişkin sorulara verilen yanıtlar

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum, ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
S3:Türkiye’deki belediye kütüphanelerinin nitelik ve nicelik olarak gelişmesi Türkiye’nin bilgi toplumuna geçiş sürecinin bir sonucudur.	n	4	6	28	99	58
	%	2,1	3,1	14,4	50,8	29,7
S4: Bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte Türkiye’deki belediye kütüphaneleri arasındaki koordinasyon ve işbirlikleri artacaktır.	n	1	5	28	91	70
	%	0,5	2,6	14,4	46,7	35,9
S5: Bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte Türkiye’deki belediye kütüphanelerindeki işlem ve hizmetlerde teknik yardım konusunda danışma olanakları artacaktır.	n	1	5	24	95	70
	%	0,5	2,6	12,3	48,7	35,9
S6: Bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte Türkiye’deki belediye kütüphaneleri için ulusal ve uluslararası düzeyde politika, strateji ve standart geliştirme olanakları artacaktır.	n	2	9	28	97	59
	%	1,0	4,6	14,4	49,7	30,3

S7: Bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte Türkiye'deki belediye kütüphaneleri için iç ve dış denetim olanakları artacaktır.	n	4	14	38	97	42
	%	2,1	7,2	19,5	49,7	21,5
S8: Bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte mesleki derneklerin belediye kütüphanelerine yönelik rolleri artacaktır.	n	2	6	33	101	53
	%	1,0	3,1	16,9	51,8	27,2
S9: Bilgi toplumuna geçiş sürecinde belediye kütüphanelerinin yerel nitelikleri güçlü olmalıdır.	n	1	6	24	97	67
	%	0,5	3,1	12,3	49,7	34,4

Tablo 4'te görüldüğü üzere belediye kütüphanesi hizmetlerinde kalite değişimi başlığı altında; nitelik ve nicelik, koordinasyon ve işbirliği, teknik hizmetlerin geliştirilmesi, politika, strateji ve standart geliştirme olanakları, iç ve dış denetim olanakları ile mesleki dernekleri kapsayan yedi farklı ifade katılımcılara yönlendirilmiştir. Bulgular, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%80,5), Türkiye'deki belediye kütüphanelerinin nitelik ve nicelik olarak gelişmesini Türkiye'nin bilgi toplumuna geçiş sürecinin bir sonucu olduğu görüşünü benimsediğini göstermektedir. Ancak katılımcıların %14,4'ünün bu konuda kararsız olduğu, %5,2'sinin ise bu görüşü desteklemediği görülmektedir. Benzer şekilde katılımcıların büyük çoğunluğu (%80,2), bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte Türkiye'deki belediye kütüphaneleri arasındaki koordinasyon ve işbirliklerinin artacağını düşünmektedir. Kütüphaneler arasındaki koordinasyon ve işbirliklerinin artacağı konusunda kararsız kalanlar ve bu ifadeye katılmayanlar sırası ile katılımcıların %14,4'ünü ve %3,1'ini oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun (%84,6), hem fikir olduğu konulardan bir diğeri; bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte belediye kütüphanelerindeki işlem ve hizmetlerde teknik desteğin artacağı yönündeki görüş olmuştur. Bu görüşte kararsız kalanların oranının %12,3, katılmayanların oranının ise %3,1 olduğu tespit edilmiştir. Bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte belediye kütüphaneleri için ulusal ve uluslararası düzeyde politika, strateji ve standart geliştirme olanaklarının artacağını düşünen katılımcıların oranı %80'dir. Bu duruma kararsız kalanların ve bu duruma kararsız kalanların oranı sırası ile %14,4 ve %5,1 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların görüşlerinin alındığı bir diğer ifade bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte belediye kütüphanelerinin iç ve dış denetimlerinin artması ile ilgilidir. Bu ifadeye katılım gösterenler anketi cevaplayan kütüphane çalışanlarının %71,2'sini, kararsız kalanlar %19,5'ini, katılmayanlar ise %9,3'ünü oluşturmaktadır. Belediye kütüphanesi hizmetlerinde kalite değişimini sorgulayan son ifade mesleki dernekler ile ilgilidir. Katılımcıların %79'u mesleki derneklerin belediye kütüphanelerine

yönelik rollerinin artacağı yönündeki ifadeyi desteklemektedir. Bu ifadeye kararsız yaklaşım gösterenlerin oranı % 16,9'dur. Bilgi toplumu olma sürecinde mesleki derneklerin belediye kütüphanelerine yönelik rollerinin artmayacağını düşünenlerin oranı %4,1 olarak tespit edilmiştir. Bu başlıkta katılımcılara yönlendirilen son ifade belediye kütüphanelerinin yerel nitelikleri ile ilgilidir. Alınan cevaplar doğrultusunda, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%84,1), belediye kütüphanelerinin yerel nitelikleri güçlü olması ifadesini desteklediği tespit edilmiştir. Ancak katılımcıların %12,3'ünün bu konuda kararsız olduğu, %3,6'sının ise bu görüşü desteklemediği görülmektedir.

Belediye kütüphanesi hizmetlerinde kalite değişimi kapsamında nitelik ve nicelik, koordinasyon ve işbirliği, teknik hizmetlerin geliştirilmesi, politika, strateji ve standart geliştirme olanakları, iç ve dış denetim olanakları ile mesleki dernekleri içeren ifadeler belediye kütüphanesi çalışanlarına yönlendirilmiştir. Çalışanların ilgili ifadelerin her birine büyük çoğunlukla pozitif yönde katılım gösterdiği Tablo 4'ten de görülmektedir. Alınan sonuçlar doğrultusunda belediye çalışanlarının büyük çoğunluğunun araştırılan başlıklarda, bilgi toplumuna geçiş sürecinde belediye kütüphanelerinin hizmet kalitesinin artacağı düşüncesinde olduğu görülmesine rağmen, katılımcıların eğitim seviyesine göre belediye kütüphanesi hizmetleri kalitesi değişimi ile ilgili görüşleri arasında farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Katılımcıların eğitim durumlarına göre, bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte belediye kütüphanesi hizmetleri kalitesinin değişimi ile ilgili görüşleri arasında farklılık olup olmadığı araştırılmak üzere Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Anlamlılık değeri (Asymptotic significance =0,66) 0,05'den büyük olarak belirlenmiştir. Lisans alanı kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon ve enformasyon ya da bilgi ve belge yönetimi bölümü olan katılımcıların, hizmet kalitesi değişimi ile ilgili görüşleri diğer katılımcıların görüşlerine göre daha pozitif olmasına karşın eğitim değişkeni bağlamında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Belediye kütüphanelerinin yeterlilikleri

Araştırma kapsamında cevabı aranan sorulardan biri de katılımcıların bilgi toplumu çerçevesinde kütüphaneleri tarafından sunulan hizmetleri yeterli bulup bulmamalarına ilişkin anlamlı bir farklılık olup olmadığıdır. Bu çerçevede katılımcılara iki adet soru yöneltilmiştir. Katılımcılara yönlendirilen soru ve sorulara verilen yanıtlar Tablo 5'de sunulmaktadır.

Tablo 5. Belediye kütüphaneleri yeterliliklerine ilişkin sorulara verilen yanıtlar

		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum, ne katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
S9: Kütüphanede çalıştığım pozisyon itibarı ile bilgi toplumunda hizmet vermeye yeterliyim.	N	1	6	24	97	67
	%	0,5	3,1	12,3	49,7	34,4
S10: Kütüphanemiz bilgi toplumunda hizmet vermeye yeterli niteliklere/özelliklere sahiptir.	N	10	32	39	79	34
	%	5,1	16,4	20,1	40,5	17,9

Tablo 5’de görüldüğü üzere, belediye kütüphanelerinin yeterlilikleri başlığı altında katılımcının çalıştığı pozisyon itibarı ile yeterliliği ile bağlı oldukları kütüphanenin yeterliliğinin sorgulandığı iki ifade bulunmaktadır. Genel olarak Tablo 5 değerlendirildiğinde katılımcıların %84,1’inin çalıştıkları pozisyon itibarı ile kendilerini yeterli gördükleri, %12,3’ünün ise bu ifadeye karşı kararsız tutum sergiledikleri, %3,6’sının ise kendilerini yeterli görmedikleri belirlenmiştir.

Belediye kütüphanesi çalışanlarının, kütüphanelerinin bilgi toplumunda hizmet vermeye yeterli olup olmadığını sorgulayan ifadeye katılım düzeyleri diğer ifadelerle katılım düzeylerine benzerlik göstermemektedir. Bu ifadeye sırasıyla *tamamen katılıyorum* ve *katılıyorum* şeklinde cevap verenlerin oranı %17,9 ile %40,5 olarak tespit edilmiştir. Bu ifade karşısında kararsız kalanların oranı ise %20,1 olarak belirlenmiştir. Bu soruya *katılmıyorum* ve *kesinlikle katılmıyorum* şeklinde cevap verenlerin oranları sırası ile %16,4 ve %5,1’dir. Burada dikkat çeken bir nokta, genel olarak kütüphanecilerin mesleki niteliklerini, çalıştıkları kütüphanenin hizmet yeterliliği kapsamında göreceli olarak daha iyi değerlendirmiş olmalarıdır. Ancak veriler detaylı olarak değerlendirildiğinde çalışan sayısının nicelik olarak daha fazla olduğu kütüphanelerde, kütüphanecilerin kendi mesleki değerlendirmelerini yaparken bireysel niteliklerini karşılaştırmalı olarak düşünerek öz değerlendirme yaptıkları gözlemlenmiştir.

Katılımcıların çalıştıkları belediye kütüphanelerine göre bilgi toplumu çerçevesinde kütüphaneleri tarafından sunulan hizmetleri yeterli/yetersiz bulmaları arasında farklılık olup olmadığını araştırmak üzere Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Anlamlılık değeri (Asymptotic significance =0,00) 0,05’den küçük olarak belirlenmiştir. Araştırılan ifadeye katılım düzeyleri

üzerinde katılımcıların çalıştıkları belediye kütüphaneleri arasında istatistiksel olarak farklılaştığını göstermektedir [$X^2=46,07$, $p<0,05$]. Katılımcıların verdiği yanıtlar çalıştıkları kütüphaneler temelinde analiz edildiğinde, özellikle sayısal olarak daha fazla çalışmanı olan ve daha büyük olarak nitelendirilen kütüphane çalışanlarının, hem kütüphane hem de bireysel mesleki yeterliliklerin sorgulanması bakımından analitik cevaplar verme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir.

Belediye kütüphanelerinin sorunları

Araştırma kapsamında cevabı aranan sorulardan bir diğeri; kütüphane çalışanlarının, çalıştıkları belediye kütüphanelerine göre; gözlemledikleri en önemli Belediye Kütüphanesi sorununun ne olduğuna ilişkindir. Kütüphane çalışanlarının çalıştıkları belediye kütüphanelerine göre verdikleri cevaplara ilişkin sayısal veriler Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların çalıştıkları belediye kütüphanelerine göre yanıtları

		Bina	Bütçe	Personel	Mevzuat	Koleksiyon	Siyasi etkiler	Diğer	TOPLAM
Atatürk Kitaplığı	n	23	17	14	8	0	10	1	73
	%	31,5	23,3	19,2	11	0	13,7	1,4	100
Ahmet Kabaklı Kütüphanesi	n	7	12	7	4	1	1	1	33
	%	21,2	36,4	21,2	12,1	3	3	3	100
Grup 1	n	10	7	3	5	1	7	0	33
	%	30,3	21,2	9,1	15,2	3	21,2	0	100
Grup 2	n	15	14	9	9	0	9	0	56
	%	26,8	25	16,1	16,1	0	16,1	0	100
TOPLAM	n	55	50	33	26	2	27	2	195
	%	28,2	25,6	16,9	13,3	1	13,8	1	100

Tablo 6 genel olarak incelendiğinde; katılımcılar tarafından gözlemlenen en önemli Belediye Kütüphanesi sorununun %28,2’lik bir oranla *bina* yetersizliği olduğu tespit edilmiştir. Verilen cevaplardan en önemli ikinci sorunun *bütçe* olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %25,6’sı belediye kütüphanelerinin en önemli sorunun bütçe olduğu görüşünü savunmaktadır. *Personel* yetersizliği ise katılımcıların %16,9’unun üzerinde durduğu bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların %13,8’i süreçler içindeki *siyasi etkilerin*, %13,3’ü *mevzuat* yetersizliğinin en önemli belediye kütüphanesi sorunu olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Katılımcıların sadece %1’lik bir

kısmı *koleksiyon* yetersizliğini belediye kütüphanelerinin en önemli sorunu olduğunu düşünmektedirler. Atatürk Kitaplığı çalışanları tarafından bina yetersizliği %31,5 ile en büyük belediye Kütüphanesi sorunu olarak algılanırken Ahmed Kabaklı Kütüphanesinde bu sorun yerini %36,4 ile bütçe yetersizliğine yerini bırakmaktadır. Grup 1 ve Grup 2 olarak sınıflanan kütüphane çalışanları ise en büyük sorunu sırası ile %26,8 ile %30,3 oranında bina yetersizliği olarak tanımlamışlardır.

Kütüphane çalışanlarının, eğitim durumlarına göre; gözlemledikleri en önemli belediye kütüphanesi sorunun ne olduğunu saptayabilmek adına kütüphane çalışanlarının eğitim durumlarına göre verdikleri cevaplara ilişkin sayısal veriler Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların eğitim durumlarına göre yanıtları

		Bina	Bütçe	Personel	Mevzuat	Koleksiyon	Siyasi Etkiler	Diğer	TOPLAM
Lise	n	25	19	11	13	0	12	1	81
	%	30,9	23,5	13,6	16,0	0	14,8	1,2	100
Ön lisans	n	6	10	5	3	0	3	1	28
	%	21,4	35,7	17,9	10,7	0	10,7	3,6	100
Lisans (Bilgi ve Belge yönetimi/ Kütüphanecilik)	n	6	4	4	3	0	4	0	21
	%	28,6	19	19	14,3	0	19	0	100
Lisans diğer	n	13	9	9	5	1	4	0	41
	%	31,7	22	22	12,2	2,4	9,8	0	100
Yüksek Lisans	n	2	3	3	2	1	3	0	14
	%	14,3	21,4	21,4	14,3	7,1	21,4	0	100
Doktora	n	0	1	1	0	0	0	0	2
	%	0	50	50	0	0	0	0	100
Diğer	n	3	4	0	0	0	1	0	8
	%	37,5	50	0	0	0	12,5	0	100
TOPLAM	n	55	50	33	26	2	27	2	195
	%	28,2	25,6	16,9	13,3	1,0	13,8	1	100

Tablo 7 incelendiğinde eğitim durumu lise olarak tanımlanan çalışanlar tarafından bina yetersizliği %30,9 ile en büyük belediye kütüphanesi sorunu olarak algılanırken, ön lisans mezunu çalışanlar en önemli sorunu %35,7 ile

bütçe yetersizliği olarak tanımlamaktadır. Lisans mezuniyeti kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon ve enformasyon ya da bilgi ve belge yönetimi bölümleri olan katılımcılar ile lisans mezuniyeti farklı alanlarda olan katılımcılar için en önemli belediye kütüphanesi sorununu sırası ile %28,6 ve %31,7 ile bina yetersizliği olarak tanımlanmıştır. Eğitim durumu yüksek lisans olan katılımcılar %21,4'lük oranlarda bütçe yetersizliğini, personel yetersizliğini ve siyasi etkileri belediye kütüphanelerini etkileyen sorunlar olarak belirtmişlerdir. Eğitim durumu doktora olan iki katılımcının biri Belediye Kütüphanelerinin en önemli sorununu bütçe yetersizliğini, diğeri ise personel yetersizliğini olarak tanımlamıştır.

Halk kütüphanelerinin yönetim şekli

Araştırma kapsamında cevabı aranan sorulardan sonuncusu; kütüphane çalışanlarının, halk kütüphanelerinin nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin ifadeye verdikleri yanıtlarda farklılık olup olmaması hakkındadır. Katılımcıların, halk kütüphanelerinin yönetim şekline ilişkin görüşlerinin çalıştıkları birime göre farklılık gösterip göstermediği Ki-Kare testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, katılımcıların çalıştıkları belediye kütüphanelerine göre, halk kütüphanelerinin yönetim şekline ilişkin görüşlerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. “Bilgi toplumunun halk kütüphaneleri hangi sistemle yönetilmeli?” sorusuna verilen yanıtlar

		Merkeziyetçi	Yerel	Bölgesel	TOPLAM
Atatürk Kitaplığı	n	11	53	9	73
	%	15,1	72,6	12,3	100
Ahmed Kabaklı Kütüphanesi	n	5	21	7	33
	%	15,2	63,6	21,2	100
Grup 1	n	8	20	5	33
	%	24,2	60,6	15,2	100
Grup 2	n	10	38	8	56
	%	17,9	67,9	14,3	100
TOPLAM	n	34	132	29	195
	%	17,4	67,7	14,9	100

Tablo 8 incelendiğinde halk kütüphanelerinin yönetim şeklini merkezi yönetim olarak tercih edenlerin oranı Atatürk Kitaplığı çalışanları içinde

%15,1; Ahmet Kabaklı Kütüphanesinde %15,2, Grup 1 Kütüphanelerinde %17,9; Grup 2 Kütüphanelerinde %24,2 olduğu görülmektedir. Halk kütüphanelerinin yönetim şeklini yerel yönetim olarak tercih edenlerin oranı Atatürk Kitaplığı çalışanları içinde %72,6; Ahmet Kabaklı Kütüphanesinde %63,6, Grup 1 Kütüphanelerinde %67,9 Grup 2 Kütüphanelerinde %60,6 olduğu görülmektedir. Halk kütüphanelerinin yönetim şeklini bölgesel yönetim olarak tercih edenlerin oranı Atatürk Kitaplığı çalışanları içinde %12,3; Ahmet Kabaklı Kütüphanesinde %21,2, Grup 1 Kütüphanelerinde %14,3; Grup 2 Kütüphanelerinde %15,2 olduğu görülmektedir. Farklı birimlerde çalışan katılımcıların halk kütüphanelerinin yönetim şekline ilişkin görüşlerinde gözlenen bu farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur [$X^2_{(6)}=3,03$, $p>0,5$]. Başka bir ifade ile katılımcıların çalıştıkları kütüphaneler ile halk kütüphanelerinin yönetim şekline ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Sonuçlar

Bu araştırmada İstanbul Büyükşehir Belediyesi kütüphanelerinde görev yapan çalışanların bilgi toplumunun belediye kütüphanelerine etkileri konusunda görüşlerini değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı olarak hizmet veren 20 farklı belediye kütüphanesinden 195 kütüphane çalışanının görüşlerine başvurulmuştur. Kütüphane çalışanları üzerinde bilgi toplumunun belediye kütüphanelerine etkileri araştırılırken katılımcıların çalıştıkları kurumlar ve eğitim seviyeleri temel alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bireylerin aldığı eğitimin niteliği toplumun gelişmişlik düzeyinin bir sembolü olarak görülmektedir. Bireyler aldıkları eğitim seviyesine göre olaylara ve olgulara farklı bakış açıları sergilemektedir. Bireylerin farklı bakış açıları sergilemelerine sebep olan bir diğer etken de bireylerin kurumları ile olan ilişkileri olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kütüphane çalışanları üzerinde bilgi toplumunun belediye kütüphanelerine etkileri araştırılırken çalışanların eğitim seviyesi ve çalıştıkları birim değişkenleri dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Kütüphane çalışanları üzerinde bilgi toplumunun belediye kütüphanelerine etkileri araştırılırken, kullanılan ankette katılımcılara halk kütüphanesi hizmetlerinin belediyelere devredilmesi, belediye kütüphanesi hizmet kalitesi değişimi, belediye kütüphanelerinin yeterlilikleri, belediye kütüphanesi sorunları ve son olarak belediye kütüphanesi yönetim şekline ilişkin ifadeler yönlendirilmiş ve bu ifadeler çalışanların katılım düzeyleri araştırılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; katılımcıların çoğunluğunun hem İstanbul'da (%67,7) hem de Türkiye genelinde (%67,1) Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan halk kütüphanesi hizmetlerinin, belediyelere devredilmesi konusunda hem fikir olduğunu göstermektedir. Katılımcıların bu görüşlerinin eğitim seviyesine değişkenine göre bir farklılık gösterip göstermediği araştırıldığında lisans düzeyi kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon ve enformasyon ya da bilgi ve belge yönetimi bölümü olan katılımcıların halk kütüphanesi hizmetlerinin belediyelere devri ile ilgili görüşleri diğer katılımcılara göre daha pozitif olmasına rağmen aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi kütüphane çalışanlarının çoğunluğunun eğitim seviyesi ne olursa olsun hem İstanbul'da hem de Türkiye genelinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan halk kütüphanelerinin, belediyelere devredilmesi konusunda hem fikir olduğu ve bu yönde pozitif cevaplar verdiği anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamında; katılımcıların bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte belediye kütüphanesi hizmet kalitesinin değişimine ilişkin görüşleri araştırılmıştır. Kurumların hizmet kalitesinde müşteri memnuniyeti temel alınırken söz konusu kütüphane olduğunda, kütüphane kullanıcısının bilgi erişim hizmetinden duyduğu memnuniyet sorgulanmaktadır. Bir başka ifade ile kütüphane kullanıcısının bilgi erişim üzerinden geliştirebileceği memnuniyet duygusu kütüphane koleksiyonunun nicelik ve niteliği, standartlara bağlı kalınarak teknik işlemlerin detaylı ve eksiksiz olarak yapılması, hizmet kalitesinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için iç ve dış denetimin sağlanmasına bağlıdır. Buna bağlı olarak kütüphane hizmet kalitesi değişimi araştırılırken; belediye kütüphaneleri nitelik ve nicelik, koordinasyon ve işbirliği, teknik hizmetlerin geliştirilmesi, politika, strateji ve standart geliştirme olanakları, iç ve dış denetim olanakları ve mesleki derneklerin rollerine ilişkin başlıklar kapsamında ifadeler oluşturulmuş ve katılımcılara yönlendirilmiştir. Bu başlık altında katılımcıların büyük çoğunluğu, bilgi toplumuna geçiş süreci ile birlikte Türkiye'deki belediye kütüphanelerinin nitelik ve nicelik bakımından (%80,5) ve yerel nitelikleri (%84,1) bakımından güçlü olması, belediye kütüphaneleri arasındaki koordinasyon ve işbirliklerinin artması (%80,2), belediye kütüphanelerindeki işlem ve hizmetlerde teknik desteğin artması (%84,6), belediye kütüphaneleri için ulusal ve uluslararası düzeyde politika, strateji, ve standart geliştirme olanaklarının artması (%80) ve mesleki derneklerin belediye kütüphanelerine yönelik rollerinin artması (%79) ve belediye kütüphanelerinin iç ve dış denetimlerinin artması (%71,2) konusunda ortak görüşte olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile kütüphane çalışanlarının,

ilgili ifadelerin her birine büyük çoğunlukla pozitif yönde katılım gösterdiği belirlenmiştir. Alınan sonuçlar doğrultusunda belediye kütüphanesi çalışanlarının büyük çoğunluğunun araştırılan başlıklarda, bilgi toplumuna geçiş sürecinde belediye kütüphanelerinin hizmet kalitesinin artacağı düşüncesinde olduğu görülmesine rağmen, katılımcıların eğitim seviyesine göre belediye kütüphanesi hizmetleri kalitesi değişimi ile ilgili görüşleri arasında farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Lisans alanı kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon ve enformasyon ya da bilgi ve belge yönetimi bölümü olan katılımcıların, hizmet kalitesi değişimi ile ilgili görüşleri diğer katılımcıların görüşlerine göre daha pozitif olmasına karşın eğitim değişkeni bağlamında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında; katılımcıların bilgi toplumu çerçevesinde kütüphaneleri tarafından sunulan hizmetleri yeterli bulup bulmadıkları araştırılmıştır. Belediye kütüphanelerinin yeterlilikleri başlığı altında katılımcının çalıştığı pozisyon itibarı ile yeterliliği değerlendirildiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun kendilerini yeterli gördüğü tespit edilmiştir. Ancak belediye kütüphanesi çalışanlarının, kütüphanelerinin bilgi toplumunda hizmet vermeye yeterli olup olmadığını sorgulayan ifadeye katılım düzeyleri her ne kadar pozitif anlamda yüksek olsa dahi, araştırma kapsamında sorgulanan diğer ifadelerin katılım düzeylerine benzerlik göstermemektedir. Çalıştığı kurumu yeterli görmeyenlerin oranı %52,6 olarak tespit edilmiştir. Bu oran anket kapsamında kütüphane çalışanlarının negatif katılım oranının en fazla olduğu ifadedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken konu, genel olarak kütüphanecilerin mesleki niteliklerini, görece çalıştıkları kurumun hizmet yeterliliklerinden ayrı tutarak daha iyi değerlendiriyor olmalarıdır. Ancak veriler detaylı olarak değerlendirildiğinde çalışan sayısının nicelik olarak daha fazla olduğu kütüphanelerde, kütüphanecilerin mesleki yeterlilikle ilgili öz değerlendirmelerini daha detaylı yaptıkları tespit edilmiştir. Bu durumun mesleki anlamda bireylerin yeterliliklerini karşılaştırabilecekleri olguların varlığı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde, özellikle sayısal olarak daha fazla çalışanı olan ve daha büyük olarak nitelendirilen kütüphanelerin çalışanlarının, hem kütüphane yeterlilikleri hem de bireysel mesleki yeterlilikler konusunda analitik olarak değerlendirme yapabilme eğilimlerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu durum ilgili konuda derinlemesine çalışmalar yapılmasını gereksinimini ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında anketi cevaplayan kütüphane çalışanlarına çalıştıkları belediye kütüphanesinin en önemli sorununun ne olduğu sorulmuştur. Gelen yanıtlardan katılımcılar tarafından gözlemlenen en önemli belediye kütüphanesi sorununun %28,2'lik bir oranla *bina yetersizliği* olduğu tespit edilmiştir. *Bina yetersizliği* sorununu azalan oranlarda *bütçe ve personel*

yetersizliği takip etmiştir. *Siyasi etkilerin* varlığı ile *mevzuat yetersizliği* konusunun en önemli sorun olarak tanımlayan az sayıda katılımcı olduğu görülmüştür. Kütüphane çalışanlarının çalıştıkları belediye kütüphanesinin en önemli sorununu, çalıştıkları kurumların ihtiyaçları doğrultusunda ifade ettikleri düşünülürse; Atatürk Kitaplığı çalışanları tarafından bina yetersizliğini en büyük belediye Kütüphanesi sorunu olarak algılanırken Ahmet Kabaklı Kütüphanesinde bu sorunun yerini bütçe yetersizliğine yerini bıraktığı görülmektedir. Bu durumda en büyük belediye kütüphanesinin yer sorunu yaşadığı, ikinci büyük kütüphanenin ise koleksiyon geliştirme ve hizmet sunmada bütçe yetersizliği ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir nitelikte sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Grup 1 ve Grup 2 olarak sınıflandırılan kütüphanelerin, kütüphane çalışanlarının tanımladığı en büyük sorunu ise yine bina yetersizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum çalışan sayısı az olan kütüphanelerde bile kaynak ve kullanıcı sayısı ile mekânın doğru orantılı olarak kullanılmadığı çıkarımını yapmamıza sebep olmaktadır. Eğitim değişkeni açısından bakıldığında da ifade edilen sorunların oranlarına göre çok büyük değişiklik göstermediği görülmektedir. Eğitim durumu lise olan çalışanlar bina yetersizliğini, ön lisans mezunu çalışanlar bütçe yetersizliğini, lisans mezuniyeti kütüphanecilik, arşivcilik, dokümantasyon ve enformasyon ya da bilgi ve belge yönetimi olan katılımcılar ile lisans mezuniyeti farklı alanlarda olan çalışanlar yine bina yetersizliğini en büyük sorun olarak kabul etmektedirler. Lisansüstü seviyesinde eğitim alan çalışanlar bütçe ve personel yetersizliğini ile siyasi etkileri belediye kütüphanelerinin en önemli sorunları olarak sıralamışlardır. Bu durum eğitim seviyesi değiştikçe mesleğe farklı açılardan bakabilen çalışanların olduğunun göstergelerinden biri olarak düşünülmektedir.

Dünya genelinde halk kütüphanelerinin yönetim şekli değerlendirildiğinde merkezi, yerel ve bölgesel yönetim şekillerinden birinin kabul edildiği görülmektedir. Türkiye’de halk kütüphanelerinin büyük bir kısmı Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Merkezi sistem ile yönetilmektedir. Katılımcılara halk kütüphaneleri nasıl yönetilmelidir şeklinde soru yönlendirilmiş, verilen cevaplar değerlendirilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%67,7) yerel yönetimden yana olarak cevap verdiği tespit edilmiştir. Verilen bu cevaplarda katılımcıların çalıştıkları kurumların istatistiksel olarak bir farklılaşma oluşturmadığı tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile katılımcıların çalıştıkları kütüphaneler ile halk kütüphanelerinin yönetim şekline ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlardan hareketle aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Türkiye’de son yıllarda sayıları ve etkileri giderek artan kütüphaneler olan belediye kütüphanelerini bilgi toplumu çerçevesinde ele alan kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda belediye kütüphanelerini yaşam boyu öğrenme, bilgi okuryazarlığı, bilgi teknolojileri kullanımı, yönetim vb. konular perspektifinde ele alacak çalışmalar bu kütüphanelerin bilgi toplumundaki işlev ve rollerini daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.
- Belediye kütüphanelerinin hizmet politikaları, yaşam boyu öğrenme, bilgi okur-yazarlığı, yönetim vb. gibi bilgi toplumuna özgü süreç ve kavramlar çerçevesinde yeniden şekillendirilmelidir. Kütüphanelerde bahsedilen alanlarda yapılacak çalışma ve uygulamalar desteklenmeli, yapılacak çalışma ve uygulamalar için gerekli teknik alt yapı oluşturulmalı, sosyal ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Türkiye’deki belediye kütüphanelerinin arasında insan kaynakları, bütçe, bilgi teknolojileri kullanımı, bilgi okuryazarlığı uygulamaları, yerel kültüre yönelik çalışmalar vb. konularda işbirliği, standartlaşma ve kaynak paylaşımı konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. Hatta bu alanda geniş katılımlı bir platform oluşturulmalıdır. Bu platform belediye kütüphanelerinin hizmet, politika ve standartlarının geliştirilmesine yönelik geniş kapsamlı çalışmalar yapmalıdır.
- Belediye kütüphaneleri alanında yapılacak çalışma ve düzenlemelerle bu kurumlar gündelik siyasetin olumsuz etkilerinden korunmalıdır.
- Belediye kütüphaneleri yerel nitelikleri güçlü olması gereken yerel kültür kurumlarıdır. Bu bağlamda belediye kütüphanelerinin yerel niteliklerini daha da güçlü kılmaları için daha fazla enerji harcamaları gerekmektedir. Bu süreçte belediye kütüphanelerindeki yönetici ve çalışanların, buldukları yöredeki diğer yerel kurum ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapacakları işbirlikleri son derece önemlidir.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi kütüphanelerinde görev yapan personeli kapsayan bu çalışmanın benzeri, diğer şehirlerde faaliyet gösteren belediye kütüphanelerine de uygulanmalıdır. Özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından çeşitli zorunluluklarla yerel

yönetimlere devredilen halk kütüphanelerinde bu konuda yapılacak çalışmalar belediye kütüphaneleri arasındaki bakış açısı farklarını ortaya koyacaktır.

Son söz olarak; Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren hızlı bir şekilde yaygınlaşan belediye kütüphaneleri, ülkedeki halk kütüphanesi sisteminin önemli bir parçası haline gelmektedir. Belediyelerin istikrarlı bir şekilde halk kütüphanesi hizmetlerine yönelik çalışmalar yapmaları ve belediye kütüphaneleri kurmalarını, Türkiye’nin bilgi toplumuna geçiş sürecinin halk kütüphaneleri üzerindeki bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim çalışma kapsamında oluşturulan ankete yanıt veren belediye kütüphanesi çalışanlarının büyük çoğunluğunun Türkiye’deki belediye kütüphanelerinin nitelik ve nicelik olarak gelişmesinin, Türkiye’nin bilgi toplumuna geçiş sürecinin bir sonucu olduğunu düşündükleri görülmektedir. Ayrıca katılımcıların belediye kütüphanesi hizmetlerindeki kalite değişimine ilişkin son derece olumlu bir bakış açılarının olmaları belediye kütüphanelerinin gelecekle açısından umut vericidir. Katılımcıların çalıştıkları kütüphanelerin yeterliliklerine ve sorunlarına ilişkin verdikleri yanıtlardan hareketle belediye kütüphanelerinde olanakların artmasıyla çalışanların beklentilerinin de yükseldiği sonucuna ulaşılabılır. Ayrıca belediye kütüphanesi çalışanlarının Türkiye’deki merkezi yönetime bağlı halk kütüphanelerinin belediyelere devredilmesine ilişkin ifadelerle yüksek düzeyde katılım göstermelerinden hareketle onların çalıştıkları kütüphaneleri Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı halk kütüphanelerinden daha iyi bir durumda gördükleri yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

Kaynaklar

- Abington Public Library Strategic Plan. (2016). *Abington Public Library Strategic Plan*. July 2017–June 2022. 01 Nisan 2019 tarihinde https://www.abingtonpl.org/files/Strategic_Plan_July_2017_to_June_2022.pdf adresinden erişildi.
- Açıkgöz, O. ve Yılmaz, B. (2013). Türkiye’de halk kütüphanesi hizmetlerinin özel idarelere devri konusunda özel idare yöneticilerinin görüşleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(1), 136-153.
- Altay, A. (2015). The public library services in Turkey and Bulgaria the transition process to information society. Yayınlanmamış doktora tezi, State University of Library Studies and Information Technologies, Sofya.
- Altay, A. ve Todorova, T. (2016). Bilgi toplumuna geçiş sürecinde Türkiye’de ve Bulgaristan’da halk kütüphaneleri: Karşılaştırmalı bir

araştırma. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 11(2), 1-28.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Aslan Alpay, S. (2009). 2023 Türkiye vizyonu, halk kütüphanesi politikaları ve Çemişgezek: Batı ülkeleri ve Türkiye halk kütüphanelerinin işlevsel açıdan bir karşılaştırılması. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(1), 169-200.

Atınç, S. (2013). Türk halk kütüphanelerinin mekânsal tasarımlarında yeni gelişmeler. H.S. Keseroğlu ve S. Arslantekin (haz.), 3. *Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu: Kütüphanelerde Mekan Tasarımı 08-10 Mayıs 2013, Muğla* içinde (s. 15-20). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Buchanan, S., & Cousins, F. (2012). Evaluating the strategic plans of public libraries: An inspection-based approach. *Library & Information Science Research*, 34(2), 125-130.

Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı - istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Canata, F. (2016). Belediye kütüphaneleri gerekli mi?: Bilgi toplumu bağlamında bir değerlendirme. *Belediyelerin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Uluslararası Sempozyumu 12-14 Mayıs* içinde (s.213-241). Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Cooper Ramo, J. (2009), *The age of the unthinkable: Why thenew world disorder constantly surprises us and what we cando about it*, New York: Little, Brown and Company.

City of Wannero (2016). *Strategic Library Services Plan 2017/18 – 2021/22*, 01 Nisan 2019 tarihinde http://www.wanneroo.wa.gov.au/download/downloads/id/2875/strategic_library_services_plan_201718_-_20212022.pdf adresinden erişildi.

Çetintaş, H. B. (2018). Toplumsal iletişim bağlamında kütüphaneler: Kavramsal bir değerlendirme. *Mediterranean Journal of Humanities*, 8(2), 265-275.

- Çeven, Sevim & Karakulle, İsmail. (2018). Bilgi toplumu ve eğitim, Türkiye'de eğitime genel bir bakış. *Social Sciences Studies Journal*. 4. 695-705. 10.26449/sssjs.422.
- Çoban, S. (2016). Bilgi toplumu yazınında emeğin vasıflandırılması bağlamında e-öğrenim. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 7(23), 7-16.
- Duman, H. (2004). Halk kütüphanelerinde yeniden yapılanma. *Türk Kütüphaneciliği*, 18(4), 418-445.
- Eğimli, A. T., & Çakır, S. Y. (2011). Toplum kültürünün kurum kültürüne yansımaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2), 37-50.
- Faydalıgöl Demircioğlu, Ö. ve Yılmaz, B. (2007). Türkiye'de halk kütüphanesi hizmetlerinin yerel yönetimlere devri konusunda kütüphane yöneticilerinin ve kütüphanecilerin yaklaşımları. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(4), 414-439.
- Friedman, T. L. (2006). *Dünya düzdür: Yirmi birinci yüzyılın kısa tarihi*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Glorieux, I., Kuppens, T. ve Vandebroeck, D. (2007). Mind the gap: Societal limits to public library effectiveness. *Library & Information Science Research*, 29(2), 188-208.
- Gürkan Yılmaz, E. T. (2013). Bakanlık belediyelere devretti, taşra kütüphaneleri sahipsiz kaldı. 19 Mart 2019 tarihinde <http://www.arkitera.com/haber/18040/bakanlik-belediyelere-devretti-tasra-kutuphaneleri-sahipsiz-kaldi> adresinden erişildi.
- Hassan, R. (2008). *The information society: Digital media and society series*. Cambridge: Polity Press.
- IFLA (2007). *Halk kütüphanesi hizmeti: gelişim için IFLA/UNESCO ilkeleri*, Çev. B. Yılmaz, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2019). 28 Nisan 2019 tarihinde <https://www.ibb.istanbul/> adresinden erişildi.
- Karadeniz, Ş. ve Yılmaz, B. (2016). Türkiye'nin 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı'nda kütüphane kurumuna yaklaşım. *Türk Kütüphaneciliği* 30(1), 59-83.

A. ALTAY, B. U. ZAN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 174-209 (Atf için/To cite).

Karaş, Z. (2017). Türkiye bilgi toplumu istatistikleri üzerine bir değerlendirme. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5, 338-344.

Kaya, E. (2007). *Kent yönetiminde yeni yaklaşım yerel kalkınma yönetimi*. İstanbul: Okutan.

Konya, Ü. (2017). *Yerel yönetimler ve kütüphane hizmetleri: İstanbul'daki belediye kütüphaneleri*. İstanbul: Hiper yayın.

Li, L. (2006). Building the ubiquitous library in the 21st century. *World Library and Information Congress: 72nd IFLA General Conference and Council, Retrieved September*, Seoul, Korea. 19 Mart 2019 tarihinde <https://archive.ifla.org/IV/ifla72/papers/140-Li-en.pdf> adresinden erişildi.

Maurya, R. J. (2016). Role of Public Libraries in the Development of Society. *Library Waves-A Biannual Peer Reviewed Journal*, 2(2), 139-142.

Meder, M. (2001). Bilgi toplumu ve toplumsal değişim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 72-81.

Nair, G. (2018). Bilişim kültürünün toplum üzerinde etkisi ve yeni insan tipinin doğuşu. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(1), 39-53.

Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e yerel yönetim geleneği*. İstanbul: Hil Yayınları.

Palo, G. (2018). Üçüncü mekan olarak halk kütüphaneleri. H. Odabaş ve M.A. Akkaya (Yay. Haz.). *Halk Kütüphaneleri: Geçmişten Geleceğe Yönelimler ve Yeni Roller* içinde (s. 227-247). İstanbul: Hiper Yayın.

Polat, C., Yıldırım, Z. ve Binici, K. (2016). Belediyelerin kültürel faaliyetleri kapsamında kütüphane ve bilgi hizmetleri: Çankırı Belediyesi örneği. *Belediyelerin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Uluslararası Sempozyumu 12-14 Mayıs* içinde (s.493-508). Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Reinecke, I. (1992). *Elektronik'in büyüüsü*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Scottish Library and Information Council (2015) *How good is our public library service?*. 01 Nisan 2019 tarihinde <https://scottishlibraries.org/media/1084/hgiopls-landscape-web-2017.pdf> adresinden erişildi.

Spokane Public Library (2016). *Facilities and Future Service Plan*. 01 Nisan 2019 tarihinde https://www.spokanelibrary.org/pdf/SPL_Facilities_and_Future_Service_Plan-Report_2016-02-01.pdf adresinden erişildi.

Şen, A. ve Koç, O. (2002). Bilgi Toplumunun Taşıdığı Risk Unsurları. *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı, 10-11 Mayıs 2002, Kocaeli*, içinde (s. 926-938) Kocaeli Üniversitesi yayınları, Kocaeli.

T. C. Kalkınma Bakanlığı (2015). *2015-2018 Bilgi toplumu stratejisi ve eylem planı*. Ankara: Bilgi Toplumu Dairesi Yayını.

Tat, E. ve Arslantekin, S. (2016). İnternette bilgi kirliliğinde seçicilikte bilgi uzmanlarının rolü: Belediye kütüphanelerinde web’de paylaşılan bilgilerin değerlendirilmesi. *Belediyelerin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Uluslararası Sempozyumu 12-14 Mayıs* içinde (s.288-312). Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Toffler, A. (2008). *Üçüncü dalga*. İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Topçu, D. (2015). *Türkiye’de yeni büyükşehir belediye sistemi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, B. (1996). Halk kütüphanesi kullanımı: Sosyo-ekonomik bir çözümleme. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Yılmaz, B. (1997). Yerel yönetimler ve halk kütüphanesi hizmeti: Türkiye için bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 11(2), 113-133.

Yılmaz, B. (1999). Halk kütüphaneleri üzerine güncel bir karşılaştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(1), 28-39.

Yılmaz, B. (2005). Türkiye’de kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması süreci ve halk kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(1), 56-77.

Yılmaz, B. (2010). Türkiye’nin bilgi toplumu politikasında kütüphane kurumuna yaklaşım. *Bilgi Dünyası*, 11(2), 263-289.

Yılmaz, B. (2016). Türkiye’de belediyelerin kütüphane ve arşiv hizmetleri: Kültür bağlamında bir perspektif denemesi. *Belediyelerin Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Uluslararası Sempozyumu 12-14 Mayıs* içinde (s.35-46). Bursa: Nilüfer Belediyesi.

A. ALTAY, B. U. ZAN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 174-209 (Atf için/To cite).

Yılmaz, B. (2019). Bir halk kütüphanesi türü olarak belediye kütüphaneleri: Kuramsal bir çerçeve. M.A. Akkaya ve H. Odabaş (Yay. Haz.). *Bilgi Merkezleri: Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler* içinde (s. 199-224). İstanbul: Hiper Yayın.

Yüksel, H. (2014). İnternet gazeteciliğinde bilgi kirliliği sorunu. *Atatürk İletişim Dergisi*, (6), 125-138.ucts can be examined.

EFFECT OF BEING VEGAN/VEGETARIAN ON SOCIAL RELATIONS (UNIVERSITY STUDENTS SAMPLE)

Nazan KAYTEZ¹, Güzin Yasemin TUNÇAY²

Abstract

This research was conducted to examine social relations of vegan /vegetarian university students. Research population constituted of vegan /vegetarian university students who were 18 years old and older. In the research, sample selection was not conducted; students who agreed to participate in the study were included to the research sample. A total of 65 students, including 38 vegans and 27 vegetarians, who agreed voluntarily to participate in the study and filled out the data collection tools, constituted the research sample. Research data were collected with open-ended questionnaire prepared by researchers. The data obtained from open-ended questions were transferred to the computer environment, and the content analysis was carried out by coding. As a result of the research, it was determined that students adopting a vegan/vegetarian lifestyle had difficulties in their family, school and social lives, but they did not consider these difficulties as a justification for giving up this vegan/vegetarian lifestyle.

Keywords: Qualitative research, social relationship, university student, vegan, vegetarian.

¹ Asst. Prof., Health Sciences Faculty of Çankırı Karatekin University, Çankırı, Turkey, nznunal@hotmail.com, ORCID No: 0000-0001-8232-8947.

² Asst. Prof., Health Sciences Faculty of Çankırı Karatekin University, Çankırı, Turkey, gyasemintuncay@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-4872-1096.

Makale Gönderilme Tarihi: 2 Aralık 2019. Makale Kabul Tarihi: 11 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

VEGAN/VEJETARYEN OLMANIN SOSYAL İLİŞKİLERE ETKİSİ (ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ)

Nazan KAYTEZ, Güzin Yasemin TUNÇAY

Öz

Bu araştırma vegan /vejetaryen üniversite öğrencilerinin sosyal ilişkilerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini 18 yaş ve üzeri vegan /vejetaryen üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş, araştırmaya katılmayı kabul eden öğrenciler örnekleme dâhil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden ve veri toplama aracını eksiksiz dolduran 38'si vegan, 27'si vejetaryen olmak üzere toplam 65 öğrenci oluşturmuştur. Vegan /vejetaryen üniversite öğrencilerine sosyal medyada bulunan gruplar vasıtasıyla ulaşılmış ve araştırma hakkında kişilere bilgi verilmiştir. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan açık uçlu soru formu ile toplanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden kişiler bu formdaki soruları cevaplandırmışlardır. Açık uçlu sorulardan elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve içerik analizi kodlanarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda vegan /vejetaryen yaşam tarzını benimseyen öğrencilerin aile, okul ve sosyal hayatlarında bazı zorluklar yaşadıkları, ancak bu zorlukların onlar için bir sorun teşkil etmediği saptanmıştır. Araştırmada öğrencilerin yaşadıkları söz konusu zorlukların vegan/vejetaryen yaşam tarzından vazgeçmek için bir gerekçe olarak görmedikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, sosyal ilişki, üniversite öğrencisi, vegan, vejetaryen.

Introduction

Vegetarianism is called as a state of not consuming red meat, chicken, marine animal such as fish, lobster, crab, shrimp, etc., and consuming eggs, milk and dairy products (secondary animal product) based on preference. Veganism is a lifestyle reflected on daily life reflecting itself in the form of not consuming all kinds of animal products (including wool, leather, silk etc. obtained from animals outside food, and even honey obtained from animals) and products with animal experiments (such as medicines and detergents), and based on equality of living beings (TVD, 2018; Vegetarian Society, 2018; Tunçay Son, 2016, Tunçay and Bulut, 2016). It is not right to define this world view defending equality of living creatures only as a form of nutrition, because it is a lifestyle and it has many different reflections to daily life as well as to nutrition. In this study, the social relations of vegan/vegetarian individuals, especially during the university education period in which peer relations are important, were discussed in terms of this lifestyle.

Vegetarian Classes

There are classes of vegetarianism according to secondary animal products consumed. Some of vegetarians do not eat eggs but consume milk and dairy products, or they eat eggs and do not consume milk and dairy products. Vegetarian classes are basically as follows: **Lacto-ovo vegetarians:** lacto-ovos refuse to consume all kinds of meat and meat products. However, by adopting a more flexible nutritional style than both vegans, lactos and ovos, they also consume eggs with milk and dairy products. Lacto and ovo expressions in their names also come from the fact that lacto means milk, ovo means egg. **Ovo vegetarians:** ovos refuse to consume all kinds of meat and meat products, together with milk and dairy products. Ovo vegetarians, however, adopt a more flexible nutritional style compared to vegans, and they only consume eggs as secondary animal products. **Lacto vegetarians:** Lactos refuse to consume eggs together with all sorts of meat and meat products. Because according to them, the egg is the beginning of a new live formation. Lacto vegetarians consume only milk and dairy products as secondary animal products (TVD, 2018).

Although veganism is a class of vegetarianism, it is also a concept that is addressed separately since it is occasionally separated from vegetarians who consume secondary animal products (Yıldırım, 2015; Tunçay Son, 2016). Yourofsky's views on this subject are as follows: "Vegetarianism is actually

a shape-changing form of eating meat. It is not even close to veganism; because vegetarians continue to support use and captivity of animals. Vegetarians support the killing and taking cubs away from their mothers after the birth, and the murder of the male chicks since they do not give eggs. In addition, many vegetarians use silk, feather, leather and wool items. In the transition from vegetarianism to veganism, there may be a short pause point that may take a year or two; however, this process is as wild a life as a flesh-fed life” (Gaia Magazine, 2015).

The Effect of Vegan/Vegetarianism on Social Relations

Socialization is defined as the process of an individual’s belonging to a group or community, adopting the cultural norms of the society and making oneself accepted as a value in a community. The social relationship arising as a result of socialization is one of the most fundamental and most important elements of social life (Santrock, 2016). Social relationship is also defined as “an individual or a group’s interaction with individuals and groups by considering various behavioral forms and expectations among other individuals and groups other than their own.” Social relations are manifested in all phases of life and are evolving in a multidimensional structure. The most fundamental feature that distinguishes social relations from other relationships is that people who are in the relationship mutually approve and accept each other’s existence (Bandura, 2002).

Social relations are divided into two groups, primary and secondary social relations, depending on the nature of the interaction. Primary social relations are relationships with high emotional ties such as family and friendship relationships, while secondary social relations are those arising when people who are together for a particular purpose interact for a short period of time. The relationships of students who receive the same course in university but are not close can be given as examples of secondary social relationships. Because these students may never see each other again when the semester is over (Collins, 2010; Uludağ, 2017).

Social relations differ by quality of interaction, as well as factors such as society structure, culture, age, gender and nutritional habits of individuals (Nas, 2017). According to Smith et al. (2014), especially individual’s nutritional habits during university years can affect friendship relationship, which is a significant social relationship. For example, people who adopt vegan/vegetarianism can be scorned by their social environment due to the lack of knowledge of this subject. Not having the same nutritional habit in dormitory, home friendship in which especially mutual sharing among

university students is important and not embracing the same lifestyle may result in problems in issues such as cooking and choosing places to go. Besides, since vegan/vegetarian is a lifestyle more than nutrition, this may cause differences of opinion among friends (Nas, 2017; Novic, 2013).

Vegan/vegetarian people may experience problems not only with their friends, but often with their family and other individuals around them due to their preferences. They have difficulty in explaining the causes of these preferences to their families and other individuals around them, or sometimes receive overreaction (Kolaf et al., 1999). This problem can be seen even more frequently when eating outdoors or in guest relations. It is sometimes very difficult for people to understand the grounds that a vegan/vegetarian person does not eat meat or eggs, for example, in a dinner friend or business meeting. Vegetarian (especially if lacto-ovo vegetarian) people's meal preferences sometimes do not affect their social relations too much. For vegans, however, this can often be challenging and tiring. Due to the hospitality culture, rejecting an offering in a visit may cause an unpleasant environment for both parties. In addition, the consumption of animal products in his social environment can disturb a vegan/vegetarian individual and may cause him to move away from the environment (Tunçay Son, 2016). Considering the whole aspect of this issue, it is thought that it may adversely affect social relationships of vegan/vegetarian individuals especially during university years when mutual shares and friendships are important. For this reason, in this study, social relations of vegan/vegetarian university students were discussed with their own perspectives.

Materials And Methods

Research Design

This research is a qualitative research conducted to examine social relations of vegan/vegetarian university students. Qualitative research is defined as a study in which existing condition is examined in depth, qualitative data collection methods such as observation, interviews and document analysis are used, and a qualitative process is pursued to reveal perceptions and events in nature realistically and holistically (Sart, 2018). Descriptive analysis and content analysis, among qualitative research methods, were used in the study.

Research Population and Sample

Research population constituted of vegan/vegetarian university students who were between 18-29 years old. Vegan/vegetarian university students were accessed through social media. In the study, the sample selection was not conducted, and it was based on voluntariness. Accordingly, a total of 65 students (38 vegan, 27 vegetarian) who agreed to participate voluntarily to study and filled out the data collection tools constituted the research sample.

Preparation and Implementation of Data Collection Tool

In this study, open-ended questionnaire (18 items) was used by researchers as a data collection tool. This form consisted of three parts. In the first chapter, demographic questions containing the introductory characteristics of individuals (age, gender, education) and in the second part questions describing the status of being vegan/vegetarian (6 questions, e.g.: How long have you been a vegan/vegetarian? Why do you prefer to be a vegan/vegetarian? Explain. Are there any other vegans/vegetarians in your family? If any, who?" in the third chapter, any questions about vegan/vegetarianism (9 questions, e.g.: Did your state of being vegan/vegetarian have any positive or negative effects on your family relations? Explain, does being vegan/vegetarian have any positive or negative effects on your school life? Explain) were included. Research data was collected during dates between September 27-December 11, 2017. In this respect, primarily, vegan/vegetarian groups in social media were reached, and information about the study was given. Some of the students who agreed to join the study voluntarily filled out the questionnaire sent to them and sent them back via e-mail, while some of them completed the questionnaire via a link created in the Internet environment. Informed consent was obtained from all individual participants included in the study. The study has no conflict of interest and funding wasn't received in the study. The data obtained were evaluated in accordance with qualitative study.

Data Analysis

Content analysis of the data obtained from open-ended questions was carried out by coding. The data obtained were transferred to the computer environment and the encodings were created, and then, the codes were brought together and their common aspects were found, so that the themes (categories) that would outline the research findings were uncovered. The specified themes were interpreted in a format associated with the codes, and

the results are revealed in accordance with the purpose of research. In addition, the frequency technique was utilized to digitize distributions according to the themes determined by the research data.

Results

The majority of the students involved in the study were 18-25 years old (96.0%) and female (78.0%). 54.0% students' time to adopt vegan/vegetarian lifestyle was between 1-4 years, and 38 of students were vegan and 27 of them were vegetarian. Nine of the students who were vegetarian indicated that they were not ready for veganism. Three of these students indicated reasons for not being ready for veganism as failure in finding vegan food and these foods were expensive. There were students who indicated more reasons for choosing a vegan/vegetarian lifestyle. The reason they often stated included "*ethics*" (44.0%) and "*to demonstrate a stance against animal exploitation*" (39.0%) (Table 1).

Table 1. Students' Introductory Features (n=65)

INTRODUCTIVE FEATURES	Participants	%
18-21	31	48.0
22-25	31	48.0
26 and above	3	4.0
Gender		
Female	51	78.0
Male	14	22.0
Duration of being Vegetarian/Vegan		
Less than 1 years	7	11.0
1 year-Less than 4 years	35	54.0
4-10 years	19	29.0
Over 10 years	4	6.0
Vegetarian Type		
Vegan	38	58.0
Vegetarian	27	42.0
Reason for being Vegan/Vegetarian * (n = 68)		
Ethical	37	44.0
Animal rights/exploitation	33	39.0
Ecology	6	7.0
Health	2	2.0
Respect for lives of living beings	2	2.0
Conscience	1	1.0
A stance against speciesism	3	3.0
None	2	2.0
TOTAL	65	100.0

* There were students giving multiple replies. The percentages were taken over the folded n.

54.0% of students participating in the research indicated that their being vegan/vegetarian influenced family relations. 42.0% of students stated that the family members did not react negatively after they had become vegan/vegetarian (Table 2).

65% of the students stated that being vegan/vegetarian influenced their school lives, and 42.0% of the students indicated that they had a problem finding food especially at school. Considering friendship relations, 55.0% of students expressed that their friendship relationship was affected because of this lifestyle that they adopted. In addition, 26.0% of students stated that there were no adverse situations in visits. According to the statements of people who experienced problems in guest relations, lack of vegan/vegetarian food at and refusal of the treats were specified most frequently by students (Table 2).

Majority of students (94.0%) indicated that the status of vegan/vegetarian in spouse selection was important, but if not, this situation would not cause much trouble on condition that there was mutual respect (Table 3).

Table 2. Social Relations of Vegan/Vegetarian Students (n=65)

The Effect of Vegan/Vegetarianism on Family Relations	Participants	%
Present	35	54.0
None	30	46.0
Situations in Family Relations (n=66)*		%
Trouble at first, then understanding	21	32.0
I received both positive and negative reactions	2	3.0
The issue of food was a problem	12	18.0
My parents think it is unhealthy.	3	5.0
There were no effects.	28	42.0
The Effect of Vegan/Vegetarianism on School Lives		%
Present	42	65.0
None	23	35.0
Situations in School Lives (n=76)*		%
Who thinks it's unhealthy	2	2.7
I received both positive and negative reactions	2	2.7
The issue of food was a problem	32	42.0
Condescending speeches/sarcasm	13	17.0
Understanding after the negative response	2	2.7
Communication problems in the social environment	2	2.7
There was no effects.	23	30.2
The Effect of Vegan/Vegetarianism on Friend Relations		%
Present	36	55.0
None	29	45.0
Situations in Friend Relations		%
No respect	11	17.0
I just didn't have any problems around intimate friends	4	6.0
Received both positive and negative reactions	9	14.0
Problem occurs in mass feeding activities.	6	9.0
Other	3	5.0
Experienced isolation.	4	6.0
There was no effects.	28	43.0
The Effect of Vegan/Vegetarianism on Guest Relations		%
Present	48	74.0
None	17	26.0
Situations in Guest Relations		%
No vegan/vegetarian meals	21	32.0
The rejection of the treat was not welcomed	11	17.0
Trouble at first, then no problems	2	3.0
Mocking	4	6.0
Communication issues	5	8.0
There were no effects	17	26.0
Other	5	8.0
TOTAL	65	100.0

* There were students giving multiple replies. The percentages were taken over the folded *n*.

Table 3. Distribution of Students according to their Choice of Being Vegan/Vegetarian Spouses (n=65)

A vegan/vegetarian spouse preference	Participants	%
I prefer, if not, respect is enough	33	51.0
I prefer a vegan wife	28	43.0
At least, he/she should be vegetarian	4	6.0
TOTAL	65	100.0

26.7% of the students participated in the study indicated that they would feed their children in vegan way in the future when they had children; 16.0% of them indicated that they would feed their children in a standard way and not intervene in their preference in the future; on the other hand, 12.0% of them indicated that they would feed their children in vegan was and leave their children's preferences or feed them in a vegetarian way. According to the results of the study, 11.0% of students stated that they were indecisive, but there were mp students indicating that they feed as omnivore (both herbivorous and carnivorous nutrition) (Table 4).

Table 4. Distributions Related to Students' Opinions on Nutrition When They Have Children (n=65)

Opinion on Vegan/Vegetarian Nutrition of the Child (When Born)	Participants	%
I will feed as vegetarian	8	12.0
I will feed as vegan	28	43.0
I will feed as vegetarian, then I leave the choice to the child	4	6.0
I will feed vegan, then I leave the choice to the child	8	12.0
I will feed in a standard way, then I leave the choice to the child	10	16.0
Neither agree nor disagree	7	11.0
TOTAL	65	100.0

44.0% of students indicated that new people they met were surprised when they specified their choice as vegan/vegetarian, and 39.0% of them indicated that they were asked strange questions (Table 5).

Table 5. Distribution of Reactions Received by Vegan/Vegetarian Students from People They Meet (n=86)*

Reactions	Participants	%
Being shocked	37	44.0
Asking strange questions	33	39.0
Mocking	6	7.0
Get aggressive	2	2.0
Find unhealthy	2	2.0
Telling vegan/vegetarian identity	1	1.0
Both positive and negative responses	3	3.0
None	2	2.0
TOTAL	86	100.0

* There were students giving multiple replies. The percentages were taken over the folded *n*.

In this study, vegan/vegetarian students were finally asked about their expectations of the society on this subject. When the answers were examined, it was seen that they wanted to raise awareness about vegan/vegetarianism most. Many students indicated that they wanted respect for their preferences, and few students wanted that vegan food etc. choices should be increased. And yet, a few students replied on this subject, “I have no expectations of a community in this regard”. There were also students who did not give their opinion on this issue.

Discussion

The majority of students participating in the study were women and 18-25 years of age. This result is similar to research findings by Sünnetçioğlu et al. (2017). Sünnetçioğlu et al. (2017), in their study, found that a large majority of vegans were female and 16-24 years of age.

The majority of students who adopted a vegan/vegetarian lifestyle indicated multiple reasons for their choices. Mainly, “*ethics*”, “*showing a stance against animal exploitation*” and “*ecology*” are prominent in these expressions. These are followed with “health, respect for living life”, “conscience” and “a stance against speciesism”. The statements of students stating that they are vegan/vegetarian due to ethics are as follows:

“I am a vegetarian because I do not find animal food ethically, and a vegan teacher who teaches ethics at the university and who is

also a medical doctor is certainly effective in my decision.” (22-year-old, female, vegetarian).

“I have become vegan for ethical reasons. I don’t think animals are slaves that can be exploited. If we are animals with ethical values as human beings, I find it wrong that these ethical values are only special to people” (24-year-old, female, vegan).

54.0% of students participating in the research indicated that their being vegan/vegetarian influenced their family relations. The students’ explanations on this subject are as follows:

“At first, they were not bringing animal food home from their respect and affection to me, but they were eating out. They stopped eating animals altogether, and I am hopeful that they will also stop exploiting” (21-year-old, female, vegan).

“There were not many changes. At first, I thought religion would be a trouble because they think the animals are created for us. But over time, they respected me as I told them how I thought and what happened in slaughterhouses. My mother cooks for me separately” (20-year-old, female, vegetarian).

“There were not many changes. My first-degree family didn’t bear down on me as far as I thought” (25-year-old, female, vegan).

“Only because of my family’s views on religion, during periods such as the Feast of Sacrifice, etc., they brought a comment that what I did might not be religiously. But I have not experienced a negative process.” (23-Year-old, female, lacto-ovo vegetarian).

Some of the students, stating that they did not receive negative reactions from their family, indicated that some of their family members were affected positively from this situation. The explanations of a vegetarian student on this subject are as follows:

“I can give my grandmother as a remarkable example. She now understands me very well, she says that she does not understand how she ate the cows she used to feed in the village, that she falls in love with the animal she feeds and she feels sad while eating

that animal, and she also blames me for the hypocrisy of still eating seafood.” (22-year-old, female, vegetarian).

“My mother and grandmother have become vegetarian for now” (21-year-old, female, vegan).

Parents may not always be positive that their children are vegan/vegetarian. Indeed, according to the results of the study, families of 32.0% of students reacted to this situation initially, but in time, they began to accept. Some students’ statements on the subject are as follows:

“At first, they felt like I had a bad habit. The animal body consumption in my family was minimized for health reasons in recent years, but for them, animal secretions like milk, eggs and cheese were still healthy “nutrients”. Over time (which, as a person with a lot of discomfort in this process, I beat all problems in an unreinforced way), everyone was impressed that my life was getting better. Such that that people outside the core family began to prepare food for me to eat when I visited their homes” (23-year-old, female, vegan).

“It was very negative at first. They were particularly concerned about health, and I was subjected to a lot of verbal warnings. But afterwards, they began to be supportive” (25-year-old, male, vegan).

One of the biggest problems experienced by vegan/vegetarian individuals is the problem of finding food (Sünnetçioğlu et al., 2017), and this situation is thought to be reflected on family relations from time to time. As a matter of fact, 18% of students have stated that the subject of food affects family relations. The explanations of a vegan student on this subject are as follows:

“Especially in cases such as holiday or family gatherings, although many kinds of meals are prepared, sometimes they do not cook for me, I have to go into the kitchen myself and deal with it” (20-year-old, female, vegan).

Two of the vegan/vegetarian students received both positive and negative reactions from their family after becoming vegan/vegetarian, and two of them expressed that their family perceived veganism/vegetarianism as an unhealthy form of nutrition.

Most students in the study stated that being vegan/vegetarian influenced their school lives and they had problem finding food especially at school. For vegan/vegetarian students, staying hungry at school can sometimes require an extra effort. In the study, while most of the students stated that they brought their food from home, they stated that it was unfair not to find suitable food at school. However, vegetarian students stated that they were not as troubled as vegan students. A vegetarian student's opinion on this subject is as follows:

"If I were a vegan, I'd have trouble with food, and I don't have that kind of trouble at school." (20-year-old, female, vegetarian).

The thoughts of students having trouble in food are as follows.

"Sometimes I cannot find a quick, fast snack in my school run because there are no vegan foods in the canteen or there are very few options" (20-year-old, female, vegan)

"There is no vegetarian menu in the cafeteria and there is no meat in the canteen other than potatoes, so I cannot eat at school" (23-year-old, female, vegetarian).

35% of the students stated that veganism/vegetarianism had no adverse effects on their school life. The opinions of the students who expressed this opinion are as follows:

"I had no problems in finding food. I was satisfied with vegetables, fruits, groceries, salty snacks that the nature offers. I'm just so sad when people eat animals in front of me." (23-year-old, female, vegan)

"I've never seen a big reaction. And there were people who appreciated what I did. There were vegan/vegetarian menus in several places in the campus enterprises. We've asked a few businesses to get a vegan menu for the regular menu price. When we're having dinner with my friends, they think about me at the first place, then we go to places that have a vegan menu. Nothing is hard when you want it." (23-year-old, female, vegan)

"I can't say I'm having a lot of food problems because there's a vegan dining option at the school cafeteria" (21-year-old, female, vegan).

As can be understood from the students' statements, there are vegan/vegetarian menus in some universities which prevents students from experiencing problems.

In addition to the students who expressed that they did not receive a negative reaction at school, 13 students expressed their exposure to ridicule and condescending speeches at school. Some students' statements on the subject are as follows:

“I have been subjected to verbal violence in the environments where I dine with my friends” (18-year-old, female, vegan)

“Yes, it is hard to find food, and there is community pressure, teasing all the time” (21-year-old, female, vegan).

According to students' statements, the other main problem they experienced in their school lives was condescending/sarcastic speeches of the people. Considering their friendship relations, most students stated that their situation affected their friendship relations. Friendships in university years are one of the most important social relations. University friendships are a type of relationship in which individual preferences are in the foreground, social conditions, shared time and common space are effective. For this reason, it is important that your friends' interests and lifestyles are similar (Nas, 2017). There were students (11 people) who expressed negative effects in their friendship relations that no respects were shown to them. Thoughts of a vegan student in this topic are as follows:

“There are many things including insist on quitting, mocking, becoming upset when we do not eat their non-vegan food, etc...” (24-year-old, female, vegan)

On the other hand, 9 of the students expressed both positive and negative effects on their friendship relations in their veganism/vegetarianism. Thoughts of a vegetarian student on this topic are as follows:

“I had a few problems with my non-vegan and non-vegetarian friends. When it comes to answering their questions, I am talking to them, but instead of giving me a rational response, they prefer to say, “Nonsense, animals have already been created for us.” I have also acquired new vegans, vegetarians or friends who are interested in this issue.” (20-year-old, female, vegetarian)

Some of the students (9%) stated that another problem with friends group was the venue chosen for eating out. Many students indicated that they felt uncomfortable about other people's eating meat and meat products although they did not eat; this problem was especially experienced in dinner activities. Another group of students stated that they became alone after becoming a vegan/vegetarian. However, one of the students stated that loneliness was a relative concept and they were happy to be left alone.

Despite the negative reactions that society adopted in a different way of life according to the majority of society, vegan/vegetarian students stated that 45.0% of them did not have problems in relations with their friends. The students' opinions on this subject are as follows:

“The positive reactions in my friend relations were more. Our perspectives are consistent with people who I have close relationships. I am a vegan and this contributes to some people in considering this situation from different ways” (23-year-old, female, vegan)

“I have not encountered a serious problem because my friends are conscious. I have friends who respect my ethical position and try to understand me. I wish they were vegan though...” (20-year-old, female, vegan)

“I have not seen a negative reaction from my friends, but they questioned why I made this decision, we talked about it, and I explained my thoughts. They usually declared that I am right (especially not about consuming meat, but for the exploitation of animals in the meat industry) but they cannot do the same thing.” (24-year-old, female, lacto-ovo vegetarian)

In the study, a large majority of students (46.0%) stated that their veganism/vegetarianism experience affected their guest relations and they were particularly troubled about finding vegan/vegetarian food (32.0%). Thoughts of a lacto vegetarian student who mentioned having trouble during a visit are as follows:

“I usually can't find the nutrients to consume, and people insist on consuming animal products in places where I visit” (20-years-old, female, lacto vegetarian)

26% of students in the study stated that they had no problems in their guest relations. The statements of students regarding no problems in guest relations are as follows:

“I traveled recently. For two days, there were six times of lunch break, and in every restaurant, we went to, everything was pre-ordered. It was also surprising that the region was the Eastern Black Sea, so there were no herbal nutrients in the menus. That’s why I carried supplies with me for two days. I usually keep my life in that way. I consider these things positively because people are questioning me with curiosity, and that gives me the opportunity to talk about my veganism” (23-year-old, female vegan)

“When I visited someone’s house, I observed that people were always polite to me. For example, when they accidentally put meat food in front of me, they apologize immediately, saying what they can bring me and they're very sorry” (22-year-old, female, vegetarian)

There is a culture of hospitality in Turkish society; the host wants to treat the guest and to please him. Therefore, refusal of the treat suggests that the guest is not satisfied and is often not welcomed. Treats are expected to be tasted even if they are not eaten completely. Otherwise, this situation may be regarded as disrespectful. Eleven students stated that they experienced such problem. A vegan student’s thoughts on this issue are as follows:

“When you don’t eat the food at the invitations, insistence increases. It is considered disrespectful not to eat the food that is presented in our culture. Regardless of how many times you tell the situation, it does not change the situation” (22-year-old, female, vegan)

The choice of spouse to marry affects the entire life of the person. Many factors such as common shares, having similar characteristics, culture, family structure etc. are important in selection of spouses (Efe, 2013). The vast majority of students who adopted vegan/vegetarianism as a lifestyle indicated that the status of vegan/vegetarian was important for spousal selection, but an omnivorous spouse would not cause much trouble, provided that there was respect in the relationship. Students’ opinions on this issue are as follows:

“Not important as long as you are respectful” (19-year-old, female, vegan).

“No, it’s not. But it would be nice if she is vegan or vegetarian. It is even enough that she understands and supports me.” (23-year-old, male, vegetarian)

“Of course, I would like my wife to be vegan or vegetarian. That would be an important criterion for me. But even if it is not vegan/vegetarian, it may be sufficient for my future spouse to at least respect me and perform the consumption of meat at minimum level” (20-year-old, female, lacto-ovo vegetarian)

The majority of students said that they would feed their child vegan when they had children in the future. Other than that, there were also been students indicating that they would feed their children in a standard way or vegan, then leave the choice for their children in the future. A remarkable result in the study is that students remained uncertain about this subject, but none of them specified the opinion of as omnivorous nutrition of their children. The thoughts of the students indicating that they would feed their child as vegan are as follows:

“Since it is wrong to support exploitation in a body born as vegan, Yes, I will continue to bring up my child as a vegan” (25-year-old, male, vegan)

“Definitely (I feed as vegan). If you do not consume animal products from childhood, the body will develop accordingly, and the child will not need to find alternatives of animal products from time to time” (23-year-old, female, vegan)

When students say “animal product alternatives,” they mean *vegan meat* or *artificial meat*. Artificial meat is derived from the root cell of the animal and is supported by the Turkey Vegan Society because this and similar studies are thought to be a transition to veganism. Vegan meat, on the other hand, is a food that tastes like barren or raw meatballs obtained by blending spices, such as chickpeas and garbanzo. Some vegans do not approve meat alternatives on the grounds that they remind of animal exploitation (Özkan, 2014; Tunçay Son, 2016). Besides, it has also been seen from statements of the person that vegan/vegetarians may need meat alternatives.

Students indicated that, when they specified their veganism/vegan/vegetarianism, many people they met were mostly surprised

and asked strange questions. The most frequently asked questions include, “*Don't you ever eat meat?*”, “*don't you want any meat?*”, “*aren't plants alive, too?*” or “*don't you eat even chicken/fish?*” Students expressed reactions of people they newly met as follows:

“There is often confusion and unconsciousness; most people are unaware of this form of nutrition.” (22-year-old, female, lacto-ovo vegetarian)

“The wonder first, and the question comes after that, “don't you ever any meat?” (23-year-old, female, vegetarian)

“The state of surprise and inability to make sense. After simply explaining some reasons, the inability to make sense of it is somewhat diminished” (21-year-old, female, vegetarian).

In the study, students' expectations about this issue mainly include social awareness and respect for their preferences. Other than that, few students expressed their desire to increase their vegan food choices, and a few students said they had no hope of community. The statements of a vegan student stating opinions towards raising public awareness are as follows:

“Vegan individuals choose this path as a result of long studies. If the community is conscious about it, however, the misconceptions about being vegan are eliminated” (19-year-old, female, vegan)

Conclusion

As a result of the research, main reasons of students in choosing vegan/vegetarian lifestyle include subjects of “*ethics, animal rights advocacy and showing a stance against animal exploitation*”. Animal rights and animal exploitation issues can also be addressed in their ethical aspects.

Students who are involved in the study seemed to have problems in both family, school and guest relations. It was found that students were able to cope with these problems and did not see these problems as a justification for giving up this lifestyle. According to the results of the research, the majority of students wanted to be respected for their preferences and to make society more conscious in this regard.

In accordance with conclusions of this study, it can be suggested;

- To conduct more scientific studies such as studies, books and research etc. on veganism/vegetarianism,
- To conduct awareness studies in the media about nature, living beings and animal rights,
- To have and increase vegan/vegetarian products in schools, dormitories, hotels, establishments, restaurants, supermarkets, etc.
- To teach children respect for differences, empathy, love of nature and animals that play an important role in emotional and social development of children and to give their families training in this regard.

References

- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology: An International Review*, 51(2), 269–290. <http://dx.doi.org/10.1111/1464-0597.00092>.
- Collins, R. (2010). *The Micro-sociology of Religion: Religious Practices, Collective and Individual*. ARDA Guiding Paper Series. State College, PA: The Association of Religion Data Archives . Pennsylvania State University.
- Efe, E. (2013). *Üniversite Öğrencilerinin Eş Seçme Eğilimleri, Yüksek lisans tezi [College Students' Mate Selection Tendencies]*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Hacettepe University, Institute of Social Sciences]. Ankara, Turkey. Retrieved from <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/1772/a21a8c22-3246-4678-878c-a48f81e61df.pdf?sequence=1>, Master's Thesis.
- Gary Yourofsky ile röporta. (2015). "Gary Yourofsky: Veganlık Herkes içindir!" *Gaia Dergi, Sürdürülebilir Yaşam Dergisi*, [Interview with Gary Yourofsky, Gary Yourofsky: Veganism is for everyone! *Gaia Magazine, Journal of Sustainable Living*] June, Number: 1, p. 26-29.
- Kolaf, L., Dietz, T., Stern, P., Guagnana, G. (1999). Social Psychological and Structural Influences on Vegetarian Beliefs. *Rural Sociology*, 64 (3): 500 – 511.
- Nas, F. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık Seçiminde Cinsiyet, İnanç ve Etnisite Değişkenlerinin Önemi (Bartın Üniversitesi Örneği)*. [The Importance of Gender, Religious and Ethnic Variables Among

University Students in Friendship Choices (Case of Bartın University)] Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, [Ordu University Journal of Social Science Research] 7 (3): 489-497.

Novic, Z. (2013). Vegans in America: A Cultural Study of Food, Identity, and Community. Senior Thesis. Presented to The Faculty of The School of Arts and Sciences Brandeis University. Undergraduate Program in Anthropology. Jonathan Anjaria Advisor. Inpartial fulfillment of the requirements for the degree of Bachelor of Art.

Özkan, U. (2014). “Yapay Et: Geleneksel Etin Geleceği” [Artificial Meat: The Future of Traditional Meat] Veg&Nature Dergisi, Vejetaryen ve Vegan, Sürdürülebilir Yaşam ve Hayvan Özgürlüğü Dergisi, [Journal of Veg & Nature, Vegetarian and Vegan, Journal of Sustainable Life and Animal Liberation] Türkiye Vegan Derneği yayını, İstanbul, Nisan-Mayıs-Haziran, pp. 18-20.

Santrock, J. (2016).Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi [Life-Span Development]. G. Yüksel (Çev.Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara, Turkey.

Sart, G. (2018). Nitel Araştırma Yöntem, Analiz ve Yaklaşımları. [Methods of Qualitative Research, Analysis and Approaches]. Anı Yayıncılık, Ankara, Turkey.

Smith, S., Mass, I. and Tubergen, F. (2014). “Parental Influence on Friendships Between Native and Immigrant Adolescents”, *Journal of Research on Adolescence* 25 (3), 580-591, September.

Sünnetçioğlu, S., Mercan, S.O. and Yıldırım, H. M. (2017). Veganların Restoranlarda Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. [A Research on the Problems of Vegans Compared in Restaurants] *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5, 241-252.

Tunçay, G. Y. and Bulut, M. (2016). “Yaşam Tarzı olarak Vegan ve Vejetaryenlik” [Vegan and vegetarianism as a life style] *International Journal of Human Sciences*, 2016, 13, 1.

Tunçay Son, G. Y. (2016). Vegan and vegetarianism in the frame of bioethics. [Biyoetik çerçevesinde vegan ve vejetaryenlik]. Ankara: Institute of Social Sciences, Ankara Üniversitesi. [Ankara University] Turkey, Retrieved from http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/29850/yasemin_tuncay_son.pdf, Accessed date: 6 August 2017 (PhD. Thesis).

Türkiye Vegan Derneği (TVD) [Turkey Vegan Society], <http://tvd.org.tr/> (20.6.2018).

Uludağ, Y. (2017). The Role of Personality Traits and Social Relations in Job Satisfaction: Research in an Energy Business. [İş Tatmininde Kişilik Özelliklerinin ve Sosyal İlişkilerin Rolü: Bir Enerji İşletmesinde Araştırma]. Kırıkkale: Institute of Social Sciences, Kırıkkale Üniversitesi. [Kırıkkale University] Turkey, 2017, Retrieved from https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp/yusuf_uludağ.pdf (2017).

Vegetarian Society, <https://www.vegsoc.org> (5.5.2018)

Yıldırım, Z. (2015). Interview with Ebru Arıman: Vegetarianism is not a matter of choice, it is a necessity. [Ebru Arıman: Vejetaryenlik bir tercih meselesi değil, bir zorunluluk]. <http://yesilgazete.org/blog/2013/10/07/ebru-ariman-vejetaryenlik-bir-tercih-meselesi-degil-bir-zorunluluk/> [Retrieved 01Dec.2015].

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİNİN BELİRLEYİCİLERİ: PANEL VERİ ANALİZİ¹

Kıvanç GÜNEY², Mehmet Fatih CİN³

Öz

Bu çalışmada Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinden; Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kıbrıs, Malta, Polonya, Portekiz, Yunanistan için 1991-2016 yıllarına ait gayrisafi yurtiçi hasıla, enflasyon, doğrudan yabancı yatırım ve finansal kriz verileri kullanılarak genç ve genel işsizliğin belirleyicileri panel veri analizi ile araştırılmıştır.

Çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımlar genç işsizlik ve genel işsizlik oranını negatif etkilerken, finansal krizler pozitif etkilemektedir. Ayrıca genç işsizlik, genel işsizliğe kıyasla makroekonomik faktörlerin etkilerine daha fazla duyarlıdır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Genç İşsizlik, Panel Veri Analizi, Avrupa Birliği, Türkiye.

¹ Bu çalışma Kıvanç GÜNEY'in "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Genç İşsizlik Sorunu ve Kaynakları" başlıklı yüksek lisans tezinden (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019) türetilmiştir.

² Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kiwancguney@hotmail.com, ORCID No: 0000-0003-2625-639X.

³ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mfatih@cu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-1566-8831.

Makale Gönderilme Tarihi: 7 Ağustos 2019. Makale Kabul Tarihi: 5 Mart 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE DETERMINANTS OF THE YOUTH UNEMPLOYMENT IN EUROPEAN UNION AND TURKEY: PANEL DATA ANALYSIS

Kıvanç GÜNEY, Mehmet Fatih CİN

Abstract

In this study is examined effect of economic growth, inflation, foreign direct investigate and financial crisis on youth and general unemployment from the period of 1991-2016 of Turkey and European Union countries including Germany, Austria, United Kingdom, Denmark, Finland, France, the Netherlands, Ireland, Spain, Sweden, Italy, Cyprus, Malta, Poland, Portugal and Greece with panel data analysis.

As a result of the study, the affect of economic growth, inflation and foreign direct investments on youth unemployment and general unemployment is negative, while the affect of financial crisis is positive. Moreover, youth unemployment is more sensitive to the effects of macroeconomic factors than general unemployment.

Keywords: Unemployment, Youth Unemployment, Panel Data Analysis, European Union, Turkey.

Giriş

Günümüz küresel ekonomisinde işsizlik gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan tüm ülkelerin en önemli sorunu haline gelmiştir. İşsizlik nasıl ki küresel bir sorun olarak görülüyorsa genç işsizlik de aynı doğrultuda hükümetlerin ortak bir sorunu olarak görülmektedir. İlk olarak 1980'lerde sanayileşmiş ülkeler için ciddi bir sorun olarak ortaya çıkan genç işsizliği, 21.yüzyıl başında işgücü piyasalarında yaşanan kırılmalar ile tüm ülkelerin karşı karşıya geldiği ekonomik ve sosyal bir sorun olarak devam etmektedir. Son 20 yıllık süreçte dünya genelinde genç nüfus 139 milyon kişi artarken genç işgücü 35 milyon kişi daralmıştır. Gençlerin işgücüne katılım oranı yine son 20 yılda %55'den %45'e düşüş göstermiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization, ILO) 2018 yılı tahminlerine göre dünya genelinde işsizlik oranı %5.8 iken genç işsizlik oranı %13.1'dir. Özellikle yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde her beş genç işçiden ikisinden fazlası ya işsizdir ya da çalıştığı halde yoksuldur ki bu durum tüm toplumları etkileyen çarpıcı bir gerçektir.

Genç işsizliğinin oluşumuna neden olabilecek faktörler genel olarak makro ve mikro boyutta incelenmek üzere iki şekilde kategorize edilmekle birlikte en önemli nedeni kuşkusuz düşük makroekonomik performanstır. Ekonomik büyümenin olmaması, kriz dönemlerinde yaşanan toplam talepteki düşüş tüm bireyleri etkilemekle birlikte yüksek konjonktürel oynaklığa sahip olan genç bireyleri daha fazla etkilemektedir. İşletmelerin devamlılıklarını sürdürmeleri ve istihdam arz etmelerinin kar elde etmelerine bağlı olduğu düşünüldüğünde durgunluk ve kriz dönemlerinde işverenler yeni işçi almaktan kaçınacak ve işçi sayısının azaltılması gereken durumlarda ilk olarak gençleri işten çıkaracaklardır. Bunun nedeni, gençlerin daha az spesifik deneyim kazanmış olmaları, şirketlerin genç çalışanları için daha az eğitim yatırımı yapmaları, yetişkin bir işçiye göre daha az harcama yapmış olmaları ve gençlerin kıdem tazminatının yetişkinlere kıyasla daha düşük olması ile şirketler için daha az maliyetli olmalarıdır.

Gençlerin iş dünyasındaki dezavantajlı konumu nedeniyle Dünya genelinde olduğu gibi Avrupa Birliği ve Türkiye'de de genç işsizlik oranları, genel işsizlik oranının iki katı seviyesinde seyretmektedir. Avrupa ülkeleri arasında önemli farklılıklar olmasına rağmen gençlerin işgücü piyasası entegrasyonu ülkeler arasında da büyük farklılıklar göstermektedir. Özellikle Güney Avrupa'da gençlerin işgücü piyasası entegrasyonu oldukça sorunlu olup, genç işsizlik oranları İspanya ve Yunanistan'da %50'yi geçmiş haldedir. Bunun yanında Doğu Avrupa'da da gençlerin işgücü piyasasına geçişleri birçok belirsizlik içermektedir. Buna karşılık Avusturya, Almanya,

Danimarka, Hollanda ve İsviçre’de genç işsizliği %10 seviyelerindedir (De Lange, vd. 2014).

Tablo 1. Avrupa Birliği Ülkeleri’nde Genç İşsizlik Oranları

	1991	2000	2008	2009	2010	2015	2017
AB-28	18,8	19,9	16,3	20,8	22,1	22,6	19,2
Almanya	5,5	8,5	10,5	11,2	9,8	7,2	6,4
Avusturya	3,7	6,3	8,4	10,6	9,4	10,5	10,3
Belçika	13,8	15,2	17,9	21,9	22,4	22,1	18,9
Bulgaristan	41,9	33,3	12,6	16,0	21,9	21,6	14,3
Birl.Krallık	13,8	12,0	15,0	19,1	19,8	14,6	11,6
Çek Cum.	4,7	16,8	9,8	16,6	18,3	12,6	8,3
Danimarka	11,4	6,7	7,9	11,8	13,9	10,7	11,3
Estonya	3,3	21,0	11,9	27,3	32,8	13,1	13,9
Finlandiya	14,9	29,6	16,3	21,4	21,3	22,3	19,9
Fransa	19,4	20,4	18,2	22,8	22,4	24,5	23,5
Hırvatistan	40,6	35,9	23,5	25,0	32,2	42,4	25,8
Hollanda	11,0	5,2	5,2	6,6	8,7	11,2	8,7
İrlanda	23,0	6,4	13,4	24,3	27,7	20,7	13,6
İspanya	30,6	25,2	24,5	37,9	41,7	48,4	39,3
İsveç	7,8	12,3	19,8	24,7	24,5	20,0	18,2
İtalya	28,5	31,4	21,2	25,3	27,9	40,5	36,8
Kıbrıs Rum	6,2	9,4	8,4	12,9	15,5	31,4	23,1
Letonya	34,5	21,2	13,6	33,3	36,0	16,2	17,0
Litvanya	32,0	28,5	13,3	29,6	35,7	16,2	13,5
Lüksemburg	2,6	6,3	17,5	17,0	14,2	17,2	16,9
Macaristan	18,1	12,3	19,5	26,5	26,4	17,1	11,3
Malta	11,9	11,8	11,6	14,4	13,2	11,7	10,0
Polonya	25,2	35,1	17,1	20,4	23,6	20,6	14,6
Portekiz	8,5	8,1	16,6	20,2	22,7	32,0	22,9
Romanya	24,6	17,6	18,7	20,9	21,8	21,5	18,3
Slovakya	22,6	36,7	19,0	27,3	33,6	26,4	18,2
Slovenya	22,1	16,3	10,5	13,6	14,6	16,3	13,3
Yunanistan	23,2	28,6	21,7	25,5	32,7	49,8	42,7

Kaynak: <https://data.worldbank.org/ET>: 07.05.2018

Tablo 1’de Avrupa Birliği Ülkeleri’nde Genç İşsizlik Oranları yer almaktadır. Tablo 1’e göre 2007-2008’de patlak veren ve 2008-2009’da büyük bir durgunluk ile devam eden ekonomik kriz, genç işsizlik oranları açısından bazı Avrupa ülkelerini diğerlerinden daha fazla etkilemiştir. Ekonomik krizin genç işsizlik oranları üzerindeki etkisini Almanya gibi

ekonomisi güçlü bir ülke zaman içinde düzeltebilirken, Hırvatistan, İspanya, Portekiz ve Yunanistan için eski genç işsizlik oranlarına dönmek mümkün olmamıştır. Bunun yanında Baltık ülkeleri ekonomileri 2008 küresel ekonomik krizden en çok etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Tablo 1'e göre, Litvanya, Letonya ve Estonya gibi geçiş ekonomilerinde kriz öncesi %15 seviyesinin altında seyreden genç işsizlik oranları kriz dönemi sonrası %35 seviyelerine kadar artış göstermiştir.

Avrupa Birliği ülkelerinde genç işsizlik oranlarına genel anlamda bakılırsa, AB-28 düzeyinde 2008 kriz yılına kadar %16,3'e gerileyen genç işsizlik oranı kriz dönemi itibariyle yükselişe geçmiş ve 2010 yılında %22'yi aşmıştır (Tablo 1). 2017 yılında ise AB-28 düzeyinde genç işsizlik oranı %19,2 olarak gerçekleşmiş ve her ne kadar genç işsizlik oranlarında iyileşme görülse de genç işsizlik halen Avrupa'da önemli bir ekonomik ve sosyal bir sorun olarak devam etmektedir. Tablo 1'e göre 2017 yılında Avrupa Birliği içerisinde Yunanistan (%42,7), İspanya (%39,3) ve İtalya (%36,8) en yüksek genç işsizlik oranlarına sahip ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Avusturya ve Malta gibi ülkelerde genç işsizliği %10 ve altında seviyede seyretmektedir.

Genç işsizlik, Avrupa Birliği'ne üye devletlerin sosyal ve ekonomik geleceği adına önemli bir yük taşımaktadır. Bu açıdan, Genç işsizlik sorununu dikkate alan Avrupa'da, gençlerin istihdamının artırılması ve işgücü piyasasına gençlerin aktif katılımının sağlanması politika hedeflerinin en üst sıralarında yer almaktadır. Diğer yanda, Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla genç bir nüfusa sahip Türkiye ise dinamik bir ekonomi oluşturmak için daha avantajlı durumdadır. Bununla birlikte genç işsizlik sorunu Türkiye ekonomisinde de en önemli problemler arasında yer almaktadır.

Türkiye'de 1960-1980 yılları arasındaki ithal ikameci politikardan dışa açık ekonomik politikalara geçilmesi ile başlayan genç işsizlik sorunu üzerindeki negatif şoklar (Okur, 2015), 2001 ve 2008 ekonomik krizi ile devam etmiştir. Tablo 2'de yer alan Türkiye'nin 1991-2017 yılları arasındaki genç işsizlik oranları da Türkiye'de genç işsizlik oranların özellikle kriz döneminde ekonomide yaşanan kırımlara karşı duyarlı olduğunu göstermektedir. Özellikle 2008 küresel krizin etkisi ile genç işsizlik 2009 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılına doğru toparlanma sürecine giren genç işsizlik oranlarının son yıllarda tekrar artış eğilimine girdiği gözlemlenmektedir. 2012 yılından sonra düzenli bir şekilde artarak devam eden genç işsizlik oranları 2017 yılında tekrar %20 seviyesini aşarak kriz dönemi sonrasındaki en yüksek noktaya ulaşmıştır.

Tablo 2. Türkiye’de Genç İşsizlik Oranları (1991-2017)

Yıllar	Genç İşsizlik %	Yıllar	Genç İşsizlik %
1991	15,4	2008	18,5
1995	13,5	2009	22,8
2000	13,1	2010	19,7
2001	16,2	2011	16,7
2002	19,2	2012	15,7
2003	20,5	2013	16,9
2004	20,6	2014	17,8
2005	19,9	2015	18,5
2006	16,4	2016	19,5
2007	17,2	2017	20,3

Kaynak: ILOSTAT, ET: 07.05.2018

Tablo 2’ye göre Türkiye’nin 2017 yılı genç işsizlik oranı (%20,3) AB-28 düzeyindeki ortalama genç işsizlik oranının (%19,2) üzerine çıkarken birlik içerisindeki Yunanistan, İspanya, İtalya, Hırvatistan, Fransa, Kıbrıs Rum Kesimi ve Portekiz’den sonra genç işsizlik oranının en yüksek olduğu sekizinci ülke konumundadır. Bununla birlikte Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla oldukça genç bir nüfusa sahip olan Türkiye için “demografik fırsat penceresi” olarak adlandırılan süreç yaşanmaktadır ve yapılan nüfus projeksiyonlarına göre bu dönem 2010-2041 yılları arasında ifade etmektedir. 2050 yılına gelindiğinde ise 15-24 yaş arası genç nüfusun yaklaşık 11 milyona düşeceği öngörülmektedir. Dolayısıyla beşeri sermayenin geliştirilmesi ile genç nüfusa sahip olan Türkiye için bu potansiyelin değerlendirilmesi açısından önemli bir fırsat bulunmaktadır. (Çavdar, 2017). Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın amacı 1991-2016 döneminde Avrupa Birliği ve Türkiye’de makroekonomik faktörlerin genç işsizlik ve genel işsizlik üzerindeki etkisinin incelenmesi ve bu etkilerin genç ve genel işsizlik oranları üzerindeki sonuçlarını karşılaştırarak işsizlik sorununun çözümüne yönelik politika yapıcılara ışık tutacak bilgiler sunmaktır.

Literatür

Genç işsizliğin dinamiklerini inceleyen öncü çalışmalardan biri Clark ve Summers (1982)’ın bireylerin işsizlikten işgücüne geçme durumlarını inceledikleri ve geçiş matrisi oluşturarak işgücüne geçiş olasılıklarını hesapladıkları çalışmalarıdır. Bu çalışmanın devamında genç işsizliği farklı ülkeler, farklı dönemler ve farklı ekonometrik teknikler ile inceleyen birçok

çalışma yapılmıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkeler için yapılan çalışmalar arasından Kolev ve Saget (2005), 10 Güney ve Doğu Avrupa ülkesi için 2001 yılında gerçekleştirilen işgücü anketleri ve yaşam standardı ölçüm araştırmalarından elde edilen verilerle genç işgücü piyasasını incelemişlerdir. Çalışmaya göre ekonomik iyileşmenin belirtilerine rağmen Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinde genç işsizlik oranının Avrupa Birliği ortalamasından 2,5 kat ve yetişkin işsizlik oranından 3 kat daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Verick (2009), finansal krizlerin genç işsizliği üzerindeki etkisini İspanya, Norveç, Finlandiya, İsveç ve Japonya'daki büyük finansal krizlerden önce ve sonra olarak incelemiştir. Finansal bir çöküşün ardından, bu ülkelerin ekonomilerinde diğer ekonomik durgunluklarda görüldüğünden daha uzun bir süre boyunca büyük bir düşüş veya yavaşlama olduğuna değinmiştir. Sonuç olarak, finansal krizlerin ekonominin yeniden büyümesinden sonra da uzun süre gençleri olumsuz etkilediğini özellikle de inşaat gibi krizden ağır biçimde etkilenen sektörlerdeki genç erkeklerin oranının payının önemli bir biçimde arttığını belirtmiştir.

Arpaia ve Curci (2010), Avrupa Birliği ülkeleri için 2008-2009 ekonomik durgunluğundan sonra işgücü, işsizlik ve çalışma saati ve ücreti ekseninde işgücü piyasası düzenlemelerinin geniş bir analizini yapmışlardır. Ayrıca, düşük nitelikli, deneyimli ve güvenli bir iş sözleşmesi olmayan işçilerin büyük durgunluğun ağırlığını daha şiddetli hissettiklerini ve bunun sonucunda da gençlerin işsizlik oranlarında büyük bir artış olduğunu vurgulamışlardır.

Perugini ve Signorelli (2010), 1999-2006 dönemini baz alarak Avrupa Birliği ülkelerini doğu-batı olarak ayırıştırarak genç işgücü piyasasını etkileyen faktörleri dinamik mekânsal panel veri analizi ile incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre kadın ve erkek genç işsizliğinin belirleyicileri farklılık göstermiştir. Ayrıca çalışmada ücret yönetim politikasının, genç işsizliğini azaltmada genel bir olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Bell ve Blanchflower (2011), 2008-2009 dönemlerinde görülen ve büyük durgunluk olarak adlandırılan ekonomik krizin Avrupa Birliği ülkelerindeki genç işgücü piyasaları üzerinde etkisini probit model ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre kriz nedeniyle Baltık Ülkeleri, Yunanistan, İrlanda, Slovakya ve İspanya gibi inşaat sektöründeki balon etkilerine maruz kalan ülkelerde genç işsizliği oranında çok büyük artışlar görülmüştür.

Kabaklarlı ve Gür (2011), Türkiye'deki genç işsizlik sorununun ekonomik belirleyicilerini 2005-2010 dönemini içeren aylık veriler ile Johansen eşbütünleşme analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucuna göre, genç işsizlik oranını, enflasyon ve verimlilik pozitif yönde etkilemektedir. Buna göre Philips teorisinin Türkiye için geçerlidir. Bununla birlikte GSYH'daki büyümenin genç işsizliği azalttığı ve istihdam başına düşen reel yatırımlardaki artışın genç işsizliği arttırdığı elde edilen bulgular arasındadır. Choudhry, Marelli ve Signorelli (2012), 1980-2005 dönemini baz alarak finansal krizlerin genç işsizlik üzerindeki etkisini 75 ülke için sabit etkiler panel veri analizi ve Arellano Bond dinamik panel veri analizi ile incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre finansal krizlerin genç işsizlik üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif bulunmuş ve genel işsizlik oranlarına kıyasla genç işsizlik üzerindeki etkisi daha büyük olmuştur. Bunun yanında, krizlerin etkisinin kriz tarihinden itibaren 5 yıl boyunca devam ettiği ve krizin en şiddetli etkisinin ikinci ve üçüncü yıllarda yaşandığı sonucu elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca kontrol değişkeni olarak kullanılan GSYH ve enflasyon değişkenleri genç işsizlik üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

O'Higgins (2012), 1998-2011 dönemi çeyreklik veriler ile genç işsizlik ile GSYH arasındaki ilişkiyi Avrupa Birliğine üye ülkeler için hem yatay-kesit hem de zaman serisi regresyon modelleri ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre durgunluk döneminde bazı ülkelerde genç işgücünde geçici istihdamın oranı yükselmeye devam etmektedir.

Bruno, Marelli ve Signorelli (2014), 2000-2010 dönemi için Avrupa Birliği'nin beş farklı bölge grubu için genç işsizlik oranları üzerinde son yıllardaki ekonomik krizlerin etkisini belirlemek amacıyla Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ve kukla değişkenli EKK dinamik panel veri tahmin edicisini kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre GSYH büyümesinin toplam işsizlik üzerindeki etkisi 2010 yılında kriz öncesi döneme oranla çok daha küçüktür ve sifıra yakın hale gelmektedir.

Caporale ve Gil-Alana (2014), 1980-2005 yıllarını kapsayan 15 Avrupa ülkesi için eşbütünleşme testlerini kullandıkları çalışmada genç işsizliğinin rassal özelliklerini ve makroekonomik belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada Avrupa'da genç işsizliği ile GSYH ve enflasyon arasında uzun vadeli ilişkilerin varlığına dair kanıtlar sunulmuştur.

Dietrich ve Möller (2015), 1995-2014 dönemini baz alarak AB-15 ülke grubu için genç ve yetişkin işsizliği arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmada reel GSYH'nin cari ve bir dönem gecikmeli

büyüme oranının yetişkin işsizliği ve genç işsizliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu gösterilmektedir.

Günaydın ve Çetin (2015), 1988-2013 dönemi için Türkiye’de genç işsizlik sorunun belirleyicilerini ARDL sınır testi ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre uzun ve kısa dönemde kişi başına reel gelir, ticari açıklık ve doğrudan yabancı sermayenin genç işsizlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi bulunmuştur. Uzun dönemde ise genç işsizlik ve doğrudan yabancı sermaye arasında çift yönlü bir nedensellik bulunurken kişi başına reel gelir, enflasyon ve ticari açıklıktan genç işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Pastore ve Giuliani (2015), 2001-2011 dönemini baz alarak 21 Avrupa ülkesinde genç işsizliğin belirleyicilerini sabit etkiler modeli için kukla değişkenli EKK ve dinamik sistem GMM ile tahmin etmişlerdir. Çalışmada, iktisadi beklentilerle tutarlı olarak, GSYH büyüme oranı ile genç işsizlik oranı arasında negatif ilişki bulunmuştur.

Inozemtsev (2016), Rusya ve Almanya'daki genç işsizliğinin karşılaştırmalı analizini ve bunun üzerindeki mekansal etkilerin boyutunu incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre Rusya'da genç işsizlik artarken, Almanya'da azalmaktadır. Bunun yanında, ekonomik açıdan, yüksek ya da düşük işsizlik oranı bulunan bölgeler için mekansal kümelenmelerin varlığı bulunmaktadır. Tomic (2016), 2002-2014 yıllarını baz alarak Avrupa Birliği’ne üye 28 ülke için panel veri modelleri kullanarak genç işsizliğine etki eden faktörleri belirlemiştir. Ampirik sonuçlar Avrupa Birliği’ndeki genç işsizliğinin GSYH’de düşük büyüme kaydeden ve yüksek kamu borcunun olduğu ülkelerde daha çok görüldüğü yönündedir.

Coşan, Şahin ve Yörübulut (2017), genç işsizlik problemini Türkiye ve Güney Avrupa ülkeleri olan İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan ülkeleri için incelemiştir. Çalışmada, genç işsizlik oranlarını, ülkelerin eğitim sistemindeki katılık ve okul-ış geçişlerinde yaşanan problemlerin arttırdığı vurgusu yapılmıştır.

Çondur ve Şimşir (2017), 1991-2016 yıllarında Türkiye’de eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ile genç işsizlik arasındaki ilişkiyi EKK yöntemi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre eğitim harcamalarının GSYH’deki payının artmasının genç işsizliği arttırdığı bunun yanında GSYH’deki büyümenin işsizliği azalttığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Gülel ve Tunca (2017), TÜİK 2015 yılı Hanehalkı İşgücü İstatistiklerinden yararlanarak Türkiye’de genç işsizliğini mekânsal regresyon analizi

kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre en düşük işgücüne katılım oranları ülkenin doğu ve kuzeydoğu bölgelerinde gözlenirken, en yüksek oran İzmir ve Edirne gibi batı bölgelerinde görülmektedir. Benzer şekilde, en yüksek genç işsizlik oranları TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgelerinde görülmektedir.

Avrupa Birliği ve Türkiye’de genç işsizlik sorununu inceleyen çalışmalarda genç işsizliğin makroekonomik belirleyicileri olarak ülkelerin ekonomik büyümesi, enflasyon ve yabancı doğrudan yatırım oranları ve ekonomik krizlerin olduğu dönemleri dikkate alınmıştır. Çalışmalardan sağlanan sonuçlara göre ekonomik krizler genç işsizliği önemli ölçüde arttırırken, ekonomik büyüme azaltmaktadır. Bunun yanında genç işsizlik oranları, ülkelerin eğitim sistemi ile iş piyasasının uyumsuzluğunun yanında iş gücü piyasasında gençlerin daha dezavantajlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Veri ve Model

Çalışmada 28 Avrupa Birliği ülkesinden 16 Avrupa Birliği ülkesi; Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Kıbrıs, Malta, Polonya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye’de genç ve genel işsizliği belirleyicileri incelenmiştir. Diğer Avrupa Birliği ülkeleri, çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin 1991-2016 yıllarına ait gözlemleri bulunamadığı için çalışmada yer almamaktadır.

Çalışmadaki değişkenler literatür ve özellikle Choudhry, Marelli ve Signorelli (2012)’nin çalışması takip edilerek oluşturulmuştur. Buna göre 16 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye için 1991-2016 yıllarına ait genç işsizlik oranı (GİO), genel işsizlik oranı (İO), gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH), enflasyon (ENF), doğrudan yabancı yatırım (FDI) verileri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası Göstergeleri (World Development Indicators, WDI) veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca ele alınan yıllarda ülkelerde ekonomik kriz olduysa 1, olmadıysa 0 değerini alan bir kukla değişken oluşturulmuş ve oluşturulan kriz değişkeni açıklayıcı değişken olarak modele dahil edilmiştir. Kriz değişkeninin oluşturulması amacıyla Lo Duca vd. (2017) ile Laeven ve Valencia (2013) ’nın Avrupa Merkez Bankası’nda yayınlanan Avrupa Ülkeleri Finansal Krizler Veri Tabanı Raporu’ndan faydalanılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler yardımı ile hem genç işsizliğin hem de genel işsizliğin makroekonomik belirleyicileri araştırılmıştır. Genç işsizliğin belirleyicilerin tahmini için oluşturulan model Eşitlik (1) ve genel işsizliğin belirleyicilerinin tahmini için oluşturulan model Eşitlik (2) ile gösterilmektedir.

$$GİO_{it} = \beta_0 + \beta_1 GSYH_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_2 FDI_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$İO_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 GSYH_{it} + \alpha_2 ENF_{it} + \alpha_2 FDI_{it} + v_{it} \quad (2)$$

Burada i , ülkeleri ve t , zamanı göstermek üzere ε_{it} ve v_{it} sıfır ortalama ve sabit varyanslı, bağımsız ve benzer dağılımlı hata terimleridir.

Çalışmada Avrupa Birliği ülkeleri gibi özel bir ülke grubu ile ilgilenmesi nedeniyle sabit etkiler panel veri modelinden yararlanılmaktadır (Bkz. Baltagi, 2008, s. 12).

Araştırma Bulguları

16 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'nin 1991-2016 yıllarını kapsayan genç işsizlik ve genel işsizlik sorununun belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla sırasıyla Eşitlik (1) ve Eşitlik (2) sabit etkiler tahmin edicisi ile tahmin edilmiştir. Tablo 1'de genç işsizlik sorununun belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla kurulan altı farklı modelin tahmin sonuçlarına göre her bir model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca modellerdeki istatistiksel olarak anlamlı katsayı tahminlerinin işaretleri iktisadi teori ile tutarlıdır.

Tablo 1'de yer alan Modified Wald testinde altı model için de birimlere göre sabit varyansın olduğunu söyleyen temel hipotez (H_0) reddedilmiştir. Buna göre altı modelde de değişen varyans sorunu görülmektedir. Otokorelasyonun varlığının sınanması amacıyla yapılan Baltagi-Wu LBI testine göre elde edilen rakamların ikiden çok küçük olması otokorelasyon sorununa işaret etmektedir. Pesaran yatay-kesit bağımsızlık testi sonucuna göre temel hipotez (H_0) reddedilmekte ve birimler arası korelasyonun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 1. Genç İşsizlik için Sabit Etkiler Modeli Tahmin Sonuçları

	Model1	Model2	Model3	Model4	Model5	Model6
GSYH	-0.291** (0.112)	-0.322*** (0.111)	-0.434*** (0.108)	-0.474*** (0.107)	-0.493*** (0.111)	-0.546*** (0.114)
ENF	-0.109*** (0.031)	-0.095*** (0.032)	-0.096*** (0.031)	-0.098*** (0.032)	-0.106*** (0.036)	-0.129*** (0.040)
FDI	0.003 (0.009)	0.004 (0.008)	0.007 (0.008)	0.008 (0.008)	0.010 (0.008)	0.011 (0.008)
Kriz	3.822*** (0.718)	0.266 (0.952)	0.735 (0.928)	1.094 (0.924)	1.072 (0.940)	1.415 (0.977)
Kriz (-1)		5.483*** (0.650)	1.415 (1.076)	1.677 (1.064)	1.801* (1.074)	1.307 (1.116)
Kriz (-2)			5.199*** (0.856)	2.160** (1.059)	2.458** (1.069)	2.647** (1.083)
Kriz(-3)				4.156*** (0.848)	2.259** (1.096)	2.562** (1.112)
Kriz(-4)					2.625*** (0.901)	2.053* (1.132)
Kriz (-5)						0.846 (0.925)
Sabit	19.336*** (0.548)	18.845*** (0.540)	18.535*** (0.524)	18.042 (0.532)	17.721*** (0.547)	17.628*** (0.569)
F Testi	17.19***	23.10***	28.87***	29.97***	27.72***	25.20***
Modified Wald Test	1552.2***	806.43**	492.66***	529.16***	857.13***	988.37***
Baltagi-Wu LBI	0.401	0.443	0.418	0.402	0.379	0.417
Pesaran yatay-kesit bağımsızlık testi	10.963***	6.597***	3.575***	2.144*	1.367 ⁴	1.670*

Not: Parantez içindeki değerler katsayıların standart hatalarıdır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. F tablo değeri modelin anlamlılığı belirtmektedir.

Tablo 2’de genel işsizlik sorununun belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla kurulan altı farklı modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında Tablo 2’de yer alan Modified Wald testinde altı model için de birimlere göre sabit varyansın olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiştir. Buna göre altı modelde de değişen varyans sorunu görülmektedir. Baltagi-Wu LBI testine göre elde edilen rakamların ikiden çok küçük olması otokorelasyon sorununa işaret etmektedir. Pesaran yatay-kesit bağımsızlık testi sonucuna göre temel hipotez reddedilmekte ve birimler arası korelasyonun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

⁴ Friedman(1937) ve Frees(1995,2004) yatay kesit bağımsızlık testlerine göre yatay kesit bağımlı olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 2. Genel İşsizlik için Sabit Etkiler Modeli Tahmin Sonuçları

	Model1	Model2	Model3	Model4	Model5	Model6
GSYH	-0.116** (0.056)	-0.115** (0.056)	-0.160*** (0.055)	-0.171*** (0.055)	-0.197*** (0.056)	-0.230*** (0.057)
ENF	-0.053*** (0.015)	-0.049*** (0.016)	-0.051*** (0.016)	-0.053*** (0.016)	-0.061*** (0.018)	-0.072*** (0.020)
FDI	-0.0006 (0.004)	-0.0002 (0.004)	0.001 (0.004)	0.002 (0.004)	0.003 (0.004)	0.004 (0.004)
Kriz	1.728*** (0.361)	0.148 (0.484)	0.308 (0.477)	0.389 (0.474)	0.219 (0.475)	0.442 (0.491)
Kriz (-1)		2.394*** (0.447)	0.775 (0.554)	0.905* (0.546)	0.922* (0.543)	0.577 (0.561)
Kriz (-2)			2.178*** (0.441)	0.850 (0.544)	1.021* (0.540)	1.065* (0.544)
Kriz(-3)				1.814*** (0.435)	0.927* (0.554)	1.128** (0.559)
Kriz(-4)					1.223*** (0.455)	0.884 (0.569)
Kriz (-5)						0.481 (0.465)
Sabit		8.665*** (0.274)	8.503*** (0.270)	8.247*** (0.273)	8.154*** (0.276)	8.104 (0.286)
F Testi	13.45 ***	17.55***	20.65***	21.05***	19.97***	18.30***
Modified Wald test, chi2 (17)	3925.54***	1585.40***	1298.71***	4164.69***	6199.12***	9984.10***
Baltagi-Wu LBI	0.371	0.386	0.364	0.363	0.348	0.384
Pesaran yatay-kesit bağımsızlık testi	13.158***	10.422***	9.433***	8.616***	7.398***	7.785***

Not: Parantez içindeki değerler katsayıların standart hatalarıdır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. F tablo değeri modelin anlamlılığı belirtmektedir.

Tablo 1 ve Tablo 2’de yer alan genç işsizlik ve genel işsizlik için sabit etkiler modellerinin tahmin sonuçlarına göre altı modelde değişen varyans, birimler arası korelasyon ve otokorelasyon sorununu içermektedir. Bu nedenle bu modeller birimler arası korelasyonun yanında otokorelasyon ve değişen varyansı dikkate alan Parks (1967) ve Kmenta (1986) tarafından geliştirilen Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (EGEKK) yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Tablo 3'te genç işsizlik sorununun belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla kurulan altı farklı modelin EGEKK yöntemi ile elde edilen tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. Genç İşsizlik için EGEKK Yöntemi Tahmin Sonuçları

	Model1	Model2	Model3	Model4	Model5	Model6
GSYH	-0.116*** (0.025)	-0.126*** (0.025)	-0.147*** (0.021)	-0.206*** (0.021)	-0.196*** (0.021)	-0.191*** (0.021)
ENF	-0.092*** (0.016)	-0.091*** (0.015)	-0.102*** (0.017)	-0.102*** (0.016)	-0.124*** (0.019)	-0.163*** (0.019)
FDI	-0.006*** (0.002)	-0.004** (0.002)	-0.005*** (0.002)	-0.004** (0.001)	-0.003* (0.001)	-0.003** (0.001)
Kriz	0.556*** (0.164)	0.579*** (0.181)	0.677*** (0.150)	0.889*** (0.159)	0.880*** (0.163)	0.985*** (0.169)
Kriz (-1)		1.023*** (0.169)	1.163*** (0.143)	1.447*** (0.153)	1.707*** (0.155)	1.602*** (0.158)
Kriz (-2)			1.753*** (0.138)	1.903*** (0.156)	2.030*** (0.157)	2.157*** (0.152)
Kriz(-3)				1.616*** (0.153)	1.941*** (0.161)	2.065*** (0.156)
Kriz(-4)					1.757*** (0.157)	2.085*** (0.157)
Kriz (-5)						0.331** (0.153)
Sabit	19.273*** (0.684)	18.998*** (0.753)	18.790*** (0.741)	18.639*** (0.648)	17.639*** (0.653)	17.647*** (0.561)
Wald chi2	78.73***	109.36***	343.37***	589.34***	635.05***	717.06***

Not: Parantez içindeki değerler katsayıların standart hatalarıdır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. F tablo değeri modelin anlamlılığı belirtmektedir.

Tablo 3'te yer alan Model 1'e göre GSYH, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımının katsayı tahminleri %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bulunmuştur. Bu bulguya göre ekonomik büyümenin, enflasyonun ve doğrudan yabancı sermayenin artması genç işsizliği azaltmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin genç işsizliği en çok azaltan etmen olduğu görülmektedir. Buna ek olarak kriz değişkeninin katsayı tahmini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Bu bulguya göre finansal kriz yıllarında işsizlik oranların arttığı sonucu elde edilmektedir.

Tablo 3'te yer alan Model 2'ye Model 1'den farklı olarak kriz değişkeninin bir gecikmeli değeri eklenmiştir. Benzer şekilde Model 6'ya kadar kriz değişkeninin birer gecikmesi eklenerek, genç işsizliği üzerinde finansal krizlerin sürekli etkisi incelenmiştir. Model 1-Model 6 için EGEKK yöntemi tahmin sonuçlarına göre modeller istatistiksel olarak anlamlı ve bütün

modeller için GSYH, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırım ile genç işsizlik arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Finansal krizin, genç işsizliği üzerindeki etkisine bakıldığında ise Model 2’de yer alan kriz değişkeninin katsayı tahmini 0.579 iken kriz(-1) değişkeninin katsayı tahmini 1.023 olarak bulunmuştur. Bu bulguya göre finansal krizin ortaya çıktığı döneme göre bir dönem sonra genç işsizliği üzerindeki etkisi daha fazla olmaktadır. Benzer şekilde Model 2’de finansal krizin iki dönem sonra genç işsizliği üzerindeki etkisinin finansal krizin ortaya çıktığı dönem ve bir sonraki döneme göre daha fazla olduğu sonucu elde edilmiştir. Model 3, Model 4 ve Model 5’de yer alan sonuçlara göre ikinci dönemden sonra krizin genç işsizliği üzerindeki etkisinin giderek azaldığı ancak üçüncü ve dördüncü yılda da önemli bir oranda olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında ise finansal krizlerin olduğu dönemde genç işsizlik oranları artmakla birlikte bu artışın en çok ikinci yılda daha sonra üçüncü ve dördüncü yılda kritik oranlarda olacağı ancak krizlerden 5 yıl sonra işsizlik oranlarının azalmaya başlayacağı söylenebilmektedir. Benzer şekilde Choudhry vd. (2012) de genç işsizlik için krizin kötü etkisinin beş yıl boyunca işsizlik oranları üzerinde görüleceği ancak beş yıldan sonra bu etkinin kaybolacağından bahsetmişlerdir.

Tablo 4’te genel işsizlik sorununun belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla kurulan altı farklı modelin EGEKK yöntemi ile elde edilen tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Genel İşsizlik için EGEKK Yöntemi Tahmin Sonuçları

	Model1	Model2	Model3	Model4	Model5	Model6
GSYH	-0.059*** (0.105)	-0.054*** (0.009)	-0.066*** (0.009)	-0.078*** (0.009)	-0.079*** (0.007)	-0.068*** (0.006)
ENF	-0.043*** (0.009)	-0.036*** (0.007)	-0.045*** (0.009)	-0.057*** (0.011)	-0.073*** (0.008)	-0.091*** (0.009)
FDI	-0.001* (0.0005)	-0.001** (0.0005)	-0.0003 (0.0005)	-0.0001 (0.0003)	-0.0002 (0.0003)	-0.00005 (0.0003)
Kriz	0.124* (0.067)	0.254*** (0.069)	0.238*** (0.065)	0.372*** (0.061)	0.267*** (0.042)	0.350*** (0.041)
Kriz (-1)		0.610*** (0.067)	0.632*** (0.064)	0.664*** (0.061)	0.829*** (0.042)	0.731*** (0.043)
Kriz (-2)			0.625*** (0.064)	0.691*** (0.062)	0.849*** (0.041)	0.867*** (0.040)
Kriz (-3)				0.628*** (0.065)	0.851*** (0.044)	0.898*** (0.044)
Kriz (-4)					0.854*** (0.045)	0.907*** (0.046)
Kriz (-5)						0.077* (0.042)
Sabit	8.757*** (0.357)	8.703*** (0.366)	8.892*** (0.368)	8.663*** (0.347)	8.278*** (0.248)	8.306*** (0.230)
Wald chi2	56.63***	156.02***	253.67***	401.48***	1224.25***	1220.19***

Not: Parantez içindeki değerler katsayıların standart hatalarıdır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. F tablo değeri modelin anlamlılığı belirtmektedir.

Tablo 4'te yer alan Model 1'e göre GSYH, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımın, ülkelerin işsizlik oranları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu bulguya göre ekonomik büyüme enflasyonun ve doğrudan yabancı sermayedeki artış ülkelerin işsizlik oranlarını düşürmektedir. Buna ek olarak kriz değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Buna göre finansal kriz yıllarında genel işsizlik oranların arttığı sonucu elde edilmektedir.

Tablo 4'te yer alan Model 2-Model 6 için sırasıyla kriz değişkeninin bir gecikmeli değerleri eklenerek geliştirilen modeller tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre bütün modeller istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model 1-Model 6 için GSYH ve enflasyon değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bulunmuştur. Bunun yanında Model 1-Model 2 için doğrudan yabancı yatırımı ifade eden FDI değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bulunmasına rağmen katsayısı oldukça küçüktür. Bu değişken krizin 2, 3, 4 ve 5 gecikmesinin yer aldığı sırasıyla

Model 3, Model 4, Model 5 ve Model 6' da istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Tablo 4'te finansal krizin işsizlik üzerindeki etkisine bakıldığında ise tüm modeller için katsayı tahminleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna ek olarak Model 1-Model 6'da yer alan sonuçlara göre finansal krizlerin olduğu dönemde genel işsizlik oranları artmakla birlikte bu artışın en çok dördüncü dönemde olduğu ancak bu dönemden sonra krizin etkisinin azaldığı görülmektedir.

Tablo 3'te yer alan genç işsizlik sorununun belirleyicilerinin araştırıldığı altı farklı modelin tahmin sonuçları ile Tablo 4'te yer alan genel işsizlik sorununun belirleyicilerinin araştırıldığı altı farklı modelin tahmin sonuçları karşılaştırıldığında ekonomik büyümenin ve enflasyonun genel işsizliğe göre genç işsizlik üzerindeki iki katı etkisinin olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre ekonomik büyüme ve enflasyon oranındaki bir artış daha çok işsiz gençlere fırsat yaratacaktır. Bunlara ek olarak kriz değişkeninin katsayı tahmini genç işsizlik için genel işsizliğe göre daha yüksektir. Bu bulgu Choudhry vd. (2012)'nin çalışması ve genç işsizlerin yetişkinlere göre krizlerden daha fazla etkilendiğini belirten ILO (2010)'un raporları ile de tutarlıdır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre 16 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye'de ekonomik büyüme, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımlar genç işsizlik ve genel işsizlik oranını negatif etkilerken, finansal krizler pozitif etkilemektedir. Ayrıca genç işsizlik, genel işsizliğe kıyasla makroekonomik faktörlerin etkilerine daha fazla duyarlıdır.

Genç işsizlik üzerinde finansal krizlerin sürekli etkisi incelendiğinde ise finansal krizlerin olduğu dönemde genç işsizlik oranları artmakla birlikte bu artış en çok ikinci yılda daha sonra üçüncü ve dördüncü yılda kritik oranlardadır. Finansal krizlerin genel işsizlik üzerindeki etkisi ise en çok dördüncü dönemde gerçekleşmekte ve zamanla azalmaktadır. Genç ve genel işsizlik oranları, finansal krizden 5 yıl sonra azalmaya başlamaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar göstermektedir ki seçili ülke grubu için ekonomik büyüme ve enflasyon oranındaki bir artış genel işsizlere göre genç işsizlere daha fazla fırsat yaratmaktadır. Finansal krizler ise genel işsizlere göre genç işsizleri daha olumsuz etkilemektedir.

Sonuç olarak finansal krizlerin, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım oranlarının genel ve genç işsizlik oranları üzerindeki etkisi de farklıdır. Böylece uygulamalı çalışmalar ile makroekonomik faktörlerin genç ve genel işsizlik oranlarına ayrı ayrı etkilerinin incelenmesi, iki tür işsizlik oranına karşı uygulanacak politikaların belirlenmesi, geliştirilmesi ve uygulanması açısından oldukça önemlidir.

Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde, genç nüfus istihdamını artırmaya yönelik politikaların oluşturulması, gençlerin güvenilir işgücü olanaklarına sahip olması açısından önemlidir. Bu kapsamda, gençler arasında girişimciliğin teşvik edilmesinin yanında, yeni işçi alımının işverenler açısından ciddi bir maliyet olarak görülmesini engelleyecek sübvansiyonların sağlanması gerekmektedir. Bunun yanında, kayıt-dışı ekonominin kontrol altında tutulması ile gençlerin düşük ücretler ile yasal güvence ve sosyal güvenlik sistemi korumasından yararlanmadan çalışmalarının önüne geçilmelidir.

Finansal krizler ve ekonomik büyüme sürecinde yaşanan dalgalanmalar ile ortaya çıkan konjonktürel (dönemsel) işsizlik genç işgücünü daha fazla etkilemekte olup, işsizliğin yapısal hale gelmemesi açısından sanayileşme ve üretim odaklı ekonomi politikaları takip edilmelidir. Buna ek olarak ulusal istihdam politikaları değerlendirilerek mesleki eğitim, istihdam danışmanlığı hizmetleri ve girişimcilik faaliyetlerinin teşvikine ağırlık verilmesinin genç işsizlik üzerinde olumlu etkisi olacaktır.

Kaynaklar

- Arpaia, A., & Curci, N. (2010). EU labour market behaviour during the great recession. *Economic papers*, (405), 1-51.
- Baltagi, B. (2008). *Econometric analysis of panel data*. John Wiley & Sons.
- Bell, D., & Blanchflower, D. G. (2011). Young people and the Great Recession. *Oxford Review of Economic Policy*, 27(2), 241-267.
- Bruno, G. S., Marelli, E., & Signorelli, M. (2014). The rise of NEET and youth unemployment in EU regions after the crisis. *Comparative Economic Studies*, 56(4), 592-615.

- Caporale, G. M., & Gil-Alana, L. (2014). Youth unemployment in Europe: Persistence and macroeconomic determinants. *Comparative Economic Studies*, 56(4), 581-591.
- Choudhry, M. T., Marelli, E., & Signorelli, M. (2012). Youth unemployment rate and impact of financial crises. *International journal of manpower*, 33(1), 76-95.
- Clark, K. B., & Summers, L. H. (1982). The dynamics of youth unemployment. In *The youth labor market problem: Its nature, causes, and consequences* (pp. 199-234). University of Chicago Press.
- Coşan, B., Şahin, Ş., & Yörübulut, M. Ç. (2017). Küresel Ekonominin Kronik Sorunsalı Genç İşsizlik: Türkiye-Güney Avrupa (İspanya, İtalya, Portekiz, Yunanistan) Ülkelerinin Karşılaştırması. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 220-238.
- Çondur, F., & Bölükbaş, M. (2014). Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2).
- De Lange, M., Gesthuizen, M., & Wolbers, M. H. (2014). Youth labour market integration across Europe: The impact of cyclical, structural, and institutional characteristics. *European Societies*, 16(2), 194-212.
- Dietrich, H., & Möller, J. (2015). Youth unemployment in Europe–business cycle and institutional effects. *International Economics and Economic Policy*, 13(1), 5-25.
- Gülel, F. E., & Tunca, H. (2017). Investigation of Youth Unemployment In Turkey With Spatial Interaction. *Unregistered Employment*, 108.
- Günaydın, D., & Çetin, M. (2015). Genç işsizliğin temel makroekonomik belirleyicileri: ampirik bir analiz. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22).

Inozemtsev, E. (2016). The Youth Unemployment In Russia And Germany: A Spatial Panel Data Analysis. *Asian Journal of Science and Technology*, 7(11), 3700-3706.

International Labour Organization (ILO), World Employment Social Outlook 2018, Geneva, ILO Pub., 2018.

Kabaklarlı, E., & Gür, M. (2011). Türkiye’de Genç İşsizlik Sorunu ve Ekonomik Belirleyicilerinin Uzun Dönem Eş-Bütünleşme Analizi. *Youth Unemployment Problem in Turkey and Analysis of Economic Determinants with Co-integration Model*, 1-16.

Kmenta, J. (1986). Elements of Econometrics. New York: Macmillan.

Kolev, A., & Saget, C. (2005). Understanding youth labour market disadvantage: Evidence from south-east Europe. *Int'l Lab. Rev.*, 144, 161.

Laeven, L., & Valencia, F. (2013). Systemic banking crises database. *IMF Economic Review*, 61(2), 225-270.

Lo Duca, M., Koban, A., Basten, M., Bengtsson, E., Klaus, B., Kusmierczyk, P., ... & Peltonen, T. (2017). *A new database for financial crises in European countries* (No. 194). European Central Bank.

O'Higgins, N. (2012). This time it's different? Youth labour markets during ‘the Great Recession’. *Comparative Economic Studies*, 54(2), 395-412.

Okur, A. (2015). *Türkiye’de genç işsizliği ve nedenleri*. Gazi Kitabevi.

Parks, R. W. (1967). Efficient estimation of a system of regression equations when disturbances are both serially and contemporaneously correlated. *Journal of the American Statistical Association*, 62(318), 500-509.

Pastore, F., & Giuliani, L. (2015). The determinants of youth unemployment. A panel data analysis. *Discussion Papers 2_2015. CRISEI, University of Naples" Parthenope"*, Italy Google Scholar.

K. GÜNEY, M. F. CİN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 232-252 (Atf için/To cite).

Perugini, C., & Signorelli, M. (2010). Youth labour market performance in European regions. *Economic change and restructuring*, 43(2), 151-185.

Tomić, I. (2016). What drives youth unemployment in Europe?. *Radni materijali Ekonomskog instituta, Zagreb*, (1), 5-40.

Verick, S. (2009). Who is hit hardest during a financial crisis? The vulnerability of young men and women to unemployment in an economic downturn.

World Development Indicators (WDI), (2018).
<https://databank.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 01.01.2018).uk/
[Retrieved 01Dec.2015].

ANTİK OLİMPİYAT OYUNLARI VE ÖLÜM SPORU PANKREAS

Samet İKİBEŞ¹

Öz

Pankreas Antik Olimpiyat Oyunları içerisinde bir dövüş sporuydu. Bu spor dalı çok tehlikeliydi ve bu nedenle, bu dövüş sporunda çoğu uygulama serbestti. Öyleki bu sebepten dolayı rakiplerden biri müsabakada ölebiliyordu. Ama yine de Antik Yunanlı'lar bu dövüş sporunu boks kadar tehlikeli görmediler. Pankreas'ta uygulamam teknikler; parmak kırma, boğma, tekme, yumruktur. Ayrıca pankreas dövüş sporunda yasaklarda bulunuyordu. Bu yasaklar; rakibi ısırma ve gözlerini oymaktı.

Pankreas Olimpiyat Oyunlarına daha sonradan dahil edildi. Fakat sonra çok popüler bir spor oldu. Nitekim mücadelelere birçok seyirci katılıyordu. Ancak bu ilgi, Roma imparatorluğunun M.Ö. 2.yy. da Yunan Yarımadası'nı işgal etmesi ile azalmaya başladı. Fakat günümüzde pankreas'a olan ilginin artmasıyla birlikte son zamanlarda kendini modern sporlarda yeniden canlandırdı. Bu modern sporlar; MMA, Brezilya Jiu-Jitsu ve Muay Thai'dir.

Anahtar Kelimeler: Antik Olimpiyat Oyunları, Helen, Pankreas, Taktik, Spor.

¹ Arkeolog, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. samet_ikibes@hotmail.com,
ORDIC No: 0000-0002-0116-9049.

Makale Gönderilme Tarihi: 22 Ağustos 2019. Makale Kabul Tarihi: 11 Mayıs 2020.
Makale Türü: Araştırma Makalesi

ANCIENT OF OLYMPIC GAMES AND THE KILLING SPORT PANKRATION

Samet İKİBEŞ

Abstract

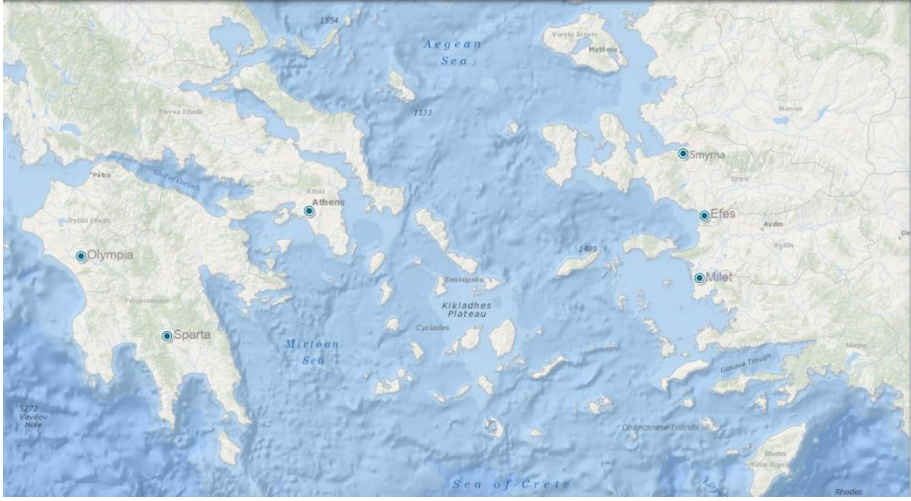
The Pancreas was a fighting sport within the Ancient Olympic Games. This sport was very dangerous and therefore most applications were free in this fighting sport. Competition could even result in the death of one of the components. However, the Ancient Greeks did not consider this fighting sport as dangerous as boxing. The techniques used in pankration were; finger breaking, choke, kick, puch vs. There were also bans in pancreas fighting sport. These bans were; to bite his opponent and gouge his eyes.

Pankration got involved later in the olympic games, but then it became a very popular sport. As a matter of fact, many spectators were participating in the struggles. But this interest, was decreased when The Roman Empire conquered Greek Peninsula in 2nd century BC. And during this period, the interest was began to decrease in pankration sport. But with increasing interest in pankration today it recently re-established itself in modern sports. These modern sports are; MMA, Brazilian Jiu-Jitsu and Muay Thai.

Keywords: Ancient Olympic Games, Helen, Pankration, Tactics, Sport.

Giriş

Antik Olimpiyat Oyunları Kıta Yunanistan'ın Mora Yarımadası; Antik Dönemdeki adı ile Peloponnesos Yarımadası'nın Kuzeybatı Bölgesinde bulunan Olimpia Kutsal Alanı'nda yapılmaktaydı (harita 1). Bu kutsal alan Antik Helen şehir devletlerinden Elis'e bağlı bir yerleşimdi.

Harita 1. Antik Helen şehir devletlerinin bazıları gösterilmektedir. (Harita: Murat Özgür Kes, 2019)

Olimpia Kutsal Alan'ı günümüz Olimpiyat Oyunları'nın temelini barındırsada, bu alanda sadece Olimpiyat Oyunları düzenlenmemekteydi. Nitekim oyunlar dışında bu bölgeye oyunları izlemeye gelen seyirciler, kutsal alanda bulunan yapıları da ziyaret ediyorlardı. Bu kutsal yapı topluluğu içerisinde özellikle en önemlisi diye bileceğimiz, Dünya'nın Yedi Harikasından biri olan Zeus Tapınağı'da bulunuyordu. Ziyaretçiler bu tapınakta Zeus'a adaklarını sunuyorlardı.

Peki, Olimpia Kutsal Alan'ında yapılan Antik Olimpiyat Oyunlarının başlama tarihi neydi? Bu soruya verilen cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Çünkü bölgede yapılan Arkeolojik Kazılar, dönemin yazarları ve mitler bize tam olarak oyunların başlama tarihi hakkında kesin bir bilgi vermemekteydi. Hatta bazı araştırmacılar tarafından ise, Antik Helen'lerin spor aktivitelerinin diğer Antik yerleşim bölgelerinden edindikleri düşünülmekteydi. Bu hipotez kapsamında araştırmacılar oyunların temelini Mısır, Mezopotamya ve Anadolu spor kültürüne bağlıyorlardı (Tekin ve Tekin, 2014:127). Eğer bu oyunların başlama tarihi için sporun temeline inmemiz gerekirse insanlık

tarihini incelememiz de fayda olacaktır. Nitekim spor oluşumları için bu kadar geri bir döneme inmemizdeki amaç insanın ilk dönemlerdeki hayatta kalma becerileri ile açıklana bileceğindedir. Bu sebep doğrultusunda spor oluşumları insanların hayatta kalması için geliştirdikleri beceriler olmalı, dönemler ilerledikçe ve ticaret oluşumları arttıkça bu spor aktiviteleri Antik Helen'lere yayılmış olmalıydı. Olimpiyat Oyunları gibi büyük oyunların açıklaması ise; gelişen bu spor bilgisi ve dönemin dinsel uygulamaları ile açıklanabilirdi. Fakat bu iki sebep haricinde Antik Olimpiyat Oyunları'nın temelini askeri eğitime de dayandırılabilirdi. Olimpiyat Oyunlarının başlama tarihi konusunda ise sahip olduğumuz bilgiler doğrultusunda Antik Helen'lerden önce bu bölgelerde yaşamış olan uygarlıklardan Minos ve Miken Uygarlıklarını incelememiz gerekmektedir. Çünkü Minos Uygarlığının hem ritüel olarak hem de askeri atletizm olarak boğa oyunları ve boks etkinlikleri düzenlendiğine dair elimizde kanıtlar bulunmaktadır. Bu etkinliklerin Minos'tan Miken'e aktarıldığı da hiç şüphesiz kabul edilebilir bir gerçektir. Hatta araştırmacılarca Minos ve Miken Çağında Olimpia'da artık dinsel festivaller kapsamında sportif yarışmalar düzenlendiği de söylenmektedir (Bohus, 1986:13). Fakat Minos, Miken Çağlarından sonra oyunların M.Ö. 9. yy'da Elis kralı İphitos'un Kıta Yunanistan'ı veba ve iç savaştan nasıl kurtarılacağını öğrenmek için Delphi kayinine danıştığı söylendiği süreye kadar oyunlarda duraklama yaşanmıştır (Woff, 1999:5). Delphi kayini ile Kral İphitos'un yapmış olduğu bu karşılıklı iletişim sonucunda Delphi kayini İphitos'a sorunların giderilmesi için tekrar oyunları başlatması gerektiğini söylemiş ve kayinin vermiş olduğu cevap sonucu oyunlar tekrar başlamıştır (Woff, 1999:5). Fakat elimizdeki kayıtlar da en erken Antik Olimpiyat Oyunlarının tarihi Hippias'ın Olimpiya'daki kayıtlarına dayandırabiliyoruz. Çünkü Hippias oyunlarda kazananların listesini oluşturuyordu. Bu doğrultuda oyunlarda en erken kazananın M.Ö. 776 yılına olduğu bilgisini bize vermiş olmasında dolayı, oyunların başlama tarihini kesin kayıt olarak Hippias'a göre alıyoruz (Yıldırım, 2014:556).

Oyunların düzenlenmiş olduğu dönemler ise genellikle; ağustos ayında tahıl hasatı sonrası ile üzüm ve zeytin hasatı öncesindeki boşlukta yapılıyordu (Fagg, 1979:37). Başlangıçta oyunlar bilindiği üzere yedi gün değildi. M.Ö. 776-728'de bir gün, M.Ö. 632'de yedi gün, M.Ö. 472'de beş gün süreyle devam etmiştir (Tekin ve Tekin, 2014:129,131-132). Olimpiyat oyunlarındaki bu süre değişimi ise, büyük bir olasılık ile Helen'lerin o dönemlerde yaşamış olduğu refah ve savaş ile ilişkilendirilebilirdi. Çünkü M.Ö. 8.yy'da Antik Helen'lerin refah yüzeyi yüksek ve yayılma politikası izlemeye başladığı dönem iken M.Ö. 5. yy'da ise savaşlar ile mücadele ettiği dönem olarak tarih sahnesinde geçmiştir. Oyunların düzenlendiği yıllar dört yılda bir olmaktaydı. Bu oyunlar süresince Helen coğrafyasında savaş

çıkması yasaktı. Bu duruma da kimse kolay kolay karşı çıkmıyordu. Oyunlar süresince Helen coğrafyasında barış oluyor ve bu barışa elini her şeyden uzak tutmak anlamında ‘Ekecheiria’ deniyordu (Wacker, 2004:40). Barış sayesinde tüm şehir devletlerinden sporcular Olimpia Antik Kenti’ne güvenli yollardan ulaşıyorlardı. Ayrıca Olimpiyat Oyunlarının M.Ö. 776 da başladığı ilk dönemlerde, oyunlarda tüm spor dalları bulunmamakta iken zaman ilerledikçe yeni spor dalları oyunlara katılmaktaydı.

Antik Olimpiyat Oyunları’nın sonu erme süreci anlık bir süreçte olmamış, Antik Helen’lerin kitaplara ve sanata merakının artması sonucunda bu süreç başlamıştır (Tekin ve Tekin, 2014:136). Fakat oyunların kesin sonu erme sürecinin başlangıcı M.Ö. 2. yy’da Kıta Yunanistan’ın Roma İmparatorluğuna katılma süreci sonucu başlıyor diyebiliriz. Çünkü Roma İmparatorluğu’nun oyun anlayışı ile Antik Helen’lerin oyun anlayışı birbirinden farklıydı. Helenler oyunları daha çok kutsallığa bağlarken Roma İmparatorluğu’nda yavaş yavaş bu kutsallık gözden kaybolmaya başlamıştır. Kutsallık yerine ise sadece insanları hoşnut etme anlayışı var olmuştur. Nitekim bu süreç Roma İmparatorluğu’na Hristiyanlık resmi din olarak kabul edilmesi ile daha da hız kazanmıştır. Sonuç olarak artık bu dönemde pagan inancına ait her şeye karşı çıkılmaya başlanmış, hatta olimpiyatların tanrıları onurlandırma inancına bağlı bir oyun olduğu düşüncesi ile ona da karşı çıkmıştır. Nihayetinde Antik Olimpiyat Oyunları I. Theodosius tarafından M.S. 4. yy’da süresiz bir şekilde kaldırılmıştır.

Pankreas/Pankration

Pankreas sporu Antik Olimpiyat Oyunları içerisinde sevilen ve uygulanan bir spor dalıydı. Kelime anlamı olarak ise; Pankration kelimesi Antik Helence tüm anlamına gelen ‘‘Pan’’ ile güçler anlamına gelen ‘‘Kratos’’ kelimesinden türetilmiştir (İmamoğlu ve İmamoğlu, 2018:91). Genel olarak pankreasa ise bu iki kelimenin birleşmesi sonucu tam güç deniyordu. Bu dövüş sporunun tam güç olarak isimlendirilmesi olasılıkla sporda olabildiğince özgür olmalarından ve müsabakalarda kuralların azlığından kaynaklanmaktaydı. Kabul gören bilgilere göre ise pankreas spor dalı hem boks hem de güreş sporunun birleşiminden oluşmaktaydı. Böyle nitelendirilmesinin sebebi birbirleri ile mücadele eden rakipler müsabaka sırasında hem boks tekniklerini hem de güreş tekniklerini kullanması ile alakalı bir durum olmasından kaynaklanmalıydı.

Pankreas dövüş sporunun ortaya çıkması ile ilgili çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bunlardan ilki pankreasın ortaya çıkmasında mitolojik hikayelerin etkisi olduğu düşüncesiydi. Bu teori kahraman Theseus ile Herakles mitolojilerine dayalıydı. Theseus Minataur denen yarı boğa yarı insan bir mitolojik yaratık ile Herakles ise kendisine verilen 12 işinden bir

tanisi olan Nemea aslanı ile mücadele etmiştir. Bu kahramanların böyle zorlu mücadeleleri sırasında pankreas dövüş sporu tekniklerini kullandıkları ve sonuçta pankreasın bu şekilde ortaya çıktığı düşünülmekteydi (Spivey, 2004:108.;Tausk, 2001:410). Pankreasın meydana çıkması hakkında diğer bir teori; bu spor dalının Antik Mısırlılara dayandığı düşüncesi idi. Bu hipotez kapsamında Mısırlıların gelişmiş dövüş sanatlarını buldukları sanılıyor, buna kanıt olarak ise orta krallık dönemine ait Beni-hassan mezarında bulunan duvar resimleri gösterilmekte hatta bununla da kalmayıp Antik Mısırlı tüccarlar sayesinde bu sporun Antik Helen'lere yayıldığı düşünülüyordu (resim1) (Tausk, 2001:410). Bu makale kapsamında, pankreas spor dalının ortaya çıkması hakkında değineceğimiz son teori ise; bu sporun İlk Çağ'larda insanların kendilerini korumaları gerektiğinden dolayı ortaya çıkmış olabileceği düşüncesidir. Bahsetmiş olduğumuz teoriler haricinde bu dövüş sporunun ortaya ne zaman çıkmış olabileceği ile ilgili birçok teori bulunuyordu. Fakat bu teorilerin herhangi biri bize pankreasın kesin olarak ne zaman ortaya çıktığı hakkında bir bilgi vermemektedir. Ancak bahsetmiş olduğumuz teorilerden birini savunacak olursak pankreas sporunun İlk Çağ'larda ortaya çıkmış olduğu hipotezini destekleyebiliriz. Bu hipotezin diğer teorilere göre güçlü olması; o dönemde insanların günümüzden çok daha fazla kendilerini savunmak zorunda olmaları ve kendilerini savunma ihtiyacından dolayı bu sporu ortaya çıkarmış olma ihtimalleri dolayısıyla, hiç şüphesiz diğer teorilerden daha çok baskındı.

Resim 1. Antik Mısır orta krallık dönemine tarihlenen Beni-hassan mezarına ait, güreş ve dövüş tekniklerinin gösterildiği duvar resmi. (Kaynak:<httpwww.wrestlingsbest.com>)

Antik Olimpiyat Oyunları'nın içerisinde yer alan spor dallarına pankreas sporu hemen dahil edilmemiştir. İlk olimpiyat oyunlarının başlama tarihini kesin bilgilere göre M.Ö. 776 yılını temel alırsak, pankreas dövüş sporu

oyunlara biraz daha geç bir tarihte M.Ö. 648'de yani 33. olimpiyat oyunlarında oyunlara dahil edilmiştir (Tekin ve Tekin, 2014:131). Antik Olimpiyat Oyunları içerisinde yer alan sporlar belirli günlere ayrılmış olduğundan, pankreas spor dalı ise genellikle oyunların dördüncü gününde düzenlenmekteydi (Tames, 1996:17).

Bu dövüş sporu ile ilgili bildiklerimiz antik yazarlarca söylenenlerden, mitolojik hikayelerden ve antik dönemlerde yapılan vazo resimlerinden ileriye gitmemektedir. Bu da bize pankreas dövüş sporu hakkında sınırlı bilgiye sahip olduğumuz gerçeğini hatırlatmaktadır. Fakat uzmanlarca yapılan araştırmalar sonucu bu spor dalı ile ilgili birtakım bilgi birikimine sahip olmaktayız.

Pankreas diğer spor dallarından farklı olarak iki formdan oluşmaktaydı. Bunlar; kato pankreas ve ano pankreastı (Tausk, 2001:411). Ano pankreas mücadeleleri ayakta yapılıyordu. Dövüşçüler el ve ayaklarını ano pankreasta kullanabiliyordu. Bu kapsamda ano pankreas için bir çeşit kickboks diyebiliriz, çünkü kickboks tekniklerini ve mücadelesini andırıyordu. Fakat kickbokstan daha zararlı bir spor dalıydı. Kato pankreas ise mücadele hem ayakta hem de yerde devam edebilen bir pankreas versiyonudur. Ano pankreastan daha tehlikeli olup ve ano pankreasta yapılan tüm teknikler kato pankreasta da yapılmasına izin verilmiştir.

Mücadeleler ise ayakta, bir platform ya da arenanın içinde başlıyor ve platform etrafında herhangi bir engel bulunmamakla birlikte, buna karşın bu platformdan rakiplerden biri çıktığında dövüş tekrar başlıyordu (Woff, 1999:23.; Tausk, 2004:411). Karşılaşmalar olabildiğince sert geçiyor, hatta şair Pindaros pankreas için her şeyi yaparak rakibini yenme sporu olduğunu belirtmiştir (Middleton, 2000:16). Şair Pindaros'un sözü aslında bu sporun tehlikeli olduğunu açıklamaya yetiyor, fakat nedense Antik Helenler pankreas sporunu boks kadar tehlikeli görmüyorlardı. Antik Helenlerin böyle düşünmesine rağmen pankreas mücadelelerinde rakiplerden birinin öldüğünde görülebiliyordu. Böyle tehlikeli bir sporda yapılan müsabakaların genellikle çok çetin geçtiği için seyirciler de sporculardan her zaman zorlu bir mücadele bekliyordu. Ancak bazen sporcu rakibinden korkup kaçabiliyordu. Sporcu rakibinden korkup kaçmakta onursuz bir davranış sergilemiş oluyor aynı zamanda böyle davranan kişiler para cezasına çarptırılıyorlardı. Nitekim M.S. 25 yılında düzenlenen olimpiyat oyunlarında Alexandriyalı Saporion rakibinden korkup kaçtığı için para cezasına çarptırılmıştır (Glubok ve Tamarin, 1976:82). Olimpiyat Oyunları içerisinde her dalda olduğu gibi pankreas müsabakalarında da kazanan sporcular şehirlerine döndüklerinde büyük bir ün ve şöhret elde ediyorlardı. Bununlada yetinilmeyip ülkelerinde heykelleri dikiliyor, ölene kadar bu statüde kalıyorlar ve öldükten sonrada

bir tanrı gibi tapınım görüyorlardı. Böyle davranılmasına bir örnek ise Antik Helen şehir devletlerinden Thasos’lu Theagenes örneğini verebiliriz. Onun olimpiyatlardaki zaferlerinden dolayı Thasos’a heykelleri dikilmiş, öldükten sonra ise bir tanrı gibi tapınım görmüştür.

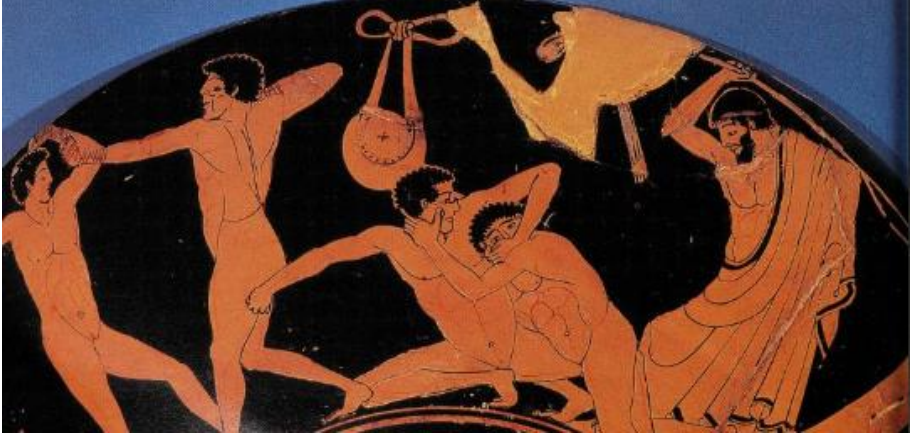
Pankreas müsabakalarında raunt ve sıklet farkı olmuyordu (İmamoğlu ve İmamoğlu, 2018:91.; Tausk, 2001:411). Bu da demek oluyor ki rakiplerden birinin boyu diğerine göre daha uzun ya da biri diğerine göre daha iri olabiliyordu. Karşılaşmaların böyle olması aslında eşitsizliğe işaret ediyordu. Hatta öyle ki müsabakaların bitiş süresi de bulunmuyordu. Mücadelelerin bitmesi için ya rakiplerden biri nakavt olmalı ya da parmağını kaldırıp teslim olduğunu belirtmeliydi (resim 2). Ayrıca rakipler boksta olduğu gibi ellerini yapılan darbelerden korumak için herhangi bir malzeme ile sarmıyorlar bu da onlara daha iyi hareket kabiliyeti ve numara yapma imkanı veriyor almasına karşın, ellerde yaralanmalarda yol açıyordu.

Resim 2. M.Ö. 530 yılına tarihlenen siyah figür panathenaik amphora üzerinde iki pankreas sporcusu betimleniyor, sağ taraftaki sporcu parmağını kaldırarak yenilgiyi kabul ettiğini göstermektedir. (Kaynak: <http://ancientolympics.arts.kuleuven.be>)

Müsabakalar esnasında ayak, tekme, kafa, yumruk, tokat, kasıklara vurma, boğma, uzuvları kırma gibi birçok uygulama pankreas sporunda serbestti. Fakat bazı yasak uygulamalar da bulunuyordu. Bu yasak uygulamalar; rakibin ağzına el sokmak, ısırarak ve göz çıkarmak gibi uygulamalar bunlardan birkaçıydı (resim 3,4). Yer alan yasaklardan birini rakibine

isteyerek ya da istemeyerek uygulayan sporcu hakemler tarafından “Rhabdos” adındaki sopa ile vurularak uyarılıyordu (resim 3,4) (Tekin ve Tekin, 2014:133). Bu sopalar yalnızca uyarmak amaçlı kullanılmıyor rakipleri kışkırtmak ya da ayırmak içinde kullanılıyor olmalıydı. Müsabaka esnasında rakibin gözünü çıkarmak yasak olduğunu söylemiştik. Fakat Antik Sparta’lılar için bu uygulamalar yasak değildi, tabi bu durum Sparta’lılar için yerli festivallerde geçerli bir kuraldı (Middleton, 2000:16). Bu serbestlik Sparta’lıların almış olduğu eğitimler ile açıklanabilirdi. Nitekim Antik Sparta’lılar sürekli savaş eğitimi almış olmaları ve eğitimler sırasında göz çıkarma ve rakibi öldürücü teknikler öğrenmişlerdi. Öğrenmiş oldukları bu bilgiler pankreas spor dalı için onlara pahalıya patlamıştı. Çünkü müsabakada istemsizce bu gibi yasakları uygulayabiliyorlardı. Bu sebeplerden dolayı pankreas alanında olimpiyatlarda yer almalarına izin verilmedi.

Resim 3. M.Ö. 490-480 yıllarına tarihlenen kırmızı figür kylixden detay. Pankreas sporcusu rakibinin gözüne parmağını soktuğu için hakem tarafından uyarılıyor. (Kaynak: Middleton, 2000:16)

Resim 4. M.Ö. 480'e tarihlenen kylix parçası üzerinde betimlenen iki pankreas sporcusu. Sporculardan biri diğerinin ağzına eline soktuğundan dolayı hakem tarafından uyarılıyor. (Kaynak: Gardiner, 1987:214)

Pankreas sporunda uygulanan teknikler; bu spor dalında oldukça fazla teknik bulunmaktadır. Fakat bu tekniklerden en çok tercih edilenleri ise; rakibi boğmak, kolunu kilitlemek, ayaklarını kilitlemek ve rakibin parmaklarını kırma teknikleri tercih edilmiştir. Parmak kırma taktiğinde sporcu rakibinin ellerini yakalıyor ve bir hamle ile rakibin ellerini geriye doğru çevirip parmaklarını kırmaya çalışıyordu. Öyle ki ünlü pankreas sporcusu olan Sostratos mücadelede ilk iş rakibin parmaklarını yakalayıp onları kırmaya çalışmasından dolayı “parmak uçları” adında lakap kazanmıştır (Woff, 1999:23). Rakibin ayaklarını kilitlediği numara ise, rakibin ayaklarından birini hızlı bir şekilde yakalayıp onun ayağı ile güreştikten sonra, uygun bir pozisyonda ayağını kilitleyip rakibi pes ettirmeye dayalıydı. Nitekim pankreasçı Protesilaus tarafından bulunan topuk numarasında rakibin ayakları ile mücadeleye dayanıyordu (Gardiner, 1987:215). Kol kilitleme numarası da çok sevilen tekniklerde bir tanesiydi. Aynı zamanda eser ustaları kol kilidi yapan bir pankreas sporcusunu betimledikleri çeşitli bronz figürün örneklerini yapmayı seviyor ve bu tarz eserler Arkeolojik Kazılar sonucu çok sayıda bulunuyordu (resim 5). Kol kilitleme tekniklerinde ana amaç rakibin hızlıca kolunu ele geçirip ters yönde çevirerek rakibi acıdan pes ettirmeye çalışılmaktı. Fakat kol kilitleme işlemi yapıldığı sırada boşta olan diğer kol ile de rakibin yüzüne darbe indirile biliyordu. Resim 5'te fark edildiği gibi yerde olan pankreas sporcusu rakibinin boşta olan kolunun yumruk darbelerinden korunmak için başını ters yöne çevirmiştir. Bu spor dalında sevilin diğer bir numara rakibini boğarak nefes alışverişini kesmek ya da boğma işlemi sırasında omuriliğe uygulanan baskı sonucunda rakibi pes ettirmeye dayalı bir uygulamaydı. Bu tekniklerin en meşhurlarından bir

yapıldığı yer Antik Çağ'da Agora dediğimiz şehir merkezlerinde yapılırken daha sonra spor eğitimlerinin yapılması için özel alanlar olan Gymnasion'larda yapılmıştır (Başgelen, 2009:7). Gymnasion'larda ki güreş alanı yapının merkezinde yer alan ve dikdörtgen bir şekle sahip “palestra” alanında gerçekleştiriliyordu. Bu alan toprak zemin ile kaplı olup etrafı stoalar ile çevrili oluyordu. Gymnasion'larda yapılan eğitimlerde sadece sportif aktiviteler yapılmıyor aynı zamanda müzik, edebiyat, matematik, felsefe gibi eğitimlerde yapılıyordu. Bu eğitimlerde pankreas gibi bedensel aktiviteler öğleye kadar sürer iken öğleden sonra zihinsel aktiviteler düzenleniyordu (Başgelen, 2009:8,9). Pankreas eğitimi Gymnasion'lardaki özel bölüm olan “korkykeion” denen bölümlerde yapılmakta ve bu özel bölümde yer alan içi kum ile dolu torbalara ‘korykos’ vurarak yapılmaktaydı (resim 7) (Tausk, 2001:413). Bu eğitim sırasında pankreas sporcularını pankreas spor dalını bırakan eğitimler tarafından eğitimi yapılmıyordu. Sporcular eğitime başlamadan önce ilk iş üzerlerine yağ sürer daha sonra antrenmanlara başlardı. Eğitim sonunda ise üzerlerindeki kumu “strigilis” denen hilal şeklinde bir yapısı bulunan metal ya da bronz parçadan yapılmış bir malzeme ile temizler ve daha sonra yıkanmaya giderlerdi (resim 8).

Resim 7. M.Ö. 4 yy.'la ait Etrüsk cista kabı üzerinde betimlenen bir pankreas sporcusunun korykos ile çalışması betimlenmektedir. (Kaynak: Howe, 1987: Plate 101)

Resim 8. İzmir Bergama Müzesinde sergilenen strigilis örnekleri (Fotoğraf: S. İKİBEŞ)

Pankreas spor dalına olan ilginin azalması Antik Olimpiyat Oyunlarına azalan ilgi ile aynı süreci izlemiştir. Nitekim Roma imparatorluğu'nun M.Ö. 2 yy. da Kıta Yunanistan'ı işgali ile birlikte olimpiyat oyunlarına gösterilen ilgisizlikten önceki paragraflarda bahsetmiştik. Bu ilgisizlik Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlık dinini benimsemesiyle birlikte hız kazanmış ve olimpiyat oyunlarının sonunu geçirmiş olduğundan da söz etmiştik. Sonuç olarak Olimpiyat Oyunlarına azalan ilgi pankreas sporunu da etkilemiş ve Hristiyanlık ile beraber pankreasa tam olarak ilgi kaybolmuştur. Fakat pankreas oyunlarına ilgi tekrar yakın tarihler olan 1960 ve 1970'lerde Amerika ve Avrupa'da artmaya başlamıştır (Tausk, 2001:416). Gümünüze doğru geldiğimizde ise pankreas dövüş sporu modern dövüş sanatlarını etkilemiş ve bu modern dövüş sanatlarında pankreas dövüş teknikleri uygulanmıştır. Bu dövüş sanatlarından MMA yani karma dövüş sanatları sporunu söyleyebiliriz. Çünkü MMA dövüş teknikleri pankreasta uygulanan dövüş stillerine çok benzemektedir. Bu spor yanında pankreas dövüş sporu; Brazilian Jiu-Jitsu, Muay Thai gibi sporlarının tekniklerini etkilemiş olabilirdi.

Sonuç ve Değerlendirme

Sert sporlar günümüzde nasıl popüleriteye sahip ise Antik Dönemlerde de oldukça fazla popülerliğe sahipti. Her dönemde insanların bir şiddet eğiliminde olmaları yeni sert spor dallarını doğurmuştur. Helen döneminde ise popüleritesi yüksek olan bu sert sporların başında pankreas dövüş sporu bulunmaktaydı. İnsanlar bu spor dalında gerçekleştirilen sert mücadeleleri seviyor ve bu sebep ile müsabakaları izlemeye gelen seyirci sayısı o

dönemler için inanılmaz düzeylere erişiyordu. Fakat Helen döneminden farklı bir dönem olan Roma döneminde ise pankreasın şiddeti Roma vatandaşlarını hoşnut edecek düzeyde olmaması ve Olimpiyat Oyunlarına azalan ilgi sonucu yavaş yavaş yerini o dönemler için spor diye bileceğimiz uygulamalara bıraktı. Ancak modern dönemlere geldiğimizde Helen döneminin popüler dövüş sporu olan pakration/pankreas günümüz dövüş sporlarını etkilemiş ve hatta yeniden bu Antik sporun modern dünya içerisinde tekrar doğduğunu söyleye biliriz.

Kaynakça

- Bohus, J. (1986). Sportgeschichte; Gesellschaft und Sport von Mykene bis heute, München - Wien
- Başgelen, N. (2009). Antik Çağ Kent Yaşamında Kamusal Spor Mekanları ve Anadolu Gymnasionları, İstanbul
- Chrisp, P. (2006). E. Guides Ancient Greece, London – New York
- Fagg, C. (1979). Ancient Greece, New York
- Garginer, N. E. (1987). Athletics of the Ancient World, Chicago
- Glubok, S. And Tamarin, A. (1976). Olympic Games in Ancient Greece, New York – Hagerstown
- Howe, P. T. (1957). “Sophokles, Mikon And The Argonauts”, American Journal of Archaeology 61, New Jersey, 341-350.
- İmamoğlu, M. Ve İmamoğlu, “Antik Yunanda Mücadele Sporlarının Görselleri ve Yansımaları”, G. Avrasya Spor Eğitim ve Toplum Kongresi Bildirileri, 15-18 Kasım 2018, 85-93.
- Kyle, G. D. (2016). “Antik Yunan’da Atletik Şiddet”, Aktüel Arkeoloji 51, İstanbul, 86-93.
- Middleton, H. (2000). Ancient Olympic Games, Chicago
- Pearson, A. (2004). Ancient Greece, New York
- Spivey, N. (2004). The Ancient Olympics A History, New York
- Tekin, A. Ve Tekin, G. (2014). “Antik Yunan Dönemi: Spor ve Antik Olimpiyat Oyunları”, Tarih Okulu Dergisi XVIII/ Journal of History School XVIII, İzmir, 121-140.
- Tames, R. (1996). The Ancient Olympics, Cyrstal Lake

S. İKİBEŞ

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 253- 267 (Atf için/To cite).

Tausk, P. G. (2001). “Pankration” Martial Arts Of The World An Encyclopedia Volume One:A-Q, (Ed: Green, A. T.), Santa Barbara: ABC CLIO publishing.

Yıldıran, İ. (2014). “Antikiteden Moderniteye Olimpiyat Oyunları: İdealler ve Gerçekler”, Hece 210-211-212, Ankara, 55-570.

Wacker, C. (2004). Olympia. Ein Kultur Historischer Rundgang, München

Woff, R. (1999). The Ancient Greek Olympics, New York

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖYKÜYE YÖNELİK TUTUMLARI

Ahmet İhsan KAYA¹, Recep BİNDAK²

Öz

Yaşamın gerçekleri, edebiyatın estetik anlayışını temel alan öykü / hikâye aracılığıyla okuyucuya daha yaygın ve etkili bir şekilde aktarılır. Bu yönüyle öykü, eğitim sürecinde en çok yararlanan edebi türlerden biri olarak yerini almıştır. Okuyucu düzeyi dikkate alınarak yazılan öyküler bireyi zihinsel, duysal ve toplumsal açıdan olumlu yönlerde etkiler. Öykünün niteliği yanında okuyucu kitlenin bu türe karşı tutumunun da bilinmesi önemlidir. Bu açıdan bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin öyküye yönelik tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Likert tipi öykü tutum ölçeği geliştirilmiş ve ortaokul öğrencilerinin öyküye yönelik tutumları bazı kişisel değişkenlerine göre incelenmiştir. Güvenirlilik geçerliğe ilişkin bulgular öykü tutum ölçeğinin 12 madde ve 2 boyuttan oluştuğunu, iç tutarlık katsayısının 0,82 olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Öykü, Öykü tutum ölçeği, Ortaokul öğrencileri.

¹ Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ikaya@gantep.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-5031-8226.

² Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi Teknik Bilimler MYO, bindak@gantep.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0005-7862.

Makale Gönderilme Tarihi: 16 Ekim 2019. Makale Kabul Tarihi: 25 Ocak 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE ATTITUDES OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS TOWARDS THE STORY

Ahmet İhsan KAYA, Recep BİNDAK

Abstract

The realities of life are conveyed to the reader more widely and effectively through the story based on the aesthetic understanding of literature. With this aspect, the story took its place as one of the literary genres that benefited the most during the education process. Stories written by considering the reader level affect the individual in a positive way in terms of mental, sensory and social aspects. Besides the quality of the story, it is important to know the attitude of the reader to this genre. In this respect, in this study, attitudes of secondary school students towards story were tried to be determined. The Likert type story attitude scale was developed and the attitudes of middle school students towards the story were examined according to some variables. The findings of reliability and validity revealed that the story attitude scale consisted of 12 items and 2 factors, and the internal consistency coefficient was 0.82.

Keywords: Story, Story attitude scale, Secondary school students.

Giriş

Diğer canlılardan duygu, düşünce ve yetenekleriyle farklılık gösteren insanoğlu, içselleştirdiği duygu ve düşüncelerini doğru ve etkili bir şekilde anlatmak ister. Paylaşmak/anlatmak insanın önemli ihtiyaçları arasında yer alır. İnsanoğlu bu ihtiyacını daha çok şiir, roman, öykü, tiyatro, mektup, deneme gibi edebî türler aracılığıyla dile getirilir. Okuyucuyla sık buluşan türler arasında öykünün ilklerde olduğu söylenebilir. Öykü “tek bir türün değil ‘mit’ten ‘modern hikâye’ veya ‘roman’a kadar uzanan türler manzumesinin ‘genel’ adıdır” (Çetişli, 2004: 17). Öykünün masal ve tarihî olaylara dayalı anlatılardan doğduğu, ilk örneğinin Binbir Gece Masalları olduğu ve XVI. yy’da kaleme alınan Decameron adlı eserle de farklı bir boyut kazandığı bilinir. XVIII. yüzyılda Voltaire’nin çalışmalarıyla ivme kazanan öykü, XIX. yy’da hızla gelişim gösterir. Fransız yazar Guy de Maupassant ve Rus yazar Anton Çehov gibi sanatçılarla asıl mecrasına ulaşır.

Türk öykücülüğü de diğer milletlerde olduğu gibi destan, masal ve halk hikâyeleri gibi anlatı türlerinden doğar. Dede Korkut Hikâyeleri’yle kendine has bir yapı kazanmaya başlar. Tanzimat ile Milli Edebiyat dönemi arasında Ahmet Mithat Efendi, Sami Paşazade Sezai, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi edebiyatçıların çalışmalarıyla modern olma yolunda ilerler. Duru bir anlatımla toplumsal meseleleri konu edinen Milli Edebiyat döneminde Ömer Seyfettin ile yeni bir çığır açar. Cumhuriyet Döneminde Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay gibi yazarların çalışmalarıyla kendine has bir yapı kazanan Türk öykücülüğü, 1930’dan sonra geniş bir konu ve üslup zenginliğiyle dünya edebiyatında kendinden söz ettirmeye başlamıştır (Dündar, 2007).

Kuramsal türler içinde zengin bir yapıya sahip olan öykü, şiirle roman arasında, üslubuna göre şiire veya romana yakın bir yerde bulunur. Öykünün şiirden farklı bir yapıya sahip olduğunu belirten Kaplan’a göre “Şairler eserlerinde genellikle kendi şahsi duygularını ifade ederler. (...) Hikâyeciler, şairlerin aksine, kendi ‘ben’lerinden çok ‘başkaları’ndan bahseder. Billhassa ‘insanlar arasındaki anlaşmazlık ve çatışma’ hikâyede önemli bir yer tutar. Hikâye bu bakımdan roman ve tiyatroya yaklaşır” (Kaplan, 2002: 10). Diğer taraftan öykü, yaşamın nüanslarını aktarması nedeniyle de romandan uzaklaşır. “O, roman gibi bütün bir hayatı topuyla kucaklamaz, hayatın bir enstantanesini tespit eder, sonra o enstantaneyi seri bir üslupla önümüze serer” (Özdenören, 1997: 141). Öykü türler arasındaki farklılığını biraz da anlatımındaki akıcı ve sürükleyici yapısına borçludur.

Öykü yazarları, eserini kaleme alırken türün özellikleri yanında yaşamın gerçeklerini ya da gerçekliğini hep göz önünde bulundurmaya zorundadır. Bu gerçekliğe okuyucu kitlenin yapısı da dâhil edilmelidir. Öykü eğer çocuklar için yazılacaksa olaylar çocuk gerçekliğine göre kurgulanmalıdır. Çocuklar için hazırlanan eserler teknik açıdan olduğu kadar, pedagojik ve kültürel açıdan da çocuk gerçekliğine uygun olmalıdır. Bilindiği gibi çocuklar, yetişkinlerden hem biyolojik hem de psikolojik yönden farklılıklar gösterir. Her şeyden önce “*çocukların büyükler kadar hayat tecrübeleri olmadığı için eserleri anlamlandırmada sıkıntı çekebilirler.*” Luikens’in de belirttiği gibi çocuk öyküleri, çeşit olarak değil seviye olarak farklılık göstermektedir (Nuhoğlu, 2007: 157). Bu yüzden çocuklar için öykü ve roman yazmak ayrı bir hassasiyet ister. Ayrıca yazarın pedagoğ, psikolog ve sosyolog gibi uzmanlardan da destek alması beklenir. Zira “*herkes, çocuklara yönelik öykü yazamaz, bir kimsenin çocuklara yönelik öykü yazabilmesi için, onun ruh dünyasını*” gizemlerle dolu renkli zihin yapısını anlaması gerekir (Yalçın, 2005: 146).

Çocuklar kendi dünyasını anlatan kitaplar veya öykülerle bir an önce tanışmalıdır. Ancak bu kitapların çocuğun beklentilerine uygun olması da önemlidir. Eğer çocuk, niteliksiz kitaplarla tanıştırsa başta kitaptan dolayısıyla da edebiyattan soğur. Bu da onu öykünün ve edebiyatın olumlu etkilerinden mahrum bırakır. Öyküler her birey için önemli olmakla birlikte çocuklar için vazgeçilmez bir olgudur. “Bu gerçekten hareketle, çocuğun öykü yoluyla eğitimini sağlamak, onlara istenilen davranışları kazandırmak en kestirme yoldur” (Yalçın, 2005: 147). Öyküler yapısı gereği şiir, masal, roman gibi türlerle ilişkili ama kendine has yapısıyla okuyucuyu farklı yönlerden etkiler. Öyküler, hayal âleminden gerçek dünyaya geçmesinde çocuğa yardımcı olur. Çocuk hikâyedeki olayları diğer unsurlarla birlikte zihin süzgecinden geçirerek zihinsel gelişime büyük katkılar sağlar. Öykü kahramanlarıyla özdeşim kurup haklının ve doğrunun yanında olarak hem örnek bir kişiliğe bürünür hem de psikolojik rahatlığa ulaşır (Nuhoğlu, 2007: 152-153). Birey öyküler aracılığıyla ana dilinin inceliklerini kavrar. Bu da onların dili ustaca kullanımını sağlar. Güçlü-zayıf yanlarıyla, çelişkileriyle, çatışmalarıyla insanı insana tanıtır. Çeşitli ırktan, dinleri, dilleri, kültürleri farklı insanları tanıtır, onlara yakınlık duyulmasını sağlar (Nas, 2002: 22). Kısacası çocuğun millî ve evrensel değerlere sahip ideal bir birey olarak yetişmesinde öykünün payı büyüktür. Bu nedenle çocukların erken yaşlarda nitelikli öykü kitaplarıyla tanışması gerekmektedir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda metin türleri hikâyeye edici, şiir ve bilgilendirici olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Hikâyeye edici metinler öykü, roman, masal, destan, tiyatro, anı gibi türleri kapsar. Bunlardan öykü yapısı ve olumlu etkileri nedeniyle örgün ve yaygın

eğitimde sıklıkla kullanılmaktadır. Öykünün ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe dersi öğretim programında da önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu türle ilgili Türkçe Dersi Öğretim Programında 52 kazanıma yer verildiği görülmektedir (Eroğlu-Çopur, 2019). Örneğin “hikâye edici metin yazar” kazanımı tüm sınıflar için ortak iken 5. sınıf için, “Öğrencilerin günlük hayattaki gözlem ve deneyimlerine dayanarak hikâye konusu ve hikâye unsurlarını belirlemeleri sağlanır”. 6. sınıf için, “Öğrencilerin zaman, mekân, şahıs ve olay unsurlarını belirlemeleri, hikâyenin serim, düğüm ve çözüm bölümlerinde anlatacaklarının taslağını oluşturmaları sağlanır”, 7. sınıf için, “Öğrencilerin zaman, mekân, şahıs ve olay unsurlarını belirleyerek hikâyenin serim, düğüm ve çözüm bölümlerinin taslağını oluşturmaları sağlanır”. 8. Sınıf için, “Öğrencilerin anlatımın türü ve konusuna göre gerçekçi veya hayalî öğeleri tasarlamaları, uyumlu bir zaman ve mekân kurgusu yapmaları, serim, düğüm ve çözüm bölümlerine yer vermeleri sağlanır” şeklindedir (MEB, 2018).

Öykünün eğitim öğretimde kullanılması ile ilgili çalışmalar incelendiğinde daha çok türün öğrenci gelişimi ve eğitim çıktıları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin dijital öykü kullanımının etkileri (Tatlı ve Aksoy, 2017; Özen ve Duran, 2017); yabancı dil öğretiminde öykü kullanımı (Özcan, 2011); öyküler ve kimyasal öykülerin öğrencilerin bazı bilişsel ve duyuşsal özelliklerine etkisi (Demircioğlu, Demircioğlu ve Ayas, 2006); hikâye edici metinlerin anlamaya etkisi (Başaran ve Akyol, 2009); Türkçe Dersi Öğretim Programında hikaye edici metinler ile ilgili kazanımlar (Eroğlu-Çopur, 2019) bu çalışmalardan bazılarıdır. Yılmaz (2019) tez çalışması kapsamında ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin hikâye yazma becerilerinin gelişimini incelemek amacıyla veri toplamada kullanmak üzere 34 maddelik hikâye yazma becerisini değerlendirme ölçeğini geliştirmiştir. Kimi çalışmalarda ise öğretimde öykü kullanımının olumlu çıktıları üzerinde durulmuştur. Örneğin Kara (2011), ortaokul öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada dramayla öykü oluşturma metodunun öğrencilerin tutumlarında pozitif yönde etkisi olduğunu belirlemiştir. Bununla birlikte hikayelere dayalı öğretim programının öğrencilerin öğrenmeye karşı istekliliklerini arttırdığı ve anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirmede etkili olduğu rapor edilmiştir (Demircioğlu, Demircioğlu ve Ayas, 2006). Beşinci sınıfa devam eden öğrenciler üzerinde yürütülen bir çalışmada öğrencilerin hikâye edici metinleri bilgi verici metinlere göre daha iyi anladıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Başaran ve Akyol, 2009). Literatürde ulaşılan bulgulara göre öykünün eğitim öğretimde kullanılmasının pozitif etki yarattığı söylenebilir.

Öykülerin bireyin gelişimine yönelik olumlu katkıları düşünüldüğünde öğrencilerin bu türe yönelik tutumlarının belirlenmesinin araştırmaya değer bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Literatürde öğrencilerin öykülere

yönelik tutumlarını belirlemek için standart herhangi bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu yüzden öğrencilerin öyküye yönelik tutumlarını belirlemek için standart bir ölçme aracına ihtiyaç vardır. Bu nedenle bu çalışmada öyküye ilişkin tutumları ölçmek amacıyla Öykü Tutum Ölçeği geliştirilmiş ve öğrencilerin öykü tutumları bazı değişkenlere (cinsiyet, sınıf, evde bulunan kitap sayısı, tercih ettiği etkinlik, ebeveyn eğitim durumu, genel not ortalaması) göre incelenmiştir.

Materyal Metot

Araştırmanın Modeli

Çalışmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmalarında genellikle hedef evrenden, araştırmacı tarafından belirlenen kapalı uçlu sorular ve/veya anket kullanılarak bilgi toplanır, araştırılan özelliklerin neden kaynaklandığından çok örnekleme ne şekilde dağıldığıyla ilgilenmektedir (Fraenkel ve Wallen, 2006). Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin öyküye yönelik tutumları incelendiğinden genel tarama modeli deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu Gaziantep'te sosyoekonomik yönden birbirinden farklı semtlerde yer alan dört ortaokulda öğrenim gören ve basit rasgele örnekleme metodu ile belirlenen toplam 364 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama aracı söz konusu okullara gidilerek idarecilerin yardımı ile öğrencilere ulaştırılmıştır. İlk olarak veriler kodlanmış ve rastgele ikiye bölünmüştür. Bir bölümü ile AFA diğer bölümü ile DFA analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma grubu (örneklem)

		Kız	Erkek	Toplam
Sınıf	5.sınıf	35	33	68
	6.sınıf	67	49	116
	7.sınıf	53	37	90
	8.sınıf	49	41	90
Toplam		204	160	106

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Ankette taslak ölçek formu ile birlikte kişisel bilgi formu yer almıştır. Taslak ölçek formu oluşturmada Likert tipi ölçek geliştirme süreçleri (Tavşancıl, 2010) takip edilmiştir. Bu amaçla ilk önce bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu

havuzdan öykü tutumunu ifade edebilecek maddeler seçilmiştir. Seçilen bu maddeler eğitim bilimleri ve ölçme değerlendirme alanında çalışan 3 akademisyenin görüşüne sunulmuş, alınan dönütler uzman görüşü olarak kabul edilmiştir. Kişisel bilgi formunda öğrencilere yöneltilen sorular aşağıdaki gibidir:

Cinsiyet, Sınıf, en sevdiği ders, evde bulunan kitap sayısı, katılmak istediği etkinlik türü, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, not ortalaması.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon, t test ve varyans analizinden yararlanılmıştır. Hesaplamalar Spss 22 ve AMOS paket programları ile yapılmış, istatistiksel analizler anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir

Bulgular ve Yorum

Çalışmanın bu kısmında Likert tipi öykü tutum ölçeğinin geliştirilmesi ile ilgili bulgular sunulmaktadır. On beş madde ile yapılan madde analizinde Cronbach alfa katsayısı 0,86 olarak belirlenmiştir. Tüm maddeler için ‘madde silindiğinde alfa’ katsayısının kaç olacağı hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucuna göre s7 maddesinin ölçekten atılması durumunda Cronbach alfa katsayısının yükseldiği görülmüştür (Tablo 3). Bu nedenle s7 maddesi atılmış, daha sonraki analizlerde kullanılmamıştır.

Tablo 2. Madde analizi sonuçları.

	Düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
s1	,569	,852
s2	,671	,849
s3	,447	,858
s4	,513	,855
s5	,473	,857
s6	,446	,858
s7	,237	,868
s8	,542	,854
s9	,491	,857
s10	,398	,861
s11	,646	,848
s12	,453	,858
s13	,551	,854
s14	,674	,846
s15	,470	,857

Güvenirlige katkı yapmayan madde (s7) çıkarıldıktan sonra açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizi için uygun olduğuna Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) değeri ve Bartlett's Test of Sphericity (Bartlett test) sonucuna göre karar verilmiştir. Veriler üzerinden hesaplanan KMO değeri 0,895 ve Bartlett test değeri 759,74 (df=91 $p<,001$) olarak elde edilmiştir. Bu değerler verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2016: 136).

En küçük faktör yük değeri 0,45 ve faktör döndürme için Varimax dik döndürme seçilmiş daha sonra yük değerleri hesaplanmıştır. Faktör öz değerleri Şekil 1'de ve faktör yük dağılımı Tablo 3'teki gibi elde edilmiştir.

Şekil 1. Önemli faktör sayısını gösteren yamaç-eğim grafiği.

Tablo 3. Her bir maddenin Bileşenlere göre yük değerleri

Maddeler	Bileşenler	
	1	2
s2	,760	,227
s1	,718	,123
s8	,707	,112
s4	,651	,115
s14	,572	,480
s6	,569	,115
s9	,511	,270
s13	,498	,398
s15	,491	,278
s3	,486	,229
s10		,768
s12	,163	,686
s5	,253	,587
s11	,502	,542

Şekil 1 ve Tablo 3 incelendiğinde iki önemli faktör olduğu belirlenmiş ve s14 ile s11 maddelerinin binişik madde olduğu görülmüştür. Söz konusu bu maddeler atılarak faktör yükleri tekrar hesaplanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. S7 çıkarıldıktan sonra maddelerin bileşenlere göre yük değerleri

Maddeler	Bileşenler	
	1	2
s2	,772	
s8	,723	
s1	,721	
s4	,662	
s6	,562	
s9	,516	
s15	,508	
s13	,505	
s3	,481	
s10		,735
s12		,693
s5		,665

Tablo 4'te görüldüğü gibi en küçük yük değeri 0,481'dir; 12 madde 2 faktöre dağılmıştır ve binişik madde bulunmamaktadır. Dokuz maddeden oluşan

1.faktör toplam varyansın %29,213'ünü ve 3 maddeden oluşan ikinci faktör toplam varyansın %15,990'ını açıklamaktadır. İki faktör birlikte toplam varyansın %45,203'ünü açıklamaktadır. Madde ifadeleri incelenerek faktörler isimlendirilmiştir. Birinci faktör altında toplanan maddeler öyküye ilişkin olumlu tutumları ifade etmektedir (*s2. Hikaye okumak insana keyif verir*). Bu nedenle bu faktöre 'hoşlanma boyutu' adı verilmiştir. İkinci faktör altında toplanan ifadeler ise öyküye yönelik olumsuz duyguları ifade etmektedir (*s12.Hikaye okumayı anlamsız buluyorum*). Bu nedenle bu faktör 'negatif boyut' olarak isimlendirilmiştir.

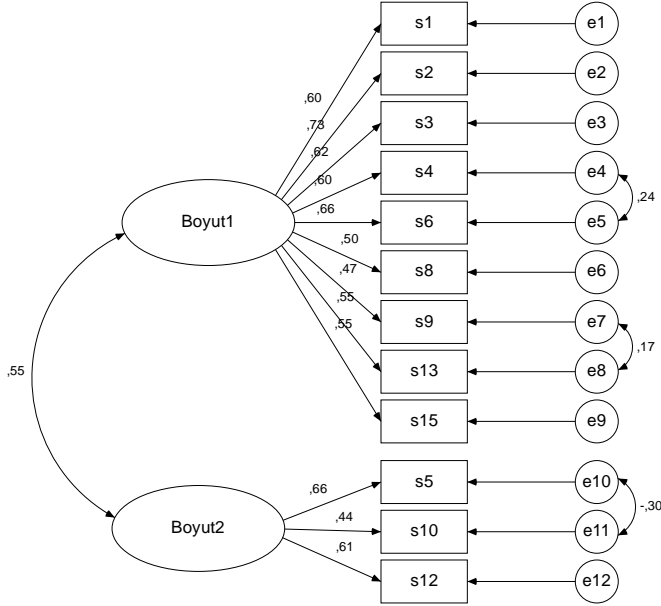
Tablo 5. Standardize olmayan yol katsayıları ve anlamlılık düzeyleri

		Yol	S.Ha		
		Katsayısı	ta.	C.R.	p
s1	<--- Boyut1	1,000			
s2	<--- Boyut1	1,119	,153	7,305	<,001
s3	<--- Boyut1	,926	,141	6,579	<,001
s4	<--- Boyut1	,941	,148	6,351	<,001
s6	<--- Boyut1	,921	,136	6,784	<,001
s8	<--- Boyut1	,811	,145	5,589	<,001
s9	<--- Boyut1	,898	,172	5,227	<,001
s13	<--- Boyut1	1,073	,179	5,992	<,001
s15	<--- Boyut1	,976	,162	6,010	<,001
s5	<--- Boyut2	1,000			
s10	<--- Boyut2	,646	,179	3,605	<,001
s12	<--- Boyut2	,756	,184	4,118	<,001

DFA sonuçları:

Elde edilen 12 madde ve 2 faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. DFA daha önce kullanılmayan veriler ile yapılmıştır. Yöntem kısmında da açıklandığı gibi toplanan veriler analizlerin başında rastgele iki kısma ayrılmış, bir kısmı ile (n=182) açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Verilerin diğer kısmı (n=182) ile doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. DFA sonucunda elde edilen yol katsayıları Şekil 2 (standardize) ve Tablo 5'te (standardize olmayan) sunulmaktadır.

Tablo 5’te görüldüğü gibi tüm maddeler bağlı oldukları faktörleri (boyutları) yeterince açıklamaktadır. Tüm yol katsayılarının 0,01 anlamlılık düzeyinde bile önemlidir.

Şekil 2. Standardize katsayılar

Fit İndex

Doğrulamalı faktör analizi sonucunda elde edilen bazı uyum indeksleri şöyle elde edilmiştir:

CMIN=87,287 (DF=50); CMIN/DF=1,746 (mükemmel uyum); RMR=,044;
GFI=,925; NFI=,850; IFI=,930; TLI=,905; CFI=,928; RMSEA=,064.

Tüm uyum indekslerinin iyi veya kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu söylenebilir (Bayram, 2013).

Puanlama

Öykü tutum ölçeği 9’u olumlu, 3’ü olumsuz olmak üzere toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Olumsuz maddeler tersten puanlandığında yüksek puan öyküye ilişkin olumlu tutumu ifade etmektedir. Beklenen puan ranjı

12-48'dir. Tüm çalışma grubundan elde edilen veriler kullanılarak bazı betimleyici istatistikler hesaplanmıştır (Tablo 6). Son durumda ölçeğin Cronbach alfa katsayısı ,82 olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. Öykü tutum ölçeğine ait tanımlayıcı istatistikler

Tanımlayıcı Özellik	İstatistik
Ortalama	27,75
Ortalama için %95 güven aralığı	27,12; 28,38
Medyan	29,00
Varyans	37,95
Std. Sapma	6,16
Minimum	3,00
Maximum	36,00
Ranj	33,00
Çeyreklerarası açıklık	7,00
Çarpıklık	-1,11
Basıklık	1,03

Kişisel değişkenlerine göre öğrencilerin öykü tutumlarının karşılaştırılması

Çalışmanın bu kısmında öğrencilerin öykü tutumları karşılaştırılmıştır. Bağımsız değişken kategorilerine göre öykü tutum puan ortalamaları arasında anlamlı fark olup olmadığı t test ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizinde anlamlı fark olduğu takdirde farkın kaynağı için Tukey post-hoc test sonuçları dikkate alınmıştır. Öğrencilerin akademik not ortalamaları ile tutum puanları arasındaki ilişki ise Pearson korelasyon ile analiz edilmiştir.

Tablo 7. Cinsiyet değişkenine göre öyküye yönelik tutumlarının karşılaştırılması

CİNSİYET	N	Ortalama	SS	df	t-test	p
Kız	204	41,57	4,82	278,33	6,481	,000
Erkek	160	37,49	6,71			

Tablo 7'de görüldüğü gibi kızların öyküye yönelik tutumları erkeklere göre daha olumludur. Kız ve erkekler arasında görülen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$). Kız öğrencilerin öyküye yönelik tutumları erkek öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksektir.

Sınıf düzeylerine göre öğrencilerin öyküye yönelik tutumları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi sonuçları Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin öykü tutumlarının karşılaştırılması

SINIF	N	Ortalama± SS*	F	p
5.sınıf	68	29,88±5,25 a	7,086	,000
6.sınıf	116	28,53±5,73 ab		
7.sınıf	90	27,17 ±5,97bc		
8.sınıf	90	25,71±6,87 c		

Levene için p=,059

*: Tukey post-hoc test sonucuna göre a>b>c

Sınıf seviyelerine göre öğrencilerin öykü tutum puanları karşılaştırıldığında aralarında anlamlı farklılar olduğu belirlenmiştir (p<0,05). Sınıf seviyesi arttıkça öyküye yönelik tutum azalmaktadır. Beşinci sınıflar en yüksek, sekizinci sınıflar ise en düşük tutuma sahiptir.

Öğrenciler, ‘en sevdiğiniz ders hangisidir’ sorusuna verdikleri cevaplara göre kategorilere ayrılmış ve bu kategorilere göre ortalama tutum puanları hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 9’de özetlenmiştir.

Tablo 9. En sevdiği derse göre öğrenci gruplarının öykü tutumlarının karşılaştırılması

EN SEVDİĞİ DERS	N	Ortalama± SS*	F	p
Türkçe	58	41,90 ±5,04 a	3,506	,001
Matematik	106	40,06±5,71 ab		
Fen bilimleri	46	38,76±6,68 ab		
Sosyal bilimler	23	39,26±7,07 ab		
Beden Eğitimi	54	36,91±6,77 b		
İngilizce	43	41,23±5,33 ab		
Din Kültürü	18	40,06±5,36 ab		
Müzik-Görsel sanat	16	39,37±5,29 ab		

Levene =1,472 sd1;2=7;356 p=,176

*: Tukey post-hoc test (0,05) sonucuna göre a>b

Tablo incelendiğinde Türkçe veya İngilizce’yi en sevdiği ders olarak belirten grupların öykü tutum düzeyinin en yüksek olan gruplar olduğu görülmektedir. Buna karşılık en sevdiği dersi Beden Eğitimi olarak belirten grubun ise öykü tutum düzeylerinin en düşük olduğu söylenebilir. En sevdiği ders olarak dil ile ilgili (Türkçe, İngilizce) dersi seçenlerin öykü tutumları daha yüksek; buna karşılık yetenek gerektiren Beden Eğitimi, Müzik-Görsel

Sanat gibi dersleri seçenlerin ise öykü tutumları daha düşük olarak belirlenmiştir.

Öğrenciler, evlerinde bulunan kitap sayısını 1-20, 21-50, 51-100 ve 100'den fazla olmak üzere dört kategoride belirtmişlerdir. Her bir kategoriye giren öğrencilerin öykü tutum puanları Tablo 10'daki gibi elde edilmiştir.

Tablo 10. Evde bulunan kitap sayısına göre öğrenci gruplarının öykü tutumlarının karşılaştırılması

EVDEKİ KİTAP SAYISI	N	Ortalama± SS*	F	p
1-20 kitap	116	38,97±6,24b	2,837	,038
21-50 kitap	114	39,73±5,90 ab		
51-100 kitap	72	39,63±6,19 ab		
100'den fazla	58	41,78±5,55 a		

Levene=,731 sd=3;356 p=,534 * : Tukey post-hoc test (0,05) sonucuna göre a>b

Tablo 10'daki sonuçlara göre evde bulunan kitap sayısı değişkeni ile öykü tutumları arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Buna göre evlerinde kitap sayısı görece fazla olan öğrencilerin öyküye yönelik tutumlarının da yüksek olduğu söylenebilir.

Öğrencilere spor, tiyatro, şiir dinletisi ve müzik gibi dört farklı etkinlikten hangisini tercih ettikleri sorulmuş ve tercihlerine göre oluşan her bir kategorinin ortalama tutum puanı hesaplanmıştır. Etkinlik tercihlerine göre öğrencilerin öykü tutumlarının karşılaştırılması tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Etkinlik tercihlerine göre öğrenci gruplarının öykü tutumlarının karşılaştırılması

TERCİH ETTİĞİ ETKİNLİK	N	Ortalama± SS*	F Sd=3;115,250	p
Spor	192	38,75 ±6,53b	24,176	,000**
Tiyatro	85	40,45±5,01 b		
Şiir Dinletisi	27	44,82±2,90 a		
Müzik	58	39,65±5,79 b		

Levene=7,426 sd=3;358 **: $p<0,01$ * : Tukey post-hoc test (0,05) sonucuna göre a>b

Öğrencilere hangi etkinliği tercih edersiniz sorusuna verdikleri cevap kategorilerine göre öykü tutumları karşılaştırıldığında 'şiir dinletisi' seçenlerin tutumlarının diğer gruplara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$).

Ebeveyn eğitim düzeylerine göre, öğrencilerin öyküye yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Ebeveyn eğitim düzeyini belirlemede anne / babanın en son bitirdiği okul dikkate alınmıştır. Anne eğitim düzeyine ait sonuçlar Tablo 12’de baba eğitim düzeyine ait sonuçlar Tablo 13’te özetlenmiştir.

Tablo 12. Anne eğitim durumuna göre öğrenci gruplarının öykü tutumlarının karşılaştırılması

ANNE EĞİTİM DURUMU	N	Ortalama± SS	F Sd=3;356	P
İlkokul	140	39,53±5,56	2,611	,051
Ortaokul	113	38,97±6,60		
Lise	74	41,36±5,77		
Üniversite	33	40,42±6,11		

Levene=1,109 sd=3;356 p=,345

Anne eğitim düzeyine göre grupların öykü tutum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 13. Baba eğitim durumuna göre öğrenci gruplarının öykü tutumlarının karşılaştırılması

BABA EĞİTİM DURUMU	N	Ortalama± SS*	F sd=3;355	P
İlkokul	89	38,72±6,12 b	3,003	,031
Ortaokul	117	39,47±6,14 ab		
Lise	77	40,03±5,71 ab		
Üniversite	76	41,43±5,89 a		

Levene=,434 sd=3;355 p=,729

*: Tukey post-hoc test (0,05) sonucuna göre a>b

Baba eğitim düzeyine göre grupların öykü tutum puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre baba eğitim durumu üniversite olan grubun tutumları baba eğitim durumu ilkokul olan gruba göre anlamlı derecede daha yüksektir.

Tablo 14. Öyküye yönelik tutum ile not ortalaması arasındaki korelasyon (n=354)

		Geçen sene genel not ortalaması
Öykü Tutum Puanı	Pearson Correlation	,259**
	Sig. (2-tailed)	,000

** . Korelasyon 0,01 düzeyinde önemlidir

Öğrencilerin geçen seneki akademik başarılarını gösteren ortalama puanları ile öykü tutum puanları arasında orta düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyon ($r=,259$; $n=364$; $p<0,05$) olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada ortaokul öğrencileri için Likert tipi bir Öykü Tutum Ölçeği geliştirilmiştir. Öykü Tutum Ölçeği 12 madde ve toplam varyansın yaklaşık %46'sını açıklayan iki alt boyuttan oluşmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi uyum indeksleri, ölçeğin yapı geçerliğini destekler nitelikte elde edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,82 olarak belirlenmiştir. Ölçme araçlarının güvenirlik katsayısının en az 0,70 olması yeterli görülmektedir (Nunnally, 1994). Bu nedenle bu araştırmada elde edilen Öykü Tutum Ölçeği'nin ortaokul öğrencilerinin öyküye yönelik tutumlarını ölçebilecek güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğu yönündedir.

Ortaokul öğrencilerinin öyküye ilişkin tutum düzeyleri cinsiyetlerine göre karşılaştırıldığında kızların erkeklere göre anlamlı derecede daha olumlu tutuma sahip olduğu belirlenmiştir. Sınıf düzeyine göre öğrencilerin öyküye ilişkin tutumları karşılaştırıldığında 5.sınıftan 8.sınıfa doğru ortalama tutum puanlarının azaldığı görülmüştür. Buna göre alt sınıfların üst sınıflara göre anlamlı derecede daha olumlu tutuma sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer ilginç sonucu ise öğrencilerin en sevdiği ders ile öyküye yönelik tutumları arasındaki ilişkidir. En sevdiği ders olarak dil ile ilgili (Türkçe, İngilizce) dersi seçenlerin öykü tutumları daha yüksek; buna karşılık yetenek gerektiren Beden Eğitimi, Müzik-Görsel Sanat gibi dersleri seçenlerin ise öykü tutumları daha düşük olarak belirlenmiştir.

Kendi beyanlarına göre evlerindeki kitap sayısı görece yüksek olan öğrencilerin öyküye yönelik tutum puanları da görece yüksek olarak belirlenmiştir.

Öğrencilerden spor, tiyatro, şiir dinletisi ve müzik olmak üzere dört etkinlikten birini tercih etmeleri istenmiş ve her tercih grubunun ortalama öykü tutum puanları hesaplanmıştır. Şiir dinletisi seçenlerin ortalama tutum puanlarının diğer gruplardan anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre şiire ilgi duyan öğrencilerin aynı zamanda öyküye yönelik olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir.

Ebeveyn eğitim durumuna göre öğrencilerin öyküye yönelik tutumları karşılaştırıldığında anne eğitim durumuna göre ortalama puanlar arasında fark görülmez iken baba eğitim durumuna göre ortalama puanlar arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin akademik başarıları ile öyküye yönelik tutumları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre akademik başarısı görece yüksek olan öğrencilerin aynı zamanda öyküye yönelik olumlu tutuma sahip olduğu söylenebilir.

Literatürde okumaya veya kitap okumaya yönelik çeşitli ölçek geliştirme çalışmaları (örneğin Balcı, 2009; Baştuğ ve Keskin, 2013; Güneş ve Susar-Kırmızı, 2014; Doğan ve Çermik, 2016) yer almaktadır.

Daha önce literatürde rastlanmayan bir ölçeğin geliştirilmesi bu çalışmanın en önemli sonuçlarından birisidir. Öğrencilerin öyküye ilişkin tutumlarının ölçüldüğü herhangi bir çalışmanın olmaması nedeniyle bu çalışmada elde edilen bulguların literatürdeki bulgularla karşılaştırılması mümkün olmamıştır. Bununla birlikte kitap okuma tutumuna yönelik ilköğretim öğrencileri üzerinde yürütülmüş araştırma bulguları bu çalışmada elde edilen bulgular karşılaştırıldığında ilginç bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sözelimi Durualp, Çiçekoğlu ve Durualp (2013) tarafından sekizinci sınıf öğrencileri üzerinde yürütülen çalışmada evlerinde kitaplık bulunan, en az 21-30 adet kitabı olan ve anne-babası kitap okuyanların kitap okumaya ilişkin tutumlarının anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Söz konusu çalışmada şiir, fen-teknik, kişisel gelişim, çizgi roman türü kitap okumayı tercih edenlere göre roman-hikaye türü okumayı tercih edenlerin tutumları daha yüksek olduğu rapor edilmiştir (Durualp ve ark., 2013). Ayrıca bu çalışmadaki kızların öykü tutumlarının anlamlı düzeyde daha yüksek elde edilmesi bulgusu ile Sallabas (2008), Balcı (2009) ve Katrancı (2015) çalışmalarında kızların okumaya yönelik tutum ve motivasyonlarının erkeklere göre daha yüksek olduğuna yönelik bulgular arasında paralellik bulunmaktadır.

Sonuç olarak elde edilen bulgular bu çalışmada geliştirilen Öykü Tutum Ölçeği'nin, ortaokul öğrencilerinin öyküye yönelik tutumlarını ölçebilecek güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğu yönündedir. Madde sayısının az olması, cevaplama süresinin kısa süre alması gibi avantajları, ölçeğin, ilköğretim, ortaokul ve lise düzeyindeki çocukların tutumlarını belirlemede güvenle kullanılabilmesini göstermektedir. Öykü Tutum Ölçeğini kullanılarak öğrencilerin tutumlarının çeşitli pedagojik, duyuşsal, sosyal ve/veya bilişsel değişkenler ile ilişkisini belirlemeye yönelik araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Balcı, A. (2009). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığına yönelik tutumları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 264-299.
- Başaran, M., ve Akyol, H. (2009). Okuduğunu anlama ve metne karşı geliştirilen tutum üzerinde metnin bilgi verici veya hikaye edici olmasının etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 11-23.
- Baştuğ, M., ve Keskin, H. K. (2013). Ergenlik dönemi okuma tutumu ölçeği'nin türkçeye uyarlanması. *Electronic Turkish Studies*, 8(4),295-311.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları* (2.Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı* (22.Baskı). Ankara: Pegem A Akademi.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin tahlillerine giriş 2*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demircioğlu, H., Demircioğlu, G., ve Ayas, A. (2006). Hikâyeler ve kimya öğretim. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 110-119.
- Doğan, B., ve Çermik, H. (2016). Kitap okumaya yönelik tutum ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Education Sciences*, 11(3), 168-183.
- Durualp, E., Çiçekoğlu, P., ve Durualp, E. (2013). Sekizinci sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik tutumlarının internet ve kitap okuma alışkanlıkları açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 115-132
- Dündar, L.B. (2007). *Edebiyat sosyolojisi açısından Türk öykücülüğü*. Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Eroğlu Çopur, D . (2019). 2018 Türkçe dersi öğretim programının 5, 6, 7 ve 8. sınıflar için hikâye edici metinlere yönelik kazanımlar bakımından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Spektrumu Dergisi*, 1 (1), 48-59.
- Fraenkel, J.R., & Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGaw-Hill Int Ed.
- Güneş, F., ve Susar-Kırmızı, F. (2014). E-kitap okumaya yönelik tutum ölçeğinin (EKOT) geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 196-212.

A. İ. KAYA, R. BİNDAK

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 268-287 (Atf için/To cite).

Kaplan, M. (2002). *Hikâye tahlilleri*. Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kara, M. (2011). Dramayla öykü oluşturma yönteminin Türkçe dersi ikinci kademe öğrencilerinin tutumlarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 239 – 253.

Katrancı, M. (2015). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin kitap okuma motivasyonlarının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(2), 49-62.

MEB. (2018). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.

Nas, R. (2002). *Örneklerle çocuk edebiyatı*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

Nuhoğlu, M.M. (2007). *Çocuk edebiyatı türleri*. Yüce K., Nuhoğlu M.M.(Editörler). Çocuk Edebiyatı. İstanbul: Lisans

Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed.). New York: McGraw-Hill.

Özcan, M. (2011).Yabancı dil öğretiminde öykü kullanımı. *Education Sciences*, 6 (3), 2133 – 2147

Özdenören, R. (1997). *Ruhun malzemeleri*. İstanbul: İz yayınları.

Özen, N.E., ve Duran, E. (2017). Dijital öyküler ve Türkçe eğitiminde kullanımı. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1) 76 – 105.

Sallabas, M. E. (2008). İlköğretim 8 sınıf öğrencilerinin okumaya yönelik tutumları ve okuduğunu anlama becerileri arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(16), 141-155

Tatlı, Z., ve Arzugül Aksoy, D . (2017). Yabancı dil konuşma eğitiminde dijital öykü kullanımı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 45 (45), 137-152. DOI: 10.15285/maruaebd.271060

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yalçın, A., ve Aytaş, G. (2005). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yılmaz, A. (2019). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin hikâye yazma becerilerinin değerlendirilmesi*. YL tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

EK.

HİKAYE-ÖYKÜ TUTUM ÖLÇEĞİ

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1.Elimde para olunca hikaye kitabı almayı tercih ederim				
2. Hikaye okumak insana keyif verir				
3.Hikaye okumam derslerimdeki başarıyı artırır				
4.Hikaye okumanın insana hayat tecrübesi kazandırdığına inanıyorum				
*5.Hikayeler sıkıcıdır				
6.Hikaye okumak hayal dünyamızı zenginleştirir				
8.Hikayelerin bize, ahlaki konuları (doğru-yanlış, iyi-kötü, vs.) daha iyi öğrettiğine inanıyorum				
9. Derslerimizde hikayelere daha çok yer verilmesini isterim				
*10.Hikayedeki bilgileri güvenilir bulduğum için okumam				
*12. Hikaye okumayı anlamsız buluyorum				
13. Saatlerce hikaye okusam da bıkmam				
15.Okuduğum hikayeleri paylaşmak isterim				

*: Tersten puanlanacak maddeleri göstermektedir

LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİLERİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Semra BENZER¹, Ferda KARA²

Öz

Bilim etiği, ülkemizde bilimsel çalışmaların niteliğini sağlamak, toplumun bilimsel araştırmalara ve sonuçlarına güvenilmesini sağlamak ve bu güveni devam ettirmek için çok önemlidir. İleride bilimsel araştırmalara yön verecek olan bilim insanları şu an üniversitelerde lisans ve lisansüstü programlarda eğitim görmektedir. Araştırma Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilişim Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsünde lisansüstü eğitim almakta olan 50 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı, lisansüstü eğitim almakta olan öğrencilerin bilimsel araştırma ve yayın etiği ile etik ihlaller konusundaki bilgilerini ve bu bilgileri nerede öğrendiklerini ortaya çıkarmaktır. Araştırma sonucunda lisansüstü düzeyde eğitim gören katılımcıların bilimsel araştırma ve yayın etiği hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Araştırmadaki katılımcılardan, etik ihlallere karşı yaptırımların yetersiz olduğuna inanların sayısı çoğunluktadır ve katılımcılar etik ihlallerin giderek arttığını düşünmektedirler. Bu sonuçların literatür ile aynı sonuçları verdiği tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı intihal programları hakkında bilgi sahibi oldukları ve programın adını bilmeseler bile, etik ihlallerin varlığını araştıran bir program olduğunu bildikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Etik, bilim, bilimsel araştırma, güven, kayırmacılık.

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, sbenzer@gazi.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-8548-8994.

² Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilimleri Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ferdakara34@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-1280-5853.

Makale Gönderilme Tarihi: 21 Ekim 2019. Makale Kabul Tarihi: 7 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE DETERMINANTS OF THE YOUTH UNEMPLOYMENT IN GRADUATE STUDENTS' VIEWS ON SCIENTIFIC RESEARCH AND PUBLICATION ETHICS

Semra BENZER, Ferda KARA

Abstract

Ethics of science is very important to ensure the quality of scientific studies in our country, to ensure the trust of the society in scientific research and its results and to maintain this trust. Scientists who will direct scientific research in the future are currently studying undergraduate and graduate programs in universities. Research; It was carried out with 50 students studying at the Institute of Social Sciences, Institute of Educational Sciences, Institute of Informatics and Graduate School of Natural and Applied Sciences. The aim of the research is to reveal the knowledge of ethics violations and scientific research and publication ethics of graduate students and where they learn this information. As a result of the research, it is seen that the participants studying at graduate level do not have enough knowledge about scientific research and publication ethics. The majority of respondents who believe that sanctions against ethical violations are inadequate are the majority and participants think that ethical violations are increasing. These results were found to give the same results as the literature. Most of the participants were found to be familiar with plagiarism programs and know that there is a program that investigates the existence of ethical violations even if they do not know the name of the program.

Keywords: Ethics, science, scientific research, trust, nepotism.

Giriş

Bilimsel araştırmalar artarak ilerlemektedirler. Bir bilim insanı, bilimsel bir araştırma yapmak istediği konuda daha önce yapılan araştırmalardan haberdar olmalıdır (Uçak & Birinci, 2008). Bu durum, üniversitelerde görev alan öğretim üyelerinden üniversite öğrencilerine kadar akademi yaşamında yeri olan her birey için geçerlidir. Çünkü bir toplumun kalkınması açısından, yapılan akademik araştırmaların nitelikli olması çok önemlidir. Yapılan akademik araştırmaların nitelsiz ve hatalı olması toplumu olumsuz yönde etkiler (Çetinkaya, Kirman Çetinkaya, Yıldırım & Kabapınar, 2017). Bilimde doğabilecek hatalı bilgilerin engellenmesi için etik ilkelere uymak gereklidir (Bülbül, 2004).

Günümüzde gelişen teknolojik olanaklar sayesinde bilgiye ulaşmak ve bilgiyi kullanmak kolaylaşmıştır. Fakat bu olumlu gelişme, aslında bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Son yıllarda artan bilimsel yayınlar ile doğru orantılı olarak bilimsel araştırmalarda etik ihlaller de artmıştır (Kıraç, 2011).

Ahlâk ve Etik

Ahlak kelimesi Latince “moralis” (Alev & Genç, 2015), Arapça “hulk” kelimelerinden türetilmiştir (Yaman, Çetinkaya Mermer & Mutlugil, 2009). Ahlak bir toplumun en genel davranış standartlarını içerir (Resnik, 2004). Etik ise, Yunanca ‘ethos’ kelimesinden türemiştir (Yaman, Çetinkaya Mermer & Mutlugil, 2009; Kıraç, 2011; Alev & Genç, 2015; Durak, 2017) ve genel davranış standartlarını değil toplum içindeki bir grubun ya da mesleğin standartlarını inceler (Resnik, 2004). Bu bağlamda etik, ahlak felsefesidir; ahlakın kuramsal yanı ile ilgilidir (Yaman, Çetinkaya Mermer & Mutlugil, 2009) ve doğru ve yanlış birbirinden ayırır (Akyüz, Kesen & Oğrak, 2016), kişinin davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin tümüdür (Alev & Genç, 2015). Etik, bir tutum ve davranışın ilk ortaya çıktığı andan sonuçların elde edildiği ana kadar irdeleme yaparken, ahlâk ise daha çok uygulamanın yapılışı ve etkileri ile ortaya çıkmaktadır (Mahmutoğlu, 2009).

Bilimsel Araştırmalarda Etik

Bilimsel araştırmalarda etik kavramı ilk olarak 1830 yılında İngiliz Matematikçi fark makinesinin mucidi Charles Babbage tarafından dile getirilmiştir (Şahinoğlu & Bebek, 2018). Bilim etiği, bilim insanların mesleklerini icra ederken yerine getirmeleri gereken kuralları kapsamaktadır. Akademik etik ise üniversitede görev yapmakta olan bilim insanların

yerine getirmek zorunda oldukları görevlerdir ve bilim etiğini kapsamaktadır (Alev & Genç, 2015). Durak (2017)'a göre ise akademik etik, eğitim kuruluşlarında yürütülen faaliyetlerin genel ahlak felsefesine ve meslek etiğine uygun olarak yapılmasıdır.

Çetinkaya, Kirman Çetinkaya, Yıldırım & Kabapınar (2017) bilim etiğinin bilimsel araştırma etiği ve bilimsel yayın etiği olarak ikiye ayrıldığını belirtmişlerdir. Öğretim üyesi, araştırma ve yayın etiğine uyduğu sürece bilimsel sorumluluklarını yerine getirmiş olur (Erdem, 2012). Bilimsel araştırma etiği, araştırmanın planlama ve yürütme sürecinde uyulması gereken kurallardır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2014). Araştırma etiğinin ihmal edildiği bir durumda, öğretim mesleğinin dürüstlüğü de yok edilecektir (Köklü, 2003).

Yayın etiği ise, bilimsel araştırma sonuçlarının topluma sunulması sırasında dikkat edilmesi gereken kurallardır (Alev & Genç, 2015). Yayın etiği konusu gelişen teknoloji ile birlikte daha da önem kazanmıştır ve artık editör ve hakemleri de ilgilendiren bir konudur (Kıraç, 2011). Araştırma sonuçlarını topluma yayınlamak, bilim insanı için çok önemlidir. Sonuçları yayınlanmamış bilimsel bir çalışma, yapılmamış sayılmaktadır. Ayrıca bilimsel çalışmalarda yapılan etik dışı davranışlar ancak çalışma yayınlandığında fark edilmektedir (İnci, 2009).

Bilimsel Araştırmalarda Akademik Sahtekârlıklar

Bilimsel çalışmalarda yapılan akademik sahtekârlıklar, TÜBİTAK tarafından ilk kez 2010 yılında yayınlanan ve 2018'de son hali verilen "TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Yönetmeliği"nde "uydurma, çarpıtma, aşırma, tekrar yayım, dilimleme, desteklenerek yürütülen araştırma sonuçları arasında destek veren kurumların desteğini belirtmemek; birden fazla araştırmacıyla yapılan araştırmaların sonuçları belirtilirken katkısı bulunanların isimlerini çıkartmak veya katkısı olmayan yazar eklemek veya yazar sıralamasını uygun olmayan bir biçimde düzenlemek; kendi çalışmasından alıntı yaparken kaynak göstermemek; kurumca sağlanan kaynakları gerektiği gibi kullanmamak; hakem, danışman, editör, ve benzeri görevleri kötüye kullanmak; haksız yere etik ihlal iddiasında bulunmak" olarak belirtilmiştir (TÜBİTAK, 2018). Öte yandan The Norwegian National Research Ethics Committees tarafından hazırlanan Araştırma Etiği İçin Genel Kurallar (General guidelines for research ethics) raporuna göre araştırma faaliyeti, yeni bilgiler için bir arayıştır. Bu hedefe ulaşmak için dürüstlük, açıklık, sistematiklik ve belgelerle kanıtlama esastır. Akademik araştırmalarda uydurma, sahtesini yapma, intihal ve benzeri ciddi ihlaller

araştırmanın güvenilirliğini tehdit etmektedir. Araştırma alanında, ulusal yasalar ve düzenlemelerin yanı sıra uygulanabilir sözleşmeler ve anlaşmalar vardır ve araştırma kurumları bunlara uymak zorundadır (The Norwegian National Research Ethics Committees, 2014).

Türkiye’de etik ihlaller hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında sadece öğretim üyelerinin değil, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin de etik olmayan davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Ersoy & Özden (2011) tarafından sınıf öğretmeni adayları ile yapılan çalışmaya göre öğretmen adayları ödevlerinde alıntı kurallarına uymamakta, ödevlerini ücret karşılığında başkalarına yaptırmakta, çalışmada az iş yapan birini çok iş yapmış gibi göstermekte ve bir ödevi birden fazla derste sunmaktadırlar. Ayrıca öğretmen adayları interneti yeterince kullanmayı ve araştırma kültürünü bilmedikleri için de intihal yapmaktadır (Ersoy, 2014; Hamutoğlu, Yıldız & Akgün, 2015). Öğrencilerin ödevlerini yaparken ya da sınavlar esnasında kopya çekmeleri, başkasının yerine sınava girmeleri, sınav kurallarına uymamaları intihal ile ilgilidir (Belet Boyacı, Babadağ & Güner, 2017).

Bilimsel Araştırmalarda Akademik Sahtekârlık Yapma Sebepleri

İnci (2009), bilimsel araştırmalarda etik dışı davranışların bilim kültürünün olmadığı ortamlarda daha yaygın olduğunu belirtmiştir. Bu konuda yapılan bir çalışmaya göre ise bilimsel yayınlara en çok gelişmekte olan ülkelerde rastlanmaktadır (Kıraç, 2011). Fakat gelişmiş kurumlarda ya da çok ünlü isimlerin yayınlarında da etik ihlaller olduğu saptanmıştır (İnci, 2009). Araştırmacılara yeterli bilimsel araştırma eğitimin verilmemesi ve bilim etiğinin öğretilmemiş olmasına bağlı olarak gelişen dikkatsiz ve disiplinsiz araştırmalarda etik ihlaller yapılması kaçınılmazdır (Köklü, 2003; Kansu & Ruacan, 2002; Ersoy & Özden, 2011; Avaroğulları, 2012; Erdem, 2012; Günbayı, Kasalak & Özçetin, 2013; Ersoy, 2014; Çetinkaya, Kirman Çetinkaya, Yıldırım & Kabapınar, 2017). Bilgi eksikliğinden kaynaklanan etik hataların tekrarlanmaması için araştırmacı etik hususu ve uygulamaları hakkında bilgilendirilmelidir (Kıraç, 2011).

Araştırma ve yayın etiğinde ihlaller bilinçsizce yapıldığı gibi ne yazık ki bilinçli olarak da yapılmaktadır. Üniversite öğrencileri arasında etik ihlallerin varlığı tespit edilmiştir (Belet Boyacı, Babadağ & Güner, 2017). Üniversitelerde görev yapan öğretim üyelerinin akademik sahtekârlık yapma sebeplerinin başında “Hollywood Sendromu” adı verilen başarılı olma, ismini yayınlarda sık görme ve yükselme isteği gelmektedir (Kıraç, 2011). 2014 yılında yapılan bir çalışmada akademisyenlere etik ihlallerin sebepleri sorulmuştur. Bu çalışmada akademisyenler, öğretim üyelerinin etik dışı

davranış sergilemelerinin en temel nedenlerinin ekonomik kaygılar, akademik yükselme arzusu ve çıkarlar olduğu yönünde fikir belirtmişlerdir (Aydın, Şahin & Demirkasımoğlu, 2014). Bu sebeplere ek olarak öğretim üyeleri daha fazla sayıda yayın yaptıklarında daha fazla saygı görececeklerini düşündükleri için de etik ihlaller yapmaktadır (Erdem, 2012).

Sınıf öğretmeni adaylarıyla yürütülen bir çalışmaya göre öğretmen adaylarının %77,6'sı eğitim faaliyetlerini yürütürken etik ihlal yaptığının farkındadır. Etik ihlal yapma sebeplerini ise ders içeriğinin yoğun olması ve yüksek not alma isteği olarak göstermektedirler (Özden, Özden & Biçer, 2015). Ersoy (2014) ise öğretmen adaylarının etik ihlal yapma sebeplerini “çalışmada başarısız olma korkusu, çalışmanın son anda yapılması, derse giren öğretim üyesinin intihali görmezden gelmesi, akran kültürü ve kültürel özellikler” olarak sıralamaktadır. Akran kültürü, yani arkadaşlarının intihal yaptığını öğrenen öğrencilerin de bu yola başvurması durumudur (Ersoy, 2014). Öğretmen adayları özellikle ödevlerin anlamsız, gereksiz ve yararsız olduğunu düşündüklerinde intihale başvurmaktadır. Bunun yanı sıra öğrenciler arasındaki aşırı rekabet de intihali artırmaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının sınıf seviyelerinin artması ve not ortalamalarının yüksekliği intihal davranışını azaltmamaktadır (Avaroğulları, 2012).

Günbayı, Kasalak & Özçetin (2013) etik dışı davranışlara ilişkin yürüttükleri çalışmada, lisansüstü öğrencileri ve öğretim üyelerinin “kolaya kaçma, iş çokluğu ve vakit darlığı, akademik kaygı, eksik bilgilendirilme, bilinçsizlik, tembellik, etik dışı davranışların takdir edilmesi” nedenleri ile etik dışı davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir.

Akademik Sahtekârlığa Karşı Yaptırımlar

Öğretim üyeleri, öğrencilerin etik beklentilerinin karşılanmasında rol model olarak görülmektedir (Akyüz, Kesen & Oğrak, 2016). Üniversitede bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygun olmayan davranışlar sergileyen lisans ve lisansüstü öğrencileri ilerleyen meslek yaşantılarında da böyle davranışlar sergileyebilir ya da böyle davranışlar karşısında sessiz kalabilir (Ersoy, 2014; Belet Boyacı, Babadağ & Güner, 2017). Bu durum, etik ihlallerin artmasına sebep olacak, etik ihlallerin artması da toplumda bilime ve bilim insanına karşı bir güvensizlik oluşturacaktır. Bilimsel araştırmalarda etik ihlallerin azaltılması ve engellenmesi için bu davranışların cezalandırılması önem arz etmektedir.

Bilimsel araştırmalarda etik kavramı ilk kez 1830 yılında kullanılmış (Toplu, 2012); fakat akademisyenler için meslek ilkeleri konusunda geliştirilen ilk

uygulama 1966 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanmıştır (AAUP, 2020).

Dünya'da Etik İhlallere Karşı Uygulanan Yaptırımlara ve Alınan Önlemlere Örnekler

Gücükoğlu & Reis (2014) tarafından akademik usulsüzlüklere karşı uygulanan yaptırımlar hakkında yapılan çalışmaya göre, 2010-2013 yılları arasında AB tarafından intihal politikalarının etkisini araştırmak amacı ile IPPHEAE (Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education across Europe) projesi yürütülmüştür. Bu projenin ortakları İngiltere, Litvanya, Çek Cumhuriyeti ve Kıbrıs'tır. Bu projeye göre İngiltere'de intihale karşı uygulanan yaptırımlar diğer 27 AB ülkesine göre daha etkili olmuştur. Çünkü intihale karşı bilimsel yaptırımlar İngiltere'de daha önce uygulanmaya başlamıştır.

ABD'de her üniversite, öğrencilerine etik kurullarla ilgili bir sözleşme imzalatmaktadır (Alev & Genç, 2015). Ayrıca etik ihlaller bir suç olarak kanunlar ile belirtilmiştir (Gücükoğlu & Reis, 2014). Ekim 2012'de Filipinler'de de etik ihlallere karşı yaptırımlar "özel kanunlar" başlığı altında düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere göre, intihalin bazı türleri hapis ve para cezaları ile cezalandırılmaktadır (Bailey, 2012). Bilimde etik ihlalleri önlemek için alınan önlemlere, 2007'de Çin'de kurulan "Bilim ve Ahlak Komitesi" örnek olarak verilebilir (Xinging, Wenxia & Yandong, 2014).

Türkiye'de Etik İhlallere Karşı Uygulanan Yaptırımlara ve Alınan Önlemlere Örnekler

TÜBİTAK, projelerde etik ihlal yapıldığını tespit ettiklerinde iptal edileceğini, projelerin belli bir süreyle destekten men edileceklerini, yayının geri çekilip neden geri çekildiğinin yayınlanacağını ve uygun görülmesi halinde üyesi olduğu kuruluşlara yazılı bildirim yapılacağını bildirmiştir (TÜBİTAK, 2018).

Ayrıca ülkemizde Yükseköğretim Kurumu (YÖK) bünyesinde "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulları" kurulmuştur. Kurullar, etik kusur ve intihal iddialarını incelerken bilirkişi yardımı alma ve ilgili kurumlarla iletişim kurma gibi işlemleri yapmaktadır. Bu inceleme sonucunda alınan kararları ilgili rektörlüğe iletirler. Ayrıca yapılması muhtemel olan etik ihlalleri engellemek için ilgili kuruluşlar ile işbirliği içinde çalışırlar (YÖK, 2012) Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulları yapılan incelemelerden sonra, yükseköğretim kurumu etik ihlal yaptığı belirlenen kişileri ilgili

mevzuata göre cezalandırır. Eđer intihal yapan kiři, yaptığı intihal ile akademik unvan kazanmış ise unvanın geri alınması durumu yine yūksekūğretim kurumu tarafından belirlenir.

Araştırma Konusu

Bilim etięi, ūlkemizde bilimsel çalıřmaların nitelięini saęlamak, toplumun bilimsel arařtırmalara ve sonuçlarına gūvenmesini temin etmek ve bu gūveni devam ettirmek için çok önemlidir. İleride bilimsel arařtırmalara yön verecek olan genç bilim insanları řu an ūniversitelerde lisans ve lisansūstū programlarda eęitim görmektedir. Geleceęin bilim insanlarının söz konusu önemli konu hakkında farkındalık dūzeylerini saptayabilmek için bu arařtırma, Sosyal Bilimler Enstitūsū, Eęitim Bilimleri Enstitūsū, Biliřim Enstitūsū ve Fen Bilimleri Enstitūsūnde lisansūstū eęitim almakta olan öğrenciler ile gerçekleřtirilmiřtir. İleride bilim uzmanı olacak lisansūstū ğrencilerinin sahip olması gereken yeterlilikler “alanıyla ilgili verileri toplama, yorumlama, uygulama ve duyurma ařamalarında bilimsel, kūltūrel ve etik deęerleri denetleme ve bu deęerleri öğretme” yeterlilikleridir. Bilim doktoru olacak olan lisansūstū ğrencilerinin sahip olması gereken yeterlilikler ise “verilerin toplanması, yorumlanıp yayınlanması ařamalarında oluřabilecek kūltūrel, bilimsel ve etik deęerlere uygun olmayan durumların zūmūne ortaklık etmek ve bu deęerleri geliřtirmek”tir (YK, 2011).

Araştırmanın amacı, lisansūstū eğitim almakta olan ğrencilerin “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etięi” ile etik ihlallerin cezalandırılması konusunda sahip oldukları bilgileri ve bu bilgileri nereden aldıklarını öğrenmektir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu arařtırmada, verilen durum hakkında geniř bir bakıř açısı elde etmek ve deneyimleri doęal ortamlarında inceleyebilmek amacıyla nitel analiz verilerin toplanmasına karar verilmiřtir. Nitel verilerin deęerlendirilmesinde ise betimsel analiz kullanılmıřtır. Nitel arařtırmalar yapan arařtırmacılar, arařtırma hakkında doęrudan veri toplayabilirler, zengin betimlemeler yaparak verileri analiz edebilirler (Būyūkztūrk, Kılıç akmak, Akgūn, Karadeniz & Demirel, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 ve 2018-2019 eğitim yıllarında Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü ve Bilişim Enstitüsünde lisansüstü eğitim almakta olan 50 öğrenci oluşturmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin bölümlere göre dağılımı.

Lisansüstü Eğitim Programı	Öğrenci Sayısı
Kimya Eğitimi	3
Fizik Eğitimi	3
Matematik Eğitimi	3
Fen Bilgisi Eğitimi	6
Okulöncesi Eğitimi	1
Sınıf Eğitimi	2
İngilizce Dili Eğitimi	2
Biyoloji Eğitimi	2
Fransız Dili ve Edebiyatı	1
Eğitim Yönetimi	1
Adli Bilişim	5
Yönetim Bilişim Sistemleri	8
Bilgisayar Mühendisliği	6
Tarih	4
Eski Türk Edebiyatı	3

Veri Toplama Araçları

Araştırmada araştırmacılar tarafından katılımcılara yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen 12 soruluk bir form kullanılmıştır. Bu form geliştirilirken bilimsel araştırma etiği hakkında yapılan benzer çalışmalar incelenmiştir ve uzman görüşüne başvurulmuştur. Katılımcılara yöneltilen sorular 3 alan uzmanı, dil uzmanı tarafından incelenmiştir. İncelenen araştırmalardan Günbayı, Kasalak & Özçetin (2013); Avaroğulları (2012); Günbayı, Kasalak & Özçetin (2013); Ersoy (2014); Hamutoğlu, Yıldız & Akgün (2015), Zan, Yazıcı & Yazıcı (2016), Zan & Zan (2017) ve Çetinkaya, Kirman Çetinkaya, Yıldırım & Kabapınar (2017)) tarafından yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Katılımcıların araştırma sorularına verdikleri cevaplar araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir.

Veri Analiz Yöntemleri

Araştırmada katılımcılara lisans ve lisansüstü dersleri dönemlerinde araştırma etiğine yönelik aldıkları dersler, araştırma etiği ile ilgili kavramlar hakkında bilgileri (çarpıtma, şırma, dublikasyon, dilimleme, intihal, bilimsel korsanlık gibi); kişileri etik intihal yapmaya iten sebepler; bilimsel ihlali yapan kişilerin kimler olabileceği; bilimsel araştırma yaparken araştırmaya aykırı veri ile karşılaşıldığında yapacakları; araştırma sonuçlarının raporlaştırılması sırasında nasıl davranılması gerektiği; bilimsel araştırmalarda yapılan etik ihlallerin bilime verdikleri zararlar; etik ihlallerin cezalandırılması hakkındaki görüşleri, araştırmalarda yapılan etik ihlalleri tespit eden yazılımlar hakkındaki bilgileri; en çok hangi araştıma konularında etik ihlal yapıldığına yönelik bilgilerini belirlemek amacıyla yöneltilen sorulardan elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Lisansüstü öğrencilerinin bilim etiği hakkındaki bilgi ve görüşlerinin incelendiği bu çalışmada veri analizi betimsel analiz yöntemi ile yapılmıştır. Bu yöntemin seçilmesinin amacı elde edilen verilerin okuyucuya özet bir şekilde sunulmasıdır. Betimsel analiz yapan bir araştırmacı gerekli gördüğü bulguları hiç değiştirmeden de okuyucu ile paylaşabilir (Yıldırım & Şimşek, 2003).

Bulgular

Bu kısımda ilk önce çalışmaya katılan öğretmen adayların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Araştırmada yer alan katılımcıların %62'si kadın, %38'i erkektir. Araştırmaya destek veren katılımcılar, 22 ile 26 yaş aralığındadır. Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 ve 2018-2019 eğitim yıllarında Kimya, Fizik, Matematik, Fen Bilgisi, Okul Öncesi, Sınıf Eğitimi, İngilizce Dili Eğitimi, Fransız Dili ve Edebiyatı, Eğitim Yönetimi, Adli Bilişim, Yönetim Bilişim Sistemleri, Bilgisayar Mühendisliği, Tarih, Eski Türk Edebiyatı alanlarında Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü ve Bilişim Enstitüsünde lisansüstü eğitim almakta olan 50 öğrenci oluşturmaktadır (Tablo1).

Araştırmada katılımcılara lisans ve lisansüstü dersleri dönemlerinde araştırma etiğine yönelik ders alıp almadıkları, bilimsel araştırma etiği; araştırma etiği ile ilgili çarpıtma, aşırma, dublikasyon, dilimleme, intihal, bilimsel korsanlık gibi kavramlar; kişileri bilimsel araştırmalarda etik intihal yapmaya iten sebepler; bilimsel ihlali yapan kişilerin kimler olabileceği; bilimsel araştırma yaparken araştırmaya aykırı veri ile karşılaşıldığında yapacakları; araştırma sonuçlarının raporlaştırılması sırasında nasıl davranılması gerektiği; bilimsel araştırmalarda yapılan etik ihlallerin bilime

verdikleri zararlar; etik ihlalleri yapanların cezalandırılması hakkındaki görüşler; araştırmalarda yapılan etik ihlalleri tespit eden yazılımlar ve en çok hangi araştırma konularında etik ihlal yapıldığına yönelik bilgilerini belirlemek amacıyla sorulan sorulara verdikleri cevaplar incelenmiştir.

Bu araştırmada ilk olarak katılımcılara, bilimsel araştırma etiğinin öğretildiği bir ders alıp almadıkları sorulmuştur. Katılımcıların 30'u bilimsel araştırma etiğini öğreten ders aldığını belirtirken, 16'sı almadığını söylemiştir. Bilimsel araştırma etiğiyle ilgili ders alan katılımcıların çoğunluğu Eğitim Bilimleri Enstitüsündedir. Bilimsel araştırma etiği ile ilgili ders almadığını belirten katılımcılardan 3'ü Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora yapmaktadır. Katılımcıların bilimsel araştırma etiğini öğrendikleri derslerin adı ise, "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği", "Bilimsel Araştırma Yöntemleri", "Alan Eğitiminde Araştırma Projeleri", "Seminer", "Tarih Araştırmalarında Usul" ve "Tarih ve Enformatik" dersleridir.

Katılımcılar, bilimsel araştırma yöntemleri hakkında aldıkları derslerin nasıl işlendiği hakkında da bilgi vermişlerdir. Buna göre dersler genel olarak sunumlar yoluyla, dersin sorumlusunun anlatması öğrencilerin dinlemesi şeklinde işlenmektedir. Fakat basit araştırma projeleri tasarlayıp bunlar üzerinden değerlendirildiklerini belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Burada dikkat çeken nokta, bilimsel araştırmalarda etik konusunun en iyi ihtimalle sadece 1 ders saati içinde işlenmesidir; oysaki yukarıda belirtilen dersler 14 haftalık bir süreci kapsamaktadır.

Araştırmada, katılımcıların bilimsel araştırma etiği hakkında bilgilerini belirlemek amacıyla sorular da sorulmuştur. Bu sorulara yanıt olarak bilim etiği ile ilgili ders alan öğrenciler, "bilimsel araştırma etiğinin kullanılan kaynağa atıf yapma, gizlilik, bulguları paylaşma, fikri mülkiyet, gerçekçilik, bulguları doğru yorumlama, toplumu yanıltmama, katılımcı mahremiyetine dikkat etme" gibi özellikleri yazmışlardır. Ders almayan öğrencilerden biri fikir belirtmemiştir. Diğerleri ise genel olarak "bilimsel araştırmalar yapılırken dikkat edilmesi gereken kurallar" olduğunu düşünmüşlerdir. Bu fikir dışında, "başka birine ait çalışmayı kendisine ait göstermemek (K4, K16)", "çalışma sırasında objektif olmak (K14, K16)", "intihal, kopya, atıf, patent, lisans (K8)" gibi konulara dikkat edilmesi gerekliliğini bildiren öğrenciler de olmuştur.

Aynı zamanda katılımcılara bilimsel araştırmalarda etik kurullarla ilgili olan "uydurma", "çarpıtma", "aşırma", "duplikasyon", "dilimleme", "intihal" ve "bilimsel korsanlık" kavramlarının ne anlama geldiği sorulmuştur. Bu kavramlar arasında uydurma kavramı sadece 2 katılımcı tarafından

tanımlanamazken; 15 katılımcı dilimleme kavramını, diğer 15 katılımcı da duplikasyon kavramını açıklayamamıştır.

Uydurma kavramı, katılımcılar tarafından genel olarak “olmamış bir olayı olmuş gibi göstermek, olmayan veri veya materyali varmış gibi göstermek” olarak tanımlanmıştır. Katılımcılardan bazıları uydurma kavramı hakkında, “aslına yakın ancak geçerli olmayan şeyi söyleme (K37)”, “bilimsel araştırmada olmayan veya güvenliği veya geçerliği kabul olmayan bir konunun güvenli ve geçerli olduğunu kabul görmek (K6)”, düşüncelerini paylaşmışlardır. Ayrıca “anket verilerinde oynanması (K24)”, “hiçbir çalışma yapmadan veri uydurmak (K11)”, “gerçek olmayan hayal ürünü araştırmak (K4)”, “kullanmadığı kaynağı kaynakçada göstermek ya da kaynakta olmayan şeyleri yazıp kaynakça olarak göstermek (K18)”, “Bir durumu veya bir objeyi, yakıştığı pozisyona ve forma uygun hale getirmek (K42)” şeklinde tanımlar yapan katılımcılarda vardır. Uydurma kavramı hakkında görüş bildirmeyen katılımcıların ikisi de bilimsel araştırma ve yayın etiği ile ilgili ders almışlardır. Bu katılımcıların Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans yapmakta olduğu belirlenmiştir.

Çarpıtma kavramı, katılımcılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. En sık yapılan tanım ise “bir şeyi olduğundan daha farklı bir anlamda ifade etme” tanımıdır. Bu tanım dışında katılımcılar “var olan gerçeği yanlış şekilde sunarak farklı bir algı oluşturmak (K5)”, “bilgilerin fazlaca yoruma tabi tutulması (K9)”, “istenmeyen sonuçları manipüle etme (K1)”, “verilerle sonuçların uyuşmaması (K12)”, “verinin yanlış kaynağı göstermesi (K7)” şeklinde tanımlamıştır. Bunun yanı sıra “hipoteze uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak (K25)”, “araştırmaya kendi hedef ve amaçlarımız doğrultusunda şekil vermek (K32)” gibi tanımlar katılımcıların genel düşüncesini yansıtmaktadır. Ayrıca K4, gerçek olanı değil aklından geçeni yazma tanımını yaparak çarpıtma kavramını uydurma kavramı ile eşleştirmiştir. Çarpıtma kavramını tanımlamayan 13 katılımcı vardır ve bunlardan 1’i Bilişim Enstitüsünde doktora yapmaktadır. Ayrıca bu kişi eğitim hayatı boyunca bilimsel araştırma etiği öğreten herhangi bir ders almadığını belirtmektedir. Geri kalan katılımcılardan 6’sı bilimsel araştırma etiği ile ilgili bir ders almamışken, 6’sı ders aldığını bildirmektedir.

Aşırma kavramı, katılımcılar tarafından genel olarak “bir araştırmaya referans gösterilmeden içeriğin kullanılması ve başka birine ait çalışmayı alıntı yapmadan kendi çalışması gibi gösterme şeklinde” tanımlanmıştır. Ayrıca “yayında emeği geçen kişileri göz ardı etmek (K46)”, kendi çalışmasına benzer bir çalışmanın verilerini kullanarak kendi verileri gibi göstermek (K34)” ve “intihal ile aynı anlamdadır (K26)” şeklinde görüş

bildiren katılımcılar da bulunmaktadır. Aşırma kavramını katılımcılardan 4’ü tanımlamamıştır. Aşırma kavramını tanımlamayan 4 katılımcıdan 3’ü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği dersini aldığını bildirmektedirler.

Katılımcılar genel olarak, duplikasyon kavramının araştırmayı “tekrar tekrar yayınlamak” olduğu görüşündedirler. Ayrıca “yayımlanmış bir çalışmayı küçük değişiklikler yaparak tekrar yayımlamak (K47)” olarak da tanımlanmıştır. K49 ise, bu etik yanıtın türünün, basit gibi göründüğünü fakat çok ciddi boyutlara ulaştığını söylemektedir. Duplikasyon kavramını 15 katılımcı tanımlamamıştır. Tanımlayan katılımcılardan 5’i ise duplikasyon kavramını aşırma kavramı ile karıştırmıştır. Bu 5 katılımcı, duplikasyon kavramını “başkasının araştırmasını kendi cümlelerini katmadan olduğu gibi yapıştırmak” olarak açıklamışlardır.

Dilimleme kavramı da 15 katılımcı tarafından tanımlanmamıştır. 15 katılımcı arasında bilimsel etik ile ilgili ders alan öğrenciler de vardır. Tanımlama yapan katılımcılar ise dilimleme kavramını genel olarak “bir yayını bölerek yayınlama ve bir çalışmadan birden fazla çalışma çıkarma” olarak tanımlamıştır. Bazı katılımcılar ise “araştırmanın belli kısımlarını kullanma (K2)”, “bir araştırmayı bölüp parça parça araştırmak (K33)” “Bir araştırmanın sonuçlarını, o araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, yapay bir şekilde bölerek birden fazla yayın çıkarmaktır (K49)” şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca K15 ve K16 bilimsel araştırma etiği ile ilgili ders almalarına rağmen dilimleme kavramını doğru bir şekilde açıklamışlardır.

Katılımcılar intihal kavramının ise “başkasının verilerini olduğu gibi kendi çalışmasında kullanmak” olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılardan bazıları “başkasının çalışmalarını, fikirlerini kendi yapmış gibi yayınlamak, kurallara uygun biçimde atıf yapmadan yayınlamak (K47)”, “bilimsel sahtekarlık (K35)”, “etik kuralların hepsi (K24)”, “bir çalışmadan alıntı yaparken kurallara uymamak (K6 ve K46)” olarak fikir belirtmişlerdir. Tanımlardan görüldüğü üzere intihal kavramı çoğunlukla aşırma kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Katılımcılardan 10’u intihal kavramını açıklamazken, K37, intihal kavramının “çalıntı yazılar üzerine programlanmış bir doküman analizi programı olduğunu” söylemiştir. Buradan da K37’nin intihal kelimesini karıştırdığı görülmektedir.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu bilimsel korsanlık kavramını “akademik bilgiyi çalmak ve başkasının çalışmasını kendi çalışması gibi göstermek” olarak tanımlamıştır. Katılımcılar bilimsel korsanlık kavramını “yöntemin çalıntı olması, farklı çalışmalarını kullanıp özgün ürün çıkarmama (K28)”, “hata ve hile ile yapılan bilimsel çalışmalar (K10)”, “hırsızlığı saklama

(K24)”, “bir çalışmaya zorla el koymak (K45)”, “telif hakkı olan çalışmaları yayıncısının izni olmadan çoğaltmak ve dağıtmak (K47)” olarak da tanımlamışlardır. Bilimsel korsanlık kavramını 10 katılımcı tanımlamamıştır.

Katılımcılara, bilimsel araştırma yapan kişileri etik ihlaller yapmaya iten sebeplerin neler olabileceği sorulmuştur. Katılımcılar en çok “bir araştırmacının etik ihlallerin neler olduğu hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığında etik ihlaller yaptığı” konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bunun sebebinin de “üniversitelerde lisans ve lisansüstü dönemde etik ihlallerin iyi bir şekilde öğretilmemesi” olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca “etik ihlallerin neler olduğunu bildikleri halde ihlalleri yapmaya devam eden araştırmacıların da kolaya kaçma, akademik yükselme hırısı, rekabet ortamının içinde olmaları” gibi sebepler sunmuşlardır. Bu sebeplerin yanı sıra “araştırma yapmaya karşı isteksiz olmak (K45)”, “yakalanmayacağını düşünmek ve etik konusunu önemsememek (K12)”, “araştırmacının, araştırmayı kendi istediği yönde sonuçlandırmaya çalışması (K33)”, “araştırmayı kısa zamana sıkıştırmaya çalışmak (K30)” ve “kişinin araştırmayı gereksiz görmesi (K6)” gibi sebeplerin de etik ihlaller yapmaya sebep olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmada katılımcılar mevcut eğitim sistemimizin öğrencileri etik ihlaller konusunda nasıl etkilediği hakkında fikir belirtmişlerdir. 28 katılımcı “eğitimi sistemimizin öğrencileri etik ihlaller yapmaya ittiğini” belirtirken 10 katılımcı bu görüşe katılmamıştır. Geriye kalan 12 katılımcıda bu konu hakkında “kararsız” olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar “mevcut eğitim sistemi öğrencileri hazıra alıştırıyor ve araştırma becerilerini kısıtlıyor (K30)”, “eğitim sistemi teoriye dayalı ve öğrenciler pratik yapmaları gerektiğinde başarıya giden yolda her şeyin mubah olduğunu düşünüyorlar (K2)”, “hiç bir sistemin kişileri etik ihlal yapmaya iteceğini düşünmüyorum (K4)” diyerek de görüş bildirmişleridir. Ayrıca Eğitim Bilimleri Enstitüsünde lisansüstü eğitim alan katılımcılar, ortaokul döneminde etik ihlallerin yanlış olduğu ve kopya çekmenin bir tür hırsızlık olduğu konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Katılımcılar “hem akademisyenlerin hem lisansüstü öğrencilerin hem de lisans düzeyinde eğitim gören öğrencilerin etik ihlaller yaptıklarını” düşünmektedirler. Fakat katılımcıların bir kısmı “statü yükseldikçe etik ihlal yapılma sıklığının azalacağı görüşüyle, bir kısmı da lisans öğrencilerinin akademisyenler ve lisansüstü öğrencilerinden daha az etik ihlal yaptığı” görüşündedir. Bunun yanı sıra “etik ihlal yapma durumunun statüden bağımsız olduğu” görüşünde olan iki katılımcı vardır ve bir katılımcı bu konuda görüş belirtmemiştir.

Katılımcılara, bilimsel araştırma yaparken literatür tarafından desteklenmeyen bir sonuç ile karşılaştıklarında ne yapacakları sorulmuştur. Katılımcıların çoğu “araştırmanın verilerini tekrar gözden geçirip sonuçları o şekilde paylaşacaklarını” belirtirken bazı katılımcılar “aykırı bir sonuca sebep olan verileri kullanmayacaklarını” belirtmişlerdir. Böyle bir durumla karşı karşıya kaldıklarında tek başına karar veremeyeceğine inanan iki katılımcı, bu konuda “akademik danışmanlarından yardım almayı” uygun görmektedirler. Ayrıca bazı katılımcılar, “kullanırım ve araştırmamın sonuçlar kısmını ona göre açıklarım (K15)”, “kullanırım, bilimsel araştırma istediğin sonucu almak değil verilerin verdiği sonucu almaktır (K14)”, “verileri çalışmamdan çıkarıp yeni veriler hazırlarım (K34)”, “daha derinlemesine bir araştırma yaparım (K2)” ve “her araştırma aynı sonuçları vermek zorunda değildir (K30)” diyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Bu soru karşısında katılımcıların huzursuz olduğu ve ikilemde kaldığı görülmektedir.

Araştırma yaparken konu alanında daha önce yapılmış çalışmaları raporlaştırma aşamasında dikkat edilmesi gerekenler hakkında fikir belirten katılımcıların çoğu “araştırma kapsamı iyi belirlenmeli ve buna göre raporlaştırılmalıdır (K28)” görüşünü desteklemektedir. Fakat bu araştırmaların raporlaştırılması sırasında seçici davranmanın etik olup olmadığı konusunda görüşler incelendiğinde farklı düşünceler söz konusudur. “Farklı görüşlerde olan araştırmalar raporda belirtilmeli (K7)”, “raporlaştırma kişilere göre değil çalışmanı içeriğine göre yapılmalıdır (K47)”, görüşlerinin yanında “intihal yapmamak için raporlaştırma konusunda seçici davranmamız gerekir (K29)” görüşüne benzer fikirler bildiren katılımcılar vardır.

Katılımcılar “etik ihlallerin bilime verdiği en büyük zararın araştırma yapılan konuda doğru sonuçlara ulaşmayı geciktirmesi olduğu” görüşündedirler. Bunun yanında “bilimi ve toplumu yanlış yönlendirme, etik kurallara uyan araştırmacıların hevesini kırma, bilime olan güveni zedeleme, araştırmaların birbirine benzemesi, ülke olarak dünya çapında arka planda kalmamız, zamanı ve maddi kaynakları boşuna harcamak gibi sonuçlar doğuracağını” belirtmişlerdir. K14’e göre “bilimsel araştırmalar bir zincirdir ve bir bilimsel hata sonraki çalışmanın kaynağı olacaksa bu zincirde aksaklıklar olması” kaçınılmazdır. Ayrıca “akademik olarak yanıltıcı, geleceği etkileyen çalışmalar çıkacaktır (K41)”, “bilimsel araştırma yaparken etik ihlaller yapmak en başta bilimin amacına gölge düşürür (K9)” ve “aldatmak, bilimsel bilgiye olan güveni azaltır (K21)” gibi görüşler belirtilmiştir.

Katılımcıların büyük bir kısmı “bilimsel araştırmalarda yapılan etik ihlallerin cezalandırılması konusunda ülkemizin yetersiz olduğu, üst kademelerdeki bilim insanlarının yapmış oldukları etik ihlallerin tespit edilse bile kayırmacılık vb. sebeplerden dolayı cezalandırılmadığı” görüşündedirler. Cezalandırmalar konusunda hiçbir fikri olmadığını belirten 5 katılımcı vardır. Ülkemizde etik ihlallerin cezalandırıldığını söyleyen katılımcıların bir kısmı bunun “nasıl yapıldığını bilmediğini fakat cezalandırıldığına inandığını” belirtmiştir. Katılımcılar genel olarak, etik ihlalleri tespit eden yazılımlar hakkında bilgi sahibidirler. Bu programın adını yazamamaları da çalışma prensibini tarif edişlerinden bu programı bildikleri anlaşılmıştır. Katılımcılar her ne kadar bu programı bilseler de programa olan güvenleri zayıf olduğunu belirtmektedirler. Bu yazılımın kolayca yanıltılabileceğı görüşündedirler. Katılımcılardan bazılarının görüşleri “her yerde kayırmacılık olduğu için görmemezlikten gelinebilir (K21)”, “yapılan etik ihlaller Türkçe olmayan bir kaynaktan yapıldıysa bu ihlali belirlemek zor olabilir (K9)”, “bu konuda yeterince dikkatli davranılmıyor (K27)” şeklindedir.

Katılımcılar “daha çok sosyal bilimlere ait çalışma konularında etik ihlaller yapıldığı” görüşündedirler. Bazı katılımcılar “nitel araştırmalarda, bazıları ise nicel araştırmalarda daha fazla etik ihlal yapıldığını” belirtmişlerdir. Nitel araştırmalarda daha fazla etik ihlal yapıldığını söyleyen katılımcılar “bunun sebebinin sayısal verilere dayanmayan araştırmaların daha kolay manipüle edilmesi” olduğunu söylerken, nicel araştırmalarda daha fazla etik ihlal yapıldığını söyleyen katılımcılar ise “sayısal verilerin kolayca uydurulup çarpıtılabileceğı” görüşündedirler. Ayrıca “üzerinde çok sayıda araştırma yapılmış konularda ve yeni gelişen teknolojiler hakkında daha fazla etik ihlal yapılabileceğı” görüşünde olan katılımcılar da mevcuttur. Bu konular dışında “bilişim teknolojileri, siyaset araştırmaları, tıp ve hukuk alanlarında etik ihlallere sıkça rastlandığını” belirtmişlerdir. Ayrıca K47 “ araştırma şirketleri tarafından yapılan araştırmalarda çeşitli kaygılar sebebiyle toplumun gözünden düşmekten korktukları için yaptıkları anket çalışmalarında etik ihlal yapabilirler bildirmiştir” diyerek görüş bildirmiştir. “Makalelerde tezlere göre daha kolay ihlal yapılmaktadır (K40)”, “örnekleme ulaşmanın zor olduğu araştırmalar daha çok etik ihlallerin olduğu çalışmalardır (K16)”, “sayısal veriler üzerinde oynamak daha kolay olduğu için nicel araştırmalar (K27)” gibi görüşler bildiren katılımcılar da vardır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma sonucunda lisansüstü düzeyde eğitim gören katılımcıların bilimsel araştırma ve yayın etiği hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Sosyal Bilimler, Eğitim Bilimleri, Fen Bilimleri ve Bilişim Enstitüleri arasında bilimsel araştırma ve yayın etiği konusunda en fazla bilgi sahibi olan katılımcılar Eğitim Bilimleri Enstitüsündendir. Bunun sebebi, Eğitim Bilimleri Enstitüsünde “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği” dersinin zorunlu olması ve bu enstitüdeki katılımcıların büyük çoğunluğunun bilimsel araştırma ve yayın etiği dersini almış olması olduğu düşünülmektedir. Bilişim Enstitüsü lisansüstü öğrenim gören katılımcıların çoğu bilimsel araştırma ve yayın etiği dersi almamıştır ve buna bağlı olarak bu konudaki bilgi düzeyleri yetersiz kalmıştır.

Katılımcıların hemen hemen hepsi, “uydurma ve aşırma” kavramları hakkında yorum yapmıştır. Fakat 15 katılımcı duplikasyon kavramını, 11 katılımcı çarpıtma kavramını, 10 katılımcı intihal kavramını, 12 katılımcı da bilimsel korsanlık kavramını açıklayamamıştır. Bu kavramları açıklayamayan katılımcılar arasında bilimsel araştırma ve yayın etiği hakkında ders alan öğrencilerde bulunmaktadır. Katılımcıların, ders aldıkları halde kavramların bazılarını açıklayamamasının sebebi ders içeriğinin iyi aktarılamamış olması olabilir. Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği dersine gereken önemin verilmesi, ders içeriğinin uzmanlar tarafından planlanması ve dersin üniversitelerde zorunlu olarak verilmesi gerekmektedir. Bu sonuç literatürdeki bazı çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Şahinoğlu & Bebek, 2018). Bu dersin zorunlu olması, araştırmacıların bilim etiğine aykırı bir davranışta bulunmaları olasılığını düşürecektir. Çünkü araştırmacıların bilim etiğine aykırı bir davranışta bulunmalarının en önemli sebeplerinden biri, araştırmacıların etik hakkında yetersiz bilgileri olarak gösterilmiştir. (Erdem, 2012; Avaroğulları, 2012; Ersoy, 2014).

Katılımcılar bilimsel araştırmalarda etik ihlal yapma gerekçesi olarak en çok tembelliği ve etik konusundaki bilgisizliği göstermişlerdir. Bu sonuç literatürdeki diğer çalışmalar ile uyumludur (Erdem, 2012; Avaroğulları, 2012; Ersoy, 2014). Bunun yanı sıra akademik yükselme hırısı, statü ve saygınlık endişesi ile araştırmacılar arasındaki rekabette literatürde görülmektedir (Köklü, 2003; Avaroğulları, 2012; Aydın, Şahin & Demirkasımoğlu, 2014; Çetinkaya, Kirman Çetinkaya, Yıldırım & Kabapınar, 2017). Bu noktada, üniversitelerin lisansüstü eğitim programlarında zorunlu olarak verilmesi gereken Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği dersinin içeriğinde, bilimsel bilgiye ulaşmanın mahiyeti ve

bilimsel çalışma sürecinin kişisel hırslardan bağımsız olarak planlanması gerektiği muhakkak vurgulanmalıdır.

Katılımcıların yarısı, mevcut eğitim sisteminin öğrenciyi etik dışı davranışlar sergilemeye ittiği görüşündedir. Nitekim Sosyal bilgiler öğretmen adayları ile yapılan bir çalışmada öğretmen adayları, anlamsız ve yararsız buldukları derslerde verilen ödevleri yaparken intihale başvurduklarını belirtmişlerdir (Avaroğulları, 2012). Geriye kalan katılımcılardan bu görüşe katılmayanlar ve bu konuda fikir belirtmeyenler vardır. Bu görüşe katılmayan katılımcılar, etik ihlaller yapmanın kişinin ahlaki eksikliğinden kaynaklandığını ve mevcut eğitim sisteminin suçlanmasının doğru olmadığını belirtmişlerdir. Araştırmacıların etik dışı davranışlarda bulunma sebepleri arasında onların kişisel özelliklerinin etkili olduğunu belirten çalışmalar literatürde mevcuttur (Uzbay, 2006; Avaroğulları, 2012; Ersoy, 2014).

Araştırmaya akademisyen olarak görev yapmakta olan katılımcılardan, etik ihlallere karşı yaptırımların yetersiz olduğuna inanların sayısı çoğunluktadır ve katılımcılar etik ihlallerin giderek arttığını düşünmektedirler. Bu sonuç İnci (2009)'nin araştırma sonuçları ile uyumludur. Katılımcıların büyük bir kısmı intihal programları hakkında bilgi sahibidir. Programın adını bilmeseler bile, etik ihlallerin varlığını araştıran bir program olduğunu bilmektedirler.

Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında etik ihlaller konusunda lisansüstü öğrencilerin farkındalıklarının artırılması gerektiği açıkça görülmektedir. Lisans ve lisansüstü düzeyinde verilen derslerde araştırma yöntemlerinin anlatılması, ödevlerin ders sorumluları tarafından dikkatle incelenmesi ve dönütlerin verilmesi farkındalıkları artıracaktır.

Kaynaklar

Akyüz, B., Kesen, M. & Oğrak, A. (2016). Örgütsel güven ve akademik özyeterlik algısının genel sinizm ve etik dışı davranışlara etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(1), 85-106.

Alev, B. & Genç, F., N. (2015). Türkiye’de üniversite etik kurulları üzerine bir inceleme. *Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (31), 135-182.

Avaroğulları, M. (2012). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarını intihale yönelten sebepler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(9), 1-13.

Aydın, İ., Alkın Şahin, S., & Demirkasımoğlu, N. (2014). Üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlara ilişkin akademisyen görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*. (43), 1-18.

Bailey, J. (2012). Criminalizing plagiarism in the Philippines. 29 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.ithenticate.com/plagiarism-detection-blog/bid/87800/Criminalizing-Plagiarism-in-the-Philippines#.WylGKNJKhdg> sayfasından erişilmiştir.

Belet Boyacı, Ş.D., Babadağ, G. ve Güner, M. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının sahip oldukları temel değerler ile akademik sahtekârlık eğilimlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (4), 1762-1793.

Bülbül, T. (2004). Bilimsel yayınlarda etik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15. 53-61.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem

Çetinkaya, E., Kirman Çetinkaya, E., Yıldırım, M. & Kabapınar, F. (2017). Eğitim araştırmacılarının bilim etiğine ilişkin görüşleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 3(2). 84-101

Durak, A. (2017). Yüksek öğretim kurumlarında etik: üniversite öğrencilerinin etik algılamalarındaki farklılıklar üzerine bir araştırma. *Journal of Strategic Research in Social Science*. 3(2). 15-28.

Erdem, A., R. (2012). Bilim insanı yetiştirmede etik eğitimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. 2(1). 25-32.

Ersoy, A. (2014). İnternet kaynaklarından intihal yaptığının farkında değilim: bir olgu bilim araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 35(1). 47-60

Ersoy, A., & Özden, M. (2011). Öğretmen adaylarının ödevlerinde internette intihal yapmalarında öğretim elemanının rolüne ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online*. 10(2). 608-619.

Gücükoğlu, B., & Ayvaz Reis, Z. (2014). Türkiye’de ve Dünya’da İntihalin Yaptırımları, XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Mersin Üniversitesi.

Günbayı, İ., Kasalak, G., & Özçetin, Ö. (2013). Bilimsel araştırmalarda etik dışı davranışlar: bir durum çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*. 3(2). 98-108.

Hamutoğlu, N.B., Yıldız, E.P, & Akgün, Ö.E. (2015). Lisansüstü Öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Etiği ile İlgili Görüşleri Sakarya Üniversitesi Örneği, VII. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi.

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. O. Yılmaz (Ed.), *Sağlık bilimlerinde süreli yayıncılık: 7. Ulusal Sempozyum Bildirileri Kitabı* içinde (s. 69-90). Ankara: TÜBİTAK Ulakbim.

Kansu, E., & Ruacan, ř. (2002). Bilimsel yanıltmanın günümüzdeki durumu: türleri, nedenleri, önlenmesi ve cezalandırılması. *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi*, 30 (12), 763-767.

Kıraç, F.S. (2011). Bilimsel yanıltma: Tekrar yayınların tanımı, çeşitleri ve olası sonuçları. *Anadolu Kardiyolog Dergisi*. (1). 174-175.

Köklü, N. (2003). Akademisyenlerin araştırma etiği konusundaki görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*. 2(4). 137-151.

Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve Ahlâk; Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 81(463-464), 225-249.

Özden, M., Özdemir Özden, D., & Biçer, H. (2015). Akademik usulsüzlük: sınıf öğretmenleri adaylarının deneyimleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 45.

Özenç Uçak, N. & Birinci, H.G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*. 22(2).187-204.

Resnik, D.B. (2004). *Bilim Etiği: Giriş* (V. Mutlu Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

şahinoğlu, A., & Bebek, G. (2018). Araştırma görevlilerinin bilimsel araştırma etiğine ilişkin algıları: nitel bir çalışma. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 9(1). 47-58.

The Norwegian National Research Ethics Committees (2014). General Guidelines for Research Ethics, 29 Ağustos 2019 tarihinde

<https://www.etikkom.no/en/ethical-guidelines-for-research/general-guidelines-for-research-ethics/> sayfasından erişilmiştir.

TÜBİTAK (2018). TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği,
https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/247_sayili_bk_islenmis_hali.pdf adresinden erişilmiştir.

Xinging, Z., Wenxia, Z., & Yondang, Z. (2014). Chinese Ethics Review System, <http://trust-project.eu/wp-content/uploads/2016/03/Chinese-Ethics-Review-System.pdf> sayfasından erişilmiştir.

Yaman, E., Çetinkaya Mermer, E. & Mutlugil, Ş. (2009). İlköğretim okulu öğrencilerinin etik davranışlara ilişkin görüşleri: nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 17(7). 93-108.

YÖK (2011). Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikleri Çerçevesi (TYYÇ). 29 Ağustos 2019 tarihinde <http://tyyc.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

YÖK (2012). Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi. 29 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.ardahan.edu.tr/dosyalar/icerik/sbe/formlar/YOK%20-B%20C4%B0L%20C4%B0MSEL%20ARA%20C5%9ETIRMA%20VE%20YAYIN%20ET%20C4%B0%20C4%9E%20C4%B0%20Y%20C3%96NERGE%20S%20C4%B0.pdf> sayfasından erişilmiştir.

AAUP (2020). Profesyonel Etik Duyurusu. 4 Nisan 2020 tarihinde <https://www.aaup.org/report/statement-professional-ethics> sayfasından erişilmiştir.

Toplu, M. (2012). Bilim etiği: İnternetin bilim etiği üzerine etkileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 654-698.

Zan, B. U., Yazıcı, A., & Yazıcı, S. (2016). Kütüphanecilik etiği üzerine nitel bir çalışma. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5826-5841.

Zan, N. and Zan, B.U. (2017). Pedagojik Formasyon Sertifika Programına Katılan ÖğretmenAdaylarının Öğretmenlik Mesleğinin Etik Değerleri Üzerine Görüşleri, II.Uluslararası Doğunun Batısı Batının Doğusu Konferansı, PRAG.

GELENEK VE MODERNİZM BAĞLAMINDA “SARI TRAKTÖR” ROMANINDAKİ ‘TRAKTÖR’ SİMGESİ¹

Gülçin Tuğba NURDAN²

Öz

Köy sorunları ve köy hayatını anlatan romanlar köy romanı veyahut köy edebiyatı algısını doğurmuştur. Köy Enstitülerinde yetişen bir öğretmen olan Talip Apaydın, Türk edebiyatında köy romanları ile varlığını kanıtlamış yazarlardandır. Talip Apaydın’ın ilk romanı olan ve 1958 yılında yayımlanan *Sarı Traktör* romanı köy romanı içerisinde yenilikçi tutumu destekleyen bir noktada yer almaktadır. Köye gelen traktör, tarımda makineleşmeye geçiş sürecini yani yeniliği temsil eder. Romanda her yeniliğe olduğu gibi traktöre de tepkili olan bir köy halkı ve bu yenilik, modernlik karşısında geleneksel tarım yöntemlerinin sakil kalması durumu temel olarak işlenmektedir. Yeni olan her şeye olan ön yargılı tutum Sarı Traktör romanında da görülmektedir. Fakat romanda modernite gibi traktör de büyük ilgi görmekte ve geleneksel tarım yöntemlerine kıyasla özellikle gençlerin gözdesi olmaktadır. Bu durumda köy halkından daha yaşlı olan anne babaların geleneği temsil ettiğini söyleyebiliriz. Gelenek ile modernizmin kıyaslandığı romanda aynı zamanda yazar köyde çağdaş bir öğretmenin görev yapması ile de moderniteyi desteklemiş ve Köy Enstitülerine de bir göndermede bulunmuştur. Bu noktada da Köy Enstitülü yazar Apaydın’ın yeniliğin yanında yer aldığı ve köy halkını, toplumu eğitime amacı olduğunu görmekteyiz. Yazar bu tutumunu realist bir bakış açısıyla okurlara sunmaktadır. Tarım üzerinden yeniliğin, modernitenin vurgusunu yapan Talip Apaydın, köhne zihniyet eleştirisini Sarı Traktör romanında traktör simgesi ile vermektedir. Bu çalışmada Talip Apaydın’ın aydın kimliğinden yola çıkarak köydeki modernizmin simgesi olan “traktör” ele alınacak ve modernizme köylülerin yaklaşımı incelenecektir. Böylelikle Türk toplumunun yenilikler karşısında yaşadığı problemler, geçiş süreci daha net anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sarı Traktör, Köy Enstitüsü, traktör, modernleşme, tarım.

¹ Bu makale Uluslararası Kültür ve Dil Araştırmaları (UKDA), Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr., Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, gulcintugbanurdan@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-3440-3089.

Makale Gönderilme Tarihi: 8 Ocak 2020. Makale Kabul Tarihi: 11 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**‘TRACTOR’ SYMBOL IN THE “SARI TRAKTÖR”
NOVEL IN THE CONTEXT OF TRADITION AND MODERNISM**

Gülçin Tuğba NURDAN

Abstract

Novels which describe village problems and village life have caused the perception of village literature and village novel. Talip Apaydın, a teacher who educated in village institutes, is one of the novelists who proved himself with village novels. *Sarı Traktör*, the first novel of Talip Apaydın, was published in 1958 and it ranks among innovative attitude. Tractor which came to the village represents the transition to mechanization in agriculture or innovation in agriculture in other words. Village who are against all new innovations are also against tractor. They want to continue their traditional farming style and this conflict is emphasized in novel. Prejudice against all new things is clearly seen. But, young people in village have a great interest in tractor. In this case, we can say that older people of village represent old tradition. Novelist compares tradition and modernity in his novel. He supports modernity and shows this by telling a modern teacher’s story as the main character of novel. He also makes a reference to village institutes. We can conclude that novelist who was graduated from village institute aims to educate people and teach innovation. He tells his attitude in a realistic manner. Talip Apaydın, who underlines the modernity through agriculture, criticizes the old-fashioned mentality by using tractor image. In this study, based on the intellectual identity of Talip Apaydın, the “tractor” which is he symbol of modernism in the village, will be considered and the approach of the villagers to modernism will be examined. Thus, the problems experienced by the Turkish society in the face of innovations and the transition process will be more clearly understood.

Keywords: Sarı Traktör, Village Institutes, tractor, modernism, agriculture.

Giriş

1958 yılında yayımlanan *Sarı Traktör* romanı Talip Apaydın'ın ilk romanıdır. Yazar bu romanından sonra da köye ve köylünün hayatına eserlerinde yer vermeye³ devam etmiştir. Yazar roman dışında da birçok türde eserler vermesine rağmen bu türler arasında en büyük önemi de romana vermiştir. Dönemin oldukça verimli yazarlarından olan Talip Apaydın (1926-2014) hayatının son dönemlerine kadar yazmayı sürdürmüştür. Türk edebiyatının çalışkan yazarlarından olan Talip Apaydın hakkında, *Sarı Traktör* romanı hakkında ve hatta Köy enstitüleri ve burada yetişmiş yazarlar hakkında yapılmış birçok çalışma da bulunmaktadır⁴. Fakat hiçbir çalışmada *Sarı Traktör* romanının Türk edebiyatındaki önemine değinilmemiştir. Bu çalışmada incelemeye çalışacağız.

'Köy romanı' olarak nitelendirilen köy gerçeklerini, köylü ve sorunlarını ele alan roman türü ilk olarak edebiyatımızda Mizancı Mehmed Murad'ın *Turfanda Mı Yoksa Turfanda Mı?* (1892) romanı ile görülmeye başlar. Bu romanda köy gerçekleri ve sorunlarına çok değinilmese de köye yer vermesi, Anadolu'ya ilk kez geçilmesi açısından edebiyatımızda önemli bir konumda yer almaktadır.

İlerleyen zamanlarda özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında köy ve çevresi edebiyatımıza daha çok görülmüş, köylünün yaşadığı sorunlar üzerinde daha çok durulmuştur. Reşat Nuri'nin eserleri, özellikle *Çalkuşu* (1922) ile zirveye ulaşan köy edebiyatı ve yazarların köy sorunlarına yer vermesi edebiyatımızda bir dönüm noktası olmuştur.

Bu dönem köy sorunlarını ele alan yazarların romanlarında genel olarak ele aldığı sorunlar toprak paylaşımı, sulamada yaşanan problemler, geleneksel tarım yöntemlerinin zorluğu, televizyon, traktör gibi gelişen teknolojinin köylünün hayatına girişi, ırgatlık, yoksulluk, eğitimsizlik, doktorsuzluk, bilgisizlik, işsizlik, açlık,...gibi konular olmuştur. Bu sorunlar çerçevesinde

³ Yarbükü (1959), Emmioğlu (1961), Ortakçılar (1964), Ferhat ile Şirin (1965, halk romanı), Define (1972), Yoz Davar (1973), Toz Duman İçinde (1974), Tütün Yorgunu (1975), Kente İndi İdris (1981), Vatan Dediler (1981), Köylüler (1991)

⁴Altınkaynak, Hikmet, (1977), *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*, İstanbul: TYS Yayınları.
Bayrak, Mehmet, (1978), *Köy Enstitülü Yazarlar, Ozanlar*, Ankara: Töb-Der Yayınları.
Bayrak Mehmet, (2000), *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*, Ankara: Özge Yayınları.
Günay, Güner, (2010), "Sarı Traktör Romanı ve Talip Apaydın", *Türktarım*, S.195, s.80-82.
Kahraman, Nazlı, (2010), Köy Enstitüsü Mezunu Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın'ın Romanlarında Köyde Eğitim Sorunu, Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
Özberk, Feyziye, (2012), Ortakçının Oğlu Talip apaydın, İstanbul: Kaynak Yayınları. Gibi.

edebiyatımıza kazandırılan romanlar ‘köy romanı’ veya ‘köy edebiyatı’ anlayışını doğurmuştur.

1940-60’lı yıllara gelindiği zaman, köyün edebiyatımızda daha çok yer aldığı görülmektedir. Bu yıllarda aydınlarımızın köye bu kadar önem vermeleri Şüphesiz ki Köy Enstitüleri’nin kuruluşu ile alakalıdır. Enstit lerle birlikte geri kalmış köylerimiz ve köylümüzün sorunları ortaya çıkmıştır. Bu enstitülerde yetişen yazarlarımızın çoğu genellikle köy kökenli oldukları için onların sorunlarını ve eksiklerini daha iyi görebilmiŐlerdir. Yazarımız Talip Apaydın da köy kökenli Köy Enstitüleri’nde yetişmiş bir aydındır.

Talip Apaydın’ın Yetiştiği Köy Enstitüleri

Öğretmen yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri proje olarak tamamen Türkiye’ye aittir. Hemen o yıllarda hazırlanan 3803 sayılı yasa tasarısı  ğretmen yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri proje olarak tamamen Türkiye’ye aittir. Hemen o yıllarda hazırlanan 3803 sayılı yasa tasarısı olarak TBMM’ye getirilmiş ve Mart 1940’da da Komisyona verilmiştir. Böylece 3803 sayılı yasa Köy Enstitüleri Kanunu haline gelmiştir.

Köy Enstitüleri Yasasının çıkmasından sonra EskiŐehir-Çifteler, İzmir Kızılıullu, Kırklareli, Kastamonu-Gölköy  ğretmen okulları, Köy Enstitüsü adını almıştır. Her enstitü, birkaç ili sorumluluk alanı içine alarak yurdun her yanına eşit bir Şekilde dağılmıştır. Enstitüler büyük arazilerin olduğu, tarım yapılabilecek, daha çok da doğayla zorlu bir savaŐımı gerektirecek köy koşullarına uygun alanlarda öğrencilerin zorlukları aŐabilme, savaŐım gücü edinmeleri için kentlerden uzak yerlerde oluşturulmuştur. Enstitülerin hedefi, parası ve eğitimi olmayan köy çocuklarını alıp hayata kazandırmaktır. Bu Şartlar gözetilerek ilk aşamada 20’ye yakın Köy Enstitüsü kurulmuştur. Anadolu’nun eğitimsizliği ve bilinsizliğine karşı açılan Köy Enstitüleri, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnon ’n n önderliğinde, Milli Eğitim Bakanı Hasan  li Yücel tarafından açılmıştır. Enstitülerin kurulmasında ve ülke genelinde yayılmasında İsmail Hakkı Tonguç’un da ismine yer vermek gerekir. Tonguç, Enstitüler için canla baŐla çalıŐmıŐ ve özellikle de kız çocuklarının eğitilmesine önem vermiştir. Eğitimde verilen bu büyük kararın temelleri Cumhuriyetle atılmıştır. İlk başta karma eğitim sistemine geçen Türkiye Devleti, adım adım kendi eğitim politikasını oluşturmayı amaçlamıştır.

Enstitüler kurulmadan önce yapılan yeniliklerde sadece Şehir ve Şehir hayatı kıstas almıyordu. Ve tarım toplumu olan bir ülkenin köylüleri ve köy

hayatına dair sorunları yok sayılıyordu. Dönem itibariyle son derece eğitimsiz ve bilinç düzeyi aşağılarda olan köylünün eğitimi enstitüler kurulana kadar sadece okuma-yazma öğretilerek sağlanıyordu. Bu bakımdan o döneme kadar köylünün hayatında pratik bilgi eksikliği görülmektedir. Köylünün eğitiminde sadece köylüye okuma-yazma öğretmenin yeterli olmayacağı fikri üzerinden oluşturulan Köy Enstitüleri bu bakımdan köylüye sadece eğitim öğretim vermeyi amaçlamaz, aynı zamanda tarım ve hayvancılıkla ilgili köylüleri aydınlatmayı da amaçlamıştır.

Köy Enstitüleri tam olarak Atatürk'ün ruhuna uygun onun hayat görüşünün bir anlamda doğal uzantısı olarak kurulmuş farklı unsurları içeren kurumlardır (Şengör 2001:139). Atatürk'ün aydınlığı ışığında yetiştirilen, yetiştirilmeye çalışan eğitimciler bu dönemde tek yönlü değildir. Bu enstitülerde yetiştirilen eğitimciler aynı zamanda birer aydındır. Bu çok yönlü aydınları yetiştiren Köy Enstitülerini de tek amaçlı düşünmemek gerekmektedir. Bu kurumlarda çeşitli amaçlar için türlü özelliklerde insanlar yetiştirilmektedir. Bu anlamda Hasan Ali Yücel daha çok siyasal açıdan, İsmail Hakkı Tonguç da eğitim kurumları ve bunları uygulaması bakımından Köy Enstitüleri için önemli kişilerdir. Enstitülerde yetiştirilen aydınların öğrendikleri üzerine bir örnek vermek gerekirse, teorik bilginin yanında inek sağmayı, insanların hijyenini, tarım verimliliği üzerine pratikleri gibi köyün gündelik hayatına dair bilgilere de hâkim oluyorlardı. Bu döngünün eğitimsiz köylere bir çıkış yolu olacağı düşünülüyordu.

Dönemin ilkokul mezunu çocukları bu okullara alınarak öğretmen yetiştirmek amaçlanmıştır. Yetiştirilen bu öğretmenlerin köylere giderek gelecek nesilleri eğitmeleri hedeflendiği için oluşturulan bu döngünün Anadolu'nun eğitimsiz köylere için bir çıkış yolu olacağı düşünülmüştür. 1945 yılında Köy Enstitüleri hakkında devlet için faydalı olamayan bireylerin yetiştirildiği propagandaları yapılarak enstitüleri kapatma kampanyaları başlatılmıştır. Yapılan bu propagandalar başarılı olmuş ve 1954 yılında da enstitüler kapatılmıştır.

Burada ana konumuz enstitü olmadığı için maalesef çok fazla değinemeyeceğiz fakat enstitülerin zihniyet olarak oldukça modernist bir politika izlediği vurgusunu da yapmadan geçmemek gerekmektedir.

Tam burada 1958 yılında yayımlanan *Sarı Traktör* romanına baktığımız zaman; romanın kahramanı Arif, babasının geniş topraklarında geleneksel yöntemlerle tarım yapan bir gençtir. Tarımla uğraşırken de aklında hep iki şey vardır: Bunlardan birincisi sevdiği kız Emine, diğeri ise arkadaşı Ali ve Kör Mehmet'in sahip oldukları traktörlerdir. Babası yeniliklere açık bir

insan olmadığı için maddi durumu olduğu halde traktör almaya bir türlü cesaret edemez ve tarla işlerini öküz ve atlarla yürütür. Eski yöntemlerle tarla işleri hem yavaş ilerlemekte hem de çalışanı daha çok yormaktadır. Bu durum da giderek Arif'i sinirlendirmekte ve hırslandırmaktadır. Fakat babasını da bir türlü ikna edemez.

Bir gün yaşlı baba İzzet Ağa hastalanır ve Ankara'ya hastaneye kaldırılır. Bir aydan daha uzun bir süre hastanede yatan adam, bu süreçte çok düşünür ve traktör almaya ikna olur. Bu süreçte Arif de babasının yokluğunu hissetmekte, tarla ve hayat karşısında ne kadar tecrübesiz olduğunu anlamaktadır. Sağlığın her şeyden önemli olduğunu anlayan baba hastaneden çıkar çıkmaz traktör alma işlemlerini başlatır. Tarımda makineleşme henüz yeni olduğundan dolayı traktör almak için de önce sıraya girilmektedir. Bu sıra bekleme sürecinde ise Arif'in içi içine sığmaz, günler geçmek bilmez. Arif için çok uzun süren bir bekleyişten sonra bir kış günü traktörü alırlar. Satış yerindeki sürüş öğreten görevli ile birlikte köye dönen Arif o gece heyecandan uyuyamaz. Gece boyunca inip traktörü inceler, cam kenarında sabahın olmasını bekler. Sabah olunca traktöre binme hayalini kuran Arif'in içindeki isteği gece boyunca yağın kar da durduramaz. Bir süre endişeli bekleyişten sonra karın dinmeyeceğini anlayan Arif, küreği alarak sokağa iner ve yoldaki karı küremeye başlar. Soğukta evlerinden köyün önüne kadar kar küreyen Arif'i durdurmak mümkün değildir. Babasının azarlamalarına bile aldırmış etmeyen Arif en sonunda emeline ulaşır ve traktörü sürebilecek kadar bir alan oluşturur. Roman sabahın olması ve Arif'in traktörü çalıştırması ile biter.

Tarımda Makineleşme

Romanda bahsi geçen "sarı" traktör tamamen realizm akımının etkisiyle romana yansımaktadır. O yıllarda Türkiye'ye gelen Amerikan menşeli olup 1955 yılında Atatürk Orman Çiftliği'nde montajı yapılan "Minneapolis Moline" marka sarı bir traktör vardır. Romanda da bu traktörü görmekteyiz. Talip Apaydın bu traktörü romanında realizm akımının da etkisiyle birebir yansıtmıştır.

Arif'in traktör hevesini romanın ilk satırlarından itibaren görmeye başlarız. Arkadaşı da onun bu hevesini daha da kamçılacak şekilde anlatmaktadır:

“ Ohooo... O da iş mi yahu? Araba sürmekten kolay. İş direksiyonda. Dönülecek yerde kıvracaksın işte. Durmak isteyince, gazı kesip aha şu ayağınla şuraya basacaksın.” Zink diye

*durdular. “ Yürümek isteyince ağır ağır şu pedala dayanacaksın.”
Yürüdüler.” (Apaydın, 2015: 17).*

Arkadaşı Ali'nin traktör sürüşünü gören Arif:

“Arif'in içi bir tuhaf oldu. Hiçbir şey düşünemiyor gibiydi. Kendi harmanlarına döndü. Düvene inip atları yürüttü gene. Şimdi hiç kımıldamıyorlar gibi geliyordu ona. Can sıkıcı bir işti bu. Atlarla öküzlerle düven sürülür de, iş mi ürerdi? İçi usançla dolmuştu sanki. Babasına baktı. Hiçbir şey olmamış gibi kafasını düvene eğmiş, imballı değneği öküzlere uzatıyordu. Arif sıkıntıdan çatlayacak gibiydi. Kendileri varlıktıydılar. Neden bir traktör almıyorlardı? Atlarla falan böyle çocuk oyuncağı gibi harman mı sürülürdü? Yakup'un Ali harmana ikinci sapı seriyordu işte. Kendilerinden önce onu da eritecekti kesin. Zarar bunun neresindeydi?” (Apaydın, 2015: 41).

Yukarıdaki alıntıda karşımıza sadece Arif'in traktör hevesi değil arkadaşının Arif'i traktör üzerinden tamamen insani bir durum olan kıskançlığa sevketmesi de söz konusudur. Burada da karşımıza köyde herkesin durumunun eşit olmadığı gerçeği çıkar. Bu doğrultuda söyleyebiliriz ki Kemal Erol'un “Talip Apaydın'ın Hayatı, Roman ve Öyküleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinde ‘Ekonomik Gücün Rolü’ başlığında anlatılan sosyal adaletsizlik oldukça yerinde bir tespittir (Erol, 2005: 151).

Traktörün henüz yeni ve bilinmeyen bir alet olması, ona yabancı olan köylünün kafasında ilk başta büyük tereddütler uyandırmıştır. Romanda bu durum Arif'in babası İzzet Ağa'nın traktör almaktan korkması üzerinden okurlara sunulmuştur. Burada babanın traktör (teknoloji) almaktan korkması da Arif ve babası arasındaki kuşaklar arası anlayış farklılıklarını da gözler önüne sermektedir. Baba İzzet Ağa gelenekten yana iken, oğul Arif teknolojiyi, yeniyi kullanmaktan yanadır. Yazar bu durumu babayı kötülemeden/olumsuzlaştırmadan okurlara sunmaktadır. Hatta babanın bu korkularını da beslediği kültür dolayısıyla normal gösterir:

“ “Kaç kere dedim sana, aklını böyle şeylere takma. Kolay mı sanıyorsun traktör almayı? İki gün üstüne binmeye benzemez o. Yarın bir tarafı kırıldı mı, dilinden anlayan yok, dışından anlayan yok. Ne edeceksin o zaman?”

“Niye kırılırsın, iyi kullanınca?”

“Kırılır ya, Allah yapısı mı bu? İzzet Ağa durdu. “Biz köylüyüz oğlum” diye ekledi. “O deee, zenginler için belki iyi. Ustalar

ayağında, hatırın olur, bilmem neyin olur, traktör de alırsın, her bir şey de alırsın. Biz köylüyüz. Kasabalar, şehirler uzak. Bu gâvur malından anlayan yok, eden yok. Ovanın yüzünde bozulur, kalırsa ne dersin o zaman? ”” (Apaydın, 2015: 21).

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi yazar aslında babanın korkularına tarafsız bir şekilde yer vermeye çalışmıştır. Gelenekten modernizme geçiş evresinde toplumda yaşanan çatışma romanda baba oğul üzerinden verilmiştir. Geleneksel tarım yöntemleriyle köylü kendini daha güvende hissetmektedir. Zira bilgisiz olan köy halkının yeni bir aletin dilini çözmekte de korkması dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça olağandır.

Yeni olan her şey gibi traktör de ilk başta kullanılan toplumda büyük ilgi çekmiştir. Makineye, teknolojiye, yeniliğe duyulan hayranlık romanda Arif üzerinden anlatılmaktadır. Arif'in traktör alması için babasına günlerce dil dökmesi, traktörü sevdiği kız olan Emine'den bile daha çok düşünmesi onun traktöre olan hayranlığını gözler önüne sermiştir. Hatta traktör alabilmek için düğününü hiç düşünmeden erteler. Burada Emine'yi ikinci plana atan Arif'in makineye, yenileşmeye olan sevgisi ağır basmaktadır.

Romanın yazıldığı dönem de düşünüldüğü zaman seri üretimin olmaması ise en büyük sorunlardan bir tanesidir. Talip Apaydın *Sarı Traktör* romanında buna da değinmiştir. Babasını traktör almaya ikna eden Arif, bu sefer de traktör için sıra bekler:

“ “Traktör de alacağız. Hasan Bey'le gidip baktık. Hazırda yok ama, yakında İstanbul'dan gelecekmiş. Adımızı falan yazdırdık. Hasan Bey kefil oluyor. Pancar parasını oraya yatıracağız gayri, öyle görünüyor. ”” (Apaydın, 2015: 149).

Romanın sonunda traktöre kavuşan Arif'in hayranlığı çevresindekiler için alay konusu olsa da Arif bu tepkilere hiç aldırış etmez. Hiç üşenmeden ve yorulmadan gece boyu kar küremesi sırf o traktöre binebilmek içindir:

*“Arif bir şey anlamadan kalabalığa baktı. Ne konuşulduğunu anlamıyordu. Kahkahayla gülüyordu oradakiler. Arif de onlara bakıp sarı sarı güldü.
“Sarı Traktör, Sarı Traktör” diye bağırانlar oldu.” (Apaydın, 2015: 189)*

Romanın Arif'in traktöre binmesi ile bitişi eksiklik olarak görülmelidir. Çünkü okur traktörün kahramanı olan Arif'in hayatını ve toplumsal şartlarını

nasıl değiştirdiği ve değiştireceği ile ilgili romanda herhangi bir fikir sahibi olamaz. Bu yönden sadece tarımda teknolojiyi kullanmadan yana bir tutum sergileyen Talip Apaydın teknolojinin getirdiği olumlu ve olumsuz yönlere değinmez. Bu yönüyle yazarın sadece görüşlerini dile getirdiği, bu görüşleri derinleştirmedini söylemek mümkündür.

Talip Apaydın romanlarında ele aldığı toplumun uğraşları üzerinde dikkatle durmuştur. Çoğunlukla köy hayatını ve köylüyü anlatan yazar, romanlarında yaptığı gözlemler sayesinde köylüyü ve köylünün sorunlarını gerçekçi bir gözle anlatır. *Sarı Traktör*'de tarımda ilerleyen teknolojiden faydalanmayı anlatırken; *Yarbk*'nde toprak sulamanın sıkıntılarına; su paylaşımlarındaki zorluklara; *Yoz Davar* romanında ise yine köylü hayatını ve çobanlığı anlatır. Bu bakımdan sorunları gerçekçi gözle anlatan yazar için parçası olduğu toplumun sıkıntılarına ayna tuttuğunu söyleyebiliriz.

Romanı incelerken önemli ve atlanmaması gereken bir nokta da romandaki ğretmen karakteridir. Talip Apaydın'ın eserlerinde önemli bir rol oynayan ğretmen figürü *Sarı Traktör* romanında da karşımıza çıkmaktadır. Arif'in babasını traktör almaya ikna etmeye çalışanlar arasında ğretmen de vardır. Zaten traktör alındıktan sonra ğretmen memnun, hoşnut tavrı ile de teknolojiyi desteklediğini gösterir. Bu noktada yazar hakkında yapılan akademik çalışmalardan da örnek vermek gerekirse; Nazlı Karaman'ın "Köy Enstitüsü Mezunu Mahmut Makal, Fakit Baykurt ve Talip Apaydın'ın Romanlarında Köyde Eğitim Sorunu" başlıklı tezinde öğretmenin modernliği sadece görüşleriyle değil kılık kıyafetiyle, konuşmalarıyla, akılcı tutumuyla da vurguladığının altı çizilmektedir (Karaman, 2010: 201).

Talip Apaydın tarafından yol gösterici bir konumda çizilen bu karakter yazarın düşüncelerini, yani doğruları söylemekle yükümlüdür. Bu noktada yazarın Köy Enstitülerinde yetişen yenilikçi öğretmenlere göndermede bulunduğunu söyleyebiliriz.

Yazarın roman kurgusunda ve işlenen sorunlarda gerçekçi olduğunu söyleyebiliriz. Bunu bir örnekle desteklemek gerekirse romanda askerlik ağı gelmiş gençlerin yaşadığı o süreci düşünebiliriz. Askerliğe alınmadaki kurallar, askerliğe kimin erken kimin geç alınacağı gibi bilgiler ediniriz.

Yazarın romanda gerçekçi bir bakış açısıyla verdiği bir diğer nokta da köy halkını olduğu gibi çizmesidir. Fakir, eğitim seviyesi çok iyi olmayan, ulaşım imkanları kısıtlı olarak yaratılan köy ortamı ve köy halkı, 1960'lı yılların Anadolu köylerini yansıtması bakımından önemlidir. Yazar bunu romanda kasabaya ve Ankara'ya ulaşımın zorluğu ile, kahramanlarının

Sonuç

Sonuç olarak gerçekçi bir bakış açısıyla yazılan Sarı Traktör romanı yazıldığı dönemin toplumsal sorunlarından biri olan tarımda makineleşmeyi konu almıştır. Roman sanatsal açıdan değerli görülmesi de köylünün eşik atladığı bir döneme ışık tutar. Fakat Talip Apaydın romanda köylünün sorunlarına, yaşadığı sorunlara ve buhranlara çok fazla değinmez. Sadece yenileşmenin köye gelmesine değinir. Bu teknolojik adımdan sonra köylünün hayatının nasıl değişeceğine, yaşanan kolaylık ve zorluklara, teknolojinin tarımı nasıl ve ne yönde değiştirdiği konularına değinmez. Bu noktada romanın eksik roman olduğunu söyleyebiliriz.

Sarı Traktör'ü teknik açıdan değerlendirdiğimiz zaman da roman oldukça zayıf kalmaktadır. Sadece diyalog anlatım tekniğini kullanan Talip Apaydın diğer anlatım tekniklerini kullanarak roman kahramanlarına derinlik katmamıştır. Bu bakımdan kişileri oldukça zayıf olmakla birlikte romanda sadece gölge olarak varlardır. Yaratılan kişiler Talip Apaydın'ın fikrine, yani makineleşmeyi desteklemek amacıyla, figüran olarak var olmuş ve karakter özelliği taşımayan kişilerdir. Mekan olarak da derin bir tasvirin yapılmadığı gözlemlenmektedir. Sadece Ankara'ya yakın olan Özeler Köyü'nde geçen romanda toprak ekim biçim yerlerinden bahsedilir. Fakat bu bahis de yine detaylı tasvirlerle okurlara sunulmaz. Tasvir ve betimleme açısından oldukça zayıf olarak değerlendireceğimiz Sarı Traktör edebi değer açısından oldukça zayıf olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Talip Apaydın'ın ilk romanı olan *Sarı Traktör*, tarımda makineleşme üzerine yazılmış bir romandır. Roman teknolojinin köye girişi, dönem itibariyle o teknolojiyi (traktörü) elde etmedeki prosedürleri işler. Yeni bir konuya değinmesi, köylünün hayatına değinmesi bakımından önem taşısa da, Talip Apaydın'ın bu değindiği konuları tam anlamıyla romanında işleyemediği görülmektedir. Bu açıdan da roman zayıf olarak değerlendirilebilir. Teknik açıdan sayılan noktalar bakımından roman eksik görülse de yazıldığı dönemi makineleşme bağlamında değerlendirdiğimiz zaman gelenekselden moderne geçişi realist bir şekilde ele aldığı için önemli bir eserdir.

Kaynaklar

Aktaş, Şerif (2005). Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

Altınkaynak, Hikmet (1977). Edebiyatımızda 1940 Kuşağı. İstanbul: TYS Yayınları.

G. T. NURDAN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 309-320 (Atf için/To cite).

Apaydın, Talip (2015). Sarı Traktör. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Bayrak, Mehmet (1978). Köy Enstitülü Yazarlar, Ozanlar. Ankara: Töb-Der Yayınları.

Bayrak, Mehmet (2000). Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı. Ankara: Özge Yayınları.

Günay, Güner (2010). Sarı Traktör ve Talip Apaydın. Türktarım, S. 195, s. 80-82.

Irmak, Erkan (2018). Eski Köye Yeni Roman Köy Romanının Tarihi, Kökeni ve Sonu (1950-1980). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaplan, Ramazan (1997). Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kahraman, Nazlı (2010). Köy Enstitüsü Mezunu Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın'ın Romanlarında Köyde Eğitim Sorunu. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Naci, Fethi (1981). Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Naci, Fethi (2015). Yüz Yıllın 100 Türk Romanı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özberk, Feyziye (2012). Ortakçının Oğlu Talip Apaydın. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Özdemir, Emin (1982). Talip Apaydın İle Söyleşi. Gösteri, S. 16, s.11-12.

Şengör, A.M.C. (2001). Hasan Âli Yücel ve Türk Aydınlanması. Ankara: Tübitak Yayınları Bilgi Dizisi.

Taner, Refika-Bezirci, Asım (1973). Seçme Romanlar. İstanbul: Hür Yayınevi.

Uçarol, Tuncer (2004). Çağdaş Türk Dili Belgeliği: Şair, Öykücü, Romancı Talip Apaydın. Çağdaş Türk Dili, S.202, s. 516-526.

Yalçın, Alemdar (2011). Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı (1946-200). Ankara: Akçağ Yayınları.

SON DÖNEM MEKKİ SÛRELERDE ÖNE ÇIKAN TOPLUMSAL MESAJLAR¹

Burhan ÇONKOR²

Öz

Peygamberliğin Mekke dönemi, vahyin söylemine paralel olarak değişen ve zamanla artan müşrik muhalefeti nedeniyle hem Hz. Peygamber hem de Müslümanlar açısından giderek zorlaşan bir dönem olmuştur. Yaşanan zorlu hayat şartları, döneme ait tarihi verilerin günümüze aktarılmasına da önemli ölçüde engel teşkil etmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, ilgili sûrelerde dönemin şartları çerçevesinde ne tür mesajlar verildiğinin tespiti, Kur'an'ın bu güne hitabının ne olduğunu anlama noktasında gerekli bir adımdır. Bu nedenle sayısal anlamda Kur'an'ın çoğunluğunu oluşturan Mekke dönemi sûrelerinin, döneme ait tarihi olaylarla bağlantılı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Mekke döneminde yaşanan gelişmelerin vahiyle birlikte okunması şeklinde bir yöntem izlenen bu çalışmada, muhasara yıllarının bitiminden hicrete kadar olan zaman aralığındaki surelerin ortak içerikleri ele alınmıştır. Bu döneme ait surelerin tespiti, ilgili nüzül rivayetleri ve sûre içeriklerinden istifade edilerek tespit edilmiştir. Aynı zamanda siret-nüzül ilişkisi bağlamında yapılan diğer bazı çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamızda, hicrete yakın zamanda vahyin hangi muhataplara, hangi üslup ve içerikle hitap ettiği belirlenmeye çalışılmıştır. Elde ettiğimiz veriler, bu dönemde nâzil olan âyet ve surelerin sosyal sorumluluklar açısından önemli mesajlar içerdiğini ortaya koymuştur. İlgili mesajlar başlıklar halinde tespit edilerek, dönemin olayları doğrultusunda izah edilmiştir. Yaptığımız bu çalışmanın, vahyin ilk muhataplar üzerinden ortaya koyduğu toplumsal sorumlulukların daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mekke Dönemi, Vahiy, Muhasara, Hicret.

¹ Bu çalışma, “Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili” isimli Doktora tezimizden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, bconkor@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-8285-7969.

Makale Gönderilme Tarihi: 17 Şubat 2020. Makale Kabul Tarihi: 31 Mart 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE FEATURED SOCIAL MESSAGES IN THE SURAHS OF LAST MECCA PERIOD

Burhan ÇONKOR

Abstract

The Mecca period of the Prophethood changed with the rhetoric of revelation and the polytheist opposition increased over time. Therefore, it was an increasingly difficult period both for the Prophet and the Muslims. The challenging living conditions have also prevented the transfer of historical data of the period to the present day. Despite all these negativities, determining what kind of messages were given within the framework of the conditions of the period is a necessary step in understanding to what does the Quran say to its addressees today. For this reason, the surahs of the Mecca period, which constitutes the majority of the Qur'an, should be examined in connection with the historical events of the period.

In this study, in which the developments in the Mecca period are read together with the revelation, the common contents of the surahs in the time period from the end of the period of the blockade years are discussed. The determination of the surahs belonging to this period was determined by making use of the relevant narratives and the sura contents. Also, some other studies in the context of the history-revelation relationship have been used.

In our study, we tried to determine to whom and how the revelation spoke before the migration. According to the data we obtained, the revelation downloaded in this period contains important messages in terms of social responsibilities. These messages were identified as titles and explained together with the events of the period. We hope that this study will contribute to a better understanding of the social responsibilities that it has been revealed through the first interlocutors.

Keywords: Qur'anic Commentary, Mecca Period, Revelation, Blockade, Hijrah.

Giriş

Vahyin, muhataba göre söz söyleyeceği gerçeğinden hareketle âyet veya sûrelerin, nâzil olduğu dönemle irtibatlandırılması ve hitap ettiği toplumun yaşam şartlarının iyi bilinmesi, ilgili hitabın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Risaletin Mekke ve Medine dönemleri arasındaki sosyo-ekonomik farklılığın yanında, Mekke dönemi de kendi içinde belli kırılma noktaları dikkate alınarak incelenebilir. Zira Mekke döneminde, risalet yöntemine ve vahyin içeriğine paralel olarak muhataplar tarafından ortaya konulan refleksler, onlara cevaplar içeren vahyin söylemine de yansımış, sonuçta peygamberliğin gizli davet döneminde müşrik muhatapların gösterdiği tepkiler ile sonraki yıllarda oluşan muhalefet farklılık arz etmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in, daveti yüksek sesle duyurmaya başlaması neticesinde artan müşrik muhalefeti, önce Müslümanların üzerindeki baskının artmasına, sonrasında ise vahyin Mekke dışına duyurulması yönündeki çalışmaların hızlanmasına sebep olmuştur. Müslümanların muhasara altına alınması sonrasında ise Mekke dışındaki muhataplara yapılan tebliğ faaliyeti daha sistemli bir hale gelmiş, özellikle baskı altındaki Müslümanları koruyup kollayacak bir kabile veya yurt arayışı bu çalışmaların hızlanmasında etkili olmuştur. Bu zorlu dönemde nâzil olan sûrelerde zaman zaman Mekke dışından gelen kabilelerin muhatap alındığı, toplumsal ahlak ve sorumluluklara dair mesajlara yer verildiği görülmektedir.³

İlgili mesajları konu edindiğimiz çalışmamızda, son dönem Mekkî sûrelerden kastımız, üç yıl süren ve Müslümanların büyük sıkıntılar yaşadığı muhasara yıllarının bitiminden hicrete kadar olan zaman diliminde nâzil olan sûrelerdir. İlgili rivâyetler ve sûre içeriklerinden hareketle yaptığımız araştırma neticesinde bu dönemde indiğini düşündüğümüz yirmi üç sûre: Ahkâf, Zâriyât, Ğâşiye, Kehf, İsrâ, Nahl, Nûh, İbrâhîm, Enbiyâ, Mü'minûn, Ra'd, Secde, Tûr, Mülk, Hâkka, Meâric, Nebe, Nâziât, İnfîtâr, İnşikâk, Rûm, Ankebût ve Mutaffifin sûreleridir.⁴

Bundan hareketle hicret öncesi Mekke'de inen sûrelerin içeriklerini dikkate alarak, döneme ait olduğunu düşündüğümüz âyet ve sûrelerin mahiyeti ile bunun pratik hayata yansımalarını ortaya koymaya çalışacağız. Makale boyutunun elverdiği ölçüde sûrelerde geçen ilgili âyetlere yer verilmiş diğer

³ Mekkî sûrelerin çeşitli dönemlere göre tasnif edildiği çalışmalar ile bu konudaki değerlendirmeler için bk. Çonkor, 2016: 129-152.

⁴ İlgili sûrelerin bu döneme yerleştirilme gerekçeleri ve değerlendirmeler için bk. Çonkor, 2015: 114-182.

âyetlere atıfta bulunulmuştur. Neticede dönemin şartları doğrultusunda vahyin öne çıkan toplumsal mesajları tespit edilmeye çalışılmıştır.

A. SON DÖNEM MEKKÎ SŪRELERDE ÖNE ÇIKAN ORTAK İÇERİKLER

1. Allah'ın Varlığına ve Kudretine Dair Deliller

Her şeyden önce şunu ifade etmek gerekir ki tevhid akidesi, nüzûl döneminin her aşamasında Kur'an'ın vurgu yaptığı temel konulardan olmuştur. Mekke döneminin son birkaç yılında indirilen sûre ve âyetler için de aynı durum söz konusudur. Bu yıllarda Müslümanlarla müşrikler arasında devam eden sosyal ve psikolojik savaşta, müşrikler sürekli asılsız iddialarla hücum etmiş, Kur'an ise farklı üslup ve içeriklerle bu iddialara karşı deliller ileri sürmüştür.

Örneğin Zâriyât sûresinde genellikle rüzgârlar, bulutlar, gemiler, melekler (yahut nimetler) diye yorumlanan (Taberî, 1420/1999: 12: 386-394; Mâturîdî, 1426/2005: 9: 372-373) ve üzerine yemin edilen “zâriyât, hâmilât, câriyât, mukassimât” (Zâriyât 51/1-6) kelimelerinin kullanılması, onları yaratana dikkat çekme anlamı taşımaktadır (Mâturîdî, 1426/2005: 9: 373). Arap toplumu yemine oldukça önem veren bir toplumdur. Böyle olunca yine kendi kültürlerinde yer alan bir öğeyle karşılıklarına çıkmak elbette sonuç verici bir mücadele şekli olacaktır. Bu nedenle Kur'an, Araplar üzerinde önemli bir etkiye sahip olan yeminleri yoğun olarak kullanmıştır.

Kur'an'ın farklı muhataplar için kullandığı ve kimi zaman da bütün muhataplara hitap eden bu delillerin, bazen de muhatapların alıştıkları hayat biçimlerine ve anlayış düzeylerine uygun olarak seçildikleri dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Kur'an'da bahsedilen deliller, muhataplara göre farklılık arz etmektedir.

Son dönem Mekkî sûrelerde inanmayanlara sunulan delillere şu âyetleri örnek olarak verebiliriz:

“Göğü, gücümüzle Biz kurduk; şüphesiz biz onu genişleticiyiz. Yeryüzünü biz yayıp döşedik: Ne güzel döşeyiciyiz! İbret alalım diye her şeyi çift çift yaratmışızdır. De ki: "Öyleyse Allah'a koşun; doğrusu ben sizi O'nun azabı ile açıkça uyarırım. Allah'ın yanında başka tanrılar edinmeyin; doğrusu ben sizi O'nun azabı ile açıkça uyarırım.” (Zâriyât 51/47-51).

Buradaki ifadelerde muhatabın inanmayanlar olduğu “Allah’ın yanında başka tanrılar edinmeyin” ifadesinden anlaşılmaktadır. Allah’ın kudretinin delillerinin kimler için verildiği, hitap edilen zamirlerden anlaşılabilir. Örneğin inananlara daha çok muhatap zamiri ile hitap edilirken, müşrikler için çoğunlukla üçüncü çoğul şahıs (gâib) zamiri kullanılmıştır. Mesela bir âyette, “Bu insanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?” (Ėâşiyeye 88/17-20) diyerek mucize beklentisi içinde olan Kureyşlilere hitap edilirken (Mâturidî, 1426/2005: 10: 512), başka bir âyette Müslümanlara, kendilerine söylenen asılsız sözlerden etkilenmemeleri için şu tavsiye yapılmaktadır: “Kesin olarak inananlara, yeryüzünde ve kendi içinizde Allah’ın varlığına dair nice deliller vardır; görmez misiniz?.” (Zâriyât 51/20-23). Bu ayetle Müslümanlar, akıllarını kullanmaya ve müşriklere karşı akli savunma mekanizmaları oluşturmaya çağrılmaktadır.

Kur’ân, her dönemde olduğu gibi bu dönemde de Allah’ın varlığını ve kudretini göstermek amacıyla, önceki milletlerin başına gelenleri zikretmektedir. Hûd ve Hicr sûrelerinde de bahsi geöen ve Hz. İbrâhîm’e gelen meleklerin anlatıldığı kıssa da böyledir (Hûd 11/69-83; Hicr 15/51-77). Bu kıssa da İbrâhîm peygambere misafir olarak gelen melekler, ona bilgin bir evlat müjdelemiş, yaşlı hanımı ise buna çok şaşırmıştır. Melekler ise, bu olayın Allah’ın bilgisi dâhilinde olduğunu ve Allah’ın bunu gerçekleştirmeye muktedir olduğunu ima ederler (Zâriyât 51/24-30). Mekke son dönemde anlatılan bu kıssa, zorlu ve sıkıntılı zamanlar geöiren Müslümanlara Allah’ın varlığı ve kudreti hakkında farkındalık oluşturmaktadır.

Kur’ân’ın birçok sûresinde olduğu gibi, özellikle bu dönem sûrelerde, insanların içinde yaşadıkları ve muttali oldukları tabiattaki düzen ve bu düzen içinde yaşayan insan, hayvan ve diğer mahlukâtın yaratılışına işaret edilerek, bunların Allah’ın varlığının delilleri olduğu bildirilmiştir.⁵ Bunlara bakarak ibret alınması ve Allah’ın kudretinin farkında olunması hatırlatılmıştır.⁶ Âyetlerde verilen delillerin muhataba göre farklılık arz etmesi yani muhatabın anlayış düzeyine hitap eden örnekler verilmiş olması dikkat çekicidir.

⁵ Bk. Zâriyât 51/47-49, 58; Kehf 18/45; İsrâ 17/12, 99; Nahl 16/2-19, 48-52, 65-69, 72, 77-81; İbrâhîm 14/32-34; Enbiyâ 21/30-33; Mü’minûn 23/12-22, 78-80; Ra’d 13/2-4, 8-15; Mülk 67/1-5; Nebe 78/6-16; Nâziât 9/27-33; Rûm 30/19-27, 40, 46, 48-50, 54.

⁶ Bk. Ahkâf 46/31-33; Zâriyât 51/58; Ėâşiyeye 88/17-20; Kehf 18/7-8, 32-44, 51, 109; İsrâ 17/1, 30, 42-44; Nahl 16/77; Enbiyâ 21/104; Ra’d 13/8-10; Meâric 70/40-41; Rûm 30/28; Ankebût 29/19-22.

2. Kıssalarla Bilinç Oluşturma

Ahkâf sûresinin ilk âyetlerinden itibaren müşrikleri, düşünmeye sevk etme, inananlara da destek mahiyetinde zaman zaman kıssalara yer verilmiştir. Anlatılan kıssalardan alınacak pek çok ibret olmasına rağmen çalışma konumuz açısından zamanın olayları ile kıssalar arasındaki bağlantılar dikkate alınmış, o dönemde bu kıssaların anlatılma gerekçeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Mekke müşriklerinin taktiklerini kullanan fakat vahyin karşısında kaybeden önceki muhatapların kıssalarını anlatmak, Kur'ân'ın uyguladığı yöntemlerden biridir. Bu kıssalarda, Lut kavmi, Firavun ve taraftarları, Ad, Hûd, Semud ve Nûh kavmi örnek olarak verilerek, Müslümanlara güven, inanmayanlara korku telkin edilmiştir. Kur'ân'a göre, bu eski kavimler, kendilerine Mekke müşriklerinden daha çok servet ve imkân verilmesine rağmen, inkâr ve alayları sebebiyle helak olmuşlar, şirk koştukları putlar da kendilerine yardım edememiştir.⁷ Kıssalar üzerinden müşriklere verilen mesaj şu âyette açıkça ifade edilmiştir:

“Yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden önce geçmiş kimselerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı? Ki onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler, yeryüzünü kazıp alt üst ederek onlardan çok imar etmiş kimseydiler ve onlara belgelerle peygamberler gelmişti. Böylece Allah onlara zulmetmiyor, onlar kendilerine zulmediyorlardı. Sonra Allah'ın âyetlerini yalan sayıp, onları alaya alarak kötülük yapanların sonu pek kötü oldu.” (Rûm 30/9-10 ve Rûm 30/42)

Buna göre Mekke müşrikleri için de başarısızlık kaçınılmaz bir sondu ve bunu müşrikler kadar Müslümanların da bilmeleri gerekiyordu. İnananların kafalarında oluşabilecek muhtemel bir şüpheyi gidermek için verilen bu örnekler, dönemin inanmayan muhataplarının durumunu da ortaya koymaktadır. Örneğin Nûh kavminin de müşrik Araplar gibi çok önemsedikleri ve dillerinden düşürmedikleri, Ved, Suvâ, Yeğûs, Yeûk ve Nesr gibi kelimelerle isimlendirdikleri putları vardı. Onlar da peygamberi engellemek için Mekke müşrikleri gibi çaba sarf ediyorlardı (Nûh 71/23-24). Yine önceki peygamberlere dair verilen bilgiler, Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu zor durumu aşabilmesi için bir örnek teşkil ediyordu. Kısaca vahyin, önceki muhataplarla olan serüveninin tekrar gündeme getirilmesi,

⁷ Bk. Zâriyat 51/39-46, 52, 53, 59; Nahl 16/26, 35; İbrâhîm 14/9-10; Mü'minûn 23/23-41, 44, 81-90; Ra'd 13/32, 42; Ahkâf 46/21-28; Enbiyâ 21/11-15, 51-77; Hâkka 69/1-10; Nâziât 79/15-26; Ankebût 29/14-16, 24-40.

başta peygamber olmak üzere, inananlara yol göstererek bilinç oluşturma, inanmayanlar için de uyarı ve tehdit anlamı içeriyordu.

İnananlar, inanmayanlar ve inanma potansiyelinde olanlar arasında devam eden psikolojik savaş sürecinde Kur’ân, Arapların ilgi duydukları varlıklar olan cinlerin Müslüman olduklarına dair kıssa (Ahkâf 46/29-31) ile cinlerden olan İblis’in Allah’ın emrine karşı gelişini (Kehf 18/50; İsrâ 17/61-65), haber vererek, müşrikleri kınamayı ve tehdit etmeyi amaçlamıştır (Derveze, 1383/1964: 3: 405; 5: 24, 75). Son yaşanan boykot olayı ve ardından artan işkencelerle birlikte, neredeyse inanmaları imkânsız hale gelen müşriklere, aslında inanmaları için yeterince uyarı yapıldığı, hatta cinlerin bile duyup Müslüman olduğu, dolayısıyla başlarına geleceklerin kendi yaptıkları sebebiyle olacağı vurgulanmaktadır.

Mekke son döneminde üzerinde durulan diğer bir kıssa da, Hz. İbrâhîm’e gelen meleklerin anlatıldığı olaydır.⁸ İbrâhîm peygambere misafir olarak gelen melekler, ona bilgin bir evlat müjdelemiş, yaşlı hanımı ise buna çok şaşırmıştır. Melekler ise, bu olayın Allah’ın bilgisi dâhilinde olduğunu ve Allah’ın bunu gerçekleştirmeye muktedir olduğunu ima ederler (Zâriyât 51/24-30). Kıssanın, Müslümanlara; Allah’ın gücünün farkında olmaları ve ona güvenmeleri konusunda bir hatırlatma, kâfirlere de bir uyarı olması amacıyla zikredildiği açıktır.

Döneme ait surelerde bahsi geçen diğer bir kıssa, Ashâb-ı Kehf kıssasıdır (Kehf 18/9-26). Kıssa da özetle, şirke bulaşmış bir topluluk karşısında inançlarını korumak ve onlarla bu uğurda mücadele etmek üzere bir mağaraya çekilmiş olan inançlı gençlerden bahsedilmektedir. Bu gençlerin, uzun yıllar süren uykunun ardından kurtulması, Allah’ın kudretini göstermesi yanında sonraki Hıristiyanlar gibi Allah’a çocuk isnad edenlerin yalancılıklarına ve Allah’ın âyetlerini inkâr edenlerin helak edileceklerine de delildir. Sonunda ise; “De ki: Rabbimin beni, bundan daha yakın bir zamanda dosdoğru bir başarıya ulaştırması umulur.” (Kehf 18/24) şeklinde hitap edilmesi, Hz. Peygamber’in başarısının yakın bir gelecek içinde ortaya çıkacağına dair müjdedir. Ashâb-ı kehf’in beklediği üç yüz dokuz seneden çok az bir süre içinde İslam’ın galibiyetinin gerçekleşeceği anlatılmıştır (Elmalılı, 5: 338-339). Aynı zamanda ölümden sonra dirilmeyi inkâr edenlere de mesaj verilmektedir. Yaratıcı, yıllar süren uykunun ardından bu gençleri nasıl diriltmişse ahirette de bu şekilde diriltecektir. Dolayısıyla müşriklerin peygamberi zor durumda bırakmak için sormuş oldukları sorular

⁸ Aynı kıssa muhasara dönemi veya hemen öncesinde indirildiğini düşündüğümüz Hûd ve Hicr sûrelerinde de konu edilmiştir (Hûd 11/69-83; Hicr 15/51-77).

da aleyhlerine dönmüş olmaktadır (Câbirî, 2008: 2: 205). Yine müşriklerin baskısı altında kalan Müslümanlara da net bir mesaj verilmekteydi. Zira bu gençler de kendi dönemlerinde yaşanan zulümlere sabrederek ve inançlarının gereğini yaparak sonunda kendilerini bekleyen mutlu sona ulaşmışlardı. Müslümanlar da bu gençler gibi sabredecek ve sonunda kazananlardan olacaklardır.

Mekke müşrikleri, maddi imkânlar açısından Müslümanlardan üstün olmalarından dolayı kibirleniyorlardı. Bu dünyada üstün olmalarını, ahirette de üstün olacakları şeklinde yorumluyorlardı. Onların bu düşüncesinin yanlışlığını ortaya koymak ve Müslümanlara da destek olmak üzere Kur’ân’da iki bahçe sahibi kimsenin kıssasına yer verilmiştir (Kehf 18/32-44).

Anlatılan bu ilk kıssada, sahip olduğu dünyalık nedeniyle kendisini arkadaşından üstün gören bir kişinin, hem malını hem de kendini kurtaramayışı örnek olarak verilmektedir. Kıssanın hemen sonrasında da, dünya hayatının, yağmur sularıyla yeşerip büyüdüktan sonra kuruyup çerçöp haline gelen bitkilere benzetilmesi söz konusudur (Kehf 18/45). Buna göre de Müslümanlardan daha fazla mala sahip ve sayıca da üstün olan müşriklerin bu üstünlükleri, Allah’ın bu imkânları ellerinden alıncaya kadardır. En iyi ihtimalle kıyametin kopmasına kadar bu üstünlüklere sahip olabilirler. Sonra bu imkânlarını kötüye kullanmanın cezasını ağır bir şekilde ödeyeceklerdir (Kehf 18/46-49). Bu ifadeler, hem müşriklerin sözlerine bir cevap hem de onların bu sözlerine muhatap olan zayıf fakat dinlerinde samimi Müslümanlar için bir moral kaynağı olmaktadır. Çünkü fakir Müslümanların zihninde “Bizler iman ettiğimiz halde neden fakir ve perişan durumdayız” şeklinde bir sorunun oluşması muhtemeldir (Câbirî, 2008: 2: 206). Bu şekilde onların kafasında oluşabilecek tereddütler de giderilmiş olmaktadır.

Hicrete yakın dönemde vahyin indiği ortama vurgu yapan diğer bir kıssa da Musa ve kendisine rahmet ve hikmet verilmiş olan bir kişinin (Hızır) arasında geçen olaylardır (Kehf 18/60-82). Buna göre, Hz. Mûsâ, bilgilerinden istifade etmek için Hızır’a beraber yolculuk yapmayı teklif etmiş, o da yolculuk esnasında yapacağı bir takım davranışların sebebini sormamasını ve sabretmesini şart koşarak bu teklifi kabul etmiş ve beraber yolculuğa çıkmışlardır. Yolculuk esnasında Hızır, önce bindikleri gemiyi delmiş, arkasından bir çocuğu öldürmüş, daha sonra da uğradıkları kasabada yıkılmak üzere olan bir duvarı düzeltmiştir. Bütün bu olanlar Hz. Musa’yı şaşırtmış ve her olayın ardından başta verdiği sözü unutarak Hızır’a yaptıklarının sebebini sormuştur. Hızır bu sorular karşısında artık

yolculuklarının bittiğini ve yaptıklarının aslında doğru olduğunu gösteren gerekçelerini Hz. Musa'ya anlatmıştır (Detaylı bilgi için bk. Çelebi, 1998: 17: 406-409).

Burada ilahi hikmetleri sürekli sorgulayan Hz. Musa örneğinin verilmesinde, kanaatimizce sıkıntılı dönem geçiren Müslümanların, Hz. Peygamber'e sürekli çıkış yolunu sormalarına atıf vardır. Döneme ait sûrelerde sürekli üzerinde durulan sabır teması, bu kıssada da ana temadır.

Mekke son döneminde Yahûdilerin veya onların yönlendirmesiyle Kureyşli müşriklerin, Hz. Peygamber'i küçük düşürmek amacıyla sordukları üç sorudan birine cevap mahiyetinde olan Kehf sûresinde Zülkarneyn kıssası yer almaktadır (Kehf 18/83-101). İlgili âyetlerdeki ifadelerle göre Zülkarneyn, "Allah tarafından kendisine verilen büyük güç ve geniş imkânlar sayesinde dünyanın doğusuna ve batısına iki sefer düzenlemiştir. Batı istikametindeki ilk seferinde karşılaştığı bir halka zulümden/şirkten sakınma, Allah'a iman, sâlih amel ve güzel mükâfat gibi kavramlarla ifade edilen bir dinî-ahlâkî tebliğde bulunmuştur. Ardından doğu istikametinde ikinci bir sefere çıkmış ve bu sefer sırasında kendilerini güneşten koruyacak gölgelikleri bulunmayan başka bir kavimle karşılaşmıştır. Daha sonra muhtemelen kuzeydeki dağlık bir bölgeye üçüncü bir sefer düzenlemiş, bu sefer sırasında Ye'cûc ve Me'cûc diye anılan fesatçı ve saldırgan bir kavim veya kavimlerden şikâyetçi olan bir halkla karşılaşmış, onların isteği üzerine söz konusu bölgedeki bir geçide demir kütleler ve bakırı eritmek sûretiyle sağlam bir set inşa etmiştir. Bu seddin inşası karşılığında halkın kendisine ücret ödeme teklifini reddetmiş ancak, onlardan kendisine beden gücüyle yardımda bulunmalarını istemiştir. İnşa faaliyeti tamamlanınca Ye'cûc ve Me'cûc gedik bile açamadıkları bu seddi aşamamışlardır. Zülkarneyn onlara bu başarısının ilâhî lutuf sayesinde gerçekleştiğini belirtmiş ve seddin ancak Allah'ın belirlediği vakit geldiğinde yıkılacağını söylemiştir. Âyetlerde özetle bu şekilde hikâye edilen Zülkarneyn'in kim olduğu, nerelere sefere çıktığı ne zaman yaşadığı vs. konularında kaynaklarımızda birçok görüş bulunmaktadır." (Öztürk, 2013: 44: 564-567). Çalışmamız açısından ise bu kıssa, diğer kıssalar gibi inanan ve inanmayanlara hitap eden birçok mesajı içermektedir. Zülkarneyn'in Ye'cûc ve Me'cûc'ün kendilerine zulmettiğini söyleyen bir kavimle karşılaşmış onlar için, saldırılara karşı korunmalarını sağlayacak bir set yaptığı bildirilmektedir. Zulümle mücadele edilmesi gerektiği ve sonunda başarıya ulaşılacağı, bu kıssa ile Müslümanlara anlatılmış, adeta psikolojik destek sağlanmıştır.

Mevdûdî'nin, bu kıssanın anlatılmasının hikmetine dair yapmış olduğu yorumu zikretmek istiyoruz: "Kıssa da soruları yöneltenler uyarılmaktadır.

“Ey gururlu ve kendini beğenmiş Mekke uluları! Zülkarneyn'den ders almalısınız. Zülkarneyn, büyük bir kral, büyük bir fatih ve büyük kaynaklara ve yeteneklere sahip bir insan olmasına rağmen, yine de yaratıcısına teslim oldu. Oysa siz onunla karşılaştırıldığında küçük ve önemsiz birer lider olmanıza rağmen Allah'a isyan ediyorsunuz. Bunun yanısıra Zülkarneyn korunma için en güçlü duvarlardan birini inşa etmiş olmasına rağmen yine de gerçek güvencesi Allah'tı. "duvar" değil. O duvarın ancak Allah dilediği sürece kendisini düşmanlarından koruyabileceğine ve Allah dilerse onda çatlakların, deliklerin oluşacağına inanıyordu. Oysa siz onunla karşılaştırıldığında önemsiz ve küçük bazı bina ve evlere sahip olduğunuz halde, tüm felâketlere karşı kendinizi emin ve korunmuş sanıyorsunuz.” (Mevdûdî, 2002: 3: 149).

Yine bu dönemde, Hz. Peygamber'e bir rol-model olmak üzere, puta tapan bir kavimle, onlara akli cevaplar vererek, mücadele etmiş olan Hz. İbrâhîm'in kıssası zikredilmiştir. Özetle İbrâhîm Peygamber, tapıkları putların acizliğini ve işe yaramaz olduklarını kavmine göstermek için putların bulunduğu binaya girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırar. Kavmi, döndüğünde durumu görüp Hz. İbrâhîm'i sorguya çekerler. Hz. İbrâhîm, “Belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun” cevabını verir. Sonuçta putperest liderler Hz. İbrâhîm'i ateşe atarak yakmaya karar verirler. Fakat Allahü Teâlâ tarafından ateşe “Ey ateş! İbrâhîm'e karşı serin ve zararsız ol” emri verilir ve ateş Hz. İbrâhîm'i yakmaz (Enbiyâ 21/51-70; Ankebût 29/24).

İbrâhîm Peygamber'in yaşadığı bu olaya detaylı olarak yer verilmesi manidardır. Çünkü Mekke müşrikler Hz. İbrâhîm'i ataları olarak tanıyor ve Ka'be'yi onun kurduğunu biliyorlardı. Hz. İbrâhîm'in, hayatı boyunca putperestliğe karşı verdiği mücadele anlatılarak müşrik Araçlar düşünmeye sevk edilmektedir (Heyet, Hayreddin Karaman vd., 2007: 3: 686). Ancak bu dönemde inen sûrelerde müşrik liderlerin inanma ihtimalinin kalmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Bununla beraber müşrikler, sadece liderlerle sınırlı değildi. Bu liderlerin dışında, kabile baskısı gibi başka nedenlerden dolayı da önceki şirk inançlarına devam eden kimseler bulunmaktaydı. Nitekim biraz daha ılımlı olan bu insanların baskısı, boykot kararının sona ermesinde etkili olmuştu. Yani ataları İbrâhîm'in verdiği bu mücadele, liderlerin dışındaki diğer müşrikleri etkileyebilirdi. Yine bu mücadele, Hz. Muhammed (s.a.s) için de bir örnek teşkil ediyor ve muhatapların davranış şekillerine uygun bir tavır sergilemesi gerektiğini öğütliyordu. Müşriklerin, sonunda İbrâhîm Peygamber'e zarar veremediklerinin özellikle

vurgulanması, Hz. Peygamber için korkuya gerek olmadığı şeklinde anlaşılabilir.

Boykot sonrası sûrelerde bahsettiğimiz bu hikmetlerle (ki bunlardan başka çıkarımlar da mutlaka vardır) İbrâhîm Peygamber'den başka Musa ve Harun, İbrâhîm, Lut, İshak, Ya'kub, Nûh, Davud, Süleyman, Eyyub, İsmail, İdris, Zülkifl, Zünnun (Balık Sahibi; Yûnus), Zekeriyâ, Yahyâ, Meryem ve İsâ, Zülkarneyn (Ye'cüc ve Me'cüc) kıssalarına yer verilmiştir (Enbiyâ 21/48-91; Mü'minûn 23/23-41, 45-50). Farklı yönlerine işaret edilen peygamber kıssalarında, Allah'ın varlığı, birliği ve kudreti, Allah'ın eskiden beri kurduğu düzenin bu olduğu, buna uyanlarla uymayanların karşılaşacakları sonuçlar konu edilmiş, özellikle Hz. Peygamber ve Müslümanların bu hikâyelerden gereken dersi çıkarmaları istenmiştir. Burada özellikle Yahûdi ve Hıristiyanlara da, kendilerini İslam'ın dışında görmemeleri, yaptıklarının yanlış olduğu, kendi peygamberleriyle aynı mücadeleyi veren Hz. Peygamber'in yanında olmaları gerektiği hatırlatılmıştır (Enbiyâ 21/92; Mü'minûn 23/52).

3. Hicrete Dair Mesajlar

Son dönem Mekkî sûrelerde, yaklaşan hicret olayına zaman zaman işaret edildiği görülmektedir. Mesela bir âyette şöyle denilmektedir: “Yine onlar, seni yurdundan (Mekke'den) çıkartmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. Ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar!” (İsrâ 17/76). Bu ifadeler, Mekke müşriklerinin hicretten önce peygamber ve ona inananları Mekke'den kovma düşüncesinde olduklarını ama gerçekleştiremediklerini ifade etmektedir. Âyetteki “Ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar!” ifadesi ise Hz. Peygamber'in Mekke'den hicret edeceğini aynı zamanda Mekke'nin Müslümanlar tarafından kısa zaman sonra tekrar fethedileceğini müjdelemektedir.

Hz. Peygamber ve Müslümanlar, uzun süre müşriklerin baskısına maruz kaldılar fakat hicret olayı gerçekleşmedi. Çünkü hicret, Allah (c.c) istediği için ve onun dilediği zamanda gerçekleşecekti. Hz. İbrâhîm'in hicret tecrübesinde de bu noktaya işaret söz konusudur: “İbrâhîm “Doğrusu ben Rabbimin dilediği yere hicret ediyorum, O şüphesiz güçlüdür, Hakîm'dir” dedi.” (Ankebût 29/26).

Hicret etmek, baskı altındaki Müslümanlar için bir kurtuluş olsa da, Mekke'den güvenli bir şekilde ayrılmak hayati riskler de içeriyordu. Müslümanların top yekün hicret edeceklerini öğrenmeleri halinde müşrikler, Hz. Peygamber ve Müslümanlara yönelik son hamlelerini yapacaklardı.

Müslümanlar ise hicreti kurtuluş olarak görmekle beraber içlerinde bir tereddüt bulunuyordu. Onları bu konuda bir nebze rahatlatmak üzere âyette, önceki peygamberler döneminde de hicret tecrübelerinin yaşandığı ve inananların lehine sonuçlandığı da hatırlatılmıştır (İbrâhîm 14/13-15).

Âyetten, Müslümanların Mekke'den çıkarılacağı fakat sonunda tekrar bu memleketin gerçek sahipleri olacakları anlaşılmaktadır. Nitekim müşrikler, daha sonra Müslümanlarla yaptıkları savaşlarda yenilmişler, Mekke'nin fethedilmesi sonucunda müşriklerin Mekke'deki hâkimiyetleri de sona ermiştir (İsrâ 17/77). Hicrete vurgu yapan bazı âyetlerde de Hz. Peygamber'in dua etmesi istenmekte ve bir nevi psikolojik destek sağlanmaktadır (İsrâ 17/80-81).

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in Mekke'de iken hicret etmekle emrolunduğunu ve ardından bu âyetlerin nâzil olduğunu haber vermiştir (Tirmizî, 1964: "Tefsîru'l-Kur'ân", 17; İbn Hanbel, 1985: 1: 223). Cebrâil (a.s) hicretten önce Hz. Peygamber'e gelerek, Medine'ye, müşriklerin ve Yahûdiler'in baskı ve eziyetlerine rağmen huzur içerisinde ve güvenle çıkması için bu duayı kendisine bildirmiştir (Mukâtil, 2003: 2: 269). Dolayısıyla âyet aynı zamanda Müslümanlar için müjde niteliğindedir.

622 yılı hac mevsiminde (Zilhicce) Medine'den ikisi kadın yetmiş beş kişi gelmiş, peygamber ve yanındaki Müslümanları Medine'ye davet etmişlerdi. İkinci Akabe Biatı olarak bilinen bu buluşmada Medineli Müslümanlar; hicret ettiği takdirde kendisini, canlarını, mallarını, çocuklarını ve kadınlarını korudukları gibi koruyacaklarına, iyi ve kötü günde ona itaat edeceklerine, bollukta da darlıkta da gerekli mali yardımları yapacaklarına, iyiliği emredip kötülüğe engel olacaklarına, doğru bildikleri yolda hiç kimseden çekinmeyeceklerine dair biat ettiler (İbn Hişâm, 2: 81 vd; İbn Sâ'd, 1968: 1: 221; Önkâl, 1989: 2: 211). Bu anlaşmadan sonra Hz. Peygamber, Allahü Teâlâ tarafından kendisine bildirilen hicret emrini ashâbına duyurmuştu: "Ey inanmış kullarım! Benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde (güven içinde olacağınız yere gidip) yalnız Bana kulluk ediniz." (Ankebût 29/56).

Hicret emri gelinceye kadar, yaşanan zor duruma sabretmek ve bu topraklarda dinde sabit kalmak nasıl ilahi iradenin arzusu ise, bu emirle birlikte, ilahi iradenin arzusu da hicret yönünde değişmiş oluyordu. Dinin, insanda temel dini ve ahlaki ilke olarak bulunmasını zorunlu kıldığı sabırlı olma davranışı, hicret emrinden sonra da değişmeyecek bir tutum olarak, Müslümandan beklenenler arasında olacaktır.

Bu doğrultuda, Hz. Peygamber ile birlikte, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ali ile müşrikler tarafından alıkonulan ve engellenen bazılarının dışında, Müslümanların çoğu Medine'ye hicret etmiştir (İbn Hişâm, 2: 111-120). Hicrete izin verilmesinin ardından hemen yola çıkanlar olduğu gibi, hayati tehlike veya toplumsal baskı gibi nedenlerle peygambere dert yanarak hicret edemeyenler ya da Mekke'de kalmayı tercih edenler de bulunuyordu (Suyûtî, 151-152). Bu açıdan bakıldığında Müslümanlar safında yer alanları hicret konusunda üç grupta toplamak mümkündür. Birincisi; dinleri üzere sabit kalarak ve Allah korkusunu bütün korkularından üstün tutarak hicret edenler, ikincisi; hicret etmek istediği halde durumu elvermeyen hasta ve zayıf kimseler, üçüncüsü ise; baskılar sonucu korkup, inancından vazgeçerek müşrikler safına geçen ve hicret etmeyenler. Bu üç grup da vahyin hedefinde yer almış ve her bir guruba, durumlarına uygun hitaplar yer almıştır.

Bu ortam da Allah ve rasülünü tercih ederek hicret edenler övülmüştür (Nahl 16/41-42), hicret edilecek yer olarak Medine'ye vurgu yapılmıştır (Mukâtil, 2003: 2: 223). Aynı zamanda rivâyetlerde, âyetlerin tamamı düşünülerek, bu ifadelerden şu sonuçlar da çıkarılmıştır:

- a) Müslümanların Medine'ye gelip yerleşecekleri,
- b) İleride daha iyi yaşam yaşartlarına kavuşacakları,
- c) Sonunda düşmanlarına galip gelecekleri,
- d) İyilikle anılmaları,
- e) Fetihlerle yeni beldeler kazanmaları,
- f) Dünyada geniş bir itibar kazanmaları (Kurtubî, 1384/1964: 10: 107).

Zira Mekke'de, müşriklerin her türlü baskılarına sabreden Müslümanlar, hicretten sonra Medine'de, bu sayılanların tamamına kavuşmuşlardı.

Hicret edince rızık konusunda sıkıntıya gireceğini düşünenlerin de var olduğu bilinmektedir. Bu insanlar, Medine'ye hicret etmemek için orada hiçbir akrabaları ve tanıdıkları olmaması nedeniyle geçim sıkıntısı çekeceklerini ileri sürmüşlerdir (Kurtubî, 1384/1964: 13: 358). Âyetlerde, bu düşünceye sahip olanlara da cevaplar söz konusudur: “Nice canlılar vardır ki, rızıklarını kendileri elde edemezler. Sizin de onların da rızığını Allah verir. O, iştir ve bilir.” (Ankebût 29/60). Dolayısıyla âyette, rızık konusunda endişe etmemeleri öğütleniyor, rızık ve geçim garantisi vererek hicret etmeye teşvik ediliyorlardı (Derveze, 1383/1964: 5: 498-499).

Nitekim Medenî olan Haşr sûresinde, muhacirlerle rızkını paylaşan Medinelileri öven âyetler indirilmiştir (Bk. Haşr 59/8-9).

Hicret ettikleri takdirde, müşrik liderler tarafından görecekları sıkıntıyı göze alamayarak ya da dünyevi bir takım menfaatler nedeniyle göç etmeyen ve sonuçta dinlerinde ihtilafa düşmüş olanlar ise âyetlerde ağır bir dille eleştirilmiştir:

“İnsanlardan: “Allah’a inandık” diyenler vardır; ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların eziyetini Allah’ın azabı gibi tutarlar. Rabbinizden bir yardım gelecek olursa, and olsun ki, “Doğrusu biz sizinle beraberdik” derler. Allah, herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir? Allah elbette inananları bilir ve elbette ikiyüzlüleri de bilir.” (Ankebût 29/10-11).

“Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, kendine yuva yapan dişi örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşke bilseler. Doğrusu Allah, Kendini bırakıp da yalvardıkları şeyi bilir. O güçlüdür, Hakîm’dir.” (Ankebût 29/41-42).

Bu âyetler, müşrik muhatapları kapsadığı gibi, Mekke’de zorlaşan hayat nedeniyle dinlerinden dönenler ile aynı gerekçeden dolayı hicret etmeyenleri de kapsamaktadır. Mekkî sûrelerde eleştirilmelerinin yanında (İbrâhîm 14/21-22), bu insanlar, Medenî sûrelerde de zaman zaman konu edilmişlerdir (Mesela bk. Nisâ 4/97-99).

Allah’ın, kullarına olan merhameti hicret konusunda da tecelli etmiş, güçsüzlüğü, yaşlılığı veya hastalığı nedeniyle hicret edemeyenler, azabı işaret eden âyetlerin muhatabı olmamışlardır. Zira zorunlu olarak Mekke’de kalan bu insanlar, Mekke’nin fethine kadar baskı ve işkenceler altında dinlerini yaşamaya devam etmişler, Müşriklerin baskılarına dayanmaya çalışan Müslümanların feryatları, Medine döneminde nâzil olan sûrelerde de zikredilmiştir (Nisâ 4/75).

4. Sosyal Hayata ve Birlikte Yaşamaya Dair Kurallar

İslam öncesi Mekke sosyal hayatı, güç üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Mekke toplumu adalet, eşitlik ve güzel ahlak gibi değerlerden yoksundur. Sosyal ve ekonomik dengesizlikler, toplumu oluşturan fertler arasındaki ilişkilerde güvensizliğe ve ahlaki zafiyete sebep olmaktadır. Yaşanan hukuki, ahlaki, sosyal ve ekonomik bunalımlar ilahî bir yardım ve

kurtarıcı bir peygamber beklentisini de son derece artırmıştır (Duman, 2013: 37). Vahyin, dönemin şımarık liderlerine ve anlayışlarına yönelik olarak özellikle alenî davetle başlattığı eleştirel söylemleri, mazlum halkın peygambere ve davetine olan teveccühünü de artmıştır.

Muhasara öncesi dönemde; ilahi çağrıya davet, nübüvvet, tevhid ve ahiret gibi konular, sûrelerde ağırlıklı olarak yer almaktadır. Dönemin sonlarına doğru yeni Müslüman toplumun oluşturulmasına yönelik mesajların âyetlerde daha çok yer aldığı görülecektir.⁹ Özetle Mekke dönemi, Medine’de oluşturulacak Müslüman toplumun altyapısının oluşturulduğu bir dönemdir. Müslümanların birlikteliğine vurgu yapan, birlik ve beraberliği temsil eden kavramların da, davetin ilk yıllarından itibaren âyetlerde yer aldığı görülmektedir.¹⁰ Mekke dönemi, İslam’ın öngördüğü toplum modelinin hemen oluşturulup inanan bütün fertlerin birlikte hareket ederek, Mekke’nin tamamına hükmedecek bir yapı oluşturmalarına müsait değildi. Bundan dolayı, ancak dönemin sonlarına doğru Kur’ân’ın ortaya koyduğu zihniyet inşasının amacına ulaştığı, Müslüman olma ve Müslüman olarak yaşama isteğinin, azımsanamayacak kadar çok insanın bilincine yerleştirildiği söylenebilir.

Cafer b. Ebî Tâlib’in başkanlığında Habeşistan’a hicret edildiğinde (m.616), Hz. Cafer’in Habeş kralına hitaben yaptığı konuşmasında da bir takım ilkeler yer almıştır. Bunlar arasında; Allah’ın tek olduğunu kabul edip O’na hiçbir şeyi ortak koşmamak, doğru söylemek, emaneti gözetmek, akrabalık ilişkilerine önem vermek, komşuluk haklarına riâyet etmek, haramlardan ve özellikle de haksız yere kan dökmekten, fuhşiyat ve iftiradan, yetim malı yemekten sakınmak gibi dînî, ahlakî ve toplumsal kuralların aslında daha önceki dönemlerden itibaren yerleşmeye başladığını göstermektedir (İbn Hişâm, 1: 359-360; Beyhakî, 1405: 2: 300).

Üç yıllık muhasara döneminde de Müslümanlar, bir arada, küçük bir İslam toplumu olarak yaşamışlar ve bu durumda sabır, fedakârlık, sadakat ve vefalı

⁹ Yeni bir toplumun inşasına yönelik, nüzûl sürecine paralel olarak indirilen benzer âyetler için bk. A’raf 7/29-33, 54-56, 199-205; En’âm 6/ 118-122, 125-126, 151-153; Lokmân 31/ 13-19; Zümer 39/ 1-4, 9-10; Mü’min 40/ 7-9, 14, 51, 55; Şûra 42/ 10, 13, 15, 17, 38-43; İsrâ 17/ 9, 22-38, 82; Nahl 16/115-116; Rûm 30/ 30-32, 37-43; Ankebût 29/ 8; Hac 22/ 67; Teğâbun 64/ 12, 14-17.

¹⁰ Bu kavramların yer aldığı âyetler için bk. Kalem 68/ 35; Kâf 50/31; Beled 90/ 17, 18; Kamer 54/ 54; Furkân 25/74; Şu’ara 26/ 215; Neml 27/ 2; Hicr 15/ 77, 88, 98; Mü’min 40/ 109; Zuhuf 43/35; Zâriyât 51/15; Enbiyâ 21/105, 106; Tûr 52/17; 64 Teğâbun 64/12, 14. İlgili kavramlar hakkında değerlendirmeler için bk. Çalışkan, 2012: 258-274.

olma gibi toplu yaşamın bir takım kurallarını da içselleştirmişlerdi. Boykot yıllarının, Müslüman olmayanların bile gerek akrabalık bağlarının güçlenmesine, gerekse vicdanlarının harekete geçmesine sebep olduğu muhakkaktır (Erdem, 2006: 290).

Mekke son döneminde inen sûrelerde de bu ahlaki ilkelerin giderek daha çok yer aldığı görülmektedir. Zira dinin merkezinin yavaş yavaş Medine'ye kaydırılması sonucunda burada artan Müslüman nüfus, beraber yaşama konusunda önceden içselleştiremedikleri bir takım kurallara ihtiyaç duyacaktır. Bu kuralların hicret öncesinde duyurulması, hicretten sonra tesis edilecek kardeşlik için bir altyapı vazifesi görmekteydi. Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi ahiret konusuna ve yapılan iyiliklerin ve kötülüklerin karşılık bulacağına dair sürekli yapılan vurgu, üzerinde durulan ahlaki ilkelerin yerleştirilmesi için bir yaptırım niteliği taşımaktaydı.

İnananların, peygamberle birlikte gece ibadete kalkmaları (secde etmeleri); peygamber öncülüğünde bir dini eğitim gerçekleştirildiği, bu amaçla Kur'ân'ı onlara öğrettiği, bizzat örnek ve rehber olduğu, yapılan bu toplu faaliyetin cemaate yeni katılanlar arasında tanışma ve kaynaşmaya vesile olduğu ve sosyalleşmeyi sağladığı sonucuna ulaştırmaktadır. Kısacası bu toplu hareket, belli inanç, gaye ve amellerde bir araya gelmiş bir cemaatin oluştuğunu göstermektedir (Çalışkan, 2012: 267). Buna göre, ibadet konusunda oluşturulmaya çalışılan bilinç, toplumsal bilinç ve sorumluluğun oluşturulmasının kaynağı durumundadır.

Yine bu son dönemde, yakında kurulacak olan İslam devletinin ve birlikte yaşama kanunlarının âyetlerde zikredildiğini görmekteyiz. Buna paralel olarak, Müslümanların Medine'ye hicret etmeye başlamasından önce Hz. Peygamber'in Müslümanların arasında bir kardeşlik tesis ederek inananların her şartta birbirlerine destek olacaklarına dair söz aldığı da bilinmektedir (Beyhakî, 1405: 2: 451). Birinci Akabe Biatı'na katılanlardan Ubâde b. Sâmî'tin rivâyetine göre; biat konuları içerisinde yer alan şu maddeler de son dönemde birlikte yaşamaya dair kurallar üzerinde hassasiyetle durulduğunu göstermektedir: "Allah'a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocukları öldürmemek, iftiradan kaçınmak, Hz. Peygamber'e isyan etmemek." (Buhârî, "Fedâilu's-Sahâbe", 72).

Mekke döneminin son aşamasında nâzil olduğunu düşündüğümüz sûrelerde yer alan toplumsal ilkelerin bir kısmı, inananların oluşturacağı yeni toplumun ekonomik yönüne, diğer bir kısmı ise sosyal yönüne işaret etmektedir. Biz de bu ilkeleri iki başlık altında ele almaya çalışacağız.

a. Toplumun Ekonomik Kalkınmasına Yönelik Kurallar

1. Yardımlaşma ve İnfak

Kur'ân'da ilk dönemlerde bile zekât verenlerden övgü ile söz edilmesi, Arapların, zekâtın ne demek olduğunu bildiklerini göstermektedir. Arapların o dönemde, fakirlere gönüllü yardımda bulunmak anlamında sadakaya zekât dedikleri, bu tür yardımların ruhen temizlenmeyi sağladığına inandıkları bilinmekte, yine zekâtın, onlarda namaz, hac gibi köklü dini geleneklerden olduğu söylenmektedir (Soysaldı, 2011: 152-154).

Onları cömert davranmaya iten asıl sebep, kabileler arası mücadelede topluma karşı bir sempati uyandırmaktır (İbn Hişâm, 1: 337-338). Çünkü onlar gerçekte, servetlerinin kaynağı olarak kendilerini görüyorlar ve istedikleri gibi harcayabileceklerini düşünüyorlardı (Kalem 68/17-32). İncelediğimiz dönemde olduğu gibi (Hâkka 69/34), vahyin ilk dönemlerinde de yetimlere, fakirlere ve kölelere yardım etmeye yanaşmayan, doymak bilmeyen dünya malı arzusuna sahip bu kimseler âyetlerde yer alır (Müddessir 74/44; Fecr 89/15-20; Mâun 107/2-3, 7; Beled 90/ 6-17). Yine bu ilk dönemlerde, yeni Müslümanlar için benzer içerikte emirler yer almakta, yoksulun ve yetimin doyurulması, malı verenin Allah olduğu bilinciyle şükredilmesi vurgulanmaktadır (Duhâ 93/9-11).

Sonraki süreçte, inananlarda oluşturulmaya çalışılan infak kültüründe, zekât kelimesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Zekât, Mekke'de inen ve dördü incelediğimiz dönemde olmak üzere, sekiz sûrede geçmektedir. Ancak Mekke devrinde henüz emredilmemiş olması sebebiyle, sadece gönüllü yapılan bir ibadet durumundadır. Kur'an, o toplumda bilinen zekâtı, Medine döneminde sistemli bir şekilde yeniden düzenlemiş ve inananlara asla ihmal edilmemesi gereken bir farz olarak emretmiştir. İncelediğimiz dönemde, önceki ümmetlerden bahseden kıssalarda zekâtın emredildiği vurgulanmıştır. Mekke döneminde zekât emredilmemiş olmasına rağmen, infak ve yardımlaşma bu dönemde emredilen sosyal içerikli hükümler arasındadır. Malın, Allah yolunda harcanması olan infak kavramı ve bu kavrama yapılan atıflar, yeni oluşacak olan toplumun temel taşlarından biri olarak, vahyin ilk dönemlerinden itibaren zikredilmeye başlanmıştır. Muhasara sonrası dönemde ise malın Allah yolunda harcanmasına yönelik emirler devreye girmiştir.

Doğrudan infak etmeye yapılan vurgu yanında, yine incelediğimiz dönemde; yardımlaşmaya ve yoksulları gözetmeye, yakınlarla bakmaya ve yolcuya yardım etmeye, cimrilik yapmamaya dair âyetler zikredilmiştir. İnfak

konusunda olduğu gibi bu âyetlerde de ilgili hükümlerin hem teşvik hem de emir kalıbında ifade edildiği görülmektedir. Hatta konunun hassasiyetine bir işaret olmak üzere, yardım isteyene verecek bir şey bulunamadığında güzel sözlerle durumu izah etmek, Hz. Peygamber özelinde inananlar için bir sorumluluk olarak ifade edilmiştir.¹¹ Bu dönemde Hz. Peygamber'in de maddî sıkıntı içinde bulunduğu, özellikle fakir Müslümanların Hz. Peygamber'e gelerek yardım istediği, Onun da yardım edemediği için üzülp, sessiz kalıp yüzünü çevirdiği nakledilmektedir Mukâtil, 2003: 2: 255). Böyle yapmak yerine durumu izah edip, onları sakinleştirici bir şeyler söylemek tavsiye edilmiştir. Bu diyalog, Müslümanların birbirini daha iyi anlamasına vesile olurken, bilmeden birbirleri hakkında kötü zanda bulunmalarına da engel olacaktır.

2. İsrâftan Uzak Durulması

Yeni oluşacak Müslüman toplumun ekonomik olarak iyileşmesi, zenginlerle fakirler arasındaki uçurumun azalması, bu anlatılanlar yanında aynı zamanda sahip olunan malın düzenli harcanmasına da bağlıdır. Bu da malın isrâf edilmemesini gerektirmektedir. Son dönem sûrelerde isrâf konusu da zikredilmiş ve kesin bir dille kaçınılması istenmiştir: “Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver; elindekileri saçıp savurma. Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.” (İsrâ 17/26-27).

Âyette bahsedilen saçıp savuranlar (isrâf edenler), genel olarak dinen yasak olan alanlarda harcama yapanlar, özel olarak da mallarında her türlü harcama yapmayı kendi hakları sayan Mekke müşrikleridir (Mukâtil, 2003: 2: 255). Zira onlar, bu konuda kendilerine herhangi bir sınır tanımıyorlardı. Müslümanlar da onların bu haline şahit oluyorlardı. Dolayısıyla bu âyetle Müslümanlara, Mekke müşrikleri örnek olarak gösterilmiştir. Müşriklerin yaptığı gibi, mallarının kaynağı olarak kendilerini görmemeleri, mallarını haram yollarda ve israf ederek harcama yetkilerinin olmadığı, böyle yaparak kendilerinin de müşriklerin düştüğü hatalara düşmemeleri gerektiği hatırlatılmıştır.

3. Yetimlerin Mallarına Sahip Çıkılması

Bu dönemde toplumdaki fertlerin ekonomik durumlarına dair bir tedbir de yetimlerin malları ile ilgilidir. Cahiliye döneminde yaygın olan kabile savaşları ve kan davaları neticesinde ölenlerin yetim kalan çocukları,

¹¹ İlgili ayetler ve detaylı bilgi için bk. Çonkor, 2015: 272-274.

mirastan men ediliyordu. Zaten bu dönemde sadece yetimler değil, kızlar, küçük çocuklar, yaşlılar ve kadınlar da mirastan mahrumdu. Özellikle yetim kalan kızların, mallarına sahip olmak maksadıyla vasileri tarafından evlendirilerek mehirlerine el konulduğu hatta bu amaçla bazen vasilerinin de onlarla evlendikleri bilinmektedir (Arı, 2013: 43: 501). Kur'ân, bu konu üzerinde hassasiyetle durmuş, yetimlerin haklarının korunmasına dair birçok hüküm getirmiştir. Konuyla ilgili âyetler kronolojik olarak düşünüldüğünde, erken dönem Mekki sûrelerde, yetimlerin itilip kakılması ve onlara karşı ilgisiz davranılması kınanmış (Fecr 89/17; Mâûn 107/2), küçümsenip kendilerine kötü muamelede bulunulması yasaklanmıştır (Duhâ 93/9). Daha sonra, Müminler muhtaç durumdaki yetimleri doyurmaya, onları mali yönden desteklemeye teşvik edilmiştir (Beled 90/14-16). Bir sonraki aşamada ise, yetimlerin mallarının en güzel şekilde korunup yönetilmesi istenmiştir (En'âm 6/152). İncelediğimiz dönemde de, yetim mallarının korunması ve rüşt çağına ulaştıklarında kendilerine teslim edilmesine dair emir, İsrâ sûresinde toplumsal düzenin korunmasına yönelik birçok ilke arasında sıralanmıştır. "Yetimin malına ergin çağa ulaşana kadar en güzel şeklin dışında yaklaşmayın." (İsrâ 17/34).

Âyetle ortaya konulmak istenen hüküm ve faydalar düşünüldüğünde devletin, yetimlerin haklarının korunması için hukukî ve kanuni önlemler alması gerektiği sonucuna da ulaşılabilir (Mevdûdî, 2002: 3: 108). Bu sayede hem yetimlerin daha iyi bir hayat yaşamaları için, mallarının, toplumun diğer fertleri tarafından korunmasını teminat altına alırken, hem de sahibi tarafından korunmayan ekonomik bir varlığın, talan edilmesini önleyerek, o toplum için bir kazanım olarak elde tutulmasını sağlamaktadır. Özetle yetimlerle ilgili hükümler, kişi hayatı ve hakkını korumak yanında, toplum ekonomisine sahip çıkılması ve toplumda bu tür konularda bilinç oluşturulması amacını da gütmektedir. Yeni oluşmaya başlayan Müslüman toplumda bu ilkeler hayati önem taşımaktadır.

4. Ölçü ve Tartıyı Doğru Yapmak

Toplumda güven tesisi ve bu sayede adaletli bir ticaret anlayışı oluşturma, ölçü ve tartıyı doğru yapma konusundaki uyarı ile somut hale getirilmiştir. "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam yapın ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bu, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir." (İsrâ 17/35).

Âyette, toplumda cereyan eden alış-verişlerin doğru ve adil bir şekilde yapılması konusunda bireylere bir uyarı yapılmaktadır. Aynı zamanda bu hükmün, meydana gelebilecek hile ve aldatmaları kanun zoruyla önlemeyi İslam devletinin görevlerinden biri haline getirdiği de söylenmiştir

(Mevdüdi, 2002: 3: 109). Buna göre henüz Mekke döneminde, Medine’de kurulacak olan İslam devletinin yasal sorumluluklarına dair mesajlardan da bahsedildiği anlaşılmaktadır. Âyetin ifadesinden doğrudan bu anlam çıkmasa da, daha sonra ortaya çıkan uygulama, ticari (ve diğer) ilişkilerdeki sorunları çözenin, devlete ait bir yükümlülük olduğunu göstermektedir. “İnsanlardan, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin, vay haline!” (Mutaffifin 83/1-4).

Âyetin yer aldığı Mutaffifin sûresi nüzûl sıralamasında Mekke’de inen son sûredir. Fakat Medine’de indiğini söyleyen müfessirler bulunmakta ve buna dair rivâyetler de nakledilmektedir. Kanaatimizce sûre Mekkîdir ve Medine’de cereyan eden ilgili olay nedeniyle tekrar gündeme gelmiş olması mümkündür.¹² Yine bu âyetlerdeki ölçü ve tartı, toplumda yerleşmesi gereken adalet duygusu ile bireysel ve toplumsal hak ve sorumluluklar konusunda da bilinç aşılamaktadır.

5. Faizden Uzak Durmak

Faizli işlemler, Araplar arasında yerleşik ticârî bir kültür olarak yapılmaya devam etmiştir. Bu uygulama, toplumda doğru ticaret anlayışının yerleştirilmesine, fertler arasındaki güven duygusunun oluşmasına, birlik ve beraberlik bağlarının güçlenmesine engel olmaktaydı. Çoğunlukla Yahûdiler tarafından yapılsa da diğer Araplar tarafından da biliniyordu. Toplumun zorunlu olarak kabul ettiği bir gerçek olarak faiz, Kur’ân-ı Kerîm’de konu edilmiştir: “İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz her hangi bir faiz Allah katında artmaz; fakat Allah’ın rızasını dileyerek verdiğiniz herhangi bir sadaka (zekât) böyle değildir. İşte onlar sevaplarını kat kat artıranlardır.” (Rûm 30/39)

Bu âyetle faiz uygulaması direk olarak yasaklanmasa da, ileride yasaklanacağına dair bir işaret verilmiştir. Faizin yasaklanmasında tedrici bir yol takip edilmiş, önce vahyin bu uygulamayı tasvip etmediği ima edilmiş sonra da net bir şekilde yasaklanmıştır. Faizin İslam tarafından yerilen bir uygulama olarak ifade edilmesi, ilk etapta inananlarda bu konuda bir bilinç altyapısı oluşturma amacına hizmet etmiştir. İnanmayanlar ve özellikle de faiz konusunda ön plana çıkmış olan Yahûdiler açısından ise durum farklıdır. Bu söylem Yahûdilerin Hz. Peygamber ve inananlara karşı son dönemde sergiledikleri muhalif tavrın şiddetinin ve müşriklerle olan diyaloglarının artmasında etkili olmuş olabilir.

¹² Konuyla ilgili detaylı değerlendirmelerimiz için bk. Çonkor, 2015: 276-277.

b. Toplumsal Düzenin Korunmasına Yönelik Kurallar

1. Anne-Babaya İyilik

Toplumu oluşturan en temel birim ailedir. İlahi iradenin öngördüğü yeni Müslüman toplumunun oluşması da Müslüman ailelerin kendi içinde bütünlüklerini ve dayanışmalarını sağlamalarına bağlıydı. Boykot öncesi dönemde, En'âm ve Lokmân sûrelerinde anne-babaya iyilik konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Mekke müşriklerine, Allah'a şirk koşmayın emrinden hemen sonra anne-babaya iyilik yapmaları konusundaki emir dikkat çeker (En'âm 6/151). Yine Müslümanlara anne-babalarına iyi davranmaları konusunda yapılan tavsiye (Lokmân 31/14-15), muhtemelen davetin açıktan ilanından sonra inançları ile aile baskıları arasında kalan Müslüman gençlere bir yol gösterme amacı gütmektedir. İncelediğimiz dönemde de benzer ifadeler âyetlerde yer almaktadır. Çünkü aileler arasında yaşanan bu ikilem, Mekke döneminin sonuna kadar devam etmiştir. Hatta hicret hadisesinin gündeme gelmesinden sonra, davete inanmış olan aile fertlerinin, ailenin geri kalan üyelerini terk ederek hicret etmek zorunda kalması, anne baba ve çocuklar arasında yaşanan bu gerilimi tırmandırmış olması muhtemeldir. Bahsettiğimiz erken dönem sûrelerde anne-babaya nasıl davranılması gerektiğine dair vurgunun, aynı zamanda ileriki zamanlarda yaşanacak olan bir takım ailevi dramalara karşı, inananlarda erken bir bilinç oluşturma amacına hizmet ettiği de düşünülebilir. Bu nedenle anne babalara iyi davranılması önemle üzerinde durulan konular arasında yer almıştır. Boykot sonrası sûrelerde anne-babaları konu olan âyetlerde şu ifadeler yer alır:

“Biz insana, anne ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir; zira annesi, onu, karnında, zorluğa uğrayarak taşımış; onu güçlkle doğurmuştur. Taşınması ve süttten kesilmesi otuz ay sürer...” (Ahkâf 46/15. Diğer âyetler için bk. Ahkâf 46/15, 17, 18; İsrâ 17/23-25; Ra'd 13/21; Ankebût 29/8.)

“Rabbin, yalnız kendisine kulluk etmenizi ve ana babaya iyilik yapmayı buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı “Öf” bile deme, onları azarlama. İkisine de hep tatlı söz söyle. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: “Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!” de.” (İsrâ 17/23-25).

Hicrete daha yakın bir zamanda nâzil olan Ra'd sûresinde ise anne babayla ilgili olarak Allah'ın emretmiş olduğu davranış şeklinin, Hz. Peygamber'e kesinlikle inanan kimselerde artık meleke haline gelmiş olduğuna vurgu yapılmıştır (Ra'd 13/21). Hicretin emredilmesi ile aile bireyleri arasında başlayan gerilimler, Müslüman aile fertlerini, inanan diğer aile bireyelerine karşı nasıl davranacakları konusunda tereddüde düşürmüştür. Bu konuda vahiy, inananlara şu yolu göstermiştir:

“Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer ana baba, seni bir şeyi körü körüne Bana ortak koşman için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. Yaptıklarınızı size bildiririm.” (Ankebût 29/8).

Âyetin nüzûl sebebi olarak nakledilen rivâyette Sa'd b. Ebî Vakkas'ın, Müslüman olduktan sonra bu duruma hoşnut olmayan annesi ile arasında geçen konuşmalar zikredilmektedir.” (Mukâtil, 2003: 2: 512). Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Habeşistan'a hicret hadisesinin yaşandığı daha erken dönemlerde de İslam'ı kabul eden bazı gençler, muhtemelen buna benzer durumlarla karşı karşıya kalıyorlardı ki bundan dolayı aynı konu Lokmân sûresi 15. âyette de vurgulanmıştır.

2. Kız Çocuklarının Korunması

İlk dönemlerde müşriklerin vahiy tarafından eleştirilmesi daha çok şirk ve putlar üzerinden yapılmaktayken, bu son dönemde artık birçok yönden müşrikler eleştirilmeye, bütün hataları ile gerek inançları ve gerekse davranışlarındaki çelişkileri yüzlerine vurulmaya başlanmıştır. Vahyin bu üslubunda, onların Müslümanlar karşısında küçük düşürülerek, inananlara moral verme amacının da etkisi olduğu düşünülebilir. İslam'dan önce Araplarda yerleşmiş bir anlayışa göre onlar, kız çocuklarını sevmiyorlar ve öldürüyorlardı (Taberî, 1420/1999: 17: 228; Çelik, 2013: 354-355). Onların kız çocukları hakkındaki tutumları âyetlerde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Beğendikleri erkek çocukları kendilerine; kızları da Allah'a malediyorlar. O bundan münezzehdir. Aralarından birine bir kızı olduğu müjdelendiği zaman içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden, halktan gizlenmeye çalışır; onu utana utana tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Ne kötü hükmediyorlar!” (Nahl 16/57-59).

İlk dönem sûrelerde, yaptıkları bu zulüm sebebiyle hesap verecekleri hatırlatılmış (Tekvîr 81/8-9), incelediğimiz dönemde ise şu âyet-i kerîme ile

kesin bir hüküm konulmuştur: “Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin. Biz onlara da size de rızık veririz. Onları öldürmek, şüphesiz büyük bir günahtır.” (İsrâ 17/31).

3. Zinaya Yaklaşmamak

Cahiliye dönemi Arap toplumunda zinanın yaygın olduğu, gerek cariyelerle gerekse hür kadınlarla yapıldığı, cariyelerle yapılan zinanın gizli veya açıktan olması hiç kimse tarafından kınanmazken, hürlerle açıktan yapılmasının hoş karşılanmadığı bu nedenle gizli yapıldığı bilinmektedir (Taberî, 1420/1999: 1422: 10: 232). Kur’ân boykot öncesi dönemde açık bir şekilde bu ilişki biçiminden uzak durulmasını emretmiştir (En’âm 6/151). İncelediğimiz dönemde de bu fiilin çirkinliğine ve yasak oluşuna tekrar vurgu yapılmıştır: “Sakin zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur.” (İsrâ 17/32). “Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.” (Nahl 16/90).

Elmalılı Hamdi Yazır, âyette geçen “Fahşâ” ve “Münker” kelimelerini şu şekilde açıklamıştır: “Fahşâ” Çirkinlikler, zina gibi şehvetlere uymada ifrat (aşırılık) ile ilgili olan günahlardır ki, Türkçe’de edepsizlikler diye ifade edilir ve bunlar, insanların en çirkin durumlarıdır. “Münker” ise, ne şeriatte, ne âdette tanınandır. Çünkü şeriat ve âdette uygun görülmeyen fiiller hoş görülmez. Öfkeyi tahrik eder, red edilir ve hoş karşılanmaz. Yani hakkı olmayan şeyi istemek, başkasının haklarına tecavüz etmektir ki, adaletin zıddı, yani zulümdür.” (Elmalılı, 5: 254). Özellikle bu âyet, sadece zinayı değil, toplumu oluşturan fertler arasında fitneye sebep olabilecek, toplum huzurunu bozacak davranışları yasaklarken, fertlerin huzurunu sağlayacak ve birbiri ile olan diyaloglarını geliştirecek adalet, iyilik yapma ve akrabalara bakma gibi fiilleri de görev olarak yüklemektedir.

“Onlar, eşleri ve cariyeleri dışında, mahrem yerlerini herkesten korurlar. Doğrusu bunlar yerilemezler. Bu sınırları aşmak isteyenler, işte bunlar aşırı gidenlerdir” (Mü’minûn 23/5-7. Ayrıca bk. Meâric 70/29-31) âyetleriyle bir sınır çizilmiştir. Toplumun temelini oluşturan ailenin korunması, vahyin öncelikli hedefleri arasındadır. Bu nedenle aile bütünlüğünü bozan en önemli etkenlerden olan zina yasaklanarak, cinsel gereksinimlerin eşler ve cariyelerle sınırlı olarak giderilmesi emredilmektedir. Müslüman toplumunun esas manada olduğu Medine döneminde de bu konuda birçok âyet nâzil olmuştur.

4. Haksız Yere Adam Öldürmemek

Birlikte yaşama kültürünün oluşmasında, insanların birbirlerinin haklarına saygılı olması önem arz eder. Bu hakların başında da hayat hakkı gelmektedir. İnsan hayatının çok fazla öneme sahip olmadığı cahiliye kültürü, vahyin nâzil olmaya başlamasından itibaren yavaş yavaş inananların zihninden silinmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde ise, kritik bir süreç yaşanmaktadır. Yıllarca sabırla inançlarını korumaya çalışan Müslümanlar, hicretle birlikte artık müşrik muhataplarla fiili mücadele dönemine gireceklerdir.

Dönemin sonlarına doğru hicretten ve cihattan bahsedilmeye ve bu iki konuda bilinç oluşturulmaya başlanmıştır: “Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da başışlar ve merhamet eder.” (Nahl 16/110).¹³

Müslümanların Medine’ye hicretiyle başlayan süreçte, cihad kavramının da bu şekilde devreye girmesi ve inananların yıllardır gördükleri kötü muameleden dolayı içlerinde biriktirdikleri öfke ve intikam duyguları, vahiyle kontrol edilmeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla yakında Müslümanlarla müşrikler arasında başlayacak olan fiili mücadelelerde, sınırsız bir güç kullanımı söz konusu değildir. Özellikle cahiliye döneminden çıkmış fertlerin oluşturduğu yeni Müslüman toplumda inanan fertlerin de kendi aralarında, hangi hallerde karşı tarafın hayat hakkına müdahale edebilecekleri konusunda bilinçlendirilmeleri önem arz etmektedir. “Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Haksız yere öldürülenin velisine bir yetki tanımışsızdır. Artık o da öldürmekte aşırı gitmesin. Zira kendisi ne de olsa yardım görmüştür.” (İsrâ 17/33).

Âyet, yeni oluşacak Müslüman toplum fertlerinin en temel hakkı olan hayat hakkının korunması hususunda önemli bir ölçü ortaya koymaktadır. Buna göre âyette geçen “yetki” ifadesi, haksız yere öldürülen kişinin velisine, katilin kısas veya diyet isteme cezalarıyla cezalandırmasını veya affedilmesini tercih etme yetkisi olarak açıklanmıştır (Mukâtil, 2003: 2: 256; Taberî, 1420/1999: 17: 440). Bu yetki, ilgili suçun işlenmesinin önüne geçmek için konulmuş bir yaptırımdır. İslâm devletinde ‘haklı olarak öldürme’ sadece beş durum ile sınırlandırılmıştı. Bunlar; Kasten adam öldürenler, savaş sırasında hak dinin karşısında yer alanlar, İslâm devletini ortadan kaldırmaya

¹³ Hicret ve cihad konusunda diğer âyetler için bk. Nahl 16/41-42; Ankebût 29/ 9, 56, 69.

çalışanlar, zina yapan evli kadın veya erkek ile Mürted (Taberî, 1420/1999: 17: 439; Mevdûdî, 2003: 3: 108).

“Öldürmede aşırı gitmek” ifadesinden; sadece ölüm cezası uygulanması, işkence yapılmaması, organlarını kesme gibi zararlar verilmemesi ile katilin dışında diğer yakınlarına zarar verilmemesi anlaşılmıştır. Bu uyarının yapılması Araplarda öteden beri var olan bir uygulamanın yanlışlığına ve kaldırılmasına yöneliktir. Zira Câhiliye döneminde, öldürülen kişinin akrabaları kısas olarak sadece katilin öldürülmesine razı olmuyorlar, ondan daha değerli birini veya katille beraber başka birini öldürmedikçe davalarından vazgeçmiyorlar, adaletin ancak bu şekilde tecelli edeceğine inanıyorlardı (Taberî, 1420/1999: 17: 440-441; Kurtubî, 1384/1964: 10: 255; Şevkânî, 1414: 3: 266). Âyet bu uygulamayı yasaklayarak toplumun cahiliyeden getirdiği yanlış tutum ve kötü tecrübelerinin, vahyin öngördüğü toplumda yeri olmadığını ortaya koymaktadır.

5. Sözüde Durmak/Ahde Vefâ

Sözüde durmama eylemi, cahiliye döneminden kalan alışkanlıklardan biridir. Bu konuda Araplar içerisinde yerleşmiş bir anlayış ve uygulamadan bahsedilir. Buna göre, müşrikler alışveriş veya diğer akitlerinde menfaatleri gereği önceki anlaşmalarını bozarak daha güçlü olan başkaları ile yeni anlaşmalar yapıyorlardı. Vahiy, yeni oluşturacağı toplumda buna benzer gayr-i ahlaki davranışları bertaraf etmek ve Müslümanların zihinlerine yerleşmiş olan bu tür davranışlardan onları arındırıp ahlak bilincini oluşturmak üzere hükümler getirmiştir. Âyetlerde şu ifadeler yer alır: “Ahitleştiğiniz zaman Allah’ın ahdini yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak sağlama bağladığınız yeminleri bozmayın. Allah yaptıklarınızı şüphesiz bilir.” (Nahl 16/91).

Toplumsal yapıyı ayakta tutan en önemli ilkelerden olan güven ve sözüde durma, yine bu dönemde inen âyetlerde ahlaki bir davranış olmaktan öte, inancın bir gereği ve kurtuluşa eren Müslümanlarda yerleşmiş bir davranış olarak zikredilmiştir (Mü’minûn 23/8; Meâric 70/32).

Ahd-e vefa kavramının bu dönemde ifade ettiği diğer bir mana da, Mekke dışından gelen kabilelerin, Hz. Peygamber’le yaptıkları anlaşmalar konusunda vefalı olmalıdır. Örneğin şu âyetlerde bu hususa dikkat çekilmiştir.

“Birbirinizi aldatmak için yemin etmeyin ki, bu yüzden sağlamca yere basmakta olan ayak sürçebilir; Allah’ın yolundan

alıkoymanıza karşılık kötü bir azap tadarsınız ve (ahirette de) büyük bir azaba uğrarsınız. Allah'ın ahidini hiçbir değere değışmeyin. Eğer bilerseniz, Allah katında olan sizin için daha iyidir. Sizde olanlar tükenir ama Allah katında olanlar sonsuzdur, tükenmez. Sabredenlere ecirlerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.” (Nahl 16/94-96).

Daha önceden de ifade edildiği gibi bu dönemde hicretin başlamış olması, peygamberle biat eden kabilelerin, Medine'den gelen gruplar olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Onlara Mekke müşriklerinin tehdit ve baskıları karşısında korkmamaları, sabretmeleri ve Hz. Peygamber'le yaptıkları biate sadık kalmaları emredilmektedir.

6. İyi Geçinmek

Toplumu oluşturan fertler arasındaki iyi ilişkilerin devamlılığı, o toplumun devamı açısından son derece önemlidir. Vahiy, bu konuda inananlara, aralarındaki samimiyeti yok edecek, fertlerin birbirine olan güvenlerini sarsaracak bazı davranışları yasaklayarak uzak durulmasını istemiş, kişi ve toplum yararına olan bazı hayırlı davranışları da görev haline getirmiştir. İncelediğimiz dönemde; bilmediğin şeyin peşine düşmeme (İsrâ 17/36), kibirlenmeme (İsrâ 17/37), güzel konuşma ve iyi ilişkiler kurma (İsrâ 17/53), kötülüğe karşı sabır veya aynıyla mukabele etme (Nahl 16/126) ve iyilikle savma (Mü'minûn 23/96) gibi ilkeler, dönemin değişik sûrelerinde yer almıştır. İnananlarda artık yerleşmiş bir ahlak olarak, bu davranışlar gündeme getirilmiştir:

“Onlar, Rablerinin rızasını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizlice ve açıkça sarf ederler; iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar; işte onlara bu dünyanın iyi sonucu, girecekleri Adn cennetleri vardır; babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler. Melekler her kapıdan yanlarına girip: “Sabretmenize karşılık size selam olsun; burası dünyanın ne güzel bir sonucudur!” derler.” (Ra'd 13/22-24).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, burada ortaya konan hükümler, Mekke ve çevresinde giderek büyüyen ve son olarak Hz. Peygamber'in hicret etmesiyle tamamlanacak hicret sürecinin başladığı Medine'de oluşan mü'min toplumun uyması gereken ahlaki kurallardır.

7. Adaletli Olmak

8.

Vahyin adalete dair vurgusu ilk dönem sûrelerinde de yer almıştır (Sâd 38/26; A'raf 7/29; En'âm 6/115). Bu sûrelerde, adaletin ilk zamanlardan beri Allah'ın, insanoğlunda görmek istediği bir davranış biçimi olduğuna vurgu yapılmıştır. Sonraki aşamada ise, adaletle hükmetmenin peygamberin görevleri arasında olduğu bildirilmekte ve özellikle inanmayanlara karşı bu ilkelerin yüksek sesle dile getirilmesi istenmektedir (Şûra 42/15). İncelediğimiz dönemde ise, 'a-d-l' kökü kullanılarak, Allah'ın adaleti emrettiği kesin olarak vurgulanmıştır. "Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir." (Nahl 16/90).

Bu âyet, oluşum aşamasındaki Müslüman toplumunun temellerini atması, birçok sosyal sorumluluğa ve bunların aynı zamanda ilahi bir emir olduğuna vurgu yapması açısından önem arz etmektedir.

9. Yiyeceklerin Helal ve Temiz Olması

Kur'an, inanan insanlarda dini şuur oluşturma sürecinin bir parçası olarak, leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkasının adına kesilen hayvanların yenilmesini yasaklamış (Nahl 16/114-115), yeryüzünde temiz/helal olan şeylerin yenilmesini ve yararlı işler yapılmasını öğütlemiştir (Mü'minûn 23/51).

Bu ifadeler aynı zamanda, Allah'ın insanlardan istediği kul karakterinin sınırlarını çizmesi bakımından önemlidir. Buna göre helal ve harama riâyet etme kulluk için bir ölçüdür. Bu sınırların dışına çıkanlar, Allah'ın bağışlamasını da umamazlar. Bu konuda değinilmesi gereken diğer bir husus da helal ya da haram kılma yetkisinin Allah ve rasûlüne ait oluşundan hareketle, inananların bu konuda dikkatli davranması gerektiğine dair uyarıdır; "Diliniz yalana alışmış olduğu için, "şu haram, bu helaldir" demeyin, zira Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise, saadete şüphesiz erişemezler." (Nahl 16/116).

10. Misafire Karşı Âdab

Bu konudaki bazı ilkeler, Hz. İbrâhîm'e gelen ve misafir olarak nitelenen meleklerin anlatıldığı kıssadan çıkartılabilir (Hûd 11/69-83; Hicr 15/51-77; Zâriyât 51/24-30). Esasen âyetlerin bağlamı, Lut kavminin sapıklıkları ve neticesinde onları helak etmek üzere görevli meleklerin gelişidir. Ancak bu

kıssanın anlatıldığı âyetlerde, ilgili ahlak kurallarına dair de ipuçları bulmak mümkündür.

“İbrâhîm'in ikram edilmiş konuklarının haberi sana geldi mi? Onlar, İbrâhîm'in yanına girip: “Selam sana” demişlerdi, İbrâhîm de: “Selam size” demişti; içinden de, onların “tanınmamış bir topluluk” olduğunu geçirmişti. Hemen ailesine giderek semiz bir buzağı getirmiş, onların önüne sürüp: “Yemez misiniz?” demişti. (Yemediklerini görünce) onlardan endişeye düştü; “Korkma” dediler ve ona bilgin bir oğul sahibi olacağını müjdelediler.” (Zâriyât 51/24-28).

Müfessirler bu âyetlerden, misafir ağırlamaya yönelik bir takım âdap kuralları tespit etmişlerdir. Buna göre; misafire hemen geliş sebebinin sorulmaması, önce imkânlar nispetinde ikramda bulunulması, ikram için yapılacak hazırlığın misafire belli etmeden yapılması, eldeki en iyi ikramların sunulması, sofraya nezaketle çağırılması bu kurallar arasında sayılmıştır (Râzi, 1420/1999: 28: 176-177; Heyet, Hayreddin Karaman vd., 2007: 5: 131). Hikâyenin başında, meleklerin selam vermesi ve Hz. İbrâhîm'in alması da bu adabın bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Yaptığımız çalışma neticesinde vahyin indiği dönem ile vahye muhatap olanların içinde bulunduğu şartların bilinmesinin, ilahi mesajı anlama konusunda önemli bir etken olduğu anlaşılmıştır. Aynı şekilde vahiyle olgu arasındaki ilişkinin tespiti, âyet ve sûrelerin nüzül zamanı konusunda değerlendirme yapmaya da olanak sağlamaktadır.

Bu amaçla, tefsir kaynaklarının siyer kaynaklarıyla beraber okunması da önem arz etmektedir. Ancak, ilgili kaynaklarda yer alan aynı konudaki bazı rivayetlerden yola çıkarak birbiri ile çelişen sonuçlara ulaşılması ve bu türden nakillerde ortaya çıkan farklı tercihler sebebiyle, bütünüyle objektif ve genel geçer sonuçlar elde edilmesi de mümkün gözükmemektedir.

Mekke döneminin sonlarına doğru en önemli kırılma noktası Ebû Tâlib'in vefatı olmuştur. Hadisenin ardından Hz. Peygamber ve Müslümanlar, güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmış ve neticede yeni bir yurt arayışına girmişlerdir. Hz. Hatice'nin aynı yıl vefat etmesi sebebiyle “hüzün yılı” olarak ifade edilen bu yılla birlikte risâletin metodu değişmiş, Hz. Peygamber özellikle hac dönemlerinde Mekke dışından gelen kabilelerle diyaloglarını artırmıştır. Dolayısıyla bahse konu strateji sadece yeni bir yer

bulma çabası değil aynı zamanda davet görevinin de bir parçasıdır. Zira vahiy, baştan beri var olan müşrik muhataplar dışında, Mekke dışından gelen kabilelere ve müşriklerle işbirliği yaparak, nüzül ortamında önemli bir yer işgal etmeye başlayan Yahûdilere de seslenmiştir. İncelediğimiz dönemde nâzil olan âyet ve sûrelerdeki üslup ve içerik, adı geçen muhatapların yaşam tarzları ve kültür düzeyleri ile de uygunluk arz etmektedir. Aynı zamanda bu sûrelerde, yıllarca süren davet çabalarına olumlu karşılık vermeyen müşrikler nedeniyle kendini suçlayan Hz. Peygamber'e destek mahiyetindeki Kur'ânî söylemlere sıkça rastlanmaktadır. Dönemin önemli olaylarından biri olan isrâ-mi'rac hadisesini de peygambere verilen moral ve desteğin en etkili şekli olarak yorumlamak mümkündür. Yine bu dönemde, yıllar süren zorlu mücadeleler sonunda yıpranan ve çıkış yolu bekleyen Müslümanlara, psikolojik bir destek uygulandığı görülmektedir. Bu doğrultuda; Müslümanların sabırlı/inançlarında kararlı olmaları ve çektikleri sıkıntıların yakında biteceği, gerek kıssalar gerekse hicret ve cihat konusundaki söylemlerle sürekli vurgulanmıştır.

Döneme ait sûrelerde müşriklerden bahsederken, özellikle Müslüman olma potansiyelindekilere engel olmaya çalışan bu insanların gerçek durumlarını yeni muhataplara tasvir etme şeklinde bir söylem dikkat çekmektedir. Bu sayede yeni muhatapların, müşriklerin sözlü muhalefetinden olumsuz etkilenmelerinin de önüne geçilmiş olmaktadır.

Bu dönem sûre içeriklerinde öne çıkan diğer ortak bir özellik de hicretin ardından Medine'de oluşturulacak Müslüman toplumun uyması gereken sosyal ve ahlâkî ilkelerden bahsedilmesidir. Dönemin şartları düşünüldüğünde Medine toplumunu oluşturacak olan fertler, her ne kadar Müslüman olmuşlarsa da cahiliye döneminde yaşamış veya o kültürün içinde yetişmiş insanlar olacaktır. Bundan hareketle Medine'de oluşacak yeni toplumun en kısa zamanda kaynaşması, dini kimliğin yanında sosyal ve ekonomik birlikteliğin sağlam kurulması adına vahiy, çok sayıda toplumsal mesajı konu edinmiştir.

Özetle bu mesajları; yardımlaşma ve yoksulları gözetmek, yakınlarla bakmak, yolcuya yardım etmek, isrâftan kaçınmak, yardım isteyene verecek bir şey bulunmadığında güzel sözlerle durumu izah etmek, cimrilik yapmamak, çocukları öldürmemek, zinaya yaklaşmamak, haksız yere cana kıymamak, yetimin malına sahip çıkmak, sözünde durmak/ahde vefa, ölçü ve tartıyı doğru yapmak, bilmediğin şeyin peşine düşmemek ve kibirlenmemek şeklinde özetlemek mümkündür.

Toplumsal hayattaki sorumluluklara dair önemli mesajlar içeren bu ilkeler, ideal bir ümmet bilinci oluşturmayı, sosyal ve ekonomik adaleti sağlayarak

fertler arasında yaşanabilecek ayrışmaların önüne geçmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla zaman zaman benzer örnekler içeren kıssalara da yer verilmiştir. Araştırma neticesinde bazı kavramların, ilk kullanıldığı manalardan zaman içerisinde uzaklaştırıldığı, ortaya çıkan farklı bakış açılarının da günümüz meal ve yorumlarına yansıdığı anlaşılmıştır. Bu durum Kur'an'a yeni bakış açıları ve yorumlar getirme anlamında olumlu bir sonuç gibi görünse de bağlamından uzak ve bütünlükten yoksun bir yöntemle ortaya konulması sebebiyle olumsuz tarafları bulunmaktadır.

Netice olarak, ilgili dönemde nâzil olan vahyin üslup ve içerikleri, her ne kadar zor bir süreç olsa da İslam toplumunun temellerinin Mekke'de atıldığını, Medine sosyal toplumunu oluşturacak fertlere, Mekke döneminde belli bir dini şuur verildiğini ortaya koymaktadır. Bu şuur, Müslüman toplumu gayr-ı müslim toplumlardan bariz bir şekilde ayıran olgunluk düzeyine eriştiğinin de göstergesidir.

Kaynaklar

Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd (1415/1995). *Rûhu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*. (Thk, Ali Abdalbâri Atiyye). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XVI, Beyrut.

Arı, Abdüsselam (2013). “Yetim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 43: 501.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Ali (1405/1985). *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

Câbirî, Muhammed Âbid (2008). *Fehmu'l-Kur'âni'l-hakîm-et-tefsîru'l-vâdih hasebe tertibi'n-nüzûl*. Beyrut: Dâru'n-neşri'l-Mağribiyye.

Çalışkan, İsmail (2012). “Kur'ân Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşası”. *Kur'ân Nüzûlunun Mekke Dönemi Sempozyumu*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

Çelebi, İlyas (1998). “Hızır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 17: 406-409.

Çelik, Hüseyin (2013). “Kur'ân'ın, Mekke Toplumunda var olan bir Takım Yanlış inanç, ibadet ve Davranışları İslah etmesi”. *Kur'ân Nüzûlunun*

B. ÇONKOR

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 321-352 (Atf için/To cite).

Mekke Dönemi Sempozyumu. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

Çonkor, Burhan (2015). *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.

Çonkor, Burhan (2016). “Sûrelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzâfesi”. *Dini Araştırmalar Dergisi*, sy. 48, 129-152.

Derveze, Muhammed İzzet (1383/1964). *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye.

Duman, M. Zeki (2013). “Kur'an'ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi”. *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. (Sad. Komisyon). İstanbul: Azim Yayınları, ts.

Erdem, Mehmet (2006). “İslam Teşriinin Oluşum Seyri Açısından Vahiy Döneminin Mekke Merhalesi ve Safhaları”. *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 9/26, 273-296.

Heyet (Hayreddin Karaman ve Diğerleri) (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (1985). *Müsned*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyerî. *es-Sîretu'n-nebeviyye*. (Thk. Mustafa es-Sakâ-İbrâhîm el-Ebyârî-Abdülhâfiz eş-Şelebî). Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

İbn Sâ'd, Ebû Abdillâh Muhammed el- Hâşimî (1968). *et-Tabakâtu'l-kübrâ*. Beyrut: Dâr-u Sâdır.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (1384/1965). *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*. (Thk. Ahmed Berdûnî, İbrâhîm Atfîş). Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (1426/2005). *Te'vilâtü ehli's-sünne*. (Thk. Mecdî Baslum). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ (2002). *Tefhîmu'l-Kur'an*. (çev. Komisyon). İstanbul: İnsân yayınları.

B. ÇONKOR

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 321-352 (Atf için/To cite).

Mukâtil, b. Süleyman (2003). *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. (Thk. Ahmed Ferîd). Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Önkâl, Ahmet (1989). “Akabe Biatları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 2: 211.

Öztürk, Mustafa (2013). “Zülkarneyn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yayınları, 44: 564-567.

Râzi, Fahreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (1420/1999). *Mefâtihu'l-Ğayb- et-Tefsiru'l- Kebîr*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî.

Soysaldı, Mehmet (2011). “İslam Öncesi Mekke Toplumlarında Namaz, Zekât, Oruç Ve Hac Uygulamaları”. İstanbul: *Kur' an' ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, 147-170.

Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman. *Lübâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (1414/1994). *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.

Taberî, Muhammed b. Cerîr (1420/1999). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir). B.y.: Müessetü'r-risâle.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed (1964). *el-Câmiu's-sahîh*. Medine: Mektebetü's-selefiyye.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim yayınları, ts.

XIX. YŪZYIL'IN İKİNCİ YARISINDA KIBRISLI MEMURLAR ÖRNEĞİNDE PROSOPOGRAFİK BİR DEĞERLENDİRME¹

Necati ÇAVDAR², Emine ÇELİKKUT³

Öz

Fransızca bir terim olan prosopografi (Prosopographie), metodu bakımından biyografiden ayrılmakla beraber yine şahısların hayatları ile ilgili bir kavramdır. Prosopografi terimi, en geniş anlamıyla; “meslek veya statü itibariyle tutarlılık gösteren kişilerden oluşan bir grubun biyografilerinin incelenmesi” olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti’nde şüara tezkireleri, Hadikatü’l-Vüzera, Sefinetü’l-Vüzera, Sicill-i Osmanî ve Osmanlı Müellifleri gibi eserler bu türe örnek teşkil etmektedir. Biyografi yazımı, kişilerin hayatları üzerine odaklanan, çoğu zaman kişiyi gruptan, özeli genelden ve istisnayı ortalamadan fazla önemseyen bir metotla ele alınırken prosopografi ise incelediği grubun niteliğini, dinamiklerini, değişimini analitik şekilde ele alıp daha ziyade döneme dair istatistikî veriler ortaya koyan bir metotla inşa edilmektedir.

Bu çalışmanın konusunu, XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı bürokrasisinde devlet dairesinde görevli kâtipten sadrazamlık makamına kadar yükselmiş olan devlet adamına kadar muhtelif kademelerde görev yapmış Kıbrıslı memurlar teşkil etmektedir. Bahsi geçen süreçteki Kıbrıs Adası’nın sosyo-kültürel durumunun tespitine katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmanın temel kaynağı, 1879 yılından itibaren tutulmaya başlamış olan Sicill-i Ahval defterleridir. Bu defterlerde kayıtlı 157 Kıbrıslı memurun sicil kayıtlarında yer alan bilgiler, “kolektif biyografi çalışmaları” olarak nitelendirebileceğimiz prosopografi metodu ile ele alınmış olup Osmanlı memurlarına dair farklı ve benzer nitelikler arasında mukayeseler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bürokrasi, Sicill-i Ahval, Memur, Kıbrıs.

¹ Bu çalışmada kullanılan kaynak ve bilgilerin bir kısmı, “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Kıbrıslı Devlet Memurları (1879-1909)” adlı Yüksek Lisans tezine dayanmakla birlikte, bu makale yeni bilgi ve belgelerin eklenmesiyle hazırlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ncavdar19@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-0713-6803.

³ Tarih Bilim Uzmanı, emine.celkkut@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1187-0197.

Makale Gönderilme Tarihi: 9 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 30 Mart 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

A PROSOPOGRAPHIC EVALUATION ON THE EXAMPLE OF CYPRUS OFFICERS IN THE SECOND HALF OF THE XIX. CENTURY

Necati ÇAVDAR, Emine ÇELİKKUT

Abstract

Prosopography (Prosopographie), which is a French term, differs from the biography in terms of its method, but it is also a concept related to the lives of individuals. The term prosopography, in its broadest sense; It is the study of “biographies of a group of people who are consistent in terms of profession or status”. In the Ottoman State, works such as Şuara Tezkiresses, Hadikatü'l-Vüzerâ, Sefinetü'l-Vüzerâ, Sicill-i Osmanî and Ottoman Authors are examples of Prosopography. While biography writing is written with a method that focuses on the lives of people, mostly paying attention to the group, especially the general and the exception more than the average, prosopography is written with a method that analytically addresses the quality, dynamics, change of the group it is analyzing and reveals statistical data.

The subject of this study is from the second half of the XIX. century until the beginning of the XX. century, the Ottoman bureaucracy consisted of Cypriot civil servants, who worked at various levels, from the clerk in the state office to the statesman who had risen to the office of grand vizier. The main source of this study is the Sicill-i Ahval notebooks that have been kept since 1879. The information contained in the registry records of 157 Cypriot civil servants registered in these notebooks were handled by the prosopography method, and comparisons were made between different and similar qualifications regarding Ottoman officials.

Keywords: Ottoman State, Bureaucracy, Sicill-i Ahval Records, Officer, Cyprus.

Giriş

Osmanlı tarih yazıcılığında, bir şahsın hayatını konu edinen yazılara “tercüme-i hâl”, grup biyografisini konu alan yazılara ise “terâcim-i ahvâl” adı verilmiştir. Bu türden biyografik malzeme örneklerine erken dönem Osmanlı kroniklerinin bazılarında rastlanmaktadır. Âşıkpaşazâde’nin “Tevarih-i Âl-i Osman” adlı eserindeki biyografi bentleri bu cümledendir (Emecen, 1999: 85). Osmanlı biyografi geleneğinin son halkası ise “Mehmed Süreyya Bey” sayılmaktadır. Onun kaleme aldığı “Sicill-i Osmanî” adlı eser hem zaman hem de alan bakımından Osmanlı biyografyasını tümünden kucaklamayı amaçlamıştır (Mehmed Süreyya, 1996: 10; Hayta-Ünal, 2011: 151).

Metodu bakımından biyografiden ayrılan ancak yine şahısların hayatları ile ilgili olan Fransızca *Prosopographie* teriminden türetilmiş prosopografi veya prozopografi, “*genellikle meslek veya konum itibariyle tutarlılık gösteren kişilerden oluşan bir grubun biyografilerinin incelenmesi*” olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti’nde şüara tezkireleri, Hadikatü’l-Vüzera, Sefinetü’l-Vüzera, Mehmed Süreyya Bey’in Sicill-i Osmanî adlı eseri ve Bursalı Mehmed Tahir Bey’in Osmanlı Müellifleri gibi eserleri bu türün tipik örnekleri arasındadır (Eldem, 2009: 45). Biyografi, meşhur kabul edilen kişilerin hayatları üzerine odaklanmaya meyilli olup çoğu zaman kişiyi gruptan, özeli genelden ve istisnayı ortalamadan fazla önemsemek gibi bir özelliğe sahipken prosopografi ise incelediği grubun niteliğini, dinamiklerini, değişimini analitik şekilde ele alan bir metot kullanmaktadır (Eldem, 2009: 46). Prosopografi metodu ile ele alınan çalışmalarda ortak özelliklere sahip bir grup belirlenerek grubun kendi içinde çeşitli hususlar gözetilerek incelenmesi esas alınmaktadır (Daşcıoğlu, 2006: 563). Çalışmamızın konusunu teşkil eden Kıbrıslı memurlar da kolektif biyografi çalışmaları olarak tanımlanabilecek olan prosopografi metodu ile ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti’nde III. Selim döneminde (1789-1807) memurların özlük haklarında iyileştirme yoluna gidilmiş, II. Mahmud (1808- 1839) ise büyük ıslahat projesi için bir bürokrasiye ihtiyaç duyduğunda eski kalemiyenin topluca yeni sivil bürokrasiye (mülkiye) dönüşmesini sağlayan personel politikasının temellerini oluşturmuştur (Findley, 2011: 25). Tanzimat öncesinde, *Otodidaktik* denilen sistem içerisinde her dairenin ihtiyacı olan memuru da yetiştirmesi esastı (Akyıldız, 2012: 52). Tanzimat’tan sonra sivil bürokrasinin gelişmeye başlamasıyla birlikte Osmanlı idari yapısında ve memurların görevlerinde meydana gelen değişiklikler sivil bürokrasinin

(Kalemiye) yapısını da değiştirmeye başlamıştır (Sarıyıldız, 2002: 1). 1864 ve 1871 yıllarında hazırlanan vilayet nizamnamelerinde; (Gençoğlu, 2011: 32) hantal Osmanlı bürokrasisine hareket kazandırmak, taşra yönetimi dâhilinde çalışan memurların liyakatsiz davranışlarının önüne geçebilmek ve merkez ve taşra arasındaki bağları kuvvetlendirmek hedeflenmiştir (Karal, 2001: 160-161).

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), saltanatının ilk yıllarından itibaren memurların iyi yetiştirilmesi, memuriyetlerindeki liyakatlerinin tespiti ve teftişi konularına özen göstermiştir (Ortaylı, 2008: 551-552). 1879 yılında Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulup çalışmaya başlaması II. Abdülhamid'in iktidarlı memurlar yetiştirme düşüncesinin kurumsal bir boyut kazanmaya başlamasının ilk adımıdır (BOA. Rehberi, 2000: 240). Osmanlı hizmetinde çalışan Müslim ve gayrimüslim bütün memurların biyografilerinin kaydedildiği ve hizmetlerindeki değişikliklerin takip edildiği aşamaları gösteren sicillerin tutulması hususunda ilk çalışma 5 Şubat 1879'da "*Sicill-i Ahvâl Komisyonu*"nun kurulmasıyla başlamıştır (Çetin, 2005: 89). Sicill-i Ahvâl'in kurulması ve daimi olarak hizmet vermesi amacıyla, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın 4 Aralık 1878'den 29 Temmuz 1879 tarihine kadar sekiz ay sürecek olan sadareti esnasında geçici bir komisyon teşkil edilerek (Çavdar, 2018: 166) başkanlığına Paris eski sefiri Arifi Paşa getirilmiştir (Sarıyıldız, 2002: 11).

1879 tarihli Sicil Talimatı'nın 16. maddesi gereğince Dâhiliye Nezareti'ne bağlı daimi bir şube haline getirilmiş (Sarıyıldız, 2002: 13) olan Sicill-i Ahvâl Komisyonu, 24 Aralık 1896 tarihinde "*İntihâb-ı Memurin Komisyonu*"yla birlikte feshedilmiş ve bu iki komisyon "*Memurin-i Mülkiye Komisyonu*" adıyla birleştirilerek geniş yetkilerle donatılmıştır (Sarıyıldız, 2002: 37). Hiçbir daireye bağlı olmadan müstakil olarak çalışan bu komisyon II. Meşrutiyet'in ilânından sonra kaldırılarak yerine Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak "*Sicill-i Ahvâl İdaresi*" adı altında yeniden kurulmuş, (BOA. Rehberi, 2000: 241) 1922 yılına kadar da varlığını sürdürmüştür (Çetin, 2005: 93). Sicill-i Ahval Komisyonu ve Sicill-i Ahval İdaresi tarafından tutulmuş olan Sicill-i Ahvâl Defterleri, son dönem Osmanlı bürokrasisinde görev yapmış olan düşük ve yüksek rütbeli tüm memurların kişisel ve meslekî hayatına dair bilgileri ihtiva etmektedir. 1879-1922 arasında, 40 yılı aşan bir sürede teşekkül eden Sicill-i Ahval Defterleri'nin sayısı 201 adet olup bu defterlerde 92.137⁴ mülkî ve adlî memurun sicil kayıtları yer almaktadır (BOA. Rehberi, 2000: 240).

⁴ Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde kaydı bulunan memur sayısı ile Osmanlı Devleti'nin gerçekteki mevcut memur sayısı konusunda bir ihtilaf mevcuttur. Konu ile ilgili yapılan çok sayıda akademik çalışmada bu husus üzerinde durulmuştur. İleri sürülen görüşlerde; memurların büyük

Tarihi açıdan önem taşıyan Sicill-i Ahval defterleri ait oldukları bölgenin sosyo-iktisadi ve sosyo-kültürel tarihi açısından önemli sonuçlar ortaya koyduğundan bu mühim kayıtların sağlıklı olarak değerlendirilebilmesi için ait olduğu coğrafyanın tarihiyle bir bütün içerisinde ele alınması gerekir (Efe, 2013: 182).

Memurların İsim, Unvan ve Lakapları

Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde kayıtlı yaklaşık 92 bin memur içerisinde, 151 Müslüman 6 gayrimüslim olmak üzere, toplam 157 Kıbrıslı memur tespit edilmiştir. Memurlardan 3 kişi "Hacı", 5 kişi "Hafız", 28 kişi "Bey", 122 kişi ise "Efendi" unvanıyla kaydedilmiştir. Müslüman memurlardan 132 şahsın çift isimli, 19 şahsın ise tek isimli olduğu görülmüştür. Çift isimli memurlardan 39'u Mehmed, 22'si Ahmed, 20'si Mustafa, 18'i Ali, 14'ü Hasan, 6'sı Tevfik, 5'i Hüseyin, 4'ü Hulusi, 3'ü Rıza, 2'si Osman ismini taşımaktadırlar. Çift isimli şahıs sayılarında ilk sırada Mehmed yer alırken bu ismi Ahmed, Mustafa ve Ali ismi takip etmiştir. Kıbrıslı memurlar arasında aynı isimli şahıslar da mevcuttur. Mustafa Nuri Efendi dört memurun adı durumundayken bu ismi Mehmed Ali adlı üç memur, Mustafa Sami adlı üç memur, Ahmed Rifat adlı iki memur takip etmiştir.

Sicill-i Ahvâl defterlerinde kayıtlı bulunan Kıbrıslı gayrimüslim memurların sayısı 6 olarak tespit edilmiştir. Bu memurların 5'inin Rum milletine, birinin ise Ermeni milletine mensup olduğu belirlenirken memurların mezhepleri ile ilgili herhangi bir kayıt düşülmemiştir. Kıbrıslı gayrimüslim memurların tamamının unvanı "Efendi" olarak kaydedilmiştir.

Memurların Aile-Sülale Ad veya Unvanları

Osmanlı Devleti'nde şahısların isimlerinin önünde, gündelik yaşantıda meydana gelebilecek güçlükleri önlemek ve diğer şahıslardan ayrımı sağlayabilmek amacıyla "Bey", "Efendi", "Ağa", "Hoca", "Hafız", "Paşa" gibi ailevi, dini, sosyal unvanlar kullanılmıştır. Aynı durumun, incelediğimiz Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde kaydı bulunan Kıbrıslı memurlar için de geçerli olduğu görülmektedir. Şahısların unvanları yazıldıktan sonra "... olarak maruftur", "... diye müteariftir" veya "... olarak bilinmektedir" gibi açıklamalar yer almaktadır. 151 Müslüman memurdan 37'sinin sülale adı

bir kısmının kayıtlarının mükerrer olduğu, dolayısıyla aslında gerçek memur sayısının 52 bin civarında olduğu dile getirilmiştir (Bu konuda bkz. Efe-Ürkmez, 2016: 14). Bu makalenin konusunu teşkil eden 151 Kıbrıslı memurun sicil kayıtlarından da yedi tanesinin mükerrer olduğu tespit edilmiştir.

veya unvanları tespit edilmiştir. Tespit edilmiş olan bazı aile-sülale adı veya unvanları şunlardır: Ağazade, Alaybeyizade, Basmacızade, Beyoğlu, Durmuşzade, Eşhatizade?, Fenduzade?, Feyzullahzade, Hafız Ali Efendizade, Hacı Filtizade, Hacı İbrahim Ağazade, Hatib-i Meşhur Abdülaziz Efendi Sülalesinden, Hocazade, Hüdaverdizade, Lala Mustafa Paşa Sülalesinden, Kadızade, Kalafatçızade, Kara Halilizade, Kâtipzade, Kirlizade, Köroğluzade, Mayalızade, Müftüzade, Podamyalızade, Sufizade, Şekerzade, Yorgancıbaşı, Zaimzade.

Sicill-i Ahvâl Defterlerinde tespit edilen 6 gayrimüslim Kıbrıslı memurdan Corci Yorgi Efendi, Dimokilo Efendi, Fedon Bey, Fransuva Zebab Efendi, Hanna Yanko Efendi'nin Rum milletinden⁵, Melkiyan Efendi'nin ise Ermeni milletinden olduğu kayıtlıdır (BOA. DH. SAİD. d. 00092; BOA. DH. SAİD. d. 00010; BOA. DH. SAİD. d. 0070; BOA. DH. SAİD. d. 00159).

Memurların Doğum Tarihleri ve Baba Meslekleri

Kıbrıslı 151 Müslüman memurun doğum tarihleri H. 1230 (M. 1814/1815) ve H. 1308 (M. 1890/1891) arasında değişmektedir. 1814/1815 doğumlu en erken doğan memurun *İsmail Sükûti Efendi*, en geç doğan memurun ise 1890/1891 doğumlu *Sami Mevlüd Efendi* olduğu tespit edilmiştir. Memurların 104'ünün baba isim ve unvanının "Efendi", 13'ünün "Bey", 26'sının "Ağa", 4'ünün "Paşa", 1'inin "Çavuş" olduğu, 2'sinin baba isim ve unvanının ise kaydedilmemiş olduğu görülmüştür.

Müslüman 151 memurun 89'unun babasının mesleği bilinmekteyken geriye kalan 62 memurun baba mesleği ise bilinmemektedir. Bilinen 89 şahsın baba mesleklerine bakıldığında şahısların genellikle devlet dairelerinde vazife aldıkları görülmektedir. 89 memurun baba meslekleri ve görev yerlerinden bazıları şunlardır: Kilis Kaymakamı, Kıbrıs Müderrisi, Yemen Rüsûmat Nazırı, Norşin⁶ Kazası Naibi, Rüsûmat Nezareti Muhasebe Başkâtibi,

⁵ İslâm'da "millet" kavramı; din, mezhep, bir din ve mezhebe bağlı topluluk anlamlarına gelmektedir. Bu kavram Kuran'da da "din" anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı millet sistemi de bu anlayış çerçevesinde şekillenmiştir. İslâm kamu hukukuna göre ülkede yaşayan halk iki ana gruba ayrılmaktadır. Vatandaşlık hak ve ödevi olan Müslümanlar ile siyasi hakları ve tâbi oldukları hukuk kuralları açısından onlardan farklı olan zimmiler. Zimmiler, İslam devleti tarafından "zimmet" adı verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan toplulukları oluşturmaktadırlar. Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim, ehlikitap tebaaya "zimmi" adı verilmektedir. Böylece Müslümanlar ile zimmiler yan yana ama farklı hukuk düzenlerine tâbi olarak yaşamışlardır (Bozkurt, 1996: 8-10). Osmanlı millet sistemi, XIX. yüzyıl başlarından itibaren milliyetçilik akımlarının da etkisiyle etnik bir anlam kazandığından imparatorluk bünyesindeki gayrimüslim cemaatler milli birer topluluk haline gelmeye başlamışlardır (Güler, 2003: 9-10).

⁶ Günümüzde Bitlis vilayetine bağlı Güroymak ilçesidir. 1874-1877 yılları arasında Erzurum vilayetine bağlı Muş sancağının kazası durumunda olan Norşin, 1880'de Van vilayetinin Muş sancağına bağlı Ahlat kazasının bir nahiyesi haline getirilmiştir. 1883-1928 yılları arasında Bitlis

Magosa Kaymakamı, Evkaf-ı Hümayun Nazırı, Leymesun⁷ Müdür Vekili, Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Azası, Beyrut Vilayeti Jurnal Kâtibi, Yüzbaşı, Cünye⁸ Rüsûmat Memuru, Lefkoşa Belediye Meclisi İdare Azası, Tuzla Mahkeme Müdürü, Kıbrıs Meclis İdaresi Azası, İzmir Emtia Gümrüğü Markatörü, Tuzla İskelesi Rüsûmat Kantarcısı, Bayezid Karantina Müdürü, Aydın Vilayeti Evkaf Muhasebecisi, Osmancık Kazası Kaymakamı, Selanik Defterdarı, Kıbrıs Mahkeme Hâkimi. Serfiçe⁹ Sancağı Muhasebecisi, İzmir Orman İdaresi Memuru, Topçu Yüzbaşısı, Kıbrıs Dava vekili, Kıbrıs Arazi Yoklama Müdürü, Istranca Orman Memuru, Selanik Defterdarı, Kıbrıs Alaybeyi, Selanik Defterdarı, Kıbrıs Mal Müdürü. Emanet Sandığı Tahsilat Memuru, Emniyet Sandığı Tahsilat Satın Alma Memuru, Emniyet Sandığı Tahsilat Memuru, Adana Valisi, Harran Sancağı Hükümet Dairesi Odacısı. Aydın Polis Komiser Muavini, Kıbrıs Tahrirat Müdürü, Kıbrıs Rüsûmat Başkâtibi, Kıbrıs Defter Nazırı, Dersaâdet Rüsûmat Nezareti Muhasebecisi, Musul Vilayeti Dâhilinde Revandız Kazası Kaymakamı, Asâkir-i Nizamiye-i Şahane Topçu Yüzbaşısı. Dersaâdet Mülhakatı Rüsûmat Nezareti Muhasebe Başkâtibi, Basma Tüccarı, Hafız, Hatip, Onbaşı, Pabuççu Esnafı, Bakkal Esnafı. Şeyh, Mülkiye Kaymakamı, Kutbi Baba Türbedarı, Müderris, Ashab-ı Emlaktan, Sipahi Alaybeyi, Müezzin, Molla, Hapishane Memuru, Jandarma, Zürra (çiftçi).

Gayrimüslim altı memurun doğum tarihleri H. 1252 (M. 1836/1837) ile H. 1302 (M. 1884/1885) arasında değişiklik göstermektedir. Gayrimüslim memurlardan en erken doğanın 1836/1837 doğumlu olan Fransuva Zebab Efendi iken en geç doğanın ise 1884/1885 doğumlu Corci Yorgi Efendi olduğu tespit edilmiştir. Gayrimüslim memurlardan tamamının baba isimleri belirtilmişken baba mesleklerine bakıldığında Tercüman, Mühendishane-i

vilayetine bağlı bir nahiye statüsünde bulunana Norşin 1929-1935 arasında Muş'a bağlı bir nahiye yapılmıştır. 1935- 1986 arasında tekrar Bitlis'e bağlı bir nahiye olarak bulunan Norşin'e 1987 yılında Bitlis'e bağlı kaza statüsü verilmiştir (Sezen, 2017: 316).

⁷ Günümüzdeki ifade şekli Limasol'dur. 16. yüzyıldan itibaren Leymesun, Limasso ve Limisso şeklinde ifade edilmiştir. 1571-1641 arasında Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletinin bir sancağı durumundayken 1855-1879 yılları arasında Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı Kıbrıs sancağının bir kazası statüsünde bulunmuştur (Sezen, 2017: 513).

⁸ 1881-1905 arasında Cebel-i Lübnan sancağına bağlı Kisrevan kazasının bir nahiyesi durumunda olan Cünye, 1910-1918 arasında Cebel-i Lübnan sancağının Betroun kazasına bağlı bir nahiye statüsünde kalmıştır (Sezen, 2017: 164). Günümüzde ise Lübnan'ın Jounieh şehri olup Beyrut'un kuzeyinde bir liman şehridir.

⁹ 1855-1868 arasında Rumeli eyaletinin Manastır sancağına bağlı bir kaza iken 1868-1871 arasında Selanik vilayetinin Manastır sancağın bağlı bir kaza haline getirilmiştir. 1875-1881 arasında Manastır vilayetine bağlanan Serfiçe kazası 1885-1912 arasında Manastır vilayetinin bir sancağı statüsüne yükseltilmiştir. Serfiçe, Balkan Savaşları sonunda, 1913 yılında, Yunanistan'da kalmıştır (Sezen, 2017: 677).

Berr-i Hümayun Ser Tabibi, Tüccar olmak üzere sadece 3'ünün mesleklerinin kaydedilmiş olduğu görülmüştür.

Memurların Eğitim Durumları

Memurların Okuduğu Okullar ve Mezuniyet Durumları

Sicill-i Ahvâl Defterlerinde, Kıbrıslı memurların eğitim durumu kaydedilirken 81'inin Sıbyan Mektebi'nde, 36'sının İptidai Mektebi'nde eğitim aldıkları belirtilmiştir. Bu iki ifadenin de aynı öğretim seviyesini ifade etmek için kullanıldığı anlaşıldığından, Kıbrıslı 157 memurdan 117'sinin en az ilkököl düzeyinde eğitim aldığı tespit edilebilmiştir. Kıbrıs Adası dışında öğrenim görmüş olduğu kaydedilmiş memurlar ve öğrenim gördükleri yerler ise şöyle tespit edilmiştir: Hüseyin Hüsnü Efendi, Ayazmend Sıbyan Mektebi; Mehmed Ali Rıza Bey, Kızıtaşı Sıbyan Mektebi; Mehmed Asaf Bey, Dersaâdet Sıbyan Mektebi; Hüseyin Şevket Efendi, İzmir; Mahmud Talat Efendi, Kızıldeniz İptidai Mektebi; Mehmed Ali Efendi, Turunçlu İptidai Mektebi; Mehmed Rafet Bey, İngiltere; Muhyiddin Efendi, Şam-ı Şerif; Sami Mevlüd Efendi, İstanköy İptidai Mektebi.

Kıbrıslı 157 memurdan 65'inin Rüşdiye adı verilen ortaokul düzeyindeki okullarda öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Rüşdiye'de eğitim alan 65 memurdan 18'inin Selanik, Hayfa, Mersin, Fatih, Turunçlu, Konya, Dersaâdet, Bursa, Yemen, Malatya, Armudi, İstanköy, Üsküp, Soğuk Çeşme ve Beyrut olmak üzere Kıbrıs dışındaki yerlerden mezun olduğu belirlenmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde Ortaokul ve Yüksekokul arasındaki bağlantıyı sağlayabilmek amacıyla günümüzün liselerine tekabül eden İdadi mektepleri de açılmıştı. Kıbrıs Sicill-i Ahvâl kayıtları incelendiğinde Kıbrıs'ta görev yapan 157 memurdan 30'unun bahsi geçen idadilerde öğrenim gördüğü, bunlardan 15'inin Kıbrıs dışında, Beyrut, İzmir, Dersaâdet, Erzurum, İzmit ve Mısır'daki idadilerden mezun oldukları tespit edilmiştir.

Kıbrıslı memurlardan 27'sinin medreselerde eğitim aldığı belirtilmiştir. Bunlardan 24'ünün Kıbrıs'taki medreselerde, 3'ünün ise Kıbrıs dışındaki medreselerde öğrenim gördükleri sicil kayıtlarından tespit edilmiştir. Kıbrıs dışında öğrenim gören memurlar ve öğrenim gördükleri yerler şunlardır: Ahmed Efendi, Horyan Kazası Medresesi; Fransuva Zebab Efendi, Marsilya Mülkiye Medresesi; Sadık Bey, Beyrut Patrik Medresesi. Kıbrıslı gayrimüslim memurlardan Corci Yorgi Efendi Millet Mektebi'nde; Dimokilo Efendi, Rum Rüşdiye Mektebi, Dersaâdet Fener İdadi Mektebi ve Ticaret Mektebi'nde; Fedon Bey, Kıbrıs Sıbyan Mektebi, Fener Rum Mektebi ve Mektebi Sultanî'de; Fransuva Zebab Efendi, Kıbrıs Medresesi,

Marsilya Mülkiye Medresesi'nde; Hanna Yanko Efendi, Lübnan Fransız Mektebi'nde; Melkiyan Efendi ise Beyrut Mektebi ve Kıbrıs Mektebi'nde öğrenimlerini tamamlamışlardır (BOA. DH. SAİD. d. 00092; 00010; 0070; 00159).

Memurların Bildiği Diller

Kıbrıslı memurların bildikleri diller kısmında “kitabet eder”, “tekellüm eder”, “aşınadır”, “okuryazar” gibi ifadeler yer almaktadır. Bir memurun bildiği dil seviyesi konuşabilecek seviyede ise “tekellüm eder”, yazabilecek seviyede ise “kitabet eder” kavramları ile açıklanmıştır. “Okuryazar” kavramı memurun bildiği dili hem okuyup hem de yazabildiğini ifade etmektedir. “Aşına” kavramı ise memurun dildeki yetkinlik seviyesinin fazla olmadığını belirtmek için kullanılmıştır. Sicil kayıtlarında memurların bildiği diller kısmında; “Türkçe okuryazar”, “Arapça okur”, “Farsça okur”, “Türkçe yazar”, “Fransızca yazar”, “Rumca konuşur”, “Farsça okur”, “Rumcaya aşınadır”, “İngilizceye aşınadır”, “Fransızca okuryazar”, “İtalyancaya aşınadır”, “Arapça konuşur”, “Bulgarca konuşur”, “İngilizce okur”, “Ermeniceye aşınadır”, “Ermenice konuşur”, “İspanyolca okuryazar”, “Flamanca konuşur”, “Portekizce okuryazar”, “Almanca okuryazar” ifadeleri yer almaktadır. 157 memurdan sadece Mustafa Vasıf Efendi'ye ait olan “Fransızcadan tercüme yapar” bilgisi özgün olması bakımından dikkat çekicidir. Kıbrıslı memurların 125'inin iki veya daha fazla dil bildiği, 24'ünün sadece Türkçe bildiği tespit edilmişken 8 memurun ise bildiği dillerle ilgili herhangi bir kayda yer verilmediği görülmüştür.

157 memurdan 7'si “Rumca okuryazar”, 7'si “Rumca okur”, 44'ü “Rumca konuşur”, 11'i “Rumca yazar”, 16'sı “Rumcaya aşına” olarak kaydedilmiştir. Memurların 53'ü “Arapça okur”, 7'si “Arapça yazar”, 34'ü “Arapça konuşur”, 10'u “Arapça okuryazar”, 9'u “Arapçaya aşına” olarak tespit edilmiştir. Memurların 3'ü “Farsça okuryazar”, 41'i “Farsça okur”, 2'si “Farsça yazar”, 5'i “Farsçaya aşınadır” ve 5'i “Farsça konuşur” olarak saptanmıştır. Memurların 11'inin İngilizce konuştuğu, 7'sinin yazdığı, 4'ünün hem okuyup hem de yazabildiği, 7'sinin sadece okuduğu ve 4'ünün de İngilizceye aşına olduğu görülmektedir. Memurların 14'ünün “Fransızca okuryazar”, 17'sinin “Fransızca konuşur”, 16'sının “Fransızca yazar”, 6'sının “Fransızca okur” olduğu tespit edilmiştir.

Kıbrıslı memurlardan Ahmed Rıfat Efendi, Dimokilo Efendi ve Corci Yorgi Efendi'nin İtalyanca bildikleri anlaşılmaktadır. Fransuva Zebab Efendi İtalyanca ve Yunanca bilmektedir. Mahmud Talat Efendi, Kürtçe ve Ermenice bilmektedir. Melkiyan Efendi Ermenice bilmektedir. Mehmed

Rafet Bey Ulahca bilmektedir. Mühtedi Abid Efendi'nin ise Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Flamanca ve Norveç dilleri olmak üzere altı dil bildiği anlaşılmaktadır (BOA. DH. SAİD. d. 00159). Kıbrıslı memurların Türkçe dışında bildikleri dillerin dağılımına bakıldığında; 96'sının Arapça, 74'ünün Rumca, 53'ünün Farsça, 39'unun Fransızca, 19'unun İngilizce, 2'sinin Ermenice bildiği tespit edilmiştir.

Sicill-i Ahvâl Defterleri'ne memurların eğitim hayatıyla ilgili olarak kaydedilen niteliklerden birisi de mezuniyet belgesinin olup olmadığıdır. Kıbrıslı memurların kayıtları incelendiğinde öğrenim sürelerinin sonunda veya yarım bıraktıkları durumlarda “şahadetname”, “diploma”, “icazetname”, “takdiriye” ve “tasdikname” belgelerini almış oldukları belirtilmiştir. Kıbrıslı 157 memurdan 40'ının şahadetname, 3'ünün diploma, 3'ünün tasdikname aldığı görülmektedir. Memurların sicil kaydındaki eğitim durumu kısmında 99'unun mezuniyet belgesiyle ilgili herhangi bir bilgi verilmezken 6'sının belgelerini alamadığı, 5'inin belge aldıktan sonra kaybettiği, 3'ünün ise mezuniyet belgelerinin olmadığı tespit edilmiştir. Mezuniyet belgesi olan şahadetnamelerin “Aliyyü'l âlâ Şahadetname” (en üst derecede), “Âlâ Şahadetname” (üst derecede), “Karib'ül âlâ Şahadetname” (üst dereceye yakın) ve “Vasat Şahadetname” (orta) olarak derecelendirildiği tespit edilmiştir.

Memurların İstihdam Alanları, Yerleri ve Maaşları

Kıbrıslı memurların başta kendi memleketleri olan Kıbrıs olmak üzere muhtelif yerlerde görev yapmış oldukları görülmektedir. Kıbrıs dışında görev yapmış olan orta ve alt sınıf memurların büyük çoğunluğunun yine Kıbrıs'a yakın çevrelere atandıkları, geri kalanların ise memleketlerinden uzak yerlere atandıkları görülmektedir. 157 Kıbrıslı memurdan 40'ı Kıbrıs hudutları içerisinde ve Kıbrıs'a yakın yerlerde bulunan kurumlarda meslek hayatına başlamışken geri kalanların ise Mürefte, Bağdad, Lübnan, Dersaâdet, Sayda, Trabzon gibi Kıbrıs'a uzak yerlerde göreve başladıkları tespit edilmiştir.

Kıbrıslı memurların memuriyetleri süresince görev yaptıkları yerlerden bazıları şunlardır: Diyarbekir, İzmir, Adana, Malatya, Mısır, Beyrut, Gelibolu, Foçateyn¹⁰, Yafa, Konya, Kosova, Selanik, Preveze, İskenderun, İzmit, Trablusşam, Şam-ı Şerif, Mersin, Antalya, Edirne, Trablusgarb, Kala-i

¹⁰ Günümüzde İzmir vilayetine bağlı olan Eski Foça ve Yeni Foça'nın birlikte ifadesidir. 1855-1867 arasında Aydın eyaletinin Saruhan sancağına bağlı bir kaza iken 1868-1923 arasında Aydın vilayetinin İzmir sancağına bağlı bir kaza olarak bulunmuştur. 1924 yılında İzmir vilayetine bağlı kaza statüsüne getirilmiştir (Sezen, 2017: 272).

Sultaniye (Çanakkale), Muğla, Hüdavendigâr (Bursa), Sivas, Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar), Ma'muretü'l-Aziz, Ankara, Yemen, Kastamonu, Kütahya, Bolu, Hudeyde, İşkodra, Bosna-Hersek, Urfa, Saruhan Sancağı, Baalbek, Çeşme Kazası, Adalar Kazası. Küçük Çekmece Kazası, Mudanya Kazası, Biga Sancağı, Humus Kazası, Raşya Kazası, Cenin Kazası, Akşehir Kazası, Karaman Kazası, Bozkır Kazası, Beyşehir, Seydişehir, Midilli, Denizli Sancağı, Pazarcık Kazası, Antep Kazası, Serfiçe Sancağı. Maraş Sancağı, Niğde Sancağı, Kilis, Silivri, Samsun, Ergani Sancağı, Karaağaç Kazası, Maan Kazası, Havran Sancağı, Sakız Sancağı, Lice Kazası, Muğla, Tırnova Kazası, İçil Sancağı, Zeytun Kazası, Taşkoprü Kazası, Van, Sinop, Yunda Kazası. Meis Kazası, Maden Sancağı, Çermik Kazası, Çal Kazası, Kula Kazası, Ayvalık, Kırkağaç, Beyoğlu, Anamur, Karlıdağ Kazası, Palu Kazası, Zaferanbolu (Safranbolu) Kazası, Mut Kazası, Kırkkilise, Akka Sancağı, Necid Sancağı, Haçin Kazası, Kalkandelen Kazası, Florina Kazası.

Kıbrıslı memurların işe başlama yaşları incelendiğinde, en küçüğünün 11 yaşında Lefkoşa Tahrirat Kalemi'nde mülazemet¹¹ ile işe başlamış olan "Hasan Tahsin Efendi" olduğu tespit edilmiştir. Kıbrıslı memurlar arasında göreve başlama yaşı bakımından en büyüğü 41 yaşında Sayda Düyun-ı Umumiye Merkez Memuriyeti Kantarcılığı'na atanan Hafız Halil Efendi ve 36 yaşında İçil Rüsûmat İdaresi Başkitabeti'ne atanan Hasan İffet Efendi olduğu tespit edilmiştir. Kıbrıslı memurlardan 58'i 10-20 yaşları arasında, 21'i 20-30 yaşları arasında, 5'i 30-40 yaşları arasında ve 1'i 40 yaşının üzerinde göreve başlamıştır. 72 memurun memuriyete başlama yaşları ise kaydedilmemiştir.

Tanzimat Ferman'ının ilanıyla birlikte memurluk mesleği memurlar ve aileleri için elverişli bir duruma gelmiştir (Çavdar, 2019: 265). Asaleten yani kadrolu olarak işe başlamış olan Kıbrıslı memurların maaşları işe başladıkları kurum ve makama göre değişiklik arz etmiştir. Mülazemeten göreve başlayan memurların yaşına bağlı olarak 15-40 guruş gibi küçük ücretlerle işe başladıkları görüldüğü gibi maaşsız olarak da görevini sürdürdükleri tespit edilmiştir. Memurların muadil bir göreve atanmaları sırasında maaşlarında artış veya azalmaların görülmesi memur maaşlarında standardın sağlanmadığını göstermektedir. Memurların büyük kısmının, herhangi bir ceza almadığı halde, çalıştığı statüden daha alt bir kademeye atanarak maaşının düşürüldüğü sıkça rastlanan bir durumdur. Kıbrıslı memurlar arasından asaleten en düşük maaşla atanmış olan memur, 100

¹¹ "Mülazemet" terimi "medrese mezunlarının müderrislik ve kadılık almak için sıra beklemeleri, bu arada mesleki tecrübe kazanmaları ve belirli kontenjanlardan istifade ile göreve başlamaları"nı ifade etmektedir. Mülazemet sadece ilmiyeye has bir terim olmayıp yine "staj" anlamında Osmanlı idari ve askeri teşkilatında da kullanılmıştır (İpşirli, 2006: 537).

guruş maaşla Hüsn-i Hat Muallimliği'ne atanmış Ali Rıza Efendi'dir (BOA. DH. SAİD. d. 00143). En yüksek maaşla asaleten göreve başlayan memur ise 5000 guruş maaşla Akka Sancağı Mutasarrıflığı'na atanan Ahmed Mümtaz Efendi'dir (BOA. DH. SAİD. d. 00150).

Osmanlı memurlarının aldığı ortalama 1000 guruş aylığın ailelerini geçindirmeleri için yeterli seviyede olduğunu söyleyen Findley'in ifadesini (Findley, 2011: 347) doğrular nitelikte Kıbrıslı memurların yarısına yakınının 1000 guruşun üzerinde maaş aldığı tespit edilmiştir. Bu durum Kıbrıslı memurların ekseriyetinin Osmanlı iktisadi hayatı içerisinde orta halli bir geçim standartlarında olduklarını ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi Kıbrıslı memurlar özelinde de memurların sık sık görev yerlerinin değiştirildiği tespit edilmiştir. Memuriyet hayatı boyunca en fazla yer değiştirdiği anlaşılan Kıbrıslı memurlar ve yer değiştirme sayıları şöyledir. Ahmed Nazif Efendi, 41 yılda 23 defa; Mehmed Kâmil Paşa, 60 yılda 22 defa; Mustafa Safvet Efendi, 43 yılda 22 defa; Naim Efendi, 34 yılda 19 defa; Ahmed Tevfik Efendi, 46 yılda 19 defa; Mehmed Halid Bey, 42 yılda 19 defa; Hasan Vahab Efendi, 32 yılda 17 defa; Hasan Raif Efendi, 45 yılda 17 defa; Cafer Sadık Efendi, 39 yılda 17 defa; Ahmed Şevki Efendi, 24 yılda 17 defa; Ahmed Şevket Bey, 44 yılda 17 defa; Ahmed Rifat Efendi, 30 yılda 17 defa; Ahmed Mümtaz Efendi, 45 yılda 17 defa; Abdullah Nuri Efendi, 18 yılda 17 defa; Ali Vefa Efendi, 17 yılda 16 defa; Ali Mazhar Efendi, 16 yılda 15 defa; Mehmed Sadi Efendi, 48 yılda 15 defa; Mustafa Hamdi Efendi, 45 yılda 15 defa; Mustafa Şevki Efendi, 30 yılda 14 defa; Mehmed Rasih Efendi, 32 yılda 14 defa; Mehmed Ali Efendi, 19 yılda 14 defa; Hasan Sabri Efendi, 26 yılda 14 defa; Ahmed Hulusi Bey, 41 yılda 14 defa; Mehmed Salih Efendi, 40 yılda 13 defa yer değiştirmiştir. Kıbrıslı memurların yer değiştirme hareketliliğindeki bu durumun genel olarak Osmanlı'nın diğer bölgeleri için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Memurların sık yer değiştirmesinin temel nedenlerinin başında, bürokrasideki memur açığı ve memur profilindeki uzmanlaşma eksikliğinin olduğu söylenebilir (Çavdar, 2019: 267).

Kıbrıslı memurlar özelinde olduğu gibi Osmanlı memurlarının tamamı için geçerli olmak üzere, memurların istihdam alanlarında bir standart olmadığı anlaşılmaktadır. Memurların hizmet hayatları içerisinde yatay bir hareketliliğe tabi olmaları genel bir teamüldür. Memurların bir sonraki göreve atamalarında daha önceki kademelerinden üst bir kademeye atanma kuralının olmadığı, sık sık memurların buldukları kademedен daha alt bir kademedeki memuriyetlere de atanmış oldukları görülmektedir. Kıbrıslı memurların bazı istihdam alanlarını şu şekilde tespit etmek mümkündür:

Teftiş ve Muayene Kitabeti, Kaza Mutasarrıflığı, Kaza Kaymakamlığı, Muhasebe Kalemi, Yoklama Kitabeti, Muhasebe Başkitabeti, Tahsil Memuriyeti, Daire-i Belediye Riyaseti, Müdde-i Umumi Muavinliği, Tahrirat Kitabeti, Vilayet Aşar Müdüriyeti, Nüfus Nezareti, Muallimlik, Vilayet Kolculuğu, Kaza Mal Müdürlüğü, İstatistik Kalemi, Tahrirat Kitabeti, Ambar Memuriyeti, Kaza Komisyon Mukayyidliği, Vilayet Defterdarlığı, İstinaf Mahkemeleri.

Memurların Aldığı Mükâfatlar

Rütbeler

II. Mahmud döneminde personel politikasının temelleri atılmış (Çavdar, 2019: 273) ve gerçekleştirilen modernleşmeyle birlikte memuriyete özgü “Üla”, “Saniye”, “Salise” ve “Rabia rütbeleri oluşturulmuştur (Gazel, 2007: 208). Bürokratik işlemlerde meydana gelen artışla birlikte Sultan Abdülaziz devrine kadar rütbelerin sayısında da artış görülmüştür (Gündüz, 2011: 134).

Kıbrıslı memurlara ait Sicill-i Ahvâl kayıtlarında 45 memurun rütbe almaya hak kazandığı tespit edilmiştir. Memurlardan 7’si Rütbe-i Salise, 2’si Rütbe-i Rabia, 19’u Rütbe-i Saniye ve 16’sı da Rütbe-i Evvel’e nail olmuştur. Rütbe tevcih edilmiş olan 45 memurdan Mehmed Tahir Efendi Rütbe-i Hamse; Hasan Nef’i Efendi, Hüseyin Hamid Bey ve Mehmed Halid Beyler ise Rütbe-i Bâlâ almışlardır. Rütbe-i Hamse rütbeler arasındaki en son dereceyi ifade ederken Rütbe-i Bâlâ ise en yüksek rütbeyi temsil etmektedir. Memurlar arasında tek rütbe verilen memurlar ve rütbeleri şu şekildedir: Ahmed Nazif Efendi, rütbe-i salise; Hacı Mustafa Haşmet Efendi, Rütbe-i Salise; Mehmed Ragıp Bey, Rütbe-i Salise; Mehmed Sadi Efendi, Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Sanisi; Mehmed Tevfik Efendi 1, Rütbe-i Rabia; Mustafa Nuri Efendi 3, Rütbe-i Salise; Sadık Bey, Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Sanisi.

Nişanlar ve Madalyalar

“İz, belirti, alamet” anlamlarına gelen “Nişan” (Devellioğlu, 2012: 984) terimi, Osmanlı Devleti’nde personellerin üstün başarıları karşılığında memurların göğüs ve boyunlarına astıkları süslü nesnelere verilen isimdir (Pakalın, 1983: 694). Memurların kariyer yaşantısını gözler önüne sermekte olan nişanlar; mesleki ilerlemeler neticesinde verilen nişanlar, herhangi bir vesileyle verilen nişanlar, yakınlık münasebetiyle verilen nişanlar ve yabancı devletler tarafından verilen nişanlar olarak gruplandırılabilir (Bouquet, 2016: 197-200). Nişanlar, devlet personelinin yahut resmi görevli olmayan şahısların gösterdikleri üstün başarılarla karşılık olarak kişileri onurlandırmak

için verilmiş amaçlarını açıklayıcı bir pusula beraberinde padişahın beratı vasıtasıyla törenle takdim edilmekteydi (Sunay, 2007: 123). Üstün hizmeti görülen askerî ve mülkî erkâna çeşitli dereceleri olan bir tür madalya verilmesi ve takılması geleneği Batı etkisiyle II. Mahmud döneminde başlamıştır (Artuk, 2007: 154-156). Osmanlı Devleti'nde muhtelif dönemlerde çeşitli nişanlar tesis olunmuştur. Bunlardan bazıları; Mecidî Nişanı, Nişan-ı Âli Osman, Ertuğrul Nişanı, Maarif Nişanı, Şefkat Nişanı, Meziyet Nişanı, Ziraat Liyakat Nişanı, Nişan-ı İmtiyaz, Hanedan-ı Âli Osman Nişanı'dır (Findley, 2011: 330).

Sicill-i Ahvâl defterlerinde kayıtlı Kıbrıslı 157 memurdan 31'inin bu nişanlara layık görüldüğü tespit edilmiştir. Meslekî hayatı boyunca gösterdiği gayret ve başarılarından dolayı 17 adet nişan alması hasebiyle memurlar arasında en fazla nişan alan kişi Mehmed Kâmil Paşa olmuştur (BOA. DH. SAİD. d. 00004)¹². Kıbrıslı memurlara sayıca en fazla verilen nişanların Mecidî Nişanı ve Nişan-ı Âli Osman olduğu görülmektedir. Mecidî Nişanı'nın 33 kez verildiği, Nişan-ı Âli Osman'ın ise 31 kez verildiği tespit edilmiştir. "Mecidî Nişanı" 1852 yılında Sultan Abdülmecid adına hazırlanmış olan 70 yıl kullanılması hasebiyle en uzun kullanılan nişan örneğidir. Sultan II. Mahmud zamanında çıkarılmış olan "İftihar Nişanı"na¹³ Kıbrıslı memurlar arasında sadece "Mehmed Tahir Efendi'nin layık görüldüğü tespit edilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00001).

Sicill-i Ahvâl kayıtlarına göre memurlara bazı yabancı devletler tarafından da nişanlar verilmiştir. Bu nişanlar arasında Romanya Devleti'nin Kron dö Romani ve Etual dö Romani, Sırbistan Hükümeti'nin Takova Nişanı, İspanya Hükümeti'nin İzabella Katolik Nişanı ve 3. Şarl Nişanı, Avusturya Devleti'nin Fransuva Jozef Nişanı ve Saint Etienne Nişanı, Rusya Devleti'nin Saint Stanislaus Nişanı" Almanya Devleti'nin Kırmızı Kartal Nişanı ve Eagle Grand Kordonu, Japonya Devleti'nin Sulilivan Nişanı, İran Devleti'nin Şir-i Hurşid Nişanı (Turan, 2017: 445), İtalya Hükümeti'nin Saint Morris Lazar Nişanı, Karadağ Hükümeti'nin Danilo Nişanı, Yunan Hükümeti'nin Süvar Nişanı, Felemenk Hükümeti'nin Leon Netherland Nişanı yer almıştır.

¹² Bu şahıs; 25 Eylül 1885-5 Eylül 1891, 3 Ekim 1895-7 Kasım 1895, 7 Ağustos 1908-14 Şubat 1909 ve 29 Ekim 1912-24 Ocak 1913 tarihleri arasında dört defa Osmanlı sadrazamlığı yapmış olup Kıbrıslı Kâmil Paşa olarak tanınmış devlet adamıdır (Çetin, 2002: 392-394).

¹³ Nişan-ı İftihar: Altın ve gümüş mamul edilmiş olan elmaslarla süslenmiş nesnelere verilen isimdir. 1812 yılında Sultan II. Mahmud tarafından eski tip nişanların kaldırılmasının ardından yeni düzene göre hazırlanan nişandır (Devellioğlu, 2012: 984).

Kıbrıslı Memurlardan Ahmed Mümtaz Efendi, Ahmed Tevfik Efendi, Fransuva Zebab Efendi, Hasan Kâşif Efendi, Hasan Vahab Efendi, Mehmed Şevki Bey ve Salih Haşmet Bey iki defa nişana layık görülmüşlerdir. Kâmil Efendi, Mehmed Erşed Bey ve Mehmed Raşid Bey 4 kez nişan almışlardır. Hasan Nef'i Efendi, Mehmed Asaf Bey, Mehmed Halid Bey ve Mehmed Rafet Bey 3 kez nişan almışlardır. Fedon Bey ve Şakir Beyler'in 5 kez nişan aldığı görülürken Hüseyin Hamid Bey'in ise 9 kez nişan aldığı tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda görev hayatları boyunca "Mehmed Kâmil Paşa"yı; en fazla nişan alan ikinci kişi olarak "Hüseyin Hamid Bey" takip etmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00059).

Madalyalar şahısların savaşlardaki üstün başarılarına ek olarak barış dönemlerinde de gösterdikleri gayret ve başarılarının karşılığında verilmiştir. Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde kayıtlı Kıbrıslı 157 memurdan 10'unun madalyaya layık görüldüğü görülmektedir. Bu şahıslardan Hasan Nef'i Efendi, Hüseyin Hamid Bey, Mehmed Halid Bey ve Mehmed Kâmil Paşa'nın birden fazla madalya aldığı tespit edilmiştir. Mehmed Kâmil Paşa ve Hüseyin Hamid Bey tıpkı nişanlarda olduğu gibi madalyalar hususunda da en fazla madalyaya layık görülen şahıslar olarak tespit edilmiştir. Şahısların her birisine muhtelif türlerde madalyalar ihdas buyrulmuştur. Kıbrıslı memurlara iki defa Yunan Muharebe Madalyası, iki defa Gümüş Liyakat Madalyası, iki defa Altın Liyakat Madalyası, üç defa Altın İmtiyaz Madalyası, iki defa Gümüş İmtiyaz Madalyası, iki defa Nikelden Mamul Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası, iki defa Girit Altın Madalyası ve bir defa Tahlisiye Madalyası takdim buyrulmuştur.

Memurlara İsnat Edilen Suçlar ve Verilen Cezalar

Suç olgusu genel tabiriyle; devlet düzenine, ahlâk kurallarına, şahısların özgürlüğüne ve malına karşı yasaların öngördüğü yaptırımların tersi durumlarıyla karşılaşma hali olarak açıklanabilmektedir. Bir şahsın toplum düzenini yahut kurum düzenini bozucu davranışlarına karşılık "ceza" yaptırımı uygulanmıştır (Dinlen, 1987: 20). Bu kapsamda, Osmanlı Devlet memurları da görevleri esnasında gösterdikleri gayret ve üstün başarılarından dolayı rütbe, nişan ve madalya gibi hususlarla ödüllendirildikleri gibi aynı zamanda işledikleri suçlardan dolayı da cezalandırılmışlardır.

Osmanlı'da memurların yargılanmalarına dair ilk kanunname 1838 yılında "Memurîne Mahsus Ceza Kanunnamesi" adı ile yürürlüğe girmiştir. Bu kanunnamede devlet personelinin işleyebileceği suç türleri ve suçlara karşı alacakları cezalar belirlenmiştir (Yıldız, 2012: 67). Tanzimat Fermanı kapsamında, 3 Mayıs 1840 tarihinde yayınlanan ceza kanunu ile memurların

işledikleri suçun derecesine göre görevlerinden atılma, kürek cezası, hapis, maaş kesme gibi cezalara çarptırılmaları kararlaştırılmıştır (Erdoğan, 2019: 12). 23 Mayıs 1871 tarihine gelindiğinde memurların yargılanmaları ile ilgili olarak ilk nizamname yayımlanmıştır. Nizamname; memurların işlediği suçun sorgulanması, tutanak tutulması, tutanağın imzalatılması, sorgu özetini açıklayan bir belge hazırlanması gibi hususları ihtiva etmiştir. Kanunlara muhalefet etmeye karşılık olarak verilecek cezanın “rütbeye ve hatır gönüle bakılmayarak” ulema ve vüzerâ üzerinde ekseriyetle yoğunlaşması çıkarılan kanun ve nizamnamelerin adalet olgusuna bağlı olarak geliştiğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir (Yıldız, 2012: 67).

İncelenen 157 Kıbrıslı memurdan 22’sinin muhtelif suçları işledikleri ya da itham edildikleri tespit edilmiştir. Kıbrıslı memurlara isnat edilen suçlardan bazıları şunlardır: Fırar etme, izinsiz olarak görev yerini terk edip başka yere gitme, devlet kayıtlarını düzenli olarak tutmama, gerçekleştirilen sayımlar esnasında hayvan sayısını eksik yazma, üzerine vazife olmayan işlere karışma, görevini layıkıyla yapmama, mesai arkadaşları arasında huzursuzluk çıkarma, görevinde tembellik gösterme, görev arkadaşlarıyla tartışma, tahsilatta rehavet gösterme, kanuna aykırı kararlar alma, mesai saatleri içerisinde eğlence mekânlarında vakit geçirme, görevdeki memura gizli mektup yazarak edebe aykırı sözler kullanma.

Suç işledikleri mahkeme kararı ile tespit edilerek haklarında cezai işlem uygulanmış olan Kıbrıslı memurlar şunlardır: Abdülhak Hakkı Bey, Ahmed Memiş Efendi, Ahmed Mümtaz Efendi, Ahmed Seyyid Efendi, Ahmed Tevfik Efendi, Hacı Ali Efendi, Hasan İffet Efendi. Hasan Raif Efendi, Hasan Vahab Efendi, Mehmed Ali Efendi, Mehmed Nazım Bey, Mehmed Rasih Efendi, Mehmed Şakir Bey, Melkiyan Efendi, Mustafa Hamdi Efendi, Mustafa İrfan Efendi, Mustafa Safvet Efendi, Mustafa Sami Efendi, Mustafa Şevki Efendi, Osman Tahsin Bey, Rifat Efendi ve Şakir Bey. Bu suçların bazıları kalebentlik, bir aylık maaş kesintisi, bulunduğu görev yerinden alınarak başka bir yere nakil edilme gibi cezalara çarptırılmışken diğerleri ise ekseriyetle “görevden azletme” cezasına çarptırılmıştır. “Azl” kelimesi “işinden çıkarma, yol verme” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2012: 65).

Osmanlı genelinde olduğu gibi Kıbrıs özelinde de memurlara en fazla isnat edilmiş ve karşılığında sayıca en fazla ceza verilmiş suç olarak *memurun görevinde rehavet göstermesi ve görevini kötüye kullanması* yer almaktadır. Kıbrıslı memurlardan Ahmed Memiş Efendi, Ahmed Tevfik Efendi, Mehmed Nazım Bey, Mustafa Hamdi Efendi ve Mustafa Sami Efendi görevlerinde gevşeklik göstermek, mesai saatleri içerisinde görev yerinden ayrılarak eğlenceye dalmak, ahalinin işlemleri karşılığında fazla ücret almak

ve ahalinin kendisini bir üst makama şikâyet etmesi gibi görev ihmaline giren faaliyetlerden dolayı azil ile cezalandırılmışlardır.

Azil cezası alan bazı Kıbrıslı memurlara isnat edilen suçlar sicil kayıtlarında ayrıntılı olarak verilmiştir. Mesela; Hasan İffet Efendi, 400 guruş maaş ile Beyrut Rûsumat İdaresi'nde memur olarak çalıştığı esnada bazı ruhsatları müdüriyete bildirmemek ve yetkisinin olmadığı işlere müdahale etmekten dolayı 4 Temmuz 1883 tarihinde azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00063). Hasan Raif Efendi, 500 guruş maaşla Trablusşam Düyun-ı Umumiye Merkez Memurluğundaki görevi esnasında, görevi olan tuz ihracatına bakmaması, işinde tembellik göstermesi ve devlet sandığından aldığı 1900 guruş borcu ödeyememesinden dolayı 13 Eylül 1884 tarihinde azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00145).

Hacı Ali Efendi adlı memur da azil cezasına çarptırılmıştır. 9 Temmuz 1886 tarihinde 200 guruş maaş ile Anamur Rûsumat İdaresi Kitabetine görevlendirilen şahıs, bu esnada hayvanların cinsini kasten farklı yazmak ve hayvanların fiyatlarını olması gerekenden daha düşük göstermekle suçlanmış, yapılan incelemede bu durum ispat edildiğinden Hacı Ali Efendi, 26 Mayıs 1887 tarihinde azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00027). Hasan Vahab Efendi adlı memur da 15 Eylül 1889 tarihinde 2600 guruş maaş ile Karesi Sancağı Muhasebeciliği vazifesini yürüttüğü esnada, ahali arasına nifak soktuğuna dair yöre ileri gelenleri tarafından hakkında merkez mutasarrıflığa şikâyette bulunulmuştur. Bu şikâyeti inceleyen merkez mutasarrıflığının raporu doğrultusunda Hasan Vahab Efendi 20 Ekim 1890 tarihinde azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00010).

Şakir Bey, 10 Mart 1886 tarihinde 500 guruş maaş ile Saruhan Sancağı Mutasarrıflığı'nda çalıştığı yılların ardından 15 Ocak 1890 tarihinde 17 bin guruş maaş ile Adana Vilayeti Valiliğine tayin edilmiştir. Şakir Bey hakkında ahali tarafından şikâyetler meydana gelmiş, uzun süren bu şikâyetler neticesinde başlatılan soruşturma kapsamında Şakir Bey, 2 Kasım 1891 tarihinde azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00002). Mehmed Rasih Efendi, 10 Ekim 1890 tarihinden beri 1000 guruş maaş ile çalışmakta olduğu Bingazi Tahrir Fırkası Muharrirliği esnasında, mesai arkadaşlarıyla tartışmış, tartışma esnasında arkadaşlarına edebe aykırı sözler sarf etmesi ve iftira atmasından dolayı 9 Ocak 1892 tarihinde azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00041).

Mersin Sancağı Rûsumat Müdüriyeti Başkitabeti'nde görevli olan Mehmed Şakir Bey, sarhoş olarak avlanmaya çıktığı esnada, kuş vurmaya isterken yanlışlıkla arkadaşını vurarak ölümüne neden olmaktan dolayı Dâhiliye

Nezareti tarafından görevinden azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00090). Görevi esnasında kanuna aykırı kararlar alması sebebiyle azledilen bir diğer memur Mustafa İrfan Efendi'dir. Halep Vilayeti İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığı'na 25 Temmuz 1891 tarihinde 3500 guruş maaşla tayin edilmiş olan Mustafa İrfan Efendi, kanuna aykırı kararlar vererek şahsi çıkarlarını ön planda tuttuğu gerekçesiyle mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkeme kararında; Mustafa İrfan Efendi'nin kanuna aykırı davranışlar sergilemesinin nedeninin, aynı yerde Müdde-i Umumi (Savcı) olarak görev yapan Hasan Sami Efendi'nin yanlış davranışlarına ayak uydurması ve göz yumması olduğu ifade edilmiştir. İrfan Efendi, bu davranışlarının karşılığı olarak 11 Ekim 1896 tarihinde görevinden azledilmiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00026).

İlginç bir azil cezası da Osman Tahsin Bey'e uygulanmıştır. 1894 yılında Karaman, Bozkır, Akşehir Kazaları mal müdürlüklerinde bulunan şahsın, 30 Temmuz 1894 tarihinde görevinden el çektirildiği, devlet hazinesinde memuriyet kaydının bulunmadığı ancak 17 Kasım 1895 tarihine kadar maaşını almaya devam ettiği fark edilmiştir. Görevinden el çektirilmesine rağmen görevdeymiş gibi devletten para aldığı tespit edilen bu şahıs azledilmiş, aldığı maaş miktarı tespit edilerek 10 bin 90 guruşluk meblağı Konya Vilayeti defterdarlığına ödemesi 9 Şubat 1896'da karara bağlanmıştır (BOA. DH. SAİD. d. 00069).

Meslektasına yazdığı gizli mektupta edebe aykırı sözler sarf etmesi nedeniyle Rifat Efendi adlı memur da azil cezası almıştır. 500 guruş maaş ile Bünyan Emlak-ı Hümayun İdaresi Memurluğu'na tayin edilmiş olan Rifat Efendi, burada işe başlamasının ardından 13 Aralık 1892 tarihinde Bünyan İdaresi Müdür Muavini Veli Efendi'ye; edebe yakışmayan cümlelerden oluşan gizli bir mektup yazmasının karşılığı olarak görevinden azledilmiştir. Rifat Efendi, boşta geçirdiği birkaç senenin ardından affedilerek 11 Ekim 1894 tarihinde 600 guruş maaşla Edirne Emlak-ı Hümayun Komisyonu'na bağlı Malkara Şubesi Başkitabeti'ne atanmıştır (BOA. DH. SAİD. d. 00167).

Kıbrıslı gayrimüslim memurlardan olan Melkiyan Efendi de azil cezası alan şahıslar arasında yer almıştır. Melkiyan Efendi, 3 Haziran 1897 tarihinde, 1500 guruş maaş ile Sakız Sancağı Ticaret Mahkemesi Başkanlığı'na atanmıştır. Görevde bulunduğu esnada arkadaşı olan Bartınlı Osman Rüşdi aleyhine açılan bir davada, kanunu sebepsiz yere geciktirdiği, Adliye Müfettişliği'nden aldığı uyarılara rağmen işini geciktirmeye devam ettiği gerekçesiyle Adliye Nezareti tarafından 26 Ocak 1901 tarihinde azledilerek bulunduğu göreve bir başkası atanmıştır (BOA. DH. SAİD. d. 00092).

Azil cezası almış olan bir başka Kıbrıslı memur Ahmed Mümtaz Efendi'dir. Bu memur, 3 bin 150 guruş maaş ile Tarsus Kazası Kaymakamlığı görevini yürütürken 9 Ekim 1876 tarihinde azlolunmuş, daha sonra affedilerek yeniden memuriyete dönmüştür. Muhtelif yerlerde Kaymakam ve Mutasarrıf olarak çalıştıktan sonra 3500 guruş maaşla Basra Vilayeti Vali Vekili olarak görev yaptığı esnada hakkında şikâyet vuku bulmuş, Dâhiliye Nezareti tarafından yapılan inceleme neticesinde Ahmed Mümtaz Efendi azledilmiştir. Nezaret kararı 5 Haziran 1909 tarihinde irade-i seniyye ile onaylanmıştır (BOA. DH. SAİD. d. 00022). Kıbrıslı memurlardan Abdülhak Hakkı Bey mülazemet ile başladığı Rüsûmat Kalemindeki görevinden firar ederek Kıbrıs'a gitmiş olmasından dolayı azledilerek Dersââdet'te üç senelik kalebendlik cezasına çarptırılmış ancak 10 Nisan 1907 tarihinde mahkeme Abdülhak Hakkı Bey'in beraatına karar vermiştir (BOA. DH. SAİD. d. 00174).

Mustafa Şevki Efendi de azil cezası almış Kıbrıslı memurlardan biridir. Hakkında ileri sürülen iddia ise sorumlu olduğu kurumun bütçesinden, sorumluluk sınırları dışına çıkarak harcama yapmak suretiyle devleti zarara uğratmaktır. Bu durumun Hudut Kumandanlığı tarafından Maliye Nezareti'ne şikâyet edilmesi ve defterdarın talebi üzerine 3 Şubat 1903 tarihinde Maliye Nezareti tarafından Mustafa Şevki Efendi azledilmiştir. Karar, 15 Mart 1903 tarihinde Padişah iradesiyle onaylanmıştır.

Sonuç

Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde sivil bürokrasi üzerinde merkeziyetçi bir kontrol mekanizmasının tesis edildiği aşikârdır. Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyon tarafından tutulan Sicill-i Ahvâl defterlerinin ifade ettiği fonksiyon da şüphesiz bu merkeziyetçi mekanizmasının bir vasıtası olması bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmaya kaynak teşkil eden Sicill-i Ahval Defterleri'nden faydalanmak suretiyle XIX. yüzyıl Osmanlı bürokrasisinin işleyişi hakkında fikir edinmek mümkündür. Bu çalışma da adı geçen kaynak kullanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışma neticesinde XIX. yüzyılda Osmanlı devlet bürokrasisinin muhtelif kademelerinde görev yapmış 157 Kıbrıslı memura dair bilgiler grup biyografisi metodu ile incelenerek istatistiki veri halinde sunulmuştur. Kıbrıslı memurların kişisel, ailevi, mesleki ve benzeri konulardaki bilgileri sayesinde hem Kıbrıs'ın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına dair ipuçları yakalanamaya çalışılmış hem de Kıbrıs örneği üzerinden Osmanlı bürokrasisinin genel işleyişi hakkında fikir sahibi olunmuştur.

1879-1920 arasında Osmanlı bürokrasisinde hizmet veren 157 Kıbrıslı memur bulunduğu tespit edilmiş, memurların isim, unvan, doğum yeri, doğum tarihi, baba adı ve mesleği, mensup oldukları sülale, eğitim durumu, istihdam alanları, tayin ve terfileri, işledikleri suçlar, aldıkları cezalar, kazandıkları rütbe, nişan ve madalyalar gibi çok sayıda önemli veri ortaya konulmuştur. Kıbrıs Adası'nın XIX. yüzyıl ikinci yarısından XX. yüzyıl başlarına kadar olan süreçteki sosyal, kültürel ve ekonomik durumunun tespitine katkı sağlayan bu veriler sayesinde Osmanlı memurlarının ortalama ekonomik durumu, eğitim durumu, devletin memur politikası, atama süreçleri, ödül-ceza sisteminin işleyişi gibi genel bilgilere ulaşılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA. DH. SAİD. d (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl İdaresi Defterleri). BOA. DH. SAİD. d. 00059; 00076; 00174; 00081; 00130; 00008; 00006; 00164; 00124; 00150; 00087; 00003; 00021/;00106; 00184; 00003; 00044; 00157; 00167; 00128; 00189; 00108; 00002; 00156; 00027; 0072; 00023; 00084; 00188; 00026; 00146; 00125; 00143; 00036; 00096; 00191; 00191; 00159; 00175; 00010; 00071; 00027; 00010; 00176; 00110; 00106; 00056; 00113; 0070; 00089; 00111; 00068;. 00063; 00022; 00025; 00063; 00145; 00028; 00026; 00036; 00063; 00010; 00087; 00122; 00004; 00167; 00005; 00095; 00140; 00063; 00193; 00009; 00024; 00011; 00134; 00105; 00028; 00003; 00010; 000127; 00169; 00043; 00071; 00014; 00158; 00081; 00044; 00085; 00092; 00114; 00032; 00001; 00098; 00195; 00179; 00144; 00004; 00113; 00089; 00081; 00074, 00013; d. 00041; 00085; 00002; 00013; 00003; 00158; 00090; 00096; 00113; 00125; 00090; 00087; 00001; 00143; 00104; 00045; 00092; 00138; 00171; 00010; 00146; 00026; 00175; 00153; 00074; 00032; 00118; 00037; 00192; 00129; 00046; 00145; 00081; 00101; 00169; 00063; 00159; 00001; 00154; 00006; 00069; 00167; 00002; 00002; 00051; 00172; 00097; 00002; 00185; 00015; 00172.

Araştırma-İnceleme Eserler

Akyıldız, A. (2012). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Artuk, İ. (2007). "Nişan", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, s. 154-156.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Rehberi. (2000). İstanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

N. ÇAVDAR, E. ÇELİKKUT

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 353-375 (Atf için/To cite).

Bouquet, O. (2016). *Sultanın Paşaları (1839-1909)*, (Çev: Devrim Çetinkasap), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bozkurt, G. (1996). *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara, TTK. Yayınları.

Çavdar, N. (2018). “Gazi Osman Paşa Hakkında Bazı İddialar Ve Sultan Abdülhamid’in Paşa’ya Karşı Tutumu”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, C. 9, S. 22, s. 157-179.

Çavdar, N. (2019). “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Muşlu Memurlar (1879-1909)”, *Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları s. 250-281.

Çetin, A. (2005). “Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, S. 29, s. 87-104.

Çetin, A. (2002). “Kıbrıslı Kâmil Paşa, TDV. *İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara, s. 392-394.

Daşcıoğlu, K. (2006). “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Buldanlı Memurlar”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, s. 561-570.

Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi.

Dinlen, A. (1987). *Devlet Memurları Kanununa Göre Disiplin Suç ve Cezaları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Efe, A. (2013). “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Payashlı Memurlar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 23, s. 181-194.

Efe, A.- Ürkmez, N. (2016). *Tarsuslu Osmanlılar*, Konya, Çizgi Kitabevi.

Eldem, E. (2009). “Padişahın Paşaları ve Protopografya Hakkında”, *Toplumsal Tarih*, S. 190, s. 44-48.

Emecen, F. M. (1999). “Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 83-90.

N. ÇAVDAR, E. ÇELİKKUT

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 353-375 (Atf için/To cite).

Erdoğan, A. (2019). *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar Ve Cezalar (1559-1609)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Findley, C. V. (2011). *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gazel, A. A. (2007). “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Dönemi’nde Görev Yapan Anamurlu Memurlar”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32, s. 203-213.

Gençoğlu, M. (2011). “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, s. 29-50.

Güler, A. (2003). *Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar*, Ankara, TÜRKAR Araştırma Dizisi.

Gündüz, A. (2011). “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M.1879-1909)”, *History Studies*, 3/3, s. 123-145.

Hayta, N.- Ünal U. (2011). “Modernleşme Döneminde Osmanlı Tarih Yazıcılığı(1789-1908)”, *Türkiye’de Tarih Yazımı*, (Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek), İstanbul, Yeditepe Yayınları, s. 137-154.

İpşirli, M. (2006). “Mülazemet”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara, s. 537-539.

Karal, E. Z. (2001). *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mehmed, S. (1996). *Sicill-i Osmanî*, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), C. VII, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, Cedit Neşriyat.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul, MEB. Yayınları.

Sarıyıldız, G. (2002). *Sicill-i Ahvâl Komisyonu’nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, İstanbul, Der Yayınları.

N. ÇAVDAR, E. ÇELİKKUT

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 353-375 (Atf için/To cite).

Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Sunay, S. (2007). *II. Abdülhamid Döneminde Balıkesirli Mülki Görevliler Hakkında Bir İnceleme, (Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879-1909)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Turan, H. (2017). “Şîr ü Hürşîd Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 51, s. 445-475.

Yıldız, G. (2012). *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul, Kitapevi Yayınları.

GENÇLİĞİN ANLAM ARAYIŞINDA DİN EĞİTİMİNİN KATKISININ İNCELENMESİ

Zeynep YÜKSEL¹

Öz

Anlam arayışı bireyin hayatında önemli bir çabadır. Din ise bireylerin hayatı anlamlandırmalarında en önemli faktörlerden biridir. Bireylerin din konusunda bilgi sahibi olmaları, bu bilgilerini hayatı anlamlandırmalarına yardımcı olması açısından önem arz etmektedir. Hayatın anlam arayışının en yoğun olduğu dönem olan gençliğin anlam arayışında gençlerin aldıkları din eğitiminin katkısının incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş katılımcıların olduğu çalışmada Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeğiyle gençlerin hayatı ne düzeyde anlamlandırdıkları ölçülmüştür. Elde edilen veriler SPSS For Windows programıyla analiz edilmiş, ölçekten elde edilen verileri değerlendirmek amacıyla Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis test istatistiği kullanılmıştır. Katılımcıların Hayatın Anlamı ve Amacı Ölçeğinden aldıkları puanlar bağımsız değişkenler açısından incelenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların aldıkları din eğitimi süresi, kendilerini ne düzeyde dindar hissettikleri ve din eğitimi ağırlıklı olarak nereden aldıkları ile hayata yükledikleri anlam arasındaki ilişki incelenmiştir. Gençlerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan ortalamasının üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kendilerini dindar hissetme durumuyla hayatın anlamı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, anlam arayışı, hayatın anlamı, din eğitimi, eğitim.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı, zeynepyuksel@karatekin.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7880-156X.
Makale Gönderilme Tarihi: 20 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 12 Mayıs 2020.
Makale Türü: Araştırma Makalesi

AN EXAMINATION OF THE CONTRIBUTION OF THE RELIGIOUS EDUCATION TO FINDING OUT MEANING OF LIFE AMONG THE YOUTH

Zeynep YÜKSEL

Abstract

It is a significant effort to seek for meaning of life. Fortunately, religion is one of the effective ways that enables human beings to give a sense of life. If people have sufficient knowledge about religion, undoubtedly, their religious knowledge makes their life more reasonable or meaningful. The main concern of this study is to investigate the religious education taken in the age of youth which is known for that it is a period when efforts for sophisticating or give meaning the life are so intensive for whether it helps to seek meanings or not. The examined students who were randomly chosen from the department of Basic Islamic Sciences at Çankırı Karatekin University showed that how young people appealed to the Test of Meaning and the Purpose of Life. Therefore, all information was analyzed by SPSS for Windows, and the test of Mann Whitney U and Kruskal Wallis were also used to evaluate the data. All the points taken from the information related to the test of Meaning and Purpose of Life were examined through the independent variables. Also, a few questions related that in what sense those students feel themselves as a religious person or how much time or periods they took the religious education, where did they take their religious education, and their personal opinion related to whether they set any connection between the religious education or not were asked the question. As a result, all findings and data showed that young students got a point above-average from the scale of the Meaning and Purpose of Life. Also, it is remarkable that there is a direct relation between whether young people feel themselves as a religious person and the meaning of life.

Keywords: Youth, search for meaning, the meaning of life, religious education, education.

Giriş

İnsan varoluşuyla evrende bir anlam ifade etmektedir. Diğer varlıklardan farklı ve üstün yaratılmış olması bu anlamı daha da hususi bir konuma koymaktadır. İnsanın akıl ve irade gibi ayırıcı özelliklerinin bulunması onun varlığının amacının, hayatın yaşamaya değer olup olmadığına, yaşamın insanın varoluş amacına uygun yaşanıp yaşanmamasının, insandan beklenileni yapıp yapmamasının sorgulanması ve anlamlandırması açısından önemlidir. Bu doğrultuda anlam bireylerin hayatta var olmalarının esasını oluşturmaktadır (Bahadır, 2002). İnsanın fitratında yer alan inanma duygusu ihtiyacı da hayatı anlamlandırmada etkili bir konuma sahiptir. Dolayısıyla din bireylerin hayatlarını anlamlandırmada felsefe ve bilimle birlikte en önemli etkenlerdendir. Bireylerin fitratında yer alan inanma duygusu ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde giderilmesi bireylerin hayatının anlam düzeyini ve mahiyetini de etkileyebilmektedir. Dolayısıyla alınan din eğitiminin bireylerin hayatlarını anlamlandırmasında etkilidir.

Gençlik dönemi, insan yaşamında hayatı sorgulamanın ve bireylerin kendilerine özgü bir dünya görüşü oluşturma çabalarının önemli olduğu dönemlerden birisidir. Gençlik dönemine kadar ve bu dönemde alınan din eğitimi, süresi ve kaynakları da bireylerin hayatı anlamlandırmasında önemli katkılar sunacağını ifade edebiliriz. Çalışmada gençliğin anlam arayışına etki eden değişkenlerin din eğitimi açısından incelenmesi araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Amaç

Anlam kavramı varoluşsal bir kapsam olarak; hayatı anlamlandırmada hayatın üzerine bina edileceği bir üst kavram; bireyin yaşam biçimine rehberlik eden, yaşama bir şekilde cevap vermesine vesile olan bir modeldir. Böyle bir anlam, dünyaya bütün olarak bakmayı sağlayan, bireyin hayatını tutarlı hale getiren bir kaynak durumundadır. Bireyin bütün bu arama çabaları ve varlığı anlama gayreti "anlam arayışı" olarak tanımlanabilir (Akıncı, 2005). Ayrıca bu sürecin kişinin kendisi tarafından bulunabilir olması yönüyle de eşsiz ve özel bir yapıdadır.

Hayata anlam yüklemenin her insanın yaşadığı içsel bir süreç olduğu ifade edilebilir. İnsanın hayat yolculuğunda karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmesinde o zorluklarla mücadele etmesinde hayata yüklemiş olduğu anlam önemli bir yer arz etmektedir. Bununla birlikte günümüz insanının en önemli sorunlarından birinin anlamsızlık olduğu ve buna yol açan sebeplerin

başında ise yaşamdaki yerleşik anlam kaynaklarından uzaklaşmak olduğu söylenebilir. Hayatı anlamlandırma çabası özellikle yaşamın önemli bir dönemi olan gençlikte daha belirgin hale gelmektedir.

Üniversitede İslami İlimler Fakültesinde okuyan gençlerin hayata yükledikleri anlam ve bu anlamın gerçekleştirilmesinde aldıkları din eğitiminin katkısını 'hayatın anlam ve amacı ölçeğiyle' ölçmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin (gençliğin) hayatı anlamlandırma düzeyleri nedir?

İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin hayatı anlamlandırmasında aldıkları din eğitiminin katkısı nedir?

Yöntem

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evreni 2019-2020 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde eğitim gören 360 öğrenci araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Katılımcılar evrenden tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiş 298 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları: Araştırma teorik ve uygulama olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın teorik kısmında literatür taraması yapılmıştır. Uygulama bölümünde ise nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Öğrencilerin anlam arayışına etki eden etmenleri incelemek amacıyla kişisel bilgi formu ve 'Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği' (HAAÖ) kullanılmıştır.

Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği (HAAÖ): Ölçek, bireylerin hayatlarındaki anlam veya hayatı anlamlandırma düzeylerini ölçmek amacıyla Peker, Kaya ve Aydın tarafından (2015) geliştirilmiştir. Ölçek, 5'li likert tipinde 11 olumlu 6 olumsuz ifadeler içeren 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte bulunan tersten kodlanan maddeler (4, 8, 10, 13, 14 ve 16) çevrildikten sonra ölçek puanı hesaplanmıştır. Ölçekten alınabilecek puan aralığı 17 ila 85 arasında değişmekte olup yüksek puan, bireylerin hayatındaki yüksek anlam düzeyini, düşük puan ise düşük anlam düzeyini ifade etmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizler

Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde okuyan gençlerin hayatı anlamlandırma düzeylerini ölçmek amacıyla 'Hayatın Anlam ve

Amacı Ölçeği' (HAAÖ) kullanılmış olup, elde edilen veriler 'SPSS 24 For Windows' programında analiz edilerek yorumlanmıştır.

Verilerin analizinde betimsel istatistikler incelenmiştir. Araştırmada gençliğin anlam arayışına etki eden etmenleri incelemek için non-parametrik test analizleri kullanılmıştır. Çalışmada güven aralığı %90 olarak belirlenmiş olup bu güven aralığında verilerin analizi yapılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeğinden hesaplanan puanın normal dağılmadığı görülmektedir. Bu sebeple çalışmada, non-parametrik test analizleri uygulanmıştır.

Bağımsız değişkenlerin ölçek ile ilişkisini incelemek için, cinsiyet (kız, erkek), sınıfı (1. ve 2. sınıf) ve "Aldığınız din eğitimi yeterli mi?" Sorusuna verilen cevap (evet, hayır) gibi iki duruma sahip olan değişkenlerde Mann Whitney U Testi; mezun olduğu lise türü, ikamet ettiği bölge, üniversiteyi tercih etme sebebi, katılımcıların dindarlık algısı ve "Sizi hayata bağlayan en önemli şey nedir?" sorusuna verilen cevaplardaki değişkenlerde ise Kruskal Wallis test istatistiği kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek için yaş ve alınan din eğitim süresi, sürekli değişkenlere Korelasyon analizi uygulanmıştır.

Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeğine (Haaö) Dair Betimsel Bulgular

Örnekleme oluşturan 298 öğrencinin Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeğinden aldıkları puana ilişkin veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeğinden Aldıkları Puanla İlişkin Veriler

Sayı (N)	298
Ortalama	65,09
Standart Sapma	11,203
Minimum	25
Maksimum	85

Tablo 1'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrenciler "Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği"nden ortalama 65,09 puan almış olup standart sapma değeri 11,203 olarak hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan aralığı 25 ila 85 arasında

değişmekte olup öğrencilerin hayatında yüksek anlam düzeyleri olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, mezun olduğu lise türü, üniversiteyi tercih etme sebebi, alınan din eğitimi yeterlilik düzeyi, öğrencileri hayata bağlayan şeyler ve kendilerinin dindarlık puanlamalarına ait betimsel veriler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Bağımsız Değişkenlere Göre Durumu

Bağımsız Değişken		
Cinsiyet	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kız	196	65,8
Erkek	102	34,2
Sınıf	Sayı (N)	Yüzde (%)
1	196	65,8
2	102	34,2
Mezun Olunan Lise Türü	Sayı (N)	Yüzde (%)
Fen Lisesi	3	1,0
Meslek Lisesi	15	5,0
Teknik Lise	4	1,3
Anadolu Lisesi	56	18,8
İmam Hatip Lisesi	202	67,8
Diğer	18	6,0
İkamet Ettiği Yer (Bölge Olarak)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Marmara	33	11,1
Ege	13	4,4
Akdeniz	30	10,1
Güneydoğu Anadolu	15	5,0
Doğu Anadolu	13	4,4
Karadeniz	32	10,7
İç Anadolu	151	50,7
Cevapsız	11	3,7
Üniversiteyi Tercih Etme Sebebi	Sayı (N)	Yüzde (%)
Arkadaşlarım	6	2,0
Öğretmen Ve Ailemden Takdir Görmek İçin	12	4,0
Mesleğin Sosyal Statüsü İçin	183	61,4
Üniversitenin Sosyal Fiziksel İmkânı	6	2,0
Puan Sıralamasından Dolayı	71	23,8
Rehber Uzmanın Yönlendirmesi	15	5,0
Cevapsız	5	1,7

Aldığımız Din Eğitimi Yeterli Mi?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Evet	58	19,5
Hayır	221	74,2
Cevapsız	19	6,4
Sizi Hayata Bağlayan En Önemli Şey Nedir?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Ailem	162	54,4
Arkadaşlarım	1	,3
Dinim/İnancım	106	35,6
Sevgilim	5	1,7
Maddiyat	6	2,0
İdeoloji	10	3,4
Sanal Alem	2	,7
Diğer	4	1,3
Cevapsız	2	,7
Katılımcıların Dindarlık Algısı (1 en az/ 7 en çok)	Sayı (N)	Yüzde (%)
1	13	4,4
2	42	14,1
3	12	4,0
4	165	55,4
5	10	3,4
6	41	13,8
7	5	1,7
Cevapsız	10	3,4
Toplam	298	100,0

Tablo 2'ye göre; araştırmaya katılan öğrencilerin %65,8'i kız öğrencilerden %34,2'si ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %65,8'si 1. sınıf öğrencisi, %34,2'si de 2. sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %67,8'i İmam Hatip Lisesi, %18,8'i Anadolu Lisesi, %5'i Meslek Lisesi, %1,3'ü Teknik Lise, %1'i Fen Lisesi, %6'sı Diğer lise türünden mezun olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılara yaşadıkları şehir sorulmuş ve elde edilen sonuçlar bölge olarak gruplandırılmıştır. Buna göre katılımcıların %50,7'si İç Anadolu bölgesinde, %11,1'i Marmara bölgesinde, %10,7'si Karadeniz bölgesinde, %10,1'i Akdeniz bölgesinde, %5,0'i Güneydoğu Anadolu bölgesinde, %4,4'ü Doğu Anadolu Bölgesinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %3,7'si ise yaşadıkları yeri belirtmemiştir.

Üniversiteyi tercih etme sebepleri olarak katılımcıların % 61,1'i mesleğin sosyal statüsü için tercih ettiklerini %23,8'i ise tercih sebeplerinin puan sıralamasındaki yeri olduğunu, %5,0'i rehber uzmanın yönlendirmesinden dolayı, %4,0'ü ise ailesinden ve öğretmenlerinden takdir görmek için bölümü tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılanlara yaşamları boyunca aldıkları din eğitiminin yeterli olup olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların yaptıkları değerlendirme sonucunda %74,2'si 'hayır' cevabını verirken %19,5'i ise 'evet' cevabını vermişlerdir, % 6,4'ü ise değerlendirme yapmamıştır.

Katılımcılara kendilerini hayata bağlayan en önemli şeyin ne olduğu sorulmuştur. Katılımcıların %54,4'ü kendilerini hayata bağlayan en önemli etkenin ailesi olduğunu ifade ederken, %35,6'sı ise dinim/inancım seçeneğini işaretlemiştir.

Katılımcıların kendilerini ne düzeyde dindar hissettikleri sorulmuş ve 1-7 puan aralığında kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %55,4'ü dindarlık algılarını '4' olarak ifade etmişlerdir. %14,1'i '2', %13,8'i '6', %4,4'ü '1', % 4,0'ü '3', %1,7'si ise '7' düzeyinde dindarlık algısına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilere “Din eğitiminizi nerden aldınız?”, “Dini bir soru/sorunla karşılaştığınızda bunu nasıl çözersiniz?” ve “Hayatınızı anlamlandırmak için aşağıdakilerden hangisine başvurduunuz?” biçiminde birden çok seçeneği işaretleyebileceği sorular sorulmuş olup verilen cevaplar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Çoklu Seçenekli Sorulara Verdikleri Cevapların Durumu

Din Eğitiminizi Nerden Aldınız?	Cevaplar	
	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Ailem	184	35,2%
Özel Kurslar	23	4,4%
Dini Eğitim Veren Kurs ve Seminerler	45	8,6%
Okul	150	28,7%
Dini Eğitim Veren Kurumlar	112	21,5%
Diğer	8	1,5%
Toplam	522	100,0%
Dini Bir Soru/Sorunla Karşılaştığınızda Bunu Nasıl Çözersiniz?	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Kitaplardan	153	31,7%

İnternette	108	22,4%
Diyanette	144	29,8%
Ailemden	78	16,1%
Toplam	483	100,0%

Hayatınızı Anlamlandırmak İçin

Aşağıdakilerden Hangisine Başvurdunuz?

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Kitaplardan faydalanırım.	180	28,6%
İnternette araştırırım.	82	13,0%
Bir rol model rehberliğine başvururum.	90	14,3%
Kendi ideolojik fikirlerim yeterlidir.	49	7,8%
Toplantı/Seminer/Kurslara katılırım.	68	10,8%
Bilimsel tartışma ortamlarından yararlanırım.	63	10,0%
Arkadaşlarımdan paylaşım yoluyla edinirim.	97	15,4%
Toplam	629	100,0%

Tablo 3'e göre "Din Eğitiminizi Nerden Aldınız?" sorusuna verilen cevapların %35,2'si "Ailem", %28,7'si "Okul", %21,5'i de "Dini eğitim veren kurumlar" oluşturmaktadır. Bu verileri %8,6'sı "Dini eğitim veren kurs ve seminerler", %4,4'ü "Özel kurslar", %1,5'i de diğer (kendi araştırmaları, kitap, medrese vb.) olarak ifade edilen cevaplar takip etmektedir. Araştırmaya katılan öğrenciler din eğitimi çoğunlukta aile, okul ve din eğitimi veren kurumlardan almaktadır.

Gençlere kendi hayatlarında dini bir soru veya sorunla karşılaştıklarında "Dini bir soru/sorunla karşılaştığınızda bu durumu hangi yolla çözersiniz?" sorusuna verilen cevaplardan %31,7'i kitaplardan, %29,8'i Diyanet'ten (Alo Fetva hattı, Aile ve Dini Rehberlik Büroları vb.), %22,4'ü internette araştırarak, %16,1'i aileme danışarak çözerim cevabını vermişlerdir.

Katılımcılara "hayatınızı anlamlandırmak için hangisine başvururdunuz?" sorusu sorulmuştur. Verilen cevapların %28,6'sı kitaplar aracılığıyla, %15,4'ü arkadaşlarla paylaşım, %14,3'ü bir rol model rehberliğiyle, %13,0'ü hayatı anlamlandırmak için interneti kullandıklarını, %10,8'i toplantı, seminer, kurs vb. ortamlardan faydalandıklarını %10,0'u bilimsel ortamlarda bulunarak hayatın anlamını bulmaya çalıştığını ve % 7,8'i ise kendi ideolojik fikirlerinin hayatı anlamlandırmak için yeterli olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 4. *Bağımsız Değişkenlerden Sürekli Değişken Olan Yaş ve Alınan Din Eğitim Süre Durumu*

	Sayı (N)	Ortalama	Std. Sapma	Minimum Puan	Maximum Puan
Yaş	298	19,96	2,542	17	44
Alınan Din Eğitim Süresi*	274**	81,24	37,199	0	120

*Alınan din eğitim süresi aylıktır.

**298 katılımcıdan 24'ü cevap vermemiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş aralığı 17 ila 44 arasında değişmekte olup katılımcıların yaş ortalaması 19,96 olarak hesaplanmıştır. Katılımcılara ne kadar din eğitimi aldıkları sorulmuş verilen cevaplar 'ay' olarak belirtilmiştir. Katılımcılar en çok 120 ay din eğitimi aldıklarını belirtirken çalışma grubunun ortalama din eğitimi aldıkları süre 81,24 ay olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların hayatın anlam ve amacı ölçeğinden elde ettikleri puanlar bağımsız değişkenler açısından incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. *Bağımsız Değişkenlerin, Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği Üzerinde Etkisinin İncelenmesi*

Bağımsız Değişken		Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği	
Cinsiyet	Kız	Sayı (N)	196
		Sıralama Ortalaması	148,71
		Sayı (N)	102
	Erkek	Sıralama Ortalaması	151,02
		Mann-Whitney U : 9841,000	
		P değeri:0,826	
Sınıf	Birinci Sınıf	Sayı (N)	196
		Sıralama Ortalaması	145,54
		Sayı (N)	102
	İkinci Sınıf	Sıralama Ortalaması	157,11
		Mann-Whitney U : 9219,500	
		P değeri:0,271	

		Sayı (N)	58
Din eğitiminiz yeterli mi?	Evet	Sıralama Ortalaması	132,78
		Sayı (N)	221
	Hayır	Sıralama Ortalaması	141,89
		Sayı (N)	221
		Mann-Whitney U : 5990,500	
		P değeri: 0,444	
		Sayı (N)	3
Mezun Olunan Türü	Fen Lisesi	Sıralama Ortalaması	183,50
		Sayı (N)	15
		Sıralama Ortalaması	133,20
	Meslek Lisesi	Sayı (N)	4
		Sıralama Ortalaması	111,63
		Sayı (N)	56
	Teknik Lise	Sıralama Ortalaması	141,43
		Sayı (N)	202
		Sıralama Ortalaması	151,55
	Anadolu Lisesi	Sayı (N)	18
		Sıralama Ortalaması	167,89
		Sayı (N)	3
	İmam Hatip Lisesi	Sıralama Ortalaması	153,83
		Sayı (N)	13
Sıralama Ortalaması		151,42	
Diğer	Sayı (N)	30	
	Sıralama Ortalaması	140,98	
	Sayı (N)	15	
Güneydoğu Anadolu	Sıralama Ortalaması	169,87	
	Sayı (N)	33	
	Sıralama Ortalaması	153,83	
		Ki-Kare Değeri: 3,206	P
		değeri: 0,668	
		Sayı (N)	33
İkamet Ettiği Bölge	Marmara	Sıralama Ortalaması	153,83
		Sayı (N)	13
		Sıralama Ortalaması	151,42
	Ege	Sayı (N)	30
		Sıralama Ortalaması	140,98
		Sayı (N)	15
	Akdeniz	Sıralama Ortalaması	169,87
		Sayı (N)	33
Sıralama Ortalaması		153,83	
Güneydoğu Anadolu	Sayı (N)	13	
	Sıralama Ortalaması	151,42	
	Sayı (N)	30	
Ege	Sıralama Ortalaması	140,98	
	Sayı (N)	15	
	Sıralama Ortalaması	169,87	

		Sayı (N)	13
	Doğu Anadolu	Sıralama Ortalaması	169,31
		Sayı (N)	32
	Karadeniz	Sıralama Ortalaması	129,72
		Sayı (N)	151
	İç Anadolu	Sıralama Ortalaması	140,09
	Ki-Kare Değeri: 4,561 değeri: 0,601		P
		Sayı (N)	6
	Arkadaşlarım sebebiyle	Sıralama Ortalaması	149,67
	Öğretmenden ve Ailemden takdir görmek için	Sayı (N)	12
		Sıralama Ortalaması	129,33
	Mezun olduğumda sahip olacağım mesleğin toplumdaki konumu	Sayı (N)	183
		Sıralama Ortalaması	162,81
Üniversiteyi Tercih Etme Sebepleri	Üniversitenin sosyal ve fiziksel imkânları	Sıralama Ortalaması	207,00
		Sayı (N)	6
		Sıralama Ortalaması	149,17
	Puan sıralamadaki yerinden dolayı	Sayı (N)	71
		Sıralama Ortalaması	111,39
	Rahber uzmanın yönlendirmesi	Sayı (N)	15
		Sıralama Ortalaması	134,93
	Ki-Kare Değeri: 19,770 değeri: 0,001*		P
		Sayı (N)	13
	1	Sıralama Ortalaması	130,62
Katılımcıların Dindarlık Algısı	2	Sayı (N)	42
		Sıralama Ortalaması	119,12
	3	Sayı (N)	12
		Sıralama Ortalaması	118,54

	Sayı (N)	165
4	Sıralama Ortalaması	143,39
	Sayı (N)	10
5	Sıralama Ortalaması	204,60
	Sayı (N)	41
6	Sıralama Ortalaması	160,68
	Sayı (N)	5
7	Sıralama Ortalaması	239,80
Ki-Kare Değeri: 18,781		P
değeri: 0,005*		
	Sayı (N)	162
Ailem	Sıralama Ortalaması	144,42
	Sayı (N)	1
Arkadaşlarım	Sıralama Ortalaması	209,00
	Sayı (N)	106
Dinim/İnancım	Sıralama Ortalaması	167,66
	Sayı (N)	5
Özel Arkadaşım	Sıralama Ortalaması	123,30
	Sayı (N)	6
Maddiyat	Sıralama Ortalaması	38,75
	Sayı (N)	10
Sahip olduğum ideoloji(ler)	Sıralama Ortalaması	128,20
	Sayı (N)	2
Sanal Alem	Sıralama Ortalaması	43,75
	Sayı (N)	4
Diğer	Sıralama Ortalaması	90,13
Ki-Kare Değeri: 21,917		P
değeri: 0,003*		

*P<0,10

Tablo 5'te belirtildiği üzere katılımcıların hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puanla ($P < 0,10$) cinsiyet, sınıf, mezun olunan lise türü, yaşanılan bölge ve katılımcıların din eğitimini yeterli bulma algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların üniversiteyi tercih etme sebebi, dindarlık algısı, katılımcıların hayata bağlanma sebepleri ile hayatın anlam ve amacı ölçeğinden elde ettikleri puanlar arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir.

Üniversiteyi tercih sebepleri incelendiğinde, üniversiteyi tercih etme sebebi olarak mezun olduktan sonra sahip olacağı mesleğin toplumdaki konumu sebebiyle tercih edenlerin hayatı anlamlandırma durumları diğerlerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumu arkadaşları sebebiyle tercih eden, üniversitenin sosyal ve fiziksel imkânlarından dolayı tercih eden, rehber uzman yönlendirmesi sebebiyle tercih eden, aile ve öğretmenlerinden takdir görmek için tercih eden ve son olarak da puan sıralamasından dolayı tercih edenler takip etmektedir.

Katılımcıların dindarlık algısıyla HAAÖ'den elde ettikleri puan arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki incelendiğinde dindarlık algısı yüksek katılımcıların hayatı anlamlandırmalarının daha yüksek olduğu sonucu gözlemlenmektedir.

Katılımcıların hayatın anlam ve amacından elde ettikleri puanlarla kendilerini hayata bağlayan en önemli unsur incelendiğinde katılımcıları hayata bağlayan en önemli şeyin arkadaşlar olduğunu ifade edenlerin hayata yükledikleri anlamın en yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumu sırasıyla dinim, ailem, sahip olduğum ideolojiler, özel arkadaşım, diğer, sanal âlem ve maddiyat unsurlarının hayatı anlamlandırmada etkisinin olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 6. Bağımsız Değişkenlerden Sürekli Değişken Olan Yaş ve Alınan Din Eğitim Süresinin, Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği Üzerinde Etkisinin İncelenmesi

Spearman'ın rho değeri	Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği	
	Yaş	
Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği	Korelasyon Katsayısı	1,000
	P değeri	,078
Yaş	N	298
	Korelasyon Katsayısı	,180
	P değeri	,078
	N	298

Spearman'nın rho değeri	Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği		Din Eğitim Süresi
	Korelasyon Katsayısı	P değeri	
Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği	Korelasyon Katsayısı	1,000	,105
	P değeri	.	,082**
Din Eğitim Süresi	N	298	274
	Korelasyon Katsayısı	,105	1,000
	P değeri	,082	.
	N	274	274

**P<0,10

Tablo 6’da katılımcıların hayatın anlam ve amacı ölçeğinden elde ettikleri puanla yaş arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Ancak katılımcıların aldıkları din eğitimi süresi ile hayata yükledikleri anlam arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gözlemlenmektedir. Buna göre alınan din eğitimi süresi arttıkça hayata yüklenen anlam da artmaktadır.

Katılımcılara kendilik algılarını belirlemek amacıyla ‘kendinizi bir kelime ile tanımlar mısınız?’ sorusu sorulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde hemen her bir katılımcının kendisini diğer katılımcılardan farklı bir şekilde tanımladığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar kendilerini nasıl anlamlandırdıklarıyla ve hayata bakış açılarıyla ilişkilendirilebilir.

Katılımcılara hayatta vazgeçemedikleri unsurları sıralaması (en az bir en fazla dört unsur olacak şekilde) istenmiştir. Alınan cevaplar değerlendirildiğinde vazgeçilmez olarak katılımcıların değerlendirmelerinde ilk sırada öğrencilerin daha çok manevi ve soyut unsurları belirttikleri gözlemlenmiştir. Dinim/inancım, ailem, ideallerim, dürüstlük, ilim/eğitim gibi unsurları vazgeçilmez olarak ifade etmişlerdir. Katılımcılar ikinci sırada vazgeçilmez olarak da yine soyut ve ideal kavramlar ifade edilmiştir ancak ikincil vazgeçilmez olarak bazı katılımcıların kitap okumak, müzik dinlemek, etrafıma neşe saçmak, spor, telefonum vb. ifadelerine de yer verilmiştir. Üçüncü sırada ise mesleğim, kitaplarım, kararlarım, internet, arkadaşlarım, özel arkadaşım vb. şeklinde ifade edilmiştir. Dördüncü sıralamada ise kariyerim, yardımseverlik, geleceğim, hobilerim, telefon, sosyallik, sevdiğilerim vb. unsurlara yer verilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Katılımcıların hayatın anlam ve amacı ölçeğinden aldıkları puan (65,09) ortalamasının (ölçekten bir katılımcının elde edeceği en yüksek 85 en düşük 25 puandır) üzerindedir.

Cinsiyet bağımsız değişkeni açısından incelendiğinde kız öğrencilerin hayatı anlamlandırma durumlarıyla erkek öğrencilerin hayatı anlamlandırma durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık görülmemektedir. İlgili literatür incelendiğinde Yüksel (2012), Steger (2006) yaptıkları çalışmalarda erkeklerin hayatı anlamlandırması ile kadınların hayatı anlamlandırması arasında istatistiksel olarak fark olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte Beutel & Marini (1995), Molasso (2006), Schnell (2009), Aydın (2017) tarafından gençler üzerinde ve Ulu (2018) tarafından lise öğrencilerine yönelik olarak yapılan çalışmada ise kadınların hayatı anlamlandırma puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerin hayatı anlamlandırma durumlarının kadınlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da (Örneğin; Hedberg, Gustafson, Brulin (2010), Krause, Broderick, Broyles (2004)) bulunmaktadır. Bu durum cinsiyet değişkeninin hayatı anlamlandırmada tek başına etkili bir durum olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

Sınıf değişkenine göre değerlendirildiğinde hayatın anlamı ve amacı ölçeği açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Evreni oluşturan Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinin 2018-2019 öğretim yılında ilk öğrenci alımı gerçekleştirmiş olması ve sadece birinci ve ikinci sınıflarda öğrenci bulunması farklılığın oluşmamasına neden olduğu söylenebilir. Sonraki yapılacak araştırmalarda kapsam dört sınıf düzeyini kapsayacak şekilde genişletildiğinde sınıflar arasındaki farklılık tekrardan değerlendirilebilir.

Katılımcıların aldıkları din eğitimini yeterli bulup bulmamaları açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların %75'i (224 öğrenci) eğitim hayatları boyunca aldıkları din eğitiminin yetersiz olduğunu değerlendirirken gençlerin aldıkları din eğitimi yeterli bulma durumları ile hayatın anlamı açısından anlamlı bir etkiye neden olmadığı görülmektedir.

Üniversiteyi tercih sebebi değişkeni açısından değerlendirildiğinde hayatın anlam ve amacı ile arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Tercih sebebi olarak gelecekte sahip olacağı mesleğin toplumsal konumu için tercih edenlerin hayatı anlamlandırma puanları diğer tercih sebeplerine göre yüksek bulunmuştur. Çalışma İslami İlimler Fakültesi Öğrencileri ile gerçekleştirilmiş olması ve ilgili fakülte mezunlarının mezuniyet sonrasında görev yapacakları meslekler düşünüldüğünde din eğitimi hizmeti verecek olmanın hayatı anlamlandırma önemli bir katkısının olduğu ifade edilebilir.

Katılımcıların kendilerini dindar hissetme durumları değerlendirildiğinde kendilerini dindar hissedenlerin hayatı anlamlandırma değerlerinin daha

yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla dindarlık algısıyla hayatın anlam ve amacı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ifade edilebilir. İlgili literatüre bakıldığında Aydın (2017) tarafından üniversite öğrencilerinin dini tutum ve hayatı anlamlandırma ilişkisi üzerine yapılan çalışmada dini tutumla hayatı anlamlandırma arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Din ile hayatın anlamı arasında yapılan birçok çalışmada (bkz: Aydın, 2017) dinin hayatı anlamlandırmasında önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır.

Katılımcıları hayata bağlayan önemli unsur ile hayatın anlamı arasındaki anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Belirtilen seçenekler (Ailem, Arkadaşlarım, Dinim/İnancım, Sevgilim, Maddiyat, Sahip olduğum ideoloji(ler), Sanal Alem, Diğer) arasından hayatı anlamlandırma puanları en yüksek olan “arkadaşlarım” seçeneğini işaretleyen katılımcılardır. Ailelerinden uzakta öğrenim gören öğrenciler açısından arkadaşlar önemli bir yer tutmaktadır. Ancak arkadaşım seçeneğinden sonra katılımcıları hayata bağlayan en önemli unsur “din” olarak ifade edilmiştir. Dinin bireyleri hayata bağlayan en önemli unsurlar arasında ilk sırada olması dinin hayatı anlamlandırmada önemli bir yerinin olduğunun da göstergesidir. Birçok insanın hayatına din ile anlam yüklediği benzer çalışmalarla ortaya konmuştur (Aydın, 2009).

Ayrıca araştırmada katılımcıların aldıkları din eğitimi süresiyle hayata yükledikleri anlam arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla din, insanın anlam arayışına tutarlı yanıtlar veren değerler bütünü olarak da tanımlanabilir (Bahadır, 2000).

Katılımcıların %35,2’sinin din eğitimini ailelerinden almışlardır. Bu durum aile geleneğinde din eğitime önem verildiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca katılımcılara sorulan ‘aldığınız din eğitimi yeterli buluyor musunuz?’ sorusuna ise %74,2’si hayır cevabını vermişlerdir. Alınan din eğitimini yeterli bulmama sebepleri olarak ise katılımcıların verdikleri cevaplar ‘dini eğitimin sonu olmayacağını, temel bilgilere sahip olunmasının yanında öğrenilecek çok fazla bilginin olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcıların dindar hissetme durumları incelendiğinde ise büyük çoğunluğunun %55,4’ünün ‘4’ yani orta derecede kendilerini dindar hissettiklerini belirtmişlerdir. Dini bir soru/sorunla karşılaştıklarında ise katılımcıların soru/sorunun çözümünü doğru dini bilgi kaynaklarından (kitaplar, Diyanet İşleri Başkanlığı vb.) gidermeye çalışmaktadırlar.

Katılımcıların hayatı anlamlandırma konusunda kendilerine rehber olarak ilk olarak kendilerine kitapları seçtiklerini sonra arkadaşlarıyla ilişkilerinin

hayatı anlamlandırmasında önemli bir etken olduğunu ve ardından bir rol model rehberliğine başvurduklarını ifade etmişlerdir.

Çalışma Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde 2019-2020 öğretim yılında okuyan öğrencilerle sınırlıdır. Belirtilen öğretim yılında İslami İlimler Fakültesinde birinci ve ikinci sınıf öğrencileri olması çalışmanın sınırlılıklarındandır. Bütün sınıf düzeylerini kapsayan çalışmalar yapılması İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin sınıf düzeyine göre hayatı anlamlandırma durumlarının tespitine katkı sağlayacaktır.

Sonraki çalışmalarda üniversitede farklı bölümlerde okuyan gençlerin anlam arayışlarının incelenmesi de gençlerin hayatı anlamlandırmada aldıkları din eğitiminin rolünün belirlenmesi açısından önemlidir.

Kaynaklar

Akıncı, Âdem (2005). Hayata Anlam Vermede Dini Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü, Değerler Eğitimi Dergisi, C.3, S.9, 7-24.

Aydın Cüneyd (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutum ile Hayattaki Anlam Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C.6, S.4, 89-108.

Aydın, Cüneyd; Kaya, Mevlüt; Peker, Hüseyin (2015). *Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.38, 39-55.

Aydın, Ali Rıza (2009). *İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 3, 87-99.

Bahadır, Abdülkerim (1999). Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.

Bahadır, Abdülkerim, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, İstanbul 2002.

Bayat, Bülent (2003). Bireylerin Benlik Algısı (Benlik Tasarımları) Sistemi ve Bu Sistemin Davranışları Üzerindeki Rolü, Kamu-İş Dergisi, C. 7, S. 2.

Beutel, Ann M. ve Margaret Mooney Marini (1995). "Gender and Values", American Sociological Review 60/3, 436-448.

Ceylan, Müjgan Selvi (2015). Kişilerin Sosyal Açından Kendilik Algısı ve Problem Çözme Becerileri ile İnternet Bağımlılığı İlişkisi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çapçuoğlu İhsan, *Yürük Tuğrul. Modern Dünyada İnsanın Anlam Arayışına Teolojik Katkı: Hz İbrahim Kıssası Örneği*, BİDDER Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, S.2, 21-31.

Çelik Demirbaş, Nur; İşmen Gazioğlu Esra (2017). Üst Düzey Kişilik Faktörleri ve Yaşamda Anlam: Temel Psikolojik İhtiyaçların Aracı Rolü, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.20, S.28, 11-32.

Demirci, Emine Tuğba (2019). Din Eğitimi Açısından İnsanın Anlam Arayışı Problemine Cahit Zarifoğlu Masalları Bağlamında Bir Bakış, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Frankl, Victor E. (2009). İnsanın Anlam Arayışı, Okuyanfp, İstanbul.

Gregersen, Niels Henrik (2003). From The Complexity to Life On The Emergence of Life and Meaning, Oxford University Press, New York.

Hedberg, Pia ve Yngve Gustafson, Christine Brulin, (2010). *Purpose in Life among Men and Women Aged 85 Years and Older*, J. Aging and Human Development 70/3, 213-229.

Kaynak, İbrahim Hakkı (2012). İnsanın Anlam Arayışında Din ve Mitlerin Rolü, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, C.1, S.1, 673-682.

Krause, J. S. ve L. E. Broderick, J. Broyles (2004). *Subjective Well-being among African-Americans with Spinal Cord Injury: An Exploratory Study between Men and Women*, NeuroRehabilitation, 19, 81-89.

Kulu, Furkan (2019). Ergenlik Döneminde Dini Başa Çıkma ve Anlam Arayışı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Mawson, T. J. (2013). Recent Work on The Meaning of Life and Philosophy of Religion, Philosophy Compass 8/12, 1138-1146.

Z. YÜKSEL

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 376-395 (Atf için/To cite).

Naffine, Ngraie (2009). *Law's Meaning of Life Philosophy, Religion, Darwin and The Legal Person*, Oxford and Portland, Oregon.

Odacı, Hatice; Çelik Berber, Çiğdem (2017). *Kendilik Algısı ve Saldırganlık Arasındaki İlişki: Yalnızlığın Aracı Rolü*, Journal of Mood Disorders, C. 7, S. 4, 204-225.

Ok, Eyüp (2016). *Anlam Arayışı Eğitim Programının Lise Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeylerine Etkisi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Satıcı, Seyyid Ahmed; Deniz, Engin (2019). *Ergenlerin Kendilik Algıları ve Okul Doyumu: Öznel Zindeliğin Aracılık Rolünün Değerlendirilmesi*, Eğitim ve Bilim Dergisi, C. 44, S.197, 367-381.

Seyrek Demirci, Özgür; Ersanlı, Kurtman (2016). *Üniversite Öğrencilerinde Yaşamın Anlamı ile Psikolojik Esneklik Arasındaki İlişki*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish, C.12, S.4, 113-162.

Steger, Michael F. Vd.(2006). *The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life*, Journal of Counseling Psychology 53/1, 80-93.

Şahin Hisli, Nesli; Batıgün Durak, Ayşegül; Uzun, Cemal (2011). *Ankisiyete Bozukluğu: Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı ve Öfke Açısından Bir Değerlendirme*, Anadolu Psikiyatri Dergisi, S.12, 107-113.

Ulu Mustafa (2018). *Hayatı Anlamlandırmakla Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki Üzerine*, Bilimname, C. 36, S.2, 165-188.

Vernon, Mark (2007). *Science, Religion and The Meaning of Life*, Palgrave Macmillan, New York.

Yüksel, Ruşen (2012). *Genç Yetişkinlerde Yaşamın Anlamı*, Sakarya University Journal of Education 2/2, 79-91.

CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Hamza AYDOĞDU¹

Öz

Kanuni Sultan Süleyman, sadece askeri ve siyasi dehasıyla değil kültürel ve sanatsal açılarından da Osmanlı Devleti'ne en ihtişamlı yıllarını yaşatan önemli bir devlet adamıdır. Osmanlı tarihçisi ve Şeyhülislamı Kemalpaşazade, ünlü şair Baki; Türk mimarisinin parlak isimlerinden Mimarbaşı Sinan; ünlü denizci ve Kaptan-ı Deryası Barbaros Hayrettin Paşa, onun döneminde değer gören sanat, kültür ve devlet adamlarından birkaçıdır. 71 yaşında çıktığı Zigetvar Seferi'nde vefat eden ve Batılı tarihçiler tarafından 'Muhteşem Süleyman', 'Büyük Türk' olarak nitelendirilen Kanuni, sanat dünyasının da ele aldığı çok önemli figürlerden biridir. Yaşadığı dönemden başlayarak günümüze kadar birçok edebi türe konu olan Sultan Süleyman, ayrıca kendisi ve dönemiyle ilgili olarak birçok araştırma ve bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Türk edebiyatında şiir, tiyatro, öykü, roman gibi birçok türe konu olan Kanuni, Muhibbi mahlasıyla şiirler de kaleme almıştır. Tanzimat'tan sonra görülen edebi türler içinde önce oyunlarda hayat bulan Kanuni, bir roman kahramanı olarak ilk kez Cumhuriyet döneminde karşımıza çıkar. 1928 yılında Nizamettin Nazif tarafından kaleme alınan *Deli Deryalılar*, Kanuni Sultan Süleyman ve dönemini ilk kez ele alışı ve tarihe bakış açısı noktasıyla önemli bir roman olarak karşımıza çıkar. Kendisinden sonra yazılan romanlarda da Kanuni'ye bakış açısı birçok açıdan bu romanı tekrarlar. 1950 yılında Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından yazılan *Kanuni Sultan Süleyman* romanı ise tarihe bakış açısı ve Kanuni karakterini işleyişi açısından *Deli Deryalılar*'dan ayrılır. Bu açıdan her iki romandaki Kanuni karakterinin karşılaştırılması dönemin tarih anlayışını göstermesi açısından yararlı olacaktır. Biz de bu çalışmamızda söz konusu romanları merkeze alarak Cumhuriyet dönemi tarihi romanlarında Kanuni Sultan Süleyman'ın nasıl ele alındığını, hangi bakış açılarına göre canlandırıldığını incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kanuni Sultan Süleyman, roman, oyun, şiir, *Deli Deryalılar*, *Kanuni Sultan Süleyman*, Feridun Fazıl Tülbentçi, Nizamettin Nazif.

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Personel Genel Müdürlüğü, hmzaydogdu@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-7363-7542.

Makale Gönderilme Tarihi: 21 Nisan 2020. Makale Kabul Tarihi: 6 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

KANUNI SULTAN SÜLEYMAN IN THE NOVELS OF THE REPUBLIC PERIOD

Hamza AYDOĞDU

Abstract

Kanuni Sultan Süleyman is an important statesman who not only gave his military and political genius but also cultural and artistic aspects to the Ottoman State. Ottoman historian and Shaykh al-Islam Kemalpaşazade, famous poet Baki; Turkish architect Sinan; famous sailor Barbaros Hayrettin Paşa are few of the artists and statesmen who were valued in his period. Kanuni, who died at the age of 71 at the Zigetvar and was described as 'Magnificent Süleyman' and 'Great Turk' by Western historians, is one of the most important figures in literature. Sultan Süleyman, who has been the subject of many literary genres since his lifetime, has also been the subject of many researches and scientific studies. Kanuni, who is the subject of many genres such as poetry, theater, story and novel in Turkish literature, also wrote poems with the pen name of Muhibbi. Kanuni becomes the subject of theater plays after Tanzimat but Kanuni appears as a novel hero in the Republic Period for the first time. *Deli Deryalılar*, written by Nizamettin Nazif in 1928, is the first novel that deals with Kanuni Sultan Süleyman and his period. This novel appears as an important novel with its historical perspective. In the other novels, the perspective of Kanuni is similar to this novel in many aspects. The *Kanuni Sultan Süleyman* written by Feridun Fazıl Tülbentçi in 1950, differs from *Deli Deryalılar* in terms of the historical perspective and the functioning of the Kanuni character. In this respect, comparing the Kanuni character in both novels will be useful in terms of showing the understanding of history of the period. In this study, we will try to examine how Kanuni Sultan Süleyman was handled and revived according to which perspectives in the historical novels of the Republic Period based on these novels.

Keywords: Ottoman Empire, Kanuni Sultan Süleyman, novel, theater, poetry, *Deli Deryalılar*, *Kanuni Sultan Süleyman*, Feridun Fazıl Tülbentçi, Nizamettin Nazif.

Giriş

Kanuni Sultan Süleyman (1495-1566), Osmanlı Devleti'nin yükselme çağına damgasını vuran önemli bir devlet, siyaset ve kültür insanıdır. İlköğrenimini babası Selim'in Sancak Beyi olduğu Trabzon'da yapan Süleyman, iyi bir eğitim alır. On beş yaşına geldiğinde Kafe Sancak Beyi olarak ciddi bir sorumluluk üstlenir. Manisa Sancak Beyliğine atandığında (1513) tahtın da yegâne varisidir. Yavuz Sultan Selim'in vefatının ardından 30 Eylül 1520'de İstanbul'a gelerek tahta oturur.

Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı Devleti'nde en uzun süre tahtta kalan başarılı bir Türk padişahıdır. 46 yıllık saltanatında Belgrat, Rodos, Budin, Tebriz, Bağdat seferleri başta olmak üzere pek çok zafere imza atan Kanuni, saltanatı süresince devletin sınırlarını en üst seviyeye çıkarmış; sadece askeri başarılarıyla değil yaptığı kamusal ve askeri reformlarla da devletin güçlenmesinde katkı sunmuştur. Muhibbi mahlasıyla şiirler de kaleme alan Kanuni, bilim, kültür ve sanat alanlarına yaptığı yatırımlar, hayırseverliği ve yaptırdığı abidevi eserlerle de İstanbul'un bir medeniyet merkezi olmasında büyük bir rol oynamıştır (Geniş bilgi için bkz. Emecan, TDVİA, C. 38: 74-75).

Kanuni Sultan Süleyman'ın büyük Türk padişahı olarak dünya çapında uyandırdığı akisler, kazandığı zaferler, günden güne onun daha da büyüyen günümüze kadar yaşamasında büyük rol oynar. Osmanlı Devleti'nin sınırlarını üç kıtaya yayarak birçok devletin ve milletin kaderinde rol oynaması, ona geniş bir coğrafyada üzerinde en çok araştırma, inceleme yapılan bir devlet adamı niteliği kazandırır. Bu büyük başarılar ve güçlü kişiliği, birçok roman, şiir, öykü ve oyunun yazılmasına da ilham olur.

Kanuni Sultan Süleyman, Tanzimat'tan sonra kurgusal bir şahsiyet olarak ilk kez *Hikâye-i İbrahim be İbrahim-i Gülşeni* (Hayrullah Efendi, 1844) adlı oyunda kısaca geçer. Bu oyunda adil, merhametli, yardımsever, cömert ve dindar bir padişah olarak resmedilir. Yusuf Niyazi tarafından 1909'da yayımlanan *Mazlum Şehzadeler –yahut- Hürrem Sultan* adlı oyunda da önde gelen kahramanlardandır. Cumhuriyet döneminde ise ilk kez M. Fevzi Akalın'ın *Hürrem Sultan* (1924) oyununa konu olur. Bu oyunda Hürrem'in etkisinde kalan, aşktan gözleri bağlanmış, olumsuz bir kahraman olarak çizilen Kanuni, 1948'de yayımlanan *Barbaros* (Naci Tanseli) oyununda ise olumlu bir karakter olarak resmedilir (Geniş bilgi için bkz. Buttancı, 2002: 553; Doğan, 1999: 57-64).

Kanuni Sultan Süleyman, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yayımlanan hiçbir romanda canlandırılmaz. 1871-1950 yılları arasında yayımlanmış

tarihi romanlar üzerine doktora çalışması yapan Zeki Taştan; 1871-1923 yılları arasında yayımlanan on dört romanda Kanuni Sultan Süleyman'ın bir roman kahramanı olarak ele alınmadığını ancak buna karşın Cumhuriyet yıllarında (1924-1950) yayımlanan altmış yedi roman içinde en çok Kanuni ve döneminin tercih edildiğini ifade eder:

“Osmanlı tarihi içinde kuruluşan yükselişe kadarki dönem yazarların en çok tercih ettikleri devrelerdir. Toplam elli üç roman içinde otuz üçü; kuruluş, gelişme, büyüme ve yükseliş asrına yönelir. Geri kalan yirmi romandan on biri duraklama, beşi gerileme ve dördü de yakın çağı tercih etmişlerdir. Kuruluş, gelişme ve yükseliş asırları içinde en az tercih edilen bir romanla devletin temelini atıldığı ilk yıllardır. Orhan Gazi dönemini ele alan bu romanın (*Osmanoğulları*) 1950 senesinde neşredildiğini düşünürsek, yazarlarımızın kuruluş asrına hiç itibar etmedikleri ortaya çıkmaktadır. En çok tercih edilen ise on altıncı asırdır. Elli üç romandan on sekizi bu devreyi, özellikle de Kanunî Sultan Süleyman zamanlarını tercih etmişlerdir.” (Taştan, 2020: 153)

Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar yayımlanan romanlar içinde ise sadece *Cezmi* ve *Öksüz Turgut*'ta Kanuni'ye kısaca temaslar olduğunu görürüz. Kanuni'den ilk olarak *Cezmi*'de bahsedildiğini söyleyen Taştan, Namık Kemal'in onu “şanlı bayrağımızı üç kıtada şanlı, şerefle dalgalandırmış, kudretli bir hükümdar olarak” tavsif ettiğini belirtir. Filibeli Ahmet Hilmi de *Öksüz Turgut* (1910) adlı romanında Kanuni'yi adaleti ve kudretiyle över:

“Kanunî Sultan Süleyman, hikmet ve muadelette, Süleyman-ı zaman idi. Bu şanlı padişah, zulüm görmüş milletlerin imdadına koşar, tahtları kırar, taçları ayakları altına yuvarlar, bir emriyle bir Macar'ı kral, bir bakkalı prens yapardı.” (Taştan, 2020: 472)

Kanuni Sultan Süleyman, Türk edebiyatında (asli karakteri olarak) ilk kez Nizamettin Nazif tarafından yayımlanan *Deli Deryalılar* (1928) romanda karşımıza çıkar. Daha sonra yayımlanan *Türk Korsanları* (Abdullah Ziya, 1931); *Venedikli Köle* (Kemalettin Şükrü, 1931); *Barbaros'un Ölümü* (İskender Fahrettin, 1937); *Hint Denizlerinde Türkler* (Turhan Tan, 1939); *Malkoçoğlu* (Abdullah Ziya, 1943); *Seyit Ali Reis* (Abdullah Ziya, 1943); *Sevim Bike* (Vahap Ilgaz, 1945); *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* (Feridun Fazıl, 1947) romanlarında da kendisine yer verildiğini görürüz. Bu romanlarda geri planda ve genellikle olumsuz yönleriyle işlenen Kanuni, Turhan Tan tarafından 1937'de yazılan *Hürrem Sultan*'da (1937) başkişiler arasındadır (Taştan, 2020: 472).

Kanuni, *Hürrem Sultan*'da devlet adamlığının yanı sıra daha çok özel yaşantısı ile karşımıza çıkar. Ülkenin sınırlarını üç kıtaya yayan, azametli bir padişah olarak resmedilen Kanuni, diğer taraftan eğlence ve sefahate düşkünlüğüyle de tasvir edilir. Hürrem Sultan'a tutkusu ve eğlence alışkanlığı sebebiyle zaman zaman ordu ve devlet işlerini aksattığına da vurgu yapılır:

“Zevkinden ve aşkından başka bir şey düşünmeyen hünkâr’ bir ara iki buçuk yıldan fazla devlet ve ordu işlerinden elini çekerek ‘aşka ve zevke bel bağlamış’ ancak yeniçerilerin homurtularıyla kendine gelerek, istemediği hâlde bu rüyadan uyanmak zorunda kalmıştır.” (Taştan, 2020: 472)

Sultan Süleyman, Feridun Fazıl Tülbentçi'nin 1950 yılında yayımladığı *Kanuni Sultan Süleyman* romanında ise başkişidir. Biz de bu makalede *Deli Deryalılar* ile *Kanuni Sultan Süleyman* romanlarında geçen Kanuni şahsiyetini bakış açısı ve düşünce noktalarından ele alacağız. Birinci bölümde romanlarda yer alan Kanuni şahsiyetini inceleyecek; ikinci bölümde de yazarların Kanuni'ye bakış açılarını ve ortaya çıkan farklılıkların devrin tarih anlayışı ile alakasını değerlendirmeye çalışacağız. Bu vesile ile çalışmamız iki ana başlığa ayrılacaktır.

A) *Deli Deryalı* ve *Kanuni Sultan Süleyman* Romanlarında Kanuni Karakteri

1) *Deli Deryalılar*

Cumhuriyet döneminin tanınmış gazeteci ve roman yazarı Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu tarafından kaleme alınan *Deli Deryalılar*, *Akşam*'da tefrika edildikten sonra 1928 yılında Osmanlı Türkçesiyle yayımlanır². Romanda olaylar Kanuni Sultan Süleyman döneminde cereyan eder. Hızır Reis (Barbaros Hayrettin Paşa) ve Türk leventlerinin (*deli deryalılar*) denizlerde gösterdikleri üstün başarıları, onların sadaretle çekişmelerini, saraydaki safahat âlemlerini ve haremdeki çarpık ilişkileri işleyen romanda olaylar 1543-1544 yıllarını kapsar. Tarihi hadiselerden ziyade maceranın öne çıktığı romanda, Türk denizcilerinin kazandıkları zaferler devlete değil Hızır Reis ve adamlarına mal edilir. Kanuni Sultan Süleyman başta olmak üzere Sadrazam İbrahim Paşa ve Hürrem Sultan çok ağır tarzda resmedilmelerine rağmen Hızır Reis ve adamları Akdeniz'e nam salmış, halkın sevgisini kazanmış ünlü denizciler olarak yüceltilir. İcraatlarından dolayı Sadrazam

² Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Deli Deryalılar*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1928, 323 s. (İncelemede bu baskıdan yararlanılmıştır.)

İbrahim Paşa'ya kafa tutan ve ders vermek amacıyla üst düzey bir devlet görevlisinin kellesini kesecek kadar ileri giden *deli deryalılar*, dönemin en kudretli Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ı bile dinlemeyecek derecede cüretkâr davranırlar.

Roman, kara ve deniz bürokratlarının çatışmaları üzerine kuruludur. Hızır Reis ve beraberindekiler, Osmanlı sancağını zaferden zafere dalgalandırmak için gece gündüz denizlerde mücadele ederken (Argunşah, 1990: 107-108); Kanuni Sultan Süleyman ve maiyetindekiler sarayda her gece eğlence âlemleri düzenleyerek sefahat içinde keyif çatarlar. Yazar-anlatıcıya göre deniz savaşçıları, ülkesi ve milleti için canını feda etmekten çekinmeyen kahraman Türk askerleridir. Kanuni karaların padişahıysa Hızır Reis de denizlerin hakanıdır. Hanedan ve üyeleri her açıdan reddedilirken deniz savaşçıları benimsenir ve üstün tutulur (Bkz. Özcan, 2011). Bu bakış açısı etrafında her iki kesim de net çizgilerle iyi-kötü olarak ele alınır. Zalim ve despot biri olan Sadrazam İbrahim Paşa, icraatlarıyla bazen Kanuni Sultan Süleyman'ı bile gölgede bırakacak derecede muktedirken Hürrem Sultan'ın entrikalarıyla baş edemeyip boyun eğecek kadar da acizdir. Hürrem Sultan'ın entrikalarıyla ölümle karşı karşıya kalınca padişahın ayaklarını yıkayıp abdest suyunu içecek derecede şahsiyetinden ödün verir.

Cazibesıyla Kanuni'yi avuçları arasına alan ve zaafını kendi çıkarları için kullanan Hürrem Sultan ise oldukça muhteris ve zevkine düşkün bir kadın olarak çizilir.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun *Deli Deryalılar*'da ortaya koyduğu Kanuni Sultan Süleyman karakteri, onun Osmanlı padişahlarına karşı önyargılı yaklaşımından nasibini alır. Hanedanı açıkça reddeden yazar, Osmanlı sarayını ve tüm şehzadeleri de fevkalade kötüler (Kacıroğlu, 2008: 141-143). "Süleyman, her Osmanlı prensi gibi mütereddi (soysuz) ve şehvetperestti." diyecek kadar ileri gider (Tepedelenlioğlu, 1928: 52, 202). Bu kötü ve önyargılı yaklaşım, tabiatıyla nasıl bir Kanuni karakteriyle karşı karşıya olduğumuzu da göstermektedir.

Yazar-anlatıcı, Kanuni Sultan Süleyman'ı bir zamanların kudretli padişahı olarak değil de bir zihniyetin temsilcisi olarak değerlendirir. Bu zihniyeti de Osmanlı Hanedanı temsil eder. Kanuni, bazı tarihi icraatlarıyla muktedir olarak gösterilse de daha çok özel yaşantısıyla sıradan ve oldukça kötülünen bir kişiliğe dönüşür.

Kanuni Sultan Süleyman, yüzeysel olarak söz edilen Bağdat, Tebriz zaferleriyle muzaffer bir padişah, diğer taraftan oldukça gururlu ve kibirli bir

kişiliktir. Romanda Kanuni'nin benimsenen tek davranışı, Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Türk donanmasının kazandığı zafer karşısında sergilediği tavrıdır: "Kapudan Paşamızın zaferi azim olmuş... İftihar edelim bu zaferle... Ve dua edelim ki; Allah donanmamızı her an mansur ve muzaffer eylesin!" (Tepedelenlioğlu, 1928: 310).

Yazar-anlatıcı, Kanuni'nin konuşmasında samimiyet ve içtenlik olduğunu, bu sözleri sarf ederken bile gözlerinin yaşardığını ve göğsünün iftiharla kabardığını söyler. Ancak iş bu zaferin sahiplenmesine gelince tavrını leventlerden yana kullanır. Ona göre Barbaros Hayrettin ve leventleri zaferin gerçek sahibidir. Bunda devleti temsil edenlerin hiçbir payı yoktur. Hatta Barbaros Hayrettin'e vezirlerden çok üstün gördüğü için "paşa" bile demeyen Nizamettin Nazif, bu tavrını dipnotta şöyle açıklar: "Bililtizam Hayrettin Paşa demiyorum. Çünkü Onuncu asr-ı Hicri Türk korsanını Osmanoğulları saltanatının vezirlerinden pek yüksek bulan bir adamım" (Tepedelenlioğlu, 1928: 311).

Nizamettin Nazif'e göre Sultan Süleyman devleti temsil edecek iradede biri değildir. Devlet ciddiyetinden uzaktır. O, beş dakikada bir fikir değiştiren, doğru dürüst karar veremeyen, kadınların etkisinde kalan, paraya oldukça düşkün, aciz bir yöneticidir. Bilhassa Hürrem Sultan'ın yönlendirmesiyle çok büyük hatalar yapmıştır. Onun bir dediğini iki etmeyen Padişah, eğlence ve sefahate de oldukça düşkündür. İlerlemiş yaşına rağmen bu yaşantısından vazgeçmeyen Kanuni'nin diğer taraftan iktidarsız olduğuna da vurgu yapılır (Taştan, 2020: 472).

2. Kanunî Sultan Süleyman

Kanunî Sultan Süleyman Feridun Fazıl Tülbentçi'nin *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* romanının devamıdır. *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*'da şehzadelik yıllarını ele alan yazar *Kanuni Sultan Süleyman*'da³ onun saltanat yıllarını odağa alır. Romanda olaylar Yavuz Sultan Selim'in vefatından başlayıp Kanuni'nin vefatına kadar geçen uzun bir süreyi kapsar (1520-1566). "1520 yılı Eylülünün 26'ncı Çarşamba günü, müthiş bir sıcak Manisa sancağının zümrüt ovasını yakıp kavuruyordu" (Tülbentçi, 1950: 5) diye başlayan roman, Kanuni'nin vefatıyla biter. Romanda ayrıca Sultan Selim, Sadrazam İbrahim Paşa, Şah İsmail ve bazı savaşlarla ilgili geriye dönüşlerle tarihi bilgilere yer verilir.

³ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Kanunî Sultan Süleyman*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1950, 569 s. (İncelemede bu baskıdan yararlanılmıştır.)

Kanuni Sultan Süleyman romanı, Kanuni döneminde meydana gelen bütün tarihi hadiseleri işlemeye çalışır. Romanda, Macaristan seferi, Belgrat ve Rodos'un fethi; Mohaç Meydan Muharebesi; I. Viyana Kuşatması, İran seferi; Tebriz ve Bağdat'ın fethi; Preveze Deniz zaferinin yanında Mısır isyanları, Şehzade Mustafa vak'ası gibi dönemin birçok önemli olayları ele alınır.

Romanın ana merkezinde Kanuni Sultan Süleyman yer alır. Ancak romanın kişi kadrosu yüz elliden fazladır. Genellikle tarihi kişilere yer veren romanda padişahın yakın çevresinde bulunan, onun için canını feda etmekten çekinmeyen Kadırgalı Hasan, Çal Ali, Uzun Mehmet, Genç Kasım gibi hayali şahıslara da yer verilmiştir. Bu kişiler (bkz. Taştan, 2020), özellikle padişahın insani ve duygusal cephesini ortaya çıkarmada önemli görevler üstlenirler. Halkın bir nevi temsilcisi olan bu isimli kahramanlar, devlet-millet dayanışmasının da en güzel örneklerini sergilerler. Feridun Fazı, padişahın etrafında yarattığı bu şahıslar vesilesiyle devlet, millet ve ordu arasında tesis edilen ve Osmanlı'yı başarıdan başarıya götüren birlik ve beraberlik ruhuna vurgu yapar. Yükseliş döneminin arkasında yatan asıl sır, bu birlikteliktir. Yazara göre hiçbir devlet; ordu ve milletiyle birlik ve beraberliği sağlamadığı müddetçe başarıya ulaşamaz.

Feridun Fazıl Tülbentçi, *Kanuni Sultan Süleyman* romanında tarihi gerçeklere bağlı kalmaya gayret eder. Bu vesileyle tarihi olayları anlatırken birçok tarih kitabından da yararlanır. Sık sık dipnot kullanır. Zaman zaman da Kanuni'nin Sadrazam İbrahim Paşa'yla sazlı, sözlü, içkili toplantılara, genç ve güzel kızlarla içip eğlenmelerine yer verir. Padişahın diğer zaafi da uğruna şiirler yazdığı Hürrem Sultan'dır. Şehzade Mustafa ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın idamlarında Hürrem Sultan'ın da önemli etkisi vardır. Yazar-anlatıcı bu vesileyle padişahların da insan olarak hata yapabileceklerini vurgular. Tahtta gözü olduğuna inandığı için Şehzade Mustafa'yı boğduran Kanuni, bir müddet sonra pişman olup oğlu için saatlerce gözyaşı döker. Hatanın insana mahsus olduğuna inanan Kanuni'nin bu husustaki tek dileği tarihin önünde sevaplarıyla birlikte anılmaktır. Yazar-anlatıcı da "Hatası bir ise sevabı bindi" (Tülbentçi, 1950: 541) diyerek Kanuni'yi her yönüyle kabullenir.

Kanuni Sultan Süleyman, romanda birçok yönüyle karşımıza çıkar. Devleti yönetme becerisi, askeri dehası, duygusallığı, insani vasıflarıyla olumlu bir karakter olarak işlenir. Tarihte Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemine damgasını vuran ve devletin sınırlarını üç kıtaya kadar yayan padişahın bu nitelikleri tarihi kaynaklara riayet etmeye çalışan yazara da rehber olunca romanda karşımıza yetkin, çalışkan, dirayetli bir lider, cesur bir kumandan,

gecesini gündüzüne katarak devleti için durmadan çabalayan bir padişah portresi çıkar. Tahta geçtikten sonra ilk uygulamalarıyla âdil bir yönetim sergileyeceğini gösteren Padişah, kısa süre içinde milletin sevgi ve saygısını kazanır. Belgrat ve Rodos seferleri onun idari ve askeri dehası, cesareti ve dirayeti ile zafere ulaşır. Bağdat ve Tebriz zaferleriyle Osmanlı Devleti'nin başarıları daha da büyür.

Kanuni Sultan Süleyman tahta çıkmadan önce yirmi beş yirmi altı yaşlarında, oldukça iyi bir eğitim almış, sancak beyliği gibi birçok resmi görevlerde tecrübe kazanmış bir devlet adamıdır. Babası Yavuz Sultan Selim'in vefatını öğrendiği zaman oldukça üzülen ve oturduğu yerde sessizce ağlayan şehzadenin fiziki yapısı şu şekilde betimlenir: "Uzunca boylu, elmacık kemikleri hafifçe çıkık müdevver yüzlü, siyah kirpikli, elâ gözlü, kaytan bıyıklı, seyrek sakallı, yirmi beş yirmi altı yaşlarında vakur bir genç..." (Tülbentçi, 1950: 8).

Kanuni Sultan Süleyman'ın Osmanlı Devleti'nin sınırlarını üç kıtaya yaymasında onda genç yaşlarda var olan cihan mefkûresinin önemli bir payı vardır. Babasının ve atalarının başarılarını yakından takip edip onları örnek alması, ülküsünün sınırlarını daha da genişletir. Tahta geçtiği ilk zamanlarda ciddi bir devlet adamı olarak karşımıza çıkan Kanuni'nin yerinde durmayacağı ve adaletli bir yönetim tarzını benimseyeceği daha ilk uygulamalarıyla görülür. Bütün İstanbul'u dolaşan, halkın dertleriyle ilgilenen, sorunlara çareler bulmaya çalışan, fakirle zengini ayırt etmeyen, valilere ve sancak beylerine, idaresi altındaki insanlara muamelede "hak ve adaletten zinhar ayrılmamalarını en kati bir lisanla" bildiren Kanuni, devletin yüksek memurları arasında yaptığı tayinlerde de "ehliyetli kimseleri" göreve atar (Tülbentçi, 1950: 26). Yazar-anlatıcı onun 'Kanuni' unvanını hak ettiğini ve özellikle adalet terazisini dengelemedeki başarısını şu sözlerle özetler:

"Fatih Sultan Mehmet'in, Yavuz Sultan Selim'in kanunnamelerini cem ve ıslah etmiş, ayrıca yeni kanunnameler çıkarmıştı. Ceza kanunları ileri bir görüşle tanzim ve tatbik edilirdi. Halk adaletten emindi. Sultan Süleyman'ın memlekette yaptığı en büyük hizmetlerden biri de bu idi. İmparatorluğun her tarafında tam bir adalet hüküm sürerdi. Hırsızlık, cinayet, eve tecavüz gibi hadiseler pek ender olurdu. Şehirlerin asayışı her türlü sitayişin üstünde idi." (Tülbentçi, 1950: 543-544)

Ordusunu tanzim ve idarede de başarılı olan, oldukça disiplinli ve "mükemmel bir ordu kuran" (Tülbentçi, 1950: 543) Kanuni'ye göre askeri bir zaferin gerçekleşmesinde en önemli husus savaş zamanlarında ordunu başında padişahın mutlak bulunması gerektiğidir. Tahta çıktığı ilk günde ordunun başından ayrılmayacağına, bindiği at ve kuşandığı kılıç için yemin

etmiştir. Hatta annesi Hafsa Sultan'ın onu bir ara hareme davet etmesi üzerine Kanuni, buna vakti olmadığını, bundan sonra hareme uğramasının bile zor olacağını söyler. Aralarında geçen konuşma Kanuni'nin bu husustaki hassasiyetini ortaya koyar:

“Valide Sultan – Neler söylersin aslanım?

Kanuni – Öyle deme valide, gaza meydanında rütbe-i şehadeti ihraz etmek var. Bahar gelir, sefer mevsimi başlar.

Sultan Süleyman'ın yüzü birdenbire değişti, kıpkırmızı oldu:

Kanuni – Biz Sultan Selim Han'ın oğluyuz. Cenk olur da bigâne kalır mıyız? Billah Yeniçeri kullarımla beraber omuz omuza vuruşmak isteriz. Biz, cennetmekân pederimizin yolunda yürüyeceğiz.” (Tülbentçi, 1950: 41-42)

Kanuni'nin 71 yaşında ordunun başında Avusturya Seferine çıkması ve Zigetvar zaferinden bir gün önce çadırında vefat etmesi de onun bu yeminine ne kadar sadık kaldığını göstermektedir. Diğer taraftan romanda özellikle Hürrem Sultan'la tanıştıktan sonra ona âşık olan, uğruna şiirler yazan Kanuni'nin onun etkisinde kalarak bazı yanlış kararlara imza attığı, onunla veya ondan habersiz bazı sefahat âlemlerine katıldığına da vurgu yapılır.

Kanuni'nin başarısı sadece devleti ve orduyu ustalıkla idaresinde yatmaz. Yazar-anlatıcı onun ülkeye her yönüyle hâkim olduğuna dair pek çok örnek gösterir. İlme, sanata, kültüre, hayır ve hasenata büyük önem veren Kanuni'nin âlimlere, şairlere ve sanatçılara karşı oldukça saygılı olduğu ve değer verdiği de vurgulanır. Camilerin etrafına yaptırdığı medreselerde en iyi eğitimin verilmesi için çabalayan Kanuni, memleketin tanınmış ilim adamlarını buralarda istihdam ederek onlara çalışmalarını için her türlü kolaylığı sağlamış, yüksek maaşlarla müreffeh bir hayat sürdürmeleri için gerekli tedbirleri almış, onlara karşı saygıda hiçbir zaman kusur etmemiştir. Kendisi de iyi bir şair olan, şiire ve edebiyata büyük değer veren Sultan Süleyman'ın zamanında; Baki, Hayali, Gazali, Yahya Bey, Fuzuli, Celali, Fikri, Revani ve Lamii gibi büyük şairler yetiştiği anlatılır. Şair Baki'ye sonsuz bir sevgi besleyen padişah, herkesin huzurunda onun kendi devrinde yetişmiş olmasında dolayı iftihar ettiğini söyler. Padişah, aynı hayranlığını ve iltifatını Mimar Sinan'dan da esirgemez.

B) Deli Deryalı ve Kanuni Sultan Süleyman'da Yazarların Tarihe Bakış Açısı

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun yazdığı *Deli Deryalılar*, Cumhuriyet döneminde Türk deniz savaşlarını ele alan ilk romandır. Roman, tarihi hadislerden ziyade popüler macera özelliklerine yaslanır. Ayasofya

Camisi'nde cemaat dağıldıktan sonra imam tarafından karanlık bir köşede bulunan kesik bir baş, bunun tipik bir örneğidir. Bostancıbaşı Hüsrev Ağa'ya ait olan cesedin üzerinde *deli deryahılar* adına bir mektup bulunur. Herkes bu gizemli olayın aslını ve *deli deryahıların* kim olduklarını merak ederken Sadrazamın odasından içeri atılan ve duvara saplanan hançerin üzerindeki notta da *deli deryahılar* ibaresi bulunur.

İbrahim Paşa, kendisinden başka hiçbir şey düşünmeyen, makam ve mevkiyi seven, bencil ve zalim bir sadrazamdır. Kanuni'nin zaaflarından da yararlanarak ülkede söz sahibi olmaya çalışır. Kendisine engel olan veya tehlikeli gördüğü insanları katletmekten çekinmeyen, dış politikayı çıkarı için kullanan Sadrazamın keyfi uygulamalarının karşısında duran en büyük güç Barbaros Hayrettin Paşa kumandasındaki Türk leventleri yani *deli deryahılardır*. Roman da bu çatışmanın üzerine tesis edilmeye çalışılmıştır. Fransız sefirinin ekonomik imtiyaz sağlamak için Akdeniz'de güvence istemesi ve kendilerine engel olan *deli deryahılardan* korunmak üzere Sadrazam İbrahim Paşa'ya sığınmaları bunun en tipik göstergesidir. İbrahim Paşa bu hususta Fransızlara yardımcı olacağına dair söz verir. Sefir ve heyet için verilen ziyafette Sadrazamın tabağından yemek yerine kesik bir baş çıkar. *Delic deryahılar* boş durmamış ve İbrahim Paşa'yı tehdit etmişlerdir. Hatta Türk leventleri zaferler kutlamaları için İstanbul'a vardıklarında Hızır Reis, Sadrazamı gemiye almayarak herkesin içinde onu küçük düşürmekten de çekinmemiştir.

Akdeniz'deki zaferlerde Sadrazam İbrahim Paşa ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin çıkarları için mücadele eden iki devlet adamı olduğu muhakkaktır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde kazanılan deniz savaşlarında her iki unsurun müşterek hareket etmemesi mümkün değildir. Nizamettin Nazif ise romanda her iki kesimi karşı karşıya getirerek Osmanlı hanedanı ve yöneticilerini küçük düşürmeye çalışır. Kanuni Sultan Süleyman ve saray adamlarını aciz ve basiretsiz, eğlence ve sefahatten başka bir şey düşünmeyen kişiler olarak kötüleyen yazar, Türk leventlerini de ülkesi ve milleti için gece gündüz durmadan çalışan kahramanlar olarak yüceltir. Sadrazam İbrahim Paşa, kapitülasyon için Fransızlara söz verirken Hızır Reis ve leventleri de bu karara karşı mücadele ederler. Sadrazamın yemek tabağında kesik bir baş gördüğünde korkudan sıçrayıp havuza düşmesi yani düştüğü gülünç durum, devrin okuyucusunu Osmanlı devlet yöneticilerine karşı menfi anlamda yönlendirme çabasıdır.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun Osmanlı padişahı ve hanedan üyelerine bakışını daha iyi görmek için aynı yıl yayımladığı iki romana daha bakmakta yarar vardır: *Kara Davut* ve *Koroğlu...* Yıldırım Beyazıt ve Fatih

Sultan Mehmet dönemlerine giden her iki romanda da padişah ve hanedan üyeleri benzer şekilde kötülenir. Yine Osmanlı Devleti'nin parlak yıllarını işleyen romanlarda Fatih Sultan Mehmet ve Yıldırım Beyazıt; Kanuni Sultan Süleyman gibi bütün cepheleriyle olumsuz kişiler olarak tasvir edilmişlerdir. “Fatih Sultan Mehmet, *Kara Davut*'ta çok zalim, hırslı, kindar ve bir kadına kavuşmak adına İstanbul'u fethetmeyi kafasına koyan, bunun için her şeyi meşru gören biri olarak karşımıza çıkar” (Taştan, 2005: 222). *Kara Davut*'ta Fatih Sultan Mehmet'e tokat attıran ve onu zalim ve zorba olarak gören (Taştan, 2007: 576-588) yazar, *Köroğlu*'nda Beyazıt'ı kadın düşkün, ayyaş ve tembel bir padişah olarak kötüler (bkz. Nayman, 2018). Yıldırım Beyazıt, Nizamettin Nazif'in kaleminde; “*geniş göğüslü, abus suratlı, patlak dudaklı..*” milletine sırtını dönmüş, devlet işlerinden elini eteğini çekmiş, Edirne'deki sarayında Prenses Olivera ile zevk ve sefa içinde pinekleyen, hayatta şarap ve kadından başka hiçbir şeyi önemsemeyen, hiçbir mukaddesatı olmayan, mağrur bir padişaktır” (Taştan, 1993: 161).

Feridun Fazıl Tülbentçi ise *Kanuni Sultan Süleyman* romanında genellikle tarihi hadiselerle ilgili olarak romanını kurgular. Roman kronolojik bir seyir takip ederek dönemin bütün önemli olaylarına yer vermeye çalışır. Bu süreç içinde de Kanuni Sultan Süleyman, zaman zaman harem eğlenceleri ve bazı zaafı yanında oldukça iyi bir devlet adamı olarak benimsenir.

Her iki yazarın tarihe farklı bakışlarında şahsi kabulleri yanında devrin tarih anlayışından da etkilendiklerini söylemek mümkündür. Biri Cumhuriyet'in otoritesini tesis edildiği diğeri ise Osmanlı tarihinin yeniden ilgi gördüğü zamanlarda yayımlanan romanlar, bu vesileyle birbirinden farklı iki Kanuni portresi çizmiştir. Hatta bu olumsuz bakış açısı Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanan ve Kanuni'yi konu alan hemen hemen birçok romanda da karşımıza çıkmaktadır (bkz. Taştan, 2020).

Nizamettin Nazif'in Osmanlı padişahları ve hanedanlarına yönelik bu aşırı tepkisini devrin tarih anlayışıyla ilişkilendiren Taştan, tarihi romanlarımızda “Cumhuriyet'e kadar Osmanlı hanedanı yüceltilirken yeni rejimle birlikte padişahlara karşı olumsuz bir tavır takınılır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında baş gösteren hanedanı kötü gösterme çabası tarihi roman yazarlarına yansınca oldukça olumsuz ve kötü örnekler üretilmiştir” (Taştan, 2013: 41) der. Benzer görüş Alaattin Karaca tarafından da dile getirilir:

“1930'lu yıllar, Osmanlı'dan kalan kültüre karşı redd-i miras anlayışının egemen olduğu, yeni bir kültürün kurumlarıyla birlikte otoritesini sağlamaya çalıştığı bir dönemdir. 1925 yılında yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesiyle basın üzerinde güçlü bir kontrol sağlayan yeni yönetim, muhalif bir sese ve eleştiriye pek fırsat tanımadığı gibi, basın-yayın ve

sanatsal etkinlikler aracılığıyla, egemen ideoloji doğrultusunda bir kültür inşasına başlamıştır. Pek çok konuda olduğu gibi, Cumhuriyetle beraber, yeni bir ulusal kimlik arayışına girilmiş, bu arayışta etnik köken, etnik coğrafya, etnik tarih konuları öne çıkmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet döneminde Osmanlılar ve Osmanlı tarihi de sıkça tartışılır. Söz konusu yıllardan itibaren, özellikle edebiyatta, değişik türde verilen eserlerin bir kısmında, Osmanlı hanedanının kötülendiği, Osmanlı tarihinin karalandığı ve âdeta bir itibarsızlaştırma edebiyatının vücut bulduğu dikkati çeker. Kuşkusuz bu, yeni rejimin kendine yeni bir tarihsel köken arayışının göstergesidir.” (Karaca, 1993: 210)

Konuyu dönemin tiyatro eserleriyle ilişkilendiren Nurhan Karadağ, Cumhuriyet döneminde Halkevlerinde sergilenen oyunların önemli bir bölümünün Türklük bilincini kazandırmak için kaleme alındığını, Osmanlı tarihini ele alan oyunlarda da Osmanlı hanedanı ve üyelerinin olumsuz yönleriyle eleştirildiğini belirtir (Bkz. Karadağ, 1998). Cumhuriyet’in ilanından sonra gittikçe önem kazanan tiyatronun devrin “siyasi, ekonomik ve fikri hareketlerine bağlı bir gelişim gösterdiğini” (Buttanrı, 2006: 203) söyleyen Müzeyyen Buttanrı da Cumhuriyet dönemi tarihi oyunları üzerine benzer kanaatini zikreder: “Cumhuriyet döneminde yazılan eserlerde Osmanlı dönemleri ile tarihi şahsiyetlere bakış genelde menfi olmuştur. Bunda da devrin siyasi görüşünün ve Cumhuriyet rejiminin etkisi inkâr edilemez” (Buttanrı, 2002: 1049).

Cumhuriyet devri Türk şiirinde tarih teması üzerinde doktora çalışması yapan A. Mecit Canatak ise Cumhuriyet rejiminin tarih anlayışı ve Osmanlı’ya menfi bakışın etkisiyle eski Türk tarihine daha çok rağbet edildiğini tespit eder (Canatak, 2003: 207).

Cumhuriyet döneminde Osmanlı hanedan ve üyelerine karşı olumsuz bir bakış açısı söz konusudur. Cumhuriyet rejiminin tarih anlayışının şekillenmesinde önemli görevler üstlenen Afet İnan, II. Türk Tarih Kongresi’nde Osmanlı dönemini “karanlık çağ” (İnan, 1937: 99) olarak nitelendirir. İnan bu bakış açısı, dolayısıyla devrin yazar ve şairlerini de etkilemiştir. Erol Güngör, bu anlayışı şu şekilde özetler: “Cumhuriyet inkılapçılarının Osmanlı saltanatına karşı çıkararak bir varlık kazanmaları onların genellikle İslam tarihine olduğu kadar, Osmanlı tarihine de karşı çıkmalarına bu devreyi adeta Türk tarihi içinden atmalarına yol açtı” (Güngör, 2003: 67).

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’nun Osmanlı padişahlarına ve hanedan üyelerine karşı takındığı olumsuz tavrında devrin tarih anlayışının katkısı olduğu görülmektedir. Ancak hayatında hiçbir roman yazmayan ve bir teklif

üzerine *Kara Davut*'u (Taştan, 2007: 576-588) ve romanın gördüğü rağbet üzerine de *Köroğlu ve Deli Deryalılar*'ı kaleme alan yazarın Osmanlı'yı itibarsızlaştırma çabalarında ifrata vardığı ve tarihi gerçeklerin dışına çıktığı (Kacıroğlu, 2008: 121) da bir gerçektir. *Karlı Dağlar* adlı romanında II. Abdülhamit'i de benzer şekilde eleştiren hatta hakaretler eden (bkz. Özdemir, 2018) Nizamettin Nazif, bu hususta Mustafa Kemal Atatürk tarafından da uyarılmıştır. Mustafa Kemal, 1937 yılında *Karlı Dağlar* ve Sultan Abdülhamit'le ilgili eleştirileri hakkında konuştuğu Nizamettin Nazif'i, "Sevme Abdülhamit'i! Yine de sevme! Fakat sakın anısına hakaret edeyim deme! Senin kuşağın biraz daha ölçülü kararlar vermeye alışmalı." diyerek, ciddi bir şekilde uyarır (Armağan, 2018: 317-318). Sultan Abdülhamit, Nizamettin Nazif için artık 'kızıl Sultan' değil 'Cennetmekân Abdülhamit Han'dır. *İlân-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamid Han* adlı eserinde Abdülhamit'i gerçek bir vatansever olarak gösterir. Bu değişimi, *Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar* adlı eserinde açıkça ortaya koyar:

"Sultan İkinci Abdülhamit Han 1908 ayaklanmasının ellinci ve tahttan indirilişinin kırk dokuzuncu yılına kadar körü körüne aleyhine bulunmuş bu devlet başkanı, 1958 yılının Temmuzunda artık her türlü körlerin dahi beyinlerini kamaştırın bir nur halini almış bulunuyordu. (...) Cennetmekân Sultan İkinci Abdülhamit Han Hazretleri Osmanlı Devrinin tek ve gerçek siyasi dehası olarak nice canlı enkaz arasında vakar ve ihtişamı ile boy verir." (Tepedelenlioğlu: 1978: 7)

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun buradaki keskin dönüşü veya tarihe bakıştaki yumuşama eğilimi sadece Mustafa Kemal'in ikazı veya eleştiriler üzerine değil devrin tarihi anlayışının değişmesiyle de ilgilidir. Nitekim Nizamettin Nazif, çok partili hayata geçişle birlikte *Kara Davut*'ta Fatih Sultan Mehmet'e herkesin önünde atılan tokat sahnesini çıkartacaktır (Nayman, 2018: 51). Taştan, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra yayımlanan romanlarda tarihe bakış açısının da değiştiğini şu sözlerle özetler:

"Atatürk'ün ölümünden sonra yazılan tarihî romanlarda ilk zamanlardaki coşkun hava yoktur. Bu devrede yazılan tarihî romanlarda Cumhuriyet inkılaplarının etkisi azalmaya başlar. Konular birbirini tekrarlamakta, yeni fikirler geliştirilememektedir. Tarihî romancılarımızın geçmişe yönelmelerinde devrin hâkim temayüllerini bütünüyle bulmak zordur. Bu devrede Ziya Şakir, Zuhuri Danışman, Niyazi Ahmet gibi yazarlar, geçmiş konuları tekrarlarlar. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki katı tutum zaman zaman devam etmekle birlikte tarihe farklı bir bakış açısı da görülmeye başlar. Osmanlı, toptan reddedilen veya menfi yaklaşılan bir tarih olmaktan çıkar. Osmanlı devleti ve hanedanı ile askeri ve halkı bir

bütün olarak işleyen yazarlar görülür. Bu değişimin de en mühim sebebi devrin sosyal, kültürel ve siyasî gelişmeleriyle alakalıdır.” (Taştan, 2007: 758).

Feridun Fazı Tülbentçi de tam da bu dönemde romanlarını kaleme alan bir yazardır. Yazar, peş peşe yayımladığı romanlarında Osmanlı padişahları ve hanedan üyelerini tarihteki yerlerine göre değerlendirmeye çalışır. Artık Osmanlı padişahları veya hanedan üyeleri bütünüyle reddedilen veya hakaret edilen kişiler değil hataları ve sevaplarıyla ve en çok da tarihte yapmış oldukları icraatlarıyla ele alınıp yüceltilir. *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, *Sultan Yıldırım Bayezid* (1947), *Osmanoğulları* ve *Kanuni Sultan Süleyman* (1950) romanlarında, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yükseliş zamanlarına kadarki devreleri bir bütün hâlinde ele alan Tülbentçi, “Osmanlı padişahlarını romanlarının başkahramanı yapmakta, onların yiğitliklerini, kahramanlıklarını, insancıl yönlerini işlemekte, padişah-devlet-millet bütünlüğünü öne çıkararak bunları Türkçülük şiarı içinde idealize etmektedir. Böylece tarihî romanlarımızda ilk kez Feridun Fazıl'ın kaleminden Osmanlı padişahlarının silsile hâlinde müspet bir bakış açısıyla ele alındıklarını müşahede etmekteyiz (Taştan, 2007: 770). Bu vesileyle yazarın *Kanuni Sultan Süleyman* romanı, Kanuni'yi üstün meziyetleri fakat yer yer de hatalarıyla işleyen bir roman olarak *Deli Deryalılar*'dan büsbütün ayrılır.

Sonuç

Türk tarihinin kudretli padişahlarından Kanuni Sultan Süleyman, Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra görülmeye başlayan edebi türler içinde şiir ve tiyatro eserlerinde görülmesine rağmen bir roman kahramanı olarak ancak Cumhuriyet döneminde karşımıza çıkmıştır. Bu döneme kadar yayımlanan *Cezmi* ve *Öksüz Turgut* romanlarında olumlu bir kişilik olarak kısaca söz edilmiştir.

Cumhuriyet dönemi edebi eserlerinde tiyatro ve şiir türlerinde eski Türk tarihine karşı büyük bir ilgi uyanmasına rağmen tarihi romanlarda farklı olarak Osmanlı dönemine gidilmiştir. Osmanlı tarihi içinde de en çok ilgiliyi ise yükseliş dönemine damgasını vuran Kanuni Sultan Süleyman görmüştür. Kanuni Sultan Süleyman, ilk olarak Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu tarafından 1928 tarihinde yayımlanan *Deli Deryalılar* romanında canlandırılır. Bu tarihten 1950 yılına kadar yayımlanan birçok romana konu olan padişah, bunların çoğunda olumsuz yönleriyle işlenmiştir. Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından yayımlanan *Kanuni Sultan Süleyman* romanında ise olumlu özellikleriyle ele alınır. Her iki roman, Kanuni Sultan Süleyman'ı

farklı ele alışları ve özellikle de tarihe bakış aırları noktasında dikkate değer örneklerdir.

Deli Deryalılar'da Nizamettin Nazif'in Kanuni Sultan SŪleyman'a bakıřı olumsuz ve oldukça öznelidir. Kanuni Sultan SŪleyman'ın devlet adamlıęı ve iyilięine dair satır aralarında bazı gŪzellemeler olsa da romanda onu fevkalade ktŪ bir řahsiyet olarak grŪrŪz. Kanuni'yi ve mensubu olduęu hanedanı, Sadrazam İbrahim Pařa ve devlet ricalini bŪsbŪtŪn reddeden yazar, halka daha yakın grdŪęŪ Barbaros Hayrettin Pařa ve leventlerini de bir o kadar yŪceltir.

Kanuni'nin Cumhuriyet döneminde yazılan romanlar içinde bŪtŪn yönleriyle canlandırıldıęı ve hatalarına raęmen benimsendięi ilk roman Feridun Fazıl TŪlbenti tarafından kaleme alınan *Kanuni Sultan SŪleyman*'dır. Dönemindeki bŪtŪn tarihi olaylarıyla canlandırılan Kanuni, řehzade Mustafa'nın idamında duyduęu derin ŪzŪntŪ ve piřmanlıkla birlikte daha çok sevaplarıyla yŪceltilen bir karakter olarak karřımıza çıkar.

Her iki yazarın keskin çizgilerle birbirinden farklı Kanuni karakteri yaratmalarında devrin tarihi, kŪltŪrel ve siyasi hareketlerinin önemli bir etkisi vardır. Nizamettin Nazif, yayınladıęı romanlarında “karanlık bir aę” olarak grŪlen Osmanlı tarihini; bu karanlıęa vesile olarak grdŪęŪ Osmanlı padiřahları ve hanedan Ūyelerini çok aęır bir řekilde ktŪler. Ancak Kanuni gibi, dŪnya tarihinde yeni bir aę açan Fatih Sultan Mehmet, Yıldırım Beyazıt ve II. AbdŪlhamit gibi TŪrk tarihinde bŪyŪk hizmetleri olan parlak kiřileri ifrat derecesinde ktŪlemesi, devrinde de eleřtirilmiř, Mustafa Kemal AtatŪrk'Ūn bir uyarısı Ūzerine de bakıř açısında yumuřama grŪlmŪřtŪr. Ancak onun, ‘Kızıl Sultan’ olarak grdŪęŪ II. AbdŪlhamit'i daha sonraları ‘Cennetmekān Sultan AbdŪlhamit Han’ olarak yŪceltmesinde sadece bu eleřtirilerin ve uyarıların deęil, deęiřen tarih anlayıřı, siyasi ve kŪltŪrel ortamın da önemli etkisi olmuřtur. Bunun da edebi açıdan en gŪzel örneęini *Kanuni Sultan SŪleyman* romanında görmek mŪmkŪndŪr.

Kaynaklar

Argunřah, H. E. (1990). *TŪrk Edebiyatında Tarihî Roman (TŪrk Tarihiyle İlgili)* (Yayımlanmamıř Doktora Tezi). Marmara Ūniversitesi, Sosyal Bilimler EnstitŪsŪ, İstanbul.

Armaęan, M. (2018). *AbdŪlhamit'in Kurtlarla Dansı*. İstanbul: Timař Yayınları.

H. AYDOĞDU

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 396-413 (Atf için/To cite).

Buttanrı, M. (2002). *Türk Edebiyatında Tarihi Tiyatro (Başlangıcından 1950'ye Kadar)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Buttanrı, M. (2006). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 4 (8).

Canatak, A. M. (2003). *Cumhuriyet Devri Türk şiirinde tarih teması (1923-1960)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, A. (1999). Türk Tiyatrosunda Hürrem Sultan. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 57-64.

Emecan, F. Süleyman I. *TDVİA*. C. 38, 74-75.

Güngör, E. (2003). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Hisar Kültür Gönüllüleri.

İnan, A. (1937). Osmanlı Tarihine Umumi Bir Bakış ve Osmanlı Tarihi. *Ülkü*. 10 (56).

Kacıroğlu, M. (2008). *Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanı (Yapı ve Tema 1919-1928)*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Karaca, A. (1993). Osmanlıyı İtibarsızlaştırma Örneği Olarak Sadri Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş'u. II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: TYB Yayınları.

Karadağ, N. (1998). *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Nayman, H. (2018). *Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun Köroğlu Adlı Eski Harfli Tarihi Romanının Çeviri Yazısı ve Tahlili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Özcan, A. (2011). *Türkiye'de Popüler Tarihçilik 1908-1960*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özdemir, H. (2018). *Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun Hayatı, Edebi Kişiliği ve Romanlarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

H. AYDOĞDU

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 396-413 (Atf için/To cite).

Taştan, Z. (1993). Tarihi Gerçekler Ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihi Roman. *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: TYB Yayınları.

Taştan, Z. (2005). *Türk Romanında İstanbul'un Fethi ve Fatih*, (ed. K. Yetiş). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Taştan, Z. (2013). Tarihi Romanlarda Tarihi Şahsiyetleri Kurgulamak. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 32-42.

Taştan, Z. (2007). Cumhuriyet Dönemi Tarihî Romancılığımızda Dikkat Çekici Bir Eser: *Kara Davut* ve Devrinde Uyandırdığı Akisler. *II. Kayseri ve Yöresi, Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Taştan, Z. (2020). *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (1871-1950)*. İstanbul: Hiper Yayınevi.

Tepedelenlioğlu, N. N. (1978). *Sultan İkinci Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar*. İstanbul: Divan Yayınları.

Tepedelenlioğlu, N. N. (1928). *Deli Deryalılar*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Tülbentçi, F. F. (1950). *Kanunî Sultan Süleyman*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YENİ BİR KUVVET ÇARPANI: SİBER SAVAŞLAR ÜZERİNE BİR VAKA ANALİZİ

Serkan YENAL¹, Naci AKDEMİR²

Öz

Savaş her çağda farklı şekilde gerçekleştirilmiş, gelişen koşullar ve teknoloji savaşın doğasını değiştirmiştir. Başlangıçta, basit silahlarla icra edilen savaşlar ve sonuçları, gelişen silah teknolojisi doğrultusunda kapsamlı bir biçimde değişmiştir. Bu değişim bir anda meydana gelmemiş yüzlerce yıllık bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde pek çok ülkenin gündemini meşgul eden “siber savaşlar”bu sürecin son halkalarından birisidir. Çalışmamızda 1900’lü yıllardan günümüze kadar meydana gelmiş önemli siber savaş olayları arasından amaçlı örneklem yöntemi ile dokuz olay seçilmiştir. Seçilen olaylar, Vaka analizi metodu kullanılarak, NVIVO nitel analiz programı vasıtasıyla temalandırılmıştır. Tematik analiz, siber savaşların İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Milenyum Evreleri olarak üç ana evreden geçtiğini ortaya koymuştur. Çalışmamız ilk örneklerine soğuk savaş ve İkinci dünya savaşında sınırlı etkiye sahip olan siber savaşın, 2000’li yıllarda zararlı yazılım ve kriptografi alanlarında meydana gelen değişim ve internet tabanlı uygulamaların hayatın her alanında yaygınlaşmasıyla yıkıcı etkilere neden olabileceğini ortaya koymuştur. Analizimiz, milenyum evresinde siber savaşın konvansiyonel bir savaşla koordineli olarak bir başka devlete isteklerini kabul ettirmek, düşman ülkelerin kritik alt yapılarını tahrip etmek, siyasi anlaşmazlık esnasında hasım ülkenin kamuoyu üzerinde psikolojik üstünlük sağlamak gibi amaçlarla işlendiğini göstermiştir. Tartışma bölümünde siber savaş vakalarından alınan dersler yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Siber Güvenlik, Siber Savaş, Siber Suçlar.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi KHO Svn. Yön. Bölümü, syenal@kho.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-8188-5095.

² Dr. Öğr. Görevlisi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Fakültesi, naciakdemir@jandarma.gov.tr, ORCID No: 0000-0002-4288-6482.

Makale Gönderilme Tarihi: 7 Nisan 2020. Makale Kabul Tarihi: 21 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

A NEW FORCE MULTIPLIER IN INTERNATIONAL RELATIONS: A CASE STUDY OF CYBER WARFARE

Serkan YENAL, Naci AKDEMİR

Abstract

War has been carried out differently throughout history. Evolving conditions, coupled with technological advancements, has altered the nature of the war. The extent and the adverse impacts of wars, which were initially performed with rudimentary weapons, have also displayed dramatic changes parallel to the developments in warfare technology. This change is the outcome of a process that lasted for centuries. Cyber warfare that has become the Tier One issues for many countries is the ultimate chain of this process. This study utilized a purposeful sampling method to select nine cases among the important cyberwar events that have occurred from the 1900s to the present day. The selected events were the med by using the Case Study approach through the NVIVO qualitative analysis program. The maticanalys is revealed that cyberwars went through three main phases, World War II, the Cold War, and the Millennium Phases. Our study has revealed that cyberwarfare, which had limited effects in the Cold War and WWII, may cause destructive effects parallel to the developments in malware writing and cryptography in the 2000s as well as the intrusion of the internet-based applications in all areas of life. Our analysis has shown that cyberwarfare is conducted to achieve various goals including administering convention altogether with cyber warfare, coercing another state to accept the sanctions, destroying critical infrastructures of enemy countries, and providing psychological superiority over the public opinion of the hostile country during the political dispute. In the discussion section, the lessons learned from cyberwarfare cases are interpreted.

Keywords: International Security, Cyber Security, Cyber Warfare, Cybercrime.

Giriş

Savaş, insanlık tarihinde ilk insandan bugüne kadar var olmuştur. İnsanlar bazen çıkarlarını korumak bazen iktidarı elde etmek ve sürdürmek bazen dini gerekçeler bazen de toprak elde etmek amacıyla savaşmışlardır. Savaş günümüzde çok farklı anlamlar kazanmış aynı zamanda farklı disiplinlerin inceleme alanına girerek multidisipliner bir olgu haline gelmiştir.

İçinde bulunduğumuz döneme bakıldığında, tüm dünyada hızlı bir şekilde etkisini gösteren küreselleşme ve hızlı şekilde artan teknolojinin getirdiği büyük kolaylıklar yanında aynı zamanda savaşların yöntemlerinin ve etkilerinin de önemli oranda değiştiği görülmektedir. Yaşanılan savaşlar, önceki dönemlerden çok farklı aktörler ve sektörlerin de işin içine dâhil olmasıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. Günümüzde savaşlar sadece iki devlet ve bunların orduları arasında yaşanmamakta, farklı sivil toplum kuruluşları yardım kuruluşları, şirketler, devlet dışı oluşumlar, terör örgütleri, uluslararası şirketler gibi unsur ve aktörler birer savaş unsuru haline gelmektedir.

İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin bir yansıması olarak internetin hayatımızda hızlı bir şekilde yerini alması, diğer eşya, ev ve araçlardaki teknolojik gelişmelere entegre olması bu sayede giderek artan oranda kullanılan cihazların “akıllı” hale gelmesi kuşkusuz insan yaşamını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte bulunulan ortam itibariyle güvenlik açıkları da ortaya çıkmakta, bu açıklardan faydalanan kötü niyetli kişiler kendi çıkarları doğrultusunda bireyler ve kurumlara saldırılar gerçekleştirmektedir. Bireyler ve kurumlar arasındaki mücadelenin bir yansıması olarak bilişim dünyası ya da siber dünya olarak da adlandırılan, dijital dünya, aynı zamanda ülkeler arasındaki mücadelenin de aktif olarak yaşandığı bir ortam halini almıştır.

Savaşlardaki bu dönüşüm, güçlü ya da zayıf devlet tanımını da değiştirmiştir. Günümüzde ordularda çok sayıda askerin çok sayıda silah, tank, uçak gibi silahların bulunması, tek başına bir devletin güçlü kabul edilmesi için yeterli değildir. Bir devlet, teknolojik gelişmelere ayak uydurup, etrafındaki tehditlerden kendini soyutlayabildiği ve caydırıcı bir unsur olabildiği ölçüde güçlü sayılmaktadır. Zira geçmişte onlarca yıllık saldırılarda verilebilecek zarar, bir tek bilgisayarla yüzlerce kat düşük maliyetlerle gerçekleştirilebilmektedir.

Siber alan ya da siber dünya olarak da adlandırılan internet dünyası pek çok imkânı insanların kullanımına açmıştır. Geçmişte çok uzun süren pek çok iş

ve işlem saniyeler içinde gerçekleşmektedir. Ülkeler, kurumlar ve bireyler pek çok bilgiye internet üzerinde ulaşmakta, kamu ve özel hizmetler bu şekilde gerçekleşmektedir. Bütün bu imkânların yanında, birey, kurum ve devletlerin siber alandaki bilgilerinin ve hizmetlerin güvenliğinin sağlanması çok önemli bir sorun haline gelmiştir. Zira artık savaşlarda bu bilgiler ve hizmetler hedef haline gelmiştir. Bu artan tehdit işletmelerin ve kurumların imajının toplumdaki bir yansımaya olan kurumsal itibarın (Gülyüz ve Dalkılıç, 2019) azalmasına ve organizasyonlar ile çevrimiçi ticaret yapan firmalara güvenin azalmasına neden olmaktadır.

Günümüzde siber savaşlar, basit bilgi çalma faaliyetlerinden büyük bir nükleer reaktörü etkisiz hale getirmeye, bir insansız hava aracını yere indirmekten, büyük yolcu uçaklarını çarpıştırmaya kadar giden bir boyuta ulaşmıştır (Başaranel ve Türkşen, 2019). Kavramsal çerçeve bölümünde siber dünya ve siber savaş kavramları incelenecek, siber savaş ve siber saldırı yöntemleri anlatılacak ve siber savunmada uluslararası önlemler ve Türkiye'deki siber savunma çalışmaları anlatılacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Günümüzde, internet günün her anında ve her yerde kullanılan bir sistem haline gelmiştir. Daha önceleri uzun zaman iş ve işlemler internet sayesinde saniyeler içerisinde gerçekleştirilebilmektedir. Yarattığı bu cazibe aynı zamanda önemli güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Zira her birey ve kurum, çok önemli bilgilerini internet ortamında saklamakta olup temel devlet hizmetleri internetten verilir hale gelmiştir. Bu durum suç örgütleri ve terör örgütleri gibi kötü niyetli kişi ve grupların da doğal olarak ilgilerini çekmektedir (Başaranel, 2017).

Siber dünya, siber uzay, siber ortam olarak da ifade edilen ve internet sisteminin bütünü anlatan kavramların birbirinden farklı çok sayıda tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan bir kısmını şu şekilde inceleyebiliriz.

Siber uzay, sanal bilgisayar dünyasına atıfta bulunur ve daha özel olarak, çevrimiçi iletişimi kolaylaştırmak amaçlı, küresel bilgisayar ağı oluşturmak için kullanılan dijital bir ortamı ifade eder (Technopedia, 2019). Diğer yandan, Beyaz Saray tarafından yayınlanan Amerika Ulusal Güvenlik Direktifi (*National Security Presidential Directive 54/Homeland*), siber uzayı “birbirine bağlı bilgi teknolojisi ağı, alt yapı ve kritik endüstrilerdeki interneti, iletişim ağlarını, bilgisayar sistemlerini ve gömülü işlemci ve denetleyicileri içeren bir kavram” olarak nitelendirir (The White House,

2008:3). Bu açıklamayla kavram içerisinde özellikle kritik sektörlerdeki internet ve bilişim sistemi kullanımı ifade edilmektedir.

Çiftçi'ye göre (2017:5), siber ortam aşağıdaki unsurlardan oluşmaktadır:

✓ **Donanım:** Sunucular, istemciler, bilgisayarlar, akıllı telefonlar, şifreleme sistemleri, merkezi denetleme kontrol ve veri toplama (Supervisory Control and Data Acquisition-SCADA) sistemleri ve sensörlerden,

✓ **Yazılım:** İşletim sistemleri, veritabanı yazılım sistemleri, uygulama yazılımları, gömülü yazılımlardan,

✓ **İletişim Altyapısı:** Kablolü/kablosuz iletişim ağları, telsiz, uydu, iletişim sistemleri ve internetten oluşmaktadır.

Görüldüğü gibi yukarıdaki tanımların tümü siber uzayın tanımını teknolojik unsurları açısından yapmaktadır. Oysa insan faktörü siber uzayın en önemli parçalarından birisidir. Siber uzayı sosyo-kültürel bir ortam ele almak gerekirse, siber uzay fiziksel, mantık ve sosyal katman olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır (Pamphlet, 2010:8).

Gelinen noktada, siber dünya, bir anlamda iletişimin bugünü ve geleceğini ortaya koymaktadır ve dünyanın iletişim olanaklarına yönelik tehditlerin de en önemli muhatabı konumundadır. Bu tehditler özel olarak bir hedefe yönelebileceği gibi siber dünyanın geneline yönelik bir boyut da alabilir. Bu noktada siber güvenlik kavramı gündeme gelmektedir.

Siber güvenlik, siber ortamı ve örgütü, kullanıcı bilgilerini korumak için kullanılacak araçlar, politikalar, güvenlik kavram ve önlemleri, rehberler, risk yönetimi yaklaşımları, faaliyetler, eğitim, iyileştirme uygulamaları, güvence ve teknolojilerin toplamını ifade eder. Organizasyon ve kullanıcı varlıkları arasında bağlı bilgi işlem cihazları, personel, altyapı, uygulamalar, servisler, telekomünikasyon sistemleri ve siber ortamdaki iletilen ve / veya depolanan bilgilerin toplamı bulunur. Siber güvenlik, kuruluşun güvenlik özelliklerinin ve kullanıcı varlıklarının siber ortamdaki ilgili güvenlik risklerine karşı ulaşılmasını ve bakımını sağlamak için çaba gösterir (ITU, 2020).

Bu noktada siber güvenliğin önemi gün geçtikçe artmaktadır; zira günümüzde devlet kuruluşları, finansal ve tıbbi kuruluşlar dijital olarak

devasa boyutta veri toplamakta, işlemekte ve depolamaktadır. Bu verilerin önemli bir kısmı da fikri mülkiyet, finansal veriler, kişisel bilgi veya gizlilik derecesi yüksek hassas bilgilerden oluşmaktadır (Digital Guardian, 2019).

Kurumların, devletlerin internet kullanımı yanında bireylerin de internet ve sosyal medya kullanımı hızla artmaktadır. Bu durum, siber güvenliğin bir de bireysel boyutunu ortaya koymaktadır. Tablo:1’de internet ve sosyal medya kullanımı istatistikleri verilmektedir.

Tablo 1:
İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı (milyar)

İnternet	Aktif Sosyal Medya	Cep Telefonu	Cep Telefonundan Sosyal Medya
4.021	3.196	5.135	2.958

Kaynak: (We are social, 2019)

Tablo-1’den de anlaşılacağı üzere, dünya genelinde 2018 rakamlarına göre, yaklaşık 4 milyar insan internet kullanmakta, yaklaşık 3 milyar 200 milyon insan aktif sosyal medya kullanmakta yine yaklaşık 5 milyar 150 milyon insan cep telefonu kullandığından bunların yaklaşık 3 milyarı mobil sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Yine ekim 2019’da yapılan araştırmaya göre, aktif sosyal medya kullanıcılarının toplam nüfusa oranı yüzde 48’e ulaşmıştır (We are social, 2019). Dünya genelinde bireylerin internet kullanımı dünya nüfusunun yaklaşık yarısına ulaşmıştır. Bu durum internet ve sosyal medyanın, devasa bir piyasa oluşturduğunu gözler önüne sermektedir. Bu istatistikler aynı zamanda dünya nüfusunun yaklaşık yarısının siber tehditlere açık olduğunu da ortaya koymaktadır. Zira internet kullanan insanların çok önemli bir yüzdesi aynı zamanda aktif sosyal medya kullanıcısı durumundadır. Kişisel bilgiler ve görüntülerin sürekli biçimde dijital ortamda tutulması, siber güvenliğin önemini ortaya koymaktadır.

Siber Savaş, bir ulus devletin başka bir ulus devletin bilgisayarlarına ya da ağlarına nüfuz etme, hasar verme veya aksamaya yol açma eylemleri olarak ifade edilmektedir (Clarke ve Knake, 2010:6). Buradan hareketle siber savaşın bazı unsurları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi aktör, ikincisi amaç unsurudur. Aktör noktasında, siber savaşın aktörlerinin ulus devlet olması söz konusudur. Zira devlet dışı organizasyonların da siber saldırı

gerçekleştirmesi söz konusu olsa da bu durum, siber suçlar kapsamına girmektedir. İkincisi amaç unsurudur. Bu noktada bir ulus devletin diğer ulus devletin bilgisayar ya da ağlarına zarar verme amacıyla hareket etmesi beklenmelidir.

Temel Siber Saldırı Türleri³

İlk örnekleri 1800’lü yıllarda ortaya çıkan ve geçmişte birkaç kişiyi ya da işletmeyi etkileyen saldırılar günümüzde küresel ölçekte milyonlarca kişiyi etkileyen aynı zamanda milyarlarca dolarlık zarar meydana getiren devasa boyutlardaki saldırılara dönüşmüştür. Bu durum gelecekte, teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması ve hayatın tüm aşamalarına nüfuz etmesi sebebiyle artarak devam edeceğe değerlendirilmektedir. Günümüzdeki siber silahlar aşağıdaki tabloda açıklanmıştır:

Tablo 2:

Günümüzde Siber Silahlar

Silah	Etki
Mantık Bombaları (logicbombs)	Bilgisayar sistemi ya da ağa, istenildiği zaman faaliyete geçen ve sunucu sisteme ciddi zarar veren kodlar yerleştirilmesi biçiminde gerçekleştirilir. Bu saldırılarda sistem kapatılabilir ya da bütün veriler silinebilir.
Tuzak Kapıları (Trapdoors)	Bir yabancı sistem ya da ağa, sonraki bir zamanda yeniden girebilmek için kod parçaları ya da sistem giriş mekanizmaları bırakılır ya da bu giriş kapıları oluşturulur.
Botnet	Birlikte çalışmaya zorlanan bilgisayarlardan oluşan bir ağın yetkisiz bir uzak kullanıcının kontrolüne girmesidir. Bu robot bilgisayar ağı, başka bilgisayarların ağına girmek için kullanılır.

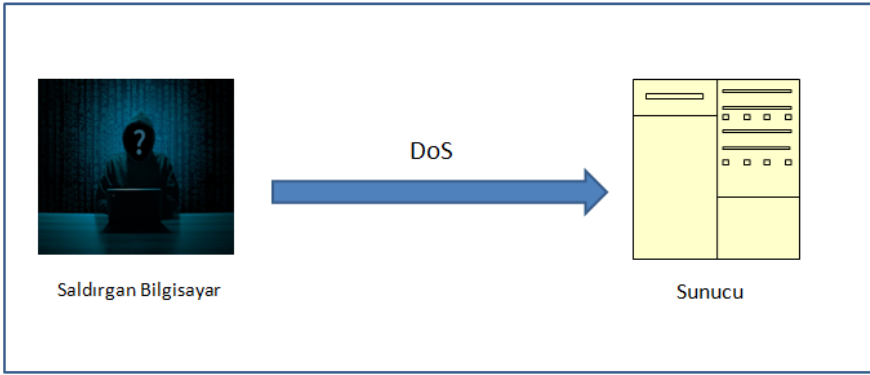
Kaynak: US Cyber War, 2020

Tablo 2’den de anlaşılabilir olduğu üzere, günümüzdeki siber silahlar çok düşük maliyetle çok büyük sonuçlar doğurabilmektedir. Çoğu zaman kötü niyetli bir kişinin yeterli olduğu bu saldırılarda milyonlarca kişiyi etkileyen bir saldırı gerçekleştirmek mümkün olabilmektedir. Tablo 3’de tanımlanan siber

³ Bu bölümde yer alan tüm şekiller kaynaklarından esinlenerek yeniden üretilmiştir.

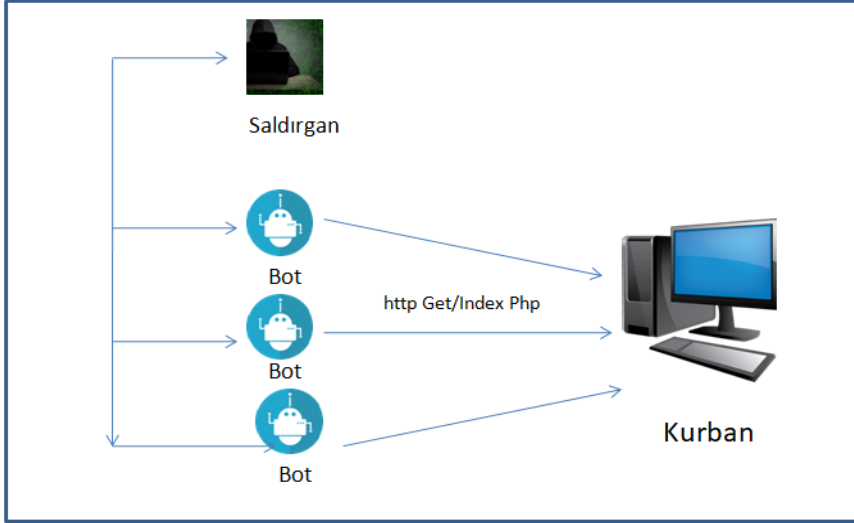
silahlar kullanılmak suretiyle siber saldırılar genel olarak aşağıdaki biçimlerde gerçekleştirilmektedir:

DoS (Denial of Service-Hizmet Reddi) Saldırısı: Bu tür saldırılarda, bir makine ya da ağı kapatarak, hedeflenen kullanıcıların ona erişiminin engellenmesi söz konusudur. DoS saldırıları, hedefi trafiğe boğarak ya da bir çökmeye neden olacak derecede fazla veri göndererek gerçekleştirilir. Her iki durumda da bu tür siber saldırıda, meşru kullanıcılar (çalışanlar, üyeler ya da hesap sahipleri) bekledikleri hizmet ya da kaynaktan mahrum kalır. DoS saldırıları genel olarak bankacılık, ticaret ve medya şirketleri gibi yüksek profilli kuruluşların internet sitelerini hedef alır ve büyük maddi kayba neden olabilir (Paloaltonetworks, 2020).

Şekil:1 DoS Saldırısı Süreci (Cloudflare, 2020a)

DDoS (Distributed Denial of Service-Dağıtılmış Hizmet Reddi) Saldırısı: Bu tür saldırılar, DoS (hizmet reddi)saldırılarının bir alt sınıfıdır. Bir DDoS saldırısı, toplu trafik olarak da bilinen, birbirine bağlı birden çok çevrimiçi cihazı içerir. Bunlar, sahte bir trafiği olan bir hedef internet sitesini bunaltmak için kullanılır. Diğer siber saldırılardan farklı olarak, DDoS saldırıları güvenlik duvarını delmeye çalışmak yerine, bazen internet sitelerini ve sunucuları, yasal kullanıcılar için kullanılamaz hale getirmeyi amaçlar. Bazen de diğer kötü amaçlı etkinlikler için hedefin güvenlik duvarını ihlal ederek, güvenlik ağlarını devre dışı bırakmak yöntemiyle çalışır (Imperva, 2020).

Şekil:2 DDoS Süreci (Cloudflare, 2020b)

Malware (Kötü Amaçlı Yazılım):Malware casus yazılım, fidye yazılımı, virüsler ve solucanlar gibi kötü amaçlı yazılımları tanımlamak için kullanılan genel bir terimdir. Kötü amaçlı yazılım, genellikle kullanıcılar riskli yazılımı yükleyen tehlikeli bir bağlantıyı veya e-posta ekini tıkladığında, bir güvenlik açığını istismar eder. Bu yazılım farklı maksatlarla kullanılabilir. Örneğin, ağır temel bileşenlerine erişimi engellemek (fidye yazılımı), kötü amaçlı yazılım veya ek zararlı yazılım yüklemek, sabit sürücüden veri ileterek gizlice bilgi almak (casus yazılım) maksatlarıyla kullanılabilir (Cisco, 2019).

Phishing (Yemleme): Oltalama saldırıları olarak da bilinen bu saldırı türü, tarihin en eski ve etki düzeyi yüksek saldırıları arasındadır. Bu saldırı türünde e-posta ve kısa mesaj gibi araçlarla cazip sahte mesajlar göndererek parola, kimlik bilgisi vb. kişisel verilerin çalınması amaçlanmaktadır. Gönderilen virüslü dosyaların açılmasıyla birlikte kurbanların cihazları saldırganların kontrolüne girebilir ve bu şekilde maddi kayıplarla birlikte gizli bilgilerin de ele geçirilmesi söz konusu olabilir (BGA security, 2019).

Zararlı yazılım gibi teknik saldırılara ilave olarak, sosyal mühendislik yöntemleri de oltalama saldırılarında sıkça kullanılmaktadır. Örneğin, saldırganlar genellikle, gerçek bir kişi ya da seçilen kurbanın iş yapabileceği bir şirket biçiminde güvenilen bir varlık olarak maskelenir (Fruhlinger, 2019). Hedefi maskelenen kişi olduğuna inandıran saldırgan bu yöntemle,

genellikle finansal kontrolün zayıf olduğu ülkelerde açılan hesaplara para transferleri yapılmasını sağlarlar.

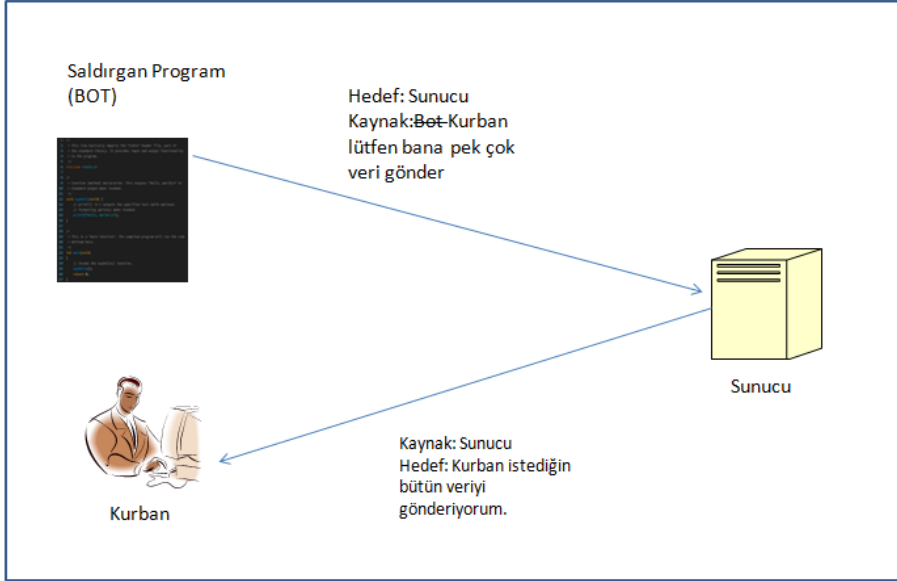
Man in the middle (MitM-Ortadaki Adam) Saldırısı: Bu tarz saldırılar, bir bilgisayar korsanının bilgisayar kullanıcısının ve sunucunun iletişimi arasına gizlice nüfuz ettiğinde gerçekleşmektedir. Ortadaki adam saldırılarının bazı yaygın türleri şu şekilde sıralanabilir (Melnick, 2018):

a) Oturum Çalma: Bu tür bir MitM saldırısında, bir saldırgan güvenilir bir istemci ve ağ sunucusu arasındaki bir oturumu ele geçirir. Saldırı yapan bilgisayar IP adresini güvenilir istemci yerine geçirir. Böylece oturumu devam ettirerek sunucuyu istemci (gerçek bilgisayar kullanıcısı) ile iletişim kurduğuna inandırır.

Şekil: 3 Oturum çalma süreci (Turk Hack Team, 2020)

b) IP Aldatmacası: Saldırmanın kimliğini gizlemek, başka bir bilgisayar sistemini taklit etmek veya her ikisini birden değiştirmek için, olduğundan farklı bir kaynak adresi ile Internet Protokolü (IP) paketlerinin oluşturulmasıdır (Cloudflare, 2020c). Bu saldırı türünde, saldırgan, kurbanı güvenilir bir sistemle iletişim kurduğuna ikna etmeye çalışır ve bunu başardığında saldırı hedefine ulaşır (Melnick, 2018).

Şekil 4: IP Aldatmacası Süreci (Cloudflare, 2020c).

c) Tekrarlama: Bir saldırgan, eski iletileri yakalayıp kaydeder. Daha sonra katılımcılardan birini taklit ederek iletileri göndermeye çalışarak bir “tekrarlama saldırısı” gerçekleştirir (Melnick, 2018). Tekrarlama saldırılarının yarattığı ilave tehlike, saldırganın bir iletiyi ağdan aldıktan sonra şifresini bile çözmeye gerek duymadan her şeyi yeniden göndererek kurbanı inandırması ve saldırıyı başarıyla sonuçlandırmasıdır (Kaspersky, 2020).

Siber Savunmada Uluslararası Önlemler

İnternet, dijital olarak sunulan hizmetler, cihazlar ve gelişen teknoloji dünya ekonomilerinin “mütemmim cüz’ü” haline gelmiştir. Giderek daha fazla bağlantılı bir dünya konjonktüründe, etkili siber güvenlik mekanizmalarının oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Artan kullanım ve teknolojiye olan bağımlılık ile güvenlik riskleri de artış göstermektedir (ITU, 2020b). Bu durum siber güvenlik konusunda bireysel ve ulusal önlemlerin yanında küresel önlemlerin de alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Günümüzün en önemli ve etkili tehditlerinden biri konumuna gelen siber tehditler, asimetrik yapısı nedeniyle nükleer tehditlerden sonra ikinci sırada gelmektedir (Hajoary ve Akhilesh, 2020). Bu durum ülkelerin siber

savunmaya yönelik ilgisini artırmakta aynı zamanda önemli miktarlarda yatırım yapmalarına neden olmaktadır.

Oluşan risklere karşı koyabilmek için kullanıcılar, geleneksel olarak tehditleri azaltan, anti-virüs yazılımları, güvenlik duvarları, saldırı tespit sistemleri gibi mekanizmaları kullanmaktadır (Canbek, 2019:306). Bunun haricinde bireyler ve kurumlar sistem yedeklemesi, felaket kurtarma merkezleri gibi çalışmalarla veri yedeklemesi ve sistemi geri döndürmeye yönelik faaliyetlerle siber tehditlere karşı önlemler almaktadır.

Siber savunmada özellikle felaket kurtarma merkezleri önemli bir savunma mekanizması haline gelmiştir. Bu merkezler seçilirden doğal afetlerden, fay hatlarından uzakta, mümkün olduğunca yangına karşı ek önlemler alınmış bir yapıda kurulmaya çalışılmaktadır. Bu sayede hassas verilerin, kurumsal bilgilerin, arşiv kayıtlarının muhafazası ve bir felaket gerçekleştiğinde sistemin geriye döndürülebilmesi mümkün hale gelmektedir.

Siber savunmaya yönelik bireysel, ulusal önlemlerin yanında uluslararası önlemler de alınmaktadır. Bu noktada Birleşmiş Milletler, NATO gibi uluslararası organizasyonların aldıkları önlemler dikkat çekmektedir. Örneğin NATO’da toplu savunma, kriz yönetimi ve kooperatif güvenliğin temel görevlerini yerine getirebilmek için güçlü ve esnek siber savunma mekanizmalarına yatırım yapılmaktadır. NATO’da siber güvenliğe yönelik alınan önlemler kapsamında ilk olarak siber uzayı kara, hava ve denizden sonra dördüncü savaş alanı ilan etmiştir (NATO, 2019). Buna ilave olarak ittifakın süratle değişim gösteren siber tehditlere etkili bir cevap vermesini sağlamak amacıyla Siber Savunma Sözleşmesi’ni 2016 yılında onaylamıştır. Ayrıca Siber Uzay Operasyon merkezi kurulmasına karar verilmiştir. NATO bu önlemler kapsamında uluslararası bir dizi sözleşme ve antlaşmalar hazırlamış, bunlar üye devletlerce imzalanmış ve bunların uygulamasını da üye devletler nezdinde takibini gerçekleştirmektedir.

NATO gibi Birleşmiş Milletler’in de siber savunma ile ilgili faaliyetleri bulunmaktadır. Buna göre, Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (International Telecommunications Union-ITU), siber savunma faaliyetlerinde aktif rol almaktadır. Ayrıca “Siber Güvenlik Programı” hazırlanmakta ve üye ülkelere destek vermektedir. Bu program:

- a) Üye ülkelerin ulusal siber güvenlik stratejileri belirlemesine yardımcı olmayı hedefleyen “*Ulusal Stratejiler*” (National Strategies),

- b) Őlkelerde meydana gelebilecek siber güvenlik sorunlarına mődahale edebilecek ekiplerin oluşturulması, bu timlerin eğitimi ve ihtiyaçlarının karşılanması için uluslararası işbirliği yapılmasını kapsayan ‘‘Bilgisayar Olay Mődahale Ekipleri Programı’’ (Computer Incident Response Teams Programme-CIRT),
- c) Siber güvenlik analizlerinin yer aldığı ‘‘Kőresel Siber Güvenlik Endeksi’’ (Global Cybersecurity Index-GCI),
- d) Yıllık panel, toplantı, kongre gibi etkinlikleri kapsayan ‘‘Siber Etkinlikleri’’ (Cyber Drills),
- e) Artan siber tehditlere yönelik őngőrőler belirlemeyi, üye Őlkelerin őnlem almasını ve kriz yönetim mekanizmalarının oluşturulmasını amaçlayan ‘‘Siber Tehdit Őngőrőleri’’ (Cyber threat Insights) ve
- f) Önemli bir tehdit haline gelen spamla mőcadele konusunda üye Őlkeler nezdinde girişimlerde bulunulmak, uyarılar ve őnleyici mekanizmalar önermek maksadıyla oluşturulan ‘‘Spam’la Mőcadele’’ (Combating SPAM) olmak üzere altı stratejik plandan meydana gelmektedir (ITU, 2020b).

Avrupa Birlięi’nde (AB) de siber güvenliğe yőnelik őnemli faaliyetler bulunmaktadır. Avrupa Birlięi bűnyesinde, siber güvenlik için AB Siber Güvenlik Ajansı (EU Agency for Cyber Security-ENISA) oluşturulmuş ve üye Őlkelerde ve Birlik’in dijital ũrőnleri, hizmetleri ve sőre gibi faaliyetlerinde siber güvenlik sağlanması çalışmalarının koordinasyonun yapılması hedeflenmiştir. ENISA ayrıca, AB dőzeyinde operasyonel işbirliğini artırmak, siber güvenlik olaylarını ele almasını talep eden AB ũye Devletleri’ne yardım etmek ve bűyők ölçekli sınır őtesi siber saldırılar ve krizler durumunda AB’nin koordinasyonunu desteklemekle gőrevlendirilmiřtir. Bu gőrev ENISA’nın ulusal sekretarya rolő üzerine kuruludur (Avrupa Birlięi, 2020).

ENISA dışında EU Cybersecurity Act (AB Siber Güvenlik Antlaşması) hazırlanmıştır. Bu antlaşmayla ENISA’nın etkinliği artırılmıştır. Bu antlaşmayla ENISA, kalıcı bir yetki, daha fazla kaynak ve yeni görevlere sahip olmuştur. ENISA, özel sertifika programları için teknik zemine kavuşmuş, bu programların kamuoyuna duyurulması için internet sitesi hazırlanmıştır. Bu sayede Avrupa Siber Güvenlik Sertifikası erevesinin oluşturulmasında ve sőrdőrulmesinde ENISA kilit bir rolő ũstlenmiřtir (Avrupa Birliği, 2020).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Birleşmiş Milletler, NATO ve Avrupa Birliği'nde siber güvenlik konusuna büyük önem verildiği, siber güvenlik konusunda üye ülkelerde farkındalığı artırmak ve kuruluşların siber güvenlik faaliyetlerini koordine etmek amacıyla, ayrı birimler oluşturma yoluna gidildiği görülmektedir.

Türkiye'de Siber Savunma

Tüm dünyada meydana gelen gelişmeler, Türkiye'de de önemli ölçüde yaşanmakta, teknolojik gelişmelere paralel siber güvenlik sorunlarında da artış yaşanmaktadır. Yapılan araştırmalar, Türkiye'de önemli oranda zararlı yazılım bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yine, Türkiye 25 milyon siber saldırı ile ABD ve Brezilya'nın ardından en fazla siber saldırıya uğrayan 3. ülke konumundadır (Siber Bülten, 2018). Bu durum ülkedeki siber güvenlik sorununun çok önemli bir boyutta olduğunu ortaya koymaktadır.

Teknoloji ve haberleşme olanaklarının bütün dünyayla birlikte Türkiye'de de hızlı bir şekilde gelişmesi, siber güvenlikle ilgili yasal metinlerin düzenlenmesi ve siber savunma alanında yeni önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu noktada öncelikle yasal metinlerin belirtilmesinde fayda görülmektedir. Türkiye'de siber alanla ilgili yasal metinler aşağıda sıralanmaktadır:

- ✓ 2813 sayılı Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun
- ✓ 5809 Sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu
- ✓ 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu
- ✓ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun
- ✓ 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu 655 sayılı Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
- ✓ 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun
- ✓ 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu 115. Madde
- ✓ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu 5. Bölüm
- ✓ 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 1525 inci maddesi

Türkiye’de siber suçlara yönelik de bazı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Buna göre bilişim suçları Türk Ceza Kanununda (5237) (Md.243-245) aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

- ✓ Bilişim sistemine girme suçu (TCK m.243),
- ✓ Sistemi engelleme, bozma, erişilmez kılma, verileri yok etme veya değiştirme suçu (TCK m.244),
- ✓ Banka veya kredi kartının kötüye kullanılması suçu (TCK m.245),
- ✓ Yasak cihaz veya program kullanma suçu (TCK m.245/a).

İdare yukarıda belirtilen kanunlarla siber suçlarla etkin mücadele etmeyi amaçlasa de mevzuatta ve uygulamada bir takım sıkıntılar olduğu aşıkardır. Uluslararası yaptırım ve koordiansyon eksikliği, ulusal yasalardaki eksiklikler, kolluk kuvvetlerinin uygulamada karşılaştığı sorunlar bunlara örnek verilebilir (Çakmakkaya ve Akpınar, 2018). Fakat bu sorunlar sadece Türkiye’ye özgü değildir. Örneğin, Akdemir vd.’nin (2020) Birleşik Krallık siber suçlar kolluğunun sorunları üzerine yapmış olduğu nitel çalışma Çakmakkaya ve Akpınar (2018)’in belirtmiş olduğu Türkiye’deki siber suçlarla mücadelede karşılaşılan sorunlarla benzerlikler göstermektedir. Bu da bize siber suçların ve siber güvenliğin yerel bir sorun olmadığını, küresel bir sorun olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de resmi olarak siber savunma konusunda politikaları belirlemek üzere, TÜBİTAK UEKAE’nın koordinatörlüğünde çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileriyle oluşturulan bir çalışma grubu teşkil edilmiş ve bu grup faaliyetlerini 30 Ocak 2009’da tamamlayarak “Ulusal Sanal Ortam Güvenlik Politikası”nı hazırlamıştır (Ünver, Canbay ve Mirzaoğlu, 2009: 25).

Yine yakın dönemde 2017’de ilgili kamu kurumları, özel sektör ve akademisyenlerin katılımıyla, Savunma Sanayi Başkanlığı tarafından desteklenen ve SSTEK-Savunma Sanayi Teknolojileri A.Ş. tarafından yürütülmekte olan, Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi önemli bir projedir.

Bu projeye aşağıdaki hususlar hedeflenmektedir (Siber Küme, 2020):

- ✓ Türkiye’deki siber güvenlik firmalarının sayısını artırmak,
- ✓ Üyelerinin teknik, idari ve finansal açılardan gelişimine destek olmak,
- ✓ Siber güvenlik ekosisteminin standartlarını geliştirmek,
- ✓ Üyelerinin ürün ve hizmetlerinin markalaşmasına yardımcı olmak,

- ✓ Üyelerinin ulusal ve küresel pazarda rekabet gücünü artırmak,
- ✓ Siber güvenlik alanındaki insan kaynağı sayısını artırmak, niteliklerini geliştirmek,
- ✓ Bütün toplumda siber güvenlik bilincini geliştirmek.

Bu projenin tamamlanması ülkedeki siber güvenlik faaliyetlerinin koordinasyonu ve halkın bilinçlendirilmesi ülkenin siber dünyada ivme kat edebilmesi açısından verimli sonuçlar doğuracaktır.

20/10/2012 tarihli ve 28447 sayılı Resmi Gazete’de “Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı (BKK)” ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu ile ulusal siber güvenliğin sağlanmasına ilişkin politika, strateji ve elem planlarının hazırlanması ve koordinasyon görevi, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı’nın sorumluluğuna verilmiş, yine aynı kanunla Türkiye’de bir “Siber Güvenlik Kurulu” teşkil edilmiştir. Kurulda, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı” ile birlikte Dışişleri, İçişleri Milli Savunma Bakanlıkları, Kamu Güvenliği Müsteşarlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı, Genelkurmay Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Mali Suçları Araştırma Kurulu ve Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı yer almıştır (Terzi, 2018: 93-94). İlerleyen dönemde Cumhurbaşkanlığı sistemi ile meydana gelen değişimle birlikte, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında 9 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 703 No’lu Kanun Hükmünde Kararname ile "Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı" adını almıştır.

Yine Bakanlar Kurulunca alınan Ulusal Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna ilişkin Karar ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu’na eklenen maddeler çerçevesinde Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu siber güvenlik ile ilgili faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Bu kurum Siber Güvenlik Kurulu’nda da yer almakta aynı zamanda Tablo-3’de belirtilen faaliyetleri yerine getirmektedir (BTK, 2020).

Bu çalışmalar, Türkiye’nin siber güvenlik konusunda önemli mesafe kat ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte ülkedeki en önemli sorunlardan bir tanesi alanda yetişmiş personel eksikliğidir. Kurum ve kuruluşlar siber güvenlik alanına ciddi yatırım yapmakta, bu alandaki önlemler almaktadır.

Bununla birlikte, alandaki açığı doldurabilecek yeterlilikte personel bulmakta zorluk çekilmektedir. Bu sıkıntı peronel ücretlerinin yükselmesine rağmen çözülebilmiş değildir. Bu amaçla alternatif çözümler bulunmalıdır.

Siber alanda meydana gelebilecek risklere karşı eylem planları hazırlanmalı, bu alanda bir “siber risk sigortası” benzeri bir sistem geliştirilerek meydana gerebilecek kayıplara yönelik bir eskiye dönüş imkanı sağlanmalıdır (Terzi, 2019:240).

Tablo 3:
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Siber Güvenlik Faaliyetleri

Faaliyet	Eylemler
Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı	Siber Güvenlik Kurulunun oluşturulmasını müteakip, ülkemizin mevcut durumu ve dünya örnekleri de incelenerek Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planları oluşturulmuştur. İlk olarak 2013'te Ulusal Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı hazırlanmıştır.
Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM) ve Sektörel Siber Olaylara Müdahale Ekibi (Sektörel SOME)	Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı çerçevesinde siber güvenlik olaylarına müdahalede ulusal ve uluslararası koordinasyonun sağlanması amacıyla, USOM ve Sektörel SOME kurulmuştur.
Siber Güvenlik İnişiyatifi	Sektör Paydaşlarının katılım sağladığı ve hedefi siber güvenlik alanında çalışmalar yapmak, sektör paydaşlarını toplayarak fikir alışverişi sağlayarak sonuçları Bakanlığa sunmak amaçlı, İnternet Geliştirme Kurulu çatısı altında kurulmuştur.
Siber Güvenlik Tatbikatları ve farkındalık çalışmaları	Siber güvenlikte farkındalığı artırabilmek amacıyla meydana gelebilecek sorunlara ilişkin siber güvenlik tatbikatları ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Kaynak: BTK, 2020

METODOLOJİ

Analiz Yöntemi

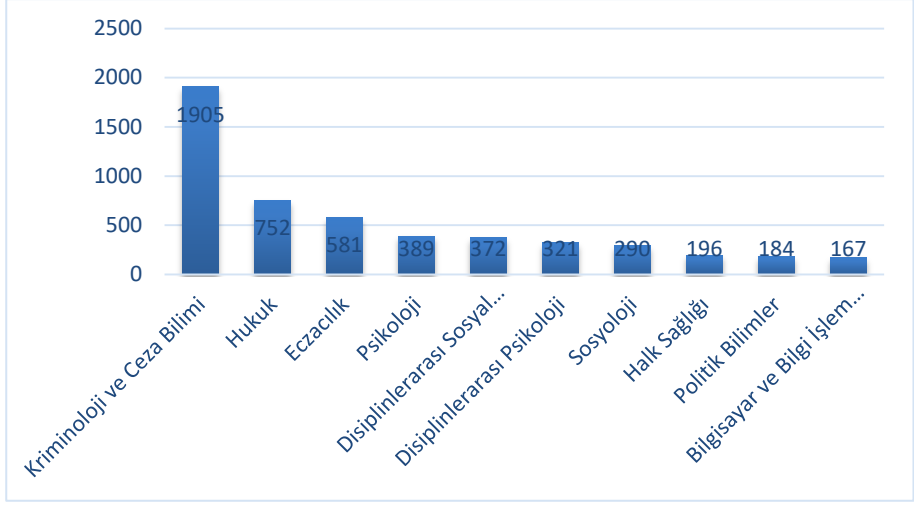
“Case Study”nin karşılığı olarak kullanılan vaka incelemesi konusunda yazında farklı adlar kullanılmaktadır. Bunlar arasında olay incelemesi, örnek olay çalışması, örnek olay inceleme yöntemi, vaka ya da durum çalışması gibi isimler yer almaktadır (Aytaçlı, 2012:2). Bu çalışmada vaka inceleme kavramı kullanılmıştır.

Vaka incelemesi, ilgili bir belgenin tarihini ve kapsamlı analizini içeren bir araştırma yöntemidir. Vaka incelemesi metodolojisinin ayırt edici yönü, gözlemlenen durumdaki benzersiz özellikleri ve ilginç farklılıkları ortaya çıkarmayı amaçlamasıdır (Sammut-Bonnici ve Mc Gee, 2014). Bu amaçla vaka incelemesi çalışmalarında incelenen vaka ile ilgili olarak kapsamlı analizler gerçekleştirilir ve dikkat çeken özellikleri vurgulanır.

Genel olarak vaka çalışmaları; “nasıl” veya “neden” sorularının sorulduğu, araştırmacının olaylar üzerinde çok az kontrolü olduğu ve odağın gerçek yaşam bağlamında çağdaş bir fenomen olduğu durumlarda tercih edilen bir yöntemdir (Yin, 2003: 1). Bu yöntemde araştırma konusu üzerinde nasıl ve neden sorularına cevaplar aranarak bir derinlemesine analiz yapılması söz konusudur.

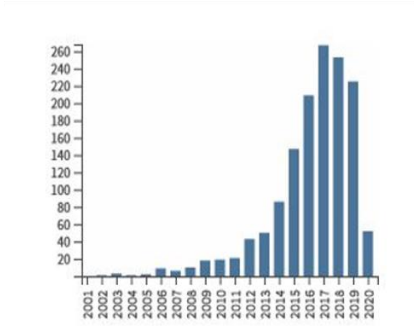
Vaka çalışmaları, “betimsel, bulgusal, eleştirel, program uygulaması, program etkileri, olasılıksal, bütünsel, öyküsel, tıbbi ve gömülü” olmak üzere farklı biçimlerde gerçekleştirilmektedir (University of Florida, 2020). Sosyal bilimlerde sıklıkla, betimsel, bulgusal, eleştirel, bütünsel ve öyküsel vaka çalışmaları kullanılmaktadır.

Kriminoloji gibi sosyoloji araştırmalarında yaygın olarak kullanılan vaka analizi yöntemi (Geis, 1991; Heap ve Waters, 2019) siber suç ve siber güvenlik çalışmalarında da sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Web of Science veri bankası üzerinde SCI, SCI-Expanded ve SSCI gibi uluslararası endekslerde yayınlanmış makaleler üzerinde yaptığımız çalışma bu önermemizi desteklemektedir. Anılan endekslerde taranan makalelerden 6.521 tanesi Vaka analizi yöntemini kullanmışken, bunların 1.905 tanesi kriminoloji ve ceza bilimi, 372 tanesi disiplinler arası sosyal bilimler ve 290 tanesi de sosyoloji alanında yayınlanmıştır. Web of science veri bankası üzerinde yapmış olduğumuz bu analize ilişkin grafikler Şekil 5,6 ve 7’de sunulmuştur.

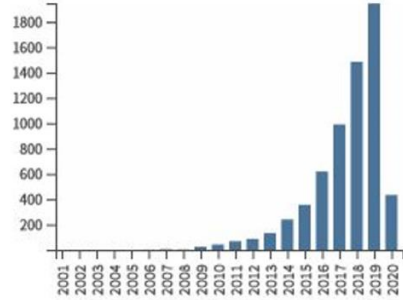

Şekil-5: Vaka Analizlerinin Kullanıldığı Disiplinler

Siber suçlar, siber güvenlik ve siber savaş konularında vaka analizi yöntemi kullanan ve anılan indekslerde taranan 1.422 makale tespit edilmiştir. Bu makalelerin yayın yılları ve atıf sayıları incelendiğinde Vaka analizine duyulan ilgi görülmektedir.

Şekil-6: Yayın Sayıları

Şekil-7: Atıf Sayıları

Analitik Strateji

Örnekleme Yöntemi ve Veri

Araştırmamızda örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmacının amaçları doğrultusunda zengin içeriğe

sahip olayları seçmesi gerektiğinde en uygun yöntemdir (Gerrish ve Lacey, 2010). Patton'a (2002) göre bu metot bir konu hakkında derinlemesine bilgi elde etmenin en etkili yollarından birisidir. 1900-2020 yılları arasında meydana siber savaş olayları internet sayfaları ve veri bankaları aracılığı ile taranmıştır. Elde edilen veriler NVIVO nitel analiz programına aktarılmıştır. Amaçlı örnekleme (*purposive sampling*) yöntemi ile tespit edilen 25 önemli siber saldırı ve siber savaş olayı⁴ arasından bilgi yoğun 9 vaka seçilmiştir.

Analiz Süreci

Seçilen vakalar yinelemeli veri analizini içeren bir süreçte iki yazar tarafından ayrı ayrı temalandırılmıştır. Yinelemeli veri analizi genellikle araştırmacı yanlılığını önlemek için temel bir yöntem olarak kabul edilir (Creswell vd., 2003). Bunun nedeni ise her yazarın bakış açısının veri analizi sürecine yansıtılmasıdır. İki yazar tarafından oluşturulan temalar tekrar bir araya getirilmiş ve nihai halini almak üzere düzenlemeler yapılmıştır.

VAKA ANALİZİ

Siber Savaş Güncesi

Bu bölümde siber savaşların tarihsel evrimi, vaka analizi yöntemi ile incelenecektir. Vaka analizi maksadıyla seçilen örnek olaylara ait gazete haberleri, veri güvenliği raporları, söyleşi ve anılan dönemlere ait hatıra kitaplarından oluşan veri NVIVO nitel analiz programı vasıtasıyla incelenmiştir. Yapılan tematik analiz sonucunda vakalar, *İkinci Dünya Savaşı*, *Soğuk Savaş*, *Milenyum* dönemleri olmak üzere üç evrede temalandırılmıştır (Şekil-8). İnternet teknolojileri 1990'lı yıllardan itibaren iş ve özel hayatımızda artan bir sıklıkla kendine yer bulmaya başlamıştır. 1991-2000 yılları arasında önemli siber saldırı olayları meydana gelmediği için son evre 2000'li yıllardan başlatılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı Evresi

Bu dönemde meydana gelen ilk siber saldırılar olarak nitelendirilebileceğimiz iki olay mevcuttur. Bunlardan birincisi Alan Turing ve Gordon Welchman tarafından geliştirilen BOMBE isimli elektro-manyetik makinenin Almanların Enigma kodlarının kırılmasında kullanılması olayıdır. Nazi Almanyası İkinci Dünya savaşı sırasında şifreli haberleşmesinde rotor mekanizmaları aracılığı ile olasılık üreten Enigma elektro-manyetik sistemini kullanıyordu (Wright, 2017). Bilgisayar biliminin de kurucularından sayılan İngiliz matematikçi Turing Bombe adını verdiği şifre kırıcıyı tasarladı, daha sonra dönemin ünlü kod kırıcısı Welchman bu tasarımda değişiklikler

⁴ Tespit edilen saldırılara ait çizelge EK-A'da sunulmuştur.

yaparak kod kırma aşamalarını en aza indirdi (Deavours ve Kruh, 1990). BOMBE, Almanların şifreli haberleşmelerini deşifre ederek müttefiklere önemli stratejik üstünlük sağlamıştır

İkincisi ise ilk etik korsan olarak tarihe geçen Rene Carmille'nin Nazi Almanya'sının Fransa işgali esnasında delikli-kart makinelerinin Yahudilerin kişisel verilerini takip etmede kullanılmasını engellemesi olaydır. Rene Carmille delikli-kart bilgisayar uzmanı ve Nazi işgali altındaki Fransa'daki direniş grubunun mensubuydu. Fransa'daki Vichy yönetiminin bilgi işleme amacıyla kullandıkları bilgisayarlara sahip olan Carmille, Nazilerin delikli-kart makinelerini Yahudilerin takibi için kullandıklarını tespit ettikten sonra, makinelere bürokratik anahtarlar ekleyerek bu makineleri sabote etmiştir. Böylece pek çok insanın hayatını kurtarmıştır (Wills, 2017).

1960'lı yıllarda Amerikan hükümeti adına çalışan bilim insanlarının kendi aralarında haberleşmelerini sağlamak amacıyla kurulan internet, 1990'lı yıllara gelindiğinde yaygınlaşmaya başlamıştır (Campbell-Kelly, Garcia-Swartz, 2013). Bu nedenle ikinci dünya savaşı döneminde bildiğimiz manada ağlar üzerinden bilgisayar sistemlerine yapılan bir saldırıdan söz etmek mümkün değildir. Ancak örnek olaylar teknolojik imkânlar vasıtasıyla düşmanların kullandıkları cihazları etkilemenin mümkün olduğunu ve böylelikle düşman ülkelere stratejik avantajlar sağlamanın mümkün olduğunu göstermektedir. Burada örneklendirilen iki olay siber saldırı ve siber savaşların başlangıç noktasının karşı tarafın hassasiyetlerini istismar etmek üzerine kurulduğunu da bizlere göstermektedir.

Soğuk Savaş Evresi

Batı Blok'u ülkeleri ve Doğu Blok'u ülkeleri arasında 1947-91 yılları arasında cereyan eden Soğuk Savaş dönemi, İkinci Dünya Savaşı'nın acı tecrübeleri karşısında yeni bir konvansiyonel savaşa girmeyi göze alamayan ülkelerin arasındaki savaş dışı unsurlarla güç ve psikolojik üstünlüğün kabul ettirilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Bu dönemin karakteristiğini yansıtan ve gerçek manada siber savaşın başlangıcı olarak da kabul edebileceğimiz olay, 1982 yılında Rusya'ya ait Sibiryaya doğalgaz boru hattına Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen saldırıdır (Russel, 2004). Sibiryaya doğalgaz boru hattı saldırısı Rus ajanlarının onu çaldığına inandırıldıkları bir yazılımın içine gizlenen Truva Atı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir (Wired, 2004). Bu saldırıda kullanılan Truva atı yazılımı boru hattı bağlantıları ve kaynakları için standart basınç seviyesinin üzerinde basınç elde etmek için pompa hızları ve valf ayarlarının değiştirilmesinde kullanılmıştır (Safire, 2004).

Detaylarına Amerikan Hava Kuvvetleri eski sekreteri ve Başkan Reagan'ın danışmanı Thomas Reed'in Soğuk Savaş dönemini anlatan "Uçurumun Kenarında: İçeriden Birinin Gözünden Soğuk Savaş Tarihi" (*At the Abyss: An Insider's History of the Cold War*) adlı kitabından ulaşılan bu saldırı sonucunda herhangi bir can kaybı yaşanmamış ancak Batı Blokunun psikolojik üstünlük elde etmesine katkıda bulunmuştur.

Milenyum Evresi

Analizin bu bölümüne 2000-2010 yılları arasında meydana gelen önemli siber savaş maksatlı siber saldırılar dâhil edilmiştir. Daha önce Metodoloji bölümünde de belirttiğimiz gibi, internet teknolojilerinde meydana gelen değişimler, yeni saldırı türlerinin ortaya çıkışı ile paralel olarak bu dönemde çok sayıda siber saldırı meydana gelmiştir. Bunlardan önemli etkileri olan ve zengin içeriğe sahip altı vaka seçilmiştir. NVIVO nitel analiz programında yaptığımız tematik analiz neticesinde vakalar *bir devletin bir başka devlete siber saldırısı* ve *devlet dışı unsurların bir devlete siber saldırısı* olarak temalandırılmıştır. Vakalar bu temalara uygun olarak tartışılacaktır.

Bir Devletin Bir Başka Devlete Siber Saldırısı: Önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi günümüz uluslararası ilişkiler konjonktüründe devletlerin konvansiyonel silahlar kullanarak birbirlerine iradelerini kabul ettirmeleri pek mümkün değildir. Bu nedenle açıkça veya gizli olarak gerçekleştirilen siber savaş yöntemleri devletlerin çıkarlarını temin etme ve karşı tarafın milli güç unsurlarını zayıflatmak/etkisiz hale getirmek için önemli araçlar haline gelmiştir.

2007 yılı içerisinde Estonya devlet kurumları ve bankacılık sektörü başta olmak üzere özel işletmelere yönelik zombi bilgisayarlar vasıtasıyla DDos saldırıları yapılmıştır. Özellikle bankacılık ve lojistik sektörü hedef alan saldırılar Estonya'da hayati hizmetlerin aksamasına, maddi zararın oluşmasına ve prestik kaybına neden olmuştur (NATO Siber Operasyonlar Raporu, 2017). Bu saldırıların Tallinn'de bulunan Sovyet dönemine ait bir anıtın yer değiştirmesinden kaynaklı Rusya ile Estonya arasındaki siyasi gerilim esnasında gerçekleşmesi, siber saldırıların Rus hükümeti tarafından desteklendiği iddialarını güçlendirmiştir (Ottis, 2008; Estonian World, 2013).

Ukrayna kaynaklı çevrimiçi devlet sitelerinin yanı sıra finans ve enerji şirketlerine ait sitelere 2017 yılında NotPetya fidye yazılımı ile yapılan saldırılar yaklaşık olarak 300 milyon dolarlık bir zarara neden olmuştur (Wired, 2018). CIA bu saldırının Rus askeri siber savaş birimlerince yapıldığını öne sürmüştür (Nakashima, 2018). Olumsuz sonuçlarının diğer

ülkelere yansması ve tehdidin uluslararası bir sorun haline gelmesi bu saldırıyı daha önceki saldırılardan farklı kılan unsurlardan birisidir (Cnet, 2020).

Şekil-8: Siber Savaş Güncesi (Şekildeki görseller sırasıyla Mauro Sbicego, Danil Sorokin ve Markus Spiske' ait olup, Unsplash'den alınan izin ile şekle aktarılmıştır.)

Devletlerin siber saldırıyı sınırları belli nihai bir hedefe ulaşmak için kullandıkları bir başka örnek ise İran'daki nükleer santrale yapılan Stuxnet veya Olimpik Oyunlar olarak bilinen saldırıdır. Saldırının kaynağı hakkında kesin bir bilgi sahibi olunmasa da, saldırıyı İran ile politik anlaşmazlıklar içerisinde bulunan ABD veya İsrail tarafından gerçekleştirildiği öne sürülmektedir (Rosenbaum, 2012; CSO, 2017). Her ne kadar saldırı 2010

yılında gerçekleşmiş olsa da, bu eylem aslında 2006 yılında başlayan bir siber saldırı programının son halkasıydı. İran'ın uranyum zenginleştirme programını sekteye uğratmak amacıyla denetim kontrol ve veri toplama (SCADA) sistemleri Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleşen iki ayrı saldırı ile hedef alınmıştı. Harici bellek ile sisteme nüfuz eden bilgisayar solucanı, SCADA sistemlerini denetleyen Siemen Step 7 yazılımını hedef almıştır (Kushner, 2013). Bu zararlı yazılım bir yandan bilgisayar kontrollü elektro-mekanik ekipmana hasar verecek komutlar yollarken, diğer yandan ana kontrol ünitelerine sahte geri beslemeler göndermiştir (McAfee, 2020). Bu saldırının santralde bulunan 948 uranyum zenginleştirme santrifüjüne zarar verdiği tahmin edilmektedir (Holloway, 2015). Bu ise İran'ın uranyum zenginleştirme gayretlerini sekteye uğratmış, ABD ve müttefiklerinin elde etmek istedikleri sınırları belirli milli hedefe ulaşma imkânı sağlamıştır.

Stuxnet saldırısı daha önce incelediğimiz Estonya saldırısından farklı olarak, bilgisayar sistemlerine harici bir donanım ile nüfuz etmiştir. Sistem bileşenlerindeki hassasiyetleri istismar ederek cihazların uzaktan kontrol edilebileceğini, kritik alt yapı ve tesislere bu yolla fiziksel zararlar verilebileceğini göstermiştir. Santralde görevli bir işçinin harici belleğinin enfekte edilmesiyle başlayan bu saldırı, bize insanların güvenlik hatalarının da bilgisayar sistemleri ve internet ağlarına ciddi hasarlar verilmesinde etkili olduğunu göstermiştir.

Rusya ve Gürcistan arasında devam eden savaş esnasında 2008 yılında Gürcistan'a yapılan siber saldırılar ise, siber savaşın başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Gürcistan'daki farklı sektörleri hedef alan siber saldırılar Estonya saldırısı benzeri ekonomik ve sosyal açıdan yıkıcı sonuçlar vermiştir (BBC, 2020). Şu ana kadar incelediğimiz örneklerde siber saldırılar/siber savaş milli bir hedefe ulaşmak için tek başına kullanılan bir araç iken Gürcistan saldırıları siber savaşın konvansiyonel savaşı destekleme aracı olarak da etkili olabileceğini ortaya koymuştur (Hollis, 2008).

Devlet Dışı Unsurların Bir Devlete Siber Saldırısı:

Siber savaş sadece devletlerin mahdut hedefli saldırılarla karşı tarafa kendi iradesini kabul ettirmek veya sosyo-ekonomik zararlar vermek amacıyla değil aynı zamanda kişi veya grupların da bir egemen devlete veya yönetime saldırısı şeklinde olabilmektedir. 2010 yılında gerçekleşen Myanmar siber saldırıları buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Yirmi yıllık aradan sonra ilk defa gerçekleşecek seçim öncesi Myanmar internet ağı DDos saldırılarının hedefi olmuştur (BBC, 2010). Bu saldırılarla seçim öncesi ve esnasında bilgi akışı engellenmeye çalışılmıştır. Bu saldırıları seçimleri

manipüle etmek isteyen muhalif grupların gerçekleştirdiği iddia edilmiştir (NBC News, 2010).

Anonymous adlı internet korsan grubu tarafından başlatılan ve her yıl tekrarlanan OpIsrael DDos saldırıları İsrail'in Gazze bölgesindeki uygulamalarını protesto etmek amacıyla 2013 yılında başlamıştır (Hürriyet, 2013; Anadolu Ajansı, 2017). Bu siber saldırılarda sadece hükümete ait web siteleri servis dışı bırakılmamış, pek çok web sitesinin kontrolü ele alınarak bu sitelere Filistin'i destekleyici mesajlar bırakılmıştır (Haaretz, 2019).

Myanmar ve İsrail örnekleri, siber saldırıların devletlerin ve meşru yönetimlerin çevrimiçi faaliyetlerinin devlet dışı unsurlarca da sekteye uğratabileceğini göstermektedir. Özellikle İsrail örneği etik korsan olarak adlandırılan unsurların gelecekte bir güç merkezi haline gelebileceğini veya bu ve benzeri yapıların lejyoner asker mantığı ile egemen devletler veya çıkar gruplarınca kiralanarak siber savaşlarda kullanılabilecekleri fikrini güçlendirmektedir.

TARTIŞMA

İnternet teknolojilerinin hayatımızın her alanına nüfuz etmesiyle siber suç, siber saldırılar ve siber savaş gibi kavramlar günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Siber uzayın olumsuz yansımaları olan bu kavramlar sadece bireyler için devletler ve organizasyonlar için de ciddi tehditler arz etmektedir. Bu çalışmamızda vaka analizi ve tematik analiz yöntemleri kullanılarak siber savaşın tarihsel evrimi analitik bir yaklaşımla incelenmiştir. Amaçlı örnekleme (purposive sampling) yöntemiyle seçilen bilgi yoğun olaylar NVIVO nitel analiz programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Analizimiz sonucunda siber savaşların İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Milenyum olmak üzere üç farklı evreden geçtiği tespit edilmiştir. Tartışmamızın ilk bölümünde bu üç evrenin özellikleri karşılaştırılacaktır. İkinci bölümde ise her bir evrede ele alınan vakalardan alınan dersler tartışılacaktır.

Dönemsel Özellikler

İkinci Dünya Savaşı sayısız yıkıcı sonuçlarına rağmen, devletlerin savaş esnasında birbirlerine taktik ve stratejik üstünlük elde etme çabalarında teknolojiyi bir kuvvet çarpanı olarak kullanmaları savaş esnasında ve savaş sonrası dönemde önemli teknolojik yeniliklerin yapılmasına ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, siber savaşın başlangıcı olarak bu dönemi inceleme ihtiyacı doğmuştur. İncelememiz bu

dönemde meydana gelen iki olayın; (1) Enigma cihazı tarafından oluşturulan şifrelerin Turing ve Welchman tarafından geliştirilen BOMBE cihazıyla kırılması, (2) Rene Carmille'nin Nazilerin kişisel verileri takip ettiği sisteme müdahalede bulunarak süreci sabote etmesi başka sistemlere nüfuz etmeyi hedefleyen korsanlık (hacking) olayının ilk örnekleri olabileceğini göstermiştir. Bu iki olay siber savaşın sadece ağlarla birbirine bağlı sistemlere yapılan çevrimiçi saldırılardan ibaret olmadığını, gerçek dünyadaki bilgi işleme ve depolama özelliği olan kritik hedef ve altyapılara yapılan çevirimdışı sabotaj olaylarını da kapsadığını öne süren siber savaş kavramının geniş tanımı kapsamında siber savaş/siber saldırı değerlendirilmiştir (Gervais, 2011; Lucas, 2017).

Henüz internet teknolojisinin var olmaması nedeniyle bu faaliyetler bir başka sisteme fiziksel sızma (Carmille örneği) ve başka bir sistemin ürettiği verileri değiştirme (Turing ve Welchman örneği) ile sınırlı kalmıştır.

Soğuk Savaş dönemi ise Batı ve Doğu Bloklarının olası bir nükleer savaşın yıkıcı sonuçlarından duyulan endişeden dolayı karşı tarafa siyasi iradesini teknolojik ve psikolojik üstünlük sağlama çabaları ile kabul ettirme olarak karakterize edilebilir. İnsan istihbaratı ve casusluk faaliyetlerinin yanı sıra teknolojik casusluk gayretlerinin yoğunlaşması da bu dönemin özelliklerinin doğal bir sonucudur. Rus istihbarat birimlerinin teknolojik casusluk çabalarını fark eden CIA, Rusların elde etmeyi arzuladıkları bir yazılıma Truva Atı gizlemiş ve böylece Sibiryaya doğal gaz boru hattında patlamaya neden olmuştur. Fiziksel bir hedefi bilgisayar yazılımı ile imha eden bu olay gerçek manada ilk siber saldırı olayıdır.

Milenyum evresi ise, internet ve programcılık teknolojilerinde meydana gelen değişime paralel olarak siber saldırıların arttığı bir dönemdir. Siber savaşın devletlerin ve organizasyonların güvenliği için ciddi bir tehdit unsuru haline gelmesi bu dönemin en önemli karakteristiğidir. Gelişen tehdit nedeniyle NATO siber uzayı dördüncü savaş boyutu olarak tanımlamış; Çin, Rusya ve ABD gibi süper güçler siber savaş orduları kurmaya başlamıştır. Ayrıca, ilk dönemlerde verilen zararlar sınırlı kalmakla birlikte, zararlı yazılım ve kriptografi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, saldırılarda uğranılan zararların büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur.

Alınan Dersler

Özellikle milenyum evresinde meydana gelen olaylar incelendiğinde, siber savaşlar sadece devletler arasında cereyan etmemiş, devlet dışı unsurlar da egemen devletleri ve meşru yönetimleri hedef almıştır. Bu durum siber saldırı ve siber savaş kavramlarının uluslararası hukuk kapsamında ele

alınması ve uğranılan maddi hasarın karşı taraftan tazmini gibi yaptırımların uygulanmasını gerektirmektedir. Fakat internet trafiğinin çeşitli programlar vasıtasıyla yönlendirilmesi ve yapılan saldırıların büyük çoğunluğunu zombi (Botnet) olarak adlandırılan dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan enfekte edilmiş bilgisayarlarca yapılması hukuksal yaptırım gayretlerini sekteye uğratacaktır.

Bu nedenle siber caydırıcılık ön plana çıkacaktır. Dijital bilgi ve teknolojik alt yapı üstünlüğüne sahip olan, sadece defansif siber güvenlik değil ofansif siber savaş kabiliyetine haiz ülkeler kendilerine yöneltilen tehditleri en az zararla atlatırken mütekabiliyet esasları dâhilinde hasım ülke ve organizasyonlara etkili yanıt verebilecektir. Bu kapsamda Dijital Dönüşüm Ofisi ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), Siber Güvenlik Kümelenmesi gibi kurum ve kuruluşların dijital dönüşüm, eğitim ve teknolojik gelişim konularında ortaya koydukları inisiyatif Milenyum evresi ve müteakip evrelerde oluşacak tehditleri bertaraf etmede büyük önem taşımaktadır.

İnternet teknolojilerinin hayatımızın her boyutuna nüfuz etmiş olması ve elektronik cihazların birbirleri ile daha fazla bağlantılı olması, şirketlerin üretim, depolama ve satış gibi fonksiyonlarını giderek dijitalleştirilmesi, ülke ekonomilerini ve gündelik hayatta sağlık, ulaştırma gibi hayati hizmetleri siber saldırılara karşı hassas konuma getirmiştir. Estonya ve Ukrayna saldırıları dijital bağlılığın bu sakıncalarını ortaya koymuştur. İki ülkede uğranılan maddi hasarlara ilave olarak temel hizmetler aksamış, günlük yaşam üzerine olumsuz etkiler göstermiştir.

Rus-Gürcü savaşı sırasında uygulanan yöntem, siber savaşın konvansiyonel savaş ile orkestra edilebileceğini ve önemli bir kuvvet çarpanı olabileceğini gözler önüne sermiştir. Siber savaş sadece savaş sistemlerinin devre dışı bırakılması ve askeri birlikler arasında koordinasyonu sekteye uğratmak kapsamında kullanılmamış, halk üzerinde psikolojik baskı kurularak, halkın savaşa azim ve iradesinin zayıflatılmasına katkıda bulunmuştur.

Stuxnet ve Sibirya doğal gaz boru saldırıları ise, fiziksel hedeflerin siber savaş vasıtaları ile imha edilebileceğini göstermiştir. Bu saldırılar, İnternet ağları vasıtasıyla yapılmamış, bilgisayar sistemlerine yapılan sızmalar ile sistemlerdeki hassasiyetler istismar edilmiştir. Bu iki saldırıyı diğerlerinden ayıran bir başka yönü ise insan unsurunun istismar edilmiş olmasıdır. Sibirya saldırısında istihbarat birimlerinin özensizliği ve bilgi eksikliği, İran saldırısında ise tesiste çalışan bir işçinin dikkatsizliği istismar edilmiştir. Stuxnet saldırısında hedef olan işçinin çevrimiçi alışkanlıkları takip edilmiş, sosyal mühendislik yöntemleri ile harici bellek enfekte edilmiştir. CIA

tarafından ayartılmış olma olasılığı da düşünülebilir. Ancak her iki senaryoda da alınması gereken ders, dijital öge taşıyan harici bellek ve kişisel bilgisayar gibi dijital vasıtaların kritik tesis ve sistemlere bağlanmasının engellenmesidir. Böylece, siber güvenlik zincirinin en zayıf halkası olarak değerlendirilen insan unsurundan kaynaklanan riskleri en aza indirmek mümkün olabilecektir. Bu husus çalışma protokollerinde belirtilmeli ve hassasiyetle takip edilmelidir.

Sonuç Yerine

Savaşlar insanlık tarihinin başlangıcından bu yana varlığını sürdürmüştür. Savaşlar yaşanan acı gelişmeler, yıkımlar ve ölümlerle eş anlamlı kullanılmaktadır. Bununla birlikte savaşlar ve insanlar arası çıkar çatışmaları bir taraftan ağır sonuçları doğururken diğer taraftan da insanlığının teknolojik olarak gelişiminin de gerekçeleri arasında yer almaktadır.

Tarih içerisinde insanların birbirleriyle olan mücadelesi zaman geçtikçe topluluklar, sonraki aşamada da ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Ülkeler arasındaki bu mücadele savaşın gelişimi ve değişimiyle doğru orantılı olarak farklı araçlarla sürdürülmektedir.

Çağımızın savaşları, geçmiş dönemlerdekinden oldukça farklı hale gelmiştir. Geçmişte yaşanan savaşlarda insanların güç mücadelesiyle başlayan süreç günümüzde teknoloji yarışı haline gelmiştir. Teknoloji ve ülkelerin sahip olduğu ekonomik güç savaşları da şekillendirmektedir.

İki ülkenin ordularının karşı karşıya geldiği klasik konvansiyonel savaşlar ortadan kalkmış orduların yanında pek çok farklı aktör savaş alanında yerini almıştır. Artık ülkelerin yerini zaman zaman farklı topluluklar, gruplar terör örgütleri almaktadır.

Bu yapılanma içerisinde savaşların teşkili de farklı cereyan etmektedir. Artık ülkeler, senelerce sürececek bir konvansiyonel savaşta verilebilecek zararı bir siber saldırı ile gerçekleştirebilmekte, düşmanın bütün teknolojik alt yapısını durdurarak işlemeze hale getirebilmektedir. Aynı şekilde ekonomik araçlarla düşmanın savaşma azim ve kararlılığını bir kaç hamleyle çöktrebilmektedir.

Bu konjonktürde siber güvenliğin önemi artmış, ülkeler bu alanda ciddi yatırımlar gerçekleştirmeye başlamıştır. Siber güvenlik alanında ülkelerin gerçekleştirdikleri faaliyetler yanında uluslararası organizasyonların bu alanda yürüttükleri faaliyetlerde de ciddi atılımlar göze çarpmaktadır.

Siber güvenlik alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların çalışmaları olumlu olmakla beraber bunlara verilen destek artırılmalıdır. Ayrıca, siber güvenlik alanında bir risk sigortası sistemine benzer bir yapı geliştirilerek, saldırı meydana geldiğinde zararların karşılanması ve eskiye dönüş imkanları araştırılmalıdır.

Kaynaklar

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. (2020).

Akdemir, N., Sungur, B. ve Başaranel, B.U. (2020). Güvenlik Bilimleri Dergisi Özel Sayısı, 113-134. doi:10.28956/gbd.695956.

Authanvil. (2020). Secure Identity and Access Management. <https://authanvil.com/blog/3-types-of-password-security-attacks-and-how-to-avoid-them>(adresinden 07/01/2020 tarihinde alındı).

Acunetix. (2020). What is SQL Injection (SQLi) and How to Prevent it. <https://www.acunetix.com/websitesecurity/sql-injection/> (adresinden 02/01/2020 tarihinde alındı).

Anadolu Ajansı. (2017). Türk Hackerlardan İsrail'e Siber Saldırı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-hackerlardan-israile-siber-saldiri/955178>(adresinden 21/01/2020 tarihinde alındı).

Anley, C. (2002). Advanced SQL Injection in SQL Server Applications. NGSSoftware Insight Security Research (NISR) Publication.

Avrupa Birliği. (2020). <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/eu-cybersecurity-act> (adresinden 09/01/2020 tarihinde alındı).

Avrupa Komisyonu. https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/cybercrime_en (adresinden 24/12/2019 tarihinde alındı).

Başaranel, B.U. (2017). Online Terrorist Financing. M.Conway, L. Jarvis, O. Lehane, S. Macdonal ve L. Nouri (Eds.) Terrorist's Use of the Internet: Assessment and Response, 136, 95-108. Amsterdam: IOS Press.

Başaranel, B.U. ve Türkşen, U. (2019). Counter-Terrorist Financing Law and Policy: An Analysis of Turkey. Routledge.

- BBC. (2020). Burma hit by massive net attack ahead of election. <https://www.bbc.com/news/technology-11693214>. (adresinden 21/01/2020 tarihinde alındı).
- BBC. (2020). UK says Russia's GRU behind massive Georgia cyber-attack. <https://www.bbc.com/news/technology-51576445>. (adresinden 15/01/2020 tarihinde alındı).
- BGA security. (2019). <https://www.bgasecurity.com/2019/09/phishing-ortalama-saldirisi-nedir/>. (adresinden 28/12/2019 tarihinde alındı).
- BGA Security. (2020). <https://www.bgasecurity.com/2011/11/dictionary-sozluk-saldirilar/>. (adresinden 07/01/2020 tarihinde alındı).
- BTK. (2020). <https://www.btk.gov.tr/siber-guvenlik-kurulu>. (adresinden 08/01/2020 tarihinde alındı).
- Campbell-Kelly, M. ve Garcia-Swartz, D.D. (2013). The History of the Internet: The Missing Narratives. *Journal of Information Technology*. 28(1), 18-33.
- Cisco. (2020). What are the most common cyber attacks. <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/common-cyberattacks.html#~types-of-cyber-attacks>. (adresinden 28/12/2019 tarihinde alındı).
- Cloudflare. (2020a). What is a Denial-of-Service (Dos) Attack. <https://www.cloudflare.com/learning/ddos/glossary/denial-of-service/>. (adresinden 05/01/2020 tarihinde alındı).
- Cloudflare. (2020b). What is DDos Attack. <https://www.cloudflare.com/learning/ddos/what-is-a-ddos-attack/>. (adresinden 05/01/2020 tarihinde alındı).
- Cloudflare. (2020c). What is IP Spoofing? <https://www.cloudflare.com/learning/ddos/glossary/ip-spoofing/>. (adresinden 04/01/2020 tarihinde alındı).
- Cnet. (2020). US: Russia's NotPetya the most Destructive Cyberattack ever. <https://www.cnet.com/news/uk-said-russia-is-behind-destructive-2017-cyberattack-in-ukraine/>. (adresinden 15/01/2020 tarihinde alındı).

Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M. L. ve Hanson, W. E. 2003. Advanced Mixed Methods Research Designs. TASHAKKORI, A. veTEDDLIE, C. (Eds.) Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research. Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications.

CSO. (2017). What is Stuxnet, Who Created it and How Does it Work?. <https://www.csoonline.com/article/3218104/what-is-stuxnet-who-created-it-and-how-does-it-work.html>. (adresinden 21/01/2020 tarihinde alındı).

Çakmakkaya, B.Y. ve Akpınar, T. (2018). Bilişim Suçları ile Mücadelede Karşılaşılan Sorunlar. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 04 (03), 123-29.

Çiftçi, H. (2017). Siber Savaşın Temelleri. H. Çiftçi, & H. ÇİFTÇİ (Dü.) içinde, Her Yönüyle Siber Savaş (s. 01-26). ANKARA: TÜBİTAK.

Deavours, C.A. ve Kruh, L. (1990). The Turing Bombe: Was it Enough? Cryptologia, 14(4), 331-49.

DNS Stuff. (2020). <https://www.dnsstuff.com/sql-injection>. (adresinden 07/01/2020 tarihinde alındı).

Estonian World. (2013). Turning around the 2007 Cyber Attack: Lessons from Estonia. <https://estonianworld.com/security/turning-around-2007-cyber-attack-lessons-estonia/>.(adresinden 17/01/2020 tarihinde alındı).

Fruhlinger, J. CS Online. <https://www.csoonline.com/article/2117843/what-is-phishing-how-this-cyber-attack-works-and-how-to-prevent-it.html>. (adresinden 02/01/2020 tarihinde alındı).

Gervais, M.K. (2011). Cyber Attacks and the Laws of War. *Journal of Law Cyber Warfare*, 1(1), 525-79.

Guardian, D. (2019). <https://digitalguardian.com/blog/what-cyber-security>. (adresinden 28/12/2019 tarihinde alındı).

Güleryüz, İ. ve Dalkılıç, O.S. (2019). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinin Kurumsal İtibar Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *International Social Sciences Studies Journal*, 5 (33), 2089-98.doi: 10.26449/sss.1425.

GERRISH, K. ve LACEY, A. (2010). The Research Process in Nursing, John Wiley and Sons.

Geis. (1991). The Case Study Method in Sociological Criminology. Feagin, J.R., Orum, A. ve Sjoberg, G. (Eds.) A Case for the Case Study,

Haaretz. (2019). Pro-Palestinian Hackers Breach 120 Israeli Websites. <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-pro-palestinian-hackers-breach-120-israeli-websites-1.7084034>. (adresinden 21/01/2020 tarihinde alındı).

Hajoary, P.K. ve Akhilesh, K.B. (2019). Role of Government in Tackling Cyber Security Threat. Smart Technologies, Springer, Singapur.

Herjavec, R. (2019). Herjavec: <https://www.herjavecgroup.com/history-of-cybercrime/>. (adresinden 24/12/2019 tarihinde alındı).

Heap, V. ve Water, J. (2019). Mixed Methods in Criminology. Routledge.

Herjavec, R. History of Cybercrime. Herjavec Group: <https://www.herjavecgroup.com/history-of-cybercrime/>. (adresinden 28/12/2019 tarihinde alındı).

Holloway, M. (2015). Stuxnet Worm Attack on Iranian Nuclear Facilities. <http://large.stanford.edu/courses/2015/ph241/holloway1/>.(adresinden 15/01/2020 tarihinde alındı).

Hürriyet. (2013). İsrail'deki İnternet Sitelerine Siber Saldırı. <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/israildeki-internet-sitelerine-siber-saldiri-40798112>. (adresinden 21/01/2020 tarihinde alındı).

Imperva. (2020). <https://www.imperva.com/learn/application-security/denial-of-service/>. (adresinden 05/01/2020 tarihinde alındı).

ITU. (2020). <https://www.itu.int/en/ITUT/studygroups/com17/Pages/cybersecurity.aspx>. (adresinden 05/01/2020 tarihinde alındı).

ITU. (2020b). <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/default.aspx>. (adresinden 09/01/2020 tarihinde alındı).

S. YENAL, N. AKDEMİR

ÇAKŪ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 414-450 (Atf için/To cite).

ITU İnternet Sitesi.

<https://www.itu.int/en/ITU-T/studygroups/com17/Pages/cybersecurity.aspx>.
(adresinden 20/12/2019 tarihinde alındı).

Kaspersky. (2020).

<https://www.kaspersky.com/resource-center/definitions/replay-attack>.
(adresinden 04/01/2020 tarihinde alındı).

Kushner, D. (2013). The Real Story of Stuxnet.

<https://spectrum.ieee.org/telecom/security/the-real-story-of-stuxnet>.(adresinden 15/01/2020 tarihinde alındı).

Lucas, G. R. (2017). Ethics and Cyber Warfare: The Quest for Responsible Security in the Age of Digital Warfare. Oxford University Press.

Manageengine. (2020).

<https://www.manageengine.com/log-management/cyber-security-attacks/what-is-brute-force-attack.html>. (adresinden 07/01/2020 tarihinde alındı).

McAfee. (2020). What is Stuxnet? <https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/security-awareness/ransomware/what-is-stuxnet.html>.(adresinden 15/01/2020 tarihinde alındı).

Melnick, J. (2018). [https://blog.netwrix.com/2018/05/15/top-10-most-common-types-of-cyber-attacks/#Man-in-the-middle%20\(MitM\)%20attack](https://blog.netwrix.com/2018/05/15/top-10-most-common-types-of-cyber-attacks/#Man-in-the-middle%20(MitM)%20attack). (adresinden 04/01/2020 tarihinde alındı).

Nakashima, E. (2018). Russian military was behind ‘NotPetya’ Cyberattack in Ukraine, CIA Concludes. The Washington Post.

https://www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-military-was-behind-notpetya-cyberattack-in-ukraine-cia-concludes/2018/01/12/048d8506-f7ca-11e7-b34a-b85626af34ef_story.html. (adresinden 13/01/2020 tarihinde alındı).

NATO Siber Operasyonlar Raporu. (2017). 2007 Cyber Attacks on Estonia.

<https://www.stratcomcoe.org/download/file/fid/80772>.
(adresinden 16/01/2020 tarihinde alındı).

- NBC News. (2010). Cyber Attack Cripples Myanmar Days before Vote. http://www.nbcnews.com/id/40006682/ns/world_news-south_and_central_asia/t/cyber-attack-cripples-myanmar-days-vote/#.XpK9e5IS8uU. (adresinden 21/01/2020 tarihinde alındı).
- Ottis, R. (2008). Analysis of the 2007 Cyber Attacks against Estonia from the Information Warfare Perspective. 7th European Conference on Information Warfare Kongresi bildiriler kitabı içinde.
- Paloaltonetworks. (2020). <https://www.paloaltonetworks.com/cyberpedia/what-is-a-denial-of-service-attack-dos>. (adresinden 05/01/2020 tarihinde alındı):
- Pamphlet, T. (2010). Cyberspace Operations Concept Capability Plan. <https://fas.org/irp/doddir/army/pam525-7-8.pdf>.(adresinden19/01/2020 tarihinde alındı).
- Patton, M. (2002). Qualitative Research and Evaluation Methods. Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
- Russel, A. (2004). CIA Plot Led to Huge Blast in Siberian Gas Pipeline. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1455559/CIA-plot-led-to-huge-blast-in-Siberian-gas-pipeline.html>. (adresinden 04/02/2020 tarihinde alındı).
- Rosenbaum, R. (2012). Richard Clarke on Who Was Behind the Stuxnet Attack. Smithsonian Magazine. <https://www.smithsonianmag.com/history/richard-clarke-on-who-was-behind-the-stuxnet-attack-160630516/>. (adresinden 22/01/2020 tarihinde alındı).
- Safire, W. (2004). The Farewell Dossier. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2004/02/02/opinion/the-farewell-dossier.html> (adresinden 04/02/2020 tarihinde alındı)
- Siber Bülten. (2018). <https://siberbulten.com/sektorel/trky/turkiyeye-yapilan-siber-saldiri-sayisi-25-milyon/> (adresinden 10/01/2020 tarihinde alındı).
- Siber Küme. (2020). <https://siberkume.org.tr/hakkinda/> adresinden (adresinden 10/01/2020 tarihinde alındı).

Technopedia (2019).

<https://www.techopedia.com/definition/2493/cyberspace>.
(adresinden 18/12/2019 tarihinde alındı).

Terzi, M. (2018). Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Dayalı Oluşumlar ile Bu Oluşumların Uluslar arası İlişkilere Güvenlik Bağlamındaki Etkisi:Siber Terörizm. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 28 (1), 73-108.

Terzi, M. (2019). E-Government And Cyber Terrorism: Conceptual Framework, Theoretical Discussions And Possible Solutions. Tesam Akademi, 6 (1), 213-247.

The White House. (2008). Memorandum For Recipients Of Nspd-54/HSPD-23.<http://www.lloydthomas.org/5-SpecialStudies/nspd-54Jan08.pdf>.
(adresinden 18/12/2019 tarihinde alındı).

Turk Hack Team. (2020). <https://www.turkhackteam.org/siber-guvenlik/1850624-session-hijacking-ve-session-security-nedir-siber-guvenlik-kulubu.html>. (adresinden 10/01/2020 tarihinde alındı).

US Cyber War. (2020). <https://sites.google.com/site/uscyberwar/cyber-weapons>. (adresinden 07/01/2020 tarihinde alındı).

Ünver, M., Canbay, C., & Mirzaoğlu, A. G. (2009). Siber Güvenliğin Sağlanması: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Alınması Gereken Tedbirler. Ankara: BTK Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.

We Are Social. (2019). <https://wearesocial.com/blog/2019/10/the-global-state-of-digital-in-october-2019>. (adresinden 21/12/2019 tarihinde alındı).

White, S.P. (2018). Understanding Cyberwarfare: Lessons from the Russia-Georgia War. <https://mwi.usma.edu/understanding-cyberwarfare-lessons-russia-georgia-war/>. (adresinden 05/02/2020 tarihinde alındı).

S. YENAL, N. AKDEMİR

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 414-450 (Atf için/To cite).

Wills, M. (2017). WWII and the First Ethical Hacker. JSTOR Daily.
<https://daily.jstor.org/wwii-and-the-first-ethical-hacker/>. (adresinden
03/02/ 2020 tarihinde alındı).

Wired. (2018). The Untold Story of NotPetya, the Most Devastating
Cyberattack in History. [https://www.wired.com/story/notpetya-
cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/](https://www.wired.com/story/notpetya-cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/). (adresinden
19/02/2020 tarihinde alındı).

Wright, J. (2017). The Turing Bombe Victory and the first Naval Enigma
Decrpts. Cryptologia, 41(4).

Zerosecond. (2020).

[https://www.zerosecond.com.tr/single-post/2019/01/15/Drive-by-
Download-Sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1](https://www.zerosecond.com.tr/single-post/2019/01/15/Drive-by-Download-Sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1). (adresinden
05/01/2020 tarihinde alındı).

EK-A: TARİHTEKİ SİBER SALDIRI VE SİBER SAVAŞ OLAYLARI		
S.No	YIL	OLAY
1	1939	Askeri Şifrelerin Kırılması (BOMBE).
2	1940	İlk Etik Korsan (Rene CARMİLLE).
3	1982	Sibirya Doğal Gaz Boru Hattı Saldırısı.
4	1999	NASA ve Savunma Bakanlığı Siber Saldırısı.
5	2003	ABD savunma şirketlerine Çin tarafından yapıldığı iddia edilen siber saldırılar (Titan Rain).
6	2006-2010	İran uranyum zenginleştirme tesislerine yönelik Stuxnet saldırısı.
7	2007	Estonya siber saldırıları.
8	2007	Pentagon'a ait email hesaplarının siber korsanlarca ele geçirilmesi.
9	2008	Rus-Gürcistan savaşı esnasında Gürcistan'a yapılan siber saldırılar.
10	2008	ABD askeri bilgisayarlarına siber saldırı.
11	2009	Vietnam'a politik nedenlerle yapılan DDos saldırıları (Vulcanbot).
12	2010	Myanmar (Bruma) siber saldırıları.
13	2010	Japonya-Güney Kore siber savaşları.
14	2010	Hindistan'a Çin tarafında yapıldığı iddia edilen siber saldırılar.
15	2011	Kanada Hükümetine ve ticari işletmelere ait sitelere siber saldırılar.
16	2011	İran petrol şirketlerine yönelik 'wiper' isimli zararlı yazılım saldırısı.
17	2011	ABD savunma bakanlığına ait 24.000 dosyanın siber korsanlarca çalınması.
18	2012	Suudi Arabistan Aramco ve Katar RasGas şirketlerine ait tesislerinde kullanılan bilgisayar sistemlerine yönelik siber saldırılar.
19	2013	Güney Kore siber saldırıları.
20	2013	Singapur siber saldırıları.
21	2013	İsrail'e yönelik siber saldırılar (Opsrael).
22	2014	ABD'ye İran tarafından yapıldığı iddia edilen siber saldırılar (Operation Cleaver).
23	2014	Çin kaynaklı Özgürlük Ordusu üyelerince yapıldığı öne sürülen ABD savunma bakanlığı bilgisayarlarından bilgi çalınması olayı.
24	2015	ABD Beyaz Saray'a ait bilgisayar sistemlerine Rus siber korsanlar tarafından yapıldığı öne sürülen siber saldırılar.
25	2017	Ukrayna siber saldırıları.

SON DÖNEM MÜFESSİRLERİNDEN VEHBE B. MUSTAFA EZ-ZUHAYLÎ'NİN *ET-TEFSÎRU'L-MÜNÎR* ADLI ESERİNİN KAYNAK VE İÇERİK AÇISINDAN TANITIM VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Sibel DANACI¹

Öz

Kur'ân-ı Kerim, nâzil olduğu günden bugüne insanların dikkatini çekmiş ve inanan, inanmayan pek çok kişi onunla meşgul olmuştur. Kur'ân-ı Kerim üzerine yapılan araştırmaların yoğunlaştığı ilimlerden biri de “tefsir” ilmidir. Yazılan tefsirler, müfessirlerin birikiminin bir göstergesi olduğu gibi çalışmalarından hareketle, tefsirlerinde kullandıkları metodlara ve istifade ettikleri pek çok ilmi disipline de erişilmektedir. Biz çalışmamızda son dönem müfessirlerinden Suriyeli âlim, Vehbe Zuhaylî'nin *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-'akîdeti ve 'ş-şerî'ati ve'l-menhec*'ini ele aldık. Zuhaylî'nin bu eseri, onun tefsir ilmindeki yetkinliğini ortaya koymaktadır. Tefsirinde i'rab, lügat, belâgat, esbâb-ı nüzûl, ahkâm vb. çeşitli ilimleri cem etmiş dirâyetli bir âlimdir. Tefsir, hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri özelliği taşımaktadır. Biz çalışmamızda Vehbe Zuhaylî'nin hayatına, ilmi şahsiyetine ve tefsirinin metoduna ve eserinin muhtevasına yer vereceğiz. Çalışmamızın, müfessirin ilmi şahsiyetinin daha iyi tanınması, tefsirde kullandığı metodun ortaya konması ve müellifin hem tefsiri hem de diğer eserleri üzerine yapılabilecek çalışmalar konusunda araştırmacılara yol göstereceğini umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Müfessir, Zuhaylî, Sîret, Metod.

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, sibeldanaci1995@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1839-4015.

Makale Gönderilme Tarihi: 30 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 18 Nisan 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

AN EXAMINATION OF VEHBE B. MUSTAFA EZ-ZUHAYLÎ'S *ET-TEFSÎRU'L-MÛNÎR* IN THE MANNERS OF ITS SOURCES AND CONTENTS

Sibel DANACI

Abstract

Holy Quran has been attracting men's interest since it was revealed thus many people studied the details or mysteries of it. One of the fields of the studies related to Quran and Quranic matters is the field of Tafsir. While the tafsir studies not only give significant clue and information about the glossators' knowledge and qualifications but also demonstrate the tafsir methodologies that the author used. Tafsir studies also enlight whether the glossators appealed to other fields or did any interdisciplinary studies while composing their work. In this short article, *Tefsîru'l-mûnîr* that was written by Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî who is a Syriac scholar was examined. When Vehbe b. Zuhaylî's *Tefsîru'l-mûnîr fi'l-'akîdeti ve's-şerî'ati ve'l-menhec* is looked over in detail, it is notable that his knowledge or abilities related to Tafsir were very talented and qualified. Tafsir contains the characteristics of both *rivâyet tafsir* and *dirâyet tafsir*. This study aims to reveal the Tafsir methods and technics that Vehbe ez-Zuhaylî used in his studies in the light of the information related to his life, studies and especially the muqaddimah chapter of his work named *Tefsîru'l-mûnîr*. This study will contribute methodology of tafsir by Zuhaylî's excellent tafsir methods and will also assist people who are interesting the life of Zuhaylî or his great work, called *Tefsîru'l-mûnîr*.

Keywords: Qur'anic Commentary, Qur'anic Commentator, Zuhaylî, Sîrah, Method.

Giriş

Yüce Allah, gökleri, yeri ve bunlar arasındaki bütün mahlûkatı bir hikmetin gereği olarak var etmiştir. Her nesnenin bir amacı, gayesi ve hikmeti bulunmaktadır. (Altuntaş, 2018: 156) Bu hikmetlerin anlaşılması için kâinatın ve hayatın şeklini çizen, insanın önündeki bütün ufukları aydınlatan Allah'ın, insanlara lütfu olarak ebediyet kitabı Kur'ân-ı Kerim inzâl olmuştur (Zuhaylî, 2017: 18).

Kur'ân-ı Kerim, Arapça olarak ve Arapçanın en belîğ zamanında indirilmiştir. Bu sebeple daha iyi anlaşılması için tefsire ihtiyaç duymaktadır. İnsanların öğrendikleri sanatların en üstünü, Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmektir. Sanata değer katan, o sanatın konusu ve gayesidir (Çonkor, 2019: 39).

Kur'ân-ı Kerim'in iniş gayesi, başta kendi varlık hikmetleri olmak üzere bütün yaratılmışların hikmetini bildirmektir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, Kur'ân-ı Kerim'in temel gayesi, insanların, Kur'ân-ı Kerim'i okuması, anlaması, küfür ve şirk karanlıklarından uzaklaşmasıdır (Ünal, 2019: 186).

Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması adına pek çok tefsir çalışması yapılmış, eserler telif edilmiştir. Her bir tefsirin ve müfessirin bazen kendine has, bazen de ortak pek çok nitelik barındıran tefsir metodu bulunmaktadır. Bu metodlar ışığında, genellikle Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasını daha kolay hale getirmeyi hedeflemişlerdir. Biz çalışmamızda son dönem müfessirlerinden Vehbe Zuhaylî'nin *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-'akîdeti ve'ş-şerî'ati ve'l-menhec* isimli tefsirini, tefsirin mukaddimesinden ve muhtevâsından hareketle telif metodunu, tefsirde yararlandığı eserleri, ulûmü'l-Kur'ân'a dair yer verilen bilgileri ele alacağız.

Bu çalışmada konunun daha iyi anlaşılması ve tefsirde kullanılan metodun ve muhtevânın ortaya çıkışına ışık tutulması amacıyla müellifin hayatına, ilmi şahsiyetine ve eserlerine detaylı olarak yer verilmiştir.

Çalışmamızın sonunda ise müellifin hayatı özetlenmiş, tefsiri ilgili değerlendirmeler yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Bizden önce konuyu belli açılardan ele alan az sayıda çalışma olmakla beraber bizim çalışmamız, müellifi, kapsamlı olarak tanıtmamızın yanında onun tefsir eserinin, mukaddimesi ve muhtevâsı bağlamında incelenmesini içermektedir.

A. VEHBE ZUHAYLÎ'NİN HAYATI

1. İsmi ve Nesebi

Tam adı Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî olup künyesi Ebû Ubâde' dir. 1932 yılında iyilik ve takvalarıyla tanınan bir anne babadan, Şam'ın kırsal kesimlerinden Deyr Atıyye' de dünyaya gelmiştir. (Houran, 2017: 175) Babası Hacı Mustafa ez-Zuhaylî, annesi Fâtıma binti Mustafa Sa'de'dir. Baba Hacı Mustafa ez-Zuhaylî, Kur'ân hafızı, ibadete düşkün bir kimse olup ticaret ve ziraatla meşgul olmuştur. Aynı zamanda Mürebî Fakîh Şeyh Abdülkadir el-Kassâb'ın (ö. 1360/1941) talebesidir. Çocuklarını da sürekli ilme, irfana teşvik etmiştir. Baba Hacı Mustafa Efendi 1975 yılında; ibadete düşkün, zâhîde bir hanım olan annesi Fâtıma Hanım da 1984 yılında vefat etmiştir (Lehhâm, 2001: 11-14; Hamûş, 2003: 92; Fâri', 1998: 16).

2. Eğitim Süreci ve Hocaları

Kur'ân-ı Kerîm'e dair ilk eğitimini ve ilkokulu doğduğu beldede el-Mîlad'da okuyan Vehbe Zuhaylî, 1946 yılında Şam'a gelerek el-Külliyetü'ş-Şer'iyye isimli ortaöğrenim kurumuna kaydoldu. Bu okuldan 1952 yılında birincilikle mezun oldu (Houran, 2017: 175). Daha sonra yükseköğrenim için Kahire'ye giden Zuhaylî, burada hem ilahiyat hem de hukuk tahsilini birlikte yürüterek tamamladı. Sırasıyla mezun olduğu yükseköğrenim bölümleri şunlardır:

- 1- el-Ezher Üniversitesi, Şerîa Fakültesi, lisans 1956 (üstün derece ile).
- 2- el-Ezher Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, lisans 1957.
- 3- Ayn-ı Şems Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, lisans 1957(üstün başarı ile).
- 4- Kâhire Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Şeriatı bölümünde, "ez-Zerâi' fi's-siyaseti'ş-şer'iyyeti ve'l-fikhi'l-İslami" adlı tezi ile yüksek lisansını 1959 yılında tamamladı.
- 5- Kâhire Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Şeriatı bölümünde, "Âsârü'l harb fi'l fikhi'l-İslâmî" adlı tezi ile (Şeref-i ulâ derecesiyle) doktorasını 1963 yılında tamamlamıştır (Lehhâm, 2001: 14-17; Hamûş, 2003: 93-94).

Vehbe Zuhaylî, Şam'da ve Mısır'da pek çok seçkin hocalardan dersler almıştır. Buldukları beldelerine ve onlardan aldığı derslere göre hocalarının bir kısmını burada zikredeceğiz.

a. Şam'da ders aldığı hocaları:

- 1- Mahmud Yasin'den (ö. 1948) hadis ve ulûmu'l-hadis.
- 2- Cevdet el-Mardinî'den (ö. 1957) hitâbet.

- 3- Muhammed Haşim el-Hatib eş-Şafî'den (ö. 1958) fikhu'ş-şafîi.
- 4- Hasan eş-Şâti'den (ö. 1962) ferâiz, ahvâlu'ş-şahsiyye, ahkâmu'l-evkâf.
- 5- Abdürrezzak el-Humsî'den (ö. 1963) fikh.
- 6- Ebu'l-Hasan Ahmet el-Kassâb'dan (ö. 1967) sarf ve nahiv.
- 7- Hasan Habanneke el-Meydânî'den (ö. 1978) tefsir.
- 8- Mahmud er-Rankusî Ba'yun'dan (ö. 1985) akâid ve kelâm.
- 9- Muhammed Salih Farfur'dan (ö. 1986) Arapça gramer ve belâgat.
- 10- Muhammed Lutfi Feyyûmî'den (ö. 1990) usûlü'l-fikh, mustalahu'l-hadis, nahiv.
- 11- Mustafa Hamdi el-Cüveycatî'den (ö. 1990) kırâat.
- 12- Kamil el-Kassar'dan (ö. 1995) hadis.
- 13- Ahmed es-Semmak'dan tecvid.
- 14- Hasan el-Hatib'den hadis.
- 15- Sadık Habanneke el-Meydânî'den tefsir.
- 16- Hikmet es-Sa'dî'den ulûmu'l-kevnîyye.
- 17- Reşit es-Sa'dî'den ulûmu'l-kevnîyye. (Houran, 2017: 176; Lehhâm, 2001: 19-26)

b. Kahire'de ders aldığı hocaları:

- 1- İsa Mennûn'dan (ö. 1956) fikhu'l-mukâren.
- 2- Mahmut Şeltut'dan (ö. 1963) fikhu'l-mukâren, usûlü'l-fikh.
- 3- Muhammed Ebû Zehra'dan (ö. 1974) fikhu'l-mukâren, usûlü'l-fikh.
- 4- Abdurrahman Tâc'dan (ö. 1975) fikhu'l-mukâren.
- 5- Ali Muhammed el-Hafîf'den (ö. 1978) fikhu'l-mukâren, usûlü'l-fikh.
- 6- Allame Abdülğani Abdülhalik'den (ö. 1983) usûlü'l-fikh.
- 7- Mahmud Abdüddâyim'den (ö. 1992) fikhu'ş-Şafîi.
- 8- Câdu'r-Rab Ramazan'dan (ö. 1994) fikhu'ş-Şafîi.
- 9- Mustafa Abdülhalik'den usûl-i fikh.
- 10- Osman el-Merâzîkî'den usûlü'l-fikh.
- 11- Ez-Zavâhirî eş-Şafî'den usûlü'l-fikh.
- 12- Zekiyyüddin Şa'bân'dan hukuk.
- 13- Hasan Vehdan'dan usûlü'l-fikh.
- 14- Mustafa Mücahit'ten fikhu'ş-şafîi.
- 15- Abdülmünim el-Bedrâvî'den hukuk.
- 16- Ferec es-Senhûrî'den fikhu'l-mukâren, usûlü'l-fikh.
- 17- Muhammed Sellam Medkûr'den fikhu'l-mukâren, usûlü'l-fikh. Aynı zamanda doktora danışmanıdır.
- 18- Muhammed Hafız Ğânim'den genel devletler hukuku.
- 19- Osman Halil'den hukuk. (Lehhâm, 2001: 26-27; Houran, 2017: 176)

Zuhaylî, burada ismi zikredilen hocaları dışında daha birçok hocadan ders almıştır. Edip Abdurrahman Azzâm (ö. 1396/1976) ve meşhur davetçi Ebu'l-

Hasan Ali el-Hasenî en-Nedvî (ö. 1420/1999) gibi şahıslardan da etkilenmiştir (Lehhâm, 2001: 27).

3. Yaptığı İlmî ve İdari Görevler

Vehbe Zuhaylî 1963 yılında doktorasını tamamladıktan sonra Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne öğretim üyesi olmuştur. (Zuhaylî, 2017: 8) 1969 yılında doçent, 1975 yılında da Profesör oldu. Şeriat Fakültesi'nde fıkıh, usûl-i fıkıh ve fikhü'l-mukâren dersleri veren Zuhaylî, mezkûr üniversitenin Hukuk Fakültesi'nde de ders vermeye devam etmiştir (Lehhâm, 2001: 28). Akademi hayatı boyunca Şam Üniversitesi'yle birlikte pek çok farklı fakültelerde de görev yapan Zuhaylî'nin ilmî ve idari görevlerini şöyle sıralayabiliriz:

a. İlmî Görevleri

1963 yılında Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne öğretim üyesi olarak atanmıştır. 1972-1974'de Bingazi Üniversitesi Kanun Fakültesi, Libya. 1984-1989'da İmârât Üniversitesi Şeriat ve Kanun Fakültesi, BAE.

Misafir öğretim görevlisi sıfatıyla, Sûdan Hartum Üniversitesi Kanun Fakültesi'nde Şeriat kısmında ve Ümmü Derman İslam Üniversitesinde bulundu. Aynı ünvanla Libya Kanun Fakültesi'nde ve Riyad Arap Merkezi Dirâsât Emniyye bölümünde bir süre bulunmuştur (Lehhâm, 2001: 28-29; Hamûş, 2003: 98-99).

b. İdari Görevleri

Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde (1967-1970) dört sene dekan olarak görev yapmıştır (Lehhâm, 2001: 29-30).

Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi İslam Fıkıhı ve Mezhepleri bölümü başkanı olarak tayin edilmiştir. Görevi esnasında Birleşik Arap Emirlikleri' ne giden Zuhaylî, Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunduğu sırada İmârât Üniversitesi Şeriat ve Kanun Fakültesi İslam şeriatı bölümüne bir yıl süreyle başkanlık yaptı. Daha sonra bu fakülteye niyâbeten dekan olarak atandı ve dört sene bu görevde kaldı. Şam'a döndüğünde Şeriat Fakültesi bölümüne 1989'da başkan olarak atanmıştır (Zuhaylî, 2017: 8).

Vehbe Zuhaylî mezkûr görevlerine ek olarak pek çok ilmî ve uluslararası derginin hakem heyetlerinde yer almıştır. Aynı zamanda çeşitli uluslararası ilmî platformlara da üye olarak bulunmuştur (Houran, 2017: 177). Bu

platformlardan bazıları: Arap Ansiklopedisi (Şam), İslam Medeniyeti Araştırmaları Akademisi (Ürdün), Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslamî (Cidde), Mecmeu'l-Fikhî (Mekke), Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslamî (Hindistan), Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslamî (Sudan), Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslamî (Amerika) (Lehhâm, 2001: 31; Hamûş, 2003: 100).

4. Eserleri

Vehbe Zuhaylî, hayatı boyunca ilme katkı sağlayan onlarca eser telif etmiş bir âlimdir. Eserlerinin bir kısmı ansiklopedik hacimde bir kısmı ise risale çapında olup yayınlanmış eserlerinin sayısı yaklaşık yüz otuzdur. Yazdığı makaleleri, uluslararası sempozyum bildirileri, ansiklopedi maddeleri de eklenince eserlerinin sayısı beş yüzü bulmaktadır. Zuhaylî' nin eserleri genellikle ihtisas alanı olan fıkıh ve fıkıh usûlü alanında olup, ikinci sırada tefsir ve Kur'ân ilimleri gelmektedir (Lehhâm, 2001: 43-45). Bunun yanında hadis, tahrir, tahkik alanlarında da çalışmaları mevcuttur (Houran, 2017: 177). Biz müellifin yayınlanmış kitaplarına ve risale hacmindeki eserlerine yer vereceğiz. Tahrir, neşr, tahkik gibi önceki müelliflerin eserleri üzerine yapmış olduğu çalışmalarına ise listenin sonunda yer vereceğiz. Belirtmemiz gerekir ki eserlerinin bazıları çeşitli yabancı dillere de çevrilmiştir (Yıldız, 2019: 11).

İlk yayın yılına göre eserlerinin isimleri şöyledir:

1. *Âsâru'l harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*: Mezhepler arası karşılaştırmalı bir çalışma olan eser aynı zamanda müellifin doktora tezidir. Dâru'l-mektebeti'l-hadisiyye tarafından 1963 yılında Şam'da yayınlamış olup Dâru'l-Fikr'de ise dört kez basımı yapılmıştır. Fransızcaya da çevrilmiştir. Eserin mukaddime kısmı İslam Hukukunda Savaş adıyla Türkçeye de çevrilmiştir.
2. *Tahrîcû ehâdîsi tuhfeti'l-fukahâ li-Alâüddin es-Semerkandî* (ö. 539/1144): Muhammed Muntasır el-Kettânî ile beraber hazırlanmıştır. Dâru'l-Fikr, Şam, 1964.
3. *el-Vasît fi Usûli'l-Fıkıh*, Câmi'at-ü Dimeşk, Şam, 1966.
4. *el-Fıkhu'l İslâmî fi uslûbihi'l-cedîd I-II*, Dâru'l-mektebeti'l-hadisiyye, Şam, 1966.
5. *Nazariyyetü'z-zarureti's-şer'iyye*: Karşılaştırmalı bir çalışmadır. Mektebetü'l-Farâbî, Şam, 1969.
6. *en-Nusûsu'l-fikhiyyetü'l-muhtâra, takdim, ta'lik, tahlil*, Dâru'l-Kitab, Şam, 1969.
7. *Nazariyyetü'd-damân ev ahkâmu'l-mesûliyyeti'l-medeniyye ve'l-cinâiyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, karşılaştırmalı bir çalışmadır. Dâru'l-Fikr, Şam, 1970.

8. *Nizâmü'l-İslâm, el-'akîdetü'l-İslâmiyye ve'l-'âlemü'l-'Arabî ve nizâmü'l-hukm ve'l-'alâkati'd-düveliyye fi'l-İslâm ve müşkilâti'l-âlemi'l-İslâmi'l-muâsıra*, Bingazi Üniversitesi, Libya, 1970.
9. *el-Usûlu'l-'âmme li vahdeti dîni'l-hak, el-mektebetü'l-Abbasiyye*, Şam, 1972.
10. *Saîd b. el-Müseyyeb*, “*Silsiletü a'lâmi'l-Müslimîn*” içerisinde, Dâru'l-Kalem, Şam, 1974.
11. *Ubâde b. es-Sâmit*, “*Silsiletü a'lâmi'l-Müslimîn*” içerisinde, Dâru'l-Kalem, Şam, 1977.
12. *ed-Davâbitü'ş-şer'iyye li'l-ahzi bi eyseri'l-mezâhib*, “*Silsiletü Efkâr fi'l-Mîzan*” içerisinde, Dâru'l-Hicret, Şam, 1978.
13. *el-Halîfetü'r-Râşid el-Âdil Ömer b. Abdülaziz*, Dâru Kuteybe, Şam, 1980.
14. *Üsâme b. Zeyd Hibbu Rasulillâh sallallahu aleyhi ve sellem ve İbnü Hibbîhî*, “*Silsiletü a'lâmi'l-Müslimîn*” içerisinde, Dâru'l-Kalem, Şam, 1980.
15. *el-Alâkatu'd-düveliyye fi'l-İslâm: Modern devletler hukuku ile mukayeseli bir çalışmadır. Müessesetü'r-risâle*, Beyrut, 1981.
16. *el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletühû*, ilk baskısı Dâru'l-Fıkr tarafından, Şam'da, 1984 yılında 8 cilt olarak yayınlanmış ve şimdiye kadar 34 kez basımı yapılmıştır. Bir komisyon tarafından “İslâm Fıkhı Ansiklopedisi” başlığı ile Türkçe'ye de tercüme edilip, Risâle yayınları tarafından, 10 cilt olarak yayınlanmıştır.
17. *Usûlu'l-fikhi'l-İslâmî I-II*, Dâru'l-Fıkr, Şam, 1986.
18. *Cuhûdu taknîni'l-fikhi'l-İslâmî*, müessesetü'r-risale, Beyrut, 1987.
19. *el-Ukûdu'l-müsemmât fi-kânûni'l-muâmelâti'l-medeniyyeti'l-imârâti ve'l-kânûni'l-medenî el-Ürdünî*, Dâru'l-Fıkr, Şam, 1987.
20. *Fıkhü'l-mevârîs fi'ş-şer'iati'l-İslâmîyye*: Prof. Dr. Muhammed Ra'fet Osman ve Prof. Dr. Ramazan eş-Şeranbâsi ile birlikte telif edilmiştir. Dâru'l-Fıkr, Şam, 1987.
21. *el-Ukûbâtü'ş-şer'iyye ve esbâbühâ*: Prof. Dr. Ramazan eş-Şeranbâsi ile ortaklaşa hazırlanmıştır. Dâru'l-Kalem, Dubai, 1987.
22. *el-Vasâyâ ve'l-vakf fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fıkr, Şam, 1987.
23. *Ahkâmu'l-ibâdât*: Birleşik Arap Emirlikleri Üniversitesi Şariat Fakültesi'nde ders kitabı olarak okutulmuştur. Dâru'l-Kalem, Dubai, 1988.
24. *el-İslam dinü'l-cihâd lâ'l-udvân*: Uluslararası İslam'a Davet Cemiyeti tarafından Trablus'ta 1990 yılında basılmıştır.
25. *el-İslam dinü'ş-şûrâ ve'd-dimokratiyye*: Uluslararası İslam'a Davet Cemiyeti tarafından 1992 yılında Trablus'ta basılmıştır.
26. *Fıkhü'l-ibâdât 'ale'l-mezhebi'l-Mâlikî*: Uluslararası İslam'a Davet Cemiyeti tarafından Trablus'ta 1990 yılında basılmıştır.
27. *el-Ukûbâtü'ş-şer'iyye ve'l-akziyye ve'ş-şehâdât*: Uluslararası İslam'a Davet Cemiyeti kanalıyla 1991 yılında Trablus'ta basılmıştır.

28. *ez-Zevâc ve't-talâk 'ale'l-mezhebi'l-Mâlikî*: Uluslararası İslam'a Davet Cemiyeti tarafından Trablus'ta 1991 yılında basılmıştır.
29. *el-Muâmelâtü'l-mâliyye 'ale'l-mezhebi'l-Mâlikî*: Uluslararası İslam'a Davet Cemiyeti tarafından Trablus'ta 1991 yılında basılmıştır.
30. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*: İlk baskısı Şam'da Dâru'l-Fikr tarafından 1991 yılında yayınlanmış, şimdiye kadar 10 kez basımı tekrarlanmıştır. Eser, bir heyet tarafından Türkçe tercüme edilmiş ve Risâle yayınları tarafından, 15 cilt halinde, 2003 yılında yayınlanmıştır. Araştırmamızın başlıca kaynağı ve konusu durumundaki bu eser hakkında detaylı bilgilere yer verilecektir.
31. *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*: Uluslararası İslam'a Davet Cemiyeti tarafından 1991 yılında Trablus'ta basılmıştır. Ahmet Efe tarafından Türkçeye tercüme edilmiş, Risâle yayınları tarafından 1996'da basılmıştır.
32. *el-Kıssatü'l-Kur'âniyye*, hidâye ve beyân, Dâru'l-Hayr, Şam 1992.
33. *Şir'atü hukûki'l-insan fi'l-İslâm*, Dâru Talas, Şam, 1992.
34. *el-Kur'ânü'l-Kerîm, el-bünyetü't-teşrîyye ve'l-hasâisu'l-hadâriyye*, Dâru'l-Fikr, Şam, 1993.
35. *er-Ruhasu's-şer'iyye ahkâmüha ve davâbituhâ*, Dâru'l-Hayr, Şam, 1993.
36. *et-Tefsîru'l-vecîz (Alâ Hâmişi'l-Mushaf)*, Dâru'l-Hayr, Şam, 1993.
37. *Câmi'ul-ulûm ve'l-hukem (Hamsîne Hadîsen Nebevîyyen min Cevâmi'i'l-Kelîm)*, Hafız İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393) I-II, tahkik ve tahriç, Dâru'l-Hayr, Şam, 1993.
38. *el-İslam ve'l-imân ve'l-ihsân*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1995.
39. *ed-Da'vetü'l-İslamiyye ve ğayru'l-Müslimîn*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1995.
40. *el-Hasâisü'l-kübrâ li-hukûki'l-insan fi'l-İslam*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1995.
41. *el-Mesûliyyetü'n-nâşie ani'l-eşyâ ve'l-âlât*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
42. *el-Mesûliyyetü an fi'li'l-ğayr*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
43. *el-Ulûmü's-şer'iyye beyne'l vahdeti ve'l-istiklâl*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
44. *el-İslam ve tahdiyatü'l-asr (et-Tadahhum en-nakdî mine'l-vecheti's-şer'iyye)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
45. *el-Ususu ve'l-mesâdiru'l-ictihâdiyye el-müştereke beyne's-sünne ve's-Şîa*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
46. *el-Mufâvedât fi'l-İslam*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
47. *Muvâcehetü'l-ğazvu ve's-sekâfi's-sahyûni ve'l-ecnebî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
48. *et-Taklîd fi'l-mezâhibi'l-İslâmiyye 'Inde's-Sünne ve's-Şîa*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1996.
49. *el-İlmu ve'l imân ve kadâyâ's-şebâb*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
50. *Hitabâtü'd-damân*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.

51. *el-İctihadu'l fihkiyyü'l hadîs*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
52. *Nikâtu'l iltikâ beyne'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
53. *Ru'ye icthâdiyye fi'l mesâili'l-fihkiyyeti'l-muâsıra li'l-vakf*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
54. *el-Mesûliyyetü'l-cinâiyye li mardâ el-Cins (el-İydz/AIDS)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
55. *el-İ'câzu'l-ilmî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
56. *el-Emvâlü'lletî yesihhu vakfuhâ ve keyfiyyetü Sarfihâ*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
57. *el-Urfu ve'l-âdet*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
58. *Ahkâmu'l mevâddu'n-necese ve'l-muharrame fi'l-ğzâi ve'd-devâ*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
59. *el-İmam es-Suyûti (Müceddidü'd-da'veti ile'l-ictihâd)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
60. *en-Nizâmu'l-iktisâdî ve medâ irtibatihî bi'l-Menheci'r-Rabbânî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
61. *Ahkâmu't-teâmül ma'a'l-masârifi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
62. *et-Temvîl ve sûku'l-evrâkı'n-nakdiyye (el-Borsa)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
63. *Bey'u'l-eshum*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
64. *Suver min urûdî't-ticârati'l-muâsıra ve ahkâmu'z-zekât*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
65. *Bey'ud-deyn fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
66. *el-Mezhebu's-Şâfiî ve mezhebühü'l vasît beyne'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
67. *es-Sünnetü'n-nebeviyyetü's-şerîfe (Hakîkatuhâ ve mekânetuhâ 'inde'l-Müslimîn)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
68. *Fıkhü's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
69. *Menâhicü'l-ictihâd fi'l-mezâhibi'l-muhtelife*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
70. *Bey'u't-taksît*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
71. *el-Emnu'l-ğzâi fi'l-İslâm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
72. *ed-Dîn ve tefâ'uluhü maa'l hayât*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
73. *Hukmu'l musannefati'l-fenniyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1997.
74. *el-Fıkhü'l Hanbelî el-müeyesser*, I-IV, Dâru'l-Kalem, Şam ve ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1998.
75. *İdaretü'l-vakfi'l-hayrî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1998.
76. *Kazıyyetü'l-ahdâs fi'l-karni'l-hâdî ve'l-ısrîn*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1998.
77. *el-Muslimûn fi'l-karni'l-hâdî ve'l-ısrîn*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1998.
78. *Esbâbu ihtilâf ve cihâti'n-nazari'l-fihkiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1998.

79. *el-Müceddid Cemâlüddîn Efgânî ve islâhatihî fi'l-âlemi'l-İslâmî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1998.
80. *el-İbrâ mine'd-deyn*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1998.
81. *el-İslâm ve ğayru'l-Müslimîn*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1998.
82. *el-Mezâhibu'l-İslâmiyyeti'l-hamse (Tarih ve Tevsik)*: Dr. Abdulhâdi el-Fadlî, Prof. Muhammed Vefâ Rîşî, Prof. Muhammed Sekhâl el-Cezâirî, Dr. Usame el-Hamevî ile beraber yazılmıştır. Zuhaylî, bu eserin Şâfiî mezhebi ile ilgili kısmını kaleme almıştır. Dâru'l-Gadîr, Beyrut, 1998.
83. *Tarîku'l-hicretein, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), tahkik ve tertib*, Dâru'l-Hayr, Şam, 1999.
84. *Tagyîru'l-ictihâd*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
85. *Zekâtü'l-mâli'l-âm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
86. *Usûlü'l-fikh ve medârisü'l-bahs fihi*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
87. *Hukmü icrâi'l-ukûd bi vesâili'l-ittisâli'l-muâsıra*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
88. *el-Bâisu 'ale'l-ukûd fi'l-fikhi'l-İslâmî ve usûlihî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
89. *Tebîru'l-Müslimîn liğayrihim bi'l-İslâm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
90. *'Âlemiyyetü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
91. *el-Müsadera ve't-Te'mîm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
92. *el-Bed'u'l-munkire*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
93. *Usûlü't-takrîb beyne'l-mezahibi'l-İslâmiye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
94. *el-Büyü' ve âsâruha'l-ictimâiyeti'l-muâsıra*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1999.
95. *Tatbîku's-şerîati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
96. *İctihâdü't-Tâbi'in*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
97. *Bey'u'l-'arbûn*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
98. *Âidü'l İstismâr*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
99. *Nizâmu teaddüdi'z-zevcât*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
100. *el-Muharremât ve âsâruha's-seyyieh 'ale'l-mücteme'*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
101. *Kırâatün muâsıra fi'l-hadisi'n-Nebevî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
102. *Ahkâmu'l-harb fi'l-İslâm ve hasâisuha'l-insaniyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
103. *el-Fıkhü'l-Malikî el-müyesser I-II*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Şam, 1999.
104. *ez-Zerâi' fi's-siyâseti's-şer'iyye ve'l-fihî'l-İslâmî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1999.
105. *el-Îmânu bi'l-kazâ ve'l-kader (91 Soru 91 Cevap)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1999.
106. *Zikrullahi Teâlâ (el-Mefhûmu ve'l-hâlât)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1999.
107. *Muhtasaru'l-envâr fi şemâili'n-Nebiyi'l-muhtâr, Muhyi's-Sünne el-Huseyn b. Mes'ûd el-Beğavî (ö. 516/1122), tahkik, tahrir, ihtisar*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 1999.

108. *el- 'Alâkâtü 'd-düvelîyye fi 'l-İslâm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
109. *es-Sekâfe ve 'l-Fikr*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
110. *el-Kıyemü 'l-İslamiyye ve 'l-kıyemü 'l-iktisâdiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
111. *Menhecü 'd-da 'veh fi 's-sîrati 'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2000.
112. *el-Kıyemü 'l-insâniyye fi 'l-Kur 'ân-i 'l-Kerîm*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
113. *Tecdîdu 'l-fikhi 'l-İslâmî*: Dr. Cemal Atiyye ile yaptığı bir söyleşidir. "Hivârât li-karnin cedîd" içerisinde yer alır, Dâru'l-Fikir, Şam, 2000.
114. *el-Usretü 'l-Müslime fi 'l-âlemi 'l muâsir*, Dâru'l-Fikir, Şam, 2000.
115. *Hakku 'l-hurriyeh fi 'l-âlem*, Dâru'l-Fikir, Şam, 2000.
116. *el-Âlemiyye ve 'l Hâtumiyye ve 'l-Hulûd*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
117. *Sübülü 'l-istifâde mine 'n-nevâzil ve 'l-fetâva ve 'l- 'ameli 'l-fikhî fi 't-tatbikâti 'l-muâsıra*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
118. *el-İslâm ve 'usûlü 'l hadârati 'l-insâniyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
119. *Tarihu 't-teşrû 'l-İslâmî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
120. *Usûlü 'l-fikhi 'l-Hanefî*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
121. *Himâyetü 'l-bîeh fi 'ş-şerîati 'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
122. *Mekânetü 'l-Kudüs fi 'l-edyâni 's-semâviyye*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
123. *Şartu 'l-velâye fi 'akdi 'n-nikâh*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
124. *el-İnsan fi 'l-Kur 'ân*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
125. *Hukûku 'l-etfâl ve 'l-musinnîn*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
126. *el-Vahdetü 'l-vataniyye fi 'l-mi 'yâri 'ş-şer 'i*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
127. *el-Kitabu 'l-fikhu 'l-câmiî (el-Vâkı 'u ve 'd-Dumûh)*, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2001.
128. *et-Teşîru 'l-vasît I-III*, Dâru'l-Fikr, Şam, 2001. (Hamûş, 2003: 126-131; Lehhâm, 2001: 46-66)
129. *Fetâvâ muâsıra*, Dâru'l-Fikr, Şam, 2003.
130. *Fetâva 'l-asr*, Dâru'l-Hayr, Şam, 2005.
131. *el-Kavâidü 'l-fikhiyye ve tatbikâtühâ*, Dâru'l-Fikr, Şam, 2006.
132. *el-Fikhu 'ş-Şâfiî el-Müeyesser*, 2 Cilt, Dâru'l-Fikr, Şam, 2008.
133. *Mevsûatü 'l-fikhi 'l-islâmî el-mu 'âsir*, 8 Cilt, Dâru'l-Mektebî, Şam, 2008.
134. *el-Fikhu 'l-Hanefî el-müeyesser*, 2 Cilt: Müellif bu eserde Hanefî mezhebinde temel kaynaklardan kabul edilen; Tuhfetü'l-Fukahâ', Merâki'l-Felâh, Tebyînü'l-Hakâik, el-Lübâb, Reddü'l-Muhtâr ve el-İhtiyâr'la, pek çok kaynaktan fikhın tüm konularını özetleyerek ortaya konmuştur. Dâru'l-Fikr, Şam, 2010:
136. *el-Fikhu 'l-Mâlikî el-müeyesser*, 2 Cilt, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Şam, 2010.
137. *Kadâya 'l-fikh ve 'l-fikr el-muâsir*, 3 Cilt, Dâru'l-Fikr, Şam, 2011.

138. *Mevsûatü'l-fikhi'l-islâmî ve'l-kadâyâ el-mu'âsıra*, 14 Cilt, Dâru'l-Fikr, Şam, 2012. (Oğuz, 2016: 44-45)

5. Vefatı

Vehbe Zuhaylî, ömrünü ilme vakfedip, arkasında pek çok eser ve talebe bırakmıştır. Talebeleri arasında kardeşi Dr. Muhammed ez-Zuhaylî, Muhammed Faruk Hamâde, Muhammed Nuaym Yasin, Dr. Abdüssettar Ebû Gudde, Abdüllatif Ferfûr ve makalemizin bu bölümünde Vehbe Zuhayli'nin hayatını ele alan eserinden fazlaca istifâde ettiğimiz Bedi' Seyyid el-Lehhâm sayılabilir (Houran, 2017: 176).

Vehbe Zuhaylî, 8 Ağustos 2015 (23 Şevvâl 1436) Cumartesi günü, Şam'da 83 yaşında vefat etmiştir (Houran, 2017: 175).

B. *et-TEFSİRÜ'L-MÜNİR*'İN METOD, KAYNAK ve İÇERİK AÇISINDAN TANITIM ve DEĞERLENDİRMESİ

1. Metodu

Vehbe Zuhaylî'nin mezkûr eserinin tam adı, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve'sherîati ve'l-menhec'dir* (Zuhaylî, 2009, I/3). Eserini, Birleşik Arap Emirlikleri Üniversitesi'ndeki görevi esnasında 1984-1989 yılları arasında telif etmiştir. Zuhaylî, tefsirinde rivâyet ve dirâyet tarzlarını cem edip, geçmiş müfessirlerden ve çağdaş tefsir âlimlerinden istifâde ederek eserini telif etmiştir. Eserini her cilt iki cüzü kapsayacak şekilde hazırlamıştır. Bu da tefsirden yararlanmayı kolaylaştırmıştır. Eserde kullanılan dil sade ve günümüz insanının anlayacağı niteliktedir. Gereksiz münakaşalara girilmeksizin anlamayı kolaylaştırıcı dil açıklamalarına yer verilmiştir. Rivâyetlerin sıhhat durumlarına işaret edilmiş, isrâiliyyâtan, uydurma rivâyetlerden kaçınılmaya özen gösterilmiştir.

Zuhaylî'nin tefsirdeki izlediği üslûb kendine hastır. Tefsir edeceği sûre hakkında “sûrenin kapsadığı konular” başlığında genel bilgiler verip ardından sûrenin isim veya isimlerine, sûreye bu ismin verilme sebebine, sûrenin fazileti hakkındaki rivâyetlere yer vermektedir. Fakat sûrelerin fazileti hakkındaki rivâyetlere yer verirken, rivâyetlerin çoğunun mevzû olduğuna dikkat çekmekte ve bu uydurma rivâyetlerden kaçınmaktadır. Zuhaylî, âyetleri tefsirinde, konu bütünlüğü esas alarak gruplandırmakta ve bu konulara uygun bir isim vererek ele almaktadır. Bu bağlamda bir nevi mevzûî/konulu tefsir yapmaktadır. Sûre başlarında sûrenin isimlendirilişi,

konusu, önceki sûreyle münasebeti ve kapsadığı konulara da değinmektedir. Tefsirine yer vereceği âyet gruplarını verdikten sonra sırası ile şu usûlü takip eder: İlk olarak “el-Kırâât” başlığında bazı âyetlerdeki kelimelerde yer alan kıraat farklılıkları bağlamında hangi kıraat imamının hangi kelimeyi nasıl okuduğunu belirtir. “el-İ’râb” başlığı altında âyetlerin irabını yapar. Devamında “el-Belâğa” başlığında, âyetlerde yer verilen, belâgat ilmi bağlamında değerlendirilen konulara, kapsamlı sayılacak şekilde yer verir. “el-Müfredâtü’l-lüğaviyye” başlığında, âyette geçen kelimelerin manalarına ve ıstılâhî açıklamalarına değinir. “el-Münâsebet” başlığında âyetlerin önceki âyet veya âyetlerle alakasını açıklar. Ardından “et-Tefsîru ve’l-beyân” başlığında âyetlerin tefsirini yapar. Son olarak “Fıkhu’l-hayât evi’l-ahkâm” başlığında ise âyetlerden çıkan fıkhi hükümleri, hükümlerin Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine göre durumunu açıklar ve âyetin hikmetlerine ve insanlara neler dediğine değinerek konuyu sonlandırır.

Zuhaylî’nin bu metodu bazı âlimlerce eserinin en özgün yönü olarak görülmektedir (Bûtî, 2003: 31).

Yazmakta ki hedefi, insanlar ile Allah’ın kitabı arasında bir bağ kurmak olan eserinin mukaddimesinde, tefsirini yazarken takip edeceği metod ve planını şöyle ifade etmiştir:

1. Kur’ân âyetlerini, konu bütünlüğüne, Kur’ân’ın ruhuna uygun bir biçimde açıklayıcı başlıklar ile bölümlere ayırmak.
2. Sûrelerin her birinin muhtevasının, genel olarak açıklamasına yer vermek.
3. Sözlük ile alakalı açıklamalara yer vermek.
4. Bu konuda vârit olmuş en sahih rivâyetler ile âyetlerin nüzul sebeplerine yer verip, zayıf olanlarını terk etmek. Güvenilir sîret kitaplarından hareketle, Peygamberlerin kıssalarına, Bedir ve Uhud savaşları gibi İslam tarihinin büyük olaylarına, ışık tutmak.
5. Âyetleri tefsirini yapıp, beyânına yer vermek.
6. Âyetlerden hükümler istinbât edip, onları zikretmek.
7. Belâgat ve i’rab ile ilgili dileyen için, anlamının açıklanmasına yardımcı olması amacıyla ile açıklamak. Bu konular üzerine eğilmek istemeyenlerin, tefsiri anlamasını zorlaştıracak ıstılahlardan uzak durmak. (Zuhaylî, 2009, I/9)

Devam eden ifadelerinden hareketle, net olarak metodunu, hedeflerini gözler önüne sermek, daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla maddeler halinde ifade edecek olursak:

8. Cihad, hadler, miras, evlilik hükümleri, fâiz ve şarap gibi konular ile ilgili olarak nâzil olan âyetleri bir arada tefsir etmek.

9. Kolay, anlaşılır ve istifâde edilir bir üsluba yer vermek.

10. İnsanların saptırılmasının ve bilgisizce fetva verilmesinin önüne geçilecek özellikte, âlimin ve ilim talebesinin güveneceği bir eser olmak.

11. Müslümanların hepsinin görevi olan tebliğ vazifesini yerine getirmiş olmak. (Zuhaylî, 2009, I/10-11)

2. Tefsîrin Kaynakları

Bir eseri tanınmanın en güzel yollarından biri muhakkak eserde istifâde edilen kaynakları tanımaktır. Bu sebeple *Tefsîru'l-Münir*'i daha iyi tanımak adına Zuhaylî'nin eserini telif ederken istifâde ettiği kaynakları da ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Zuhaylî eserinde, İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 328/940) *Kitâbü İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*'ı, Cessâs'ın (ö. 370/981) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Me'âlimü't-tenzîl*'i, Ebû Bekr İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-tenzîl*'i, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebir)*'i, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Neseî'nin *Medârikü't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl*'i, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî el-Hâzin el-Bağdâdî'nin (ö. 741/1341) *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*'i, Ebû Hayyân el-Endülüsî'nin *el-Bahru'l-muhît*'i, İbn-i Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*'i, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kirâati'l Aşr*'i, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-me'âni fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-mesâni*'si, Tantavî Cevherî'nin (ö. 1358/1940) *el-Cevâhir fi't-tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*'i, Sâbü'nî'nin *Safvetü't-tefâsîr*'inden istifâde etmiştir. (Zuhaylî, 2009, I/12)

3. Tefsirde Ulûmu'l-Kur'ân'a Dair Ele Aldığı Konular

Zuhaylî, tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân'a dair bilinmesi gerekliliğinin önemini vurguladığı bazı bilgilere yedi başlık altında yer vermiştir.

“Kur’ân-ı Kerîm’in tarifi, inzâlî ve cem edilmesi hakkında bilgiler” başlığında, Kur’ân’ın tarifi, isimleri, inzâlinin keyfiyeti, âyet ve sûrelerin Mekkî veya Medenîliği, nüzulünün sebeplerini bilmenin faydaları, Kur’ân’ın ilk ve son inen âyetleri, Kur’ân’ın Hz. Muhammed (s.a.s) döneminde toplanması ve Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde ikinci defa toplanması, Hz. Osman (ö. 35/656) döneminde ana Mushaf esas alınarak istinsahı gibi konular hakkında bilgilere yer verilmiştir (Zuhaylî, 2009, I/13-24).

“Kur’ân-ı Kerîm’in yazılış yöntemi ve resm-i Osmânî” ikinci başlıktır. Burada Kur’an’ı Kerim’in yazım yöntemi, imlası ve resm-i Osmânî ile alakalı tanımlara ve görüşlere yer verilmiştir (Zuhaylî, 2009, I/24-25).

Üçüncü başlık “Yedi harf ve yedi kıraat” olup yedi harf ruhsatı hakkında ve bu yedi harfin neler olabileceğine dair görüşler ışığında, bilgiler vermiştir. Öte yandan yedi harf ile yedi kıraatın kastedilmediğini bilakis bu kıraatlerin yedi harfin sadece birinin fer’i konumunda olduğunu vurgulanmıştır (Zuhaylî, 2009, I/26-28).

“Kur’ân’ın Allah’ın kelamı olduğu ve çeşitli i’câz şekilleri ile onu ispat etmenin yolları” dördüncü başlığında ise önce, bütün çabalarına rağmen insanların ve cinlerin onun bir benzerini getiremediklerini, bu durumun Kur’ân’ın Allah kelamı olduğunun en belirgin göstergesi olduğunu, tehdî âyetlerinden de örneklerle açıklamıştır. Sonra i’câz’ın görünür şekilleri veya i’câz yönleri ara başlığı ile on madde halinde i’câz yönlerine yer vermiş, daha sonra da Kur’ân’ın üslûbunun ve anlamının özelliklerini ifade etmiştir (Zuhaylî, 2009, I/28-34).

“Kur’ân-ı Kerîm’in Arapça oluşu ve diğer dillere tercümesi” beşinci başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada, Kur’ân-ı Kerim’de, Arapça olmayan kelimelerin olup olmadığı, Kur’ân tercümesinin mümkünlüğü ve şer’an caiz olup olmadığı, tercüme ile namazın sahih olup olmadığı gibi hususlara değinmiştir (Zuhaylî, 2009, I/34-37).

“Sûrelerin başlarındaki mukatta’ harfler” altıncı başlığında ise sûre başlarında bu harflerin getirilmesinin hikmetlerine dair bilgilere yer vermiştir (Zuhaylî, 2009, I/38-39).

“Kur’ân-ı Kerîm’de teşbih, istiâre, mecâz ve kinâye”, mezkûr bölümün son başlığıdır. Teşbih, istiâre, mecâz, kinâye, ta’riz gibi uygulamaların Kur’ân’da var olup olmadığına değinmiştir (Zuhaylî, 2009, I/40-42).

Son olarak “Fevâid” ara başlığına yer vermiştir. Burada Kur’ân’da kaç cüz, kaç sûre, kaç âyet bulunduğu; emir, nehiy, va’d, vaîd, kıssalar, haberler, ibretli hususlar, misaller, haram ve helal, dua, nâsîh ve mensûh ile bağlantılı kaç âyet olduğuna dair de tamamlayıcı bilgilere yer verilmiştir (Zuhaylî, 2009, I/42). Mezkûr bilgilerden sonra istiâze ve bescmelenin tefsirinden başlayarak on yedi ciltten müteşekkil tefsirini telif edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmamızın mezkûr bölümünde şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki fıkıh, usûl ve tefsir başta olmak üzere birçok alanda yazdığı eserler ve görüşleri ile İslam dünyasında yakından tanınan, Türkiye’de ise “*İslam Fıkhu Ansiklopedisi, et-Tefsîru’l-münîr, et-Tefsîru’l-vecîz*” gibi önemli eserleri ile bilinen Vehbe Zuhaylî, son asırda yetişmiş önemli âlimlerdendir. Akademik anlamda pek çok ilmi ve idari görevde bulunmuştur. Zuhaylî, gittiği öğretim seyahatlerinden en uzununu Birleşik Arap Emirlikleri’ne gerçekleştirmiştir. Burada 1984’ten 1989’a kadar beş sene kalmış, bulunduğu zaman zarfında da *et-Tefsîru’l-münîr*’i kaleme almıştır.

Tefsirini diğer tefsirlerden farklı kılan metodları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Eserde, Kur’ân-ı Kerim cüzler esas alınarak tefsir yapılmış ve bu iç düzen ile telif edilmiştir. Her bir cilt iki cüzün tefsirinde müteşekkildir. Bu durum, eserden istifâdeyi kolaylaştırmış olup son derece önemli bir yeniliktir.

Tefsirde lüzumsuz dil münakaşalarına yer verilmemiş, Kuran-ı Kerim’in nüzûl gayesini en iyi yansıtan ve Kur’ân’ın ruhuna uygun açıklamalara yer verilerek, günümüz insanına hitap eden bir üslupta kaleme alınmıştır.

Tefsiri yapılırken kullanılan bütün hadislerin ve rivâyetlerin sıhhatleri ile ilgili de bilgiler aktarılmıştır.

Âyetler, öncelikle başka âyetlerden istifâde edilerek ve hadislerle desteklenerek açıklanmış daha sonra Kur’ân’ın genel bağlamı çerçevesinde tefsir edilmiştir.

Tefsîrde Kur’ân-ı Kerim’den hareketle, gündelik hayata yönelik, fikhî hükümlere ve fikhî mezheplerin görüşlerine yer verilmiştir. Tefsirin bu yönünün ortaya çıkmasında, müfessirin, fıkıh ilimleri ile meşguliyetinin etkisi büyüktür.

Belâgat bölümünde, şimdiye kadar müstakil bir şekilde ele alınmayan Kur'ân'ın i'câz yönü, hemen her âyet ile ilgili olarak ele alınmıştır.

Tefsir edilen bütün âyetlerin, günümüz insanı için neler ifade ettiği, mesajının neler olduğuna maddeler halinde yer verilmiştir. Bu üslûb da tefsirden istifâdeyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu durum, Kur'ân'ın her dönem ve topluma hitaptaki evrensel yönünü de ön plana çıkarmıştır.

Özetle Zuhaylî'nin bu eseri, son dönem tefsirleri arasında mezkûr yönleri ile öne çıkan kapsamlı bir tefsirdir. Aynı zamanda eserin mukaddimesi, yer verilen Kur'ân ilimleri açısından tefsir usûlü el kitabı olma özelliğine haizdir.

Kaynaklar

- Altuntaş, M. (2018). *Kur'an Perspektifinden Dünyanın Değeri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Bûtî, Muhammed Said Ramazan. (2003). "Keyfe Sârat Ma'rifeti li'l-Üstaz Vehbe ez-Zuhaylî". *Vehbe ez-Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühdâtün İleyh*. içinde Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- Çonkor, B. (2019). *Taşköprizâdelerin Tefsir Mirası*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Fâri', Muhammed Ârif Ahmed. (1998). *Menhecü Vehbe ez-Zuhaylî fi Tefsirihî li'l-Kur'âni'l-Kerîm-Tefsîru'l-Münîr*. Ürdün: Câmiatü Âli'l-Beyt.
- Hamûş, Ahmet Râtib. (2003). "Sîratü'l-Üstâz ed-Doktor Vehbe ez-Zuhaylî el-İlmiyye ve'l-Ameliyye". *Vehbe ez-Zuhaylî Buhûs ve Makâlât Mühdâtün İleyh*. içinde Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- Houran, Osman Said. (2017). "Vehbe b. Mustafa ez- Zuhaylî (1350-1436/ 1932-2015)". *Hadis Tetkikleri Dergisi*(14/2), 175-178.
- Lehhâm, Bedi' Seyyid.(2001). *Vehbe ez-Zuhaylî el-Âlim el-Fakîh, el-Müfessir (Ulemâ ve Müfekkîrûn Muâsurûn, Lemehât min Hayâtihim ve Ta'rifün bi- Müellefâtihim Serisinin 12. Kitabı)*. Dimeşk.
- Oğuz, A. (2016). "İlme Adanan Bir Ömür Vehbe ez-Zühaylî". *Diyanet Aylık Dergi*(306), 42-45.

S. DANACI

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1, (Nisan/April 2020): 451-469 (Atf için/To cite).

Ünal, M. (2019). *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Yıldız, S. (2019). *Vehbe ez- Zuhaylî'nin et-Tefsîru'l-Münîr Adlı Eserinde Belâğat İlmi Uygulamaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zuhaylî, Vehbe. (2009). *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve'Şerîati ve'l-Menhec* (Cilt I). Dîmeşk: Dâru'l-Fikr.

Zuhaylî, Vehbe. (2017). *Fert ve Topluma Kur'an'ın Mesajı*. (H. İ. Kutlay, Çev.) İstanbul: Risale Yayınları.

TÜRK DESTAN ve EFSANELERİNDE BENGİSU (ÂB-I HAYÂT)

Ebru BİRKAN AKHAN¹

Öz

Su, kâinata yaratılan bütün varlıkların özüdür. Vücudun dörtte üçü ya da ana rahmine düşen embriyo da âb-ma'dan meydana gelir. Yağmur (ebr-i nîsân), âlemlere yağdığına rahmet, sadefin ağzına düştüğünde inci, bir yılanda ise zehir olur. Doğduğumuzda ve öldüğümüzde yine mutlak su vardır. Bu bağlamda anâsır-ı erba'a'nın su ve topraktan oluşması da dikkate değerdir. Balçıktan yaratıldığına inanan insanoğlu, ölümsüzlüğü bengisu ile elde edeceğini düşünür. İçildiğinde sonsuz hayat veren âb-ı hayât, dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da çok sık kullanılan bir remiz-motiftir. Eliade, insanoğlunun balçıktan yaratılmasının ilk Sümerlerde görüldüğünü vurgular ve Eski Mısır, Yunanistan, diğer ilkel uygarlıklardan itibaren tespit edildiğini anlatır. Çalışmada, Doküman (İçerik) Analizi metodu kullanılarak Türk destan ve efsanelerindeki bengisunun izi sürülmüştür; mengülük suyunun tedavi edici özelliği ve güzellik verdiği görülmüştür. Motife formülistik sayılar, olağanüstülük eşlik etmiştir. Efsanelerde hayat suyu, kayın ağacı ile kullanılmıştır. “Koruyucu- beki” kavramıyla “iye” ye de işaret edilir.

Anahtar Kelimeler: Âb-ı zemzem, Bengisu (âb-ı hayât-mengülük suyu), İskender, İye, Köroğlu, Ölümsüzlük.

¹ Dr. Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü Başkanlığı, ebirkan@selcuk.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-4218-8510.

Makale Gönderilme Tarihi: 26 Mart 2020. Makale Kabul Tarihi: 11 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ELIXIR (ÂB-I HAYÂT) OF LIFE IN TURKISH SAGA AND LEGENDS

Ebru BİRKAN AKHAN

Abstract

Water is the essence of all beings created in the universe. Four-thirds of the body, or the embryo that falls into the womb, also consists of water. When the rain (ebru-i nîsân) falls on the earth, there is mercy, when it falls into the mouth of the pearl shell it becomes a pearl, and in a snake it becomes a poison. When we are born and die, there is always water. In this context, it is also noteworthy that the Elements (Anasır-ı erbaa) consist of water and soil. Believing that was created from Loam, humankind thinks that it will achieve immortality with elixir. Elixir, which gives eternal life when it is drunk, is a symbol-motif frequently used in Turkish literature as well as in world literature. Eliade emphasizes that the creation of mankind from loam was seen in the early Sumerians and tells that this fact was seen in Ancient Egypt, Greece, other primitive civilizations. In the study, the trace of elixir in Turkish epics and legends was traced using the Document (content) Analysis method; It has been seen that the water of elixir gives healing properties and beauty; the said formula was accompanied by formulistic numbers, extraordinary. In legends life water was used with a beech motif. "Possessor" is also mentioned with the concept of "guardian-guard".

Keywords: Zam Zam water (âb-ı Zem zem), Elixir (âb-ı hayât), Alexander, possessor, Koroğlu, Immortality.

Giriş

İnsanoğlu, doğduğu günden ölümüne kadar, ebedî bir hayat arzusu içindedir; sonsuza değin yaşam isteği üzerine uzun yolculuklara çıkar. Er kişinin bengilik adına seyahatleri, erginlenme (deneyim-tecrübe) olarak da algılanabilir (Campbell, 2010: 113-221). Ölümsüzlük, tarihin en erken dönemlerinden günümüze değin pek çok edebî metinde kullanılan motiftir. Kimi zaman Gılgameş² kimi zaman da İskender³, Zülkarneyn⁴ Hızır ve İlyas, sonsuzluk arayışı içindedir. Bu kişilere, *Asklepios*'un, *Marduk*'un, *Dionis*'in, *Osiris*'in, *Adonis*'in ve hatta *Lokman Hekim*'in de adları ilave edilmelidir (Kılıç, Gezgin, 2017). Ancak her birinin farklı farklı anlatıları vardır. Âdem, ebedî yaşam için topraktan, bitkiden (denizin dibinden koparılan ya da yetiştirilen), hayvandan medet ummuştur. Hayat ağacı⁵ ve suyla da (âb-ı hayât-bengisu) ölüme karşı koyulmaya çalışılmıştır (Kılıç, Eser, 2017).

Su, kâinattaki bütün varlıkların özüdür; Dünya ve insanın yaratılışı hakkında bilgi veren mitlerde arkaik olarak kabul edilebilir (Eliade, 2009: 196-221). Bu bağlamda “anâsır-ı erba'a”⁶ kavramıyla insan özünün topraktan ve sudan yaratıldığı akla gelmektedir (Pala, 1995: 37). Kur'an-ı Kerim, Mü'minin Süresi on ikinci ayetinin “*Andolsun, gerçekten insanı çamurdan bir hulasada yarattık.*” şeklindeki açıklaması yaratılış hakkında bilgi verici niteliktedir. Alak Süresi'nin ikinci ayetinde “*Yaradan Rabbinin adı ile oku! İnsanı bir kan pıhtısından yarattı.*” ifadesi, kan dolayısıyla suya işaret eder (Kur'an-ı Kerim Meali, 2006: 79, 590). Eliade, insanoğlunun balçıktan yaratılmasının ilk Sümerlerde görüldüğünü vurgulayarak eski Mısır, Yunanistan ve diğer ilkel uygarlıklardan itibaren tespit edildiğini anlatır (Eliade, 2012: 205; Eliade, 2013: 17-19). Verbitsky'in derlediği insanın yaratılışını anlatan efsanede de mezkûr motif göze çarpar (Çoruhlu, 2010: 115).

Eski Ahit, Tekvin (Musa'nın Birinci Kitabı) Bap 1'de “*Ve Allah dedi: Suların ortasında kubbe olsun ve suları sulardan ayırsın...*” yine suya işaret edilir (Kitab-ı Mukaddes, 1976: 1).

Eliade, Hintçe bir metinden elde ettiği verilerde “...*Su, dünyanın temelidir; bitkilerin özüdür; ölümsüzlük iksiridir, amrita'dır; uzun ömür sağlar, yaratıcı güçtür ve her yerde devadır.*” şeklindeki açıklamasıyla, âb-ı hayât diğer bir anlamda bengisuyu anlatır (Eliade, 2009: 196).

Bu çalışmada başka bir mânâda âb-ı hayvân üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde bengisu hakkında bilgi verilecektir. İkinci aşamada Türk destan ve efsanelerinde ölümsüzlük suyunun izi sürülecektir.

Bengisu (Âb-ı Hayât) Kelimesi Hakkında

Bengisu “*içene sonsuz hayat verdiğiğine inanılan ve efsanelerde geçen su, âb-ı hayât*” anlamına gelir (Türkçe Sözlük, 1998: c. I, 266). Bengi sözcüğü ise “*sonu olmayan, hep kalacak olan, ölümsüz, ebedî*” manasını içerir (Türkçe Sözlük, 1998: c. I, 266). “Bengileme, bengileşme ve bengilik” de ölümsüzlükle ilgilidir.

İskender Pala, âb-ı hayât için “*Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağımlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu*” tanımını kullanır (Pala, 1995: 15). İskender-i Zülkarneyn, Hızır, İlyas ölümsüzlüğün başkahramanlarıdır (Pala, 1995: 159. Pala, Hızır ile İlyas’ın kıyamete kadar denizde ve karada, insanlara yardım ellerini uzattıklarını kaydederek “6 Mayıs-Hıdırellez” gününe işaret eder (Pala, 1995: 15).

Ahmet Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar adlı çalışmada, âb-ı hayât için “*Kaynağı karanlıklar demek olan zulât, zulûmat, zulmet denilen ve menbaı meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış, Şark rivayetlerindedir.*” şeklinde bir açıklamada bulunur. Onay’ın Kâmûs’u’l A’lam’dan⁷ edindiği bilgiye göre âb-ı hayât, Çin’deki “Yengçe-kang” nehrinin adıdır (Onay, 1996: 65).

Âb-ı Hayât ya da Bengisu “*Ma’şukun ağzı, dudağındaki ıslaklık ve yaşlılık; Sevgilinin sözü ve sohbeti; Evliyanın sözü, öğüdü ve nefesi; aşk ve muhabbet çeşmesi ki ondan içen asla yok olmaz.*” anlamlarına da gelmektedir (Uludağ, 1995: 16). Kavram için *âb-ı bekâ, âb-ı câvid, âb-ı câvidâi, â-ı cüvan, âb-ı hayvân, âb-ı Hızır, âb-ı zindegî ve âb-ı zindegânî* biçiminde

tamlamalarda kullanılmaktadır (Pala, 1995: 159. Ahmet Yaşar Ocak, tasavvufta âb-ı hayât'ın Allah'ın "El-Hayy" ismiyle bilinmesi gerektiğini vurgular (Ocak, 1988: c. I, 2). Âdemin insan-ı kâmil olma yolundaki macerası yani ölmeden önce ölmesi mürşidin ağzındaki kelama bağlıdır. Bu bağlamda divan, halk ve tasavvufî halk edebiyatlarında kullanılan Bengisu-Âb-ı Hayât remizi-mazmunu-motifi aslında dünya mitolojilerinde de görülmektedir.

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar sonsuz yaşam gücü için arayışta bulunarak macerasını edebî mahsullerine yansıtmıştır. Bu bir anlamda ölümsüzlüğün diğer bir yolu olmalıdır.

Türk Destan ve Efsanelerinde Bengisu

Bahaeddin Ögel "Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12' nci katına kadar yükselen Dünya Dağı'nın üzerinde bir Kayın ağacı⁸ vardı. Hayat suyu da bu kayının altındaki kutsal bir çukurda bulunurdu....Bu hayat suyunun başında, yine kutsal bir ruh olan bekçi vardı." diyerek bengisu ve kayın ağacı motiflerinden bahsetmiştir. (Ögel, 1993: 107). Schiefner tarafından Minusinsk'ten derlenen efsanede de hayat suyuna şöyle yer verilmiştir:

"Büyük bir dağ yükselir, on iki gök katından

Dağda bir kayın vardı, yaprakları altından,

Kayının altındaysa, küçük bir çukur vardı,

Bir karış bile değil, o kadar yüzlek dardı,

Bu çukur hep doluydu, kutsal hayat suyuyla,

İçen ölmez olurdu, ebedi bir duyuyla" (Ögel, 1993: 107).

Er-Sogotoh, hayat suyu ve ağaç motiflerinin kullanıldığı diğer bir Yakut destanıdır. Middendorf tarafından toplanan anlatıda, Tanrının hayat suyundan bir kabarcık sıçratmış anlatılmaktadır (Ögel, 1993: 97-98). Şöyle ki:

"Nasıl olmuşsa biri, kalbini okla delmiş,

Vermiş son nefesini, hayatı sona ermiş.

Hayat suyundan Tanrı, bir kabarcık sıçratmış,

Bu küçücük damlacık, kalbe konup ıslatmış,

İnsan hemen dirilip, güçlenmiş hayat dolmuş...”(Ögel, 1993: 98- 99).

Hudyakov’un derlediği destanda, yine ağaç ve öz suyundan (usare) bahsedilmiştir: “*Ağacın gövdesinden bir usare akarmış... Ağacın tepesinden bir usare akarmış... Bundan içenler ise açlık hissedemezmiş.... İlk insanın atası, burda yaratılınca... Hemen ağacı görmüş koşup altına gitmiş, kanıp bu sudan içmiş, hayatı elde etmiş...*” (Ögel, 1993: 99- 100).

Er-Sogotoh destanının üçüncü metni, Gorohov adlı araştırmacı tarafından kaydedilmiştir. Ak-oğlan, annesi olarak kabul ettiği Tanrı’dan (Ögel, 1993: 100-103) bir eş isteyince ağacın yaprakları yeşillenip sulanmıştır. Burada asıl vurgulanması gereken nokta ağaçtan türeyiş ve Ak-oğlan’ın eşinin göğüslerinden akan sütün kuvvet verici özelliği taşımasıdır. Metinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Fırlayan memesinden sütlerse kayınıyormuş,

Oğlan yaklaşmış ona, süt içmiş memesinden,

Artık bir kere doymuş, vazgeçmiş yemesinden,

Sütü emen Ak-oğlan, ilk defa doymuş imiş,

Vücudunun her yeri, kuvvetle dolmuş imiş...” (Ögel, 1993: 103)

Korkmaz, Yakut Türklerindeki Ak-oğlan’ın Altay’da Ak-Genç olarak bildiğini kaydeder (2003: 163-164). Anlatıda da ağaç, kadın ve “gençlik sütü” vardır. Bu bağlamda Dede Korkud destanlarının Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda Dirse Han’ın yarasının anasının göğsünden gelen sütle tedavi edildiğini hatırlamak gerekir (Gökyay, 2007: 34). Ancak burada destanın vaka örgüsünde Hızır, dağ çiçeği ve rüya görme motifleri unutulmamalıdır.

Ölümsüzlük suyunun işlendiği diğer bir destan Köroğlu’dur. Boratav, “kör gözün açılma” motifinin pek çok anlatı türünde görüldüğünü anlatmıştır. Köroğlu destanının Paris rivayetinde, kör gözün açılması, bir çeşmeden akan suyun köpüğüne bağlıdır (Boratav, 1931: 81). Elazığ rivayeti ise çamur ve toprak alınarak em yapılan bir yer içerir. Köroğlu, destanda, avda vurduğu güvercinleri Çamlıbel’den akan bir suda yıkar. Ancak bir süre sonra güvercinler canlanır. Yer, kırk parçaya bölünerek Bingöl şeklinde adlandırılır (Boratav, 1931: 209-210). Ayrıca, Malatya’da “Kırk-göz” adı verilen suyun da âb-ı hayât olduğu halk arasında anlatılmaktadır.

Abdurrahman Han, Âb-ı zemzem'in geçtiğı diğeri bir destandır. Han Hoca'ya Hızır tarafından zemzem içirilir (Özkan, 1989: 138). Türkmen destanlarında ise bengisu iyileştirici özelliğe sahiptir. Kasım Oğlan'da padişahın iyileşmesi için mengülük suyundan içmesi gerekir. Şahin, anlatıda, Kaf Dağı, Simurg ve kırk formülistik sayısına dikkat çekmektedir (2010: 362-363). Burada çift başlı olduğı kaydedilen "Semrük" ten de bahsetmek gerekir. İnan, kuşun ölmezlik suyunu içtiğini anlatır (1998: I. 350). Netice itibariyle su ve ağaç kültleri, Türk destanlarında hayat verici özelliktedir.

Anadolu'da anlatılan efsanelerde Bengisu kimi zaman güzellik verirken kimi zaman da hayat bahşeder. Güzellik Suyu adlı efsanede, çoban kızının güzelliğı koyunlarını otlatırken yıkandığı sudan ileri gelmektedir. Sakaoğlu, efsanenin Tabaklar İlıcası ya da Güzellik İlıcası olarak bilindiğini ifade eder (Sakaoğlu, 1989: 78). Çoban kızının güzelliğinin günden güne artması yıkandığı suya bağlıdır. Başkurtlardaki efsanede yaşayan Yayak da çoban kızı gibidir. Yakışıklılığından hiçbir şey kaybetmez. Çünkü onun yaşadığı yer sudur (Beydili, 2005: 503).

Bingöl adlı efsane, Köroğlu'nun başından geçen olağanüstü bir olaya dayalıdır. Köroğlu, bir gölden su içer ve babasına içtiğı suyun Âb-ı hayat olduğunu anlatır. Ancak gölün kırk parçaya bölünmesiyle suyu nereden içtiğini kestiremez. Bingöl ile anlatılan diğeri bir efsanede de bölgede savaşan iki ordudan birinin su aramasına dayanır. Suyu bulanlar içtikleri yere bir işaret koysalar da döndüklerinde bin tane gölün oluştuğı görülür (Sakaoğlu, 1988: 110). Bingöl ile anlatılan başka bir anlatıda, Hızır, İlyas ve İskender'e dair anlatılan kıssa gibidir. Avcı, avladığı kuşu yıkamak için bir göle soktuğunda hayvanın canlandığını görünce suyun hayat suyu olduğunu anlar. Gölün sırrı ortaya çıkınca bin parçaya bölünür. Destanlarda olduğu gibi efsanelerde de mengülük suyunun "hayat" a işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bengisu (âb-ı hayât-mengülük suyu), içildiğinde ölümsüzlük sağladığına inanılan tatlı ve lezzetli su anlamındadır. İnsanoğlu, mengülük suyunu edebî mahsullere yansıtarak diğeri bir anlamda sonsuzluğa adım atmıştır. Ölümsüzlük suyunun Türk destan ve efsanelerindeki yeri üzerine şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Divan, halk ve tasavvufî halk edebiyatlarında kullanılan Bengisu-Âb-ı hayât remizi-mazmunu-motifi dünya mitlerinde de yerini almıştır.
2. Altay efsanelerinde hayat suyu, kayın ağacı motifiyle kullanılmıştır. Su ve ağaç kültü dikkat çekicidir. "Koruyucu-bekçi" kavramıyla "iye" ye işaret edilmiştir.

Yakut destanlarında, Tanrının hayat suyundan bir kabarcık sıçrattığı anlatılmıştır. Motifin tedavi edici özelliği görülmüştür. Hudyakov tarafından derlenen destan metninde ise sonsuza kadar açlığın bittiği kaydedilmiştir.

3. Er-Sogotoh, ağaçtan türeyiş ve sütün kuvvet verici özelliğini içermektedir. Bu bağlamda Dede Korkut destanlarında Dirse Han'ın annesinin sütünün em olduğu görülmüştür. Hızır, dağ çiçeği ve rüya görme motifleri bir arada kullanılmıştır.

4. Köroğlu destanında, “kör gözün açılması” bir çeşmeden akan suyun köpüğüne bağlıdır. Bengisu motifinin halk arasında tesmiye’ (ad verme) de etkili olduğu anlaşılmıştır. Bingöl şehrinin adı bu suyla ilişkilendirilmiştir.

5. Türkmen destanlarında Kaf Dağı, Simurg ve kırk formülistik sayısı kullanılmıştır. Semrük adı verilen kuşun bengisudan içtiğine inanılmaktadır. Bu kuşu bayraklarında kullanılan milletler ölümsüzdür.

6. Bengisu, efsanelerde güzellik vermektedir.

Sonnolar

¹Gılgamış hakkında bakınız: Gökcan, M. (2017). “Gılgamış Destanı ve İskendernâme’den Hareketle Ölümsüzlük Ekseninde İnsanın Anlam Arayışı”. *Asos Journal*, 63, 1-14; Öztürk, O. (2009). Folklor ve Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Phoenix, 407-408; Ocak, A. Y. (1988). “Âb-ı Hayât.” İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. I. 1-4; Kramer, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. (Çev. Hamide Korukan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eser, 1961 ve 1982 yıllarında Sumerian Mythology şeklinde basılmıştır), 7-211; Kramer, S. N. (2000). *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*. (Çev. Hamide Korukan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eser, 1989 yılında Myths of Enki, The Craft God şeklinde basılmıştır), 1-441.

² İskender : “Efsanevi Makedon kralının orijinal Yunanca adı Aleksandros olup, zamanla hakkında gerçek dışı hikâyeler anlatılmış, babasının bir yılan olduğu iddia edilmiş hatta Zeus Ammon olduğuna inanılmıştır...” (Öztürk, 2009: 228); Gökcan, M. (2017). “Gılgamış Destanı ve İskendernâme’den Hareketle Ölümsüzlük Ekseninde İnsanın Anlam Arayışı”. *Asos Journal*, 63; Ahmet Yaşar Ocak, Büyük İskender’in adı etrafında oluşan İskender efsanesinin mahalli unsurlar içerdiğini kaydeder; Grekçe efsanenin Süryaniceye aktarılacak “iki boynuzlu” lakabının sonradan ilave edildiğini ifade etmiştir. (Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1988: c. I, 1-3; Çelebioğlu, A. (1988). “Âb-ı Hayât.” İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c. I. 3-4.

³ Zülkarneyn: 1. “(İslam) Gerçek adı İskender olan peygamberin adı; 2. (Arap Mitolojisi). *Büyük İskender’e verilen isim olup kuzeye Yecüc ve Mecüclerin istilasını engellemek için demirden bir duvar örüldüğüne inanılmaktaydı*” (Öztürk, 2009: 1025-1026).

⁴ Bu konu hakkında bakınız: Gezgin, D. (2010). *Bitki Mitosları*. (İkinci Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık, 87; Roux, P. R. (2005). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eserin orijinali 2000 yılında basılmıştır), 342-364; Eliade, M. (2012). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eser, 2000 yılında orijinalinden çevrilmiştir), 207; Eliade, M. (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eser, 1949 yılında *Traité d’histoire des religions* şeklinde basılmıştır), 198; Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. (Çev. Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilgesu Yayıncılık. (Eserin orijinali *Die alttürkische Mythologie* şeklindedir), 25-26; Korkmaz, E. (2003). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 163; Çoruhlu, Y. (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 125-134-98-100

⁵ Anâsır-ı erba'a (‘anâsır-ı erba’a): “a.s.t. *Dört unsur, ‘çar unsur’ da denilen ‘toprak-hava-su-ateş’ öğeleridir. Varlık âlemi bu dört anadan ibarettir. Bu dört öğe, insanların karakter ve mizaçlarına hâkim olarak kabul edilirdi...*” (Pala, 1995: 37).

⁶ Bu konu hakkında bakınız: Kâmûsu’l A’lam, c. I, 4.

⁷ “*Kayın Ana: Altay yer/su tapımında dişil olarak algılanan, Gök Tanrı’nın sperması olduğuna inanılan ışık tarafından döllen ve kendisinden türenildiği kabul edilen bitki-ana*” (Korkmaz, 2003: 97); Eliade, 2013: 17-25.

Kaynakça

Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev. Eren Ercan). Ankara: Yurt Kitap Yayın, 503.

Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayıncılık, 81, 209-210.

Campbell, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınevi (Eser, 1949 yılında, *The Hero With A Thousand Faces* orijinal adıyla basılmıştır), 113-221.

E. BİRKAN AKHAN

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 1,(Nisan/April 2020):470-480(Atfıçin/Tocite).

Çelebioğlu, A. (1988). “Âb-ı Hayât.” İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c. I. 3-4.

Çoruhlu, Y. (2010). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 125-134-98-100.

Develioğlu, F. (1993). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. (Haz. Aydın Sami Güneçal). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Eliade, M. (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev. Lale Arslan). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. (Eser, 1949 yılında *Traité d'histoire des religions* şeklinde basılmıştır), 196-221.

Eliade, M. (2012). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. (Eser, 2000 yılında orijinalinden çevrilmiştir), 205.

Eliade, M. (2013). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi III*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. (Eser, 2000 yılında orijinalinden çevrilmiştir), 17-19.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (1976). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Gezgin, D. (2010). Bitki Mitosları. (İkinci Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık, 87.

Gökcan, M. (2017). “Gılgamış Destanı ve İskendername’den Hareketle Ölümsüzlük Ekseninde İnsanın Anlam Arayışı”. *Asos Journal*, 63, 1-14.

Gökhan, A.- Ercavuş, D. (2018). “Hâfız-ı Şîrâzî ve Âb-ı Hayât”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, I, 1-9.

Gökyay, O. Ş. (2007). *İnanç ve İnanç Kuramı*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 34.

İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 350.

Kâmûsu'l-A'lâm, I (1996). Ankara: Kaşgar Neşriyat.

Kılıç, Y. - Eser, E. (2017). “Eskiçağ Toplumlarının Mitolojisinde Ölümsüzlük Arayışı”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, V/XIII, 124-156.

Korkmaz, E. (2003). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 163-164.

Kramer, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. (Çev. Hamide Korukan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eser, 1961 ve 1982 yıllarında Sumerian Mythology şeklinde basılmıştır), 7-211.

Kramer, S. N. (2000). *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*. (Çev. Hamide Korukan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eser, 1989 yılında Myths of Enki, The Craft God şeklinde basılmıştır), 1-441.

Ocak, A. Y. (1988). “Âb-ı Hayât”. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. I. 1-4

Onay, A. T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 65-66.

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 97-107.

Özkan, İ. (1989). *Abdurrahman Han Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 138.

Öztürk, A. (2006). *Satır Arası Kur'an-ı Kerim Meali II*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 79, 196-221.

Öztürk, O. (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Phoenix, 407-408.

Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ, 15-16.

Roux, P. R. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Eserin orijinali 2000 yılında basılmıştır), 342-364.

Roux, J. P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. (Çev. Musa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilgesu Yayıncılık. (Eserin orijinali Die alttürkische Mythologie şeklindedir), 25-26.

Sakaoğlu, S. (1989). *101 Anadolu Efsanesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 78, 110.

Şahin, H. İ. (2010). *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen, 362-363.

Türkçe Sözlük. I (1988), Ankara: TDK Yayınları.

Uludağ, S. (1995). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergah, 15-16.